LEV TOLSZTOJ

KOZÁKOK
KREUTZER SZONÁTA
és más elbeszélések

FORDÍTOTTA
NÉMETH LÁSZLÓ
SZŐLLŐSY KLÁRA

TARTALOM

HÁROM HALÁL

CSALÁDI BOLDOGSÁG

KOZÁKOK

POLIKUSKA

HOLSZTOMER

A DEKABRISTÁK

MENNYI FÖLD KELL AZ EMBERNEK?

KÉT ÖREG

IVAN ILJICS HALÁLA

EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

KREUTZER SZONÁTA

AZ ÖRDÖG

HÁROM HALÁL

(Elbeszélés)

1

Ősz volt. Az országúton két hintó robogott gyors ügetéssel. Az elülsőben két asszony ült. Az egyik az úrnő, sápadt, sovány. A másik a komornája, gömbölyded, fényes-piros arcú. Megfakult kalapkája alól rövid, száraz hajfürtök bújtak elő, sűrűn igazgatta szakadt kesztyűs, kivörösödött kezével. Telt keble a mintás kendő alatt duzzadt az egészségtől, élénk, fekete szeme hol a tovatűnő földeket figyelte az ablakon át, hol úrnőjére tekintett félénken, hol a hintó zugait kémlelte nyugtalanul. Orra előtt az úrnő felakasztott kalapja himbálódzott, ölében egy kiskutyus feküdt, lába magasra felpolcolódott a hintó padlóján elhelyezett dobozokon, skatulyákon, és a hintó rázkódásának ütemében, halk dobolással kísérte a rugók zenéjét meg az ablaküvegek csörömpölését.

Az úrnő, szemét lehunyva, kezét ölébe fektetve, gyengén himbálózott a hátát támogató párnákon, és arcát elfintorítva, befelé köhögött. Fején fehér éjszakai fejkötő volt, s afölött égszínkék selyemkendő, mely hófehér, patyolat nyakán volt megcsomózva. Gesztenyeszőke, simára pomádézott haját a fejkötő alatt eltűnő nyílegyenes választék osztotta ketté, és volt valami aszott, valami halotti ebben a hófehér, feltűnően széles választékban. Petyhüdt, kissé sárgás bőre nem feszült meg egészen finom vonású, szép arcán, s a járomcsont tájékán erősen piroslott. Ajka cserepes volt, és nyugtalanul vonaglott, ritka szempillája nem kunkorodott, posztó útiköpenye egyenes redőkben födte beesett mellét. Noha szeme le volt hunyva, arca kimerültségről, ingerültségről és állandó szenvedésről tanúskodott.

A bakon a karfára könyökölve inas szunyókált; a postakocsis hangos kurjongatással ösztökélte izzadó négyesfogatát, s olykor hátranézett a másik kocsisra, aki a csézát hajtotta. A megvasalt kerekek széles, párhuzamos nyoma egyenletesen, gyorsan növekedve terült az út meszes sarába. Az ég szürke, barátságtalan volt, nyirkos köd szitált az útra meg a földekre. A hintóban kölni és por szaga járta át a fülledt levegőt.

A beteg hölgy hátravetette fejét, és lassan kinyitotta a szemét. Szép, fekete, csillogó szeme volt.

- Már megint - mondta és sovány, szép kezével idegesen eltolta a komorna kabátja szárnyát, mely kissé hozzáért a lábához, és ajka fájdalmasan megvonaglott. Matrjosa két kezével összefogta kabátját, vaskos lábain fölemelkedett, s valamivel arrább ült. Üde arca lángolón elpirult. A beteg szép, sötét szeme mohón követte a komorna minden mozdulatát. Két kezével az ülésre támaszkodott, s megpróbált ő is fölemelkedni, hogy kissé magasabbra üljön, de ereje cserbenhagyta. Ajka megrándult, egész arcát tehetetlen, mérges gúny torzította el. - Legalább segítenél!... Jaj, nem kell! Magam is bírom, csak ne rakd rám a cókmókodat, légy szíves! Jaj, ne nyúlj hozzám, ha már nem értesz hozzá! - Azzal lehunyta szemét, majd gyorsan kinyitotta újra, és a komornára sandított. Matrjosa ránézett, és beharapta alsóajkát. A beteg melléből nehéz sóhaj szakadt fel, de nem fejeződött be, hanem köhögésbe ment át. A hölgy elfordult, arca eltorzult, mindkét kezével melléhez kapott. Amikor a köhögési roham elmúlt, megint lezárta szemét, és továbbra is mozdulatlanul ült. A hintó meg a cséza a faluba érkezett. Matrjosa kihúzta kövér karját a nagykendő alól és keresztet vetett.

- Mi az? - kérdezte úrnője.

- Postaállomás, nagyságos asszonyom.

- Azt kérdem, mért vetsz keresztet?

- Templom, nagyságos asszonyom.

A beteg az ablakhoz fordult, és lassú mozdulattal keresztet vetett; nagy szemét tágranyitva merően nézte a falusi templomot, amely előtt elhajtottak.

A hintó meg a cséza egyszerre állt meg a postaállomásnál. A csézából kiszállt a beteg hölgy férje meg az orvos, és odaléptek a hintóhoz.

- Hogy van? - kérdezte az orvos a beteg érverését megtapintva.

- Nem fáradtál el nagyon, kedvesem? - kérdezte a hölgy férje franciául. - Nem akarsz kiszállni?

Matrjosa a batyukat összefogva a sarokba húzódott, hogy ne zavarja a beszélgetést.

- Köszönöm, nincs semmi baj, nem szállok ki - felelte az úrhölgy.

Férje még egy ideig álldogált, aztán bement a házba. Matrjoska kiugrott a hintóból, és a sáros úton lábujjhegyen beszaladt a kapun.

- Abból, hogy én rosszul vagyok, még nem következik, hogy maga ne reggelizzék - szólt a beteg mosolyogva az orvoshoz, aki a hintó ablakánál állt.

„Egyikük se törődik velem - tette hozzá gondolatban, amikor az orvos lassú léptekkel eltávolodott, majd egyszerre gyorsabban felszaladt a postaállomás lépcsőjén. - Ők jól érzik magukat, a többi mindegy. Ó, én édes Istenem!”

- Behozattam a pincetokot, Eduard Ivanovics, mit szól hozzá? - mondotta a beteg úrnő férje, aki vidáman mosolyogva s kezét dörzsölgetve fogadta a belépő orvost.

- Nagyon helyes - mondta az orvos.

- Hogy van a feleségem? - kérdezte azután a férfi sóhajtva, hangját lehalkítva, s felhúzta szemöldökét.

- Megmondtam már: semmiképp sem juthat el Olaszországba, még jó, ha Isten segedelmével Moszkváig elérünk vele. Hát még ezeken a rossz utakon...

- De hát mit csináljunk? Jaj Istenem, Istenem! - És szemét elfödte kezével. - Ide tedd! - szólt oda az embernek, aki behozta a pincetokot.

- Otthon kellett volna maradni - felelte a doktor vállvonogatva.

- De mondja, kérem, mit tehettem volna? - felelte a férfi. - Mindent megpróbáltam, hogy visszatartsam. Beszéltem a költségről, a gyerekekről, akiket otthon kell hagynunk, fontos ügyeimről... hallani sem akart semmiről. Terveket sző, hogy hogyan fogunk élni külföldön, mindent, mintha egészséges volna. És feltárni előtte a való helyzetet, ez a halálát jelentené!

- De hiszen jóformán már meghalt, ezzel tisztában kell lennie, Vaszilij Dmitrics. Az ember nem élhet tüdő nélkül, és a roncsolt tüdő nem nő ki újra. Szomorú, lesújtó, de mit csináljunk? A mi dolgunk csak annyi, hogy minél nyugodalmasabbá tegyük az elmúlását. Pap kell ide.

- Ó, Istenem! De hát értse meg a helyzetemet, nem emlékeztethetem őt az utolsó kenetre. Lesz, ami lesz, én nem szólhatok erről. Hiszen tudja, milyen áldott jó lélek...

- Mégis próbálja meg rábeszélni, hogy várja meg a szánutat - mondta az orvos sokatmondó fejcsóválással. - Másképp még útközben bekövetkezhet a katasztrófa...

- Akszjusa, hé, Akszjusa! - rikkantotta a postamester leánya; kacabajkáját a fejére borította, úgy topogott a sáros hátsó bejáratnál. - Gyere, nézzük meg a sirkinói úrnőt, aszondják, mellbeteg, és külföldre viszik kúrálni. Még sose láttam, hogy milyen a sorvadásos beteg.

Akszjusa kiperdült a konyhából, s a két lány kézen fogva kiszaladt a ház elé. Lépteiket lelassítva haladtak el a hintó mellett, és benéztek a leeresztett ablakon. A beteg feléjük fordította fejét, de látván kíváncsiságukat elkomorult és félrefordult.

- Szűzanyáááám! - sopánkodott a postamester lánya, s villámgyorsan hátrafordult. - Micsoda világraszóló szépség volt, és mi lett belőle! Szörnyű, szörnyű. Láttad, Akszjusa?

- Bizony, milyen sovány szegényke! - bólogatott Akszjusa. - Gyerünk, forduljunk vissza, nézzük meg még egyszer, mintha a kútra mennénk. Láttad, elfordult, de én azért jól megnéztem. Jaj, de kár érte, ugye, Mása?

- Mekkora sár van! - felelte Mása, azzal mind a ketten beszaladtak a kapun.

„Úgy látszik, már egészen ijesztő vagyok - gondolta magában a beteg. - Csak gyorsan, gyorsan legyünk túl a határon, külföldön hamarosan meggyógyulok."

- Nos, hogy vagy, kedvesem? - kérdezte a férje a hintóhoz lépve; még az utolsó falatot rágta.

„Mindig ugyanaz a kérdés - gondolta a beteg -, ő meg csak eszik!"

- Semmi baj - sziszegte a fogán keresztül.

- Tudod, kedvesem, attól félek, megárt neked az utazás ebben a rossz időben. Eduard Ivanicsnak is ez a véleménye. Nem lenne jobb visszafordulni?

A beteg ellenségesen hallgatott.

- Talán megjavul az idő, beáll a havazás, és neked is jobb lenne: akkor mind együtt mehetnénk.

- Már engedd meg: ha kezdettől fogva nem hallgattam volna rád, most már rég Berlinben lennék, meggyógyultam volna.

- Mit csináljak, angyalom, lehetetlenség volt, magad is tudod. Ha pedig most még egy hónapig várnánk, nagyszerűen helyrejönnél, én is elintézném az ügyeimet, és a gyerekeket is magunkkal vinnők...

- A gyerekek egészségesek, én pedig nem.

- De értsd meg, kedvesem, hogy ebben az időben... és ha útközben rosszul leszel... akkor már legalább otthon...

- Mit legalább otthon? Otthon meghalni? - fortyant fel a beteg. De a *meghalni* szó szemlátomást megrémítette, könyörgőn és kérdőn nézett urára. A férfi lesütötte a szemét, hallgatott. A beteg szája gyerekesen legörbült, kicsordult a könnye. A férfi zsebkendőjébe temette arcát, és szótlanul eltávolodott a hintótól.

- Nem, mégis utazom - mondta a beteg, égnek emelte szemét, kezét összekulcsolta, és összefüggéstelen szavakat mormolt. - Istenem, miért, miért? - suttogta, és könnye egyre bővebben áradt. Soká, buzgón imádkozott, de melle éppenúgy fájt, elszorult, az égbolt, a szántóföld, az út éppoly szürke és barátságtalan maradt, s ugyanaz az őszi köd szitált - sem sűrűbben, sem ritkábban, változatlanul - az út sarába, a háztetőkre, a hintóra meg a postakocsisok subájára. A kocsisok harsány, vidám beszélgetés közepette kenték a kereket, s fogták be a lovakat...

.....

2

A hintó be volt fogva, de a kocsis még időzött. Bement a kocsis-szobába. Benn meleg volt és sötét; a nehéz, áporodott levegőt kenyér-, káposzta-, bárányбőr- meg emberszag járta át. Néhány postakocsis tanyázott odabenn, a szakácsnő a kemencénél foglalatoskodott, a kemence tetején pedig, leterített bárányбőr subákon, egy beteg öreg kocsis feküdt.

- Fjodor bácsi, hallja? Fjodor bácsi - szólította a beteget a fiatal kocsis, aki bundában lépett be a szobába, ostora övébe tűzve.

- Mit akarsz Fegykától, te mihaszna? - szólt rá az egyik kocsis. - Hisz várnak kinn a hintóban!

- A csizmáját szeretném elkérni, a magamét elnyűttem - felelte a legény, hátravetette haját, és megigazította övén lógó kötött kesztyűjét. - Vagy alszik talán? Fjodor bácsi! - ismételte a kemencéhez lépve.

- Mi kell? - szólt egy gyenge hang, s a kemencéről szeplős, beesett arc hajolt ki. Széles, kiaszott, megfehéredett, szőrös kezével feljebb húzta gúnyáját csontos vállán, mocskos ingén. - Adj innom, testvér; mit akarsz?

A legény megtöltötte vízzel a merőkét s odanyújtotta neki.

- Nézd, Fegya - kezdte akadozva. - Neked úgyse kell az új csizmád, add nekem, úgyse fogsz te már abban járni.

A beteg a kifényesedett merőkének ejtette fáradt fejét, és ritka szálú, lecsüngő bajszát megmártva a sötét vízben, mohón, erőtlenül ivott. Gubancos szakálla piszkos volt; beesett, megtört szemét nagy nehezen emelte a legényre. Amikor bevégezte az ivást, föl akarta emelni a kezét, hogy megtörölje a száját, de nem bírta, és így zekéje ujjába törölte. Orrán át szuszogva, némán és merőn bámult a legényre, erőt gyűjtve.

- Talán már odaígérted valakinek - folytatta a legény -, akkor úgyis mindegy. Tudniillik nagy a sár odakinn, nekem meg mennem kell; gondoltam, ejnye, elkérem Fegykától a csizmát, neki úgyse kell. Vagy talán mégis kell neked, akkor csak mondd meg...

A beteg mellében valami zörögni, zakatolni kezdett; összegörnyedt és fuldoklón köhögött; a köhögése nagyon mélyről jött és nem oldódott meg.

- Ugyan már, hogy kéne neki - szólalt meg váratlanul, mérgesen a szakácsnő, olyan hangosan, hogy visszhangzott tőle a szoba. - Hisz második hónapja le se jön a kemencéről. Látod, hogy majd megszakad a köhögésbe, az embernek belefájdul a tüdeje, ha csak hallgatja. Hogy kéne neki csizma? Új csizmában úgyse fogják eltemetni. Pedig már réges-rég ütött az órája, Isten bocsássa meg, ha vétkezem. Hisz látod, majd megszakad. Vagy el kéne vinni másik házba, vagy tudom is én, hová. Azt mondják, a városban kórház is van az ilyeneknek, mert itt... miféle dolog, elfoglalja az egész sutot, aztán senki se bír mozdulni tőle. Meg a tisztasággal is baj van.

- Hé, Szerjoga, eredj, ülj fel, az urak várnak! - szólt be az ajtón a postamester.

Szerjoga már indult volna kifelé, a választ be sem várva, de a beteg, köhögés közben intett a szemével, hogy felelni akar.

- Vedd el a csizmát, Szerjoga - mondta végül, visszafojtva köhögését, miután egy kissé kifújta magát. - Csak aztán hallod-e, állíts nekem követ, ha meghaltam - tette hozzá hörögve.

- Köszönöm, Fjodor bácsi, viszem a csizmát, a követ meg istenuccse, megveszem.

- Hallottátok, ugye, fiúk... - Ennyit bírt még kinyögni a beteg, aztán újra hétrét görnyesztette a szörnyű köhögés.

- Hallottuk hát, hogyne hallottuk volna - mondta az egyik kocsis. - Eredj, Szerjoga, ülj fel, mert megint jön a sztaroszta. Hisz tudod, beteg a sirkinói úrnő.

Szerjoga frissen ledobta lábáról óriási nagy, rongyos csizmáját, és a lóca alá hajította. Fjodor bácsi új csizmája éppen illett a lábára, s Szerjoga gyönyörködve nézegette, ahogy kiment a kocsihoz.

- De nyalka a csizmád! Add ide, megkenem - mondta az a kocsis, aki a kerekeket kente, amikor Szerjoga felmászott a bakra, és elrendezte a gyeplőszárát. - Ingyen odaadta?

- Tán bizony irigyled - mondta Szerjoga, ültében fölemelkedett, és lába köré húzta köntöse alját. - Indulj! Gyíte, kedveskéim! - kurjantott a lovaknak, megsuhogtatta kicsit ostorát, és a hintó meg a cséza, utasaival, csomagjaival, kívülről ráerősített lapos bőröndjeivel együtt fürgén tovagördülve a vizes úton, eltűnt a szürke őszi ködben.

A beteg postakocsis ott maradt a rossz levegőjű szobában a kemence tetején, köhögését visszafojtva s minden erejét összeszedve a másik oldalára fordult és elcsöndesedett.

A szobában estig ki-be jártak, vacsoráztak, a beteg meg se pisszent. Lefekvés előtt a szakácsnő felmászott a kemencére, és a beteg lábán átnyúlva előkotorta a bundát.

- Ne haragudj rám, Nasztaszja - szólt a beteg. - Nemsokára visszaadom a kuckódat.

- Jó, jó, nem történt semmi - motyogta Nasztaszja. - Hol fáj, mondd, bácsi? Panaszold el.

- Sajog az egész bensőm. Ég tudja, mi a bajom.

- Biztos fáj a gigád is, ahogy köhögsz, ugye?

- Fáj énnekem mindenem. Ütött a halálom órája, ez az én bajom. Jaj, jaj, jaj - nyögött a beteg.

- Takard be a lábad, így ni - mondta Nasztaszja, ráborította köntösét, és leszállt a kemencéről.

Az éjjeli lámpás gyengén pislákolva égett. Nasztaszja meg tíz-tizenkét postakocsis hortyogva aludt a padlón meg a lócákon végignyújtózva. Csak a beteg nem aludt, nyögve, köhécselve forgolódott a kemencesutban. Hajnal felé aztán egészen elcsöndesedett.

- Fura egy álmot láttam ma éjjel - mesélte a szakácsnő nyújtózkodva a hajnali szürkületben. - Látom, hogy Fjodor bácsi egyszer csak leszáll a kemencéről, és kimegy fát vágni. Segítek neked, Nasztya, aszondja. Én meg mondom neki: mi jut eszedbe fát vágni, ő meg fogja a fejszét, és nekiáll a fának, vágja, hasogatja, de olyan gyorsan, hogy csak úgy repül a forgács. Ejnye, mondom, hisz te beteg voltál. Nem, azt mondja, egészséges vagyok, mint a makk, és akkorát csap a fejszével, hogy megijedtem. Nagyot kiáltottam s arra fölébredtem. Csak nem halt meg tán? Fjodor bácsi! Hahó, bácsi!

Fjodor nem felelt.

- Csakugyan, nem halt-e meg? Gyerünk, nézzük meg - szólt az egyik kocsis.

A kemencéről vörös szőrrel borított, sovány kéz lógott le; sápadt volt és hideg.

- Szólni kell a postamesternek, úgy látszik, meghalt - vélekedett a kocsis.

Rokonai nem voltak Fjodornak, messze vidékről jött. Másnap eltemették az új temetőben, az erdőn túl, és Nasztaszja még néhány napig mesélgette mindenkinek az álmát, meg azt, hogy ő vette észre elsőnek Fjodor bácsi halálát.

3

Eljött a tavasz. A város utcáin, a jeges lótrágya között sietős patakok csordogáltak; a járókelők ruhája, beszéde egyaránt megélénkült. A kiskertekben, a palánk mögött, megduzzadtak a fák rügyei, ágaik alig hallhatóan susogtak a friss szellőben. Mindenfelé áttetsző cseppek ömlöttek, cseperésztek. A verebek zagyván, versengve csiripeltek, fel-felröppentek apró szárnyaikon. A napos oldalon, kerítésen, háztetőn, fákon minden mozgott, csillogott, örvendező, fiatal volt az ég, a föld, az emberek szíve.

A főutcák egyikén egy szép, úri ház előtt friss szalma volt kiteregetve; a házban az a beteg hölgy haldoklott, aki annyira sietett külföldre.

A betegszoba csukott ajtaja előtt a hölgy férje álldogált egy idős asszonnyal. A díványon ült a pap, tekintetét a földre szegezte, kezében valami tárgyat fogott az epitrachilionba[1] becsavarva. A sarokban, mély karosszékben; öregasszony hevert hátradőlve, és keservesen zokogott: a beteg anyja. Szobalány állt mellette, kezében tiszta zsebkendő, várván, hogy az öregasszony elkérje tőle; egy másik szobalány valamivel dörzsölte az öreg hölgy halántékát, s fejkötője alatt ősz haját fúdogálta.

- Az Isten áldja meg, kedvesem - szólt a férj a koros asszonysághoz, aki az ajtóban állt -, a feleségem annyira bízik magában, és maga olyan jól tud vele bánni, beszéljen a lelkére, nagyon kérem, menjen be hozzá. - Már ki akarta nyitni az ajtót, de unokanővére visszatartotta, zsebkendőjével többször egymás után megérintette a szemét és megrázta a fejét.

- Most már talán nem látszik rajtam, hogy sírtam - mondotta azután, maga nyitotta ki az ajtót, és bement a beteghez.

Vaszilij Dmitrijevics rendkívül izgatott volt, egészen elvesztette a fejét. Megindult az öregasszony felé, de alig tett két-három lépést, megfordult és a paphoz lépett. A pap ránézett, szemöldökét felhúzta és nagyot sóhajtott. Sűrű, deres kis szakálla is fölfelé emelkedett, majd újra lekókadt.

- Istenem, Istenem! - sóhajtotta Vaszilij Dmitrijevics.

- Mitévők legyünk? - rebegte a pap, s szemöldöke, szakálla ismét felrándult, leereszkedett.

- És itt az édesanyja! - folytatta a férfi kétségbeesve. - Nem éli túl! Úgy szeretni, úgy szeretni valakit, mint ő... igazán nem is tudom. Próbáljon vele beszélni, bátyuska, nyugtassa meg, vegye rá, hogy hazamenjen...

A pap felállt s odalépett az öregasszonyhoz.

- Az anyai szív szeretetét föl nem éri senki - mondotta. - De az Úr irgalmas.

Az öregasszony arca egyszerre vonaglani kezdett, hisztériás csuklás támadta meg.

- Az Úr irgalmas - folytatta a pap, mikor az öreg hölgy kissé megnyugodott. - Csak annyit mondhatok, a plébániámban volt egy beteg, sokkal súlyosabb állapotban, mint Marja Dmitrijevna, és tessék elképzelni, egy közönséges iparosember füvekkel meggyógyította. Ez az iparos éppen itt van Moszkvában. Szóltam is Vaszilij Dmitrijevicsnek róla. Mindenesetre egy kis vigasztalást nyújtana a betegnek. Isten előtt semmi sem lehetetlen.

- Nem, ő már nem élhet - siránkozott az öregasszony. - Miért nem inkább engem ragad el a jó Isten? - És hisztériás csuklása annyira fokozódott, hogy végül eszméletét vesztette.

---

[1] Stóla.

A beteg férje eltakarta az arcát, és kiszaladt a szobából.

A folyosón az első élőlény, akivel szembetalálkozott, hatesztendős kisfiú volt, aki inaszakadtából kergette a kishúgát.

- Nem tetszik bevinni a gyerekeket az édesmamához? - kérdezte a dajka.

- Nem, nem akarja őket látni. Felizgatja.

A fiúcska egy pillanatra megállt, édesapja arcát fürkészte, azután vígan toppantott, és hajrázva futott tovább.

- Tudod, papa, ő a pejlovam! - kiáltotta húgocskájára mutatva.

Eközben a másik szobában a beteg ágya mellett ott ült az unokanővér, és ügyesen terelt beszélgetéssel próbálta őt a halálra előkészíteni. Az orvos a másik ablaknál valami italt kevert.

A beteg fehér kabátkában, párnákkal felpolcolva ült az ágyban, és némán meredt unokanővérére. Majd váratlanul félbeszakította:

- Jaj, kedvesem, ne próbáljon engem előkészíteni. Ne tekintsen gyereknek. Keresztény vagyok. Mindent tudok. Tudom, hogy nem sok időm van hátra. Azt is tudom, ha a férjem hallgatott volna rám, már rég Olaszországban lennék és talán... sőt bizonyosan... meggyógyultam volna. Mindenki mondta neki. De hát mit tegyünk, Isten nyilván így akarta. Valamennyien bűnösök vagyunk, jól tudom, de bízom Isten irgalmában, ő mindenkinek megbocsát, igen, minden bizonnyal megbocsát. Igyekszem megérteni önmagamat. Énnekem is sok volt a bűnöm, édesem. De mennyit szenvedtem! Igyekeztem türelmesen viselni szenvedésemet...

- Ne hívjam be a papot, édesem? Még jobban megkönnyebbül, ha megáldozott... - mondta az unokanővér.

A beteg bólintott beleegyezése jeléül.

- Istenem, bocsáss meg nékem szegény bűnösnek - suttogta.

Az unokanővér kiment, s a szemével intett a papnak.

- Földreszállt angyal! - mondta a férjnek, könnyes szemmel. Vaszilij Dmitrijevics elsírta magát, a pap bement a betegszobába, az öregasszony még mindig ájultan hevert, s az első szobában teljes csönd honolt. Öt perc múlva a pap kilépett az ajtón, levette az epitrachiliont, és megigazította a haját.

- Hálistennek megbékélt - mondta. - Látni kívánja önöket.

Az unokanővér és a férj bementek. A beteg halkan sírdogált, a szentkép felé tekintve.

- A jóisten áldjon meg, drágám - mondta a férj.

- Fogadd hálás köszönetem! Milyen jól érzem most magam, milyen megfoghatatlan boldogság tölti el lelkemet - szólt a beteg, s vértelen ajka körül halvány mosoly játszadozott. - Az Isten irgalmas! Ugye, ő irgalmas és mindenható? - És könnyes szemét megint a szentképre függesztette, vágyón, könyörgőn.

Azután hirtelen eszébe jutott valami. Jelekkel odaintette magához férjét.

- Te sosem akarod megtenni, amit tőled kérek - mondta halkan, szemrehányón.

Férje kinyújtott nyakkal, megadóan hallgatta.

- Mit kívánsz, édesem?

- Hányszor mondtam, hogy ezek a doktorok nem tudnak semmit, vannak egyszerű javasasszonyok, azok meggyógyítják a legsúlyosabb beteget is... A tisztelendő úr említette... van egy iparos... Küldjetek érte.

- Kiért, édesem?

- Istenem! Semmit sem akar megérteni... - És a beteg összeráncolta homlokát, lehunyta szemét.

Az orvos odalépett hozzá, megfogta csuklóját. Érverése percről percre gyengült. Szemével intett a férjnek. A beteg észrevette a pislogást, és ijedten körülnézett. Unokanővére félrefordult és sírva fakadt.

- Ne sírj, ne kínozd magad és engem - mondta a beteg. - Ne rabold el utolsó perceim nyugalmát.

- Angyal vagy! - rebegte az unokanővér, a beteg kezét csókolgatva.

- Nem, ide adj csókot, csak halottaknak szokás kezet csókolni. Istenem! Istenem!

Aznap estére a betegből tetem lett, és a tetem koporsóban feküdt a nagy ház fogadótermében. A zárt ajtajú nagy teremben egy kántor üldögélt, és orrán át dünnyögve, ütemesen, egyhangúan olvasta Dávid zsoltárait. A magas ezüst kandeláberekből viaszgyertyák sárgás fénye hullott a megboldogult halvány homlokára, elnehezült, viaszos kezére meg a szoborszerű ráncokba merevedett szemfedőre, mely a holttest térdén, lábujjain ijesztően kidomborodott. A kántor, aki maga sem értette, amit olvas, egyhangúan darált, s a szavak a nagy üres teremben furcsán hangzottak és haltak el. Egy távoli szobából néha-néha gyermekhangok, lábdobogás szűrődött odáig.

„A te orcádat keresem, ó Uram! - szólt a zsoltár. - Ne rejtsd el orcádat előlem, ne utasítsd el szolgádat haraggal; te voltál segítőm, ne taszíts el és ne hagyj el engem, üdvösségemnek Istene!”

A megboldogult arca szigorú volt, nyugodt és fenséges. Nem mozdult semmi hideg, tiszta homlokán, sem keményen összezárt ajka körül. Csupa figyelem volt az arca. De vajon megértette-e legalább most ezeket a súlyos szavakat?

4

Egy hónappal később a megboldogult sírja felett kőből épült kápolna emelkedett. A postakocsis sírján még mindig nem volt kő, csak a világoszöld fű serkent ki a halomból, mely egyetlen jele volt egy ember létének és elmúlásának.

- Megbüntet az Isten, Szerjoga; ha nem állítasz sírkövet Fjodor bácsinak - mondotta neki egyszer a szakácsnő a postaállomáson. - Mind azt hajtogattad: tél van, tél van, hát most hogy itt a nyár, mért nem tartod meg az adott szavadat? Hisz én is hallottam. Egyszer már eljött hozzád, figyelmeztetett; ha nem veszed meg, eljön újra, fojtogatni kezd.

- De hisz nem mondom, hogy nem veszek - felelte Szerjoga. - Megveszem a követ, amint ígértem, hogyne venném, másfél ezüst rubelt áldozok rá. Nem felejtem én el, de hát el kell hozni. Mihelyt alkalom adódik a városba menni, megyek és megveszem.

- Legalább keresztet állítanál addig, legalább ennyit megtennél - szólt bele egy öreg postakocsis. - Sehogy sincs ez rendjén. A csizmáját meg viseled.

- Honnét vegyem azt a keresztet? Tűzifából ki nem faragom!

- Mit beszélsz! Tűzifából nem faragod ki, hát fogd a fejszét, és menj ki az erdőre, majd találsz fát, amiből kifaraghatod. Kivágsz egy fiatal kőrisfát, olyan takaros födött kereszt lesz belőle, hogy még. A kerülőt meg itasd meg vodkával. Az ember úgyse győzi pénzzel, annyit kell őket itatni minden szamárságért. A minap eltört a rudam, vágtam az erdőn egy újnak való fát, senki egy szót se szólt.

Kora reggel, alig pirkadt, Szerjoga fogta a fejszét, és kiment az erdőre.

Frissen hullott harmat hamvas rétege borított mindent; még nem szárította fel a nap. Keleten észrevétlenül tisztult, világosodott az ég alja, a gyenge fény visszaverődött a finom felhőkkel bevont égboltozaton. Egy fűszál sem rebbent a földön, egy levél sem a fák felső ágain. Az erdő némaságát csak nagy ritkán törte meg szárnysuhogás a fák koronájában, vagy surranó nesz a bozótban. Egyszer csak különös, a természettől idegen zaj támadt a sűrűben, majd szétterjedve elhalt az erdőszélen. De újra meg újra felhangzott a zaj, ütemesen ismétlődött egy mozdulatlanul álló fa törzsének alján. Egyik lombkorona furcsán mozdult, megremegett, dús, üde lombja valamit susogott, a vörösbegy, mely egyik ágán ült, kétszer fölrebbent, s farkát billegetve átült egy másik fára.

Lenn a fejszecsapások egyre sűrűbben, egyre erősebben hangzottak, nedves fehér forgács repült a harmatos fűbe, az ütések nyomán recsegés, ropogás hallatszott. A fa egész testében megremegett, megingott és újra kiegyenesedett, ijedten himbálózva tövén. Egy pillanatra minden elhallgatott, de a fa újra meghajolt, törzse újra megreccsent, és koronája ágakat tördelve, gallyait lengetve hullott a nedves földre. A fejszecsattogás, a léptek zaja elhallgatott. A vörösbegy füttyentett, és magasabbra szállt. Szárnyával meglegyintett egy ágat; az ágacska még egy ideig ringott, azután megállt, levele sem mozdult többé. A fák még boldogabban nyújtogatták az újonnan támadt nyílásban mozdulatlan ágaikat.

A nap első sugarai áthatoltak egy keskeny felhősávon, felragyogtak az égen, és végigszaladtak a földön. A köd hullámokban suhant végig a szurdokokon, mélyedéseken, a harmat megcsillant a lombon, a megfehéredett, áttetsző felhőcskék sietve szétszéledtek a kéklő égbolton. Az erdő sűrűjében madarak nyüzsögtek, és eszeveszettül, boldogan csiripeltek; a dús zöld levelek örvendezve, nyugodtan susogtak odafenn, és az élő fák ágai lassan, fenségesen ringtak lekókadt, halott társuk felett.

Fordította Szőllősy Klára

CSALÁDI BOLDOGSÁG

ELSŐ RÉSZ

1

Anyánkat gyászoltuk, aki ősszel halt meg, s az egész telet falun töltöttük, Kátyával meg Szonyával.

Kátya a ház régi barátja volt, nevelőnőnk, ő nevelt fel bennünket; amióta az eszemet tudom, ismertem és szerettem őt. Szonya a húgom. Zordon, szomorú telet töltöttünk öreg pokrovszkojei házunkban. Hideg, szeles idők jártak, az ablakokat befútta a hó, majdnem állandóan be voltak fagyva, s nem lehetett kilátni rajtuk; jóformán egész télen nem mentünk sehová. Vendég is ritkán járt hozzánk, s aki jött, nemigen hozott jókedvet és derűt a házhoz. Mindnek bánatos volt az arca, mind halkan beszélt, mintha attól tartana, hogy felébreszt valakit; nem nevettek, csak sóhajtoztak, gyakran sírtak, ha rám vagy a fekete ruhás kicsi Szonyára esett a tekintetük. A házban még jelen volt a halál, borzalma és szomorúsága még körülöttünk lebegett. Anyuska szobája le volt zárva, s valahányszor este elmentem ajtaja előtt, félelem fogott el, és valami vonzott, hogy belessek a hideg, lakatlan szobába.

Tizenhét esztendős voltam, s anyuskának halála évében az volt a szándéka, hogy felköltözik a városba, és bevezet engem a társaságba. Édesanyám halála nagyon lesújtott, de meg kell vallanom, szívbeli bánatom mögött az az érzés is meghúzódott, hogy fiatal vagyok, szemrevaló (legalábbis ismerőseim ezt állítják), és íme, már a második telet töltöm hasztalan, falusi magányban. A tél vége felé a magány s az unalom már annyira nyomasztóvá vált, hogy ki sem bújtam szobámból, nem nyitottam ki a zongorát, de még könyvet se vettem a kezembe. Ha Kátya rábeszélt, foglalkozzam ezzel-amazzal, azt feleltem, nincs kedvem, nem bírom - de a lelkem mélyén egy hang ezt kérdezte: „Minek?” Minek csináljak akármit, amikor hiába fecsérlődnek el legszebb éveim? És erre a „minek”-re nem volt más válasz, csupán a könnyek.

Azt mondták, lefogytam, megcsúnyultam ez alatt az idő alatt, de még ez sem érdekelt. Minek? Kiért? Már-már úgy láttam, egész életemet itt kell eltöltenem falusi magányban, tehetetlen fásultságban, amelyből egymagam nem tudtam, s talán nem is akartam felrázni magam.

A tél utóján Kátya komolyan aggódni kezdett értem és elhatározta, ha törik, ha szakad, külföldre utaztat. Ehhez azonban pénzre lett volna szükség, mi pedig úgyszólván nem is tudtuk, mi maradt ránk anyánk után; nap nap után vártuk gyámunkat, hogy megérkezzék s tisztázza ügyeinket.

Márciusban megjött a gyámunk.

- Hálistennek! - mondta Kátya egy napon, mikor én szokás szerint tétlenül, gondolattalanul, vágytalanul ődöngtem szobáról szobára. - Végre megérkezett Szergej Mihajlics, már érdeklődött utánunk és megígérte, hogy ebédre itt lesz. Szedd össze magad, Masenyka - tette hozzá. - Mit gondol rólad, ha így lát? Úgy szeret mindkettőtöket.

Szergej Mihajlics szomszédunk volt, s megboldogult édesapámnak jó barátja, noha jóval fiatalabb volt nála. Jövetele megváltoztatta terveinket s lehetővé tette, hogy elhagyjuk a falut. Gyermekkorom óta szerettem és tiszteltem Szergej Mihajlicsot, és Kátya azért tanácsolta, hogy szedjem össze magam, mert tudta, hogy valamennyi ismerősünk közül Szergej Mihajlics

előtt restellném a legjobban, ha előnytelen oldalamról mutatkoznék. Nem is szólva arról, hogy házunkban mindenki megszokta és szerette, Kátyától meg Szonyától (aki a keresztlánya volt) a legutolsó kocsisig, az én szememben Szergej Mihajlicsot egészen különös jelentőséggel ruházta fel anyuskának egy előttem tett megjegyzése. Azt mondotta egy ízben, hogy éppen ilyen férjet kívánna nekem. Akkoriban meglepődtem rajta, sőt kellemetlenül érintett; álmaim lovagja egészen más volt. Álmaim lovagja sovány és légies volt, halvány és mélabús. Szergej Mihajlics pedig javakorabeli, magas, vállas férfi volt, és úgy tetszett, örökké jókedvű; anyuska szavai azonban ennek ellenére erősen belémrögződtek, s már hat évvel ezelőtt, amikor tizenegy esztendős voltam, és Szergej Mihajlics tegezett, fogócskázott velem és *ibolyaszál*-nak nevezett, néha riadtan kérdeztem magamtól, mitévő legyek, ha egyszer csak fogja magát, és feleségül akar venni.

Valamivel az ebéd előtt, melynek étrendjét Kátya krémmel, süteménnyel és spenótmártással egészítette ki, megérkezett Szergej Mihajlics. Az ablakból láttam, ahogy kicsiny szánján a ház elé hajtott, de mihelyt befordult a sarkon, besiettem a szalonba, és úgy akartam tenni, mintha egyáltalában nem vártam volna. Amikor azonban meghallottam az előszobában lába dobogását, erős hangját és Kátya lépteit, nem álltam meg tovább és elébe siettem. Kátya kezét fogta, s hangosan, mosolyogva beszélt hozzá. Amikor meglátott, elhallgatott és jó ideig nézett, köszönés nélkül. Elfogódtam és éreztem, hogy elpirulok.

- Nini, hát maga az! - szólt azután erélyes és közvetlen módján, kitárta karját, és közelebb lépett hozzám. - Ki látott már ilyen változást! Hogy megnőtt! Hol van már az ibolyaszál... egész rózsabokorrá fejlődött!

Nagy kezével megmarkolta a kezemet, és olyan erősen, becsületesen megszorította, hogy szinte fájt. Azt hittem, hogy meg fogja csókolni a kezemet és feléje hajoltam, de csak még egyszer megszorította a kezem, és biztos, vidám pillantásával erősen a szemem közé nézett.

Hat éve nem láttam. Nagyon megváltozott; megöregedett, megfeketedett, oldalszakállt növesztett, ami sehogy sem illett hozzá; de a modora éppoly közvetlen volt, s ugyanaz volt nyílt, becsületes, erősvonású arca, okos, villogó szeme és kedves, szinte gyerekes mosolya.

Öt perc múlva már nem volt vendég, a családhoz tartozónak éreztük mindannyian, még a cselédség is; szolgálatkész sürgésükön látszott, mennyire örülnek jövetelének.

Egészen másképp viselkedett, mint a szomszédok, akik anyánk halála után ellátogattak hozzánk, és egytől egyig kötelességüknek érezték, hogy szótlanul, könnyes szemmel üljenek nálunk. Szergej Mihajlics épp ellenkezőleg, vidáman tereferélt, s egy szóval sem említette anyuskát. Eleinte furcsának, sőt egyenesen illetlennek találtam, hogy a családhoz közelálló jó barát ilyen közönyösen viselkedjék. De azután beláttam, hogy ez nem közöny, hanem őszinteség, és hálás voltam érte.

Este Kátya a régi helyen, a szalonban terített teához, ahogy anyuska idejében volt, mi ketten Szonyával leültünk melléje; az öreg Grigorij kihozta Szergej Mihajlicsnak a papa egy régi pipáját, ami valahonnét előkerült, és Szergej Mihajlics, úgy, mint azelőtt, fel és alá járkált a szobában.

- Mennyi tragikus változás történt ebben a házban, ha meggondoljuk! - mondta azután megállva.

- Bizony - sóhajtotta Kátya, a kicsi födővel betakarta a szamovárt, ránézett és már-már elsírta magát.

- Maga talán még emlékszik az apjára? - fordult hozzám.

- Nagyon kevéssé - feleltem.

- Milyen jó lenne, ha most itt volna közöttünk! - szólt Szergej Mihajlics halkan, s elgondolkozva nézett rám, valahová a szemem fölé. - Nagyon szerettem az édesapját! - tette hozzá még halkabban, és úgy láttam, hogy a szeme kifényesedik.

- Isten magához szólította! - mormolta Kátya, azzal letette asztalkendőjét a teáskannára, elővette zsebkendőjét és sírva fakadt.

- Igen, tragikus változások történtek itt - ismételte Szergej Mihajlics félrefordulva. - Gyere, Szonya, mutasd meg a játékaidat - tette hozzá egy idő múltán, és Szonyával együtt átment a terembe. Könnyes szemmel néztem Kátyára.

- Micsoda nagyszerű barát! - mondta Kátya.

Csakugyan, meleg, jó érzés fogott el ennek az idegen, derék embernek a részvététől.

A másik szobából áthallatszott Szonya csipogása és Szergej Mihajlics hangja, ahogy hancúrozott vele. Azután a zongorához ült, és Szonya kezecskéivel verte a billentyűket.

- Marja Alekszandrovna! - szólt be azután hozzám. - Jöjjön, játsszék valamit.

Örültem, hogy ilyen közvetlenül és barátian rendelkezik velem; felálltam és átmentem a terembe.

- Ezt játssza! - mondta, s egy Beethoven-kötetben fellapozta a *Sonata quasi una fantasia*[2] lassú tételét. - Lássuk, hogy zongorázik - mondotta, és teáspoharával a terem sarkába vonult vissza.

Magam se tudom, mért, de úgy éreztem, neki nem mondhatok nemet s nem magyarázkodhatok, hogy rosszul játszom; engedelmesen leültem a zongorához, és játszani kezdtem úgy, ahogy tőlem tellett, bár féltem ítéletétől, mert tudtam, hogy érti és szereti a zenét. Az adagio hangulata illett ahhoz az emlékező merengéshez, amelyet teázás közben folytatott beszélgetésünk felidézett bennem, és azt hiszem, eléggé tűrhetően játszottam. De a scherzót nem engedte eljátszanom.

- Nem, ezt nem játssza jól - mondotta odalépve -, hagyjuk ezt, de az első tétel nem volt rossz. Úgy látom, érti a zenét.

Ez a mérsékelt dicséret olyan boldoggá tett, hogy belepirultam. Újszerű, kellemes érzés volt, hogy ő, apám barátja és egyenrangú társa, négyszemközt komolyan beszél velem, nem úgy, mint régen, mint gyermekkel. Kátya fölment Szonyát ágyba fektetni, és ketten maradtunk a teremben.

Édesapámról beszélt, elmondta, hogyan barátkoztak össze, milyen vígan éltek valamikor régen, amikor én még játékaimmal, iskoláskönyveimmel voltam elfoglalva; és elbeszélései nyomán először képzeltem el apámat közvetlen, vígkedélyű embernek, amilyennek addig sosem ismertem. Afelől is kérdezgetett, hogy mit szeretek, mit szoktam olvasni, mit akarok csinálni, és ellátott főtanácsokkal. Most már nem a régi, mulatságos tréfacsináló volt a szememben, aki bolondozott velem, és játékszereket készített a számomra, hanem komoly, egyszerű, szeretetteljes ember; önkéntelen tisztelet és vonzalom támadt bennem iránta. Könnyen, kellemesen beszélgettem vele, s ugyanakkor mégis erős feszültséget éreztem. Félve ejtettem ki minden szót, annyira szerettem volna magam is kiérdemelni szeretetét, mely eddig csupán azért jutott osztályrészemül, mert apám lánya voltam.

---

[2] Szonáta fantázia formában. (Az úgynevezett „Holdfény-szonáta.”)

Mikor lefektette Szonyát, Kátya is csatlakozott hozzánk, és panaszkodott Szergej Mihajlicsnak apátiámról, melyet addig egy szóval sem említettem.

- Lám, a legfontosabbat eltitkolja előlem - mondta mosolyogva, s szemrehányón csóválta fejét.

- Mit beszéljek erről! - mondottam. - Nagyon unalmas, és úgyis elmúlik. (Abban a pillanatban valóban úgy éreztem, hogy életuntságom elmúlik, sőt már el is múlt, és soha nem is volt igazán.)

- Nem jó, ha az ember nem tudja elviselni a magányt - mondta Szergej Mihajlics. - Maga csak nem *kisasszony*?

- Dehogynem - feleltem nevetve.

- Úgy értem, léha, felületes kisasszonyka, aki csak addig él, amíg gyönyörködnek benne, de mihelyt egyedül marad, lekókad, nem örül többé az életnek; minden csak kirakat, másoknak szánva, semmi sem önmagáért.

- Jó véleménnyel van rólam - mondtam, csak azért, hogy mondjak valamit.

- Nem! - folytatta rövid hallgatás után. - Nemhiába hasonlít az édesapjához. Magában *megvan* az, ami kell! - És jóságos, fürkésző tekintete megint büszke, örömteli elfogódottságot keltett bennem.

Arca mindig olyan vidámnak látszott, hogy csak most vettem észre ezt a sajátos pillantását: előbb derűs volt, majd egyre fürkészőbbé s kissé szomorkássá vált.

- Magának nem kell, nem is szabad unatkoznia - mondotta. - Megvan a muzsikája, amelyet szeret, a könyvei, tanulmányai; előtte áll az egész élet, amelyre most kell felkészülnie, nehogy később megbánja, amit mulasztott. Egy év múlva már késő lesz.

Úgy beszélt velem, mint egy apa vagy nagybácsi, éreztem, hogy állandóan ügyel, hogy egy szinten maradjon velem. Egyrészt bántott, hogy maga alatt állónak érez, másrészt meg örültem, hogy érdemesnek érzi a kedvemért megváltoztatni viselkedését.

Az est hátralevő részében hivatalos ügyekről tárgyalt Kátyával.

- Isten áldjon, drága barátaim - mondta azután, felállt, odalépett hozzám, és megfogta a kezemet.

- Mikor látjuk megint? - kérdezte Kátya.

- Tavasszal - felelte, továbbra is kezemet fogva. - Most átmegyek Danyilovkába (ez volt a másik birtokunk), megtudom, ott mi a helyzet, elintézem, amit lehet, onnét Moszkvába utazom saját ügyeimben, nyáron pedig sűrűbben fogunk találkozni.

- Mért megy el ilyen hosszú időre? - kérdeztem rettentően elszomorodva, mert csakugyan arra számítottam, hogy ezután mindennap fogom látni, és most nagyon elszontyolodtam és megijedtem, hogy újra visszatér életunt, világfájdalmas hangulatom. Ez, úgy látszik, kifejeződött arcomon, hangomban.

- Tanuljon, olvasson minél többet, és ne eressze búnak a fejét - mondotta Szergej Mihajlics, érzésem szerint nagyon is ridegen, tárgyilagosan. - Tavasszal majd levizsgáztatom - tette hozzá, elengedte kezemet, s nem nézett a szemembe.

Kikísértük az előszobába. Sietve cihelődött, fölvette bundáját, s pillantása most is elkerült. „Bánom is én! - gondoltam magamban. - Talán csak nem képzeli, hogy boldoggá tesz azzal, ha rámnéz? Rendes, kedves ember, nagyon kedves, de semmi több."

De azért este Kátyával még soká nem tudtunk elaludni, sokat beszélgettünk, nem őróla, hanem arról, hogyan fogjuk eltölteni a nyarat, hol és mivel töltjük a telet. A szörnyű kérdés: „Minek?” - már nem merült fel bennem. Tisztán, világosan éreztem, élni azért kell, hogy az ember boldog legyen, és jövőm sok boldogságot ígért. Komor, öreg pokrovszkojei házunk egyszerre megtelt élettel, világossággal.

2

Kitavaszodott. Régi mélabús hangulatom elmúlt, megfoghatatlan vágyak, reménységek tavaszi, ábrándos mélabúja váltotta fel. Nem úgy éltem, mint tél elején, foglalkoztam Szonyával, olvastam, muzsikáltam, de azért gyakran kimentem a parkba és sokáig bolyongtam egyedül a fasorokban, vagy egy padon üldögéltem, ég tudja, miről gondolkoztam, mire vágytam, miben reménykedtem. Néha éjszakákon, különösen holdfényes éjszakákon át hajnalig ültem szobám ablakában, néha egy szál blúzban, lopva, nehogy Kátya észrevegye, kiosontam a kertbe, és a harmatos fűben leszaladtam a tóhoz; egyszer kimentem a szántóra és éjszaka egyes-egyedül megkerültem az egész parkot.

Ma már nehéz felidéznem és megértenem az álmokat, amelyek akkor képzeletemet betöltötték. Ha eszembe jutnak, szinte el se hiszem, hogy csakugyan ezek voltak az én álmaim, olyan különösek voltak, olyan távol álltak az élettől.

Május végén Szergej Mihajlics, amint ígérte, visszaérkezett utazásáról.

Első ízben egy estefelé látogatott át hozzánk, amikor a legkevésbé vártuk. A teraszon ültünk, éppen teázni készültünk. A kert már kilombosodott, a sűrű cserjésben már tanyát ütöttek a fülemülék az egész Péter-böjtre. A dús orgonabokrokon itt-ott mintha valami fehér vagy lila ömlött volna végig: a virágbugák már kipattanóban voltak. A nyírfasor lombja áttetszően zöldellt a lenyugvó nap fényében. A teraszra hűs árnyék borult. Bőséges esti harmat hullott a gyepre. A parkon túl, a majorból a nap utolsó zajai érkeztek el hozzánk; behajtották a csordát; a bolond Nyikon a vizeshordóval járta a kerti utat, a terasz előtt, az öntözőkannából hűvös sugárban ömlött a víz, és széles tányérban feketítette meg a felásott földet a kikarózott georginatövek körül. A teraszon, a hófehér abrosszal leterített asztalon fényesre tisztított szamovár csillogott, duruzsolt, körülötte tejszín, perec, sütemény. Kátya párnás kézével háziasan öblögette a csészéket. Megéheztem a fürdés után, s a teát be sem várva, kenyeret majszoltam, melyre friss, sűrű tejszínt kentem. Rövidujjú vászonblúz volt rajtam, vizes hajam kendővel bekötve. Kátya látta meg elsőnek az üvegfalon át.

- Nini, Szergej Mihajlics! - kiáltott fel. - Éppen magát emlegettük.

Felálltam és be akartam menni, hogy átöltözzem, de Szergej Mihajlics elkapott az ajtóban.

- Ugyan, minek falun ez a sok ceremónia - mondta s mosolyogva nézte kendővel bekötött fejemet. - Hisz Grigorij előtt sem szégyelli magát, én is csak Grigorij vagyok a maga számára.
- De éppen ebben a pillanatban úgy éreztem, egyáltalában nem úgy néz rám, mint ahogy Grigorij nézhetne, és zavarba jöttem.

- Mindjárt jövök - mondtam és kimentem az ajtón.

- Mért ne maradhatna így? - kiáltott utánam. - Olyan, mint egy fiatal parasztmenyecske.

„Milyen furcsán nézett rám - gondoltam, miközben sietve átöltöztem. - No, hálistennek, hogy megjött, mindjárt vidámabb lesz az élet!” Még egyszer megnéztem magam a tükörben, és fürgén leszaladtam a lépcsőn; nem is igyekeztem titkolni, hogy siettem, lihegve mentem ki a

teraszra. Szergej Mihajlics az asztalnál ült, s beszámolt Kátyának ügyeinkről. Mosolyogva nézett rám és beszélt tovább. Anyagi helyzetünk szerinte nagyon megnyugtató volt. Már csak a nyarat kell itt töltenünk, azután mehetünk akár Pétervárra, Szonya iskoláztatása végett, akár külföldre.

- Bárcsak velünk jönne maga is, Szergej Mihajlics! - sóhajtotta Kátya. - Maga nélkül olyan elveszettnek fogjuk magunkat érezni ott az idegenben, mint az őserdőben.

- Ó, bárcsak a földet körülutazhatnám magukkal! - mondta Szergej Mihajlics félig tréfásan, félig komolyan.

- Miért ne? - mondtam. - Induljunk föld körüli útra.

Elmosolyodott s megrázta fejét.

- Hát édesanyám? Hát a dolgaim? - mondotta. - No de most nem is erről van szó. Mesélje el, hogyan töltötte idejét. Remélem, nem lógatta az orrát?

Amikor elmondtam, hogy távollétében tanultam, nem búslakodtam, és Kátya is megerősítette szavaimat, nagyon megdicsért, szóval, pillantással megcirógatott, mint egy kisgyermeket, mintha joga lenne ehhez. Kötelességemnek éreztem, hogy behatóan és őszintén beszámoljak minden jóról, amit tettem, és meggyónjak mindent, amivel elégedetlen lehetett. Olyan szép este volt, hogy teázás után is kinn maradtunk a teraszon, és a beszélgetés annyira lekötött, hogy észre sem vettem, ahogy az emberi hangok lassanként elcsendesedtek körülöttünk. A virágok erősebben illatoztak, bő harmat öntözte meg a pázsitot, nem messze tőlünk egy orgonabokorban fülemüle trillázott, majd hangunkra elhallgatott; a csillagos ég mintha lebocsátkozott volna hozzánk.

Csak akkor vettem észre, hogy beesteledett, mikor egy denevér nesztelenül beröppent a terasz ponyvája alá, és fehér kendőm körül szálldosott. A falhoz lapultam, s már-már felsikoltottam, de a denevér éppoly nesztelenül és gyorsan, ahogy jött, kisuhant a ponyvaernyő alól, és eltűnt a kert homályában.

- Hogy szeretem én a maguk Pokrovszkojéját - szólalt meg Szergej Mihajlics, a beszélgetést félbeszakítva. - Elüldögélnék itt életem végéig.

- Miért ne? - mondta Kátya.

- Üldögéljek... - ismételte Szergej Mihajlics. - Az élet nem üldögél.

- Mért nem nősül meg? - kérdezte Kátya. - Kitűnő férj válnék magából.

- Azért, mert szeretek üldögélni? - nevetett. - Nem, Katyerina Karlovna, minekünk már nem való a házasság. Engem már rég nem tekintenek olyan embernek, akit meg lehet házasítani. Magam sem gondolok már erre, és azóta, szavamra mondom, megkönnyebbültem.

Úgy tetszett, nem egészen őszinte a hangja, ahogy ezt mondja.

- Mondhatom, szép dolog! Harminchat éves, és már befejezte az életét - mondta Kátya.

- De még mennyire! - felelte Szergej Mihajlics. - Már csak üldögélni szeretnék. A nősüléshez pedig más kell. Kérdezze csak meg *tőle* - folytatta fejével énfelém intve. - Az ilyen fiatalokat kell megházasítani. Mi pedig majd az ő boldogságuknak örvendezünk.

Hangjából titkos szomorúság és izgalom csengett ki, amely nem maradhatott rejtve előlem. Elhallgatott; sem én, sem Kátya nem válaszoltunk megjegyzésére.

- Képzelje csak el - folytatta azután s megfordult székén -, hogy valami váratlan szerencsétlenség következtében egyszer csak feleségül vennék egy tizenhét esztendős fiatal lányt, például Mas... például Marja Alekszandrovnát. Ez kitűnő példa, örülök, hogy eszembe jutott... igen, ez a legjobb példa.

Elmosolyodtam, sehogy sem értettem, minek örül és miért jó, hogy ez az eszébe jutott.

- Nos, tegye a kezét a szívére, és mondja meg őszintén - fordult hozzám -, nem érezné-e szerencsétlenségnek, ha életét össze kellene kapcsolnia egy vénülő, kiélt férfi életével, aki már csak üldögélni szeret, míg magában, isten tudja, mi minden forrong, mi mindenre kívánkozik.

Elfogódottan hallgattam, nem tudva, mit válaszoljak.

- Ne értsen félre, nem kérem meg a kezét - tette hozzá Szergej Mihajlics mosolyogva. - De mondja meg őszintén, ugye, nem ilyen férjről álmodozik, amikor esténként a kertben andalog, és ugye, ez szerencsétlenség volna?

- Nem éppen szerencsétlenség... - kezdtem.

- De semmi esetre sem kívánatos - fejezte be helyettem.

- Igaz; de hátha téve...

De Szergej Mihajlics újra szavamba vágott.

- No látja, Katyerina Karlovna! Marja Alekszandrovna teljesen őszinte volt, és én nagyon örülök ennek a beszélgetésnek. Többet mondok: ez az én számomra is a legnagyobb szerencsétlenség lenne! - tette hozzá.

- Jaj, de furcsa ember maga, semmit se változott - jegyezte meg Kátya, és bement, hogy vacsorához téríttessen.

Amikor Kátya bement, mind a ketten elhallgattunk, s minden elcsöndesedett körülöttünk. Csak a fülemüle dalolt, már nem esti módján, szaggatottan és tétovázva, hanem éjszakai dalát csattogta, nyugodtan, elmerülve, messze hallhatóan, és - az este először - egy másik is ráfelelt a távoli vízmosásból. A közeli csalogány elhallgatott, egy percig fülelt a másik dalára, azután újra, még hangosabban, még teljesebben rázendített dallamos, csengő trilláira. Fenségesen, nyugodalmasan szólt ez a két hang a madarak csodálatos, számunkra ismeretlen éjszakai világában. A kertész aludni ment a közeli melegházba, csizmás léptei távolodva dobogtak a kerti ösvényen. Valaki kétszer áthatón füttyentett a domboldalban, azután újra minden elcsöndesedett. Lomb zörrent alig hallhatón, a terasz ponyváját meglebbentette a szél, a levegő hullámai illatot hoztak felénk, mely szétáradt a teraszon. Kínosnak éreztem a hallgatást az imént elhangzottak után, de nem tudtam, mit mondjak. Ránéztem. A félhomályban rám villant a szeme.

- Szép az élet! - mondottam. Felsóhajtottam.

- Hogyan? - kérdezte.

- Szép az élet! - ismételtem.

Megint elhallgattunk, s megint kínosnak éreztem a hallgatást. Egyre az járt az eszemben, hogy elszomorítottam, amikor igazat adtam neki abban, hogy öreg; szerettem volna megvigasztalni, de nem tudtam, hogyan fogjak hozzá.

- Megyek - mondta hirtelen és felállt. - Édesanyám vár vacsorára. Még jóformán nem is láttam, mióta visszajöttem.

- Szerettem volna eljátszani magának egy szonátát, amit azóta tanultam - mondtam.

- Majd legközelebb - felelte hidegen, legalábbis nekem úgy tetszett.

- Viszontlátásra.

Most még inkább úgy éreztem, hogy megbántottam, és nagyon megsajnáltam. Kátyával a kapuig kísértük, kinn álltunk és utánanéztünk kocsijának. Amikor a lódobogás is elhalt, házunkat megkerülve visszamentem a teraszra, tovább néztem a kertet, és az éjszaka hangjaival telített harmatos ködben még sokáig láttam, hallottam mindazt, amit látni és hallani vágytam.

Szergej Mihajlics másodszor, harmadszor is eljött, a különös beszélgetés okozta feszültség teljesen eltűnt, és soha többé vissza nem tért. Egész nyáron hetenként kétszer-háromszor ellátogatott hozzánk, s én úgy hozzászoktam, hogy elhagyatottnak éreztem magam, ha több napig nem jött, és nehezteltem rá, úgy éreztem, rosszul bánik velem, ha magamra hagy. Úgy viselkedett velem, mint kedves fiatal pajtásával, minden dolgom iránt érdeklődött, szívélyes őszinteségre buzdított, tanácsokat adott, bátorított, néha szidott és visszatartott. De hiába volt állandó törekvése, hogy egyenrangúként beszéljen velem, mindig éreztem, hogy amögött, amit felfogok belőle, még egy egész nagy, idegen világ van, amelybe nem bocsát be; és ez mindennél erősebben vonzott hozzá és táplálta tiszteletemet. Kátyától és szomszédainktól tudtam, hogy azonfelül, hogy öreg édesanyjáról gondoskodik, gazdaságát vezeti és mifelettünk gyámkodik, vannak még mindenféle hivatalos ügyei, amelyek sok kellemetlenséggel járnak; de hogy miképp vélekedik minderről, milyenek a nézetei, tervei, kilátásai - efelől soha semmit sem tudtam meg tőle. Mihelyt az ő dolgaira fordítottam a szót, elkomorult a maga módján, mintha azt mondaná: „Elég, mi köze mindehhez” - és másra terelte a beszélgetést. Ez eleinte bántott, de később hozzászoktam, s már természetesnek vettem, hogy mindig csak engem érintő kérdésekről beszélünk.

Ami eleinte ugyancsak nem tetszett benne, de később nagyon is kedvemrevalónak bizonyult, az a tökéletes közönye, sőt megvetése volt, amelyet külsőm iránt tanúsított. Sem szóval, sem egyetlen pillantással soha nem célzott rá, hogy csinos vagyok, ellenkezőleg, elhúzta az arcát és nevetett, ha jelenlétében valaki szemrevalónak mondott. Sőt szívesen talált külsőmön kivetnivalót, és ugratott is ezzel. A divatos ruha meg hajviselet, amivel Kátya szívesen cicomázott fel ünnepélyes alkalmakkor, csupán gúnyolódást váltott ki belőle, s ezzel roppantul elkeserítette szegény jó Kátyát, s eleinte engem is megzavart. Kátya magában eldöntötte, hogy tetszem Szergej Mihajlicsnak, és sehogyan sem értette, miért nem örvend annak, ha a szeretett nő a lehető legelőnyösebb színben tűnik fel. Én azonban hamarosan megértettem, miről van szó. Szergej Mihajlics azt akarta hinni, hogy bennem nincsen kacérság. És mihelyt ezt megértettem, csakugyan nem maradt már bennem a régi kacérság árnyéka sem; mármint nem akartam már tetszeni ruháim, frizuráim, mozgásom választékosságával, de ehelyett napnál világosabban megjelent bennem az egyszerűség kacérsága - egyszerűségemmel akartam tetszeni, holott akkor még nem tudtam egyszerű lenni. Tudtam, hogy Szergej Mihajlics szeret; mint gyermeket vagy mint nőt szeret-e, ezt a kérdést még nem tettem fel magamban; de értékeltem szeretetét, és mivel éreztem, hogy a világ legnagyszerűbb fiatal lányának tekint, természetesen azt kívántam, maradjon meg mindörökre ebben a tévhitben. És így önkéntelenül félrevezettem őt. De miközben félrevezettem, magam is különb lettem. Éreztem, hogy jobb és hozzám méltóbb, hogy ne testem, hanem lelkem legszebb oldalait fitogtassam előtte. Hajamat, karomat, arcomat, modoromat, akármilyen volt - jó vagy rossz - egyszerre fölmérte és úgy megismerte, hogy külsőmhöz immár semmit sem tehettem hozzá, legfeljebb a félrevezetés vágyát. De a lelkemet nem ismerte - azért, mert szerette, és azért is, mert abban az időben még fejlődőben, alakulóban voltam; itt tehát félrevezethettem és félre is vezettem. Milyen megkönnyebbülés volt, amikor ennek tudatára ébredtem! Oktalan zavarom, mozdulataim félszegsége nyomta-

lanul eltűnt attól fogva. Éreztem, hogy akár szemben lát, akár oldalról, ülve vagy állva, feltűzött vagy leeresztett hajjal - ismer egészen, és meg van velem elégedve úgy, ahogy vagyok. Azt hiszem, ha szokása ellenére egyszer csak - úgy, mint sokan mások - azt mondta volna nekem, hogy szép vagyok, cseppet sem örültem volna. De milyen sugárzó öröm töltötte be a lelkemet, ha valamit mondtam, és ő hosszan rám nézett, és meghatott hangon, melynek hasztalan próbált tréfás színezetet adni, így szólt:

- Igen, igen, magában *megvan* az, ami kell. Maga remek ember, el kell ismerni.

És ugyan miért jutott osztályrészemül az ilyen elismerés, mely büszkeséggel, örömmel töltötte el szívemet? Például azért, mert azt mondtam, hogy megértem, miért szereti annyira a vén Grigorij az unokáját, vagy azért, hogy könnyekig meghatódtam egy-egy elolvasott versen, regényen; vagy azért, mert jobban szerettem Mozartot, mint Schulhoffot.[3] Valóban bámulatos érzékkel találtam el akkoriban mindent, ami helyes és amit szeretni kell, holott akkor még igazán nem tudtam, mi a helyes és mit kell szeretni. Régi szokásaimnak, régi ízlésemnek nagyobb részével nem értett egyet; elég volt, ha egy pillantással, szemöldöke intésével jelezte, hogy valami, amit mondok, nem tetszik neki, elég volt, ha megláttam jellegzetes szánakozó, kissé lenéző arckifejezését - és máris úgy éreztem, hogy nem szeretem azt, amit addig szerettem. Megesett, hogy tanácsot akart nekem adni valamiben, és már előre tudtam, mit akar mondani. Vagy kérdezett valamit, a szemembe nézett, és pillantása kipattantotta belőlem azt a gondolatot, amelyet hallani kívánt. Akkori érzéseim, gondolataim nem az enyéim voltak, hanem az övéi, az ő érzései és gondolatai, amelyek egy csapással az enyémekké váltak, behatoltak életembe és megvilágosították. Észrevétlenül mindent más szemmel kezdtem nézni magam körül: Kátyát, a cselédeinket, Szonyát, önmagamat, elfoglaltságaimat. Azelőtt csak azért olvasgattam, hogy elűzzem unalmamat, most egy csapással a könyv lett életem egyik legnagyobb gyönyörűsége - csupán azért, mert vele könyvekről beszélgettünk, együtt olvastunk, és ő hozta nekem a könyveket. Azelőtt terhes kötelesség volt számomra, hogy Szonyával foglalkozzam, órákat adjak neki, s éppen csak kötelességtudásom hajtott, hogy elvégezzem ezt; most Szergej Mihajlics beült leckeóráinkra, és egyszer csak a legnagyobb örömöm lett Szonya haladását követni. Azelőtt lehetetlennek tetszett, hogy egy zenedarabot végig jól megtanuljak; most tudtam, hogy ő meghallgatja és megdicsér érte - és képes voltam negyvenszer egymás után eljátszani egy és ugyanazt a futamot, úgyhogy szegény Kátya már vattát dugott a fülébe, de én csak nem untam meg. Még a régen tanult szonátákat is valahogyan másképp tagoltam, egészen másképp, sokkal jobban játszottam. És Kátya, akit pedig úgy ismertem és úgy szerettem, mint saját magamat - még ő is megváltozott a szememben. Csak most értettem meg, hogy voltaképpen semmi sem kötelezi rá, hogy édesanyánk, barátunk, rabszolgánk legyen - és mégis az. Csak most értettem meg, milyen önfeláldozóan és odaadóan szeret bennünket, most fogtam fel, mennyi hálával tartozom neki, és ettől fogva csak még jobban szerettem. Szergej Mihajlics tanított meg arra is, hogy egészen más szemmel nézzem cselédeinket, parasztjainkat, szolgálóinkat, mint azelőtt. Nevetségesen hangzik, de tizenhét éves koromig úgy éltem ezek között az emberek között, hogy idegenebbek voltak nekem, mint olyanok, akiket soha életemben nem láttam; egyetlenegyszer sem jutott eszembe, hogy ezek az emberek éppen úgy szeretnek, sajnálkoznak, vágyakoznak, mint jómagam. Kertünk, erdőink, földjeink, amelyeket oly rég ismertem, egyszer csak új színben, új szépségben tűntek fel előttem. Nemhiába szokta mondani Szergej Mihajlics, hogy csupán *egy* igazi öröm van a földön: másoknak élni. Akkoriban ezt különösnek találtam, nem értettem, de azért ez a meggyőződés, elmémet megkerülve, a szívembe hatolt. Szergej Mihajlics így az örömök

[3] Julius Schulhoff: osztrák zeneszerző (1825-1898).

légióját tárta fel jelenemben, anélkül, hogy életemen bármit változtatott volna; benyomásaimhoz, élményeimhez nem adott hozzá semmit, csak önmagát. Mindez gyermekkorom óta körülvett, s csak az ő eljövetele kellett, hogy mindez megszólaljon, s szeretetemért versengve boldogsággal töltse el lelkemet.

Ezen a nyáron gyakran megesett, hogy felmentem szobámba, lefeküdtem és a régi, tavaszi merengő vágyak, jövőbe tekintő reménységek helyett a jelen izgatott öröme ragadta meg lelkemet. Nem tudtam elaludni, felkeltem, Kátya ágya szélére ültem és elmondtam neki, milyen boldog vagyok; pedig, ahogy ma minderre visszagondolok, úgy látom, felesleges volt elmondanom, mert amúgy is tudta. Kátya azt mondta nekem, hogy semmire sem vágyik, ő is nagyon boldog; és megcsókolt. Elhittem neki, olyan szükségesnek és méltányosnak éreztem, hogy mindenki boldog legyen. De Kátya mégis elálmosodott, néha haragot színlelve ágyba kergetett és elaludt; én pedig még sokáig eltűnődtem mindazon, ami olyan boldoggá tett. Néha felkeltem, és másodszor is imádkoztam, saját szavaimmal köszöntem meg Istennek mindazt a boldogságot, amivel megajándékozott.

Szobácskámban csend volt, csak Kátya halk, egyenletes lélegzése hallatszott, meg az óra ketyegése; én pedig forgolódtam ágyamban, és halk szavakat suttogtam vagy csókolgattam a nyakamban függő keresztet. Az ajtó csukva volt, a zsalugáterek behúzva, valahol legyecske vagy szúnyog dünnyögött egy helyben verdesve a levegőben. Azt kívántam, bár sose kellene kimennem szobácskámból, bár sose jönne a reggel, bár sose bontaná meg semmi ezt a lelki légkört, amely körülvesz. Úgy éreztem, hogy álmaim, gondolataim, imádságaim mind élőlények, velem élnek itt a sötétben, ágyam körül lebegnek, szállonganak. És minden gondolatom az ő gondolata volt, minden érzésem az ő érzése. Akkor még nem tudtam, hogy ez a szerelem, azt hittem, hogy ez örökké tarthat, azt hittem, csak úgy ingyen, ajándékképpen jut az embernek osztályrészéül ez az érzés.

3

Egy nyári napon, aratás idején, ebéd után Kátyával és Szonyával kimentünk a parkba kedvenc padunkra, a hársak árnyékába a szakadék felett, melyen túl tágas kilátás nyílt az erdőkre meg a szántóföldekre. Szergej Mihajlics már három napja nem járt nálunk, s aznapra vártuk, annál is inkább, mert ispánunk mondta, hogy megígérte, eljön és utánanéz a munkának. Két óra tájban megláttuk, amint lóháton ment végig a rozsföldön. Kátya őszibarackot, meggyet hozatott, mert ez volt Szergej Mihajlics kedvenc gyümölcse; azzal rámmosolygott, végigdőlt a padon és elszundított. Leszakítottam egy görbe, lapos hársfaágat - dús levű kérge megnedvesítette kezemet - és azzal legyezgettem Kátyát; közben továbbolvastam, de minduntalan föl-föl-néztem könyvemből, a dűlőutat lesve, amelyen jönnie kellett. Szonya egy vén hárs tövében lugast épített babáinak. Szélcsendes, forró nap volt, perzselt, tikkasztott a hőség, az égen egyre növekvő felhők feketéllettek, reggel óta zivatar készülődött. Izgatott voltam, mint mindig vihar előtt. De délután a fellegek széle foszladozni kezdett, a nap kiért az égbolt tiszta kékjébe, csak valahol messze dörgött az ég, és a látóhatár egyik széle fölött álló s a földekről felszálló porral egybefolyó nehéz felhőt hasogatták végig a villám sápadt cikcakkjai. Most már látszott, hogy aznapra kiderül, legalábbis mifelénk. A parkon túl helyenként láttam az utat, szünet nélkül vonultak rajta a szekerek - hol kévékkel magasan megrakva, nyikorogva döcögtek, hol meg az ellenkező irányba sebesen robogtak az üres szekerek, a rajtuk ülő emberek lába remegett, ingüket dagasztotta a szellő. A sűrű por nem szállt el és nem ereszkedett le, hanem mozdulatlanul állt a sövényen túl, a park fáinak áttetsző lombjai között. Távolabb, a szérűn, ugyancsak hangok zaja, kerekek nyikorgása hallatszott, a sárga kévék, melyek az

imént lassan elhaladtak a sövény mellett, ott a levegőbe repültek, s a szemem láttára hosszúkás, ház-forma kazlak nőttek belőlük, tisztán láttam hegyes tetejüket és rajtuk a nyüzsgő parasztokat. Előttem a poros szántóföldön ugyancsak szekerek mozogtak, kévék sárgállottak, kerékzörgés, beszéd, énekszó keveredett. Az egyik szélén egyre terjedt a tarló, s közte az ürömmel benőtt mezsgye. Jobbra lenn, a kuszán learatott földön a kévekötő asszonyok ruhája tarkállott; hajlongtak, karjukat lendítették, és a kusza föld kitisztult, takaros keresztek emelkedtek rajta. Szinte a szemem láttára fordult őszbe a nyár. Mindent átjárt a por meg a tikkasztó hőség, még parkbeli kedvenc helyecskénket is. És a porban, hőségben, a perzselő napon mindenfelé zajgott, tereferélt, nyüzsgött a dolgos nép.

Kátya pedig olyan édesen hortyogott árnyas padunkon, az arcára terített batisztzsebkendő alatt, a meggy olyan fényesen, zamatosan feketéllett a tányéron, ruhánk olyan tiszta és üde volt, a víz a kancsóban olyan frissen, hívogatón csillogott a napfényben, és én olyan jól éreztem magam! „Mit csináljak? - gondoltam. - Tehetek én róla, hogy boldog vagyok? De hogyan osszam meg másokkal boldogságomat? Hogyan, kinek adjam át magamat és boldogságomat?”

A nap már a fasor nyírfáinak csúcsa mögé ereszkedett, a por leszállt a földeken, a távolabbi dombok tisztábban, határozottabban látszottak az oldal-világításban, a szérűn, a fákon túl, három új kazal teteje magaslott, s a parasztok lejöttek róluk; a szekerek hangos kiáltások közepette nyilván utoljára fordultak, az asszonyok hangos énekszóval bandukoltak hazafelé, vállukon gereblye, övükben kévekötél - de Szergej Mihajlics még mindig nem jött, pedig már jó ideje láttam, hogy megindult felfelé a domboldalban. Egyszer csak feltűnt a fasor másik vége felől, ahonnét egyáltalában nem vártam (a szakadékon át került). Kalapját levéve, derűs, sugárzó arccal jött felém. Amikor meglátta, hogy Kátya alszik, beharapta ajkát, szemét behunyta, és lábujjhegyen lépkedett; mindjárt észrevettem, hogy abban az oktalan jókedvében van, amelyet annyira szerettem benne, s amelyet heprecsóré hangulatnak neveztünk egymás között. Olyan volt, mint a tanulástól szökött iskolásgyerek, egész lényéből tetőtől talpig áradt a megelégedés, a boldogság, a gyerekes pajkosság.

- Jó estét, ibolyaszál, hogy s mint? Jól van? - kérdezte súgva, mikor odaért hozzám, és megszorította a kezemet. - Én remekül éreztem magam - felelte kérdésemre. - Most tizenhárom éves vagyok, a legszívesebben lovacskáznék vagy fára másznék.

- Heprecsóré hangulatban? - kérdeztem, s mikor nevető szemébe néztem, éreztem, hogy ez a heprecsóré hangulat rám is átragad.

- Igen - válaszolta visszafojtott mosollyal, s fél szemével kacsintva. - De mért kell Katyerina Karlovnának az orrára koppintani?

Nem vettem észre, hogy Szergej Mihajlovicsra nézve s közben tovább legyezgetve Kátyát a hársfaággal, levertem arcáról a batisztkendőt, és arcát ütögettem a levelekkel. Elnevettem magam.

- Azt mondja majd, hogy nem is aludt - mondtam halkan, mintha azért suttognék, nehogy fölébresszem Kátyát, holott egyáltalában nem azért suttogtam, hanem egyszerűen csak azért, mert jólesett suttogva beszélgetnem Szergej Mihajliccsal.

Hangtalanul mozgatta az ajkát: engem csúfolt, mintha olyan halkan beszélnék, hogy már szavamat sem lehet érteni. Azután meglátta a meggyet, megjátszotta, hogy lopva felkapja a tányért, odament Szonyához a hársfa alá és ráült a bábuira. Szonya előbb megharagudott, de Szergej Mihajlics hamarosan kibékítette, játékot talált ki, mely abban állt, hogy versenyt eszik a meggyet.

- Ha akarja, hozatok még - mondtam. - Vagy menjünk, szedjünk mi magunk.

Fogta a tányért, ráültette a bábukat, és hármasban odamentünk a fallal elkerített gyümölcsösbe. Szonya nevetve szaladt utánunk, és Szergej Mihajlics kabátját huzigálta, hogy adja vissza a bábukat. Odaadta neki, s azután komolyan fordult hozzám:

- Hogy mondhatja, hogy maga nem ibolya? - mondta még mindig súgva, noha most már nem kellett attól tartanunk, hogy fölkeltünk valakit. - Amikor odaértem magához a sok por, hőség, munka után, ibolyaszagot éreztem. De nem az illatos ibolya szagát, hanem a koraiét, tudja, amelyik egészen sötétlila, és olvadó hó- meg tavaszi fűszaga van.

- No és a gazdaságban rendben folyik minden? - kérdeztem, hogy leplezzem boldog zavaromat, melyet szavai keltettek bennem.

- Kitűnően! Ez a nép mindenütt megállja a helyét. Minél jobban ismeri az ember, annál jobban megszereti.

- Igen - feleltem. - Mielőtt jött, a parkból néztem a munkájukat, és hirtelen elszégyelltem magam, hogy ők dolgoznak, énnekem pedig olyan jó dolgom van, hogy...

- Ne tetszelegjen ebben, kedvesem - szakított félbe elkomolyodva, de gyengéd pillantással. - Ez szent ügy. Isten ments, hogy ilyen gondolatokkal kérkedjék.

- De hiszen csak *magának* mondom!

- Igen, persze, tudom. No, lássuk azt a meggyet!

A kiskapu zárva volt, kertész pedig nem volt sehol; Szergej Mihajlics valamennyit kiküldte aratni. Szonya elszaladt a kulcsért, de Szergej Mihajlics nem várta meg, míg visszajön, felkapaszkodott a fal sarkán, fölemelte a gyümölcsöst védő dróthálót és beugrott.

- Akar meggyet? - hallatszott a hangja bentről. - Adja ide a tányért.

- Nem, én is szedni akarok, megyek a kulcsért - feleltem. - Szonya úgyse találja meg...

De másrészt nagyon szerettem volna látni, mit csinál odabenn Szergej Mihajlics, hogy néz, hogy mozog, amikor azt hiszi, hogy senki sem látja. Meg aztán éppen most, egyetlen percre sem akartam őt elveszteni szemem elől. A csalánban lábujjhegyen tipegve megkerültem a gyümölcsöst - a másik oldalon alacsonyabb volt a fala -, felálltam egy üres dézsára, úgyhogy a fal csak derekamig ért, és behajoltam. Szemem előtt volt az egész gyümölcsös, görcsös, vén fáival, fogazott szélű, nagy leveleivel, melyek alól egyenesen, nehezen csüngtek le az érett, fekete gyümölcsök; fejemet a háló alá dugva, egy vén meggyfa bütykös ága alól megláttam Szergej Mihajlicsot. Nyilván azt hitte, elmentem, és senki sem látja. Kalapját levéve, szemét lezárva ült egy öreg fa villás törzsében, és elmerengve gyúrogatott egy darabka mézgát. Egyszer csak vállat vont, kinyitotta a szemét, és valamit suttogott mosolyogva. Ez a szó, ez a mosoly annyira nem hasonlított hozzá, hogy hirtelen elszégyelltem magam, amiért meglesem. Úgy rémlett, hogy ezt a szót suttogta: Mása! „Nem, ez lehetetlen” - gondoltam. „Édes Mása!” - ismételte még halkabban, még gyengédebben. De most tisztán értettem a két szót. Szívem olyan hevesen dobogott, olyan megrendítő, szinte tilalmas boldogság vett rajtam erőt, hogy két kezemmel a falba kapaszkodtam, nehogy leessem és zajt üssek. De Szergej Mihajlics meghallotta mozdulatomat, riadtan fölnézett, és nyomban lesütötte szemét, lángolón elpirult, mint a gyermek. Szólni akart, de nem bírt, arcába egyre újabb hullámokban tódult a vér. De elmosolyodott, amikor rám nézett. Én is visszamosolyogtam rá. Egész arca sugárzott az örömtől. Ez már nem az idős bácsi volt, aki kedveskedve oktat; nem, egyenrangú férfi volt, aki szeret és fél tőlem, és én is szeretem és félek tőle. Nem szóltunk, csak néztünk egymásra. De egyszer csak elkomorult, mosolya, szeme csillogása eltűnt, s hidegen, megint atyaian szólt hozzám, mint hogyha rosszat cselekedtünk volna, s ő felocsúdva engem is föleszmélésre intene.

- Szálljon le onnét, megüti magát - mondta. - És igazítsa meg a haját, milyen kócos, nézze meg az ember!

„Miért tetteti magát? Miért akar nekem fájdalmat okozni?" - gondoltam bosszúsan. S abban a pillanatban leküzdhetetlen vágyam támadt, hogy újra zavarba hozzam, s kipróbáljam rajta hatalmamat.

- Nem, magam akarok meggyet szedni - mondtam, s a legközelebbi ágba kapaszkodva, fenn termettem a fal tetején. Még arra sem volt ideje, hogy megtámogasson, s máris leugrottam.

- Micsoda szamárságokat csinál! - mondta ismét elpirulva, és zsémbelése mögé igyekezett elrejteni zavarát. - Milyen könnyen megüthette volna magát. És hogy fog innét kijönni?

Még nagyobb zavarban volt, mint az imént, de zavara most már nem örömmel, hanem ijedelemmel párosult. Reám is átterjedt, én is fülig pirultam, kerültem pillantását, s nem tudva, mit szóljak, szedni kezdtem a meggyet, bár nem volt hová tennem. Haragudtam magamra, megbántam, amit tettem, féltem, s úgy éreztem, örökre csúffá tettem magam a szemében ezzel a meggondolatlan cselekedetemmel. Hallgattunk mind a ketten, s mindketten kínosan éreztük magunkat. Végre megjött Szonya a kulccsal, s megváltott bennünket kínos elfogódottságunkból. De még jó ideig nem szóltunk egymáshoz, mind a ketten csak Szonyához intéztük szavunkat. Mikor visszamentünk Kátyához, aki váltig bizonygatta, hogy nem aludt, és mindent hallott, akkor végre megnyugodtam, Szergej Mihajlics pedig igyekezett visszaesni régi atyai, gyámkodó hangjába, de nem sikerült egészen, és most már engem sem vezetett félre. Annál élénkebben emlékeztem vissza néhány nappal azelőtt folytatott beszélgetésünkre.

Kátya azt vetette fel, mennyivel könnyebb a férfinak szeretnie és szerelmét megvallania, mint a nőnek.

- A férfi megvallhatja, hogy szerelmes, a nő soha - mondotta.

- Én úgy gondolom, a férfi sem mondhatja meg, ha szeret, nem is szabad megvallania - mondta Szergej Mihajlics.

- Miért? - kérdeztem.

- Azért, mert ha megvallja, mindig hazugság lesz. Miféle felfedezés az, hogy az ember szerelmes? Mintha bizony úgy lenne, hogy mihelyt az ember kimondja, valami kattan, és puff neki, szerelmes vagyok. Úgy képzeli talán, hogy mihelyt kimondja ezt a szót, valami rendkívüli történik, zászlólengetés, ágyúk sortüze... Én azt hiszem, hogy azok, akik ünnepélyesen kijelentik: „Szeretem", vagy önmagukat csapják be, vagy, ami még rosszabb, a másikat.

- Honnan tudja meg tehát a nő, hogy szeretik, ha nem mondják meg neki? - kérdezte Kátya.

- Nem tudom - felelte Szergej Mihajlics. - Minden embernek megvan a maga szótára. Ha van érzés, feltétlenül kifejezésre jut. Ha regényt olvasok, mindig magam elé képzelem Sztrelszkij főhadnagy vagy Alfréd gondterhelt arcát, amikor kijelenti: „Szeretlek, Eleonóra!" és azt hiszi, hogy most mindjárt valami rendkívüli fog történni, de semmi sem történik, sem a férfival, sem a nővel; ugyanaz marad a szeme, az orra, semmi sem változik.

A tréfa mögött már akkor is valami komolyat sejtettem, ami rám vonatkozik, de Kátya nem tűrhette, hogy a regényhősökből valaki csúfot űzzön.

- Örökké ezek a paradoxonok - korholta. - De most mondja meg igaz lelkére: sohasem vallott még nőnek szerelmet?

- Sosem vallottam, fél térdre sem ereszkedtem, és nem is fogok - válaszolta nevetve.

Most újra eszembe jutott ez a beszélgetés. „Igaz, nem kell megmondania, hogy szeret - gondoltam. - Szeret, ezt érzem és tudom. Bárhogy igyekszik is közömbösnek látszani, nem rombolhatja le ezt a hitemet.”

Egész este keveset szólt hozzám, de Kátyához, Szonyához intézett minden szavából, minden mozdulatából, tekintetéből kiolvastam szerelmét, és nem kételkedtem benne. Csak az bántott és bosszantott, hogy miért tartja szükségesnek, hogy még tovább titkolózzék és hidegnek tettesse magát, amikor minden olyan világos és olyan könnyen, egyszerűen lehetnénk olyan elképzelhetetlenül boldogok. De mint a bűn, úgy gyötört az a tudat, hogy beugrottam hozzá a gyümölcsösbe. Attól féltem, hogy ezek után nem becsülhet többé, és haragszik rám.

Tea után bementem a terembe, a zongorához. Utánam jött.

- Játsszék nekem valamit, rég nem hallottam - mondta, mikor a szalonban utolért.

- Éppen oda indultam... Szergej Mihajlics! - mondottam hirtelen szembefordulva vele. - Mondja, nem haragszik rám?

- Miért? - kérdezte.

- Mert nem fogadtam szót ma délután - mondtam elpirulva.

Megértett, fejét csóválta és elmosolyodott. Tekintete azt mondta, hogy meg kellene rónia, de nincs hozzá ereje.

- Nem történt semmi, ugye megint jó barátok vagyunk? - mondtam és a zongorához ültem.

- De még mennyire! - válaszolta.

A nagy, magas teremben csak a zongorán világított két gyertya, a többi homályba borult. A nyitott ablakon át benézett a világos, nyári éjszaka. Körös-körül csend volt, csak Kátya léptei alatt nyikordult meg néha-néha a szalon padlója, és Szergej Mihajlics lova prüszkölt az ablak alatt, s kapálta a lapuleveleket. Szergej Mihajlics mögöttem ült, nem láthattam őt, de mindenben éreztem jelenlétét - a szoba félhomályában, a neszekben, önmagamban. Minden pillantása, minden mozdulata visszhangzott szívemben, pedig nem láttam. Mozart fantázia-szonátáját játszottam, a kottát ő hozta nekem, s az ő irányításával, az ő számára tanultam meg. Nem figyeltem játékomra, de azt hiszem, jól játszottam, s úgy éreztem, neki is tetszik. Éreztem magamban az ő élvezetét, s anélkül, hogy ránéztem volna, éreztem hátulról rámszegeződő pillantását. Ujjaimat gépiesen tovább mozgatva, akaratlanul hátranéztem reá. Tisztán láttam fejét a derengő éjszakai ég hátterén. Fejét tenyerébe támasztva ült, és csillogó szemmel, állhatatosan nézett. Pillantására elmosolyodtam, és abbahagytam a játékot. Ő is elmosolyodott, és fejével szemrehányóan intett a kotta felé, hogy folytassam. Mire befejeztem a szonátát, a hold magasra emelkedett, besütött az ablakon, és a szobában a két gyertya gyenge fényén kívül másféle, ezüstös fény támadt, az ablakon át a padlóra hullva. Kátya azt mondta, botrányos volt, hogy épp a legszebb helyen akadtam el, és nagyon rosszul játszottam; de Szergej Mihajlics azt mondta, hogy épp ellenkezőleg, még sosem játszottam olyan jól, mint most. Aztán fel-alá járkált végig a szobákon, a teremből a sötét szalonba és megint vissza a terembe, s valahányszor bejött, rámnézett és elmosolyodott. Én is rámosolyogtam, nevetni, kacagni szerettem volna minden ok nélkül, annyira örültem annak, ami az imént lejátszódott. Mihelyt Szergej Mihajlics kiment a szobából, átöleltem Kátyát - a zongora mellett álltunk -, és csókolgatni kezdtem kedvenc helyecskémet, kövérkés nyakát az álla alatt; de mihelyt Szergej Mihajlics visszajött, komoly képet vágtam, és erőszakkal elfojtottam nevethetnékemet.

- Mi történt ezzel a lánnyal? - kérdezte tőle Kátya.

Szergej Mihajlics nem válaszolt, csak rám nevetett. Ő tudta, hogy mi történt velem.

- Nézzék, micsoda éjszaka! - szólt ki a szalonból, a nyitott erkélyajtó előtt megállva.

Kimentünk hozzá, s valóban, olyan éjszaka volt, amilyent azóta sem láttam soha. A telihold a ház fölött állt, épp a fejünk fölött, úgyhogy nem is látszott; a fél tetőnek, a terasz oszlopainak s ponyvájának árnyéka megrövidülve feküdt a homokos kerti útra és a kerek pázsitra. A kert többi része úszott a fényben, a hold meg a harmat ezüstjében. A széles, virágos út, melyre az egyik széléről ferdén feküdt a georginák meg a támasztókarók árnyéka, ködbeveszve futott a semmibe, hideg fényárban ragyogva; a kavicsok egyenetlenül, göröngyösen csillogtak rajta. A fák mögül kibukkant az üvegház fénylő teteje, a szakadékból egyre sűrűsödő köd gomolygott fel. A kissé már megritkult orgonabokrokon törzsükig átvilágított a holdfény. Minden egyes harmatáztatta virágot meg lehetett különböztetni. A fasorokban fény és árnyék úgy olvadt egybe, hogy az ember szeme nem fákat meg utat látott, hanem áttetsző, lebegő, remegő házakat. Jobb felől, a ház árnyékában minden fekete, közömbös, ijesztő volt. De ebből a sötétségből csak annál világosabban emelkedett ki egy topolya fantasztikus alakú koronája; az ember szinte csodálta, hogy állt meg itt, nem messze a háztól, felfelé ágaskodva a fényáradatban, s mért nem szállt el valahová messze-messze, a semmibe tűnő, kéklő égbe.

- Menjünk ki sétálni - javasoltam.

Kátya beleegyezett, de azzal a feltétellel, hogy húzzak sárcipőt.

- Nem kell, Kátya - mondtam. - Majd belékarolok Szergej Mihajlicsba.

Mintha bizony ez meggátolta volna, hogy átázzék a lábam! De akkor ezt az ellenvetést mind a hárman logikusnak és érthetőnek tekintettük. Máskor sohasem nyújtotta a karját, de most magam karoltam belé, és ő cseppet sem lepődött meg rajta. Hármasban mentünk le a terasz lépcsőjén. Az ég, a kert, a levegő, az egész világ egészen más volt, mint amit ismertem.

Amikor előrenéztem a fasorban, melyen elindultunk, úgy rémlett, hogy arra tovább nem lehet menni, ott végződik a valóság világa, és mindennek örökre így kell maradnia, szépségében mozdulatlanná dermedve. De mentünk tovább, a szépség tündérfátyla széttárult, beengedett, s odabenn valóban ott volt jól ismert parkunk, a fák, az utak, a száraz avar. S mi csakugyan végigmentünk az ösvényeken, váltakozva léptünk fény és árnyék köreibe, s hol száraz levél zörrent léptem alatt, hol friss ágacska legyintette meg arcomat. És ez csakugyan ő volt, aki nesztelenül, óvatosan lépkedett mellettem, gondosan támogatva karomat, s ez meg csakugyan Kátya volt, aki nyikorgó cipellőben lépdelt mellettünk. És az odafenn valóban a hold volt, amely leragyogott ránk a mozdulatlan ágak között...

De a tündérfátyol minden lépésnél újra összeborult mögöttünk és előttünk, s lassacskán már végképp nem hittem el, hogy tovább lehet menni, végképp nem hittem, hogy valóság, amit látok.

- Juj, béka! - kiáltott fel Kátya.

„Ki mondja ezt és miért?” - gondoltam. Azután eszembe jutott, hogy Kátya mondja, Kátya fél a békától - és lábam elé néztem. Zöldbéka ugrott s lapult meg előttem, pici árnyéka tisztán látszott az agyagos úton.

- Maga nem fél tőle? - kérdezte Szergej Mihajlics.

Felnéztem rá. Ott, ahol álltunk, egy hárs hiányzott a fasorból, tisztán láthattam arcát. Szép volt és boldog...

Azt kérdezte: „Nem fél tőle?” - de én hallottam, hogy azt mondja: „Szeretlek, kedvesem!” Szeretlek, szeretlek - ezt hangoztatta keze, szeme, és ugyanezt mondta a fény, az árnyék, a levegő, és minden körülöttünk.

Bejártuk az egész parkot. Kátya mellettünk tipegett apró lépteivel, szuszogott fáradtságában. Azt mondta, ideje bemennünk, és én szívből megsajnáltam szegénykét. „Mért nem érezheti ugyanazt, amit mi? - gondoltam. - Mért nem lehet mindenki fiatal, mindenki boldog, mint ez az éjszaka, mint mi ketten?”

Bementünk a házba, de Szergej Mihajlics még soká nem indult haza, pedig már szóltak a kakasok, a házban mindenki aludt, és lova egyre gyakrabban prüszkölt az ablak alatt s kapálta a laput. Kátya sem figyelmeztetett, hogy késő van, mi pedig semmiségekről beszélgetve üldögéltünk hajnali három óráig, s magunk sem vettük észre, hogy múlik az idő. A kakas már harmadszor kiáltott, az ég alja már világosodott, mikor elment. Úgy búcsúzott, mint rendesen, nem mondott semmi különöset; de tudtam, hogy a mai naptól fogva az enyém, és nem veszíthetem el soha többé. Mihelyt bevallottam önmagamnak, hogy szeretem, Kátyának is elbeszéltem mindent. Örült és meg volt hatva, hogy mindent elmondok neki, de szegényke azért csak elaludt, míg én sokáig járkáltam még a teraszon, lementem a kertbe, s felidézve magamban minden szót, minden mozdulatot, újra végigjártam a fasorokat, amelyekben vele sétáltunk. Egész éjszaka nem hunytam le a szemem, és először életemben láttam a hajnalt meg a napfelkeltét. Soha nem láttam azóta sem ilyen éjszakát és ilyen hajnalt. „De mért nem mondja meg nyíltan, hogy szeret? - gondoltam. - Miért agyal ki képzelt nehézségeket, mért állítja oda magát aggastyánnak, amikor minden olyan szép és egyszerű? Mért vesztegeti az arany időt, amely talán sohasem tér vissza? Mondja ki, hogy szeret, mondja ki szavakkal; fogja meg a kezemet, hajtsa rá a fejét és mondja ki: szeretlek. Piruljon el és süsse le előttem a szemét, és akkor én is mindent megmondok neki. Nem is mondok semmit, csak megölelem, hozzásimulok és elsírom magam. De jaj, mi van, ha tévedek, ha nem szeret?” - hasított belém hirtelen.

Megriadtam saját érzésemtől: ki tudja, hová sodorhat! Eszembe jutott mindkettőnk zavara a gyümölcsösben, amikor beugrottam hozzá, és megint nehéz lett a szívem. Megeredt a könnyem, imádkozni kezdtem. És akkor különös ötletem támadt, ez megnyugtatott és reménységgel töltött el. Elhatároztam, hogy ettől a naptól kezdve böjtölni fogok, születésem napján megáldozok, és ugyanaznap jegyet váltok vele.

Miért? Minek? És hogyan fog bekövetkezni? - minderről fogalmam sem volt, de attól a perctől fogva hittem és tudtam, hogy úgy lesz. Már egészen megvirradt, az emberek munkába indultak, amikor felmentem szobámba.

4

Boldogasszony böjtje volt éppen, ezért a házban senkit sem lepett meg szándékom, hogy böjtölök ebben az időben.

Szergej Mihajlics egész héten nem jött át hozzánk, s én nem csodálkoztam, nem aggódtam és nem haragudtam emiatt, sőt ellenkezőleg - örültem, hogy nem jön, csak születésem napjára vártam őt. Egész héten mindennap korán keltem, s mialatt befogták a lovakat, egyedül járkáltam a kertben, gondolatban végigmentem előző napi bűneimen és megfontoltam, mit kell tennem aznap, hogy meg legyek elégedve magammal, és egyetlenegyszer se vétkezzem. Akkor azt hittem, könnyű teljesen bűntelennek lenni, azt hittem, elég ha az ember egy kicsit igyekszik. Azután előálltak a lovak, Kátyával vagy a szobalánnyal beültem a kocsiba, és elmentünk a három versztányira levő templomba. A templomba belépve minden alkalommal eszembe jutott, hogy az imádság mindenkiért szól, aki istenfélelemmel a szívében lépi át Isten házának küszöbét, s ezért igyekeztem ezzel az érzéssel szívemben felmenni a templomkapu

két gyomverte lépcsőfokán. A templomban olyankor alig volt tíz-tizenkét böjtölő paraszt meg udvari cseléd; buzgó alázattal igyekeztem viszonozni köszöntésüket, és - amit nagy áldozatnak éreztem - magam mentem oda a gyertyás ládához, hogy a sekrestyéstől, egy obsitos katonától, néhány szál gyertyát vásároljak, és a szentképek elé állítsam. A. „mennyország kapuján" át láttam az oltárterítőt, melyet még anyuska hímzett; az ikonosztáz fölött két fafaragású angyal lebegett csillagok között, amelyeket kislány koromban óriási nagynak láttam, meg egy sárga-dicsfényes galamb - ez is roppantul érdekelt kicsi koromban. A kórus mögött látszott a horpadozott keresztelőmedence, mely fölé annyiszor tartottam cselédeink gyermekeit, s amelyben engem is kereszteltek. Az öreg pap miseruhája édesapám szemfedőjéből készült; ugyanazon a hangon misézett, amelyen, mióta az eszemet tudom, az istentiszteleteket tartották házunkban: Szonya keresztelőjét, apám gyászmiséjét, édesanyám temetését. A kántor hangja éppen úgy recsegett a kórusban, a falnál ugyanaz az öregasszony görnyedezett, akit mindennap láttam a templomban, könnyező szemmel nézett a szentképekre, imára kulcsolt kezeit megfakult kendőjéhez szorította, és fogatlan szájával hangtalan imát suttogott. És mindez most nemcsak kíváncsiságomnál, meg a hozzátapadó emlékeknél fogva volt érdekes a számomra - nem, mindez szent és fenséges volt a szememben, és mélységes jelentőséggel volt tele. Odaadón figyeltem a fennszóval elmondott imádság minden szavára, érzésemmel igyekeztem reá felelni, és ha valamit nem értettem, gondolatban kértem Istent, világosítsa meg elmémet, vagy saját imádságot eszeltem ki a meg nem értett rész helyébe. Amikor a bűnbánati imádságokat mondták, múltamra emlékeztem, és ezt az ártatlan, gyermekded múltat olyan feketének éreztem lelkem sugárzó állapotához képest, hogy sírtam és iszonyodtam önmagamtól; de ugyanakkor azért éreztem, hogy Isten mindezt megbocsátja, és ha még több volna a bűnöm, még százszorta édesebb lenne a bűnbánat. Amikor a pap az istentisztelet végén azt mondta: „Istennek áldása legyen rajtatok", úgy éreztem, hogy abban a pillanatban valósággal fizikai állapotba átmenő, átszellemült boldogság ömlik el rajtam, fény és melegség hatol a szívembe. Az istentisztelet véget ért, a pap kilépett hozzám és megkérdezte, ne jöjjön-e ki hozzánk éjjeli istentiszteletet tartani; de én hálatelt szívvel megköszöntem neki, hogy ilyen nagy szívességet akarna tenni (mert annak hittem), és azt válaszoltam, hogy az ünnep előestéjén magam jövök el a templomba gyalog vagy kocsin.

- Ide tetszik fáradni? - álmélkodott a pap.

És én nem tudtam, mit válaszoljak, nehogy a büszkeség vétkébe essem.

Ha Kátya nem volt velem, a templomból mindig hazaküldtem a lovakat, és egyedül, gyalog mentem haza. Alázattal köszöntöttem a szembejövőket, s igyekeztem alkalmat találni, hogy segítsek, jó tanáccsal szolgáljak, valami áldozatot hozzak, segítsek egy félredőlt kocsit fölemelni, gyermeket dajkálni, vagy félreálljak az útból és besározódjam. Egyik este hallottam, amint az ispán jelentést tesz Kátyának; elmondta, hogy Szemjon, a paraszt járt nála, deszkát kért a lánya koporsójára meg egy rubelt a temetésre, és ő adott neki. „Hát olyan szegények?" - kérdeztem. „Nagyon szegények, kisasszony, még sóra sem telik nekik" - válaszolta az ispán. Elszorult a szívem, s mégis valahogy megörültem, amikor ezt hallottam. Kátyának azt mondtam, sétálni megyek, azzal fölszaladtam a szobámba, összeszedtem minden pénzemet (nagyon kevés volt, de amennyi volt, mind összeszedtem), keresztet vetve leszaladtam a teraszon meg a parkon át a faluba, Szemjon házához. A falu végén állt, senki sem látott, mikor odalopóztam, az ablakba tettem a pénzt és azután kopogtattam. Valaki kijött a házból, hallottam az ajtó nyikordulását, meg ahogy utánam kiáltott; félelmemben reszketve, borsózó háttal szaladtam hazáig, mintha bűnt követtem volna el. Kátya faggatott, hogy hol jártam, mi lelt, de jóformán nem is értettem, mit beszél, és nem feleltem. Egyszerre mindent kicsinyesnek, semmitmondónak éreztem magam körül. Bezárkóztam szobámba, és sokáig járkáltam fel és alá, képtelen voltam bármit csinálni, gondolkozni, vagy akár önmagamnak számot adni érzé-

seimről. Elképzeltem az egész család örömét, elképzeltem, milyen szavakkal emlegetik majd, aki odatette a pénzt, és szinte megsajnáltam, hogy nem magam adtam a kezükbe. Az is eszembe jutott, vajon mit szólna Szergej Mihajlics, ha megtudná, és örvendeztem, hogy soha senki sem fogja megtudni. Olyan nagy volt szívemben az öröm, olyan gyarlónak láttam mindenkit, magamat is, és olyan szelíd elnézéssel tekintettem magamat és mindenki mást, hogy a halál gondolata, mint legfőbb boldogság merült fel előttem. Mosolyogtam, imádkoztam, sírtam, a világon mindenkit, még önmagamat is szenvedélyesen szerettem abban a pillanatban. Sokat olvasgattam az újtestámentumot azokban a napokban, s egyre jobban megértettem, egyre jobban meghatott ennek az Istenben való életnek a leírása, egyre jobban megrendítettek az érzés és gondolat áthatolhatatlan mélységei, amelyeket tanításában leltem. De milyen világosnak, egyszerűnek tetszett minden, amikor felálltam a biblia mellől, és figyelmemet újra a környező világ felé fordítottam. Úgy éreztem, helytelenül élni nehéz, de annál könnyebb mindenkit szeretni és szeretve lenni. Mindenki jóságosan, gyengéden bánt velem, még Szonya is egészen megváltozott; továbbra is adtam neki órákat, s ő igyekezett mindent jól megérteni, hogy kedvemben járjon és ne szomorítson. Mindenki úgy viselkedett velem, ahogy én viselkedtem a többiekkel. Azután számba vettem ellenségeimet, hiszen gyónás előtt bocsánatot kellett kérnem tőlük; de csak egyetlenegy jutott eszembe, egy szomszéd kisasszony, akit tavaly egyszer mások jelenlétében kicsúfoltam, s aki azóta nem is járt hozzánk. Levelet írtam neki, beismertem bűnömet, és bocsánatot kértem tőle. Hamarosan levélben válaszolt, ő maga is bocsánatomat kérte, és megbocsátott nekem. Sírtam örömömben, egyszerű szavai olvastán, olyan mély és megindító érzést véltem látni bennük, öreg dadám elsírta magát, amikor tőle is bocsánatot kértem. „Miért olyan jók hozzám? Mivel érdemeltem ki szeretetüket?” - kérdeztem magamtól. Azután önkéntelenül eszembe jutott Szergej Mihajlics, és gondolatban hosszasan foglalkoztam vele. Nem tehettem másként, és ezt nem is éreztem bűnnek. De most egészen másképp gondoltam rá, mint aznap éjszaka, amikor először döbbentem rá, hogy szeretem; most úgy gondoltam reá, mint önnönmagamra, önkéntelenül beleszőttem őt minden jövő tervembe, gondolatomba. Az elfogódottság, melyet jelenlétében olyan lesújtó erővel éreztem, képzeletemben teljesen eltűnt. Most vele egyenrangúnak éreztem magam, s emelkedett lelkiállapotomban tökéletesen megértettem őt. Minden világossá vált benne, ami azelőtt különösnek tetszett. Csak most értettem meg, miért mondta mindig, hogy az igazi boldogság: másoknak élni; és most tökéletesen egyetértettem vele. Úgy éreztem, ketten egymással végtelenül és felhőtlenül boldogok leszünk. Nem ábrándoztam már sem külföldi utazásról, sem nagyvilági életről, sem társasági pompáról, egészen másféle boldogság lebegett előttem: békés családi élet falun, állandó önfeláldozás, örök szerelem egymás iránt, s az örökös tudat, hogy mindenben a szelíden segítő gondviselés vesz körül bennünket.

Ahogyan terveztem, születésnapomon megáldoztam. Amikor hazajöttem a templomból, szívemet akkora boldogság feszítette, hogy féltem az élettől, féltem minden benyomástól, mindentől, ami leronthatná boldogságomat. De mihelyt a ház előtt kiszálltunk a kocsiból, a hídon a jól ismert homokfutó robogott át, és megjelent Szergej Mihajlics. Szerencsét kívánt születésem napjához, és együtt bementünk a szalonba. Amióta ismertem, sohasem viselkedtem vele olyan nyugodtan és olyan önállóan, mint akkor. Éreztem, hogy egész új világ támadt bennem, amelyet ő nem ért, s amely fölötte áll. A legkisebb elfogódottságot sem éreztem vele szemben. Valószínűleg megértette, hogy ez honnan ered, és rendkívül gyengéd, kedves és jámborul tiszteletteljes volt hozzám. A zongorához akartam lépni, de ő lezárta, és a kulcsot zsebébe rejtette.

- Ne rontsa el a hangulatát - mondotta. - Most olyan muzsika szól a lelkében, amelynél szebb a világon nincsen.

Hálás voltam neki ezért, bár ugyanakkor kissé kellemetlenül is érintett, hogy ilyen könnyen, pontosan megért mindent, aminek mindenki elől rejtve kellett volna maradnia lelkemben. Ebédnél azt mondta, hogy gratulálni jött és egyben búcsúzni, mert másnap Moszkvába utazik. Mikor ezt mondta, Kátyára nézett, de nyomban utána lopva rám pillantott, és megsejtettem: attól tart, hogy felindulást olvas le arcomról. De nem lepődtem meg, nem aggódtam, még azt sem kérdeztem, mennyi időre utazik. Tudtam, hogy ezt csak úgy mondja, és tudtam, hogy úgysem fog elutazni. Hogy honnan tudom? Ezt most már sehogy sem tudnám megmagyarázni; de azon az emlékezetes napon úgy tetszett, hogy mindent tudok, ami volt és ami lesz. Úgy éreztem magam, mint boldog álomban, amikor minden, ami történik, olyan mintha már egyszer lett volna, s mindezt már réges-rég tudom, és mindez még egyszer megtörténik, és én tudom, hogy még egyszer megtörténik.

Ebéd után nyomban el akart menni, de Kátyát kimerítette a hosszú hajnali mise, lefeküdt aludni, s Szergej Mihajlicsnak így várnia kellett, míg vissza nem jön, hogy elbúcsúzzék tőle. A terembe betűzött a nap, kimentünk a teraszra. Mihelyt letelepedtünk, roppant nyugalommal arról kezdtem beszélni, ami szerelmem sorsát eldönti. Nem kezdtem bele sem előbb, sem később, hanem pontosan abban a pillanatban, amikor leültünk, és még semmi sem hangzott el, a beszélgetés nem öltött semmiféle olyan hangot és jelleget, ami megzavarhatta volna azt, amit mondani akarok. Magam sem tudom, honnan vettem bámulatos nyugalmamat, elszántságomat, pontos kifejezőkészségemet. Mintha nem is én szólnék, hanem valami más szólna belőlem, akaratomról függetlenül. Szergej Mihajlics szemben ült velem, a rácsra könyökölve, magához húzott egy orgonaágat, és a leveleket tépdeste róla. Amikor megszólaltam, elengedte az ágat, és fejét kezébe támasztotta. Ez a helyzet egyaránt jellemző a nagyon nyugodt és a nagyon izgatott emberre.

- Miért utazik el? - kérdeztem lassan, jelentőségteljesen, és egyenesen a szeme közé nézve.

Nem felelt mindjárt.

- A dolgaim hívnak! - válaszolta azután, s nem nézett rám.

Láttam, hogy nehezére esik hazudni, különösen, mivel én olyan nyíltan, egyenesen tettem fel kérdésemet.

- Ide hallgasson - mondtam. - Tudja, hogy milyen nap van ma. Ez a nap számomra több okból nagyon fontos. Ha most felteszem magának ezt a kérdést, igazán nem azért kérdem, hogy érdeklődést mutassak, hiszen úgyis tudja, hogy megszoktam és szeretem; hanem azért kérdem, mert tudnom kell. Miért utazik?

- Nagyon nehéz megmondanom az igazat, hogy miért utazom - válaszolta. - Az elmúlt héten sokat gondolkoztam magán és magamon, és úgy döntöttem, hogy el kell utaznom. Ugye megérti, hogy miért? És ha igazán szeret, nem kérdi többé. - Megdörzsölte homlokát, és lehunyta a szemét. - Nagyon nehezemre esik... ugye megérti.

Szívem egyre erősebben dobogott.

- Én nem érthetem meg - feleltem. - Nem érthetem; hanem *maga* mondja meg, az Isten szerelméért, a mai napom ünnepére mondja meg, én mindent nyugodtan végighallgatok.

Másképp helyezkedett el székén, rám nézett, ismét magához húzta az orgonaágat.

- Nem bánom - kezdte rövid hallgatás után, s hangját hasztalan igyekezett nyugodttá tompítani. - Bár ostobán hangzik, és lehetetlen szavakban kifejezni, bár nehezemre esik, de megpróbálom elmagyarázni - mondta, s arca eltorzult, mint fizikai fájdalom hatására.

- Nos! - mondtam.

- Tegyük fel, hogy volt egyszer egy férfi. Nevezzük *A*-nak. Öreg volt és kiélt; és volt egy kisasszony, *B*, fiatal, boldog, aki nem ismerte még sem az embereket, sem az életet. Bizonyos családi kapcsolatoknál fogva *A* úgy szerette *B*-t, mint a tulajdon édes lányát, és nem is tartott attól, hogy másképp is megszeretheti.

Szünetet tartott, de nem szakítottam félbe.

- De *A* elfelejtette, hogy *B* még olyan fiatal, hogy az életet játékszernek véli - folytatta hadarva, elszántan, és kerülte pillantásomat. - És hogy könnyű őt másképp megszeretni, és hogy ő ezt mulatságnak fogja fel. *A* tehát tévedett, és egyszer csak azon kapta magát, hogy új érzés ébred a szívében, fájó, mint a bűnbánat, és nagyon megijedt. Megijedt, hogy régi baráti kapcsolataik elromlanak, és ezért elhatározta, hogy elutazik, mielőtt megromlik ez a kapcsolat. - Ezt mondván újra szemét dörzsölgette, színlelten hanyag mozdulattal, s aztán behunyta szemét.

- És miért félt attól, hogy másképp szereti meg? - kérdeztem alig hallhatóan, megindultságomat visszafojtva; hangom nyugodtan csengett, de Szergej Mihajlics, úgy látszik, gúnyosnak érezte.

- Maga fiatal - válaszolta -, és én nem vagyok az. Maga játszani akar, én pedig mást akarok. Játsszék, csak ne velem, mert el találom hinni, és az nekem nagyon rossz lesz, és maga is szégyellni fogja. Ezt mondta *A* - tette hozzá. - Egyébként mindez sületlenség, de most már érti, hogy miért utazom. Ne beszéljünk erről többet, nagyon kérem!

- De igen, beszéljünk - mondtam, és hangomban könnyek remegtek. - Szerette az a férfi *B*-t vagy sem?

Szergej Mihajlics nem felelt.

- Ha nem szerette, miért játszott vele, mint egy kisgyermekkel? - kérdeztem.

- Igaz, *A* is hibás volt - szakított félbe gyorsan. - De minden véget ért, elváltak... mint jó barátok.

- De hiszen ez rettenetes! Hát más befejezés nem képzelhető el? - leheltem és magam is megijedtem attól, amit mondtam.

- Dehogynem - válaszolta, fölemelte megindult arcát és rámnézett. - Két különböző befejezés is képzelhető. Csak ne szakítson félbe, az Istenre kérem, hallgasson végig nyugodtan. Egyesek azt mondják - folytatta, felállt s elmosolyodott, gyötrelmes, fájó mosollyal -, egyesek azt mondják, hogy *A* elvesztette az eszét, őrjöngve beleszeretett *B*-be, és ezt megvallotta neki... *B* pedig kinevette. *B*-nek ez tréfa volt, de *A*-nak életkérdés.

Megremegtem és már-már szavába vágtam, azt akartam mondani, hogy ne merészeljen az én nevemben beszélni, de ő leintett, kezét az enyémre téve.

- Megálljon - szólt remegő hangon. - Mások úgy fejezik be a történetet, hogy *B* megszánta *A*-t, szegényke nem ismerte az embereket, s azért azt képzelte, hogy ő is megszeretheti *A*-t, és beleegyezett, hogy a felesége lesz. És az az őrült elhitte neki, elhitte, hogy újrakezdődik az élete, de *B* nemsokára maga is belátta, hogy becsapta a férfit, és a férfi is becsapta őt... Nem, ne beszéljünk erről többet - fejezte be; szemlátomást nem volt ereje, hogy folytassa, felállt és szótlanul felém lépett.

Azt mondta: „Ne beszéljünk erről többet”, de láttam rajta, hogy lelkének minden ízével várja válaszomat. Szólni akartam, de nem bírtam, úgy szúrt valami a mellemben. Ránéztem; sápadt volt, alsó ajka remegett. Megsajnáltam. Nagy erőfeszítést tettem, és sikerült megtörnöm a bénító hallgatás erejét; megszólaltam halkan, bensőségesen, bár féltem, hogy hangom elcsuklik.

- És a harmadik befejezés - kezdtem és megálltam; de ő hallgatott. - A harmadik befejezés: hogy *A* nem szerette *B*-t, hanem rettenetes fájdalmat okozott neki; azt hitte, helyesen cselekszik, amikor elutazik, és még büszke is volt elhatározására. Maga tréfál, nem én; én az első naptól fogva szerettem, megszerettem magát - ismételtem, és ennél a szónál „megszerettem", hangom halk, bensőséges suttogásból akaratlanul vad felkiáltásba csapott át, amely magadat is megrémített.

Szergej Mihajlics halotthalványan állt előttem, ajka egyre erősebben remegett, két könnycsepp folyt végig az arcán.

- Ez gonoszság! - kiáltottam s éreztem, hogy fuldoklom a visszatartott, dühös könnyektől. - Miért? - tettem még hozzá s fel akartam állni, hogy faképnél hagyjam.

De nem engedett el. Feje az ölemben feküdt, szája még mindig remegő kezeimet csókolgatta, könnyei áztatták ujjaimat.

- Istenem, ha tudtam volna - mormolta.

- Miért? Miért? - hajtogattam egyre, és a lelkem csordultig telt boldogsággal, visszahozhatatlan, soha vissza nem térő boldogsággal.

Öt perccel később Szonya felszaladt Kátyához, és olyan hangosan, hogy az egész ház visszhangzott belé, újságolta neki, hogy Mása feleségül akar menni Szergej Mihajlicshoz.

5

Nem volt okunk halogatni esküvőnket, sem ő, sem én nem kívántuk ezt. Kátya fel akart ugyan utazni Moszkvába, kelengyét rendelni, vásárolni, Szergej anyja pedig szerette volna, ha fia még mielőtt egybekelünk, új hintót, bútort vásárol, és kitapétáztatja a házat; de mi mind a ketten ragaszkodtunk hozzá, hogy mindezt utóbb csináljuk, ha már mindenáron kell, és esküvőnket két héttel a születésnapom után megtartjuk, csendben, kelengye nélkül, vendégek nélkül, násznagy, vacsora, pezsgőzés nélkül, egyszóval lemondunk a lagzi hagyományos kellékeiről. Szergej elbeszélése szerint édesanyja haragudott, hogy esküvőnket muzsikaszó nélkül, kelengyés ládák garmadája nélkül, új lakásberendezés nélkül tartjuk meg - bezzeg az ő lakodalma harmincezer rubelbe került! -, s fia előtt titokban, nagy buzgón kotorászott a raktárszobában, a régi ládákban, és a Marjuska gazdasszonnyal mindenféle szőnyegekről, függönyökről, ezüsttálcákról tárgyalt, amelyek szerinte elengedhetetlenül szükségesek boldogságunkhoz. Minálunk pedig Kátya ugyanezt cselekedte Kuzminyisnával, a dadussal. Nem tűrte a tréfát, ha erről volt szó. Meggyőződése szerint ha mi ketten Szergejjel a jövőnkről beszélünk, csak bolondozunk, szerelmeskedünk, ahogy ez már a mi helyzetünkben szokás - pedig leendő boldogságunk lényegileg csupán az ingek helyes szabásától és megvarrásától, az abroszok, asztalkendők helyes megválasztásától függ. Pokrovszkoje és Nyikolszkoje közt többször napjában titkos híradások cserélődtek, hogy hol, mi készül, s noha Kátya meg vőlegényem édesanyja között látszólag a legbarátságosabb jóviszony állt fenn, befelé ellenséges diplomáciai feszültség kezdett kifejlődni. Tatyána Szemjonovna, Szergej édesanyja, akivel csak most ismerkedtem meg közelebbről, szigorú, pedáns háziasszony volt, igazi múlt századbeli dáma. Szergej nemcsak kötelességtudásból szerette, mint fiú az anyját, hanem érzéssel, mint ember az embert, s a világ legkiválóbb, legokosabb, legjobb és legszeretőbb szívű asszonyának látta. Mindig kedves volt hozzánk, különösen hozzám, örült is, hogy a fia megnősül, de mikor menyasszony koromban meglátogattam, úgy tetszett, éreztetni kívánja velem, hogy mint

„parti” nem vagyok méltó fiához, és nem árt, ha ezt állandóan szem előtt tartom. Én ezt magamévá tettem, és teljesen egyetértettem vele.

Ebben a házasságkötésünket megelőző két hétben naponta láttuk egymást. Szergej ebédre átjött és éjfélig maradt. Azt mondta - és éreztem, hogy igazat mond -, hogy nélkülem nem is él; ennek ellenére sosem töltötte velem az egész napot, és nagy buzgalommal foglalkozott tovább saját ügyeivel. Kapcsolatunk külsőleg mit sem változott az esküvő napjáig, továbbra is magázódtunk, Szergej még a kezemet sem csókolta meg, nem kereste - sőt kerülte az alkalmat, hogy kettesben maradjon velem. Mintha félt volna átengedni magát a benne élő, veszedelmesen túl erős gyengédségnek. Nem tudom, ő változott-e meg vagy én, de most egyenrangúnak éreztem magam vele, már nem láttam viselkedésében azt a színlelt egyszerűséget, ami azelőtt néha bosszantott, s a tiszteletet, félelmet parancsoló férfi helyett egyre gyakrabban s egyre növekvő gyönyörűséggel láttam meg benne a boldogságában lelkendező, kezes gyermeket. „Ez volt hát benne! - gondoltam gyakran. - Éppolyan ember ő is, mint én, nem több.” Most úgy tetszett, egészen előttem áll, úgy ismerem, hogy nincs titka előttem. És minden, amit megtudtam róla, olyan egyszerű volt s annyira összhangban velem. Még tervei is, hogy miképp fogunk együtt élni, teljesen megegyeztek az én elképzeléseimmel, csakhogy az ő szavaiban tisztábban, pontosabban rajzolódtak ki.

Rossz idő volt azokban a napokban, többnyire a szobában ültünk. Legjobb, legmeghittebb beszélgetéseinket a szegletben folytattuk, a zongora és az ablak között. A fekete ablaküvegben közelről tükröződött vissza a gyertyák fénye, kívülről néha-néha esőcsepp verődött a fényes üvegnek s végigcsorgott rajta. A tetőn kopogott az eső, a csatorna csöve alatt tócsában állt a víz, az ablak hasadékán át beszivárgott a nyirkos levegő. Kuckónk így még világosabbnak, még melegebbnek, még kedélyesebbnek tetszett.

- Már rég szerettem volna valamit mondani - kezdte egyszer, amikor késő este magunkra maradtunk kuckónkban. - Mialatt játszott, egyre ez járt az eszemben.

- Egy szót se szóljon, mindent tudok - mondtam.

Elmosolyodott.

- Igaza van, ne beszéljünk róla.

- Nem, mégis mondja meg, miről van szó! - kértem.

- Megmondom. Emlékszik, amikor elmondtam magának *A* meg *B* históriáját?

- Hogyne emlékeznék arra az ostoba históriára. Még szerencse, hogy így végződött...

- Igen, kicsi híja, hogy a boldogságom odaveszett, méghozzá saját hibámból. Maga mentett meg. De mi tűrés-tagadás, én akkor hazudtam, nagyon röstellem, most meg akarom mondani az igazat.

- Ugyan hagyja, igazán fölösleges.

- Ne féljen - mondta mosolyogva. - Csak mentegetőzni akarok. Amikor beszélni kezdtem, okoskodni akartam.

- Minek okoskodni - mondtam. - Az mindig hiábavaló.

- Igen, tévesen okoskodtam. Annyi hibát követtem el, annyiszor csalódtam életemben, hogy mikor lejöttem ide, falura, eltökéltem, hogy számomra nincs többé szerelem, nekem már csak az a kötelességem, hogy úgy-ahogy végigéljem az életemet; ezért aztán sokáig nem is adtam magamnak számot róla, hogy milyen érzés az, ami magához fűz, és hová vezethet. Reménykedtem is, meg nem is, néha hittem magának, néha úgy láttam, csak kacérkodik... magam sem

tudtam, mit fogok tenni. De azután a bizonyos este után... tudja, amikor a kertben sétáltunk... megijedtem, annyira lehetetlennek, elérhetetlennek éreztem mostani boldogságomat. Mi történnék, ha reménykedni mernék, és reménységem meghiúsulna? De persze csak magamra gondoltam; mert galád és önző fráter vagyok. - Szünetet tartott, rám nézett. - Azért nem volt merő ostobaság, amit akkor mondtam. Volt és van mitől félnem. Olyan sokat kapok magától, és olyan keveset adhatok cserébe. Maga még gyermek, bimbó, amely még csak eztán fog kinyílni, maga életében először szeret, én pedig...

- Igen, mondja meg nekem őszintén... - kezdtem; de hirtelen megriadtam válaszától. - Nem, nem, ne mondjon semmit - tettem hozzá.

- Hogy szerettem-e már életemben? - kérdezte, nyomban kitalálva gondolatomat. - Erre válaszolhatok. Nem, sosem szerettem. Soha még ehhez az érzéshez hasonlót... - De hirtelen mintha nyomasztó emlék nehezedett volna rá. - Nem, hiába, csak a maga szíve adhatja meg nekem a jogot, hogy szerethessem - mondta szomorúan. - Látja, hát nem volt igazam, hogy sokáig töprengtem, mielőtt megvallottam, hogy szeretem? Mit adhatok én magának? Szerelmet... egyéb semmit.

- Nem elég az? - kérdeztem mélyen a szemébe nézve.

- Nem elég, kedvesem, magának nem elég - felelte. - Maga szép és fiatal! Mostanában éjszaka gyakran nem alszom boldogságomban, és mindig arról ábrándozom, hogyan fogunk élni együtt. Sokat éltem és azt hiszem, megtaláltam, hogy mi kell a boldogsághoz. Csendes elvonultság falusi magányunkban, a lehelőség, hogy jót tegyünk az emberekkel, akikkel olyan könnyű jót tenni, s akik annyira nem szoktak hozzá a jóhoz; azután a munka, olyan munka, amely látszólag eredménnyel jár; azután pihenés, a természet, könyv, muzsika... ebben áll az én boldogságom, ennél többről sosem álmodtam. És most ezenfelül még olyan élettársam is van, mint maga, talán gyermekeim is lesznek, ennél többet senki sem kívánhat.

- Igaz - mondtam.

- Igaz az én számomra, aki már leéltem fiatalságomat, de nem igaz a maga számára - folytatta Szergej. - Maga még nem élt, talán másutt akarná keresni a boldogságot, és ki tudja, talán másban lelné meg. Most úgy képzeli, hogy ez a boldogság, de csak azért képzeli, mert szeret.

- Nem, én mindig csak a békés családi életet kívántam és szerettem - mondtam. - Maga csak kimondta, amit én gondolok.

Szergej elmosolyodott.

- Ezt csak így képzeli, kedvesem. Magának ez nem elég. Maga szép és fiatal - ismételte elgondolkozva.

Megharagudtam, hogy nem hisz nekem, és mintegy szememre veti, hogy fiatal és szép vagyok.

- De hát miért szeret tulajdonképpen? - kérdeztem ingerülten. - Önmagamért, vagy azért, mert fiatal vagyok?

- Nem tudom, de szeretem - felelte és merőn rám szegezte fürkésző, vonzó tekintetét.

Nem feleltem, csak visszanéztem rá. És egyszer csak különös dolog történt velem: először eltűnt minden körös-körül, már nem láttam semmit, csak az ő arcát; azután az arca is eltűnt, csak a szeme villogott - úgy rémlett - közvetlenül az én szemem előtt; végül úgy éreztem, hogy ezek a szemek énbennem vannak, minden összezavarodott, nem láttam semmit, be

kellett hunynom a szemem, hogy elszakadjak a szorongó gyönyörűségtől, amelyet tekintete bennem támasztott...

Esküvőnk kitűzött napjának előestéjén az idő kiderült. A nyárvégi esőzések után elérkezett az első csillogó, hideg őszi este. Minden nedves, hűvös, tiszta és világos volt, a kert - abban az esztendőben először - ősziesen átlátszó, tarka és kopár, az ég felhőtlen, sápadt és hideg. Mikor lefeküdtem aludni, boldogsággal töltött el a gondolat, hogy másnap, esküvőnk napján szép idő lesz.

A nappal ébredtem, megriasztott, felvillanyozott a gondolat, hogy ma már... Kimentem a parkba. A nap éppen hogy felkelt, sugarai megtörve hatoltak át a fasor sárguló, lombjukat hullató hársfáin. Az út tele volt szórva zizegő levelekkel. A berkenye fonnyadt, élénk színű bogyói piroslottak a ritka, dércsípte, összekunkorodó levelek között, a georginák megráncosodtak, megfeketedtek. A dér ezüstje első ízben lepte el a fakózöld gyepet meg a letaposott lapuleveleket a ház tövében. A tiszta, hűvös égen nem volt, nem lehetett egyetlen felhőcske sem.

„Hát csakugyan ma?... - kérdeztem magamtól, kétkedve boldogságomban. - Hát igaz, hogy holnap már nem itt ébredek, hanem az idegen, oszlopos nyikolszkojei házban? Igaz, hogy többé nem fogom őt itt várni, fogadni, esténként, éjjelente meg Kátyával emlegetni? Nem ülök vele többé a zongoránál itt, a pokrovszkojei teremben? Nem fogom kikísérni és aggódni érte sötét éjjeleken?" Eszembe jutott, hogy tegnap azt mondta, utoljára jön látogatóba, Kátya pedig kényszerített, hogy megpróbáljam menyasszonyi ruhámat, és így szólt: „Holnapra" - és egy pillanatra elhittem, hogy mindez igaz; de azután újra visszatértek a kételyek. „Hát igaz lenne, hogy a mai naptól fogva odaát fogok élni anyósommal, Kátya nélkül, Nagyezsa nélkül, a vén Grigorij nélkül? Nem fogom esténként lefekvés előtt megcsókolni öreg dadámat, s hallani, ahogy régi szokása szerint keresztet vet rám és azt mondja: »Nyugodalmas jó éjszakát, kisasszonykám«? Nem fogom tanítgatni Szonyát, nem fogok vele játszani, s reggelenként a falon átkopogva hozzá nem fogom hallani csengő kacagását? Hát csakugyan elidegenülök magamtól, és beteljesülő remények, óhajtások új élete nyílik meg előttem? És vajon örökre fogad magába ez az új élet?" Türelmetlenül vártam Szergejt, nehezemre esett egyedül megbirkóznom gondolataimmal. Korán érkezett, s csak amikor megláttam, akkor hittem el igazán, hogy a felesége leszek; és attól fogva már nem ijesztett ez a gondolat.

Ebéd előtt átmentünk kis templomunkba, hogy gyászmisét tartsunk édesapámért.

„Ó, ha most élne!" - gondoltam, amikor hazafelé indultunk, s szótlanul támaszkodtam annak az embernek a karjára, aki az ő legjobb barátja volt. A könyörgés ideje alatt, fejemet a kápolna hideg kövére ejtve, olyan elevenen képzeltem magam elé apámat, annyira hittem, hogy lelke megért és megáldja választásomat, hogy most is úgy rémlett, velünk van, felettünk lebeg, s magamon érzem áldását. Emlék és reménység, bánat és boldogság egyetlen ünnepélyes, fölemelő érzéssé olvadtak össze bennem, s lelkiállapotomhoz nagyon illett a friss levegő, a csend, a kopár földek és a sápadt égbolt, melyről tündöklő, de erőtlen napsugarak áradtak a földre, s hasztalan igyekeztek égetni arcomat. Úgy tetszett, az, akinek oldalán lépkedek, érti, és osztja érzéseimet. Nem szólt, de arcán, melyre néha-néha felnéztem, ugyanazt az édesbús, komoly derűt észleltem, amely a tájon és szívemben honolt.

Egyszer csak felém fordult, láttam, hogy mondani akar valamit. „Jaj, mi lenne, ha nem arról szólna, amire gondolok!" - villant át agyamon. De apámról kezdett beszélni, anélkül, hogy megnevezte volna.

- Egyszer tréfából azt mondta nekem: „Vedd feleségül az én Másamat!"

- Milyen boldog lenne most! - szóltam s erősebben szorítottam magamhoz karját, amely támogatott.

- Igen, akkor maga még gyerek volt - folytatta, szemembe nézve. - Akkor megcsókoltam ezeket a szemeket, és csak azért szerettem őket, mert az övéihez hasonlítottak. Nem hittem, hogy valaha önmagukért lesznek nekem ilyen drágák... Akkor Másának szólítottam.

- Tegezzen engem - kértem.

- Éppen most akartalak tegezni - mondta. - Csak most érzem úgy, hogy egészen az enyém vagy. - És nyugodt, boldog, vonzó tekintete megpihent rajtam.

Csendesen bandukoltunk a keskeny, füves dűlőúton a letaposott, kopár tarlók között, nem hallatszott egyéb, mint hangunk és lépteink. A vízmosáson túl az egyik oldal felé a távolabbi, lombjavesztett erdőcskéig vörösbarna tarló húzódott, egy paraszt faekével szántogatott rajta nesztelenül, egyre szélesedő fekete sávot hagyva maga után. A lejtő alján elszórtan legelésző ménes nagyon közelinek látszott. A másik oldalon és egyenesen előttünk, a parkig s mögüle kikandikáló házunkig, őszi vetés feketéllett, sőt itt-ott már zöldellt. S mindezt elárasztotta a bágyadt, langyos napsugár, hosszú, rostos ökörnyál úszott mindenfelé. Köröttünk röpködött, leszállt a dér után felolvadó és száradó tarlóra, szemünkbe, hajunkba, ruhánkba akadt. Amikor megszólaltunk, hangunk úgy csengett, úgy állt meg fölöttünk a mozdulatlan levegőben, mintha egyedül volnánk ezen a nagy világon, egyedül a halványkék boltozat alatt, amelyen fel-fellobbanva és remegve világított a bágyatag nap.

Én is szerettem volna tegezni őt, de nem mertem.

- Mért sietsz annyira? - hadartam majdnem súgva, és önkéntelenül elpirultam.

Meglassította lépteit és még simogatóbban, még derűsebben, még boldogabban nézett reám.

Amikor hazaértünk, már ott volt az édesanyja és a vendégek - mert a vendégeket mégsem sikerült távoltartanunk ezen a napon! - és mindaddig, amíg ki nem jöttünk a templomból, és be nem ültünk a hintóba, hogy átmenjünk Nyikolszkojéba, nem maradtam kettesben vele.

A templom majdnem üres volt; fél szemmel csak Szergej édesanyját láttam, aki a kis szőnyegen állt a kórus előtt, azután Kátyát, lilaszalagos főkötőben, könnyesen, meg két-három cselédünket, aki kíváncsian lesett. Szergejre nem néztem, de állandóan ott éreztem őt magam mellett. Erősen figyeltem az imádságnak minden szavára, elismételtem, de a lelkemben semmi visszhangot nem keltett. Nem tudtam imádkozni, tompán bámultam a szentképekre, a gyertyákra, a hímzett fehér keresztre a pap hátán, az ikonosztázra, a templom ablakára - és semmit sem értettem az egészből. Csak annyit tudtam, hogy valami rendkívüli történik velem. Amikor a pap, kezében a kereszttel, felénk fordult, szerencsét kívánt és azt mondotta, hogy ő keresztelt engem, s lám, Isten megadta, hogy most ő eskethetett, mikor Kátya meg Szergej anyja megcsókolt, és meghallottam Grigorij hangját, aki a hintót szólította, meglepődtem és megriadtam, hogy máris minden véget ért, és a lelkemben nem történt semmi rendkívüli, ami megfelelt volna a templomban végrehajtott szentségnek. Megcsókoltuk egymást Szergejjel, és ez a csók olyan furcsa, idegen volt, semmi köze nem volt érzéseinkhez. „Hát ennyi az egész" - gondoltam. Kiléptünk a templom elé, a kerekek zörgése tompán visszhangzott a templomkapu boltozatában, a friss levegő megcsapta arcunkat; Szergej föltette kalapját, és kézen fogva besegített a hintóba. Az ablakon keresztül megpillantottam a dermedt holdat; udvara volt. Szergej beült mellém, és behúzta a kocsi ajtaját. Ez a mozdulat szíven döfött. Valahogy sértőnek éreztem a biztonságot, amellyel ezt cselekedte. Kátya még utánam kiáltott, födjem be a fejemet, a kerekek kattogva gördültek a kövezeten, azután a földes úton robogtunk tova. A sarokba húzódtam, kinéztem a messze elhúzódó földekre s a hold hideg fényében elfutó útra.

Szergejre nem néztem, de ott éreztem őt magam mellett. „Hát ennyi az egész, ezt adja nekem ez a perc, amelytől olyan sokat vártam?” - gondoltam; sértőnek, megalázónak éreztem, hogy egyedül ülök s olyan közel hozzá. Feléje fordultam, azzal a szándékkal, hogy szólok hozzá valamit. De szó nem jött ki ajkamon, mint hogyha régi gyengéd szerelmem nyomtalanul elenyészett volna, s helyét sértődöttség, félelem foglalná el.

- Eddig a pillanatig nem hittem, hogy ez valóság lehet - felelte halkan tekintetemre.

- Igen, de... félek - mondtam.

- Tőlem félsz, kedvesem? - kérdezte, megfogta kezemet és ráhajtotta a fejét.

Kezem élettelenül feküdt az övében, szívemet fájó hidegség markolta meg.

- Igen - rebegtem.

De akkor egyszer csak erősebben vert a szívem, kezem megrebbent és megszorította az ő kezét, forróság öntött el, tekintetem a sötétben az övét kereste, és most már tudtam, hogy nem félek tőle, hogy ez a félelem a szerelem, újfajta szerelem, még erősebb és bensőségesebb, mint azelőtt. Éreztem, hogy az övé vagyok, és boldoggá tesz, hogy hatalma van fölöttem.

MÁSODIK RÉSZ

6

Napok, hetek számlálatlanul teltek; két hónap repült el így a falusi magányban - akkor azt hittem, észrevétlenül: holott a valóságban egy egész életre szóló érzés, izgalom és boldogság fért bele ebbe a két hónapba. Közös ábrándjaink arról, miképp alakul majd falusi életünk, egészen másképp valósultak meg, mint ahogyan elképzeltük. De életünk nem maradt el ábrándjaink mögött. Nyoma sem volt annak a kemény munkának, kötelességszerű önfeláldozásnak, amelyet menyasszony koromban elképzeltem. Nem volt egyéb, mint a kölcsönös önző szerelem, a vágy, hogy szeretve legyünk, állandó oktalan jókedv és önfeledtség. Igaz, Szergej néha bevonult szobájába dolgozni, néha hivatalos ügyekben bement a városba vagy végigjárta gazdaságát - de láttam, milyen erőfeszítésébe kerül, hogy rövid időre is elszakadjon tőlem. Maga is bevallotta azután, hogy mindazt, amiben én nem vettem részt, olyan fölösleges badarságnak érezte, hogy nem is értette, minek azzal foglalkozni. És én is ugyanígy voltam vele. Olvastam, zongoráztam, foglalkoztam anyuskával meg az iskolával - de mindezt csak azért, mert ezek a foglalatosságok valamiképp őhozzá fűződtek, s mert ő helyeselte ezeket; de mihelyt a rágondolás nem fűszerezte egyik-másik elfoglaltságomat, kedvem lelohadt, s szinte furcsa volt elképzelnem, hogy a világon van valami őrajta kívül. Meglehet, hogy ez helytelen, önző érzés volt - de boldoggá tett és magasan a környező világ fölé emelt. Csak ő volt számomra a világon; kiválónak, hibátlannak tekintettem őt, s ezért nem élhettem másnak, mint csupán őneki - csupán azért, hogy az ő szemében az legyek, akinek tart. Ő pedig a világ legelső, legszebb asszonyának tartott, a világ minden erényével felruházottnak; és én igyekeztem az lenni a világ első és legkiválóbb férfiának szemében.

Egyszer bejött hozzám, amikor éppen imádkoztam. Hátranéztem rá és folytattam az imádságot. Leült az asztalhoz, hogy ne zavarjon, és egy könyvben lapozgatott. Mégis úgy éreztem, rám figyel, és hátrafordultam feléje. Elmosolyodott; én elnevettem magam és nem tudtam folytatni az imádságot.

- Te már imádkoztál? - kérdeztem.

- Igen. Folytasd csak, kimegyek.

- Remélem csakugyan imádkoztál!

Nem felelt, indult kifelé a szobából, de én visszatartottam.

- Édes lelkem, az én kedvemért gyere, imádkozz velem!

Odaállt mellém és karját ügyetlenül leeresztve, komoly arccal, akadozva belefogott az imádságba. Egyszer-egyszer felém fordult, s helyeslést, bátorítást igyekezett leolvasni arcomról.

Mikor befejezte, elnevettem magam és megöleltem.

- Mit nem csinálsz velem! Lám, újra tízéves lettem - mondta elvörösödve, és megcsókolta a kezemet.

Házunk amolyan régi falusi kúria volt, amilyenekben egyik nemzedék nő fel a másik után egymás szeretetében és tiszteletében. Telítve volt itt a levegő tisztes, szép családi emlékekkel, s mihelyt beléptem a házba, ezek az emlékek valamiképp az én emlékeimmé is lettek. A berendezés, a házirend Tatyána Szemjonovna irányítása alatt egészen régimódi volt. Nem állíthatnám, hogy minden ízléses és szép lett volna; de a személyzettől a bútorig meg az eleségig minden bőséges volt, tiszta, jó minőségű, akkurátus és tiszteletet parancsoló. A szalonban szimmetrikusan voltak elhelyezve a bútorok, a falon a családi arcképek; a padlót házikészítésű szőnyegek, futók borították. A pamlagos szobában ódon zongora állt, két különböző formájú sifonér, pamlagok meg rézveretes, berakásos asztalkák. Az én szobámat különös gonddal rendezte be Tatyána Szemjonovna a házban található legjobb bútordarabokkal; mindegyik más-más korból eredt, más-más stílusú volt, s a többi között állt benne egy régi tükrös sublót, amelyre eleinte még ránézni sem tudtam elfogódottság nélkül, de később az évek során drága öreg barátommá lett. Tatyána Szemjonovnát sem látni, sem hallani nem lehetett, a háznál mégis minden úgy ment, mint az óramű, pedig temérdek volt a fölösleges hátramozdító. De mindezek a hátramozdítók, akik puha talpú, sarkatlan csizmát viseltek, mert Tatyána Szemjonovna a csizmarecsegést, sarokkopogást tartotta a világ legkellemetlenebb zörejének - mindezek a cselédek büszkék voltak beosztásukra, félve tisztelték az öreg úrnőt; bennünket, férjemet meg engem gyámkodó fölénnyel kezeltek, s úgy tetszett, határozott élvezettel végzik munkájukat. Minden szombaton rendszeresen felmosták a padlókat, kiverték a szőnyegeket, minden hónap elsején könyörgést tartottak vízszenteléssel egybekötve, minden családi névnapon, mármint Tatyána- Szemjonovnáén, Szergején és - azon az őszön először - az enyémen is, megvendégelték az egész szomszédságot. És mindez így volt változatlanul, amióta csak Tatyána Szemjonovna az eszét tudta. Férjem nem szólt bele a háztartásba, ő csak a gazdasággal meg a parasztokkal foglalkozott, de azzal annál többet. Télen is nagyon korán kelt, mire én fölébredtem, már elment hazulról. Rendesen csak a reggeli teához ért vissza, ezt kettesben költöttük el, s Szergej olyankor a gazdaság ezerféle gondja, ügyesbajos dolga után abban a túláradóan vidám kedvében volt, amelyet heprecsóré hangulatnak neveztünk. Gyakran megkértem, beszélje el, mit csinált aznap reggel, s olyan badarságokat mesélt, hogy majd megszakadtunk nevettünkben; néha azonban megköveteltem a komoly beszámolót, s akkor elfojtott mosollyal számolt be dolgairól. Én a szemét néztem, mozgó ajkát, és egy árva szót sem értettem, csak annak örültem, hogy látom őt és hallom a hangját.

- No, mit mondtam? Ismételd el - kérdezte. Én azonban semmit sem tudtam elismételni. Olyan nevetséges volt, hogy *ő nekem* nem önmagáról meg rólam beszél, hanem valami másról - mintha nem lenne édesmindegy, hogy mi történik rajtunk kívül! Csak jóval később kezdtem lassacskán megérteni valamit dolgaiból és érdeklődni gondjai iránt. Tatyána Szemjonovna

ebédig nem jött ki szobájából, egyedül teázott, és csak követei útján üdvözöltetett bennünket. A mi külön, hóbortosan boldog kis világunkban olyan furcsán szólt ez a másik, komoly, lehiggadt világból érkező hang, hogy néha nem álltam meg, és csak hangos hahotával válaszoltam a szobalánynak, aki kezét összekulcsolva, kenetteljesen jelentette, hogy Tatyána Szemjonovna érdeklődik, jól aludtunk-e a tegnapi séta után, a maga részéről pedig azt üzeni, hogy egész éjszaka fájt az oldala, a faluban pedig egy buta kutya ugatott és nem hagyta aludni. „És még azt is kérdezteti, tessék megmondani, hogy ízlett a ma reggeli sütemény, és üzeni, hogy nem Tarasz sütötte, hanem próbaképpen ezúttal először Nyikolasa, ahhoz képest igazán elég tűrhetően, főként a perecet, ellenben a kétszersültet agyonszárította." Ebédig nem sok időt töltöttünk együtt. Én zongoráztam, olvastam, Szergej írt, vagy újra kiment a gazdaságba; de ebédre, négy órakor mind összetalálkoztunk a szalonban. Anyuska is előlibegett szobájából, azután megjelentek holmi elszegényedett nemesi hölgyek, zarándoknők - mindig élősködött a háznál kettő-három ebből a fajtából. Férjem mindennap, régi szokás szerint, karját nyújtotta édesanyjának, Tatyána Szemjonovna mindig megkövetelte, hogy a másikat nekem nyújtsa, és mindennap rendszeresen megszorultunk és megtorlódtunk az ajtóban. Ebédnél természetesen megint csak anyuska elnökölt, illedelmes, megfontolt s kissé ünnepélyes hangon folyt a társalgás. Az egyszerű szavak, melyeket férjemmel váltottunk, kellemesen törték meg ezeknek az ebéd-díszüléseknek ünnepélyes rendjét. Anya és fia között némelykor vita támadt, csúfolták egymást; szerettem ezeket a vitákat meg a csúfolódást, mert ebben mindennél erősebben fejeződött ki a gyengéd, mélységes szeretet, amely őket összekapcsolta. Ebéd után *maman* a szalonban, az egyik mély fotelba telepedett, és dohányt morzsolt vagy az újonnan érkezett könyvek lapjait vágta fel, mi pedig felolvastunk vagy pedig átmentünk a pamlagos szobába a zongorához. Sokat olvastunk együtt abban az időben, de legfőbb élvezetünk mégis a muzsika volt; mindig új húrokat rezegtetett meg lelkünkben, s mindig új meg új színben mutatott meg egymásnak. Amikor kedvenc darabjait játszottam, leült a legtávolabbi pamlag sarkába, hogy jóformán nem is láttam, és szemérmesen igyekezett eltitkolni a zene keltette meghatottságát; de néha, mikor a legkevésbé várta, felugrottam a zongorától, odaszaladtam hozzá, és igyekeztem elkapni arcán a megindultság nyomait, szemében a nedves csillogást, amelyet hiába igyekezett leplezni előlem. Anyuska néha szeretett volna meglesni bennünket a pamlagos szobában, de nyilván félt, hogy megzavar, ezért aztán színlelt-komoly egykedvű arccal sietett végig a szobán; de én tudtam, hogy semmi oka ilyenkor bemenni szobájába és olyan hamarosan visszatérni. Az esti teát én szoktam kitölteni a nagy szalonban, s ilyenkor megint az egész háznép az asztal köré gyűlt. Ez az ünnepélyes gyülekezés a tükröző szamovár tövében, poharak, csészék ünnepélyes szétosztásával jó ideig kínos zavarba hozott; úgy éreztem, nem vagyok még méltó erre a kitüntetésre, fiatal és könnyelmű vagyok még ahhoz, hogy megforgassam a termetes szamovár csapját, odaállítsam a poharakat Nyikitának a tálcára és elirányítsam: „Pjotr Ivanovicsnak, Marja Minyicsnának", hogy megkérdezzem: „Elég édes?" - és a megfelelő kockacukrokat kiosszam a dadusnak meg az arra érdemesített cselédeknek. „Nagyszerű, nagyszerű - mondogatta néha a férjem. - Úgy csinálod, mint egy igazi felnőtt!" És ez még jobban zavarba hozott.

Tea után *maman* pasziánszot rakott vagy Marja Minyicsna jóslatait hallgatta; azután megcsókolt bennünket, keresztet vetett ránk, s mi visszavonultunk. De nem feküdtünk le, többnyire éjfélig elüldögéltünk kettesben, és ez volt a nap legszebb része. Szergej az életéről beszélt, terveket kovácsoltunk, néha bölcselkedtünk, mindezt lehetőleg halkan, nehogy odafenn meghallják és jelentsék Tatyána Szemjonovnának - ő ugyanis megkövetelte, hogy korán feküdjünk. Néha megéheztünk, kilopóztunk a tálalószobába, Nyikita segítségével hideg vacsorát kerítettünk, és egy szál gyertya mellett fogyasztottuk el a szobámban. Úgy éltünk férjemmel, mint az idegenek ebben a nagy, öreg házban, amelyben a múlt és Tatyána Szemjonovna szigorú szelleme uralkodott. Nemcsak ő maga, hanem a cselédek is, az öreg szobalányok, a

bútorok, a képek mérhetetlen tisztelettel, félelemmel és azzal a tudattal töltöttek el, hogy mi ketten nem vagyunk egészen idevalók, és éppen ezért nagyon óvatosan, tapintatosan kell viselkednünk. Ahogy ma visszagondolok akkori életünkre, világosan látom, hogy sok minden - ez a változatlan, kötelező rend, a temérdek ingyenélő, kíváncsiskodó ember a ház körül - terhes és kényelmetlen volt; de akkor ez a feszélyezettség csak még jobban szította szerelmünket. Nemcsak én - ő sem mutatta soha, hogy valami ne tetszenék neki a házirendben. Inkább szántszándékkal szemet hunyt mindenen, ami nem volt ínyére. Anyuska inasa, Dmitrij Szidorov, szenvedélyes pipás volt, és minden áldott nap ebéd után, amikor mi a pamlagos szobában tartózkodtunk, bejárt férjem szobájába, hogy dohányát megdézsmálja. Látni kellett Szergejt, milyen mókás félelemmel osont oda hozzám lábujjhegyen, s huncutul kacsintva mutatott Dmitrij Szidorovra, aki nem is képzelte, hogy valaki látja. Mikor aztán visszavonult, anélkül, hogy észrevett volna bennünket, férjem örömében, hogy minden jól végződött, angyalnak nevezett (mint egyébként minden alkalommal) és összevissza csókolt. Szergej nyugalma, mindent megbocsátása, látszólagos közönye néha már szinte felháborított - nem vettem észre, hogy bennem is megvan ugyanez, gyengeségnek véltem. „Mint egy kisgyermek, amelyik nem tudja érvényesíteni az akaratát” - gondoltam.

- Édesem, hogy lehetne az ember elégedetlen, amikor olyan boldog, mint én? - felelte, mikor egyszer megmondtam neki, hogy gyengesége meglep. - Engedékenynek lenni könnyebb, mint mást engedékenységre késztetni, ezt már rég tudom; és nincs az életnek olyan helyzete, amelyben az ember ne lehetne boldog. Minekünk pedig olyan jó dolgunk van! Nem tudok haragudni; az én számomra most nincsen semmi rossz, legfeljebb szánalmas vagy nevettető. És ami a fő: *le mieux est l’ennemi du bien.*[4] Hinnéd-e: ha meghallom a csengőt, ha levelet kapok, vagy ha csak felébredek reggel, megijedek. Félek, hogy az élet megy tovább, hogy valami megváltozik; mert a jelennél jobb semmi sem lehet.

Hittem neki, de nem értettem. Én is jól éreztem magam, de úgy képzeltem, hogy mindennek így kell lennie és nem másképp, hogy ez mindig mindenkinél így van, és hogy van valahol még egy másik, ha nem is nagyobb, de másféle boldogság.

Így telt el két hónap, eljött a tél, fagyokkal, hóviharokkal; és annak ellenére, hogy Szergej velem volt, egyre sűrűbben fogott el a magányosság érzése. Kezdtem úgy érezni, hogy mindig ugyanaz ismétlődik, nincsen sem benne, sem énbennem semmi új, sőt ellenkezőleg, hovatovább visszazökkenünk régi kerékvágásunkba. Szergej most megint többet foglalkozott saját dolgaival, amelyekből ki voltam rekesztve, s én megint úgy éreztem, van a lelkében egy sajátos külön világ, amelybe engem nem hajlandó bebocsátani. Nem szerettem kevésbé, mint azelőtt, szerelme nem kevésbé tett boldoggá, mint azelőtt; de szerelmem megállt, nem növekedett tovább, és a szerelem mellett új, ismeretlen nyugtalanság lopódzott a lelkembe. Nem értem be azzal, hogy szeretem, miután már kitapasztaltam annak a gyönyörűségét, hogy megszeressem. Mozgást kívántam és nem az élet nyugodalmas áramlását. Izgalmat, veszélyt kívántam, önfeláldozást a szerelemért. Óriási erőfölösleg volt bennem, amellyel nem tudtam mit kezdeni békés életemben. Rohamokban támadt rám a mélabú, amelyet mint valami bűnt, igyekeztem eltitkolni előle, és éppúgy rohamokban támadt rám valami tomboló jókedv és gyengédség, amely megrémítette őt. Előbb vetett számot lelkiállapotommal, mint jómagam, s azt ajánlotta, menjünk fel a fővárosba; de én arra kértem, ne menjünk, ne változtassunk életünk folyásán, ne rontsuk el boldogságunkat. Csakugyan boldog voltam; de bántott, hogy boldogságom nem kerül fáradságomba, nem követel áldozatot, holott fáradozásra, áldozatra vágytam. Szerettem Szergejt és tudtam, hogy én is mindene vagyok; de azt kívántam, hogy

[4] A jónak ellensége a jobb.

mindenki lássa szerelmünket, hogy megpróbáljanak eltéríteni tőle, és én mégis szeressem. Elmém, szívem el volt foglalva, de volt bennem még valami - a fiatalság tudata, a mozgás szükségessége, - s ez nem lelt kielégülést csendes életünkben. Miért mondta, hogy felmehetünk a fővárosba, amelyik pillanatban akarom? Ha ezt nem mondja, talán beláttam volna, hogy nyughatatlanságom ártalmas és ostoba; hibám abban volt, hogy az áldozat, melyet kerestem, ott volt előttem - ennek a nyughatatlanságnak az elfojtása lett volna az áldozat, így azonban önkéntelenül befészkelte magát agyamba a gondolat, hogy megmenekülhetek mélabúmtól, bármelyik pillanatban felmehetek a fővárosba; de mégis sajnáltam és röstelltem őt önző céllal kiszakítani mindabból, amit szeret. Eközben telt az idő, a hóbuckák egyre magasabbra tornyosultak a ház falánál, és mi még mindig egyedül voltunk, mindig ugyanazok voltunk egymás szemében; és valahol messze, zajban-ragyogásban, emberek sokasága izgult, szenvedett és örvendezett, mit sem törődve velünk és múló életünkkel. A legjobban pedig az nyomasztott, hogy éreztem, a megrögzött szokások nap nap után egyre inkább meghatározott, változatlan formába kovácsolják életünket, érzésünk immár nem szabad, hanem egyre inkább alárendelődik az idő egyenletes, szenvtelen folyásának. Reggel túláradón jókedvűek voltunk, ebédnél tisztelettudók, este gyengédek. „Jót tenni! - morfondíroztam. - Szép dolog jót tenni, tisztességben élni, ahogy Szergej mondja, de erre még ráérünk. Van ezenkívül más is, amire csak most futná erőmből." Nem a nyugalom kellett nekem, küzdelmet kívántam; azt kívántam, hogy szerelmünk irányítsa életünket, és ne életünk medre irányítsa szerelmünket. A szakadék szélére szerettem volna lépni vele és így szólni: még egy lépés, és belehullok; még egy mozdulat, és elpusztulok - és akkor ő, a szakadék szélén sápadozva, kapjon fel erős karjába, tartson a meredély fölé, hogy még a szívverésem is elállna, és azután vigyen, ragadjon, ahová akar.

Lelkiállapotom még egészségemre is kihatott, egyre idegesebb, ingerlékenyebb lettem. Egyik reggel még a szokottnál is rosszabbul éreztem magam; Szergej is kedvetlenül jött be az irodából, pedig ez ritkán fordult elő. Mindjárt észrevettem és megkérdeztem, mi baja. Nem akarta megmondani, azt válaszolta, szóra sem érdemes. Amint később megtudtam, a járási rendőrkapitány behívta parasztjainkat, és férjem iránti rosszakaratból törvénytelen követelésekkel zaklatta és fenyegette őket. Férjem még nem emésztette meg a történteket annyira, hogy mosolyogva és megvetéssel tudott volna átsiklani fölötte; ingerült volt és azért nem akart velem erről beszélni. Én azonban úgy képzeltem, azért nem hajlandó velem beszélni, mert gyereknek néz, azt hiszi, nem érem föl ésszel, ami foglalkoztatja. Elfordultam, elhallgattam és bekérettem a reggelihez Marja Minyicsnát, aki nálunk vendégeskedett. Sietve befejeztem a reggelit, azután pedig becipeltem magammal Marja Minyicsnát a pamlagos szobába, és hangos csevegésbe fogtam vele valami szamárságról, ami egy cseppet sem érdekelt. Szergej fel és alá járkált a szobában, néha-néha benézett hozzánk. Pillantása most - magam sem tudom, mért - úgy hatott rám, hogy igyekeztem egyre hangosabban csevegni, kacagni; mulatságosnak találtam azt is, amit én magam mondtam s azt is, amit Marja Minyicsna beszélt. Szergej már egy szót sem szólt hozzám, visszavonult szobájába, és magára csukta az ajtót. Mihelyt eltűnt, az én jókedvem is elillant, olyan hirtelen, hogy Marja Minyicsna megdöbbent és faggatni kezdett, hogy mi lelt. Nem válaszoltam neki, leültem a pamlagra, a legszívesebben elsírtam volna magam. „Mit töri a fejét? - gondoltam bosszúsan. - Bizonyosan szamárság az egész, most fontosnak hiszi, de ha megmondaná nekem, azonnal bebizonyítanám, hogy semmiség. De nem, a fejébe vette, hogy én nem értem meg, a fejébe vette, hogy megszégyenítsen a fensőbbséges nyugalmával, és mindig igaza legyen velem szemben. De nekem is igazam van, amikor unatkozom, elcsüggedek, igazam van, ha életre, mozgalomra vágyom - gondoltam. - Nem akarok örökké egy helyben topogni és érezni, ahogy az idő elszalad mellettem. Én is előbbre akarok jutni, minden nappal, minden órával újat akarok elérni, ő pedig nem kíván egyebet, mint megállni és engem is megállítani magával együtt. Pedig milyen könnyű

dolga lenne! Nem is kellene engem a városba vinnie, csak lenne olyan, mint én, ne alakoskodna, ne fékezné magát, hanem élne egyszerűen, közvetlenül. Nekem mindig ezt tanácsolja, de ő maga nem úgy él. Ez a baj!”

Éreztem, hogy a könnyek egyre jobban fojtogatnak, s egyre ingerültebben gondolok rá. Ingerültségem megrémített; bementem hozzá. Szobájában ült és írt. Lépteim hallatára egy pillanatig fölnézett - nyugodtan, közönyösen -, azután folytatta az írást. Ez a pillantás sehogy sem tetszett nekem; ahelyett, hogy odamentem volna hozzá, megálltam íróasztala előtt, kinyitottam egy könyvet és nézegetni kezdtem. Még egyszer fölnézett rám.

- Rossz kedved van, Mása? - kérdezte.

Hideg pillantással válaszoltam, mintha ezt mondanám: „Kár is kérdezni! Mire való ez a kedveskedés?” Szergej fejét csóválta, és szerényen, kedvesen elmosolyodott - de ezúttal először nem válaszoltam mosollyal mosolyára.

- Mi bajod volt ma reggel? - kérdeztem. - Mért nem akartad elmondani?

- Semmi! Apró-cseprő kellemetlenségek - válaszolta. - Most már el is mondhatom. Két paraszt bement a városba...

Szavába vágtam.

- Mért nem mondtad el mindjárt akkor, amikor reggelinél kérdeztem?

- Akkor butaságokat fecsegtem volna, mert dühös voltam.

- Akkor kellett volna elmondanod.

- Miért?

- Mért képzeled, hogy én soha, semmiben nem tudok neked segíteni?

- Hogy képzelném! - kiáltott fel és odadobta a tollat. - Azt képzelem, hogy nélküled nem tudok élni! Mindenben, de mindenben csak te segítesz nekem, nemcsak segítesz, mindent te csinálsz helyettem! Csak nem kételkedel ebben? - kérdezte nevetve. - Csak benned, általad élek. Minden csak azért tetszik nekem, mert te itt vagy, mert neked kell...

- Igen, tudom; kedves kisgyerek vagyok, akit mindenáron meg kell nyugtatni - mondtam olyan hangon, hogy csodálkozva kapta fel a fejét, mintha először látna. - Nem kívánom a nyugalmat, éppen elég nyugodt vagy te magad, túlontúl nyugodt... - tettem hozzá.

- Elmondom, miről van szó - kezdte gyorsan; sietve félbeszakított, szemlátomást félt attól, amit még mondani akarok. - Szeretném tudni, mi a véleményed erről az ügyről?

- Most nem akarom hallani - feleltem; pedig nagyon szívesen végighallgattam volna, de másrészt élvezettel dúltam fel nyugalmát. - Nem játszani akarok az élettel, hanem igazán élni - csattantam fel. - Úgy, mint te.

Arca, amely olyan híven, elevenen tükrözte vissza érzelmeit, most fájdalmat és erőlködő figyelmet mutatott.

- Egyenrangúként akarok élni melletted, úgy, mint...

Elakadtam: arca olyan mélységes bánatot fejezett ki. Jó ideig ő is hallgatott.

- De hát miben nem vagy egyenrangú velem? - szólalt meg azután. - Abban, hogy én vesződöm a rendőrkapitánnyal meg a részeg parasztokkal és nem te...

- Nemcsak erről van szó - mondtam.

- Érts meg jól, az Isten szerelmére kérlek - folytatta Szergej. - Tudom, hogy az aggodalom mindig fájdalmas; egy hosszú élet megtanított rá. Szeretlek és ezért csak egy a kívánságom, hogy megkíméljelek minden aggodalomtól. Ez az életem egyetlen célja, kérlek, ne akadályozz betöltésében!

- Persze, neked mindig igazad van! - vetettem oda, anélkül, hogy ránéztem volna.

Bosszantott, hogy az ő lelkében megint minden derűs és nyugodt, míg az enyémben az ingerültség küzd valami megbánáshoz hasonló érzéssel.

- Mása, mi lelt?! - szólt fájdalmasan. - Nem arról van szó, hogy melyikünknek van igaza, hanem egészen másról: mi kifogásod ellenem? Ne felelj mindjárt, gondold meg alaposan, és azután mondj el mindent, amit érzel. Elégedetlen vagy velem, és bizonyára igazad van, de magyarázd meg nekem is, hogy mit vétettem ellened.

De hogyan is magyarázhattam volna meg neki, amit érzek? Az, hogy most is keresztüllát rajtam, hogy megint gyermek vagyok őelőtte, hogy nem tehetek semmit, amit ő ne értene és ne látna előre - mindez csak még jobban felbőszített.

- Semmit sem vétettél ellenem - válaszoltam. - Csak éppen unatkozom és azt kívánnám, hogy ne unatkozzam. De te azt mondod, hogy ennek így kell lennie, és nyilván ebben is igazad van.

Ahogy kimondtam, ránéztem. Elértem célomat. Nyugalma eltűnt, ijedtség és fájdalom ült ki arcára. Azután megszólalt, halkan, megindultan.

- Vigyázz, Mása, nem tréfadolog az, amit most csinálunk. Most dől el a sorsunk. Nagyon kérlek, ne felelj most semmit, csak hallgass végig. Miért kínzol?

De én a szavába vágtam.

- Tudom, megint neked lesz igazad. Ne is szólj, úgyis neked van igazad - mondtam hidegen, mintha nem is én volnék; valami gonosz szellem szólt belőlem.

- Ha tudnád, hogy mit csinálsz! - mondta remegő hangon.

Sírva fakadtam, s ettől megkönnyebbültem. Ő csak ült mellettem és hallgatott. Sajnáltam őt, szégyenkeztem, és röstelltem azt, amit tettem. Nem néztem rá. Úgy képzeltem, hogy ebben a pillanatban szigorúan vagy értetlenül tekint rám. Feléje fordultam: szelíd, gyengéd, mintegy bocsánatkérő tekintete rajtam nyugodott. Megfogtam a kezét és így szóltam:

- Bocsáss meg! Magam sem tudom, mit beszéltem össze.

- Meglehet; de én tudom, hogy mit beszéltél, és igazat mondtál.

- Mit?

- Azt, hogy fel kell mennünk Pétervárra - felelte. - Nem maradhatunk itt tovább.

- Ahogy akarod - mondottam.

Átölelt, megcsókolt.

- Ne haragudj rám - mondta. - Vétkeztem ellened.

Aznap este sokáig zongoráztam neki, ő pedig fel-alá járkált a szobában, és valamit suttogott maga elé. Megvolt ez a szokása, és én gyakran megkérdeztem, mit suttog, s ő némi gondolkodás után mindig megmondta: többnyire verssorokat mormolt, és néha elképesztő badarságokat, de ezekből a badarságokból is mindig megtudhattam lelkiállapotát.

- Mit mondtál? - kérdeztem tehát most is.

Megállt, elgondolkozott, és mosolyogva válaszolt Lermontov két verssorával:

...S ő esztelen vihart kíván,
Mintha viharban lelne csöndre!

„Nem, ez az ember több, mint ember: mindent tud! - gondoltam. - Hogyne szeretném!”

Felálltam, megfogtam a kezét és mellette járkáltam fel s alá, igyekezvén lépést tartani vele.

- Igaz? - kérdezte s rám nézett, mosolyogva.

- Igaz - suttogtam; és egyszerre jókedvünk lett, nevetett a szemünk, egyre nagyobbakat léptünk, és egyre jobban lábujjhegyre ágaskodtunk. Grigorij felháborodására és a szalonban üldögélő, pasziánszozó *maman* őszinte meghökkenésére így mentünk végig valamennyi szobán, be az ebédlőbe, ott megálltunk, egymásra néztünk és hahotázni kezdtünk.

Két héttel később, még ünnep előtt, Pétervárott voltunk.

7

Utazásunk Pétervárra, a Moszkvában töltött hét, az ő rokonai és az enyémek, a berendezkedés az új lakásban, az út, az új arcok, városok - mindez elrepült, mint az álom. Olyan változatos, újszerű, szórakoztató volt mindez, oly melegen, fényesen beragyogta Szergej jelenléte, szerelme, hogy csendes falusi életünk már nagyon távolinak, semmitmondónak tetszett. Legnagyobb meglepetésemre az emberek - nemcsak rokonok, hanem idegenek is - nem nagyvilági gőggel, ridegséggel fogadtak, amint képzeltem, hanem olyan őszinte örömmel és kedvességgel, mintha már sokat gondoltak volna rám, s csak engem vártak volna, hogy boldogságuk teljes legyen. Ugyancsak váratlan öröm volt számomra, hogy a nagyvilági társaságban, amelyet a legeslegjobb társaságnak hittem, férjemnek számos ismerőse volt, akikről sohasem beszélt nekem; s gyakran bizony különösen, kellemetlenül érintett kemény, elítélő véleménye ezekről az emberekről, akiket akkoriban olyan kiválónak láttam. Sehogyan sem értettem, miért bánik olyan ridegen velük, s miért igyekszik elkerülni sok olyan új ismeretséget, amelyet én hízelgőnek éreztem. Úgy gondoltam, minél több kedves embert ismerünk, annál jobb; márpedig mindenkit kedvesnek láttam.

Mielőtt elhagytuk Nyikolszkojét, így szólt hozzám:

- Tudod, hogy képzeltem el városi életünket? Itt falun valóságos kis krőzusok vagyunk, de a fővárosban nagyon szegények leszünk, azért csak húsvétig maradhatunk, és nem járhatunk társaságba, másképp eladósodunk, meg aztán temiattad sem akarnám...

- Minek a társaság? - mondtam. - Meglátogatjuk a rokonainkat, egypárszor elmegyünk színházba, operába, jó zenét hallgatunk, és még húsvét előtt hazajövünk ide, falura.

De mihelyt megérkeztünk Pétervárra, ezek a tervek feledésbe merültek. Olyan új, csodálatos világban találtam magam, annyi öröm, annyi új érdekesség vett körül, hogy - bár öntudatlanul - egyszeriben megfeledkeztem egész múltamról és múltamnak minden elhatározásáról. „Az mind csak tréfa volt, akkor még nem kezdődött meg, de most itt van, kezdődik végre az igazi élet! És ki tudja, mi lesz még?” - gondoltam. A nyugtalanság, a növekvő mélabú, amely Nyikolszkojéban kínzott az utóbbi időben, mintegy varázsütésre eltűnt. Szerelmem férjem iránt nyugodtabbá vált, itt sohasem támadt az a gondolatom, hogy vajon nem szeret-e kevésbé? Nem is kételkedhettem szerelmében, hisz minden gondolatomat azonnal megértette, minden érzésemben osztozott, minden vágyamat teljesítette. Nyugalma itt háttérbe szorult, vagy legalábbis engem nem bosszantott többé. Amellett éreztem, hogy nemcsak úgy szeret,

mint azelőtt, hanem még gyönyörködik is bennem. Egy-egy látogatás, új ismeretség vagy nálunk rendezett vendégség után, ahol belsőleg remegve, izgatottan töltöttem be a háziasszony szerepét, gyakran mondogatta: „Jól van, kislány! Nagyszerű! Csak bátran! Nincs itt semmi hiba!" Dicsérete boldoggá tett. Megérkezésünk után nem sokkal levelet írt édesanyjának, s mikor odahívott, hogy írjak hozzá, nem akarta megengedni, hogy elolvassam, amit rólam írt; ennek következtében természetesen követeltem és el is olvastam. „Mását nem ismerné meg - írta -, és én sem ismerek rá. Vajon honnan veszi bájos, aranyos önbizalmát, *affabilitását*, nagyvilági szellemességét és szeretetre méltó modorát? És mindez közvetlen, bájos, természetes nála. Mindenki el van tőle ragadtatva, jómagam sem győzök vele betelni, s ha lehetne, még jobban megszeretném."

„Úgy! Szóval ilyen vagyok!" - gondoltam. És jókedvemben, örömömben úgy éreztem, hogy még jobban szeretem Szergejt. Sikerem, amelyet ismerőseink körében arattam, teljesen váratlanul ért. Mindenfelől azt hallottam, hogy emitt roppantul megtetszettem ennek meg ennek a bácsinak, amott ez meg ez a néni magán kívül van az elragadtatástól, az egyik azt hajtogatja, hogy hozzám hasonló asszony nincs több Pétervárott, a másik azt duruzsolja, hogy csak akarnom kell, és én leszek a társaság legnépszerűbb hölgye... Különösen belémszeretett férjemnek egy unokanővére, D. hercegné, már nem fiatal, nagyvilági dáma; ő hízelgett a legtöbbet, jóformán elszédített, annyi szépet mondott rólam. Mikor először hívott meg bálba, és férjem engedélyét kérte, Szergej hozzám fordult, és alig látható, huncut mosollyal megkérdezte, el akarok-e menni? Igenlően bólintottam, és éreztem, hogy fülig pirulok.

- Úgy vallja be a kívánságát, mintha valami nagy bűnt vallana meg - jegyezte meg férjem elnéző nevetéssel.

- Hogyne, hiszen azt mondtad, hogy nem engedhetjük meg magunknak, hogy társaságba járjunk, és tudom is, hogy nem szereted - mondtam mosolyogva és könyörgőn tekintettem rá.

- Ha nagyon kívánod, elmegyünk - felelte.

- Igazán jobb, ha nem megyünk.

- Szeretnéd? Nagyon szeretnéd? - kérdezte újra.

Nem feleltem.

- A társadalmi élet a kisebbik rossz - mondta. - De annál csúnyább, ártalmasabb, ha az ember vágyik rá, és vágya nem teljesül. Feltétlenül el kell mennünk, és el is megyünk - jelentette ki határozottan.

- Megvallom őszintén - mondtam -, hogy a világon semmit sem kívánok jobban, minthogy elmehessek a bálba.

Valóban elmentünk; és élvezetem minden várakozásomat felülmúlta. A bálon még inkább úgy éreztem, mint addig, hogy én vagyok a középpont, körülöttem forog minden, nekem van kivilágítva ez a hatalmas terem, nekem játszik a muzsika, az én kedvemért gyűlt össze ez a sok ember, aki egytől egyig el van tőlem ragadtatva. A fodrásztól meg a szobalánytól a táncosokig, meg a termen végigsétáló öregurakig mindenki azt mondta vagy legalábbis éreztette velem, hogy szeret. Mint D. hercegné utóbb elmondotta, a bálon az a közvélemény alakult ki rólam, hogy egészen más vagyok, mint a többi asszony, van bennem valami egészen különös, falusias és romlatlan báj. Ez a siker annyira elcsavarta a fejemet, hogy kereken megmondtam férjemnek, nagyon szeretnék ezen a télen elmenni még két vagy három bálba, „hogy jóllakjam és megcsömöröljem tőle" - tettem hozzá képmutatón.

Férjem készségesen beleegyezett, és eleinte láthatóan élvezte a bálozást, örült sikereimnek, s látszólag elfelejtette vagy megtagadta előbbi nézeteit.

Később azonban megunta a társaságot, szemlátomást terhére volt az életmód, amelyet folytattunk. Nekem azonban kisebb gondom is nagyobb volt ennél; ha észrevettem is néha-néha fürkésző, komoly pillantását, melyet kérdőn szegezett rám, nem fogtam fel jelentőségét. Annyira elhódított a hirtelen támadt szeretet, amellyel - legalábbis úgy tetszett - ez a sok idegen körülvesz, annyira megszédített az újdonság, szórakozás, külsőséges pompa forgataga, olyan hirtelenséggel megszűnt férjem erkölcsi hatása, mely addig kordában tartott, annyira élveztem, hogy ebben a világban egyenrangú vagyok vele, sőt fölötte állok és ezért még jobban, öntudatosabban szerethetem - hogy képtelen voltam felfogni, miért félt engem a nagyvilági élettől, mi rosszat lát benne. Büszkeséggel, önelégültséggel töltött el az az új élmény, hogy a bálterembe belépve minden tekintet felém irányul, s férjem, mintha röstellné a sokaság előtt kimutatni, hogy az ő tulajdona vagyok, sietve faképnél hagyott, s elvegyült a frakkok fekete tömegében. „Megállj csak! - gondoltam néha, mikor szememmel megkerestem a terem sarkában s láttam, hogy háttérbe vonul, gyakran unatkozik. - Megállj! Ha hazamegyünk, majd meglátod, megérted, kinek a kedvéért igyekszem szép lenni és tündökölni, kit szeretek mindabból, ami ma este körülvesz." Őszintén hittem, hogy sikereimnek csak őmiatta örülök, csupán azért, hogy őneki feláldozhassam mindezt. Úgy gondoltam, az egyetlen veszély, amelyet ez a nagyvilági élet számomra rejt, az a lehetőség, hogy beleszeressek valamelyik fiatalemberbe a sok közül, akivel összeakadok, s férjemet ezzel féltékennyé tegyem. De Szergej annyira megbízott bennem, olyan nyugodtnak, közönyösnek látszott, s mindezeket a fiatalembereket olyan jelentéktelennek találtam őhozzá képest, hogy egy cseppet sem tartottam a társasági életnek ettől a - felfogásom szerint - egyetlen veszélyétől. Ennek ellenére azonban a társaságbeli férfiak figyelme jólesett, hízelgett hiúságomnak, azt a hitet ébresztette bennem, hogy bizonyos érdem van abban, hogy szeretem férjemet; mindennek következtében önérzetesebben, fölényesebben viselkedtem vele, mint azelőtt.

- Láttam, hogy nagyon élénken társalogtál N. N.-nel - jegyeztem meg egyszer, bálból hazatérve Szergejnek, megfenyegettem fölemelt ujjammal, s megneveztem az egyik híres pétervári szépséget, akivel csakugyan beszélgetett aznap este. Azért mondtam, hogy felvidítsam, mert feltűnően rosszkedvű és hallgatag volt.

- Ugyan, mért beszélsz így! És éppen te, Mása! - mormolta ajkát összeszorítva, s arca eltorzult, mint fizikai fájdalomtól. - Nem méltó ez sem hozzád, sem hozzám! Hagyd ezt másokra; az ilyen hazug kapcsolat örökre elronthatja igazi kapcsolatunkat, márpedig én még mindig bízom benne, hogy az igazi helyreáll.

Elszégyelltem magam, hallgattam.

- Helyreáll, Mása, vagy sem? Mit gondolsz? - kérdezte.

- Sohasem romlott el, és nem is romolhat el soha - válaszoltam, s akkor csakugyan hittem, amit mondok.

- Adja Isten - sóhajtotta. - De azért ideje lenne hazamennünk falura.

Ezt azonban csak egyszer hozta szóba, egyébként mindig úgy láttam, éppoly jól érzi magát, mint én - én pedig túláradóan jókedvű, boldog hangulatban voltam. Azzal vigasztaltam magam, ha néha unatkozik is, hát én is eleget unatkoztam őmiatta falusi magányunkban; s ha kapcsolatunk valamelyest megváltozott is, minden visszatér régi medrébe, mihelyt nyáron magunkra maradunk Tatyána Szemjonovnával Nyikolszkojéban.

Így repült el a tél, terveink ellenére a nagyhetet, húsvétot is Pétervárott töltöttük. Húsvét utáni héten készültünk haza, már mindent összecsomagoltunk, férjem megvásárolt mindent, ami kellett, ajándékot, virágot, miegymást, s szokatlanul gyengéd, derűs hangulatban volt. Ekkor váratlanul megjelent nálunk az unokanővére és arra kért, maradjunk szombatig, hogy elmehessünk R. grófnő *rout*-jára.[5] R. grófnő nagyon ragaszkodik jelenlétemhez, mondotta, mert M. herceg, aki épp Pétervárott tartózkodik, már a múltkori bál óta szeretne velem megismerkedni, csak az én kedvemért megy el a *rout*-ra, és állandóan hangoztatja, hogy én vagyok a legbájosabb asszonyka széles Oroszországban. Az egész város ott lesz - egy szó, mint száz, Isten ellen való vétek lenne, ha én nem mennék el.

Férjem a szalon túlsó végében beszélgetett valakivel.

- Nos, mi lesz, eljöttök, Marie? - kérdezte az unokanővére.

- Holnapután akartunk hazautazni - feleltem határozatlanul és férjem felé néztem. Tekintetünk összetalálkozott, s Szergej gyorsan elfordult.

- Ráveszem Szergejt, hogy maradjatok, és szombaton elcsavarjuk a férfiak fejét, jó?

- Ez halomra döntené terveinket, hiszen már mindent becsomagoltunk - mondottam, félig már megadva magam.

- Mért nem megy mindjárt ma este hajbókolni a princ előtt? - szólt át férjem a szoba túlsó végéből, olyan ingerülten, fojtott indulattal, ahogy még sosem hallottam beszélni.

- Nini, Szergej féltékeny! Életében először! - nevetett az unokanővére. - De hiszen nemcsak a hercegért beszélem rá Marie-t, Szergej Mihajlovics, hanem valamennyiünkért! R. grófnő is annyira kérte.

- Másától függ - mondta férjem hidegen és kiment.

Láttam, hogy izgatottabb, mint máskor, ez bántott, és semmit sem ígértem D. hercegnének. Mihelyt eltávozott, bementem férjemhez. Gondolataiba merülve járkált fel-alá, nem látott és nem vett észre, mikor lábujjhegyen beosontam a szobába.

„Kedves nyikolszkojei házunkat látja maga előtt - gondoltam, mikor ránéztem -, reggelinket a napfényes szalonban, földjeit, parasztjait, estéinket a pamlagos szobában, titkos éjszakai vacsoráinkat. Nem! - határoztam el hirtelen. - A világ minden báljá̀t, összes hercegét odaadom az ő örömteli meglepetéséért, halk becézgetéséért." Meg akartam neki mondani, hogy nem megyek a *rout*-ra, nem is vágyom rá; ekkor hirtelen fölnézett és meglátva engem, azonnal megváltoztatta arca szelíd, bensőséges kifejezését. Megint éles elme, bölcsesség, fölényes nyugalom ült ki tekintetébe. Nem akarta, hogy egyszerű halandónak lássam, mindig félistenként, piedesztálon kellett előttem állnia.

- Mit kívánsz, kedvesem? - szólt nyugodtan, fölényesen.

Nem feleltem. Bántott, hogy elrejtőzik előlem, nem akar olyan lenni, amilyennek szeretem.

- Szeretnél elmenni a szombati *rout*-ra? - kérdezte.

- Szívesen elmentem volna - feleltem -, de látom, nincs ínyedre. Meg aztán minden be van már csomagolva.

Még soha ilyen hidegen nem nézett rám, ilyen hidegen nem beszélt velem.

---

[5] Nagy társaság.

- Kedd előtt nem utazom, majd szólok, hogy csomagoljanak ki - mondta. - Ezek szerint bízvást elmehetsz a *rout*-ra, ha kedved tartja. Menj el, légy szíves. Nem utazom.

Idegesen rótta a szobát, mint mindig, ha valamin bosszankodott, s nem nézett rám.

- Szavamra mondom, nem értlek - mondtam egy helyben állva, s csak szemmel követve őt. - Azt állítod, hogy mindig nyugodt vagy (sosem állított semmi effélét), akkor mért beszélsz velem ilyen furcsán? Én a kedvedért kész vagyok áldozatot hozni és lemondani erről a szórakozásról, te pedig olyan gúnyosan beszélsz velem, mint még soha, és követeled, hogy menjek el.

- No lám! Te *áldozatot hozol* (erősen megnyomta a szót), én is áldozatot hozok, ki kívánhat ennél többet! Nagylelkűségi verseny. Kell-e több a családi boldogsághoz?!

Életemben először hallottam tőle ilyen elkeseredett gúnyt. De gúnyolódása nem szégyenített meg, hanem megsértett, elkeseredése nem ijesztett meg, hanem átragadt rám. Igazán ő beszél így, ő, aki mindig annyira kerülte a frázisokat kettőnk közt, aki mindig őszinte és egyszerű igyekezett lenni? És miért? Azért, mert valóban fel akartam áldozni érte egy szórakozást, amelyben nem láttam semmi rosszat; mert egy perccel azelőtt még annyira értettem és szerettem őt? Szerepet cseréltünk; most ő kerülte az egyenes, egyszerű szavakat, és én kerestem őket.

- Nagyon megváltoztál - mondtam sóhajtva. - Mit vétettem ellened? Nem ez a *rout* bánt, hanem valami régebbi sérelem nyomja a szívedet. Mért nem vagy őszinte? Azelőtt te magad féltél a legjobban az őszintétlenségtől. Mondd meg nyíltan, mi a kifogásod ellenem? - „Ugyan mit fog mondani" - gondoltam abban az önelégült tudatban, hogy nincs mit a szememre vetnie.

Kiléptem a szoba közepére, úgyhogy minden alkalommal közvetlen közelemben kellett elhaladnia, és várakozón néztem rá. „Idejön, megölel, és azzal minden elintéződik" - suhant át agyamon, szinte sajnáltam, hogy így lesz, és nem lesz alkalmam bebizonyítani neki, hogy mennyire nincs igaza. De megállt a szoba sarkában, és onnan nézett rám.

- Még mindig nem érted? - kérdezte.

- Nem.

- Akkor megmondom. Undorodom, életemben először undorodom attól, amit veled kapcsolatban érzek és érezni kénytelen vagyok. - Elhallgatott, szemlátomást őt magát is megijesztette hangjának durvasága.

- Nos? - kérdeztem, s a felháborodás könnyeket kergetett szemembe.

- Undorodom, hogy azért, mert valami hercegecske csinosnak talált, te hanyatt-homlok rohansz elébe, megfeledkezve férjedről, önmagadról, női méltóságodról, és nem akarod megérteni, mit érez a nevedben a férjed, ha látja, hogy hiányzik belőled az emberi méltóság tudata; mi több, még azzal állsz elő, hogy *áldozatot hozol*, vagyis: „Bemutatkozni őfenségének óriási boldogság a számomra, de *feláldozom* neked."

Minél tovább beszélt, annál jobban felhevült saját szavaitól, hangja egyre dühösebb, keményebb, durvább lett. Sose láttam, sose tudtam elképzelni ilyennek; minden vérem a szívemre tolult, féltem tőle, de egyben bántott a meg nem érdemelt megszégyenítés és a sértett önérzet, s bosszút akartam állni.

- Már rég vártam ezt - mondtam. - Beszélj csak, beszélj.

- Nem tudom, te mit vártál - folytatta -, de én a legrosszabbat várhattam, amikor nap nap után láttalak ennek a léha, üres, fényűző társaságnak a fertőjében. Most aztán megkaptam... Megkaptam, hogy akkora szégyen és sérelem ért, mint még soha. A sérelem engem ért, amikor a barátnőd a mocskos kezével a lelkembe nyúlt, és féltékenységről beszélt, az én féltékenységemről... Ugyan kire lennék féltékeny? Egy emberre, akit egyikünk sem ismer? A szégyen pedig miattad ért, a te megaláztatásodért szégyenkezem. Te meg szántszándékkal nem vagy hajlandó engem megérteni, és áldozatot akarsz nekem hozni... Áldozatot! - ismételte.

„Aha, ez tehát a férj hatalma - gondoltam. - Megsérteni és megalázni egy asszonyt, aki semmit sem vétett. Ebben áll a férj hatalma... csakhogy én ennek nem hódolok be."

- Nem, én nem hozok érted semmiféle áldozatot - mondtam, s közben éreztem, hogy orrcimpám természetellenesen kitágul, és a vér az utolsó cseppig kiszalad arcomból. - Szombaton elmegyek a *rout*-ra, feltétlenül elmegyek!

- Jó mulatást kívánok, de akkor köztünk mindennek vége! - ordította most már féktelen, őrjöngő dührohamában. - Tovább nem fogsz kínozni. Elég szamár voltam, hogy... - kezdte, de ajka megvonaglott, látható erőfeszítéssel megfékezte nyelvét, hogy ne mondja ki, amit elkezdett.

Féltem tőle és gyűlöltem abban a pillanatban. Sok mindent szerettem volna a szeme közé vágni, bosszút állni a sértésekért: de éreztem, ha megszólalok, elsírom magam, és csak veszítek előtte tekintélyemből; ezért szótlanul elhagytam a szobát. De mihelyt nem hallottam lépteit, elborzadtam attól, amit tettünk. Megrémültem, hogy valóban örökre felbomlik kapcsolatunk, amely életem egyetlen boldogsága - és vissza akartam menni hozzá. „De vajon eléggé megnyugodott-e már, hogy megértse, ha szótlanul kezemet nyújtom neki és ránézek? - gondoltam. - Megérti-e nagylelkűségemet? Hátha tettetésnek hiszi bánatomat? Vagy igaza tudatában dölyfös nyugalommal fogadja bűnbánatomat és kegyesen megbocsát? Ó, miért, miért sértett meg ilyen kegyetlenül az, akit annyira szerettem?"

Nem mentem vissza hozzá, hanem visszavonultam szobámba, sokáig ültem egyedül és sírtam. Iszonyodva idéztem fel beszélgetésünk minden egyes szavát, más szavakkal helyettesítettem őket, újakat tettem hozzá, kedves, jóságos szavakat - és azután újra, iszonyattal és sértődötten emlékeztem vissza arra, ami történt. Amikor este kimentem teázni, és Sz. jelenlétében (aki véletlenül épp akkor jött el látogatóba) viszontláttam férjemet, éreztem, hogy a mai nappal szakadék nyílt meg közöttünk. Sz. megkérdezte, mikor utazunk. Még nem értem rá felelni, mikor férjem válaszolt helyettem:

- Jövő kedden - mondta. - Szombaton még elmegyünk R. grófnő rout-jára. Ugye elmész? - fordult hozzám.

Megijedtem ezektől az egyszerű szavaktól, félénken ránéztem: egyenesen reám szegezte kaján, gúnyos tekintetét, hangja rideg és szenvtelen volt.

- Elmegyek - válaszoltam.

Este, mikor magunkra maradtunk, odalépett hozzám és kezét nyújtotta:

- Felejtsd el, kérlek, amit ma délután mondtam.

Megragadtam a kezét, félénk mosoly remegett arcomon, már-már megeredt a könnyem, de ő visszahúzta a kezét, s mint aki érzelmes jelenettől fél, leült egy távolabbi karosszékbe. „Hát még mindig azt hiszi, hogy igaza volt?" - gondoltam, s a kész magyarázkodás, a kérés, hogy ne menjünk el a *rout*-ra, nem jött ki a számon.

- Írni kell édesanyámnak, hogy elhalasztottuk az utazást - mondta. - Másképp nyugtalankodni fog.

- És mikor akarsz utazni? - kérdeztem.

- Kedden, a *rout* utáni héten.

- Remélem, nem az én kedvemért teszed - mondtam s a szemébe néztem; de a szeme csak nézett, nem mondott semmit, mintha fátyol takarta volna el. Arcát most egyszerre öregnek, kellemetlennek láttam.

A *rout*-ra végül is elmentünk, a barátságos jóviszony látszólag helyreállt közöttünk; de ez a viszony gyökeresen más volt, mint a régi.

A *rout*-on éppen hölgytársaságban ültem, mikor a herceg odajött hozzám, föl kellett állnom, hogy beszélni tudjak vele. Közben szemem önkéntelenül férjemet kereste; megláttam, hogy a terem túlsó végéből figyel, s félrefordul, mihelyt feléje nézek. Egyszerre úgy elszégyelltem magam, úgy elkeseredtem, hogy beteges zavarba jöttem, s a herceg tekintetére arcom, nyakam lángvörösre pirult. De hiába, ott kellett állnom s hallgatnom, mit beszél, ő meg felülről mustrálgatott. Társalgásunk nem nyúlt hosszúra, nem volt hová leülnie mellém, s valószínűleg érezte is, hogy kínosan feszengek. A legutóbbi bálról társalogtunk, arról, hogy hol töltöm a nyarat s más efféléről. Miután elvált tőlem, abbeli óhajtását fejezte ki, hogy szeretne megismerkedni férjemmel, s láttam, hogy a terem másik végében összetalálkoznak, szót váltanak. A herceg nyilván rólam is mondhatott valamit, mert a beszélgetés közepén mosolyogva felém nézett.

Férjem egyszer csak elvörösödött, meghajolt, s elsőnek ő hagyta a faképnél a herceget. Én is elpirultam, restelltem, milyen kép alakulhatott ki a hercegben rólam és főként férjemről. Úgy tetszett, mindenkinek föltűnt ügyefogyott zavarom, míg a herceggel beszélgettem, mindenki észrevette férjem különös viselkedését, Isten tudja, mivel magyarázzák - vajon nem sejtenek-e valamit a köztünk - férjem s én köztem - lezajlott vitából? D. hercegné vitt haza kocsiján, útközben férjemről beszélgettünk. Nem álltam meg, elmondtam neki, ami ezzel a szerencsétlen *rout*-tal kapcsolatban köztünk történt. Ő megnyugtatott, azt állította, hogy ez mindennapos, semmitmondó nézeteltérés, házastársak közt nyomtalanul múlik el az ilyesmi; elmagyarázta nekem a maga szemszögéből férjem jellemét, hozzátéve, hogy az utóbbi időben nagyon büszke és zárkózott lett. Én mindenben egyetértettem vele s úgy éreztem, sokkal nyugodtabb vagyok, és most már én is jobban értem Szergejt.

De mikor azután ketten maradtunk otthon Szergejjel, ez a hátamögötti ítélkezés mint súlyos bűn nyomta a lelkiismeretemet; megéreztem, hogy még mélyebb lett a szakadék, amely elválaszt egymástól.

8

Attól a naptól fogva életünk, kapcsolatunk teljesen megváltozott. Ha kettesben maradtunk, már nem éreztük magunkat olyan jól, mint azelőtt. Bizonyos kérdéseket kerültünk, s harmadik személy jelenlétében könnyebben beszélgettünk, mint négyszemközt. Mihelyt a falusi életre vagy a bálokra terelődött a szó, pislogni kezdtünk, nem mertünk egymás szemébe nézni; mintha mind a ketten éreznők, hogy hol a szakadék, amely elválaszt, s nem mernénk közeledni hozzá. Én szentül hittem, hogy Szergej gőgös és lobbanékony, és óvatosan kell vele bánni, nehogy megsértsem gyenge pontjain. Ő pedig abban a meggyőződésben volt, hogy én nem tudok élni társaság nélkül, utálom a falusi életet, és kénytelen-kelletlen engednie kell ennek az

ízlésbeli eltévelyedésemnek. Mind a ketten kerültük a téma nyílt megtárgyalását; és mind a ketten tévesen ítéltük meg a másikat. Már régóta nem voltunk egymás számára a világ legtökéletesebb teremtményei; összehasonlításokat tettünk, és titokban bíráltuk egymást. Elutazásunk előtt megbetegedtem, s ahelyett, hogy hazamentünk volna Nyikolszkojéba, nyaralóba költöztünk, s férjem onnan járt haza látogatóba édesanyjához. Mikor elutazott, már eléggé rendbejöttem, hogy vele mehessek, ő azonban rábeszélt, maradjak még, mintha egészségemért aggódott volna. De éreztem, hogy nem egészségem aggasztja, hanem attól tart, rosszul fogjuk érezni magunkat falun; nem nagyon akadékoskodtam, hanem ottmaradtam a nyaralóban. Nélküle üres, kihalt volt a ház, de mikor visszajött, tapasztaltam, hogy már ő sem jelenti azt az életemben, amit azelőtt jelentett. Régen úgy volt közöttünk, hogy minden olyan ötlet, benyomás, amit nem közöltem vele azonnal, úgy terhelt, mint a bűn, hogy minden szava, cselekedete a tökéletesség mintaképének tűnt fel előttem, s örömünkben nevethetnékünk támadt, valahányszor egymásra néztünk; de ez a kapcsolat olyan észrevétlenül alakult át, hogy jóformán észbe se kaptunk, s már nem volt sehol. Külön-külön érdeklődéseink, gondjaink támadtak, amelyeket már nem is igyekeztünk megosztani egymással. Már nem is feszélyezett, hogy mindegyikünknek megvan a maga külön világa, mely a másiknak idegen. Hozzászoktunk ehhez az állapothoz, és egy esztendő múlva már nem pislogtunk zavartan, ha egymásra néztünk. Szergej gyerekes vidámságkitörései társaságomban teljesen megszűntek, megszűnt közönye és mindent-megbocsátása a világgal szemben, amely régen annyira felbőszített; eltűnt a fürkésző, mély tekintet, amely annyiszor feldúlt és boldoggá tett; megszűntek az együttes imádkozások és révületek. Egyre ritkábban találkoztunk, Szergej állandóan utazgatott, s nem félt, nem is sajnált engem egyedül hagyni; állandóan társaságban forogtam, s nem volt szükségem reá.

Nézeteltérés, jelenet nem fordult többé elő közöttünk; igyekeztem kedvében járni, ő teljesítette minden vágyamat, s úgy éltünk, mintha szerettük volna egymást.

Ha kettesben maradtunk, ami ritkán esett meg, nem éreztem sem örömöt, sem izgalmat, sem elfogódottságot - olyan volt, mintha magamra maradtam volna. Tudtam, hogy ez az ember a férjem, nem valami új, ismeretlen férfi, de derék ember - élettársam, akit úgy ismerek, mint önnönmagamat. Szentül hittem, hogy tudok róla mindent - hogy mit csinál, mit mond, hogyan néz; és ha nem úgy nézett, nem úgy cselekedett, ahogy vártam, akkor úgy éreztem, hogy ő téved. Semmit sem vártam tőle. Egy szó, mint száz: a férjem volt, semmi több. Azt képzeltem, hogy ennek így kell lennie, férj-feleség között nincs is és köztünk sem volt soha másféle kapcsolat. Ha elutazott, különösen eleinte, elhagyatott voltam, féltem; távollétében erősebben éreztem, milyen támaszt jelent számomra. Mikor megérkezett, örömömben a nyakába ugrottam, de két órával utóbb már megfeledkeztem örömömről, és nem volt mit beszélnem vele. Csak halk, lefékezett gyengédség perceiben, amilyenek előfordultak közöttünk, csak olyankor éreztem, hogy valami nincs rendjén, a lelkem mélyén valami fáj - és az ő szeméből ugyanezt olvastam ki. Fájón éreztem a gyengédségnek ezt a határát, amelyet ő nem akart, s én nem tudtam átlépni. Néha elszomorodtam emiatt, de nem értem rá sokáig elgondolkozni, s az állandóan kínálkozó szórakozások forgatagában igyekeztem megfeledkezni erről a homályosan sejtett, elszomorító változásról. A nagyvilági élet, amely eleinte elbódított fényével s hízelgett hiúságomnak, csakhamar teljesen hatalmába kerített, megrögzött szokássá vált, rám fonta láncait, és lelkemben elfoglalta az érzések számára fenntartott helyet. Most már sosem voltam egyedül saját magammal, nem mertem végiggondolni helyzetemet. Egész napom késő délelőttől késő éjszakáig ki volt töltve, nem volt az enyém még akkor sem, ha történetesen otthon maradtam. Ezt az életmódot már nem éreztem sem szórakoztatónak, sem unalmasnak; úgy tetszett, így kell lennie és nem másképp.

Így telt el három év, s ezalatt viszonyunk Szergejjel nem változott, mintha örökre megállapodott, megmerevedett volna, és soha többé sem nem javulhatna, sem nem rosszabbodhatna. A három év leforgása alatt családunk életében két fontos esemény következett be, de kapcsolatunkon egyik sem változtatott. Első gyermekem születése és Tatyána Szemjonovna halála volt ez a két esemény. Az első időben az anyai érzés olyan erővel ragadott meg, s olyan váratlan lelkesedést váltott ki belőlem, hogy azt hittem, új élet kezdődik számomra; de két hónap múlva, mikor újra elkezdtem társaságba járni, ez az érzés egyre csökkent, gyengült, végül szokássá, hideg kötelességteljesítéssé vált. Férjem azonban fiunk születésétől fogva megint a régi lett, szelíd, nyugodt, otthonülő, s régi gyengédségét, vígságát átvitte a gyermekre. Néha, mikor báli ruhában belibegtem a gyerekszobába, hogy éjszakára, búcsúzóul keresztet vessek a fiunkra, férjemet ott találtam, s észrevettem, hogy fürkésző pillantása szigorúan, szemrehányóan nyugszik rajtam. Elszégyelltem magam, egy pillanatra megriadtam saját közönyömtől, hogy ennyire nem törődöm a gyerekkel, és azt kérdeztem magamtól: „Vajon rosszabb vagyok-e más asszonyoknál? De hát mit csináljak? Szeretem a fiamat, de képtelen vagyok naphosszat mellette üldögélni; unatkozom; színlelni pedig semmi áron nem akarok." Édesanyja halála súlyos csapás volt Szergejnek; nélküle, mint mondotta, nehezére esett Nyikolszkojéban élni; én azonban, bár együttéreztem férjemmel, és osztoztam gyászában, mi tagadás, kellemesebben és nyugodtabban éreztem magam nélküle. Ennek a három évnek nagy részét a fővárosban töltöttük, Nyikolszkojéban csak egyszer voltam két hónapig, a harmadik nyáron pedig külföldre utaztunk.

Fürdőhelyen töltöttük a nyarat.

Huszonegy esztendős voltam akkor, vagyoni helyzetünk, amennyire tudtam, ragyogó volt, a családi élettől nem kívántam egyebet, mint amit nyújtott; úgy éreztem, hogy minden ismerősünk szeret; egészségem kifogástalan volt, toalettjeim a legszebbek voltak az egész fürdőhelyen, tudtam, hogy csinos vagyok, szép idők jártak, szépség és elegancia légköre vett körül, és pompásan éreztem magam. Nem voltam ugyan olyan jókedvű, mint régen Nyikolszkojében, amikor éreztem, hogy önmagamban vagyok boldog, hogy azért vagyok boldog, mert kiérdemeltem boldogságomat, boldogságom igen nagy, de még nagyobbnak kell lennie, egyre több és több boldogságra vágyom... Akkor egészen más volt a helyzet; de azért ezen a nyáron is jól éreztem magam. Nem kívántam semmit, nem reménykedtem semmiben és nem féltem semmitől; életemet teljesnek, lelkiismeretemet tisztának éreztem. A fiatal fürdővendégek közt nem volt egyetlenegy sem, akit bármilyen tekintetben is megkülönböztettem volna a többitől, vagy akár az öreg K. hercegtől, követünktől, aki szintén udvarolgatott nekem. Az egyik fiatal volt, a másik öreg, az egyik szőke angol, a másik kecskeszakállas francia - valamennyi egyforma volt a szememben, de valamennyi együttvéve nélkülözhetetlen volt. Egyforma közömbös személyek voltak, akik életem kellemes légkörét alkották. Csak egy volt közöttük, D., egy olasz márki, aki jobban felhívta figyelmemet, olyan merészen fejezte ki elragadtatott tetszését. Egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy együtt lehessünk, táncoljunk, lovagoljunk, a kaszinóban találkozzunk, s újra meg újra elmondja nekem, hogy szép vagyok. Néha az ablakból láttam őt házunk előtt ólálkodni, villogó szemének kellemetlenül állhatatos tekintete gyakran pirulásra, hátrafordulásra késztetett. Fiatal volt, jóképű, elegáns, és ami a fő: mosolyával, homloka alkatával nagyon hasonlított férjemhez, noha szebb volt nála. Ez a hasonlóság újra meg újra megdöbbentett, bár egyébként a szája, tekintete, erős álla durva, szinte állati volt férjem jóságos, fensőbbséges nyugalmához képest. Akkor azt hittem, hogy lángolón szerelmes belém, és néha büszke részvéttel gondoltam rá emiatt. Néha megpróbáltam észretéríteni, bizalmas baráti hangra terelni a beszélgetést, de a márki erélyesen elutasította erre irányuló kísérleteimet, és továbbra is kínos zavarba ejtett be nem vallott, de bármely pillanatban bevallásra, kitörésre kész szenvedélyességével. Nem vallottam meg magamnak, de féltem

ettől az embertől, és akaratom ellenére sokat gondoltam rá. Férjem ismerte, és még ridegebben, még fölényesebben viselkedett vele, mint többi ismerősünkkel, akiknek a szemében csupán feleségének férje volt. A fürdőidény vége felé megbetegedtem, és két hétig őriztem a szobát. Amikor felgyógyulásom után először mentem ki este zenét hallgatni, megtudtam, hogy betegségem ideje alatt megérkezett a fürdőhelyre a rég várt és szépségéről híres *Lady S*. Azonnal kör képződött körülöttem, udvarlóim örömmel üdvözöltek, de még nagyobb kör képződött az újonnan érkezett csillag körül. A körülöttem állók is mind az ő szépségéről beszéltek. Megmutatták nekem, valóban elbűvölő volt, de öntelt, gőgös arckifejezése kellemetlenül érintett, és ezt meg is mondtam. Aznap minden unalmasnak tetszett, ami addig szórakoztatott. Másnapra Lady S. kirándulást szervezett a közeli várba, amelyen nem akartam részt venni. Jóformán senki sem maradt velem; s attól fogva minden végképp megváltozott a szememben. Mindent, mindenkit butának, unalmasnak éreztem, sírni szerettem volna, minél hamarabb befejezni a kúrát és hazamenni Oroszországba. A lelkemben rossz sejtelem motoszkált, de ezt még magamnak sem vallottam be. Gyengeséget színlelve elmaradtam a nagy társaságból, csak reggelente jártam el néha egyedül a gyógyforrás vizét inni, vagy pedig L. M.-mel, egy ismerős orosz hölggyel tettem kisebb sétákat a környékre. Férjem abban az időben nem volt velem, néhány napra Heidelbergbe utazott, kúrám végét várva, hogy azután együtt utazzunk haza, s csak ritkán látogatott meg. Egyik nap Lady S. az egész társaságot elvitte magával vadászatra, s mi L. M.-mel ebéd után átkocsiztunk a várba. Mialatt kocsink lépésben hajtott végig a kanyargós úton a százados vadgesztenyefák alatt, s a fák közt, a lenyugvó nap fényében egyre teljesebben bontakozott ki előttünk a kilátás a tetszetős, kellemes badeni környékre, olyan komolyan beszélgettünk, mint még sohasem. L. M.-et rég ismertem, de most először láttam meg benne a jólelkű, okos asszonyt, akivel mindenről lehet beszélni, s akivel megbarátkozni nyereség. Családról, gyermekekről beszélgettünk, meg arról, milyen léha, üres az itteni élet, hazavágytunk Oroszországba, falura, s mindez szomorkás jó érzéssel töltött el. Ilyen komoly lelkiállapotban léptünk be a várba. A falak közt hűvös árnyék borongott, feljebb a romok ormára még sütött a nap, valahonnét lépések, hangok hallatszottak. Az ajtónyílásban, mint keretben, látszott a bűbájos, de nekünk, oroszoknak hideg badeni táj. Leültünk pihenni és szótlanul bámultunk a lenyugvó napba. A férfihangok most tisztábban hallatszottak, úgy tetszett, nevemet ejtették ki. Fülelni kezdtem és önkéntelenül minden szót megértettem. Ismerős hangok voltak: D. márki beszélgetett francia barátjával, akit szintén ismertem. Rólam és Lady S.-ről beszéltek. A francia összehasonlított bennünket, részleteire boncolta kettőnk szépségét. Nem mondott semmi sértőt, mégis az arcomba szökött a vér szavai hallatára. Tüzetesen elemezte, mi a szép bennem s mi szebb Lady S.-ben. Nekem már van gyermekem, míg Lady S. tizenkilenc éves, az én hajam szebb, de az ő alakja kecsesebb; a lady igazi nagyvilági dáma, míg „a maga választottja - mondotta D. márkinak - olyan, mint mindezek az aprócseprő orosz hercegnők, akikből tizenkettő megy egy tucatra, s akik mostanság egyre nagyobb számmal nyüzsögnek itt Badenben". Azzal végezte, okosan teszem, hogy meg sem próbálok versenyre kelni Lady S.-szel, mert helyzetem itt Badenben úgyis reménytelen.

- Sajnálom szegénykét.

- Ha ugyan nem akar önnel vigasztalódni - tette hozzá a francia könnyed, gúnyos nevetéssel.

- Ha elutazik, utánamegyek - mondta elszántan, durván az olaszos kiejtésű hang.

- Boldog halandó! Még tud szeretni! - nevetett a francia.

- Szeretni! - kiáltott fel a másik, majd kis szünet után így folytatta: - Nem tudok *nem* szeretni. Anélkül hajítófát sem ér az élet. Csak úgy érdemes élni, ha az ember regényt sző az életből. Az én regényeim pedig sosem szoktak a középen félbeszakadni, és ezt a regényemet is végigviszem.

- *Bonne chance, mon ami*[6] - mondta a francia.

A folytatást már nem hallottuk, mert a férfiak befordultak a sarkon, és most már a túlsó oldalról hallottuk lépteiket. Lementek a lépcsőn, és néhány perccel később az oldalajtón kilépve roppantul meglepődtek, amikor bennünket megláttak. Elpirultam, mikor D. márki odalépett hozzám, és visszariadtam, amikor a várból kilépve karját nyújtotta. Nem utasíthattam vissza, és a francia karján lépkedő L. M. mögött indultunk a kocsihoz. Megsértődtem azon, amit a francia mondott rólam, noha a lelkem mélyén el kellett ismernem, csak azt mondta ki, amit magam is éreztem; a márki szavai ellenben megdöbbentettek és felháborítottak durvaságukkal. Bántott, hogy hallottam, amit mondott, s ő még sincs zavarban előttem. Iszonyodtam tőle, hogy olyan közel érzem magamhoz, nem néztem rá, nem válaszoltam neki, és igyekeztem karomat is úgy tartani, hogy ne érjek hozzá. Siettem, hogy utolérjük L. M.-et és a franciát. A márki a szép kilátásról beszélt, a váratlan szerencséről, hogy velem találkozik, még egyről és másról, de nem figyeltem szavára. Egész idő alatt férjemre, fiamra, Oroszországra gondoltam; valamit szégyelltem, valamit sajnáltam, valamit kívántam - magam sem tudom, hogy mit; siettem haza, hogy mielőbb egyedül maradjak szobámban a *Hôtel de Bade*-ban, és nyugodtan átgondolhassam azt, ami a lelkemben tombol. De L. M. lassan ment, a hintóhoz még messze volt az út, s úgy tetszett, gavallérom szántszándékkal lassítja lépteit, mintha igyekezne megállítani. „A világért sem!" - gondoltam és erélyesen meggyorsítottam lépteimet. De D. márki csakugyan visszatartott, még meg is szorította a karomat. L. M. eltűnt előttünk az út kanyarulatában, és magunkra maradtunk. Megijedtem.

- Bocsánat - mondtam hűvösen, és ki akartam húzni kezemet karjából; de ruhám csipkekézelője beakadt a márki öltönyének egyik gombjába; fölém hajolva igyekezett kibogozni, s eközben kesztyűtlen keze az enyémhez ért. Furcsa, újszerű érzés, iszony és gyönyör keveréke futott végig hideglelősen a hátamon. Ránéztem - azért, hogy jeges pillantással adjam tudtára megvetésemet, de pillantásom nem megvetést, fejezett ki, hanem riadt izgalmat. Nedvesen csillogó, izzó szeme közvetlen közelből, szenvedélyesen nézett reám, nyakamra, mellemre, két keze csuklómat, karomat tapogatta, nyitott szájából szavak törtek elő, azt mondta, szeret, azt mondta, mindene vagyok, és ajka közeledett hozzám, keze erősebben markolta és perzselte bőrömet. Tűz futott végig ereimen, elsötétült előttem a világ, egész testemben remegtem, torkomban elakadtak a helyreutasító szavak. Egyszerre csókot éreztem arcomon. Remegve, borzongva fölegyenesedtem és ránéztem. Sem szólni, sem moccanni nem volt erőm, iszonyodva vártam és kívántam valamit. Mindez csak egy pillanatig tartott - de az a pillanat rettenetes volt! *Egészben* láttam őt meg ebben a pillanatban; világosan láttam az arcát, szalmakalapja alól előtűnő domború, alacsony homlokát, mely annyira hasonlított férjeméhez, táguló cimpájú szép, egyenes orrát, hegyesre pödört hosszú bajszát, kis hegyes szakállát, simára borotvált orcáit, napbarnított nyakát. Gyűlöltem és féltem tőle, olyan idegen volt nekem; de abban a pillanatban hihetetlenül erős visszhangot keltett bennem ennek az idegen, gyűlöletes embernek a vágya, szenvedélye! Leküzdhetetlen vágy támadt bennem, hogy átengedjem magam a vadállati, szép száj csókjainak, a gyűrűs, finoman erezett fehér kezek ölelésének; valami vonzott, hogy hanyatt-homlok belevessem magam a tiltott gyönyör hirtelen feltáruló szakadékába...

„Olyan szerencsétlen vagyok - gondoltam. - Hadd gyűljék fejemre egyre több és több szerencsétlenség."

[6] Sok szerencsét, barátom.

Fél karjával átölelt és arcomhoz hajolt. „Ám legyen, gyűljék a fejemre egyre több és több szégyen és bűn."

- *Je vous aime*[7] - suttogta a hangja, mely annyira hasonlított férjem hangjához. Férjem, fiam úgy jutott eszembe, mint valamikor réges-régen ismert, szeretett élőlények, akikhez már rég nincs semmi közöm. Ekkor azonban a fordulóban felcsendült L. M. hangja, nevemen szólított. Föleszméltem, kitéptem kezemet az övéből, s rá sem nézve, futólépésben siettem L. M. után. Beültünk a kocsiba, csak akkor mertem ránézni: levette kalapját és mosolyogva kérdett valamit. Fogalma sem volt, milyen kimondhatatlanul iszonyodtam tőle abban a pillanatban.

Életemet boldogtalannak, jövőmet kilátástalannak, múltamat feketének éreztem. L. M. szólt hozzám, de nem is emlékszem rá, mit mondott. Úgy tetszett, csupán szánalomból beszél velem, hogy leplezze megvetését. Minden szavában, minden pillantásában ott éreztem ezt a megvetést, ezt a sértő szánakozást. A márki csókja szégyenletesen égette orcámat, eszembe jutott férjem, gyermekem - s ez a gondolat elviselhetetlen volt. Mikor magamra maradtam szobámban, át akartam gondolni helyzetemet, de féltem egyedül. Nem ittam meg a teámat, s magam sem tudtam, miért, görcsös sietséggel készülődtem, hogy az esti vonattal Heidelbergbe utazhassak férjemhez.

Amikor szobalányommal beültünk az üres vasúti kocsiba, a vonat elindult, és az ablakon át friss levegő áradt be hozzám, lassacskán magamhoz tértem, és tisztábban láttam magam előtt múltamat, jövőmet. Egyszerre egész más színben láttam házaséletemet attól a naptól fogva, hogy felköltöztünk Pétervárra, és ezek az esztendők szemrehányás ólomsúlyával nehezedtek lelkemre. Most először emlékeztem vissza elevenen első nyikolszkojei hónapjainkra, közös terveinkre, s először hasított belém a kérdés: mi öröme volt *neki* az életből egész idő alatt? Úgy éreztem, nagy bűnt követtem el ellene. „De mért nem tartott vissza, mért színlelt előttem, mért kerülte a magyarázkodást, mért bántott? - kérdezem magamtól. - Miért nem élt szerelem-adta hatalmával? Vagy talán nem is szeretett?" De bármi hibát követett is el a múltban, az idegen ember csókja égette arcomat, egy percre sem tudtam róla megfeledkezni. Minél közelebb jutottam Heidelberghez, annál tisztábban képzeltem magam elé férjemet, annál jobban rettegtem a küszöbön álló viszontlátástól. „Mindent, mindent bevallok neki, mindent lemosok a megbánás könnyeivel - gondoltam - és ő megbocsát nekem." De magam sem tudtam, mi az a „minden", amit bevallok neki, s nem hittem, hogy megbocsát. De mihelyt beléptem a szobába, férjemhez, és megláttam nyugodt, bár meglepett arcát, éreztem, hogy hiábavaló bármit is mondanom, vallanom, hiába kérem a bocsánatát. Keservemet, megbánásomat kimondatlanul kell magamba fojtanom.

- Mi jutott eszedbe? - kérdezte csodálkozva. - Holnap akartam kimenni hozzád. - Azután jobban megnézett és megijedt. - Mi bajod? Mi lelt? - kérdezte.

- Semmi - válaszoltam nagy nehezen visszafojtva könnyeimet. - Végképp eljöttem Badenből. Utazzunk haza, Oroszországba, akár már holnap.

Jó ideig nem szólt, kutatva nézett rám.

- De hát mondd el már, mi történt? - kérdezte.

Önkéntelenül elpirultam, és lesütöttem szemem. Tekintetében sérelem, düh villant fel. Megrémültem a gyanúsításoktól, amelyek nyilván eszébe juthattak, és a képmutatás olyan tehetségével, amelyet magam sem tételeztem fel magamban, így válaszoltam:

---

[7] Szeretem.

- Nem történt semmi, csak unatkoztam és búsultam egyedül, és sokat gondolkoztam rajtad és együtt eltöltött éveinken. Sokat vétkeztem ellened! Miért jársz velem olyan helyekre, ahová nincs kedved járni? Igen, sokat, nagyot vétkeztem ellened! - ismételtem, és a könny megint kibuggyant szememből. - Menjünk haza Nyikolszkojéba, mindörökre!

- Jaj, kedvesem, kímélj meg az érzelmes jelenetektől - mondta fagyosan. - Hogy falura akarsz menni, az nagyon szép, mert úgyis kevés a pénzünk; de hogy örökre... ez az ábrándok világába tartozik. Tudom, úgyse bírod ki. Most pedig inkább igyál teát, okosabb lesz - fejezte be s felállt, hogy becsöngesse a szobapincért.

Élénken elképzeltem, hogy mit gondol rólam, és felháborodtam a szörnyű gondolatokra, melyeket neki tulajdonítottam, mikor elkaptam felém irányuló gyanakvó és megszégyenült pillantását. Nem! Semmiképpen sem hajlandó és nem képes engem megérteni! Azt mondtam, megyek és megnézem a gyereket, s azzal otthagytam. Egyedül akartam lenni és sírni, sírni, sírni...

9

A régóta fűtetlen nyikolszkojei ház új életre ébredt, de föl nem éledt benne az, ami elmúlt. Anyuska már nem volt közöttünk, ketten álltunk egymással szemben. Pedig most már nem kívántuk az egyedüllétet, inkább feszélyezett. A telet annál is rosszabbul töltöttem, mert betegeskedtem, és csak második fiam születése után jöttem helyre. Férjemmel való kapcsolatunk továbbra is éppoly hűvösen baráti volt, mint Pétervárott, de itt falun minden zug, minden padlódeszka, minden pamlag arra emlékeztetett, ami valaha számomra volt, s amit elvesztettem benne. Úgy éltünk, mintha valami megbocsátatlan sérelem volna köztünk, mintha valamiért büntetne s tenné magát, hogy nem veszi észre. Nem volt miért bocsánatot kérni, irgalomért hiába esedeztem volna: hiszen csak azzal büntetett, hogy nem adta önmagát, nem adta az egész lelkét, mint régen; de amit tőlem megtagadott, másnak sem adta, mintha örökre elveszett volna. Néha az is megjárta az eszemet, hogy csak színlel, ilyennek mutatja magát, hogy kínozzon, holott még él benne a régi érzés; és megpróbáltam kicsiholni belőle. De minden alkalommal óvatosan kerülte az őszinteséget, mintha engem gyanúsítana színleléssel, s minden érzelmességtől azért húzódozna, mert fél, hogy nevetségessé válik. Szeme, hangja ezt látszott mondani: tudok mindent, kár beszélni, azt is tudom, amit mondani akarsz, mindent tudok. Azt is tudom, hogy mást mondasz és mást cselekszel. Eleinte bántott, hogy ennyire húzódozik az őszinteségtől, de azután hozzászoktam ahhoz a gondolathoz, hogy ez nem az őszinteség hiánya, hanem az őszinteség szükségletének a hiánya. Most már nem vitt volna rá a lélek, hogy azt mondjam neki, szeretem, vagy megkérjem, imádkozzék velem, vagy behívjam, hallgassa, ahogy zongorázom. Bizonyos illemszabályok uralkodtak rajtunk. Mindegyikünk külön-külön élt - ő az elfoglaltságaiban, amelyekben én nem vehettem részt, és most már nem is kívántam részt venni; én pedig henye dologtalanságomban, amely most már nem bántotta őt annyira, mint azelőtt. A gyerekek még nagyon kicsinyek voltak, még nem fűzhettek össze bennünket.

Elérkezett a tavasz, Kátya meg Szonya lejöttek hozzánk nyárára, nyikolszkojei házunkat átépítették, átköltöztünk Pokrovszkojéba. Ott volt változatlanul a régi pokrovszkojei ház, teraszával, kihúzható ebédlőasztalával, a zongorával a szép világos teremben; régi szobácskámban ugyanaz a fehér függöny az ablakon, és a levegőben - ottfelejtett leánykori ábrándjaim. Ebben a kis szobában most két ágyacska állt, az egyikben, amelyik régen az enyém volt, esténként a kis pufók Kokosa terült el szuszogva, a másik pici ágyban meg Ványa pofikája mosolygott rám a pólyából. Amikor keresztet vetettem rájuk éjszakára, gyakorta megálltam a

szoba közepén, és egyszer csak minden szegletből, a falakból, a függöny mögül rajzottak a rég elfeledett ifjonti látomások. Régi hangok, régi leánynóták zendültek fel. Hová lettek a látomások? Hová lettek az édes, szívhez szóló nóták? Valóra vált mindaz, amit talán remélni sem mertem. Homályos, zavaros álmaim valósággá váltak; a valóság pedig nyomasztó, nehéz, örömtelen életté. Itt pedig semmi sem változott: ugyanaz a park látszik az ablakból, ugyanaz a pázsit, ugyanaz az ösvény, ugyanaz a kerti pad amott a szakadék szélén, a fülemüle csattogása ugyanúgy tölti be az estét, az orgona éppúgy virágzik, s ugyanaz a hold áll a ház felett; és mégis minden olyan félelmesen, olyan döbbenetesen megváltozott! Olyan hideg minden, ami meghitt és bensőséges lehetne! Éppúgy üldögélünk a szalonban kettesben Kátyával, mint régen, és *róla* beszélünk. De Kátya összeaszott, megsárgult, szemében már nem csillog öröm és remény, csak szánakozást és részvevő szomorúságot fejez ki tekintete. Nem lelkesedünk érte, mint régen, hanem bírálgatjuk, nem lelkendezünk a boldogságtól, s nem akarjuk már, mint régen, ország, világ előtt kikürtölni azt, amit gondolunk, suttogunk, mint az összeesküvők, és századszor kérdezzük egymástól, miért fordult minden ilyen szomorúra? Pedig Szergej is ugyanaz, aki volt, csak a két szemöldöke közt mélyebb a barázda, halántékán több az ősz hajszál, de fürkésző, mély tekintetét állandóan felhő takarja előlem. Én is ugyanaz vagyok, de kiveszett belőlem a szerelem, sőt a szerelem vágya is. Nem érzem szükségét a munkának, nem vagyok megelégedve önmagammal. Távolinak, szinte lehetetlennek tetszik régi vallásos eksztázisom, régi szerelmem, az élet régi teljessége. Meg sem érteném most már, ami azelőtt olyan világosnak, igazságosnak tűnt fel: a boldogság abban van, hogy másoknak éljünk. Minek másokért, mikor önmagunkért sincs kedvem élni?

Attól fogva, hogy felköltöztünk Pétervárra, teljesen abbahagytam a zongorázást; de most a régi zongora, a régi kották meghozták a kedvemet.

Egyik nap rosszul éreztem magam, egyedül maradtam otthon; Kátya és Szonya átkísérték férjemet Nyikolszkojéba, hogy megnézzék az építkezést. A teaasztal meg volt terítve, lementem a terembe, s várakoztomban a zongorához ültem. Kinyitottam a *Sonata quasi una fantasia*-t és játszani kezdtem. Nem láttam, nem hallottam senkit, a kertre néző ablakok tárva-nyitva voltak, és a jól ismert, ünnepélyesen mélabús hangok szabadon áradtak széjjel a szobában. Befejeztem az első tételt, és teljesen öntudatlanul, régi szokás szerint megfordultam a szeglet felé, ahol férjem a régi időkben üldögélni szokott, mikor játékomat hallgatta. De nem volt sehol; a szék, melyet réges-rég nem mozdított el senki, ott állt a helyén; a kertből orgonabokor bólogatott be a világos alkonyi ég hátterén, s a kitárt ablakokon át friss esti levegő áradt be a szobába. Mindkét karommal a zongorára könyököltem, kezembe temettem arcomat és elmerengtem. Sokáig ültem így, fájdalmasan emlékezve a visszahozhatatlan múltra s félve tapogatva a netáni jövőt. De úgy tetszett, semmi sincs előttem, semmit sem kívánok, és nem reménykedem semmiben. „Vajon már véget ért volna az életem?" - gondoltam, rémülten felkaptam fejemet és - hogy feledjek és ne gondolkozzam - ismét játszani kezdtem, megint az andantét. „Én Istenem! - gondoltam. - Bocsáss meg nekem, ha vétkezem; vagy hozd vissza, ami olyan szép volt a lelkemben, vagy taníts meg rá, hogy mit kell tennem, hogy kell élnem most?" Kerékzörgés hangzott fel a ház előtt, a teraszon az ismerős óvatos léptek; de ezek a léptek már nem keltették fel bennem a régi érzéseket. Amikor befejeztem a tételt, a léptek ismét felhangzottak, és egy kéz feküdt a vállamra.

- Milyen jól tetted, hogy eljátszottad ezt a szonátát - mondta férjem.

Hallgattam.

- Még nem teáztál?

Tagadóan csóváltam fejem, de nem néztem rá, nehogy arcomról leolvassa iménti megrendülésem nyomait.

- A többiek is mindjárt jönnek; a ló megugrott, leszálltak és gyalog jönnek az országúttól - mondta.

- Várjuk meg őket - mondtam és kimentem a teraszra; azt reméltem, hogy utánam jön, de bement a gyerekekhez. Jelenléte, közvetlen, szívélyes modora megint megrendített abbeli hitemben, hogy valamit elvesztettem. Mit kívánok még? Szergej szelíd, jóságos, jó férj, jó apa, magam sem tudnám megmondani, mi az, ami hiányzik. Kimentem az erkélyre, és leültem a terasz ponyvája alá, ugyanarra a padra, amelyen vallomásunk napján ültem. A nap már lebukott, lassan sötétedett, tavaszi fekete felhő borult a házra meg a parkra, csupán a fák mögül látszott ki az ég tiszta alja, a lassan halványuló alkonypírral meg az éppen kigyúló esthajnalcsillaggal. Mindent beborított a könnyű felleg árnyéka, a természet már nagyon várta a csendes tavaszi esőt. A szél elült, egyetlen levélke, egyetlen fűszál sem rebbent, az orgona meg a zelnicemeggy olyan erősen illatozott, mintha az egész levegő virágba borult volna; szaga betöltötte a kertet meg a teraszt, hullámokban áradt, hol gyengülőn, hol erősödőn, az ember szerette volna lehunyni a szemét és semmit se látni, semmit sem érezni, csak ezt az édes illatot. A georginák meg a rózsatövek, egyelőre még virágtalanul, mozdulatlanul ágaskodtak frissen felásott fekete ágyukban, mintha lassan, de láthatóan növekednének faragott fehér karóik mellett; a békák torkuk szakadtából kuruttyoltak a szakadéknál, utolsó erejüket megfeszítve az eső előtt, amely bekergeti őket a vízbe. Vetélkedő, hangos brekegésükön is áthallatszott a víz szakadatlan, vékony neszezése. Csalogányok szólongatták egymást, s hallatszott, amint nyugtalanul röppennek egyik bokorból a másikba. Egyikük az idén is megpróbált tanyát ütni az ablak alatti bokorban, s amikor kiléptem, hallottam, amint átszállt a fasorba, és onnan trillázott egyet, majd várakozón elhallgatott.

Hasztalan igyekeztem magamat megnyugtatni; én is vártam és sajnáltam valamit.

Szergej lejött és mellém ült.

- Úgy látom, Kátyáék meg fognak ázni - mondotta.

- Alighanem - feleltem, s aztán nagyot hallgattunk mind a ketten.

A felhő pedig, mivel nem fújt a szél, egyre lejjebb-lejjebb ereszkedett, körös-körül minden egyre nesztelenebb, egyre illatozóbb és mozdulatlanabb lett, míg egyszer csak lehullott az első csepp, és szinte lepattant a terasz ponyvatetejéről. Egy másik a kerti út kavicsán porlott széjjel; azután a lapuleveleken loccsant, s nagyszemű, üdítő zápor hullott egyre erősödőn. Fülemülék, békák elhallgattak, csak a halk vízsurrogás maradt meg, bár az eső miatt távolabbinak tetszett, és valami madár hallatta a terasz közelében a száraz lomb közt feledkezve, két hangból álló monoton dalát. Szergej felállt, elindult befelé.

Visszatartottam.

- Hová mégy? Olyan jó itt!

- Ernyőt, sárcipőt kell elébük küldeni - felelte.

- Nem kell, úgyis eláll mindjárt.

Igazat adott nekem, s ott maradtunk együtt a terasz rácsánál. Kezemmel a vizes, síkos korlátra támaszkodtam, és kidugtam a fejemet. A hűvös eső egyenetlen cseppekben áztatta hajamat, nyakamat. A felhőcske ritkulva, világosodva egyenesen reánk ontotta tartalmát: az eső egyenletes zúgását ritka cseperészés váltotta fel - a cseppek felváltva hullottak fentről és a fák

leveleiről. Lenn újra rázendítettek a békák, a fülemülék is csattogni kezdtek, daluk hol az egyik, hol a másik oldalról hallatszott az ázott bokrok közül. Az ég kivilágosodott fölöttünk.

- Jaj de jó! - sóhajtott fel Szergej, a korlátnak támaszkodott, és végigsimította nedves hajamat.

Ez az egyszerű simogatás szemrehányásként érintett, a legszívesebben sírva fakadtam volna.

- Mi kell még az embernek? - folytatta. - Most úgy meg vagyok elégedve, hogy nem vágyom semmire, tökéletesen boldog vagyok.

„Valamikor nem így beszéltél a boldogságról - gondoltam. - Akármilyen teljes volt is, mindig azt mondtad, hogy még valamit kívánsz, valami hiányzik. Most pedig nyugodt vagy és elégedett, amikor az én lelkem csordultig van ki nem mondott bűnbánattal és el nem sírt könnyekkel."

- Én is jól érzem magam - mondtam fennszóval -, de szomorú is vagyok éppen azért, mert minden olyan szép körülöttem. A lelkem olyan zagyva, nyugtalan, valami hiányzik; körös-körül pedig minden olyan szép, olyan harmonikus. Nálad nem vegyül mindig valami mélabú a természet élvezetébe? Mint hogyha valami lehetetlenre törekednél, és valami visszahozhatatlant siratnál.

Fölemelte kezét fejemről s egy ideig gondolkozott, mielőtt felelt.

- Igen, azelőtt én is éreztem effélét, főként tavasszal - mondta emlékezve. - Álmatlan éjszakákat üldögéltem végig vágyakozva és reménykedve, szép éjszakák voltak azok! De akkor még minden előttem volt, most pedig mögöttem van; most már beérem azzal, ami van, és nagyszerűen érzem magam - fejezte be olyan fölényes nyugalommal, hogy akármennyire fájt is hallani, el kellett hinnem, hogy igazat mond.

- És igazán nem kívánsz semmit? - faggattam tovább.

- Semmi lehetetlent - felelte, megsejtve érzéseimet. - Lám, te itt megáztatod a fejecskédet - mondotta s úgy becézett, mint a gyermeket, újra végigsimította vizes hajamat. - Irigyled a fákat meg a füvet, amiért áztatja őket az eső, szeretnél te is fa meg fű meg eső lenni. Én pedig csak elgyönyörködöm bennük, mint mindenben, ami szép, fiatal és boldog ezen a világon.

- És nem siratod, ami elmúlt? - folytattam a vallatást, s éreztem, hogy egyre nehezebb a szívem.

Megint elgondolkozott, nem felelt mindjárt. Láttam, hogy csakugyan őszintén akar válaszolni.

- Nem! - felelte kurtán.

- Nem igaz! Nem igaz! - kiáltottam fel és szembefordultam vele. - Azt állítod, hogy nem sajnálod a múltat?

- Nem! - ismételte határozottan. - Hálás vagyok érte, de nem sajnálom, hogy elmúlt.

- Nem szeretnéd visszahozni?

Elfordult s lenézett a kertre.

- Nem, éppúgy, mint ahogy nem kívánom, hogy szárnyam nőjön! - mondotta. - Úgyis lehetetlen.

- És nem találsz hibát a múltban? Nem teszel szemrehányást magadnak vagy nekem?

- Soha! Minden jól volt úgy, ahogy volt.

- Ide hallgass! - kezdtem s megérintettem a kezét, hogy felém nézzen. - Miért nem mondtad nekem soha, hogy azt kívánod, éljek a te akaratod szerint, miért adtál nekem szabadságot, amellyel nem tudtam élni, miért nem tanítottál? Ha akartad volna, ha másképp irányítottál volna, mindez nem történt volna meg - mondtam, s hangomban egyre inkább szemrehányás, rideg bosszúság fejeződött ki és nem a régi szerelem.

- Mi nem történt volna? - kérdezte s csodálkozva fordult felém. - Így sem történt semmi. Minden rendben van. A legnagyobb rendben - tette hozzá mosolyogva.

„Hát csakugyan nem érti? Vagy, ami még rosszabb, nem akarja megérteni?" - gondoltam, s könny szökött a szemembe.

- Akkor nem történt volna az, hogy semmit sem vétettem ellened, és mégis közönnyel, sőt megvetéssel sújtasz - szakadt ki belőlem hirtelen a vallomás. - Akkor nem történt volna az, hogy anélkül, hogy a legkisebb hibát is elkövettem volna, egyik napról a másikra elvetted tőlem mindazt, ami a legdrágább volt nekem.

- Mit beszélsz, édes lelkem! - szólt meglepetten, mintha nem értené, amit mondok.

- Várj, hadd fejezzem be. Elvetted tőlem bizalmadat, szeretetedet, megbecsülésedet; azért nem is hihetem, hogy még szeretsz, azok után, ahogy régen voltunk egymással. Nem, nem, most mindent ki kell mondanom, amin már olyan hosszú ideje rágódom - szakítottam félbe Szergejt, amikor ismét szavamba akart vágni. - Én vagyok az oka, hogy nem ismertem az életet és te magamra hagytál, hogy megkeressem? Én vagyok az oka, hogy most, amikor már tudom, hogy mi a helyes, amikor idestova egy esztendeje vergődöm, hogy megint közel kerüljek hozzád, eltaszítasz magadtól, mintha nem értenéd, hogy mit akarok, méghozzá úgy, hogy semmit sem lehet a szemedre vetni, hanem mindig én vagyok a bűnös, és a legszerencsétlenebb?! Hát vissza akarsz taszítani abba az életbe, amely engem is, téged is boldogtalanná tehet?

- Ugyan honnét gondolod ezt? - kérdezte Szergej őszinte megdöbbenéssel.

- Nem te mondtad-e még tegnap este, nem hajtogatod-e állandóan, hogy úgysem bírom ki itt, télire megint fel kell mennünk Pétervárra? Pedig én gyűlölöm Pétervárt! - kiáltottam fel szenvedélyesen. - Ahelyett, hogy mellettem állnál, kerülöd az őszinteséget, kerülsz minden nyílt, kedves szót. És ha a végén majd elbukom, nekem fogsz emiatt szemrehányást tenni, és örvendezni fogsz bukásomon.

- Megállj, megállj! - szólt ridegen, szigorúan. - Nem helyes, amit most mondasz. Ez csak azt bizonyítja, hogy nem vagy irántam jó szívvel, hogy...

- Hogy nem szeretlek? Mondd csak ki, mondd, mondd! - fejeztem be, és könnyeim patakzottak. Leroskadtam a padra és zsebkendőmbe temettem arcomat.

„Hát így értett meg engem!" - gondoltam, igyekezvén visszafojtani fuldokló zokogásomat. „Vége, vége már régi szerelmünknek" - mondta egy hang a szívemben. Szergej nem jött oda hozzám, nem próbált vigasztalni. Megsértődött azon, amit mondtam. Hangja rideg volt, szenvtelen.

- Nem is tudom, mi az, amit a szememre vetsz - kezdte. - Ha azt veted szememre, hogy már nem szerettelek úgy, mint régen...

- Szerettél! - zokogtam bele zsebkendőmbe, s könnyem még bőségesebben ömlött.

- ...akkor ennek oka az idő és mi magunk. Minden kornak megvan a maga szerelme... - Elhallgatott, majd így folytatta: - Mondjam meg a teljes igazságot? Ha már őszinteséget kívánsz...

Abban az első esztendőben, amikor igazán megismertelek, hosszú éjszakákat töltöttem álmatlanul, veled foglalkozva, magam építettem föl szerelmemet, és ez a szerelem nőttön-nőtt szívemben. Nos, később Pétervárott és külföldi tartózkodásunk alatt is borzalmas éjszakákat töltöttem álmatlanul, és törtem, romboltam ezt a szerelmet, amely gyötrelemmé vált számomra. Nem romboltam le minden tekintetben, csak azt romboltam le, ami kínzott; most megnyugodtam és még mindig szeretlek, de másfajta szerelemmel.

- Szerelemnek hívod, pedig ez gyötrelem - mondottam. - Miért engedted, hogy társaságba járjak, ha ezt olyan ártalmasnak találtad rámnézve, hogy kiölte belőled a szerelmet?

- Nem a társaság, kedvesem - vetette közbe.

- Miért nem éltél a hatalmaddal - folytattam -, miért nem kötöztél meg, mért nem öltél meg? Jobb lenne most nekem, százszor jobb, mint elveszíteni életem boldogságát! Legalább nem kellene szégyenkeznem!

Megint felzokogtam és elrejtettem arcomat.

Ekkor megjött Kátya meg Szonya; ázottan, nevetgélve, hangosan tereferélve jöttek fel a teraszra, de mikor megláttak bennünket, elcsöndesedtek és nyomban visszavonultak.

Mikor elmentek, sokáig hallgattunk; kisírtam magam és megkönnyebbültem. Felnéztem rá. Arcát tenyerébe támasztva ült, látszott rajta, hogy mondani akarna valamit válaszul pillantásomra, de csak nagyot sóhajtott, és megint lekönyökölt.

Odamentem hozzá és lefejtettem a kezét. Rám nézett elgondolkozva.

- Igen - szólalt meg aztán, mintha folytatná gondolatait. - Mindannyiunknak, de különösen nektek, asszonyoknak, magatoknak kell kitapasztalni az életnek minden boldogságát, hogy azután visszatérjetek magához az élethez. Másnak hinni nem szabad. Te még akkor korántsem élted át ezeket a csábító, kedves bolondságokat, amelyeket benned élveztem; szabadjára engedtelek, hogy végigcsináld, mert úgy éreztem, nincsen jogom téged ebben megakadályozni, noha számomra rég elmúlt ennek az ideje.

- Miért élted végig velem ezt a sok hiábavalóságot, mért engedted, hogy végigéljem, ha igazán szerettél? - kérdeztem.

- Azért, mert még ha akartál volna, akkor sem hittél volna nekem; magadnak kellett kitapasztalnod.

- Sokat, nagyon sokat okoskodtál, keveset szerettél - mondtam.

És megint elhallgattunk mind a ketten.

- Amit most mondtál, kegyetlen, de igaz - szólalt meg azután, felállt s járkálni kezdett a teraszon. - Igen, ez az igazság! Hibáztam - tette hozzá s megállt előttem. - Vagy egyáltalán nem lett volna szabad, hogy megszeresselek, vagy egyszerűbben kellett volna szeretnem, igaz.

- Felejtsük el - mondtam félénken.

- Nem, ami elmúlt, vissza nem tér, soha többé vissza nem hozod - és hangja meglágyult, ahogy ezt mondta.

- Máris visszatért - mondottam s vállára tettem a kezem.

Lefejtette és megszorította.

- Az előbb nem mondtam igazat, hogy nem sajnálom a múltat. Igenis sajnálom, siratom elmúlt szerelmedet, amely nincs és nem térhet vissza többé. Ki a bűnös? Nem tudom. Ami megmaradt, már nem ugyanaz a szerelem, a helye megvan, de a sok fájdalom kiölte, nincs már benne a régi erő és tűz, csak emlékek maradtak, meg hála, de...

- Ne beszélj így - vágtam szavába. - Legyen minden úgy, mint régen... Mért ne lehetne? - És a szemébe néztem. De tekintete tiszta, nyugodt volt, nem mély és fürkésző.

Miközben kimondtam, már éreztem, hogy lehetetlenség, amit kívánok s amire kérem. Szergej rám mosolygott, szelíd, nyugodt, s úgy tetszett: öreges mosollyal.

- Milyen fiatal vagy, és én milyen öreg - mondotta. - Már nincsen bennem az, amit keresel, minek áltassuk magunkat? - És továbbra is éppen úgy mosolygott.

Némán álltam mellette, s a lelkem lassan megnyugodott.

- Ne akarjuk megismételni az életet - folytatta. - Ne hazudjunk egymásnak és önmagunknak. Hála Istennek, hogy kivesztek a régi izgalmak, indulatok. Mi már nem keresünk, nincs miért izgulnunk. Már megtaláltuk, amit kerestünk, elég boldogság jutott osztályrészünkül. Most már ideje, hogy meghúzódjunk és utat engedjünk *őnekik* - mondotta a dajkára mutatva, aki Ványával a karján megjelent és megállt a terasz ajtajában. - Így van ez, kedvesem - fejezte be, magához húzta fejemet és megcsókolta. Nem a szerelmes, hanem a régi barát csókolt meg.

A kertből egyre erősebben, egyre édesebben áradt az éjszaka illatos üdesége, egyre ünnepélyesebb lett halk neszeivel a csend. Egyre több csillag gyúlt ki az égen. Ránéztem férjemre, és egyszerre megkönnyebbedett a lelkem, mintha kihúzták volna belőle azt a sajgó idegszálat, amely szenvedéseimet okozta. Egyszer csak tisztán és megnyugodva ismertem fel, hogy az a régi érzés visszahozhatatlanul elmúlt, az esztendőkkel együtt, feltámasztani nemcsak lehetetlen, de nyomasztó és kényelmetlen is volna. És ki tudja, csakugyan olyan szép volt-e az az idő, amelyet akkor olyan boldognak hittem? És milyen réges-régen volt mindez!

- De most legfőbb ideje teázni! - mondta Szergej, és együtt bementünk a szalonba. Az ajtóban megint elém jött a dajka a kicsi Ványával. Karomba vettem a kis lurkót, betakartam csupasz, vörös lábacskáit, magamhoz szorítottam, és ajkammal alig érintve csókot leheltem rá. Álmában megmozgatta pici, szétterpesztett,ráncos ujjacskáit, és bambán, álmatagon kinyitotta a szemét, mint hogyha keresne valamit vagy emlékezni próbálna; azután tekintete megállapodott rajtam, az értelem szikrája villant föl benne, duzzadt kis ajka mosolyra húzódott. „Enyém, enyém, enyém!" - gondoltam, tagjaim boldogan megfeszültek, s olyan erővel szorítottam magamhoz fiamat, hogy vigyáznom kellett, nehogy fájdalmat okozzak neki. Csókokkal borítottam hideg lábacskáját, hasát, kezét és alig-alig pelyhedző fejecskéjét. Akkor odalépett a férjem, s én gyorsan betakartam a gyermek arcát, majd újra kitakartam.

- Iván Szergejics! - szólította a férjem, ujjával megérintve állát. De én gyorsan újra eltakartam Iván Szergejicset. Senki se lássa sokáig az arcát, csak én! Felnéztem férjemre; szeme nevetett, ahogy visszanézett rám, s hosszú idő után először tudtam könnyű szívvel, örvendezve a szemébe nézni.

Ezzel a nappal ért véget szerelmi regényem Szergej Mihajloviccsal. A régi érzés drága, visszahozhatatlan emlékké vált, és új érzés, a szeretet gyermekeim és gyermekeim apja iránt, vetette meg alapját egy új, egészen más módon boldog életnek, amely még a jelen pillanatban sem ért véget...

Fordította Szőllősy Klára

KOZÁKOK

Kaukázusi történet

1

Moszkvában minden elcsendesedett. Csak nagy ritkán hallatszik keréknyikorgás a téli utcán. Az ablakok sötétek, az utcai lámpákat eloltották. A templomokból harangok zúgása száll, és az alvó város fölött lebegve a reggelre emlékeztet. Az utca kihalt. Csak imitt-amott tűnik fel éjszakai bérkocsis, keskeny szántalpakkal felkavar havat-sarat, s a legközelebbi sarokig elbaktatva elszunyókál, utasra várva. Néhol vénasszony ballag a templomba, ahol - a szentképek aranyfoglalatain visszaverődve - vöröses lánggal égnek a ritkásan, szabálytalanul elhelyezett viaszgyertyák. A munkásnép már felkelőben a hosszú téli éjszaka után, munkára indul.

De az uraknál még este van.

Chevalier egyik ablakából a bezárt zsalugáterek mögül a záróra ellenére még fény szűrődik az utcára. A bejáratnál hintó, szán, bérkocsi várakozik szorosan egymás mögött felsorakozva. Egy postatrojka is vesztegel a kapu előtt. A portás bebugyolálva és gémberedetten bújik meg a ház sarka mögött.

„Meddig csépelik még a szalmát? - gondolja magában a beesett arcú pincér, az előszobában ülve. - És éppen, amikor én vagyok szolgálatban!" A szomszédos, fényesen kivilágított különszobából három vacsorázó fiatalember hangja hallatszik. Az asztal körül ülnek, az asztalon ételmaradék, borosüvegek. Az egyik, egy kicsi, tiszta arcú, sovány, csúnya fiú, jóságos és fáradt tekintettel nézi búcsúzó társát. A másik, karcsú és magas növésű, az üres üvegekkel telerakott asztal mellett hever a pamlagon, és órája kulcsával játszadozik. A harmadik vadonatúj utazóbekecsben járkál fel és alá a szobában, néha-néha megáll, és egy szem mandulát roppant össze meglehetősen vastag és erős, de ápolt körmű ujjai között, és mindegyre mosolyog; arca, szeme tűzben ég. Hévvel, gesztikulálva beszél; látszik rajta, hogy nem találja meg a kellő szavakat, és mindazokat a szavakat, amelyek eszébe jutnak, elégtelennek érzi annak kifejezésére, ami a szívét betölti. És szüntelenül mosolyog.

- Most már mindent meg lehet mondani! - kiált fel. - Nem akarok mentegetőzni, de szeretném, ha legalább te úgy látnál engem, ahogyan magamat látom, és nem úgy, ahogyan a köznapi emberek nézik ezeket a dolgokat. Azt mondod, hogy vétkeztem ellene - szól, szavait ahhoz intézve, aki jóságos pillantással szemléli.

- Igen, vétkeztél - feleli a kicsi, csúnya fiatalember, és tekintete mintha még jóságosabbá, még fáradtabbá válnék.

- Tudom, miért mondod - folytatja az elutazó. - Szerinted éppen olyan boldogság szeretve lenni, mint szeretni, és ha az ember ezt a boldogságot egyszer eléri, az elegendő az egész életre.

- Igen, bőségesen elegendő, édes lelkem! Több mint elegendő! - erősíti meg a kicsi csúnya, szemét hol kimeresztve, hol becsukva.

- De miért nem szerethetek én is! - szól az elutazó. Elmélázik és szánakozva néz barátjára. - Miért nem szerethetek? Nem tudok szeretni, nem sikerül... Nem, szeretve lenni szerencsétlenség, szerencsétlenség érezni, hogy vétkezel a másik ellen, mert nem adod ugyanazt, mert nem vagy képes ugyanazzal viszonozni. Jaj, Istenem! - Elkeseredetten legyintett. - Ha mindez

legalább értelmes rendben történnék, de minden tótágast áll, nem a mi felfogásunkhoz igazodik, hanem valahogy a maga önkényes rendjéhez. Hisz ez olyan, mintha elloptam volna a másiktól ezt az érzést. Te is így érzed; ne tagadd, így kell érezned. És akár hiszed, akár nem: a sok ostobaság és hitványság között, amit életemben elkövettem, márpedig sokat követtem el, ez az egyetlen, amit nem bántam meg, és nem vagyok képes megbánni. Sem eleinte, sem később nem hazudtam sem magamnak, sem őneki. Eleinte úgy éreztem, hogy végre szerelmes vagyok, de azután megláttam, hogy akaratlanul is hazudtam, mert ez nem szerelem, így nem lehet szeretni, ezért nem mentem tovább; de ő továbbment. Az én hibám, hogy nem mehettem tovább? Mi egyebet tehettem volna?

- Ennek már úgyis vége! - felelte barátja és szivarra gyújtott, hogy elhessegesse az álmot. - Csak egyet mondok: még sose voltál szerelmes, nem is tudod, mit jelent szeretni.

Az utazóbekecses még valamit akart mondani, és fejéhez kapott. De sehogy sem tudta kifejezni azt, amit mondani akart.

- Nem voltam szerelmes? Igaz, nem voltam. Pedig olyan erős bennem a vágy, hogy szeressek, hogy annál erősebb már nem is lehet! De azt kérdem: van-e egyáltalában ilyen szerelem? Mindenben marad valami kielégületlenség. De minek is erről beszélni! Elhibáztam az életemet, végképp elhibáztam. De most mindennek vége, igazad van. Érzem, új élet kezdődik.

- Majd elhibázod azt is - szólt közbe a pamlagon heverő, órakulcsával játszadozó cimbora; de az elutazó nem hallotta meg.

- Szomorú is vagyok, meg örülök is, hogy elutazom - folytatta. - Nem tudom, miért vagyok szomorú.

És tovább beszélt, most is csak önmagáról, és nem vette észre, hogy a másik kettőt ez koránt-sem érdekli úgy, mint őt magát. Az ember sohasem olyan önző, mint az emelkedett lelkesedés pillanataiban. Olyankor úgy érzi, hogy nincs a világon nála nagyszerűbb és érdekesebb.

Nagybundás fiatal szolga lépett be a szobába, nyaka körül vastag gyapjúsál:

- Dmitrij Andrejevics kérem, a kocsis nem akar tovább várni! - jelentette. - Tizenkettőre tetszett rendelni a lovakat, most pedig négy óra.

Dmitrij Andrejevics ránézett Vanyusájára. Vastag száljából, nemezcsizmájából, álmos arcából egy másik élet hívó szava áradt; a fáradalmak, nélkülözések élete, a tevékeny élet szólította.

- Igaza van, éljetek boldogul! - mondta és megtapogatta bekecse kapcsait, hogy csukva vannak-e.

Barátai hiába tanácsolták, hogy csillapítsa további borravalóval az elégedetlen kocsist; feltette kucsmáját, és megállt a szoba közepén. A jó barátok megcsókolták egymást egyszer, kétszer, egy pillanatig tétováztak, s azután harmadszor is megcsókolták egymást. A bekecses az asztalhoz lépett, kiürítette poharát, megfogta a kicsi, csúnya férfi kezét és elpirult.

- Nem, mégis kimondom... Veled őszintének kell lennem és lehetek is, mert szeretlek... Mondd, ugye, szereted őt? Mindig az volt az érzésem... igaz?

- Igaz - felelte a csúnya, és még szelídebben mosolygott.

- És hátha most...

- Kérem szépen, nekem el kell oltanom a gyertyákat - szólt közbe az álmos pincér; végig-hallgatta az utolsó szavakat, és sehogy sem értette, miért kezdik az urak újra meg újra elölről a beszélgetést. - A számlát kinek a nevére állítsam ki? Az önére? - tette hozzá a magas termetű-höz fordulva; mert előre tudta, kihez kell fordulnia.

- Az enyémre - felelt a magas termetű. - Mennyi?

- Huszonhat rubel.

A magas egy pillanatra elgondolkozott, de nem szólt és a számlát zsebébe süllyesztette.

A másik kettő ezalatt a magáét fújta.

- Isten veled, derék fiú vagy - mondotta a szelíd szemű, kicsi és csúnya fiatalember.

Mindkettejük szeme könnybe lábadt. Kimentek a ház elé.

- Majd elfelejtettem! - szólt az elutazó elpirulva, és a magashoz fordult. - Chevalier számláját intézd el, azután írd meg.

- Jól van, jól van - felelte a magas, kesztyűjét huzigálva. - Hogy irigyellek! - tette hozzá váratlanul, amikor kiértek.

Az elutazó beült a szánba, beburkolózott az útibundába és odaszólt neki: „Hát akkor gyere velem!" Még félre is húzódott, hogy helyet adjon maga mellett annak, aki azt mondta, hogy irigyli, hangja remegett.

Kísérője is megszólalt:

- Isten veled, Mitya, adja Isten, hogy... - Nem kívánt semmit, csak azt az egyet, hogy barátja mihamarabb induljon el, azért nem is tudta befejezni jókívánságát.

Elhallgattak. Valamelyikük még egyszer megszólalt: „Isten veled."

Valaki azt mondta: „Gyerünk." És a kocsis megrántotta a szárat.

- Jelizar, állj elő! - kiáltotta a jó barátok egyike.

A két kocsis - a hintóé meg a bérkocsié - megmozdult, csettintett és megrángatta a gyeplőt. A hintó fagyott kereke csikorgott a havon.

- Derék gyerek ez az Olenyin - mondta az egyik jóbarát.

- De mi ütött beléje, hogy elmegy a Kaukázusba és méghozzá hadapródnak! Nekem ugyan nem kéne! Holnap a klubban ebédelsz?

- Ott leszek.

És a két jóbarát elindult különböző irányba.

Az elutazónak melege volt, felhevült a bundában. Leült a szán fenekére, kigombolkozott. A borzas postalovak sötét utcákon kocogtak végig, sohasem látott házsorok között; Olenyinnek úgy tetszett, hogy ezeken az utcákon csak olyanok hajtanak végig, akik elutaznak. Körül minden sötét volt, néma, bénult, a lelke pedig csordultig telt emlékkel, szeretettel, szánalommal és kellemesen feszítő könnyekkel.

2

„Szeretem őket! Nagyon szeretem! Remek emberek! Jaj, de jó!" - hajtogatta magában, és sírni szeretett volna. De hogy miért szeretett volna sírni, kik a remek emberek, kit szeret olyan nagyon - azt maga sem tudta pontosan. Meg-megnézett egy házat, és elcsodálkozott furcsa építkezésén; el-elcsodálkozott rajta, hogy Vanyusa meg a kocsis, akik olyan idegenek neki, miért vannak hozzá ilyen közel, miért zötyögnek, himbálóznak vele egy ütemben, amikor a két lógós meghúzza a fagyott istrángot Azután megint azt hajtogatta: „Szeretem őket, remek

fickók!” Sőt, egyszer azt is mondta: „Megható! Nagyszerű!” S eközben maga is ámuldozott, hogy miért mondja, és megkérdezte magától: „Csak nem vagyok részeg?” Igaz, egymaga megivott vagy két üveg bort, de nemcsak a bor hatása volt ez. Eszébe jutottak mindazok a baráti szavak - mert most annak érezte őket -, amelyeket cimborái szemérmesen, mintegy véletlenül szóltak hozzá búcsúzásnál. Eszébe jutottak a kézszorítások, a pillantások, az elhallgatások, a hang, amely így szólt hozzá: „Isten veled, Mitya!”, amikor már a szánban ült. Eszébe jutott saját elszánt nyíltsága. És mindez most megtelt megható, megindító jelentőséggel. Elutazása előtt nemcsak barátai és rokonai, nemcsak a közönyösök, hanem még az ellenszenves, rosszakaratú emberek is látszólag mind összebeszéltek, hogy jobban szeressék őt, hogy megbocsássanak neki, mint gyónás vagy halál előtt. „Hátha nem jövök vissza a Kaukázusból” - gondolta. Úgy érezte, hogy szereti barátait, és még valakit szeret. És sajnálta önmagát. De nem a barátai iránt érzett szeretet lágyította el és lelkesítette fel annyira, hogy nem tartóztatta az értelmetlen szavakat, amelyek önkéntelenül tolultak ajkára, és nem is a szerelem volt az, amely ennyire megindította; még soha életében nem volt szerelmes. Nem, önmaga szeretete volt az: a lángoló, reménykedő, fiatal szeretet minden jó iránt, ami a lelkében élt (és abban a pillanatban úgy érezte, hogy a lelkében semmi egyéb sincsen, mint jó) - ez a szeretet volt az, ami könnyekre fakasztotta és arra vitte, hogy összefüggéstelen szavakat mormoljon.

Olenyin nem tanult semmit, nem szolgált sehol (noha nyilvántartották valamiféle hivatal létszámában), fél vagyonát elverte, és huszonnégy esztendős koráig nem csinált semmit, még pályát sem választott. Pontosan az volt, amit a moszkvai társaságban „fiatalember”-nek neveznek.

Tizennyolc éves korában olyan szabad volt, amilyen csak egy vagyonos orosz fiatalember lehetett a negyvenes években, aki már gyermekkorában elveszítette szüleit. Sem fizikai, sem erkölcsi béklyót nem ismert, mindent tehetett, és semmit sem kellett tennie, nem kötötte semmi. Nem volt sem családja, sem hazája, sem hite, sem szüksége. Nem hitt semmiben, és nem ismert el semmit. De noha nem ismert el semmit, korántsem volt komor, unatkozó és bölcselkedő természet - ellenkezőleg: állandóan lelkesedett valamiért. Azt tartotta, hogy szerelem nincsen, de minden szép fiatal nő jelenlétében elállt a szívverése. Régóta tudta, hogy állás és rang mit sem ér, mégis akaratlanul megörült, ha a bálon Szergej herceg odalépett hozzá, és kedves szavakkal üdvözölte. De minden lelkesedésének csak addig engedte át magát, amíg semmilyen tekintetben meg nem kötötte. Mihelyt valamilyen irányba haladva megérezte, hogy közeledik a fáradság és a küzdelem, a küzdelem az élet apró-cseprő nehézségeivel, ösztönösen sietett elszakadni attól az érzéstől vagy ügytől, igyekezett visszanyerni teljes szabadságát, így indult neki a nagyvilági életnek, az állami szolgálatnak, a gazdálkodásnak, a zenének (mert egy ideig ennek akarta szentelni életét), még a szerelemnek is, amelyben nem hitt. Latolgatta, mire fordítsa ifjúi lendületét, amely csak egyszer áll az embernek rendelkezésére: művészetre, tudományra, szerelemre vagy gyakorlati pályára; sokáig fontolgatta, mire fordítsa ezt az erőt, amely nem az ész, a szív, a műveltség terméke, hanem egyszeri és visszahozhatatlan lendület, hatalom, mely egyszer adatik az embernek és képessé teszi rá, hogy mindent csináljon magából, amit akar, sőt - úgy érzi - arra is, hogy az egész világból azt csináljon, amit akar. Vannak persze emberek, akikből hiányzik ez a lendület, akik belépnek az életbe, egyszeriben a nyakukba veszik az első útjukba kerülő igát, és becsülettel húzzák életük végéig. De Olenyin nagyon is erősen érezte magában a fiatalság mindenható istenének jelenlétét, a képességet, hogy vággyá, gondolattá váljék, hogy akarjon és cselekedjék, a képességet, hogy hanyatt-homlok belevesse magát a feneketlen szakadékba, azt sem tudva, miért, azt sem tudva, mi végre. Magában hordozta ezt a tudatot, büszke volt rá és - bár maga sem tudta - boldog volt általa. Mind ez ideig csak önmagát szerette, és hogyne

szerette volna, hiszen csupa jót várt magától, és még nem jutott el oda, hogy csalódott volna önnönmagában. Most, hogy útrakelt, abban a boldog, lelkes hangulatban volt, amelyben az ifjú, hibáit belátva, azt bizonygatja magának, hogy mindez még nem volt az igazi, hogy minden, ami addig történt, véletlen és jelentéktelen, mert eddig még nem akart igazán rendesen élni, de most, elutazásával új élet kezdődik, és ebben nem lesz már hiba, nem lesz megbánás, hanem csupa boldogság.

Ahogyan ez hosszú úton történni szokott, az első két-három postaállomásig a képzelet még odarögződik ahhoz a helyhez, ahonnét az ember elindult, de azután hirtelen, az első úton töltött reggellel, egy ugrással az utazás végcéljánál terem, és ott már a jövő várait építi, így történt Olenyinnel is.

Amikor kiért a városból, és meglátta a hóborította földeket, megörült, hogy egyedül van ezeken a földeken, beburkolózott a nagy útibundába, leült a szán fenekére, megnyugodott és elszunyókált. Meghatotta a búcsú barátaitól, felidézte benne az utolsó, Moszkvában töltött telet; a múlt képei, homályos gondolatokkal és lelkifurdalásokkal elegyesen, kéretlenül felbukkantak és kergetőztek benne.

Eszébe jutott barátja és kapcsolata a leánnyal, akiről beszéltek. Gazdag lány volt. „Hogyan szeretheti, amikor az a leány engem szeret? - kérdezte magától, és bántó gyanú ébredezett benne. - Végeredményében sok becstelenség van az emberekben, ha meggondoljuk.” Majd újabb kérdés ötlött eszébe: „De miért nem voltam még soha szerelmes? Mindenki azt állítja, hogy még sosem voltam igazán szerelmes. Csak nem vagyok valami erkölcsi korcs?” Azután visszagondolt azokra a leányokra, akik valamikor tetszettek neki. Felidézte társadalmi életének első idejét s egyik cimborája húgát, akivel hosszú estéket töltött az asztalnál üldögélve: a lámpa megvilágította a leány kézimunkázó, finom ujjait meg gyengéd vonású, szép arcának alsó részét; felidézte a társalgást, amely elhúzódott, mint valami unalmas társasjáték, és az általános feszengést és merevséget, és percre sem szűnő belső felháborodását ez ellen a feszengés ellen. Egy belső hang állandóan azt súgta: „nem az igazi” - és valóban nem volt az igazi. Azután eszébe jutott egy bizonyos bál, a mazurka a gyönyörű szép D-vel. „Milyen szerelmes voltam akkor éjszaka, milyen boldog voltam! És hogy fájt, amikor másnap reggel arra ébredtem, hogy szabad vagyok! Miért nem jön a szerelem, miért nem köti meg kezemet-lábamat? - gondolta. - Nem, nincs szerelem! A szomszéd kisasszony, aki egyformán mondotta nekem és Dubrovinnak és a nemesi marsallnak, hogy imádja a csillagokat, az sem volt az igazi.” Azután eszébe jutnak gazdálkodási kísérletei a birtokán, és megint csak nem lel semmit, aminek emlékén örömest időzhetne. „Vajon meddig fognak beszélni elutazásomról?” - ötlik eszébe a kérdés. De maga sem tudja, hogy kikre gondol ennél a kérdésnél; és nyomban utána olyan gondolat támad benne, amelynek hatására arca eltorzul, torkán érthetetlen morgás szalad ki: eszébe jut moszjő Capelle, a szabója, és a hatszázhetvennyolc rubel, amellyel adósa maradt, eszébe jutnak saját szavai, melyekkel kérlelte a szabót, legyen még egy évig türelemmel, és a szabó megdöbbent, majd sorsába beletörődő arckifejezése. „Jaj, Istenem, Istenem” - mormolta homlokát ráncolva, s igyekezett elhessegetni ezt a gondolatot. „De azért mégis szeretett - gondolja azután arról a lányról, akit búcsúzáskor emlegettek. - Ha feleségül veszem, most nincs adósságom, így pedig még Vasziljevnek is tartozom.” És eszébe jut az utolsó kártyaeste a klubban Vasziljev úrral (egyenesen a lánytól ment oda), eszébe jut megalázkodó könyörgése, hogy játsszanak tovább, és Vasziljev úr rideg visszautasítása. „Egyévi takarékosság, és mindent kifizetek, és akkor vigye el őket az ördög...” De e szent meggyőződése ellenére újra csak számba veszi adósságait, a határidőket, a fizetés tervezett időpontját. „Chevalier-n kívül még Morelnek is tartozom” - jutott eszébe; és ennek nyomában felbukkant emlékében az az éjszaka, amikor nála eladósodott. Ittak és cigányoztak reggelig, Pétervárról érkezett ismerősei rendezték a tivornyát: Szaska B..., a szárnysegéd, meg D... herceg és az a

nagyképű öregúr... „Vajon miért olyan önelégültek ezek az urak - tűnődött -, és milyen alapon alkotnak külön kört és tekintik megtiszteltetésnek, ha ebbe a körbe valakit beengednek? Talán azért, mert szárnysegédek? Szörnyű, hogy milyen butának és aljasnak tekintenek mindenkit, aki nem tartozik hozzájuk! De én megmutattam nekik, hogy a legkevésbé sem kívánok hozzájuk közeledni. No, azért Andrej, az ispánom nem győzné a fejét vakarni, ha meglátná, hogy tegeződöm egy olyan nagy úrral, mint Szaska B., ezredes és cári szárnysegéd... Senki sem ivott nálam többet aznap este; új nótára tanítottam a cigányokat, és mindenki engem hallgatott. Sok butaságot elkövettem, de azért igazán kiváló fiatalember vagyok” - gondolta.

A reggel a harmadik postaállomáson érte. Megteázott. Vanyusával együtt átrakta a csomagokat, útitáskákat, azután megfontoltan, ügyesen, akkurátusan elhelyezkedett közöttük, pontosan számbavéve, hogy mit hol tart - hol a pénze, és mennyi, hol az útlevele, a fuvardíjról szóló nyugtája - és úgy érezte, mindent olyan jól, ügyesen rendezett el, hogy jókedvre derült, és az út hátralevő részét hosszú sétakocsizásnak képzelte.

Délig csupa számítással meg kalkulációval volt elfoglalva: hány versztát tett meg, hány verszta van hátra a legközelebbi postaállomásig, a legközelebbi városig, ebédig, esteli teáig, Sztavropolig, és az egész útnak hányadrészét tette meg odáig. Azután azt is kiszámította, mennyi pénze van, mennyi marad, mennyi kell összes adóssága törlesztésére, és fizetésének hányadrészét fogja havonta elkölteni. Estére, mire megteázott, kiszámította, hogy Sztavropolig az út hét-tizenegyed része van hátra, és adósságát - amely összvagyona egynyolcadrészét teszi ki - hét hónap alatt kifizetheti, ha takarékoskodik; azután megnyugodva burkolózott bundájába, hátradőlt a szánban és újra elszunnyadt. Képzelete most már a jövőbe szállt, a Kaukázusba. Alomképeiben Amalat-bégek, cserkeszlányok, hegyek, szakadékok, zúgó hegyipatakok, félelmetes veszélyek nyüzsögtek - mindezt zavarosan, homályosan látja maga előtt, de csábító dicsőség, fenyegető halál teszi érdekessé a jövő e zagyva elképzelését. Hol rendkívüli bátorsággal és mindenkit ámulatba ejtő erővel hegyilakók tömegeit mészárolja és igázza le; hol ő maga is hegyilakó, és velük együtt védelmezi függetlenségét az oroszok ellen. Ahogy a részletekbe mélyed, régi moszkvai ismerősei is belekeveredned a kiszínezett történetbe. Szaska B. hol az oroszokkal, hol a hegyilakókkal szövetkezve harcol ellene. A győző diadalünnepén - ki tudja, hogyan - még moszjő Capelle is részt vesz. Ha eközben felötlik valami régi megaláztatás, gyengédség vagy hiba emléke, valahogy még ez az emlék is megédesül. Világos: ott a hegyek, zúgó patakok, cserkeszlányok és veszedelmek világában ezek a hibák nem ismétlődhetnek meg. Meggyónta őket önmagának, ezzel az ügy be van fejezve. És ott lebeg előtte még egy ábrándkép, a legszebb, a legdrágább, amely belevegyül a jövőnek minden elképzelésébe. Ez az ábránd: a nő. Ott a hegyek között cserkesz rabnő alakjában jelenik meg, dereka nádszál, haja hosszú varkocsba fonva, mélytüzű szemében alázatos szerelem csillog. Magányos házikót lát a hegyekben, s a küszöbön *őt*, amint reá vár, Olenyinre, aki fáradtan, porosan, vérrel-dicsőséggel borítva tér vissza hozzá; és elképzeli csókjait, vállát, édes hangját, szelíd alázatosságát. Igéző teremtés, de tanulatlan, vadóc, csiszolatlan. És a hosszú téli estéken Olenyin tanítja, neveli. A leány eszes, fogékony, tehetséges, gyorsan elsajátítja a szükséges ismereteket. Miért ne? Könnyen tanul idegen nyelveket, miért ne olvashatná, élvezhetné a francia regényeket! A *Notre-Dame de Paris*[8] például bizonyára nagyon tetszenék neki. És miért ne társaloghatna franciául? Az előkelő szalonokban több természetes méltósággal mozog, mint a felső tízezer hölgyei. És gyönyörűen, szenvedélyesen, magávalragadó egyszerűséggel énekel. „Eh, badarság!” - korholja önmagát. Azután állomásra érkeznek, másik szánba kell szállni, borravalót osztogatni. De képzelete újra csak a badarságot

[8] Victor Hugo regénye („A párizsi Notre-Dame.”)

hajszolja, amelytől az imént meg kellett válnia, és újra feltűnik előtte a cserkesz lány, a dicsőség, aztán meg: hazatérés Oroszországba, szárnysegédi kinevezés, csodaszép feleség... „De hiszen szerelem nincs - vitatkozik önmagával. - A dicsőség fabatkát sem ér. Hát a hatszázhetvennyolc rubel? Hát a meghódított tartomány, amely nagyobb vagyont jelent, mint amennyire életem végéig szükségem van? Egyébként nem lenne tisztességes dolog, ha egymagam élvezném ezt a vagyont. Szét kell osztanom. De kinek? Hatszázhetvennyolc rubelt moszjő Capelle-nek, a többit majd meglátjuk...” Azután már végképp összezavarodnak látomásai, gondolatai, csak Vanyusa hangja meg a mozgás megszűnésének tudata szakítja félbe fiatal, egészséges álmát; maga sem tudja, hogy az újabb postaállomáson hogyan kecmereg át egyik szánból a másikba s folytatja útját.

Másnap reggel megint ugyanaz: ugyanolyan állomások, ugyanolyan teázás, ugyanúgy a lovak mozgó fara a szán előtt, ugyanazok a kurta párbeszédek Vanyusával, ugyanazok a zűrzavaros ábrándok, szendergések estefelé, ugyanaz a kimerült, egészséges, fiatal álom egész éjszaka.

3

Minél távolabb jutott Olenyin Oroszország szívétől, annál távolabbinak tetszettek régi emlékei, s minél közelebb ért a Kaukázushoz, annál jobban ujjongott a szíve. „Elmenni örökre és soha vissza nem térni, soha többé nem mutatkozni a társaságban - gondolta vágyakozva. - Mert azok az emberek, akiket itt látok, nem emberek; senki sem ismer közülük, egy sem juthat el soha Moszkvába abba a társaságba, amelyben forogtam, sohasem tudhatja meg a múltam. És abból a társaságból meg senki sem tudhatja meg, mit csináltam itt, ezek között az emberek között.” Szabadnak érezte magát egész múltjától, egészen újszerű szabadságérzet fogta el e bárdolatlan lények között, akikkel az úton szembetalálkozott, s akiket nem ismert el embereknek olyan értelemben, ahogyan moszkvai ismerőseit embernek tekintette. Minél primitívebb volt a nép, minél kevesebb jelét látta a civilizációnak, annál szabadabbnak érezte magát. Sztavropol, amelyen átutazott, elkeserítette. Bosszantották a cégtáblák - még francia cégtáblák is akadtak közöttük! - a hintóban ülő dámák, a téren sorakozó bérkocsik, a bulvár, a kalapos, köpönyeges férfi, aki a bulváron sétálva az arra kocsizó hölgyeket nézegette. „Ezek az emberek talán ismernek valakit az ismerőseim közül” - és megint eszébe jutott a klub, a szabó, a kártya, a társaság... Sztavropol után azonban már teljesen kielégítő volt minden: vad, civilizálatlan, és ráadásul harcias és festői. Olenyin egyre jobban megvidámult. Úgy érezte, minden kozák, postakocsis, állomási felügyelő egyszerű, tiszta lélek, úgy tréfálkozhat, beszélhet velük, ahogy épp kedve tartja, nem kell azzal törődnie, milyen réteghez tartoznak. Mind az emberi fajhoz tartoztak, melyet Olenyin szeretett, anélkül, hogy ezt tudta volna, és mind jó szándékkal voltak iránta.

Már a doni kozákok földjén kocsival cserélték föl a szánt, Sztavropol után pedig úgy fölmelegedett a levegő, hogy Olenyin bunda nélkül utazott tovább. Tavasz volt - váratlan, szívderítő tavasz. Éjszaka már nem engedték ki a kozákfalvakból, és úgy hírlett, este veszélyes utazni. Vanyusának inába szállt a bátorsága, a postakocsin töltött fegyver hevert. Olenyin mindettől még jobb kedvre derült. Az egyik postaállomáson a felügyelő elbeszélte, hogy a napokban szörnyű gyilkosság történt az úton. Egyre több fegyveressel találkoztak. „Ahá, kezdődik” - gondolta magában Olenyin, és várta, mikor jelennek meg előtte a hófödte hegyek, amelyekről annyit hallott. Egyik nap estefelé a nogaj kocsis ostorával a felhők mögül kibukkanó hegyekre mutatott. Olenyin buzgón meresztette a szemét, de borús volt az idő, és a felhők félig eltakarták a hegyeket, csak valami szürkésfehéret, bodorodót látott, és akárhogyan erőlködött, semmi rendkívülit sem talált ebben a látványban, pedig annyit hallott, olvasott róla. Úgy vélte,

a hegyek meg a felhők teljesen egyformák, s a havasok különleges szépsége, amellyel telebeszélték a fejét, éppen olyan kitalálás, mint Bach muzsikája meg a *szerelem* - mert egyikben sem hitt - és most már nem is volt kíváncsi a hegyekre. De másnap reggel a csípős levegőre korán ébredt postakocsijában; egykedvű pillantást vetett jobb felé. Kristálytiszta reggel volt. Egyszer csak húsz lépésnyi távolságban - legalábbis az első percben úgy hitte - vakító fehér, gyengéden rajzolt óriástömegeket pillantott meg, csúcsaik szeszélyes, furcsa körvonallal határolódtak el a távoli égbolttól. És amikor felfogta, milyen távol vannak tőle ezek a hegyek s a hegyek az égtől, és milyen óriásiak a hegyek, és amikor átérezte a látvány egész határtalan szépségét, akkor megijedt, hogy mindez csak álom, látomás. Megrázkódott, hogy fölébredjen. A hegyek ott voltak változatlanul.

- Mi ez? - kérdezte a kocsistól.

- Hát a hegyek - felelte a nogaj egykedvűen.

- Én is már rég bámulom őket - jegyezte meg Vanyusa. - Csudaszépek! El se hiszik majd odahaza.

A postatrojka sebesen haladt a sima úton, s a hegyek látszólag szaladtak a látóhatáron; rózsaszínű csúcsaik megcsillantak a felkelő nap sugaraiban. Olenyint eleinte csak megdöbbentették a hegyek, azután megörvendeztették; de később, ahogy egyre tovább nézte a havas hegyláncot, amely nem alacsonyabb fekete hegyek közül nőtt ki, hanem egyenesen a síkságból, lassan-lassan behatolt szépségükbe, és *megérezte* a hegyeket. Attól fogva minden, amit gondolt, minden, amit érzett, felvette a hegyek új, szigorú és fenséges jellegét. A moszkvai emlékek, szégyenkezés és megbánás, a Kaukázusról szőtt olcsó, banális ábrándjai - mindez eltűnt és soha többé vissza nem tért. Mintha egy ünnepélyes hang így szólt volna hozzá: „Most kezdődik." És most már mindent komolyan kellett venni: az utat, a távolban kanyargó Terek szalagját, a falvakat, az embereket. Ha felnézett az égre, eszébe jutottak a hegyek. Ha magával foglalkozott, vagy Vanyusával - megint ott voltak a hegyek. Szembejön két kozák lóháton, a puska ütemesen reng a hátukon, lovaik pej meg szürke lába összekeveredik szeme előtt - és megint a hegyek... Túl a Tereken *aul* füstje száll, és a hegyek... Felkel a nap, és megcsillan a nád közül előbukkanó Terek vizén, és a hegyek... Szekér jön a kozák faluból, asszonyok járnak-kelnek, szépek, fiatalok, és a hegyek... Abrekek száguldanak a síkságon, és én megyek elébük, nem félek, van fegyverem, velem az erő és a fiatalság, és a hegyek...

4

A Terek vonalának az a mintegy nyolcvan verszta hosszúságú része, amelynek mentén a grebenyi kozákfalvak fekszenek, táj és lakosság szempontjából egységes. A kozákokat a hegyilakóktól elválasztó Terek zavaros, gyors vize itt már szélesen, nyugodtan hömpölyög, állandóan szürke homokot hord és rak le a náddal benőtt alacsony jobbparton, és alámossa a szakadékos, bár nem magas balpartot, lemeztelenítve a százados tölgyek, korhadó platánok, fiatal sarjak gyökereit. A jobbparton a békés, de itt-ott még nyugtalankodó hegyilakók auljai fekszenek, a balparton, félversztányira a víztől és egymástól hét-nyolc versztányira a kozákfalvak. A régi időkben legtöbbjük közvetlenül a víz partjára ért ki, de a Terek, mely évről évre északabbra hajlik el a hegyektől, alámosta őket, most már csak gyomverte romok jelzik helyüket, elvadult gyümölcsösök, egy-egy körtefa, jegenyenyár és szomorúfűz, melyekre földiszeder és elvadult szőlő fut fel. Senki sem lakik már bennük, a homokban csupán szarvas, farkas, nyúl meg fácán nyomai látszanak, mert ezek az állatok megkedvelték az ember nem lakta helyeket. A kozákfalvakat az erdőn át nyílegyenesen vágott út köti össze egymással. Az

út mentén „kordonok”, kozák őrláncok húzódtak, közöttük őrtornyokban fegyveres strázsák. A kozákok tulajdona csupán egy keskeny, alig háromszáz öl széles, erdős, termékeny földsáv. Attól északra a Nogaj- vagy Mozdok-sztyepp homokbuckái kezdődnek, amelyek messze északra terjednek s ég tudja, hol, egybeolvadnak a Turkmén, az Asztrahanyi és a Kirgiz-Kajszak sivataggal. A Terektől délre a Nagy-Csecsnya, a Kocskalikov gerinc, a Fekete-hegyek, még egy hegylánc és mögöttük a havasok, amelyek csak odalátszanak, de soha senki sem merészkedett odáig. Ezt a termékeny, erdős, dúsnövényzetű földsávot ősidők óta harcias, szép és gazdag, óhitű orosz népesség lakja: a grebenyi kozákok.

Óhitű őseik nagyon-nagyon régen menekültek ide Oroszországból, és a Tereken túl, a csecsencek között a Grebenyen települtek meg: így hívják a Nagy-Csecsnya erdős hegyeinek első vonulatát. A csecsencek közt élve a kozákok összeházasodtak velük, és átvették a hegylakók szokásait, erkölcseit, életmódját, de régi tisztaságában őrizték meg az orosz nyelvet és hitüket. Még ma is elevenen él a kozákok közt a hagyomány, hogy Rettegett Iván cár lejött Terekhez, a Grebenyről magához hívta a kozák véneket, földet adományozott nekik a folyón innen, felszólította őket, éljenek barátságban az oroszokkal, és ennek fejében megígérte, hogy nem kényszeríti rájuk sem az orosz állampolgárságot, sem a pravoszláv vallást. A kozákok a mai napig is tartják a rokonságot a csecsencekkel, s a világon a legjobban szeretik a szabadságot, a tétlenséget, a rablást meg a háborút. Oroszország hatása csupán legrosszabb oldaláról mutatkozik: választási kényszerben, a harangok eltulajdonításában, meg az ott állomásozó cári csapatokban. A kozák természetes hajlama szerint kevésbé gyűlöli a vitéz hegyilakót, aki megölte testvérét, mint az orosz katonát, akit azért szállásoltak be hozzá, hogy megvédje faluját, de aki telefüstöli pipabűzzel a házát. A hegyilakóban hős ellenségét tiszteli, de megveti az idegen cári katonát, akiben elnyomóját látja. Az orosz paraszt a kozák szemében idegen, bárdolatlan és megvetendő lény, voltaképpen csak az odavetődő vándorárusokból ismeri, meg az áttelepült kisoroszokból, akiket megvetően sipkásoknak nevez. Aki ad magára, ruházatában is a cserkeszeket utánozza. A legjobb fegyvert a hegyilakóktól szerzik, a legjobb lovat is tőle vásárolják vagy lopják. A hetyke kozák legény büszke tatár nyelvtudására, és ha felönt a garatra, még a maga fajtájával is tatárul beszél. Ennek ellenére azonban ez az idevetődött kicsiny keresztény néptörzs, amely félvad mohamedán törzsek és katonák között él, a fejlettség magas fokán állónak tekinti önmagát, és csupán a kozákot ismeri el embernek, mindenki mást megvet és lenéz.

A kozák ideje nagy részét az őrláncban, portyázáson, vadászattal vagy halászattal tölti. Otthon úgyszólván sosem dolgozik. Kivételes alkalom, ha hazatér falujába, és olyankor *mulat*. Minden kozáknak megterem a maga bora, és a részegeskedés nem is annyira közös hajlam, mint inkább szertartás; nem-teljesítése hitszegésszámba menne. A nőt a kozák úgy tekinti, mint jóléte eszközét; mulatni csak a leánynak szabad, az asszonyát fiatal korától késő vénségéig keményen dolgoztatja, és keleti szokás szerint rabszolgai szorgalmat és engedelmességet kíván meg tőle. E nézetek következtében a nő testileg és jellemileg igen erősen kifejlődik és, noha látszólag aláveti magát a férfi akaratának, hasonlíthatatlanul nagyobb súlyt és tekintélyt nyer a családi életben, mint a nyugati nő. Így van ez mindenütt Keleten: az asszony távol áll a közösségi élettől, hozzászokik a nehéz férfimunkához, s ezáltal annál nagyobb súlyra, hatalomra tesz szert a családban. Idegen jelenlétében a kozák illetlenségnek tartja, hogy kedves vagy akárcsak fölösleges szót intézzen feleségéhez, de amikor négyszemközt marad vele, önkéntelenül érzi az asszony fölényét. Házát, minden holmiját, egész gazdaságát az asszonynak köszönheti, mindezt az asszony munkája, gondoskodása tartja fenn. S bár a kozák szilárdul meg van róla győződve, hogy a munka szégyen, és csak asszonyhoz vagy nogaj béreshez illik, mégis homályosan érzi, hogy minden, amiből él és amit sajátjának nevez, ennek a munkának az eredménye, és az asszonynak, feleségnek vagy anyának, akit szolgálójának

tekint, hatalmában áll, hogy megfossza őt mindattól, aminek gyümölcsét élvezi. Az állandó nehéz, férfias munka, a vállán nyugvó gond és felelősség bátor, önálló jellemmé fejlesztette a grebenyi kozákasszonyt, és bámulatos testi erővel ruházta fel, kifejlesztette józan gondolkodását, elszántságát, kitartását. A kozák nők nagy része erősebb, eszesebb, fejlettebb és szebb a férfiaknál. A grebenyi nő szépsége pedig bámulatos harmóniában egyesíti magában a tiszta cserkesz arctípust az északi nő izmos, hatalmas termetével. A kozák nők itt cserkesz ruházatot viselnek: tatár inget, besmetet és csuvjakot,[9] de fejkendőjüket orosz módra kötik meg. A tiszta, szép, cifra ruha, s ugyanolyan berendezés már szokásukká, életszükségletükké vált. A férfiakkal szemben a nők, különösen a hajadon lányok, teljes szabadságot élveznek. Novomlinszk falut a grebenyi kozákság központjának tekintik. Itt maradtak meg a legtisztábban az ősi grebenyi szokások, s ennek a falunak az asszonyai Kaukázus-szerte híresek szépségükről. A kozákok megélhetését szőlők meg gyümölcsöskertek, dinnye- és tökföldek biztosítják, továbbá halászat és vadászat, kukorica- és kölestermésük, végül a hadizsákmány.

Novomlinszk három versztányira van a Terektől, sűrű erdő választja el a folyótól. A falut keresztülszelő út egyik oldalán a folyó kanyarog, a másikon szőlős- meg gyümölcsöskertek zöldellnek, és a Nogaj-sztyepp homokbuckái látszanak. A falut földhányás meg tüskés bozót veszi körül. Magas, cölöpös, nádfödeles kapun járnak ki s be a faluba; a kapunál fatalpon otromba, ócska ágyú, melyet a kozákok vagy száz esztendeje zsákmányoltak és azóta sem sütöttek el. A kapunál néha őrt áll egy egyenruhás, kardos-puskás kozák, néha nem; néha tiszteleg az arramenő tiszteknek, néha pedig nem. A kapu nádfödele alá fehér deszkára fekete festékkel fel van írva: 266 ház, lélekszáma 897 férfi, 1012 nő. A kozákok háza mind rőfnyi, vagy annál is magasabb cölöpökre épült, magas gerincű teteje náddal van födve. Valamennyi, ha nem is új, de takaros, tiszta, magas tornácfeljárója mindegyiknek más-más díszítésű, és a házak nem tapadnak egymáshoz, hanem tágasan, festőien helyezkednek el a széles utak, utcácskák hosszán. A világos, nagyablakos házak előtt gyakran sötétzöld nyárfa, gyengéd világos levelű, hófehér illatos virágú akác áll a kerítés mögött a tető fölé emelkedve, néhol orcátlanul sárga napraforgó rikít, és tök meg szőlő kanyargós indái kúsznak. A nagy piactéren három boltban rőfösárut, tökmagot, szentjánoskenyeret és mézeskalácsot árulnak; az egyik oldalon, magas kerítés és öreg topolya-fák sora mögül a többinél hosszabb és magasabb épület látszik, ablakai kétszárnyúak: az ezredparancsnok háza. Hétköznap, különösen nyaratszaka, nem sok embert látni a falu utcáin. A férfiak szolgálatban, az őrláncon vagy portyázáson vannak, az öregebbje vadászik, halászik, vagy a fehérnéppel a veteményes- és gyümölcsöskertekben dolgozik. Csak a legvénebbek, a gyerekek meg a betegek maradnak otthon.

5

Az a különös fajta este volt, amilyent csak a Kaukázusban látni. A nap már a hegyek mögé bukott, de még világos volt. Az alkonypír az ég egyharmadát elöntötte, fényében élesen váltak el a háttérből a gyöngyházfehér hegyóriások. Ritka, mozdulatlan és zengő volt a levegő. A hegyek hosszú, néhány versztás árnyékot vetettek a sztyeppre. A folyón túl, a síkság, az utak, minden néptelen volt. Ha imitt-amott nagy ritkán lovasok tűnnek fel, a kozákok az őrláncból meg a csecsencek auljaikból csodálkozva, kíváncsian szemlélik őket és találgatják, kik lehetnek és mi rosszban sántikálnak. Annyira tartanak itt egymástól az emberek, hogy mihelyt leszáll az est, lakhelyük közelébe húzódnak; madár és vad, embert nem félve, szabadon kószálhat a pusztában. A gyümölcsösökből vidáman tereferélve sietnek haza a kozákasszonyok,

[9] A besmet rövid kaftánféle, a csuvjak puha, sarkatlan lábbeli.

hogy napszállta előtt hazaérjenek. És a gyümölcsösök is elnéptelenednek, mint az egész környék, de annál jobban megélénkül a falu ebben az órában. Mindenfelől özönlik befelé a nép gyalogszerrel, lóháton, nyikorgó szekéren. A leányok ingük szélét feltűrve, vidáman fecsegve, kezükben hosszú vesszővel szaladnak a kapuhoz az állatok elé; a csorda már közeledik, por- és szúnyogfelhőbe burkoltan érkezik a sztyepp felől. A jóllakott tehenek és bivalytehenek szétszélednek az utcán, a tarkabesmetes kozáklányok ide-oda suhannak köztük. Éles hangjuk, víg kacagásuk, sivalkodásuk elvegyül az állatok bőgésével. Emitt fegyveres kozák lóháton - az őrláncból kérezkedett haza - odaléptet az egyik házhoz, lehajlik és megkocogtatja az ablakot; a kopogásra szép, fiatal női fej hajlik ki, becéző, kedves szavak csendülnek fel. Amott széles arcú, rongyos ruhájú nogaj béres érkezik nádrakománnyal a sztyeppből; nyikorgó szekerével befordul a jeszaul[10] tágas, tiszta udvarába, ledobja a jármot a fejüket rázó ökrökről, és tatár módra köszönti a gazdát. A hatalmas tócsa mellett, mely az utca szélességét csaknem teljesen elfoglalja, s amelyet már hosszú esztendők óta fáradságosan kerülget a nép a kerítéshez húzódva - a tócsa mellett mezítlábas kozák leány halad el, hátán nagy köteg rőzse, inge szélét felfogja, fehér lábszára kivillan; egy hazatérő kozák vadász tréfásan rárivall: „Magasabbra emeld, te huncut!” - és úgy tesz mintha célba venné, a lány meg leereszti ingét, és elejti rőzsekötegét. Egy vén kozák halászatról tér vissza, nadrágja térdig feltűrve, nyitott inge látni engedi melle ősz szőrzetét, vállán hálóban még ficánkoló, ezüstös samaját[11] visz; hogy hamarabb hazaérjen, átmászik a szomszéd törött kerítésén, és gúnyája beakadva elszakad. Amott egy öregasszony vastag, száraz faágat húz maga után, a ház sarka mögött fejszecsattogás hallatszik. Kozák lurkók visongva kergetik pörgettyűjüket mindenütt, ahol az utcán lapos hely akad. Asszonyok másznak át a kerítésen, hogy ne kelljen kerülniük házáig. A kéményekből kizjak[12] illatos füstje száll. Valamennyi udvarból a lázas sürgés-forgás zaja hallatszik, amely megelőzi az éjszaka csendjét.

Ulitka anyó, a kozák zászlós és tanító felesége, csakúgy, mint a többi asszony, kiment az udvar kapujába, és várja a jószágot, amelyet már terel hazafelé a lánya, Marjanka. Még arra sem volt ideje, hogy kinyissa a vesszőfonatos kapuszárnyat, amikor a hatalmas bivalytehén, szúnyogok rajától kísérve, bőgve benyomul a kapun; mögötte lassan kocognak a jóllakott tehenek, fényes, nagy szemükkel megismerik asszonyukat, farkukkal ütemesen csapkodják oldalukat. A karcsú, szépséges Marjanka belép az udvarba, eldobja vesszejét, betámasztja a fonott kaput, és fürgén szalad, hogy szétkergesse és terelje a jószágot.

- Vedd le a csuvjakodat, te égetnivaló! - kiált rá az édesanyja. - Hisz tönkreteszed egészen!

Marjana egy cseppet sem sértődik meg az „égetnivaló” megszólításon, sőt kedveskedésnek veszi, és vígan folytatja munkáját. Arcát kendővel kötötte be, rózsaszínű ing van rajta és zöld besmet. A hízott, kövér tehenek nyomában eltűnik az udvar mélyén az istállóban, és már csak a hangja hallik, amint gyengéden unszolja a bivalytehenet: „Maradj nyugton, te! Ne te, mátuska, netene...” Nemsokára újra megjelenik, s az öregasszonnyal együtt két nagy csöbör tejet cipel az istállóból a tejeskamrába - az aznapi fejés eredményét. A tejeskamra agyagkéményéből hamarosan kizjak füstje száll égnek, a tejből kajmakot[13] főznek; a leány felszítja a tüzet, édesanyja kimegy a kapu elé. Szürkület borul a falura. A levegő megtelik főzelék, jószág meg kizjakfüst szagával. A kapukon ki-be s az utcán át mindenfelé kozákasszonyok

[10] Kozákkapitány.

[11] Heringféle hal.

[12] Préselt, szárított tehéntrágya; tüzelésre használják.

[13] Sajtszerű étel.

szaladnak, kezükben égő rongydarab. Az udvarokból a megfejt állatok szuszogása, csendes kérődzése hallatszik, asszonyok, gyermekek kiáltanak át egymásnak az utca egyik oldaláról a másikra. Részeg férfihangot hétköznap ritkán hallani.

A szemközti udvarból magas termetű, férfias öreg kozákasszony jön át Ulitkához tüzet kérni; kezében rongydarab.

- Elkészültetek, Ulita anyám? - kérdi!

- A lányom még fűt. Talán bizony tűzért jöttél? - kérdi Ulitka anyó, büszkén, hogy szívességet tehet a másiknak.

A két asszony bemegy a házba; durva kezük, mely nem szokott az apró tárgyakhoz, remegve húzza le a tetőt az értékes gyufaskatulyáról: ritkaság ez a Kaukázusban. A férfias arcú szomszédasszony leül a zsámolyra, szemlátomást vágyik egy kis tereferére.

- Az urad az iskolában van, jó anyám? - kérdi.

- Tanítja a gyerekeket, jó anyám. Azt írja, megjön az ünnepre - feleli Ulitka anyó.

- Nagyszerű ember, csupa jót tesz.

- Bizony, sok jót tesz, jó anyám.

- Az én Lukasám meg az őrláncon van, nem eresztik haza - mondja a szomszédasszony, holott a zászlós felesége ezt régesrég tudja. De hiába, szólnia kell fiáról, Lukasáról, akit nemrég adott fegyveres szolgálatra s szeretné, ha feleségül kapná Marjanát, a tanító és zászlós leányát.

- Mindig őrségen van?

- Mindig bizony. Ünnep óta nem volt idehaza. A minap küldtem neki inget Fomuskinnal. Azt mondja, jól megy sora, a fölöttesei is meg vannak vele elégedve. Azt mondják, megint abrekeket[14] keresnek. Azt mondja, Lukaska jókedvű, kutyabaja.

- Hálistennek - bólint a zászlósné. - Nemhiába nevezik Fogónak.

A „Fogó" nevet Lukaska egy bátor tettéért kapta: egy kozákgyereket kimentett - ki*fogott* a vízből. Ulitka anyó azért említi ezt, hogy a maga részéről ő is mondjon valami kellemeset Lukaska édesanyjának.

- Istennek hála, jó fiú, mindenki szereti - szól Lukaska anyja. - Csak megházasíthatnám, nyugodtan halnék meg.

- Talán nincs elég lány a faluban? - feleli a furfangos zászlósné, és kérges kezével óvatosan csukja be a gyufaskatulyát.

- Elégnek van elég, jó anyám - feleli Lukaska édesanyja fejét ingatva. - De a lányod, Marjanuska, az olyan lány, hogy hetedhét országon sem találni párját.

A zászlósné ismeri a szomszédasszony szándékát, de noha Lukaskát jó katonának tartja, kitér a beszélgetés folytatása elől, elsősorban azért, mert az ő férje zászlós és tanító, vagyonos ember, Lukaska pedig egyszerű kozák fia, árvagyerek. Másodszor azért, mert nem akar egyhamar megválni lányától. Legfőképpen pedig azért, mert az illem így követeli.

- Hát bizony, Marjanuska felcseperedett, maholnap ő is eladósorba kerül - jegyzi meg tehát szerényen, tartózkodón.

---

[14] Békétlenkedő hegyilakó-martalócok.

- Elküldöm én a kullogókat (házasságszerzőket), el én, csak a gyümölcsöt takarítsuk be, aztán elibéd járulunk - fogadkozik Lukaska édesanyja. - Eljövünk és Ilja Vasziljevicsnek tesszük tiszteletünket.

- Mit számít Ilja! - szól Ulitka anyó büszkén. - Velem kell erről beszélni. Mindennek eljön az ideje.

Lukaska édesanyja a zászlósné szigorú arcáról leolvassa, hogy most már nem tanácsos erről tovább beszélni, a gyufával meggyútja a rongyot, föláll és búcsúzik:

- Ne hagyj cserben, jó anyám, emlékezz szavamra. No, megyek, tüzet kell rakni - teszi hozzá.

Ahogy átmegy az utca másik oldalára, kinyújtott kezében tartva az égő rongyot, összetalálkozik Marjankával, s a leány köszönti őt.

„Szép lány, dolgos lány - gondolja Lukaska anyja és utánanéz. - Nem kell ennek már nőnie, itt az ideje, hogy férjhez adják, tisztességes családba; Lukaska éppen hozzávaló."

Ulitka anyónak is megvan a maga gondja. Ahogy ott kuporgott a küszöbön, azonmód ülve marad, és erősen töri a fejét, amíg a lánya nem szólítja.

6

A falu férfi lakossága portyázáson és az őrláncon él, a posztokon, ahogyan a kozákok nevezik. Az a Lukaska, a Fogó, akiről a két öregasszony beszélgetett, aznap estefelé a nyizsnyeprotocki poszt őrtornyán állt. A nyizsnyeprotocki poszt közvetlenül a Terek partján van. Lukaska az őrtorony korlátjára könyökölve hol a Terek túlsó partját kémlelte hunyorogva, hol meg lenézett kozáktársaira, és néha-néha leszólt hozzájuk. A nap már a havas gerinchez közeledett, amely bodor felhők fölött fehérlett. A hegycsúcs lábánál hullámzó felhők pedig egyre sötétebb árnyékba borultak. A levegő áttetszővé vált, mint mindig estefelé. A közeli sűrű erdőből friss szellőcske fújdogált, de a poszt körül még meleg volt. A beszélgető kozákok hangja erősebben csengett és megállt a levegőben. A Terek sebes folyású, barna vize élesebben elvált a mozdulatlan partoktól egész mozgó tömegével. Apadóban volt, partjain és a zátonyokon itt-ott nedves föveny barnállott. Az őrhellyel szemben, a túlsó parton minden kihalt volt, csupán alacsony, hallgatag nádas húzódott egészen a hegyek lábáig. Valamivel arrább a lapos parton csecsenc aul vályogházai, lapos tetői, tölcsérforma kéményei tűntek fel. Az őrtoronyban álló fiatal kozák éles szeme a békés aul esteli füstjében is követte a kék- meg pirosruhás csecsenc nőalakok minden mozdulatát.

Noha a kozákok óráról órára várták a folyón átkelő abrekek támadását a tatár oldal felől (különösen gyakori volt ez májusban, amikor az erdő a Terek partján olyan sűrű, hogy gyalogos nehezen törtet rajta keresztül, a folyó pedig olyan sekély, hogy helyenként a lovas átgázolhat rajta), s noha két nappal azelőtt egy lovas kozák „cédulát" hozott az ezredparancsnoktól, amely közölte, hogy a felderítők jelentései szerint egy nyolc abrekből álló csoport készül átkelni a folyón, s ezért különös elővigyázatosságra utasítják az őrséget - az őrhelyen nem léptettek életbe semmiféle különös elővigyázatosságot. A kozákok lovai nem voltak megnyergelve, ők maguk mintha csak otthon volnának, fegyvertelenül horgásztak, vadászgattak, iddogáltak. Csak az ügyeletesnek a lova legelészett megnyergelve, megnyűgözve az erdő szélén, s csak az őrtálló kozáknál volt puska és kard, csak ő volt teljes egyenruhában. Az őrmester - nyurga, sovány kozák, akinek feltűnően hosszú háta és rövid karja, lába volt - egy szál nyitott besmetben ült a szállás fala tövében a földpadkán. Szemét lehunyva, arcán valódi parancsnoki fölény és unalom kifejezésével, hol az egyik, hol a másik kezébe támasztotta a

fejét Egy idősebb kozák, akinek fekete körszakálla már erősen őszbecsavarodott, s minden ruházata egy fekete derékszíjjal körülövezett orosz ing volt, a víz legszélén hevert, és lustán bámult az egyhangúan habzó, fodrozódó Terekre. A többieket is elcsigázta a hőség, alaposan neki vetkőztek; ki fehérneműjét öblögette a Terek vizében, ki lószerszámot fonogatott, ki meg dalt dudorászott a part forró homokjában elnyúlva. Az egyik, egy feketére égett, beesett arcú kozák, szemlátomást holtrészegen hanyatt feküdt a szállás egyik falának tövében, ahol két órával azelőtt még árnyék volt, de most perzselőn tűztek oda a ferde napsugarak.

Lukaska, aki az őrtornyon állt, húszesztendős, sudár, szép szál legény volt, nagyon hasonlított az anyjához. Arca és egész testalkata, fiatalos szögletessége ellenére is, nagy testi és jellembeli erőről tanúskodott. Noha csak nemrég verbuválták a csapathoz, meglátszott arca nyílt kifejezésén, nyugodt, biztos testtartásán, hogy már felvette azt a katonás és kissé büszke modort, amely a kozákok - és általában a fegyveresen járó emberek - sajátja, meglátszott rajta, hogy igazi kozák és tudja, mit ér. Bő cserkeszkája itt-ott szakadozott volt, sapkáját csecsenc módra tarkójára vágta, lábszárvédőjét térde alá tolta. Ruházata szegényes volt, de azzal a jellegzetes kozák rátartisággal viselte, amely voltaképpen a csecsenc vitézek - dzsigitek - utánzásában áll. Az igazi dzsigit ruhája mindig bő, rongyos, hanyag és kényelmes; csak a fegyvere drága. De ezt a rongyos ruhát, drága fegyvert bizonyos jellegzetes módon viseli, övezi, rakja magára, ami nem mindenkinek sikerül, és a kozáknak, hegyilakónak első pillantásra szemébe ötlik. Lukaskában megvolt ez a valami, ami az igazi dzsigitet jellemzi. Kezét kardja markolatára téve, szemét összehúzva figyelte a távoli ault. Arcának vonásai külön-külön nem voltak szépek, de ha valaki egy pillantással átfogta délceg termetét és fekete szemöldökű, okos arcát, akaratlanul felkiáltott: „Legény a talpán!”

- Mennyi fehérnép összecsődült odaát az aulban! - jegyezte meg érces hangon, villogó fehér fogsorát kimutatva; szavait senkinek sem szánta különösképpen.

Nazarka, aki odalenn hevert a homokban, nyomban felkapta a fejét és megjegyezte:

- Talán vízért mennek.

- De jó lenne puskával rájuk ijeszteni - nevetett Lukaska. - Bezzeg szétrebbennének!

- Nem visz el odáig.

- Dehogyis nem! Az enyém elvisz. Megállj, majd ha eljön az ünnepük, elmegyek én Girej kánhoz vendégségbe, *buzá*-t[15] inni - fogadkozott Lukaska, és mérgesen hessegette magáról a hozzátapadó szúnyogokat.

A cserjés megzörrent, magára vonva a kozákok figyelmét. Korcs, foltos vizsla szaladt ki az őrhelyig, nyomot szimatolva buzgón csóválta vedlett farkát. Lukaska fölismerte szomszédjának, Jeroska bácsinak, a vadásznak kutyáját, s nyomban utána észrevette a fák között magát a közeledő vadászt.

Jeroska bácsi hatalmas termetű öreg kozák volt, galambősz szakállú, és olyan széles mellű és vállú, hogy az erdőben, ahol nem volt őt kihez mérni, alacsonynak látszott - olyan arányosak voltak erős tagjai. Rongyos, feltűrt aljú kozákkaftán volt rajta, lábán kemény, cserzetlen irhacsizma, melyet zsineggel tekert kapcája fölé, fején gyűrött, fehér, kicsi sapka. Egyik vállán átvetve solymárfelszerelést cipelt; meg tarisznyát, melyben egy tyúkocska meg egy kuvik volt a héják odacsalogatására; másik válláról szíjra akasztva egy elejtett vadmacska lógott; övéről hátul zacskó fityegett, melyben puskagolyót, lőport, kenyeret tartott, azután egy lófark,

[15] Kölesből vagy árpából főzött ital.

amellyel a szúnyogokat hessegette, végül szakadozott, vérfoltos hüvelybe dugott óriási tőr és két elejtett fácán. Végignézett az őrségen és megállt.

- Hej, Ljam! - kiáltott rá a kutyára olyan mennydörgő basszushangon, hogy az erdő sokáig visszhangzott tőle, majd vállára vetette óriási gyutacsos puskáját, amelyet a kozákok flintának neveznek, és megemelintette sapkáját.

- Adjon Isten minden jót, fiúk! Hej! - fordult a kozákokhoz éppoly erős és vidám hangon, minden erőfeszítés nélkül s mégis olyan hangosan, mintha a folyó túlsó partjára kiáltana át valakinek.

- Isten hozott, bácsi! Minden jót! - válaszolt innen is, onnan is a kozákok fiatal hangja.

- Mit láttatok? Mondjátok el! - kurjantotta Jeroska bácsi, és cserkeszkája ujjával törölgette az izzadságot széles, vörös arcáról.

- Hallod-e, Jeroska bácsi, micsoda héja fészkel ott a platánon! Mihelyt beesteledik, körözni kezd - mondta Nazarka huncutul pislogva, vállát, lábát rándítva.

- Mit beszélsz! - szólt az öreg hitetlenkedve.

- Úgy van, ahogy mondom, lessed csak - erősítette meg Nazarka kuncogva.

A kozákok nevettek.

Nazarka nem látott semmiféle héját, de az őrláncon szolgálatot teljesítő fiatal kozákok rég megszokták, hogy Jeroska bácsit ugrassák, megtréfálják, valahányszor meglátogatta őket.

- Ej, te bolond, mit jár a szád! - szólt le Lukaska feddőn az őrtoronyból.

Nazarka nyomban elhallgatott.

- Ha lesni kell, hát lesbe állok - felelt az öreg a kozákok legnagyobb örömére. - Hát vaddisznót nem láttatok-e?

- Még mit nem! Disznókkal törődjünk? - szólt bele az őrmester, hasra fordulva és mindkét kezével megvakargatva hosszú hátát. Örült az alkalomnak, hogy egy kicsit elszórakozhat. - Mi itt abrekekre vadászunk, nem vaddisznóra. Nem hallottál semmit, bácsi? - tette hozzá, szemét minden ok nélkül összecsippentve és kimutatva hibátlan fehér fogsorát.

- Abrekekre? - ismételte az öreg. - Nem, nem hallottam semmit. Hát *csibir*-ed[16] van-e? Adj inni, jó ember. Eltikkadtam, szavamra mondom. Meghálálom, ha időt adsz rá, hozok neked friss vadat, szavamra, hozok. Csak adj bort - tette hozzá.

- Szóval lesbe állsz? - kérdezte tőle az őrmester, tette magát, hogy nem hallotta, amit Jeroska bácsi mond.

- Éjszakai lesre akartam menni - felelte Jeroska bácsi. - Gondoltam, hátha az ünnepre kerül valami; akkor megadom neked is, szavamra!

- Jeroska bácsi! Hahó! - rikkantotta Lukaska fentről jó hangosan, hogy fölhívja magára a figyelmet, és a kozákok mind felnéztek rá. - Menj el a felső árokhoz, ott egy nagy csorda vaddisznó tanyázik. Nem hazudok, hidd el! A minap az egyik kozákunk is lőtt egyet. Igaz, amit mondok - tette hozzá, megigazítva hátán a puskáját, olyan hangon, amelyből érződött, hogy nem tréfál.

- Ahá, Lukaska is itt van, a Fogó! - szólt az öreg felnézve. - Aztán hol lőtte?

---

[16] Kaukázusi vörös bor.

- Még olyat nem láttál! Kicsi vagy hozzá - mondta Lukaska. - Az ároknál, bácsi - folytatta azután komolyan s megrázta fejét. - Az árok partján mentünk, amikor kitört a bozótból, de az én puskám tokban volt. Iljaska puffantotta le... Majd megmutatom neked, hogy hol volt, nincs messze innét. Csak várj meg. Ismerem én a csapásait! Moszev bácsi! - kiáltott le erélyesen, majdnem parancsolóan az őrmesternek. - Itt a váltás ideje! - Azzal fogta a puskáját, és a parancsot meg sem várva megindult lefelé az őrtoronyból.

- Gyere le! - mondta az őrmester, de már csak azután, hogy Lukaska lemászott; és körülnézett. - Rajtad a sor, Gurka? Eredj! - Majd az öreghez fordult: - Meg kell adni, ügyes vadász lett a te Lukaskád. Egyre az erdőt járja, akárcsak te, odahaza nincs maradása; a minap is vadkant lőtt.

7

A nap már rég lenyugodott, az éjszaka gyorsan közeledett az erdő felől. A kozákok befejezték foglalatosságaikat a poszton, és vacsorázni gyűltek a szállásra. Csak Jeroska bácsi maradt a platánfa alatt: még mindig a héját leste, és rángatta a lábánál fogva megkötözött kis kuvik-baglyot. A héja a fán ült, de nem csapott le a tyúkocskára. Lukaska a kökénybokrok sűrűjében, a fácán-nyomon hurkokat fektetett fácánfogásra; lassan, tempósan dolgozott, és egyik nótát énekelte a másik után. Magas termete, nagy keze ellenére meglátszott, hogy mindenféle munka - akár durva, akár aprólékos - jól áll a kezében.

- Hej, Luka! - szólította a cserjésből, egészen közel, Nazarka átható, csengő hangja. - A kozákok bementek vacsorázni.

Hóna alatt egy eleven fácánnal furakodott át a bozóton, amíg kiért Lukához az ösvényre.

Lukaska abbahagyta a nótázást.

- Honnét szedted ezt a kakast? Talán az én hurkomból...

Nazarka egykorú volt Lukaskával és szintén a tavasszal kezdte meg szolgálatát. Nem szép arcú, vékonydongájú, jó eszű legényke volt, rikácsoló hangja szinte sértette az ember fülét. Szomszédok és jó pajtások voltak Lukaskával. Lukaska törökülésben ült a fűben, és a hurkokat rendezgette.

- Nem tudom, kié. Alighanem a tiéd.

- A gödör mögött volt, a platánfa alatt? Az az enyém, tegnap raktam ki.

Lukaska felállt és megnézte a rabul ejtett fácánkakast. Megsimogatta sötétkék fejét, amelyet az állat riadtan nyújtogatott, szemét düllesztve; azután karjába vette.

- Piláfot vacsorázunk. Eredj, vágd le, kopaszd meg.

- Magunk esszük meg, vagy az őrmesternek adjuk?

- Ugyan, hagyd az őrmestert.

- Sajnálom levágni - mondta Nazarka.

- Add ide.

Tőre alól elővette bicskáját, és gyors mozdulatot tett vele. A kakas megrebbent, de annyi ideje sem volt, hogy szétnyissa szárnyát: véres feje lekókadt, már alig vergődött.

- Látod, így kell ezt csinálni! - mondta Lukaska és a fűbe dobta a kakast. - Jó zsíros piláf lesz belőle.

Nazarka összeborzadt, ahogy a kakasra nézett.

- Ide hallgass, Luka, az a vén ördög megint minket akar rejtett őrségre küldeni - szólt az őrmesterre célozva, és fölemelte a fácánt. - Fomuskint csihirért küldte, pedig az ő sora lett volna. Minden éjszaka bennünket küld! Kirúg ránk.

Lukaska fütyörészve megindult az őrlánc felé.

- Hozd a zsineget is! - szólt vissza Nazarkának.

Nazarka engedelmeskedett.

- Ma megmondom neki, szavamra, megmondom - fogadkozott. - Mondjuk, hogy nem megyünk, eleget kínlódtunk, s azzal kész. Mondd meg neki, Lukaska, terád hallgat. Micsoda dolog ez!

- Érdemes is erről annyit beszélni - vetette oda Lukaska; szemlátomást máson járt az esze. - Micsoda szamárság! Még ha a faluból kergetne ki éjszakára, nem mondom, az bosszantó lenne. Ott az ember mulat, de itt? Akár a poszton, akár rejtett őrségen, egykutya.

- Mikor mész haza?

- Ünnepre hazamegyek.

- Azt mondja Gurka, hogy a Dunyaskád Fomuskinnal szűrte össze a levet - bökte ki Nazarka váratlanul.

- Bánja a fene! - válaszolta Lukaska, és kivicsorította ép, fehér fogsorát, de nem mosolygott. - Azt hiszed, nem találok másikat?

- Azt meséli Gurka: elment hozzá, a férje nem volt otthon. Fomuskin ült nála, pirogot falt. Gurka egy ideig ült, aztán elment, aztán az ablakon át hallja, amint Dunyaska ezt mondja Fomuskinnak: „Hálistennek, hogy elment az ebadta. Mért nem eszel, édesem? Aztán maradj nálam éjszakára." Gurka meg beszólt az ablakon: „Nagyszerű!"

- Hazudsz!

- Nem, igazat mondok, istenuccse.

Lukaska hallgatott.

- Ha mást szeret, egye meg a fene; van elég lány a faluban. Úgyis meguntam.

- Látod, milyen vagy! - mondta Nazarka. - Mért nem próbálkozol Marjankánál, a zászlós lányánál? Még mindig nem jár senkivel!

Lukaska elkomorult.

- Eh. Marjanka! Mind egykutya.

- Próbáld meg legalább...

- Mit képzelsz! Nincs elég lány a faluban?

És Lukaska fütyörészve folytatta útját az őrlánc felé, útjában leveleket tépdesve a gallyakról. A bokrok mellett elhaladva hirtelen megállt, mert meglátott egy sima, egyenes törzsű, fiatal fácskát. Elővette kését tőre alól, levágta.

- Jó lesz puskavesszőnek - jegyezte meg és megsuhogtatta a levegőben.

A kozákok vacsoránál ültek az őrház agyaggal tapasztott pitvarában, a földön, egy alacsony tatár asztalka körül, amikor szóba került, hogy ki van soron a rejtett őrségre. - Ki megy ki ma éjjel? - kiáltott be az egyik kozák a nyitott ajtón át az őrmesternek a szobába.

- Hogy ki megy? - ismételte az őrmester. - Burlak bácsi már volt, Fomuskin is volt - mondta bizonytalanul. - Hát menjetek ti, jó? Te meg Nazar - fordult Lukaskához. - És Jergusov is veletek mehet, talán már kialudta a mámorát.

- Te sose alszod ki, akkor ő hogy aludná ki! - jegyezte meg Nazarka halkan.

A kozákok nevettek.

Jergusov volt az a kozák, aki részegen aludt a szállás falának tövében. Éppen akkor döcögött be a pitvarba, szemét dörzsölgetve.

Lukaska felállt, előkészítette puskáját.

- Aztán menjetek hamar; vacsorázzatok meg és induljatok - szólt az őrmester, és a beleegyező választ meg sem várva, hamar betette az ajtót: nyilván nem nagyon számított a kozákok engedelmességére. - Ha nem volna rá parancs, nem küldenélek, de muszáj, hátha jön a hadnagy. Úgyis azt beszélik, nyolc abrek átjött a folyón.

- Hiába, muszáj menni - mondta Jergusov. - Ez a rend! Ha egyszer ilyen idők járják. Én mondom, muszáj menni.

Lukaska eközben egy jókora darab fácánhúst emelt a szájához, mind a két kezével; hol az őrmesterre pislogott, hol Nazarkára, s látszólag teljesen közömbösen szemlélte mindazt, ami történik, és kinevette mind a kettőt. Még nem indultak el a rejtett őrségre, amikor a sötét pitvarba belépett Teroska bácsi; az éjszaka beálltáig hasztalan leste a héját a platánfa alatt.

- No, fiúk - mondta és mennydörgő hangja betöltötte az alacsony pitvart, túlharsogva valamennyiüket - megyek én is veletek. Ti csecsencre álltok lesbe, én meg vaddisznóra.

8

Már egészen besötétedett, amikor Jeroska bácsi meg a három köpenyes, puskás kozák a Terek mentén haladva kiért a rejtett őrségnek kijelölt helyre. Nazarka egyáltalában nem akart kimenni, de Lukaska ráförmedt, és hamarosan felcihelődtek. Néhány lépést szótlanul tettek meg, azután letértek az árok partjáról, és a nád között alig látható kis ösvényen kiértek a Terek partjára. A parton vastag fekete fatörzs hevert, melyet a víz kivetett, és a rönk körül a nád frissen le volt taposva.

- Itt üljünk lesbe? - kérdezte Nazarka.

- Miért ne? - felelte Lukaska. - Ülj le, én csak megmutatom az öregnek azt a helyet, aztán jövök vissza.

- Ez a legjobb hely, minket nem látni, mi pedig látunk mindent - vélekedett Jergusov. - Maradjunk itt; mondhatom, pompás helyecske.

Nazarka meg Jergusov köpenyüket a földre terítették, és elhelyezkedtek a rönk mögött, Lukaska pedig továbbment Jeroska bácsival.

- Itt van nem messze, bácsi - mondotta, nesztelenül lépegetve az öreg előtt. - Megmutatom, merre mentek. Csak én tudom, senki más.

- Mutasd meg, Fogó, ügyes gyerek vagy! - felelte ugyancsak suttogva az öreg.

Alig tettek néhány lépést, megállt, egy tócsa fölé hajolt, füttyentett.

- Erre mentek inni, látod-e? - súgta alig hallhatóan, a friss nyomra mutatva.

- Az isten áldjon meg - hálálkodott az öreg. - Bizonyosan ott dagonyázik az árkon túl - tette hozzá. - Itt maradok, menj csak vissza.

Lukaska megigazította köpenyét, és egyedül indult meg visszafelé a parton, gyors pillantásokat vetve hol balra, a nádas sűrű falára, hol meg a Terekre, amely morajlott a magas part alatt. „Az is valahol les vagy kúszik" - gondolta: ez a csecsencre vonatkozott. Egyszer csak zörgés, vízcsobbanás hallatszott; Lukaska összerezzent és puskájához kapott. A part alól vadkan ugrott ki prüszkölve, fekete alakja egy pillanatra élesen elvált a víz csillogó tükrétől, majd eltűnt a nádasban. Lukaska villámgyorsan előkapta puskáját, célzott, de lövésre már nem kerülhetett sor: a vadkan eltűnt a sűrűben. Lukaska kiköpött mérgében és továbbment. A rejtett őrséghez közeledve megállt és halkan füttyentett. Válaszfütty hangzott, s Lukaska odalépett társaihoz.

Nazarka már aludt, köpenyébe burkolózva, Jergusov lábát maga alá húzva üldögélt; kissé arrább húzódott, hogy helyet adjon Lukaskának.

- Milyen jó itt ülni, igazán pompás helyecske - mondta. - No, elkísérted?

- Megmutattam neki - felelte Lukaska és kiterítette köpönyegét. - Mekkora vadkant riasztottam most fel a parton! Alighanem ugyanaz. Hallottad, ahogy csobbant?

- Hallottam, ahogy csörtetett, és mindjárt gondoltam, hogy vadkan. Mindjárt gondoltam: ahá, Lukaska felriasztotta a vadkant - fecsegett Jergusov, köpönyegébe burkolózva. - Most alszom egyet - mondta azután. - Költs fel az első kakasszóra; mert rend a lelke mindennek. Én most elalszom, kialszom magam; azután meg te alszol, és én virrasztok... így lesz.

- Köszönöm, én nem akarok aludni - felelte Lukaska.

Sötét, meleg, szélcsendes volt az éjszaka. Az égboltozatnak csupán egyik felén ragyogtak csillagok, a másik, nagyobbik felét, a hegyek fölött, egyetlen nagy felleg borította. Ez a fekete felleg, a hegyekkel egybeolvadva lassan úszott tovább a szélcsendes levegőben, szeszélyes körvonalai élesen elváltak a mély, csillagos égtől. A kozák csak maga előtt látta a Tereket és a távolabbi környéket; hátul és oldalt a nádas sűrű fala vette körül. A nád időnként látszólag ok nélkül megmozdult és susogva súrlódott egymáshoz. Lentről nézve az imbolygó, pelyhes bugák virágzó faágaknak látszottak az ég világos peremének hátterén. Közvetlenül a lába előtt volt a part széle, alatta pezsgett a folyó. Távolabb a barna víz mozgó, fénylő tömege egyhangúan fodrozódott a homokzátonyok körül meg a part mentén. Még távolabb pedig víz, part, felhő - minden áthatolhatatlan sötétségbe olvadt össze. A víz felszínén fekete árnyak úsztak; a kozák gyakorlott szeme fölismerte, hogy ezek fatörzsek, amelyeket a folyó sodra visz. A túlsó, lankás part vonalát csak nagy ritkán mutatta meg egy-egy száraz villám, mely mint fekete tükörben, úgy verődött vissza a víz színén. Az éjszaka egyhangú zenéjét, nádsuhogást, kozákok hortyogását, szúnyogdöngicsélést meg a víz folyását csak nagy ritkán szakította meg valami: távoli lövés vagy a vízmosta partról leszakadó rögök csobbanása, nagy hal ugrása, vad csörtetése az erdő sűrűjében. Egyszer bagoly repült végig a Terek mentében, pontosan minden második csapásnál összeért a két szárnya. A kozákok feje fölött bekanyarodott az erdő felé, most már nem minden második csapásra verődött össze a két szárnya, hanem mindegyikre; amint kiszemelt egy vén platánfát, sokáig mozgolódott, s végül megült rajta.

Az éjszaka nagyobbik része elmúlt. A fekete felhő elhúzódott nyugat felé, foszladozó széle alól kibukkant a csillagos ég, és a hold fordított sarlója aranyló-vörösen megjelent a hegyek fölött. Hűvös szellő kerekedett. Nazarka fölébredt, valamit motyogott és újra elaludt. Lukaska elunta magát, feltápászkodott, elővette tőre alól a kését, és farigcsálni kezdte a fiatal fácskát puskavesszőnek. Agyában gondolatok kóválygotak arról, hogy odaát a hegyekben csecsencek laknak, a bátrak átjárnak erre a partra, nem félnek a kozákoktól, átkelhetnek itt is, de talán másutt is. Kidugta fejét a nád közül, és végigkémlelte a folyót, de nem látott semmit. Többször is kinézett a folyóra meg a távoli partra, amely a hold bágyadt fényében alig-alig vált el a víztől, s eközben már nem is gondolt a csecsencekkel, csak az járt az eszében, hogy mikor érkezik el az ideje, hogy felébressze társait, és visszamenjenek az őrhelyre. Azután a falujára gondolt, és eszébe jutott Dunyka, a „lelkecskéje", ahogyan a kozákok a szeretőjüket nevezik, és bosszúsággal gondolt rá. A reggel előhírnöke, ezüstös köd fehérlett fel a vízen; nem messze tőle fiatal sasok süvítettek áthatón, és meglebbentették szárnyukat Végül az első kakasszó szállt oda messziről, a faluból, majd nyomban utána második, elnyújtott kukorékolás, amelyre mindenfelől ráfeleltek a kakasok.

„Ideje felkölteni őket" - állapította meg Lukaska: befejezte a puskavessző faragását, és érezte, hogy szemhéja elnehezül. Társaihoz fordult és nézte, melyik láb kihez tartozik, amikor hirtelen úgy rémlett, valami csobban a Terek túlsó felén. Még egyszer figyelmesen végigvizsgálta a hegyek tompán fénylő körvonalait a fordított holdsarló alatt, a másik partot, a Tereket meg a benne úszó fatörzseket, amelyek most tisztán látszottak. Úgy érezte egy pillanatig, hogy ő úszik, s a Terek a fatörzsekkel együtt mozdulatlan; de ez csak egy szemvillanásig tartott. Megint a folyó felszínét kémtelte. Egy nagy, fekete fatörzs, amelynek egyik ága görcsösen kiemelkedett, különösen magára vonta figyelmét. Ez a fatörzs valahogyan furcsán úszott a folyó kellős közepén, nem táncolt, nem forgott: szinte úgy tetszett, mintha nem is az árral haladna, hanem keresztbe vágna át a Tereken a zátony irányában. Lukaska kinyújtotta a nyakát és merően figyelte. A fatörzs odaúszott a homokpadhoz, megállt, és furcsán mozgolódott. Lukaskának úgy rémlett, kar nyúl ki alóla. „Abreket fogok!" - gondolta magában, és puskájához kapott; megfontoltan, de gyorsan felállította a támasztóvillát, rátette a puskáját, nesztelenül felhúzta a kakast, és lélegzetét visszafojtva, szemét összehúzva célzott. „Nem keltem fel őket" - gondolta. De a szíve olyan hevesen dobogott, hogy megállt és fülelt. A fatörzs egyszer csak a vízbe huppant, és úszva megindult az innenső part felé, átszelve a vizet. „Csak el ne hibázzam!" - suhant át Lukaska agyán; és akkor a hold sápadt fényében tatár fej villant ki a fatörzs alól. Lukaska egyenesen a homlokára célzott. Egészen közelinek tetszett, mintha puskája végén volna. Még egyszer megnézte: „Az hát, abrek" - gondolta örömmel, majd hirtelen föltérdelt, még egyszer célba vette, jól megnézte a célpontot, amely alig-alig látszott a hosszú puska végén, majd régi, gyermekkora óta belérögződött kozák szokás szerint így fohászkodott: „Az atyának, fiúnak, szentléleknek nevében!" - és elsütötte fegyverét. A felvillanó fény egy pillanatra megvilágította a nádast meg a vizet. A kurta, éles dörrenés végigszállt a folyó tükrén, és valahol messze hosszú, ropogó visszhanggá változott. A fatörzs most már nem keresztbe úszott a folyón, hanem lefelé a sodorral, forogva és imbolyogva.

- Fogd meg, ha mondom! - rikkantotta Jergusov felriadva; előkapta puskáját, és feltápászkodott a rönk mögül.

- Hallgass, te ördög! - suttogta Lukaska fogcsikorgatva. - Abrekek!

- Kire lőttél? - kérdezte Nazarka. - Kire lőttél, Lukaska?

Lukaska nem válaszolt. Megtöltötte puskáját, és figyelte az elúszó fatörzset. Nem messze tőlük megakadt egy homokpadon, és alóla valami nagy, hosszúkás bukkant ki, és himbálózott a vízen.

- Miért lőttél? Mért nem mondod meg? - ismételték a társai.

- Abrekek, ha mondom! - ismételte Luka.

- Eleget bolondoztál! Vagy csak úgy véletlenül sült el a puskád?

- Megöltem egy abreket! Arra lőttem! - szólt Lukaska izgalomtól elcsukló hangon és talpra ugrott. - Át akart úszni... - folytatta, a homokpad felé mutatva. - Megöltem. Nézz csak oda.

- Elég a lódításból! - hajtogatta Jergusov szemét dörzsölve.

- Miféle lódítás? De hát nézz oda. Oda nézz! - kiáltott Lukaska; vállon ragadta Jergusovot, és olyan erővel hajlította maga felé, hogy Jergusov felnyögött.

Arrafelé nézett, amerre Lukaska mutatott, meglátta a holttestet, és nyomban hangot változtatott.

- Ejha! Én azt mondom neked, vannak itt még többen is, hitemre mondom - szólt halkan és puskáját vizsgálgatta. - Ez úszott legelöl; a többi vagy már ideát van, vagy odaát nem messze innét; hitemre mondom.

Lukaska megoldotta derékszíját, és levetette cserkeszkáját.

- Mit csinálsz, te bolond? - förmedt rá Jergusov. - Ne tolakodj, mert otthagyod a fogad, hitemre mondom. Ha agyonlőtted, úgyse szalad el, ne félj. Add a lőportartódat, hadd szórok utána egy kicsit. Jut is, marad is. Nazar! Te meg szedd a lábad, eredj a posztra, de ne a parton menj, mert beléd lőnek, hitemre mondom.

- Minek menjek én? Menj magad! - vágott vissza mérgesen Nazarka.

Lukaska ledobta cserkeszkáját, és lement a vízhez.

- Ne tolakodj, ha mondom - szólt rá Jergusov, és lőport szórt a flinta serpenyőjébe. - Látod, úgyse mozdul, hitemre mondom. Mindjárt itt a reggel, várd meg, míg a posztról ideérnek. Eredj, Nazar! Mi az, inadba szállt a bátorságod? Ne félj, ha mondom!

- Luka, hé, Luka! - unszolta Nazarka. - Mondd el, hogy ölted meg.

Luka meggondolta, mégsem lesz helyes, ha most mindjárt átúszik.

- No, fussatok be a posztra ízibe, én meg itt megvárlak. És szóljatok a kozákoknak, küldjenek ki patrult. Ha itt vannak, ezen a parton, meg kell fogni őket!

- Azt mondom, megszöknek - vélte Jergusov feltápászkodva. - Meg kell őket fogni, annyi szent.

Jergusov meg Nazarka felálltak, és keresztet vetve elindultak az őrlánc felé, de nem a folyóparton, hanem a bozóton áttörve a kis erdei ösvényen.

- Vigyázz, Lukaska, ne moccanj - figyelmeztette Jergusov -, mert még te is ráfizethetsz. Vigyázz magadra, légy résen, azt mondom.

- Eridj már, tudom én a dolgomat - mondta Lukaska, megnézte puskáját, és visszaült a rönk mögé.

Egyedül üldögélt, nézte a homokpadot és fülelt, nem hallja-e bajtársait jönni; de az őrláncig messze volt, őt pedig türelmetlenség emésztette; úgy képzelte, hogy időközben megszöknek az abrekek, akik a megölttel együtt keltek át. És bosszankodott rajta, hogy esetleg megszöknek, éppen úgy, mint ahogy este bosszankodott a vadkanon, amelyik eltűnt, mielőtt meglőhette volna. Hol maga körül nézegetett, hol a túlsó partra, várta, hogy nem bukkan-e fel valahol egy emberi alak, megtámasztotta puskáját, és készen állt a lövésre. Hogy őt is megölhetik, az az eszét sem járta meg.

9

Virradt. Most már tisztán látszott a csecsenc egész teste, mely fennakadt a homokpadon, és alig észrevehetően himbálózott a hullámokon. Egyszer csak nem messze a kozáktól megzörrent a nád, léptek hallatszottak, a nád bugái megmozdultak. A kozák felhúzta puskája kakasát és elfohászkodta „az atyának és fiúnak nevében”-t. A kakas csettenésére a léptek elhallgattak.

- Hej, kozákok! Ne lőjetek a bácsira! - szólt egy nyugodt, mély hang, és a nád közül Jeroska bácsi bukkant elő. Odalépett Lukaskához.

- Majdnem megöltelek, istenemre! - szólt Lukaska.

- Mit lőttél? - kérdezte az öreg.

Zengő hangja, mely visszhangot vert fel erdőn és folyón, egy csapásra eloszlatta az éjszaka csendjét és titokzatosságát, mely addig körülvette a kozákot. Egyszerre világosabb lett, tisztábban látszott minden körös-körül.

- Nem láttál semmit, bácsi, pedig nagy vadat ejtettem - mondta Lukaska; leeresztette a kakast, és egyszerre természetellenes nyugalom ömlött el rajta.

Az öreg most már merően nézte a csecsenc hulláját; tisztán látszott fehér háta, körülötte fodrozódott a Terek vize.

- Fatörzs alá bújt, úgy úszott. Megláttam, aztán... Oda nézz! Kék nadrág van rajta, tán még puskája is van... Látod-e? - kérdezte Luka.

- Hogyne látnám! - felelt mérgesen az öreg, és arca komoly, sőt szigorú kifejezést öltött. - Dzsigitet öltél - mondta sajnálkozva.

- Itt ülök és nézem, mi feketéllik odaát? Még odaát megláttam: mintha valaki odamenne a vízhez és beleesnék. Fura! Aztán egy fatörzs, jókora fatörzs úszik a vízen, de nem a sodorral úszik, hanem keresztbe. Nézem, hát emberfej látszik ki alóla. Ej, de különös! Mozgolódtam, innét a nádasból nem láttam jól; fölállok, ő meg, a beste, nyilván meghallotta, kimászik a zátonyra, körülnéz. Hiába örülsz, gondolom magamban, tőlem ugyan nem menekülsz. Szóval kikecmereg, körülnéz. Még a torkom is elszorult! Készen tartom a puskámat, nem moccanok, várok. Az meg áll, áll egy darabig, aztán úszva megindul, és ahogy úszik a holdfényben, kilátszik a háta. „Az atyának, fiúnak, szentléleknek nevében!” Nézem a füstből, hát vergődik. Nyögött is, vagy legalább én úgy hallottam. Hála néked, jóistenem, gondolom, ezt leterítettem! Aztán, ahogy a víz odasodorta a homokpadra, föl akart állni, de nem volt hozzá ereje. Vergődik, vergődik, elnyúlik. Tisztán láttam mindent. Látom, nem mozdul, úgy látszik, kilehelte a páráját. A társaim beszaladtak a posztra, nehogy a többiek megszökjenek.

- Szóval elfogtad! - mondta az öreg. - Most már messze jár... - és megint sajnálkozva csóválta a fejét. Eközben gyalogos és lovas kozákok közeledtek a parton hangos szóval, recsegett az ág a lábuk alatt.

- Hoztok csónakot? - rikkantotta Luka.

- Bravó, Luka! Húzd ki a partra! - kiáltotta messziről az egyik kozák.

Lukaska a csónakot meg sem várva vetkőzni kezdett, de eközben sem vette le szemét zsákmányáról.

- Várj, Nazarka hozza a ladikot! - kiáltotta az őrmester.

- Te bolond! Hátha él! Csak tetteti magát! Vigyél tőrt! - kiáltotta egy másik kozák.

- Nekem beszélhetsz! - kiáltotta Luka, és ledobta nadrágját. Gyorsan levetkőzött, keresztet vetett, nekifutott és hangos csobbanással a vízbe vetette magát, alámerült, s azután fehér karjának erőteljes csapásaival, hátát magasra kiemelve a vízből és ár ellen véve a lélegzetet, megindult a Tereken át a homokpad irányában. A kozákok hangosan, egyszerre többen, beszélgettek a parton. Három lovas őrjáratra indult. A kanyarban feltűnt a csónak. Lukaska kiért a zátonyra, a holttest fölé hajolt, kétszer-háromszor megforgatta. - Halott ez mindenképp! - kiáltotta át onnét a partra.

A golyó a csecsenc fejébe fúródott. Kék nadrág volt rajta, ing, cserkeszka; puskája meg tőre a hátára volt kötözve, s afölé erősítette a vastag faágat, amely eleinte félrevezette Lukaskát.

- Így került horogra a ponty! - jegyezte meg a körülálló kozákok egyike, amikor a csecsenc holttestét kiemelték a ladikból, és a fűre fektették.

- Milyen sárga! - jegyezte meg egy másik.

- Hová mentek a mieink? A csecsencek biztosan mind odaát vannak. Ha ez nem felderítő, nem így úszott volna át. Egyedül minek jött volna? - mondta a harmadik.

- Talán ő volt a legügyesebb, elsőnek jelentkezett, ő volt a legnagyobb dzsigit! - mondta Lukaska csúfondárosan, kicsavarta vizes ruháját és vacogott. - Lám, a szakálla is nyírva, festve van.

- És a kaftánját iszákban a hátára vette. Úszni is könnyebb úgy - jegyezte meg egy másik.

Az őrmester szólalt most meg, kezében tartva a halott csecsenc tőrét, puskáját.

- Ide hallgass, Lukaska! - mondta. - Tartsd meg a tőrt meg a kaftánt, a puskáért pedig három monétát[17] adok neked, gyere el érte. Lásd, úgyis repedt - tette hozzá, miközben belefújt a puska csövébe -, de szeretném eltenni emlékül.

Lukaska nem válaszolt, szemlátomást bosszantotta ez a kérencsélés, de tudta, hogy úgysem tehet ellene semmit.

- Eh, az ebadta! - fakadt ki mérgesen, és földhöz vágta a csecsenc kaftánját. - Még ha jó lenne, de tiszta rongy!

- Fahordáshoz jó lesz - mondotta egy másik kozák.

- Most pedig hazamegyek, Moszev! - fordult Lukaska az őrmesterhez; nyilván megfeledkezett bosszúságáról, és a maga hasznára akarta fordítani a fölöttesének adott ajándékot.

- Eredj, nem bánom! Vigyétek hátra az őrlánc mögé, fiúk - fordult azután a kozákokhoz, s közben még mindig új fegyverét vizsgálgatta. - És húzzatok föléje lombsátrat a nap ellen. Hátha eljönnek érte a hegyekből, hogy kiváltsák.

- Még nincs meleg - jegyezte meg valaki.

- És ha széttépi a sakál? Az sincs rendjén - mondta egy másik.

- Őrt állítunk melléje; hátha eljönnek kiváltani, ne kezdje ki a sakál.

- No, Lukaska, nincs másképp, egy vedro[18] pálinkát a fiúknak! - szólította fel nagy vidáman az őrmester.

---

[17] Ezüstrubel.

[18] Régi orosz űrmérték; 1 vedro = kb. 12 liter.

- Így szokás - kapták fel a szót a kozákok. - Lám, szerencsét adott az Isten, magad se hitted volna, abreket öltél.

- Vegyétek meg a tőrt meg a gúnyát. Adjatok érte sok pénzt. A nadrágját is eladom, isten neki - mondta Luka. - Énrám úgysem megy fel, cingár egy legény volt.

Az egyik kozák megvette a kaftánt egy monétáért. A tőrért egy másik két vedrót ígért.

- Most aztán ihattok, fiúk, fizetek egy vedróval - jelentette ki Luka. - Magam hozom el a faluból.

- A nadrágot meg szabd fel a lányoknak keszkenőre - ajánlotta Nazarka.

A kozákok dörgedelmes hahotára fakadtak.

- Elég a röhögésből - mondta az őrmester. - Vigyétek el a hullát. Mit hagyjátok itt a ház mellett ezt a fertelmet...

- Úgy van! Vigyétek csak odább, gyerekek! - kiáltott rá Lukaska parancsolóan a kozákokra; nem szívesen nyúltak a halotthoz, de teljesítették Lukaska parancsát, mintha feljebbvalójuk volna. Pár lépéssel arrább hurcolták a tetemet, azután elengedték a lábát, amely élettelenül megrázkódott és a földre esett; a katonák egy-két lépést hátráltak, és szótlanul álldogáltak körülötte. Nazarka odalépett a holttesthez, és úgy igazította félrebillent fejét, hogy látszott az arca meg halántékán a kerek, véres lyuk.

- Ni, hogy megjelölte! Egyenest az agyába talált - mondta Nazarka. - Legalább nem vész el, megismeri a gazdája.

Senki sem válaszolt, a hallgatás angyala szállt el a kozákok felett.

A nap már fölemelkedett, sugarai meg-megtörve csillantak meg a harmatos lombon. A Terek nem messze morajlott az ébredező erdőben, a fácánok mindenfelől szólongatták egymást. A kozákok némán, mozdulatlanul álltak a halott csecsenc körül és nézték. A barna testet nem födte egyéb, mint a megsötétült, vizes kék nadrág, melyet keskeny öv erősített derekához, beesett gyomrához. Karcsú és szép volt. Izmos karja egyenesen kinyújtva feküdt teste két oldalán. Frissen borotvált, kékes színben játszó feje, halántékán a megalvadt vérrel, oldalt billent. Sima, napbarnított homloka élesen elvált a borotvált koponyától. Nyitott, üveges szeme fennakadt és elnézett magasan, messze, mindenki fölött. Finom ajka körül, mely szét-húzódva kilátszott vörös, nyírott bajusza alól, mintha derűs és kissé csúfondáros mosoly játszadozott volna. Feltűnően kicsiny kezét vöröses szőr nőtte be, ujjai meggörbültek, körme vörösre volt festve. Lukaska még mindig nem öltözött fel. Csuromvíz volt, a tarkója piroslott, szeme a szokottnál jobban csillogott, arcizmai remegtek széles járomcsontja alatt; fehér, egészséges, fiatal teste alig észrevehetően gőzölgött a friss reggeli levegőben.

- Ember volt ő is! - szólalt meg, láthatóan gyönyörködve a holttestben.

- Bizony, ha úgy esik, te sem kerültél volna ki élve a keze közül! - toldotta meg az egyik kozák.

A hallgatás angyala elszállt. A kozákok megmozdultak, megszólaltak. Ketten elmentek gallyat vágni a lombsátorhoz. A többiek visszamentek a posztra, Luka meg Nazarka szedelőzködtek, hogy hazamenjenek a faluba.

Félórával később már futólépésben siettek hazafelé a sűrű erdőn át, amely a Tereket Novomlinszktől elválasztotta, és megállás nélkül beszélgettek.

- Meg ne mondd neki, hogy én küldtelek; csak menj és nézd meg, otthon van-e a férje, megértetted? - oktatta Luka Nazarkát szigorúan.

- Én pedig elmegyek Jamkához. Nagyot mulatunk, mi? - kérdezte Nazarka alázatosan.

- Mikor is mulatnánk, ha nem ma! - felelte Luka.

Mikor beértek a faluba, leitták magukat és aludtak estig.

10

Három nappal a fent leírt esemény után a kaukázusi gyalogezred két százada érkezett a faluba, és beszállásolta magát Novomlinszkben. A málhacsapat már előbb megjött, és a szekerek kifogva álltak a piacon. A szakácsok gödröt ástak, az udvarokból összeszedték amennyi fahasáb a kezük ügyébe esett, és már főzték a kását. Az őrmesterek számba vették az embereket. A szekerészek cölöpöket vertek be a lovak kikötésére. A kvártélymesterek úgy szaladgáltak ide-oda az utakon, utcácskákon, mint akik otthon vannak, kijelölték a tiszteknek meg a közlegényeknek szállásukat. Emitt zöld ládák garmadába rakva, amott az artelek lovai, szekerei. Emitt a kondérok, melyekben fő a kása, amott a kapitány, a hadnagy, meg Onyiszim Mihajlovics, az őrmester. És mindez ebben a kozákfaluban, ahol, mint hírlik, a két századot beszállásolják; következésképpen a két század otthon van ebben a faluban. Miért szállásolják be ide őket? Kik ezek a kozákok? Tetszik-e nekik a beszállásolás? Szakadárok-e vagy sem? Mindezzel nem törődnek a katonák. A sorakozó után elcsigázva és porosan, zajosan és rendetlenül, mint a leszálló méhraj, szétszélednek az utcákon, tereken, a szó szoros értelmében ügyet sem vetnek a kozákok barátságtalanságára, kettesével-hármasával vígan tereferélve, fegyverüket csörtetve bemennek a házakba, fölakasztják tölténytáskájukat, szétrakják holmijukat, mórikálnak az asszonynéppel. A katonák kedvenc helyén, a kásáskondér körül, nagyobb csoport sereglik össze, pipázgatva nézik hol a füstöt, mely láthatatlanul száll fel a forró levegőbe, s csak feljebb sűrűsödik fehér felhőcskévé - hol a tábortűz lángját, mely olvadt üvegként remeg a tiszta levegőben; ékelődnek és csúfolják a kozákokat, mert egészen másképp élnek, mint az oroszok. Valamennyi udvart elözönlik a katonák, hallani röhögésüket meg a kozákasszonyok dühös, átható sivalkodását, amint védelmezik házukat, megtagadják a vizet és az edényt. Kisfiúk, leánykák, anyjukhoz meg egymáshoz simulva ijedt csodálkozással figyelik a katonák minden mozdulatát - ilyet még sosem láttak -, és tiszteletteljes távolságból követik őket. A vén kozákok előjönnek a házból, letelepszenek a földpadkára, és komoran, szótlanul figyelik a katonák sürgését-forgását, látszik rajtuk, hogy lenézik mindezt, és sehogy sem értik, mi sülhet ki az egészből.

Olenyin, aki már három hónapja a kaukázusi ezred hadapródja volt, a falu egyik legszebb házában kapott szállást: Ilja Vasziljevicsnél, a tanítónál és zászlósnál, vagyis Ulitka anyónál.

- Mitévők legyünk, Dmitrij Andrejevics? - kérdezte Vanyusa magánkívül Olenyintől, amikor az lóháton, cserkeszkában, az ötörás menetelés után üdén és jókedvűen megjelent.

- Hogyhogy mitévők legyünk, Ivan Vasziljics? - kérdezte lovát táncoltatva, s vidáman nézett a megizzadt, kócos hajú, kétségbeesett arcú Vanyusára, aki a málhacsapattal érkezett, és már megkezdte a kicsomagolást.

Olenyin egészen más embernek látszott. Régi borotvált képe helyett rövid szakállt, bajuszt viselt. Éjszakázásban elnyűtt, fakósárga arcszíne helyett orcáin, homlokán, tarkóján egészségesen, napbarnítottan piroslott a bőr. Tiszta, vadonatúj, fekete frakk helyett piszkos, fehér, bőráncú cserkeszka volt rajta, vállán fegyver. Friss keményített inggallér helyett selyem besmet piros szegélye fogta körül barnára égett nyakát. Cserkesz módra volt öltözve, de rosszul; akárki megláthatta rajta, hogy orosz és nem dzsigit. Minden ugyanaz volt rajta - és mégsem

ugyanaz. Ennek ellenére azonban egész megjelenéséből áradt az egészség, a jókedv, a megelégedés.

- Maga csak nevet, Dmitrij Andrejevics - mondta Vanyusa -, de tessék csak odamenni és beszélni ezekkel: rám se hederítenek. Egy szó nem sok, annyit se lehet belőlük kicsikarni. - Mérgesen odavágta a küszöbre a kezében levő bádogvödröt. - Nem oroszok ezek, fene tudja, mifélék.

- Fordulj a falu bírójához.

- Nem tudom a címét - felelte Vanyusa sértődötten.

- De hát ki bántott meg tulajdonképpen? - kérdezte Olenyin és körülnézett.

- Mit tudom én! Pfuj! Az igazi gazda nincs itthon, azt mondják, kiment valami krigára[19] vagy mifenére. A vén csoroszlya meg olyan áspis, hogy isten mentsen tőle! - felelte Vanyusa a fejéhez kapva. - Ég tudja, hogy mi lesz itt velünk. Rosszabbak a tatárnál, isten bizony. Vétek ezeket kereszténynek nevezni. Hiába tatár a tatár, még az is tisztességesebb. „Kiment a krigára!" Ördög tudja, miféle krigát fundáltak ki! - fejezte be Vanyusa kétségbeesetten.

- Szóval nem olyanok, mint nálunk a cselédség? - ugratta Vanyusát Olenyin, még mindig lóhátról.

- Szabad a lovat - mondta Vanyusa, akit szemlátomást bosszantott az új rend, de megadta magát sorsának.

- Szóval még a tatár is tisztességesebb, mi, Vanyusa? - folytatta Olenyin, leszállt lováról és megütögette a nyerget.

- Csak nevetni tetszik! Könnyű az úrnak nevetni! - mordult Vanyusa.

- Megállj, ne mérgelődj, Ivan Vasziljics - felelte Olenyin még mindig mosolyogva. - Bemegyek a gazdáékhoz és meglásd, mindent elintézek. Majd meglátod, milyen jól fogunk élni! Ne izgulj.

Vanyusa nem felelt, csak megvetően pislogott ura után és fejét csóválta. Vanyusa kizárólag urának tekintette Olenyint; Olenyin kizárólag szolgájának tekintette Vanyusát. Mind a ketten nagyon elcsodálkoztak volna, ha valaki megmondja nekik, hogy ők barátok. Márpedig barátok voltak, csakhogy maguk sem tudtak róla. Vanyusát tizenegy éves siheder korában vették a házhoz Olenyin szülei, amikor Olenyin is éppen annyi idős volt. Tizenöt esztendős kora tájt Olenyin egy ideig Vanyusa oktatásával foglalkozott, megtanította franciául olvasni, s Vanyusa szörnyen büszke volt tudományára. Most is, ha jó kedvében volt, francia szavakat kevert beszédébe, és ezen minden alkalommal ostobán vihogott.

Olenyin felszaladt a ház lépcsőjén, és benyitott a pitvarba. Marjanka - egy szál rózsaszínű ingben, ahogy a kozák nők otthon rendesen járnak - rémülten ugrott félre az ajtóból, és a falhoz lapulva, arca alsó részét eltakarta tatár inge bőszájú ujjával. Olenyin egészen kinyitotta az ajtót, és a félhomályban meglátta a fiatal kozáklány magas, karcsú alakját. A fiatalság gyors, mohó kíváncsiságával önkéntelenül észrevette erős, szűzi termetét, amely tisztán kirajzolódott a vékony perkáling alatt, meg a gyönyörű fekete szemeket, amelyek gyermekded iszonyattal és vad kíváncsisággal meredtek reá. „Ez ő! - gondolta magában Olenyin. - És még sok ilyen lesz" - futott át nyomban agyán, és kinyitotta a szobába vezető másik ajtót. Ulitka anyó, ugyancsak egy szál ingben, háttal hozzá, görnyedten söprögetett.

---

[19] Elkerített halászóhely.

- Adjisten, mátuska! A szoba miatt jöttem... - kezdte Olenyin.

Az öregasszony amúgy görnyedtében feléje fordította szigorú, de még mindig szép arcát.

- Minek jöttél? Csúfolódni akarsz? Mi? Majd adok én neked csúfolódni! Hogy a rosseb egyen meg! - rikácsolta, és összevont szemöldöke alól haragosan sandított a belépőre.

Olenyin úgy képzelte, hogy a bátor és elcsigázott kaukázusi hadsereget, amelynek ő is tagja, mindenütt szívesen fogadják, különösen a kozákok, akik bajtársaik a háborúban, s ezért ez a fogadtatás elbúsította. De nem jött zavarba, el akarta magyarázni, hogy fizetni szándékozik a lakásért, az öregasszony azonban nem hagyta szóhoz jutni.

- Ki hítt ide? Ki a fenének kellesz azzal a kikent-kifent pofáddal? Várj csak, majd megjön a gazda, aztán helyre teszi a fejedet. Nem kell az átkozott pénzed. Ki hallott ilyet! Bebüdösíti az egész házamat avval a mocskos dohányával, aztán pénzzel akar megfizetni érte. A fene látott ilyet! Hogy szakadna ki a beled, a májad... - rikácsolt fülsértően, Olenyin szavába vágva.

„Úgy látszik, Vanyusának van igaza! - gondolta Olenyin. - Jobb a tatár." És Ulitka anyó szidalmaitól kísérve visszavonult. Amikor kifelé tartott, Marjana, úgy, ahogy volt, egy szál rózsaszín ingben, de arcát fehér keszkenővel bekötve, váratlanul elsuhant mellette a pitvarban. Meztelen talpával gyorsan dobogva a lépcső fokain, leszaladt a tornácról, megtorpant, nevetős nagy szemével gyors pillantást vetett a fiatalemberre, és eltűnt a ház sarka mögött.

Olenyin most még jobban megcsodálta ruganyos, fiatal járását, villogó szeme tüzes pillantását a fehér kendő fölött, sudár, izmos termetét. „Igen, alighanem ő az" - gondolta. Egyre kevésbé gondolt a lakással, és egyre sűrűbben nézett Marjanka után, ahogy most odalépett Vanyusához.

- Ez a lány is milyen vadóc! - jegyezte meg Vanyusa. Még mindig a holmival bíbelődött, de valamennyire felderült. - Akár a betöretlen kancacsikó. *Lafam!*[20] - tette hozzá hangosan, diadalmasan, és vihogott.

11

Estére megjött a házigazda, és amikor megtudta, hogy Olenyin fizetni akar a szállásért, megbékítette asszonyát, és teljesítette Vanyusa kívánságait.

Minden elrendeződött az új lakásban. A család beköltözött a fűthető szobába, a hadapródnak pedig három monétáért átengedték a „hideg" szobát. Olenyin evett és lefeküdt aludni. Estefelé ébredt, megmosdott, megtisztálkodott, megebédelt, cigarettára gyújtott, és az utcára néző ablakhoz ült. A hőség alábbhagyott. A faragott tetőgerinces ház árnyéka rézsút feküdt át a poros utcán, még a szemben levő ház falára is felfutott. A szemközti ház magas nádfödele ragyogott a lemenő nap sugaraiban. Érezhetően lehűlt a levegő. A falu csendes volt. A katonák elhelyezkedtek és elcsöndesedtek, a csordát még nem hajtották be, az emberek még nem jöttek vissza a munkából.

Olenyin lakása majdnem a falu legszélén volt. Nagy ritkán puskalövés tompa dörrenése hallatszott messze a Terek felől, onnan, ahonnét Olenyin érkezett - Csecsnyából, vagy a kumik lapályról. Olenyin nagyszerűen érezte magát a háromhónapi tábori élet után. Frissen mosott arcát üdének érezte, erőteljes testét a táborozás után szokatlanul tisztának, kipihent tagjaiban

[20] Helyesen: la femme = a nő.

békesség és erő áradt széjjel. A lelke is üde és tiszta volt. Visszagondolt a portyázásra, a kiállott veszélyre. A veszélyben megállta a helyét, nem bizonyult alábbvalónak senkinél, a bátor kaukázusi katonák bajtársul fogadták. A moszkvai emlékek isten tudja, hol maradtak már mögötte. A régi élet kitörlődött emlékezetéből, új, egészen új élet kezdődött, és ebben az új életben még nem esett hiba. Itt a Kaukázusban, mint új ember az új, ismeretlen emberek között, kiérdemelhette, hogy új és jó véleménnyel legyenek róla. Indokolatlan életöröm hulláma öntötte el; hol kinézett az utcára, a pörgettyűt hajszoló gyerekek játékára, hol csinosan kitakarított, új szobácskáját nézte és arra gondolt, milyen kellemesen sikerült elhelyezkednie ebben a kozákfaluban, a számára új garnizonéletben. Felnézett a hegyekre és az égre, és minden emlékébe, ábrándjába belevegyült a fenséges természet szigorú képe. Élete nem úgy kezdődött, ahogyan Moszkvából elindulva elképzelte, de váratlanul szépen és jól kezdődött. A hegyek, a hegyek színezték minden érzését, minden gondolatát.

- Leitta magát! Kinyalta a kancsót! Jeroska bácsi leitta magát! - ordították egyszer csak a kis kozákgyerekek, akik a ház előtt játszottak, és a kis utca torkolatához csődültek. - Leitta magát a sárga földig! Elitta a tőrét! - kiabálták egymás hegyén-hátán tolongva, majd széjjelválva és utat engedve.

A nagy ribillió Jeroska bácsinak szólt, aki puskával a vállán, három fácánnal az övén jött hazafelé a vadászatról.

- Az én bűnöm, gyerekek, az én bűnöm! - hajtogatta; járás közben fürgén lóbálta karját, és bebetekingetett az ablakokon az utca minkét oldalán. - Elittam az ingemet, ez az én bűnöm! - ismételte, látszott rajta, hogy mérges, de teszi magát, mintha nem bánná.

Olenyint megdöbbentette a gyerekek viselkedése az öreg vadásszal, s még jobban meglepte a Jeroska bácsinak nevezett aggastyán okos, kifejező arca, daliás termete.

- Bácsi! Kozák! - szólt ki az ablakon. - Gyere ide.

Az öreg fölnézett az ablakra és megállt.

- Adjon isten, jó ember - szólt s kissé megemelte sipkáját borotvált fején.

- Adjon isten, jó ember - ismételte Olenyin a köszöntését. - Mondd csak, mit kiabálnak neked a gyerekek?

Jeroska bácsi odalépett az ablakhoz.

- Csúfolnak engem, vénembert. De nem bánom. Szeretem. Hadd mulassanak a bácsin - mondta azon a dallamos, erős hangon, amelyen az öreg és köztiszteletben álló emberek beszélnek. - Te tiszt vagy ebben az ezredben?

- Nem, csak hadapród. Hol lőtted a fácánt? - kérdezte Olenyin.

- Az erdőn lőttem ezt a három tyúkocskát - válaszolta az öreg, és az ablaknak fordította széles hátát: ott lógott a három fácán, fejecskéjük Jeroska bácsi övébe dugva, vérrel foltozva cserkeszkáját. - Még sose láttál ilyet? - kérdezte. - Ha akarod, neked adok egy párt. Nesze! - és felnyújtott az ablakba két fácánt. - Te is vadászol? - kérdezte.

- Vadászom. A portyázás alatt magam is lőttem négyet.

- Négyet? Az is valami! - gúnyolódott az öreg. - Hát a bort szereted-e? Csihirt iszol-e?

- Miért ne? Szeretem az italt.

- Ej, no! Úgy látom, legény vagy a talpadon. Jó barátok leszünk - mondta Jeroska bácsi.

- Gyere be - szólította fel Olenyin. - Igyunk csihirt.

- Miért ne - bólintott az öreg. - Nesze, vedd el a fácánt.

Látszott az arcán, hogy a hadapród megtetszett neki. Mindjárt megsejtette, hogy ingyen itókát remélhet tőle, és azért érdemes nekiajándékozni a két fácántyúkot.

Egy perccel később Jeroska bácsi megjelent a szoba ajtajában. Olenyin csak most látta meg, hogy milyen hatalmas és erős testalkatú ez az ember, noha cserzett, barna arcát a hófehér körszakáll fölött a munka és a vénség mély barázdái szelik át. De lába, karja, válla, izomzata olyan telt és domborodó volt, amilyen csak a fiatal férfiaké szokott lenni. Rövidre nyírt haja közt számtalan forradás látszott a fején. Vastag, eres tarkóját, mint a bikáét, keresztül-kasul ráncok kockázták. Kérges keze csupa seb és karmolás volt.

Könnyű, gyors léptekkel jött be a szobába, puskáját a sarokba állította, gyors pillantással végignézte és fölmérte a szobában elhelyezett holmit, és csizmás lábait kifelé fordítva, nesztelenül a szoba közepére lépett. Csihir, vodka, lőpor és alvadt vér egymással keveredő erős, de nem kellemetlen szaga jött be vele együtt a szobába.

Meghajolt a szentképek felé, megsimította szakállát, majd odalépett Olenyinhez, és oda-nyújtotta fekete, izmos kezét.

- *Koskildi!* - mondta. - Ez tatárul annyit jelent: jó egészséget kívánok, béke veled, mármint az ő nyelvükön.

- *Koskildi!* Tudom - felelte Olenyin és megszorította a kezét.

- Eh, dehogyis tudod, nem tudod az illemet, te bolond! - méltatlankodott Jeroska bácsi, és szemrehányón csóválta fejét. - Ha neked azt mondják, *koskildi*, akkor feleld ezt: *allah razi bo szun*, óvjon az isten, így felelj, atyám, nem pedig *koskildi*. Majd én megtanítlak mindenre. Így volt itt nálunk Ilja Moszejics, az is orosz volt, a te fajtád, avval is kunákok[21] voltunk. Nagy-szerű gyerek volt. Iszákos, tolvaj, vadász, de még milyen kitűnő vadász! Azt is megtanítottam mindenre.

- Aztán mire tanítsz meg? - kérdezte Olenyin; egyre jobban érdekelte az öreg.

- Elviszlek vadászni, megtanítlak horgászni, mutatok csecsencet, ha akarod, szeretőt is szerzek neked. Bizony, ilyen ember vagyok én! Nagy kópé! - És az öreg elnevette magát. - Leülök, atyám, elfáradtam. *Karga?* - tette hozzá kérdőn.

- *Karga*, az meg mit jelent? - kérdezte Olenyin.

- Azt jelenti: jól van, grúzul. Mindig ezt mondom, ez az én szavajárásom, legkedvesebb szavam: *karga*, mondom, *karga*, így megy ez nálam, ez a *trufa*. Tudod mit, atyám, hozass csihirt. Van-e katonád, darabontod? Igen? Ivan! - kiáltott az öreg hangosan. - Nálatok ahány katona, az mind Ivan. A tied is Ivan, ugye?

- Az hát, Ivan. Vanyusa! Vegyél kérlek a háziaktól csihirt és hozd be.

- Mindegy az, akár Vanyusa, akár Ivan. Miért hínak nálatok minden katonát Ivannak? Ivan! - ismételte az öreg. - Kérd meg őket, bátyuska, hogy a megkezdett hordóból adjanak. Az övék a legjobb bor a faluban. De vigyázz, harminc kopejkánál többet ne fizess nyolcadjáért,[22] máskülönben a markába nevet a boszorka... Ostoba, átkozottul ostoba a mi népünk - folytatta Jeroska bácsi bizalmasan, amikor Vanyusa kiment. - Benneteket, oroszokat nem tekint embernek.

---

[21] Barát.

[22] Nyolcad (oszmuha): régi orosz űrmérték; 1 oszmuha = kb. 15 liter.

Rosszabb vagy nekik a tatárnál. Pogány az orosz, azt mondják. De szerintem, hiába vagy katona, mégiscsak ember vagy, mégiscsak emberi lélek lakozik tebenned is. Igazam van-e vagy sem? Ilja Moszejics katona volt, mégis aranyember volt! Nem így van-e, atyám? Azért nem szeretnek engem a mieink, mert így gondolkozom; de énnekem édesmindegy. Én vidám vagyok, mindenkit szeretek, Jeroska a nevem! Így van ez jó atyám.

És az aggastyán barátságosan megveregette a fiatalember vállát.

12

Vanyusa eközben megszervezte háztartását, még meg is borotválkozott a század borbélyánál, és nadrágját kiengedte csizmaszárából annak jeléül, hogy a század állandó szálláshelyére érkezett.

Mindennek következtében pompás hangulatban volt. Figyelmesen, de nem éppen jóakaratúan nézett végig Jeroska bácsin, mint valami soha nem látott vadállaton, fejcsóválva vette tudomásul a besározott padlót, azután a lóca alól elővett két üres üveget, és átment a háziakhoz.

- Adjon isten jó estét, kedveseim - szólt belépve, mert elhatározta, hogy tőle telhetően barátságos lesz. - Az úr küldött, csihirért; töltsétek meg az üvegemet, édes lelkeim.

Az öregasszony nem válaszolt. A leány kis tatár tükör előtt állva épp a fejét kötötte be; szótlanul fordult Vanyusa felé.

- Megfizetem, aranyoskáim - toldotta meg Vanyusa, és megcsörgette zsebében a rézpénzt. - Legyetek kedvesek, akkor mi is kedvesek leszünk, mindenkinek jobb úgy - tette hozzá.

- Mennyi kell? - kérdezte mordul az öregasszony.

- Egynyolcad.

- Eredj, édes lányom, töltsd meg neki - fordult a lányához Ulita anyó. - A megkezdett hordóból eresszed, virágom.

A leány fogta a kulcsot meg a fiaskót, és kiment Vanyusával együtt.

- Mondd, kérlek, ki ez a lány? - kérdezte Olenyin Jeroska bácsitól, Marjankára mutatva, amikor az ablak előtt elhaladt.

Az öreg kacsintott és könyökével oldalba bökte a fiatalembert.

- Megállj csak - mondta és azzal kihajolt az ablakon. - Khm, khm! - kezdte köhécselve, torkát köszörülve. - Marjanuska! Marjanuska húgom! Szeress engem, lelkecském! Nagy kópé vagyok én - tette hozzá suttogva, Olenyinhez fordulva.

A leány a fejét sem fordította arra, karját ütemesen, lendületesen lóbálva ment tovább azzal a kackiás, hetyke járással, amely a kozák nőkre jellemző. Csak kendője árnyékából vetett egy pillantást az öregre fekete szemével.

- Szeress engem és boldog leszel! - kiáltott oda neki Jeroska, és kérdőn pislogott Olenyinre. - Lám, ilyen vagyok én, nagy kópé vagyok én - tette hozzá. - Szép lány, mi?

- Gyönyörű - mondta Olenyin. - Hívd ide.

- Azt már nem! - felelte az öreg. - Ezt a lányt Lukaskának kérik. Luka vitéz kozák, dzsigit, a minap abreket ölt. Majd szerzek én neked jobbat. Olyan kedvest szerzek neked, hogy talpig selyemben-ezüstben jár. Amit ígértem, meg is tartom, világszép szeretőt kerítek neked.

- Öregember létedre miket beszélsz! - korholta Olenyin. - Hiszen az ilyesmi bűn!

- Bűn! Hol itt a bűn? - felelte az öreg határozottan. - Szép lányra nézni talán bűn? Mulatni bűn? Szeretni bűn? Nálatok így tartják? Nem, jó atyám, ez nem bűn, hanem idvezülés. Isten teremtett téged is, isten teremtette a szép lányt is. Mindent ő teremtett, bátyuska. Ezért nem bűn a szép lányra nézni. Arra való, hogy szeressék, hogy gyönyörködjenek benne, így gondolom én ezt, jó ember.

Marjana eközben áthaladt az udvaron, bement a hűvös, sötét kamrába, amelyben boroshordók sorakoztak. A szokott imádsággal odalépett az egyikhez, és belemerítette a lopót. Vanyusa megállt az ajtóban, és mosolyogva nézte. Roppantul nevetségesnek találta, hogy a lányon egy szál ing van, az is hátul feszes, elöl meg övébe tűrve, de még ennél is nevetségesebb, hogy a nyakát félrubeles pénzdarabokkal aggatja tele. Azt gondolta magában, hogy mindez erősen elüt az orosz móditól, és micsoda nevetség volna náluk odahaza a cselédség közt, ha meglátnák ezt a lányt. *„La filj kom sze tre bjen”*[23] a változatosság kedvéért - gondolta. - Így fogom mondani az úrnak.

- Mit bámészkodol, ebadta! - rivallt rá a lány. - Add már ide azt a fiaskót.

Teletöltötte az üveget hűvös vörös borral, és visszaadta Vanyusának.

- A pénzt mamukának add - mondta és félrelökte Vanyusa kinyújtott kezét.

Vanyusa elvigyorodott.

- Mért vagytok ilyen mérgesek, kedveskéim? - kérdezte barátságosan, ide-oda topogva, míg a lány bedugaszolta a hordót.

Marjana elmosolyodott.

- Hát ti talán kedvesek vagytok?

- Mi nagyon kedvesek vagyunk, az uram, meg én - felelte Vanyusa szent meggyőződéssel. - Olyan kedvesek vagyunk, hogy akárhol laktunk eddig, a házigazdáink nem győztek hálálkodni. Mert az én uram nemesember.

A leány megállt, úgy hallgatta.

- Nős ember az urad? - kérdezte.

- Nem. Az uram fiatal és még nőtlen. Mert a nemesurak sohase házasodnak korán - magyarázta Vanyusa.

- Nézze meg az ember! Kövérre falta magát, mint a bivaly, aztán nősülni fiatal! Ő a parancsnoka mindannyitoknak? - kérdezte.

- Az én uram hadapród, szóval még nem tiszt. De azért van neki rangja, nagyobb, mint akár egy tábornoké; fontos személy. Merthogy ismeri őt nemcsak az ezredesünk, hanem maga a cár is - magyarázta Vanyusa büszkén. - Nem vagyunk mi olyanok, mint ezek a csapatbeli sehonnaiak, a mi papánk szenátor, több mint ezer lélek a birtoka, havonta ezer rubelt küld nekünk. Azért is szeretnek bennünket mindenütt. Mert teszem, ha valaki kapitány, de pénze nincsen, ugyan mi haszna?

- Eredj, bezárom az ajtót - szakította félbe a lány.

Vanyusa bevitte a bort Olenyinnek, közölte vele, hogy *la filj sze tre zsoli*, és ostobán vihogva távozott.

---

[23] Ez a lány nagyon csinos (tört, hibás franciasággal).

13

A piactéren eközben esti sorakozót fújtak. A falu lakossága hazatért a munkából. A kapuban bőgve topogott a csorda, aranyló porfellegbe burkolózva. Lányok, asszonyok sürögtek utcaszerte, hajtották haza az állatokat. A nap eltűnt a távoli havas gerinc mögött. Egyforma kékes árnyék borult földre, égre. Az elsötétülő gyümölcsösök felett alig láthatón megjelentek a csillagok, a falu lassan elcsendesedett. Miután beterelték teheneiket, a kozák nők kimentek az utcasarokra, és tökmagot rágcsálva a földpadkára telepedtek. Az egyik ilyen csoporthoz Marjanka is csatlakozott, miután megfejte a két tehenet meg a bivalytehenet.

A csoport néhány asszonyból meg leányból állt, akik egy öreg kozákot fogtak közre.

A megölt abrekről folyt a szó. A kozák beszélt, az asszonyok kérdezgették.

- Nagy jutalmat kap érte, képzelem! - szólt az egyik asszony.

- Hogyne kapna! Úgy hírlik, keresztet küldenek neki.

- Moszev úgyis nagyon megbosszantotta. Elvette tőle az abrek puskáját, de eljutott a híre Kizljarba a parancsnoksághoz.

- Alávaló gazember az a Moszev!

- Azt mondják, Lukaska hazajött - szólalt meg az egyik lány.

- Nazarkával mulat Jamkánál. (Jamka egy züllött kozáklány volt, aki italmérést tartott fenn.) Azt mondják, megittak már vagy fél vedróval.

- Ilyen szerencséje van a Fogónak! - mondta valamelyik asszony. - Megérdemli a nevét! Szó, ami szó, ügyes fickó, és derék, tisztességes. Ugyanilyen volt az apja is, Kirjak bácsi; egészen az apjára ütött. Amikor Kirjak bácsi elesett, az egész falu siratta. De nini, itt jönnek - szólt s az utcán feléjük közeledő kozákokra mutatott. - Ahá, Jergusov is velük tart. Részeges fráter!

Lukaska, Nazarka meg Jergusov, miután fél vedro bornak a nyakára hágtak, a lányok felé tartottak. Mind a hárman pirosabbak voltak a szokottnál, főleg az öreg Jergusov, aki tántorgott és hangosan röhögve minduntalan oldalba bökte Nazarkát.

- Mért nem daloltok, rózsaszálak? - rikkantotta a lányoknak. - Azt mondom, daloljatok a mi mulatságunkra!

- Isten hozott! Isten hozott! - hangzott a köszöntés a leányok ajkáról.

- Minek énekeljünk? Tán bizony ünnep van? - kérdezte az egyik asszony. - Berúgtál, hát most énekelj.

Jergusov röhögve oldalba bökte Nazarkát.

- No, énekelj! Akkor énekelek én is, kieresztem a hangom.

- Mi az, tán alusztok, királylányok? - mondta Nazarka. - *Imádkozni*[24] jöttünk be a posztról. Lukaskához imádkoztunk.

Lukaska odalépett a körhöz, lassan megemelte kozákkucsmáját, és megállt a lányok előtt. Széles arca, nyaka kipirosodott. Ott állt, halk hangjában, nyugalmában, megfontolt mozdulataiban több volt az élénkség és az erő, mint Nazarka fecsegésében. Olyan volt, mint a tüzes mén, amely farkát felcsapva, prüszkölve mind a négy lábát megveti és megáll. Nyugodtan állt

[24] „Imádkozni" kozák nyelven annyit jelent, mint borral felköszöntem valakit, egészségére inni; általában ivásra is mondják.

a lányok előtt, a szeme nevetett, keveset szólt, hol berúgott társaira nézett, hol a lányokra. Amikor Marjana odaért, nyugodtan, tempósan megemelintette sapkáját, utat engedett neki, és azután újra odaállt eléje, egyik lábát könnyedén oldalt vetve, két hüvelykujját övébe akasztva és tőrével játszadozva. Marjana könnyedén biccentett Lukaska köszöntésére válaszul, leült a földpadkára, és ingéből egy marék tökmagot vett elő. Lukaska nem vette le róla a szemét, közben ő is rágta a magot, és köpködte a héját. A többiek elhallgattak.

- Meddig maradtok itthon? - kérdezte végül az egyik asszony, megtörve a csendet.

- Reggelig - felelte Lukaska komolyan.

- Adja isten, hogy szép jutalomban legyen részed - mondta az öreg kozák. - Éppen mesélem nekik, nagyon örültem.

- Én is azt mondom - kapta fel a szót a részeg Jergusov. - Látom vendégek jöttek! - tette hozzá, egy arra menő orosz katonára mutatva. - Jó ám a kincstári vodka, szeretem!

- Három sátánfattyát mihozzánk is bekvártélyoztak - mesélte az egyik kozákasszony. - Nagyapó már elment a községházára, de azt mondják, nem lehet ellene tenni semmit.

- Aha! Talán bizony bántottak? - kérdezte Jergusov.

- Biztosan telefüstölték a házad, ugye? - kérdezte egy másik asszony. - Felőlem az udvaron dohányozhatnak, ahogy kedvük tartja, de a házba be nem engedem. Még ha a bíró jön is, akkor sem *engessük*. Hátha meglopnak. Ne félj, saját magához biztosan egyet se kvártélyozott be a bíró!

- Látom, nem szereted őket! - mondta megint Jergusov.

- Azt hallom, parancsba adták, hogy a lányok vessék meg a katonák ágyát, mézes csihirrel vendégeljék őket - kottyant közbe Nazarka, lábát szakasztott úgy kivetve, mint Lukaska, és prémszegélyes kozákkucsmáját éppen úgy tarkójára tolva.

Jergusov hangos hahotára fakadt, és átnyalábolta a hozzá legközelebb ülő lányt.

- Helyes, helyes, úgy van!

- Vigyázz, megmondom az asszonynak! - sivalkodott a leány.

- Bánom is én! - kiáltotta Jergusov. - Nazarka igazat beszél: láttam a *cédulát*, Nazarka olvasta is, hiszen ő tud olvasni, szótól szóra igaz! - És most a soron következő lányt ölelgette.

- Mit nyaggatsz, te heprecsóré! - visongott kuncogva a kerek, piros arcú Usztyenka és feléje csapott.

A kozák félreugrott és majdnem elvágódott.

- No nézd, és még azt mondják, hogy a lányokban nincs erő! Majd agyonvágott.

- Ej, te kullancs, mi az ördög hozott haza a posztról! - szapulta Usztyenka, és félrefordulva megint prüszkölt nevettében. - Elaludtad az abreket, mi? Bárcsak leszúrt volna, mennyivel jobb lenne!

- Noiszen, sirattad volna! - ugratta Nazarka.

- Van eszembe!

- Látod, még a búbánat se fog rajta. Siratott volna vagy sem? Mondd, Nazarka? - mondta Jergusov.

Lukaska egész idő alatt Marjankát nézte, szótlanul. Tekintete láthatóan zavarba hozta a lányt.

- Hallom, Marjanka, hozzátok egy tisztet kvártélyoztak be - mondta és közelebb lépett hozzá.

Marjana, rendes szokása szerint, nem válaszolt mindjárt, hanem lassan ráemelte a tekintetét. Lukaska szeme nevetett, mint hogyha eközben valami egészen más, a beszélgetéstől teljesen független dolog menne végbe közte meg a leány között.

- Könnyű nekik, két szobájuk van - felelt helyette egy öregasszony. - De bezzeg Fomuskinékhoz is bekvártélyoztak egy tisztet, azt mondják, az egész szobát telerámolta a holmijával, azt se tudja, szegény, hová bújjék a családjával. Ki hallott ilyet, egy egész hordát rászabadítani a falura! Az isten őket akárhová tegye. És ugyan mi a fészkesfenét fognak itt csinálni?

- Azt mondják, hidat vernek a Tereken - mondta egy lány.

- Én úgy hallottam - szólt Nazarka Usztyenkához fordulva -, hogy egy nagy gödröt ásnak, és abba beleültetik a lányokat büntetésül, amiért nem akarják szeretni a fiúkat. - Kecses táncléptével fejezte be, mindenki felkacagott, és Jergusov most egy öreg kozákasszonyt kezdett ölelgetni. Tulajdonképpen Marjanka következett volna a sorban, de kihagyta.

- Mért nem öleled meg Marjankát? Sorba kell menni! - hergelte Nazarka.

- Nem, az öreg hús édesebb - kiáltotta Jergusov és megcsókolta a kapálózó öregasszonyt.

- Juj, megfojt! - sivalkodott az nevetve.

A nagy vigasságot az utca végén felhangzó ütemes lábdobogás szakította félbe. Három fegyveres, köpenyes katona ment lépést tartva őrséget váltani a század pénztára előtt. Az őrvezető, régi lovaskatona, dühösen sandított a kozákokra, és úgy vezette a katonáit, hogy Lukaskának meg Nazarkának, akit az úton álltak, félre kellett húzódniuk. Nazarka félreállt, de Lukaska csak megrándította szemöldökét, hátat fordított és nem mozdult a helyéből.

- Itt emberek állnak, kerüljetek - szólt és megvető pillantással mérte végig a katonákat.

A katonák szótlanul elhaladtak mellettük, lépteik ütemesen dobogtak a poros úton.

Marjanka elnevette magát, nevetett a többi lány is.

- De nyalkák! - mondta Nazarka. - Mint a templomi előénekesek! - és a katonákat majmolva végigmasírozott az úton.

Megint mindenki felkacagott.

Lukaska lassan odalépett Marjankához.

- Hol lakik nálatok az a tiszt?

Marjanka gondolkozott.

- Az új szobába tettük - felelte azután.

- Öreg vagy fiatal? - kérdezte Luka és leült melléje.

- Én bizony nem kérdeztem - válaszolt a lány. - Csihirért mentem a kamrába, akkor láttam, ott ült az ablaknál Jeroska bácsival. Olyan veres-forma. Egy teljes szekérre való holmit hozott magával.

És lesütötte a szemét.

- De örülök, hogy sikerült elkérezkednem a posztról! - mondta Lukaska. Közelebb húzódott a lányhoz, és a szemébe nézett:

- Mennyi időre jöttél? - kérdezte Marjana icipicit mosolyogva.

- Reggelig. Adj magot - kérte és kinyújtotta a kezét.

Marjana most egészen elmosolyodott, és megoldotta az inge nyakát.

- Ne vedd el mind - mondta.

- Egész idő alatt hozzád kívánkoztam, istenemre mondom - súgta Lukaska nyugalmat erőltetve. Magot vett ki a leány ingéből, és még közelebb húzódott hozzá; valamit suttogott, és a szeme nevetett hozzá.

- Nem megyek, megmondtam már - szólt Marjana hangosan, és félrehúzódott.

- De igazán... Azt akartam mondani - suttogta Lukaska -, gyere el, Marjanka!

Marjanka tagadón rázta a fejét, de mosolygott.

- Marjanka néném! Néném! Mamuka vacsorázni hív - kiáltotta Marjana kisöccse, a kozákasszonyok felé közeledve.

- Megyek mindjárt - felelte a lány. - Eredj csak szépen, menj előre; mindjárt megyek én is.

Lukaska fölállt, megemelte kucsmáját.

- Úgy látszik, jobb ha én is hazamegyek - mondta színleg hányavetin, de alig visszafojtva mosolyát, s azzal eltűnt a ház mögött.

Eközben sötét éjszaka borult a falura. Az ég teleszóródott fényes csillagokkal. Az utcák kihaltak, elnéptelenedtek. Nazarka ottmaradt a kozáklányokkal a földpadkán, kacagásuk messzire elhangzott. Lukaska pedig csendesen elindult, majd meglapult, mint a macska ugrás előtt, és hirtelen futásnak eredt, lóbálózó tőrét magához szorítva - nem hazafelé, hanem a zászlós háza felé. Végigszaladt két utcán, befordult a sikátorba, fölemelte cserkeszkáját, és lekuporodott a földre, a kerítés árnyékába. „Nézze meg az ember, még tréfálni se lehet azzal a zászlóslánnyal - gondolta. - No de megállj csak, Marjana!”

Közeledő női léptekre figyelt föl. Lesett, és nevetett magában. Marjana lehajtott fejjel, gyors, ütemes léptekkel jött egyenest feléje, vesszőjével csapkodta a kerítés léceit. Lukaska fölpattant, Marjana összerezzent és megállt.

- Ej, ördögadta! Hogy megijesztettél! Hát nem mentél haza - szólt és hangosan felkacagott.

Lukaska egyik kezével átfogta a leány derekát, a másikkal meg az arcát emelte magához. - Valamit akartam mondani... istenemre! - Hangja remegett, elfúlt.

- Mi jut eszedbe, éjnek idején beszélgetni - felelte Marjana. - Mamuka vár, te meg eredj a lelkecskédhez.

Azzal kiszabadította magát a legény karjai közül, és pár lépéssel odábbszaladt. Udvaruk sövényéhez érve megállt, és szembefordult a legénnyel, aki nem tágított mellőle, és folyvást unszolta, maradjon vele egy órácskát.

- No, mit akartál mondani, te éjféli csavargó? - És megint elnevette magát.

- Ne nevess ki, Marjana! Istenemre! Szememre veted, hogy kedvesem van? Vigye el az ördög! Szólj csak egy szót, és úgy foglak szeretni, hogy amit akarsz, mindent megteszek érted. Ide hallgass! - és megcsörgette zsebében a pénzét. - Élhetünk, ahogy akarunk. A társaim örülnek az életnek, de én? Semmi örömöm belőled, Marjanuska!

A leány nem válaszolt, csak ott állt előtte, és fürge ujjaival apró darabkákra tördelte a kezében tartott vesszőt.

Lukaska keze hirtelen ökölbe szorult, fogát csikorgatta.

- Mindig csak várni, várni! Mit érünk vele? Talán nem szeretlek eléggé, mátuska? Hisz azt csinálsz velem, amit akarsz - szakadt ki belőle, arca elsötétült, megragadta Marjana két kezét.

Marjana arcának nyugodt kifejezése nem változott, hangját sem emelte fel.

- Ne legénykedj, Lukaska, hanem hallgasd meg, amit mondok neked - felelte; nem szabadította ki a kezét, de eltolta magától a kozákot. - Csak lány vagyok, de azért hallgass meg. Nem én akartam így, de ha szeretsz, hallgasd meg, amit mondok. Ereszd el a kezem, megmondom én magamtól is. A feleséged leszek, ha akarod, de bolondságot nem csinálok, azt hiába várod - szólt, és bátran a szeme közé nézett.

- A feleségem leszel? A házasság dolgában nem mi határozunk... Te szeress engem, a magad jószántából, Marjanuska - könyörgött Lukaska, és zord, heves viselkedése egyszer csak megint szelídre, alázatosra, gyengédre fordult. Mosolygott és közelebb hajolt a lányhoz.

Marjana hozzásimult, és megcsókolta a száját. Erősen magához szorította a legényt.

- Édesem! - suttogta, azután hirtelen kitépte magát, elszaladt és hátra sem nézve, befordult a kapun.

Hiába kérlelte a kozák, álljon meg egy percre, hallgassa meg, amit mondani akar. Marjana nem állt meg.

- Eredj! Meglátnak - suttogta. - Látod, a lakónk úgyis az udvaron lebzsel, az ördög!

„Milyen rátarti - gondolta magában Lukaska -, férjhez menni férjhez megy! A házasság, az más, én azt akarom, hogy úgy szeress!”

Nazarkát Jamkánál találta, egy ideig együtt ivott vele, azután elment Dunyaskához, és hűtlensége ellenére nála töltötte az éjszakát.

14

Olenyin csakugyan az udvaron járkált, amikor Marjana a kapuhoz ért, és hallotta, amikor a lány azt mondta: „A lakónk az udvaron lebzsel, az ördög!” Az egész estét Jeroska bácsival töltötte új lakása tornácán. Asztalt, szamovárt, bort, égő gyertyát vitetett ki és teázva, szivarozva hallgatta az öreg elbeszéléseit, aki lábánál ült a küszöbön. A levegő csendes volt, a gyertya mégis olvadt, és a láng erre-arra táncolt, hol a tornác támasztógerendáját világította meg, hol az asztalt a rajta álló edénnyel, hol az öreg kurtára nyírt, fehér haját. Éjjeli pillék szállongtak körülöttük, hol az asztalhoz, a poharakhoz verődtek, szárnyukról hullatva a hímport, hol a gyertya lángjába repültek, hol meg eltűntek a fekete levegőben, a fénykörön kívül. Olenyin öt üveg csihirt ivott meg Jeroskával kettesben. Valahányszor Jeroska teletöltötte a poharakat, az egyiket Olenyinnek nyújtotta, és eközben be nem állt a szája. A kozákok régi életéről beszélt, apjáról, Sirokijról, aki a hátán elvitte a leterített tízpudos vadkant, és két vedro csihirt ivott meg egy ültő helyében. Beszélt a fiatalságáról és barátjáról, Gircsikről, akivel a pestisjárvány idején lovakat hozott át a Tereken. Beszélt egy régi vadászatról, amelyen egy délelőtt két szarvast lőtt. Beszélt a *lelkecské*jéről, aki éjjelente kijárt hozzá az őrhelyre. És mindenről olyan színesen, olyan ékesszólón tudott mesélni, hogy Olenyin észre sem vette az idő múlását.

- Bizony, atyám, csak az a kár, hogy nem láttál engem, virágomban - mondta. - Akkor mindent megmutattam volna neked. Most már csak vén iszákos vagyok, de akkor Jeroska volt az első

ember az egész ezredben. Kinek volt a legjobb lova, kinek volt Gurda-kardja,[25] kihez jártak inni, mulatni? Kit küldtek a hegyekbe, Ahmet kánt megölni? Kit szerettek a lányok? A válasz mindig csak egy: Jeroska. Mert én igazi dzsigit voltam. Nótafa, részeges, tolvaj, egész méneseket hajtottam el a hegyilakóktól... mindenhez értettem én. Ma már nincsenek is ilyen kozákok. Ilyen magas csizmát húz, ni - Jeroska egy rőfnyi magasságra mutatott a földtől -, abban gyönyörködik, ebben leli örömét. Vagy leissza magát a sárga földig, de nem úgy issza le magát, ahogy emberhez való, hanem ördög tudja, hogyan. Ki voltam én? Én voltam Jeroska, a betyár; ismertek engem nemcsak a sztanyicákban, hanem a hegyekben is. Hercegek jöttek hozzám látogatóba. Kunák voltam én mindenkivel, ha tatár, tatár, ha örmény, hát örmény, ha katona, katona, ha tiszt, hát tiszt. Mindegy volt énnekem, csak az italt szeresse. Azt mondják ugyan, tartsd magad távol a világi érintkezéstől: katonával ne igyál, tatárral ne egyél...

- Ki mondja ezt? - kérdezte Olenyin.

- Hát a papjaink. De hallgasd csak meg a tatár mullát vagy kádit,[26] azt mondja: „Ti hitetlenek, gyaurok, minek esztek disznóhúst?" Szóval, mindegyik tartja magát a maga törvényéhez. Márpedig én szerintem minden mindegy. Mindent az isten teremtett az ember gyönyörűségére. Egyikben sincs semmi bűn. Vegyünk példát az állatról: a tatárok nádasában is ellakik, meg a mienkben is. Ahová telepszik, ott a háza. Amit isten ad, azt zabálja. A mieink meg azt mondják, hogy ezért gyehenna tüzén égünk majd. Már én úgy hiszem, hogy csalás az egész - tette hozzá kis szünet után.

- Mi csalás? - kérdezte Olenyin.

- Hát amit a papok beszélnek. Volt minekünk, atyám, Cservljonajában egy őrmesterünk, jó barátom volt. Éppen olyan bátor fickó volt, mint én, elesett Csecsnyában. Hát ő mondta mindig, hogy a papok kitalálása az egész. Ha megdöglesz, azt mondja, fű nő a sírodon, oszt ennyi az egész. - Elmosolyodott. - Elszánt fickó volt.

- Hány éves vagy? - kérdezte Olenyin.

- Isten a megmondhatója! Megvagyok én már úgy hetvenesztendős. Amikor nálatok cárnő uralkodott, már akkor se voltam kisgyerek. Számítsd ki, mennyi lehet az. Kijön a hetven, ugye?

- Annyi lehetsz. De felveszed a versenyt akárkivel.

- Hát igen, istennek hála, egészséges vagyok, egészséges minden porcikám; csak az asszony, az a boszorka, tönkretett...

- Hogyhogy?

- Hát csak úgy: tönkretett...

- Szóval ha meghalsz, fű nő a sírodon? - ismételte Olenyin.

Jeroska nyilván nem akarta világosabban kifejezni gondolatát. Elhallgatott.

- Hát te hogy gondoltad? Igyunk! - rikkantotta azután mosolyogva, és fölemelte poharát.

---

[25] Értékes kaukázusi kard, készítőjéről kapta a nevét.

[26] Mohamedán pap és bíró.

- Miről is beszéltem? - folytatta azután elgondolkozva. - Igen, szóval ilyen ember vagyok én. Vadász. Nincs énnekem párom az egész vidéken. Minden állatot, minden madarat meglesek, megmutatok én neked; mindről tudom, hol hogyan kell keresni. Van kutyám, puskám kettő, van hálóm, vadászmadaram... van mindenem, istennek hála. Ha igazi vadász vagy, nemcsak hencegő, akkor mindent megmutatok neked. Mert én olyan ember vagyok: ha nyomra bukkanok, már tudom, miféle állat, tudom, hol a búvóhelye, hova jár inni, dagonyázni. Lesgunyhót csinálok és lesbe állok, ott ülök egész éjszaka. Minek otthon kuksolni? Az ember csak bűnbe esik, berúg, aztán jön a fehérnép, terefere, a gyerekek ordítanak, az ember belebolondul. Bezzeg milyen más, ha az ember kimegy esthajnalkor, kiválasztja a helyet, széthajlítja a nádast, leül, les és vár. Az ember tud mindent, ami az erdőn történik. Felnéz az égre: ott járnak a csillagok, abból tudja, sok ideje van-e még vagy kevés. Az ember körülnéz, moccan az erdő, az ember várja, mikor reccsen a bozót, mikor jön a vadkan dagonyázni. Fióksas pityeg, a faluban kakas szól vagy lúd. Ha lúd, akkor már éjfélre jár az idő. És ezt mind tudom én! Ha valahol lövés dörren, megint más gondolatok jönnek. Vajon ki lövöldöz? - gondolom. Talán egy kozák, aki vadászik, mint én, és vajon eltalálta-e a vadat, vagy csak megsebesítette, és most úgy bolyong szegény a nádasban, és hiába ontja a vérét? Nem szeretem az effélét, jaj, de nem szeretem! Miért sebesítette meg a vadat? Bolond! Bolond! Vagy azt gondolom: „Talán egy abrek lőtt le valami ostoba kis kozákot." Mindez keresztülmegy az ember fején. Egyszer ülök így a víz partján, hát látom, egy bölcső úszik lefelé a folyón. Tiszta ép, csak az egyik széle van letörve. No, erre aztán rajzanak a gondolatok! Kié lehet az a bölcső? Biztos, gondolom, a ti pokolravaló katonáitok betörtek egy csecsenc aulba, a nőket elvitték, a gyereket agyoncsapta valamelyik, megfogta a lábánál és a falhoz! Mert bizony megesik az ilyesmi! Nem ismernek ezek istent. Hát ilyen gondolataim jöttek, elszontyolodtam. A bölcsőt kidobták, gondolom, az asszonyt elkergették, a házat fölgyújtották, a dzsigit meg fogta a puskáját, és átjött a mi oldalunkra fosztogatni. Hát így üldögél az ember, erre-arra gondol. De amikor vaddisznókoca csörtet a bozótban a malacaival, akkor majd kiugrik az ember szíve. Gyere közelebb, mátuska! Szaglásznak, szimatolnak, gondolod magadban, csak ülsz, meg se moccansz, de a szíved: bum, bum! csak úgy dobálja a tested. A tavasszal egyszer nagy konda feketéllik, egészen a közelemben. „Az atyának és fiúnak..." már el akartam sütni a puskámat, amikor a koca ráförmed a malacaira: „Baj van, gyerekek, ember les ránk", és reccsen a bokor, és eltűnnek egy szálig a sűrűben. Pedig már-már a szájamban éreztem az ízét.

- Csakugyan megmondja a malacainak, hogy ember les rájuk? - kérdezte Olenyin.

- Hogyne mondaná! Mért, talán azt hitted, buta az az állat? Ne hidd, okosabb ám az embernél, hiába disznó a neve. Tud az mindent. Vegyük csak ezt a példát: az ember végigmegy a nyomon, és nem veszi észre, a disznó meg mihelyt a nyomodra bukkan, egyet fúj és iszkol onnét; szóval van neki esze, ha te nem érzed a saját bűzödet, de ő megszagolja. De hát nem is csoda: te le akarod puffantani, ő meg élve akar csatangolni az erdőn. Neked is megvan a törvényed, neki is megvan a maga törvénye. Ő vaddisznó, de nem rosszabb nálad: éppen úgy isten teremtménye. E-ej! Ostoba az ember, ostoba, ostoba! - ismételte néhányszor, majd lecsüggesztette a fejét és elgondolkozott.

Olenyin is elmélázott, lement a lépcsőn, és kezét háta mögé téve, fel és alá járkált az udvaron.

Egy idő múlva Jeroska bácsi felkapta a fejét, és az éjjeli lepkéket nézegette, amelyek a gyertya imbolygó lángja fölé szálltak és belehullottak.

- Bolond, kis bolond! - szólongatta. - Hová szállsz? Te bolond! - Feltápászkodott és vastag ujjaival hessegette a pilléket.

- Elégsz, kis csacsi, erre repülj, van itt hely elég - mondogatta gyengéden, és vaskos ujjaival igyekezett minél finomabban megfogni őket a szárnyuknál fogva és tovább eregetni. - A vesztedbe rohansz, sajnállak, kis bolond.

Sokáig üldögélt fecsegve, iddogálva. Olenyin pedig fel és alá járkált az udvaron. Egyszer csak suttogás ütötte meg a fülét. Lélegzetét önkéntelenül visszafolytotta, női nevetést, férfihangot, majd csók csattanását hallotta a kapuból. Szántszándékkal hangosan csoszogva a füvön, átment az udvar távolabbi végébe. De pár pillanat múlva megzörrent a vesszőfonatos kerti kapu. Egy kozák, sötét cserkeszkában, fehér kucsmában elhaladt a kerítés mellett (ez Luka volt), Olenyin mellett pedig magas termetű, fehér kendős nőalak suhant el. „Semmi közöm hozzád, sem neked énhozzám": ezt látszott mondani Marjanka büszke járása. Olenyin a háziak tornácfeljárójáig kísérte tekintetével, sőt még az ablakon át is követte, amint letette kendőjét és leült a lócára. És a fiatalember lelkét honvágy, magány, megfoghatatlan vágyakozás és reménység, meg valami érthetetlen irigység fogta el.

Az utolsó fények is kialudtak a faluban. Elcsitultak az utolsó neszek. A sövények, az udvaron fehérlő állatok, a háztetők, a karcsú topolyafák - minden egészséges, mély álmát aludta, mintha kifáradt volna a munkában. Csak a békák szüntelen, élénk kuruttyolása hangzott el odáig a távoli mocsárból, ha nagyon fülelt az ember. Keleten megritkultak a csillagok, mintegy feloldódtak az erősödő pirkadatban. Fenn az égbolt tetején annál sűrűbben, mélyebben ragyogtak. Az öreg elszunyókált, fejét karjára hajtva. Szemben egy udvarban kakas szólt. Olenyin pedig csak járkált, járkált és tűnődött. Egyszer csak nóta ütötte meg a fülét: több férfihang dalolt. A kerítéshez lépett és fülelt. A fiatal kozákok víg dalt énekeltek, valamennyi közül kihallatszott egy érces csengő férfihang.

- Tudod, ki énekel? - kérdezte Jeroska bácsi fölriadva. - Lukaska énekel, a dzsigit. Csecsencet ölt, annak örül. Ugyan miért örül? A bolond, a bolond!

- Te már öltél embert? - kérdezte Olenyin.

Az öreg felkönyökölt mind a két karjára, és arcát közelvitte Olenyin arcához.

- Te sátán! - förmedt rá. - Mit kérded? Nem szabad arról beszélni. Embert ölni nehéz dolog, jaj, nagyon nehéz! Isten veled, atyám, ettem, ittam - szólt és felállt. - Elmegyünk holnap vadászni?

- Gyere értem.

- Vigyázz, kelj föl idejében, mert büntetést fizetsz!

- Ne félj, hamarabb fönn leszek, mint te - felelte Olenyin.

Az öreg elment. A nótázás elhallgatott. Léptek hallatszottak, majd vidám szóváltás. Csakhamar újra felzendült a nóta, de most már messzebbről, és Jeroska hangja is csatlakozott az előbbiekhez. „Micsoda emberek, micsoda élet!" - gondolta Olenyin sóhajtva, és egyedül ment be szobájába.

16

Jeroska bácsi szolgálaton kívüli, magányos kozák volt. Felesége húsz esztendővel azelőtt átkeresztelkedett pravoszlávnak, megszökött tőle és feleségül ment egy orosz őrmesterhez; gyermeke nem volt. Nem hencegett, amikor azt állította magáról, hogy első ember volt a faluban. A környéken mindenki ismerte, tudott régi vakmerő tetteiről. Nem egy gyilkosság terhelte a lelkét, ölt csecsencet, ölt oroszt is. Rabolt a hegyekben, lopott az oroszoktól, kétszeresen börtönviselt volt. Élete nagyobb részét az erdőn, vadászaton töltötte, napokszám csak száraz kenyéren élt, és nem ivott egyebet, mint vizet. Ellenben amikor hazament a faluba, reggeltől

estig dorbézolt. Olenyintől hazatérve vagy két órácskát aludt, hajnal előtt ébredt, de fekve maradt ágyán, és elgondolkozott a fiatalemberen, akit előző este megismert. Olenyin *közvetlensége* nagyon tetszett neki (mármint közvetlensége abban az értelemben, hogy nem sajnálta tőle a bort). Egészben is tetszett neki Olenyin. Csodálkozott rajta, hogy az oroszok mind *közvetlenek* és gazdagok, mind tanult emberek, és mégsem tudnak semmit. Meghányta-vetette magában mindezeket a kérdéseket, és azt is, hogy mit kérjen Olenyintől. Jeroska bácsi háza eléggé tágas és új volt, de meglátszott rajta a gazdasszony hiánya. Ellentétben a kozákok szokásos tisztaságával, Jeroska bácsi szobája csupa piszok és rendetlenség volt. A széken vérfoltos gúnya meg egy fél vajaslepény hevert, mellette megkopasztott, széttépett csóka a vadászmadár eledeléül. A lócán szanaszét dobálva irhabőrcsizma, puska, tőr, tarisznya, vizes ruhadarabok, rongyok. A sarokban, bűzös vízzel tele csöbörben másik irhacsizma ázott, mellette flinta meg a solymászfelszerelés a falnak támasztva. A padlóra dobva háló, néhány elejtett fácán, s az asztal lábához kötve eleven tyúkocska járkált, kapirgált, csőrével kopogtatva a padlót. A hideg kemencében kis cserépedény állt, benne tejszerű folyadék. A kályha tetején a kis kuvik pityegett, igyekezett elszabadulni a zsinegről, egy vedlő vadászhéja békésen üldögélt a szélén, olykor a tyúkocskára sandított, és nagy ritkán jobbról balra forgatta a fejét. Jeroska bácsi egy szál ingben hanyatt feküdt a rövid kis ágyon, amelyet a fal és a kályha között helyezett el, izmos lábát a kályhára támasztotta, és vaskos ujjával a pörköket kaparta le kezéről: összekarmolászta a vadászhéja, amelyet kesztyű nélkül hordott a kezén. Az egész szobában, de különösen az öreg közelében erősen érződött az a vegyes, nem kellemetlen szag, amely mindenhová elkísérte Jeroska bácsit.

- *Ujde-ma*, bácsi? (Otthon vagy, bácsi?) - hangzott fel az ablak előtt egy érces hang, amelynek tulajdonosában az öreg azonnal felismerte szomszédját, Lukaskát.

- *Ujde, ujde, ujde!* Itthon vagyok, kerülj beljebb! - kiáltott ki. - Marka szomszéd, Luka Marka, hát eljöttél a bácsihoz? Vagy mész ki a posztra?

A vadászhéja megriadt a gazda hangjára és lábszíjait tépve verdesett szárnyával.

Jeroska bácsi szerette Lukaskát, csak őt egyedül zárta ki abból a megvetésből, amelyet az egész ifjabb kozáknemzedék iránt táplált. Azonfelül Lukaska meg az édesanyja, mint jó szomszédok, gyakran megörvendeztették az öreget borral, kajmakkal, miegymással, amije nem volt Jeroskának. Jeroska bácsit világéletében érzései vezették, de mindig gyakorlati okokkal támasztotta alá lelkesedését. „Miért ne tennék? Jómódúak - gondolta magában. - Én adok nekik vadat, baromfit, ők se feledkeznek meg rólam, egy kis pirogot, lepényt hoznak a bácsinak."

- Isten hozott, Marka! Örülök, hogy látlak - kiáltotta az öreg jókedvűen, és fürgén lekapta a lábát, lelógatta az ágyról, aztán felugrott, kettőt lépett a nyikorgó padlón, ránézett kifelé fordított lábfejére, és egyszer csak roppantul nevetségesnek találta. Elvigyorodott, toppantott mezítelen sarkával, egyszer, még egyszer, és azután vívóállásba helyezkedett. - Ügyes, mi? - kérdezte, és apró szeme huncutul villogott. Lukaska is elmosolyodott. - Mégy ki az őrláncra? - kérdezte tőle az öreg.

- Elhoztam a csihirt, bácsi, amit még a poszton ígértem.

- Az Isten áldjon meg érte - szólt az öreg, fölvette a padlóról besmetjét, nadrágját, magára kapta, megszorította az övvel, kis korsóból kevés vizet öntött a kezére, beletörölte ócska bugyogójába, egy darabka fésűvel megigazgatta a szakállát, és odaállt Lukaska elé. - Kész vagyok! - mondta.

Lukaska csapurát[27] kerített, megtörölte, bort töltött, s a lócára ülve odanyújtotta a bácsinak.

---

[27] Fából faragott, nagy űrméretű ivócsupor.

- Egészségedre! Az atyának, fiúnak, szentléleknek nevében! - szólt az öreg és ünnepélyesen felhajtotta a bort. - Kívánom, legyen a tiéd, amit kívánsz, légy vitéz, kapj kitüntetést!

Lukaska is fohászkodott egyet, kiitta borát és a csapurát a padlóra állította. Az öreg felállt, szárított halat kerített valahonnét, a küszöbre tette, bottal megütötte, hogy megpuhuljon, kérges kezével rátette egyetlen kék tányérjára, és az asztalra állította.

- Van énnekem mindenem, lám, harapnivaló is akad a bor mellé - mondotta büszkén. - Mit csinál Moszev? - kérdezte azután.

Lukaska előadta, hogy az őrmester elszedte tőle az abrek puskáját; szemlátomást hallani akarta az öreg véleményét.

- Ne ragaszkodj a puskához - vélte az öreg. - Ha nem adod neki, nem kapsz jutalmat.

- Ugyan, bácsi! Kiskorúnak[28] ugyan miféle jutalmat adnának! A puska meg elsőrendű, krími készítmény, megér nyolcvan monétát!

- Eh, ne törődj vele! Éppen így vesztem én is össze egyszer a hadnagyunkkal: a lovamat kérte. Add nekem a lovad, aszondja, és zászlóst csinálok belőled. Nem adtam, nem is lett semmi az előléptetésből.

- Az ám, bácsi, de lovat is kéne venni, azt mondják, a folyón túl ötven monétán alul nem kapni. És édesanyám még nem adta el a borát.

- Eh, nekünk bezzeg nem voltak ilyen gondjaink! - jegyezte meg az öreg. - Mikor Jeroska bácsi a te korodban volt, egész méneseket hajtott el a nogajoktól, s adta el a Tereken túl. Megesett, hogy jó lovat adtunk egy pint vodkáért vagy egy köpönyegért.

- És mért adtátok olyan olcsón? - kérdezte Lukaska.

- Szamár vagy, Marka! - mondta az öreg megvetően. - Az ember nem azért lop, hogy aztán szűkmarkú legyen! De azt hiszem, ti még azt se tudjátok, hogy kell lovat lopni. No, mit hallgatsz?

- Mit feleljek, bácsi? - mondta Lukaska. - Úgy látszik, nem vagyunk mi arra teremtve.

- Szamár vagy, nagy szamár, Marka! Nem arra teremtve! - csúfolta Jeroska a fiatal kozákot. - Bezzeg én más voltam a te korodban!

- Hogyhogy? - kérdezte Lukaska.

Az öreg megvetően csóválta fejét.

- Jeroska bácsi *közvetlen* volt, senkitől se sajnált semmit. Viszont egész Csecsnya a kunákom volt. Ha valamelyik kunák eljött hozzám látogatóba, vodkával itattam, kedvében jártam, ágyamba fektettem, ha meg én mentem el hozzá, ajándékot, *peskest* vittem neki. Így csinálják az igazi férfiak, nem úgy, mint ezek a mai fiatalok: egyetlen szórakozásuk, hogy tökmagot rágnak, és kiköpik a héját - fejezte be megvetően, és eljátszotta, hogyan rágják a magot, és köpködik a héját a mostani kozákok.

- Ezt tudom - mondta Lukaska. - Ez igaz.

- Ha igazán meg akarod állni a helyedet az életben, akkor légy dzsigit és nem paraszt. Azt a paraszt is meg tudja tenni, hogy lovat vásárol, kiguberálja a pénzt és viszi a lovat.

Elhallgattak.

---

[28] Kiskorúnak nevezik azt a kozákot, aki még nem kezdte meg tényleges lovas szolgálatát.

- Unalmas az élet, bácsi, akár a faluban, akár a poszton, egykutya. Nincs hová menni, kitombolni magunkat. Mindenki fél. Itt van például Nazar. A minap odaát voltunk az aulban, Girej khán hívott, menjünk el a nogajokhoz lovat szerezni, de nem ment vele senki; én meg hogy menjek egyedül?

- Hát a bácsi nem számít? Azt hiszed, én már kiöregedtem? Nem én, fiam, nem öregedtem ki! Adj alám lovat, és máris indulok veletek a nogajokhoz.

- Minek hiábavalóságokat beszélni? - felelte rá Luka. - Mondd meg inkább, mit tartsak Girej khánról? Azt mondja, csak a Terekig vigyem el a lovakat, akkor aztán talál nekik helyet, ha egész ménessel érkezem is. De mégiscsak borotvált fejű,[29] nemigen bízom a szavában.

- Girej khánban megbízhatsz, az egész családja csupa rendes ember; apja hűséges kunákom volt. Csak hallgass rám, én rosszra nem oktatlak: kérj tőle esküt, akkor állja a szavát; de ha vele mégy, tartsd kéznél a pisztolyod. Legfőképpen, amikor osztozkodásra kerül a sor. Engem egyszer kicsi hija, hogy le nem terített egy csecsenc; mert tíz monétát kértem tőle lovanként. Bízni, bízhatsz benne, de le ne feküdj aludni puska nélkül.

Lukaska figyelmesen hallgatta az öreget.

- Most még azt mondd meg, bácsi, mi az igazság: az emberek azt beszélik, hogy neked zárnyitó füved is van - kérdezte azután.

- Zárnyitó füvem nincsen, de megtanítlak rá, hogy mit kell tenni; te derék fiú vagy, meghálálod az öregnek. No, tanítsalak meg?

- Taníts meg, bácsi.

- A teknősbékát ismered-e? Hát azt tudod-e, hogy a teknősbéka ördög?

- Hogyne tudnám!

- No hát keresd meg a fészkét, és fond körül vesszővel, hogy ne tudjon kimenni. Kimászik a teknős, körülmegy és nyomban visszabújik a fészkébe; aztán megkeresi a zárnyitó füvet, szétrombolja vele a sövényt és kibújik. Másnap reggel menj vissza és vizsgáld meg: ahol a sövény ki van törve, ott nő a zárnyitó fű. Akkor aztán leszedheted, és viheted magaddal, ahová kell. Nincs többé utadban se zár, se lakat.

- Kipróbáltad, bácsi?

- Kipróbálni nem próbáltam, de szavahihető emberek mondták. Nekem csak egy igém volt, valahányszor lóra ültem, elmondtam az „Üdvözlégy Sion”-t, és nem fogott a golyó.

- Miféle „Üdvözlégy Sion” az, bácsi?

- Nem tudod? Eh, miféle népség! No, csak kérdezd mindig a bácsit. Idesüss, mondd szépen utánam:

Üdvözlégy Sionnak népe!
Íme a cárod,
Én lóra szállok,
Szofonye jajgat,
Zaharje se hallgat,
Atyám a Mandricsa
Dolgom irányítsa.

[29] Tatár.

- Dolgom irányítsa! - ismételte az öreg. - Tudod már? No mondd utánam.

Lukaska nevetett.

- És igazán azt hiszed, bácsi, hogy emiatt nem öltek meg? Ki tudja, tán igaz lehet.

- Hej, de megokosodtatok! Azért csak tanuld meg és mondd el, valahányszor lóra szállsz. Ártani nem árthat. Én mindig elmondtam, és lám, ma is élek. - Az öreg most már maga is nevetett, - De a nogajokhoz ne menj, Luka, én mondom neked!

- Miért ne?

- Nem olyan időket élünk, a nép se olyan, elfajzott a kozákság. Meg aztán annyi oroszt hoztak ide, hogy el se férni tőlük! Törvénybe visznek, elítélnek. Szóval azt mondom neked, hagyd a fenébe, nem való az tinéktek. Bezzeg mi Gircsikkel annak idején...

És az öreg megint belefogott volna egyik végtelen históriájába. De Lukaska kinézett az ablakon.

- Már egészen megvirradt, bácsi - szakította félbe Jeroskát. - Mennem kell; látogass meg egyszer.

- Isten óvjon, Lukaska; megyek a tiszthez, megígértem neki, hogy elviszem vadászni, jó embernek látszik.

17

Jeroskától hazafelé indult Lukaska. Nyirkos, harmatos köd gomolygott fel a földből, és beburkolta az egész falut. A láthatatlan jószág mozgolódott mindenfelé. Egyre sűrűbben, hangosabban szóltak a kakasok. A levegő áttetszővé vált, itt-ott már fölkelegettek az emberek. Lukaska csak a közvetlen közelből látta meg udvarának ködharmatos kerítését, a tornácot, a nyitott sövénykaput. Az udvaron fejszecsattogás hallatszott a ködön át. Lukaska bement a szobába. Édesanyja már fölkelt, a kemence előtt állt, és fát tett a tűzre. Kis húga még aludt az ágyon.

- Mi az, Lukaska, kimulattad magad? - kérdezte halkan az anyja. - Hol voltál az éjszaka?

- A faluban voltam - felelte a fia kelletlenül, kivette tokjából a puskáját és nézegette.

Édesanyja a fejét csóválta.

Lukaska lőport hintett a serpenyőbe, azután elővette zacskóját, kivett belőle néhány üres hüvelyt, beletöltötte a lőport, és gondosan betömeszelte a rongyba takart golyóval. Fogával kipróbálta az elkészített töltényeket, megvizsgálta és letette a zacskót.

- Kértelek, mátuska, hogy foltozd meg a tarisznyámat: megvarrtad? - kérdezte.

- Hogyne! A néma megvarrta még az este. Már indulnod kell? Még nem is láttalak.

- Csak összeszedelőzködök és már megyek is - felelte Lukaska és bekötötte a lőporos zacskót. - Hát a néma hol van? Elment?

- Alighanem fát vág. Nagyon búsult utánad. Nem látom már, mondta, egyáltalán nem látom. Így az arcára mutat, csettint, aztán meg a szívéhez szorítja a kezét: hogy sajnálja, ez annyit jelent. Menjek ki, hívjam be? Az abrekről mindent megértett.

- Hívd be - mondta Lukaska. - Volt még egy kicsi zsírom valahol, add ide, meg kell kenni a kardomat.

Az öregasszony kiment, pár perc múlva a lépcsőfokok megnyikordultak, és a szobába belépett Lukaska süketnéma nővére. Hat évvel volt idősebb öccsénél, és nagyon hasonlított volna hozzá, ha arca nem viseli a süketnémák közös bélyegét, bizonyos tompa és bárgyún változékony kifejezést. Egyetlen ruházata durva, foltozott vászoning volt, fején ócska sötétkék kendő; csupasz lába csupa sár, piszok. Nyaka, karja, arca eres volt, mint egy paraszté; ruháján, egész testalkatán meglátszott, hogy állandóan nehéz férfimunkát végez. Egy köteg fát hozott be, és ledobta a kályha mellé. Azután egész arcán szétszaladó boldog mosollyal öccséhez lépett, megérintette a vállát, és arcával, kezével, egész testével gyors jeleket mutatott neki.

- Jól van, jól van! Derék lány vagy, Sztyopka! - válaszolta az öccse bólogatva. - Mindent elvégeztél, mindent rendbetettél, derék lány vagy! Nesze a jutalom! - Elővett a zsebéből két mézeskalácsot és odaadta neki.

A néma lány elpirult, örömében hangosan elbődült. Utánakapott a mézeskalácsnak, és most még gyorsabb gesztikulálásba fogott, sűrűn mutogatott egy bizonyos irányba, és vastag ujjával homlokára, arcára bökdösött. Lukaska megértette, és mosolyogva bólogatott. Sztyopka azt mondta, hogy az öccse inkább a lányoknak adja a nyalánkságot, azt mondta, hogy a lányok szeretik Lukát, és egyikük, Marjanka, szebb valamennyinél, és az is szereti őt. Marjankát úgy jelölte meg, hogy arrafelé mutatott, amerre lakik, azután meg saját arcára, homlokára, és csettintett hozzá a nyelvével, fejét ingatta. „Szeret” - mutatta kezét melléhez szorítva, majd megcsókolva, s azután olyan mozdulatot tett, mintha átölelne valakit. Édesanyjuk is visszajött, és amikor megértette, miről beszél a néma, mosolyogva csóválta fejét. A néma megmutatta neki a mézeskalácsot, és megint elbődült örömében.

- A minap szóltam Ulitának, hogy elküldöm hozzá a házasságszerzőket - mondotta az asszony. - Jól fogadta a szavaimat.

Lukaska nem felelt, csak ránézett.

- Mi lesz, mátuska? El kéne adni a bort. Lovat kell vennem.

- Majd eladom, ha itt az ideje; rendbeteszem a hordókat - felelt az édesanyja; látszott rajta, nem tetszik neki, hogy fia a háztartás ügyeibe avatkozik. - Ha elmégy - folytatta - vidd magaddal azt a kis zacskót, amit a pitvarban találsz. Úgy kértem kölcsön, neked tartogattam a szolgálatra. Vagy tegyem be a nyeregtáskába?

- Jól van - felelte Lukaska. - Ha Girej khán átjönne a folyón, küldd ki az őrláncra, mert most soká nem eresztenek haza. Dolgom van vele.

Szedelőzködött.

- Elküldöm, Lukaska, elküldöm. Jamkánál mulattatok egész éjszaka? - kérdezte. - Mikor éjféltájt fölkeltem, hogy a jószág után nézzek, hallottalak nótázni. Kihallottam a hangodat a többi közül.

Lukaska nem válaszolt, kiment a pitvarba, vállára vetette tarisznyáját, övébe tűrte gúnyája szélét, fogta a puskáját, és megállt a küszöbön.

- Isten veled, mátuska - szólt s behúzta maga mögött az ajtót. - Aztán küldj egy hordócskát Nazarral, megígértem a fiúknak. Eljön érte.

- A Krisztus óvjon, édes fiam! Isten veled! A bort elküldöm, az új hordóból küldök - ígérte az öregasszony a kerítéshez lépve. - Megállj egy szóra! - tette hozzá és kihajolt a kerítésen.

A legény megállt.

- Az éjszaka mulattál, isten neki! Miért ne mulatna a legény? És Isten szerencsét küldött. Ez rendben van. De kinn a poszton vigyázz, fiam, az más... Járj kedvébe a parancsnokodnak, nem lehet másképp! Én meg eladom a bort, a pénzt félreteszem, hogy lovat vehess rajta, a lányt megkéretem neked.

- Jól van, jól van! - vetette oda Lukaska bosszúsan.

A néma nagyot kiáltott, hogy felhívja magára a figyelmet. Fejére, kezére mutatott, ami azt jelentette: borotvált fejű, azaz csecsenc. Azután szemöldökét ráncolva úgy tett, mintha puskával célozna, nagyot kiáltott, és dünnyögve, sebesen ingatta ide-oda a fejét. Azt mondta, hogy Lukaska öljön meg még egy csencsencet.

Lukaska megértette, elmosolyodott, és puskáját köpenye alatt fogva, gyors, könnyed léptekkel eltűnt a sűrű ködben.

Az öregasszony egy ideig szótlanul álldogált a kapuban, azután visszament a házba, és nyomban munkához látott.

18

Lukaska kiment az őrláncra, Jeroska bácsi pedig ezalatt füttyentett a kutyáknak, átmászott a sövényen, és a kertek alján, hátulról került Olenyin lakásához: amikor vadászatra indult, nem szeretett asszonnyal találkozni. Olenyin még aludt, sőt Vanyusa sem kelt fel, noha ébren feküdt, de csak nézelődött és töprengett, vajon ideje-e már fölkelni vagy sem, amikor Jeroska bácsi puskával, teljes vadászfölszereléssel rányitotta az ajtót.

- Riadó! - kurjantotta mély, zengő hangján. - Riadó! Betört a csecsenc! Ivan! Szamovárt az úrnak! Kelj föl! Frissen! Nálunk így szokás, édes fiam! Nálunk már a lányok is talpon vannak ilyenkor. Nézz csak ki az ablakon, nézd, már mennek vízért, te meg alszol.

Olenyin fölébredt, kiugrott. Csupa vidámság, életöröm lett a lelke az öreg láttára, hangja hallatára.

- Siess, Vanyusa, siess! - kiáltotta.

- Így mész te vadászni! Mindenki rég megreggelizett, te meg akkor fordulsz a másik oldaladra. Ljam! Hová? - kiáltott rá a kutyájára. - A puskád rendben van? - kérdezte olyan mennydörgő hangon, mintha a szoba telides-tele volna néppel.

- Mi tagadás, hibáztam. Vanyusa, puskaport! Fojtást! - szólt Olenyin.

- Büntetést fizetsz! - kurjantott az öreg.

- *Dü te vulévu?*[30] - kérdezte Vanyusa vigyorogva.

- Te idegen vagy! Idegen nyelven vartyogsz, ebadta! - kiáltott rá az öreg, kimutatva csorba fogait.

- Először még elengedik a büntetést - tréfált Olenyin és felhúzta a csizmáját.

- Rendben van, először megbocsátunk - jelentette ki Jeroska. - De ha legközelebb elalszol, egy vedro csihirt fizetsz büntetésül. Ha kimelegszik az idő, hiába lesed a szarvast.

---

[30] Akar teát? (Voulez-vous du thé?)

- De még ha meg is lesem, akkor is hiába, hisz okosabb nálunk - ismételte Olenyin az öreg előző esti szavait. - Úgyse járunk túl az eszén!

- Ne csúfolódj! Lődd meg a szarvast, aztán beszélj. No, siess már! Nini, itt jön a gazda, hozzád igyekszik - szólt Jeroska az ablakon kitekintve. - Ejha, de kicsípte magát, fölvette az új köntösét, hadd lássad, hogy ő is tiszt! Micsoda népség!

Vanyusa belépett és csakugyan jelentette, hogy a házigazda kíván beszélni az úrral.

- *Larzsan!*[31] - tette hozzá mély bölcsességgel, figyelmeztetvén urát a zászlós látogatásának céljára. Vanyusa mögött maga a zászlós lépett be a szobába széles vigyorral az ábrázatán; új cserkeszka volt rajta, vállán tiszti rangjelzés, csizmája fényesre tisztítva, ami ritkaság a kozákoknál. Belépett és üdvözölte vendégét megérkezése alkalmából.

Ilja Vasziljevics, a kozák zászlós, *tanult* kozák volt, Oroszországban is járt, iskolai tanító volt, és ami a fő: *előkelő*. Azazhogy előkelőnek akart látszani; de magára erőszakolt mozgékonyságának, magabiztosságának, cikornyás beszédének hamis máza alól akaratlanul is kibukkant ugyanaz a Jeroska bácsi. Meglátszott ez a kezén, napbarnított arcán, borvirágos orrán. Olenyin hellyel kínálta.

- Isten hozott bátyuska, Ilja Vasziljevics! - köszöntötte Jetoska; felállt és csúfondárosan - legalábbis Olenyinnek úgy tetszett - mélyen meghajolt a zászlós előtt.

- Jó reggelt, bácsi! Te már itt vagy? - felelte a zászlós, és hanyagul odabiccentett neki.

Ilja Vasziljevics negyvenéves forma ember volt, deres kis hegyes szakállt viselt, karcsú, inas alakjával még mindig igen jól festett, és fiatalos volt korához képest. Nyilván ügyelt rá, nehogy Olenyin őt holmi közönséges kozáknak nézze, és mindjárt belépése percében tudomására akarta hozni felsőbbrendűségét.

- Ez a mi *egyiptomi Nimródunk* - mondotta önelégült mosollyal Olenyinhez fordulva és az öregre mutatva. - *Nagy vadász az úr előtt.* Mindenben első a faluban. Már meg tetszett vele ismerkedni?

Jeroska bácsi lenézett lábára, nedves irhacsizmájára, és elmélázva csóválta fejét, mintegy elámulva a zászlós műveltségén és előkelő modorán. „*Egyetemi Nimbród!* - ismételgette magában. - Mit ki nem talál!"

- Éppen vadászni megyünk - mondta Olenyin.

- Szép, szép - mondta a zászlós. - Egy kis beszédem volna önnel.

- Mit parancsol?

- Mivelhogy ön előkelő ember - kezdte a zászlós -, és mivelhogy magamat is úgy nézem, mint akinek a tényállás szerint tiszti rangom lévén, ezáltal mindenképpen úgy tárgyalhatunk egymással, mint előkelő emberek. - Megállt és mosolyogva nézett Jeroska bácsira meg Olenyinre. - De ha lenne olyan szíves és hajlandó a velem való megegyezés szerint, mivelhogy feleségem tanulatlan asszony a mi köreinkben, és ezért nem volt képes ez idő szerint teljes egészében eszébe venni az ön tegnapi napon történt szavait. Ennek folytán a lakásom az ezred segédtisztjének rendelkezésére állhatott istálló nélkül hat monétáért, mert én mint nemesember, akármikor ingyen ajándékképpen is megvonhatom ezt magamtól. De ha ön is úgy kívánja, akkor én, mint úgyszintén tiszti rangban álló egyén, mindenben személyesen megállapodhatok

[31] A pénz! (L'argent!)

önnel, és mint az itteni vidék lakója, nemcsak a mi szokásaink szerint, hanem minden tekintetben megtarthatom a feltételeket...

- Ügyesen cifrázza - mormolta az öreg.

A zászlós még sokáig folytatta ebben a stílusban. Szóáradatából Olenyin nagy nehezen kihámozta Ilja Vásziljevicsnek azt a kívánságát, hogy hat ezüstrubelt akar kapni a szobáért havonta. Készségesen beleegyezett és teával kínálta. A zászlós visszautasította.

- Bárgyú vallási tilalmaink szerint - mondotta - állítólagosan bűnnek hisszük, ha világi pohárból iszunk. Mindazonáltal én, művelt ember lévén, túltenném magam, de a feleségem a maga emberi gyarlóságában...

- Mégis, parancsol egy kis teát?

- Ha meg tetszik engedni, behozatom a saját poharamat, a *különlegest* - felelte a zászlós és kiment a tornácra. - Hozzatok poharat! - kiáltotta.

Pár perccel később nyílt az ajtó, és egy rózsaszín ingujjból kinyúló, napbarnított fiatal kéz poharat adott be a hasadékon. A zászlós odament, elvette a poharat, és valamit sugdosott a lányával. Olenyin töltött a zászlósnak a *különleges* pohárba, Jeroskának pedig a *világi*ba.

- Ellenben nem akarom feltartani az urakat - mondta a zászlós; megégette a száját, olyan gyorsan itta meg a teáját. - Ami engem illet, ugyancsak nagy kedvelője vagyok a halászatnak, és itthon csak rövid időre tartózkodom, mintegy rekreációra[32] jöttem a munkából. Jómagam is próbára akarom tenni a szerencsét, hátha juttat nekem valamelyest a *Terek adományaiból*. Remélem, uraim, meglátogatnak egyszer, hogy megízleljék *atyáim borát*, ősi szokásunk szerint - tette hozzá.

Azután elköszönt, kezet szorított Olenyinnel és kiment. Mialatt Olenyin készülődött, még behallotta a zászlós erélyes, parancsoló hangját az udvarból, amint kiadta utasításait családjának. Pár perccel később pedig látta, amint Ilja Vasziljevics térdig feltűrt nadrágban, ócska, szakadozott besmetben, vállán halászhálóval elhaladt az ablaka előtt.

- Csirkefogó - jegyezte meg Jeroska bácsi, mialatt felhörpintette a teát a világi pohárból. - Csak nem akarsz neki hat monétát fizetni a szállásért? Ki hallott ilyet! A legszebb szobát a faluban megkapod két monétáért. Micsoda gazember! Háromért én is kiadom neked az enyémet.

- Nem, most már itt maradok - mondta Olenyin.

- Hat monéta! Istentelen nagy pénz - morgott az öreg. - Ivan, adj bort!

Miután ettek és egy kis vodkával megerősítették magukat az útra, Olenyin meg Jeroska bácsi nyolc óra tájt végre elindultak.

A kapuban befogott szekérbe ütköztek. Marjana - arcát szeméig fehér kendővel bekötve, inge fölött besmetben, csizmában, kezében hosszú vessző - a szarvukhoz kötött kötélnél fogva ráncigálta az ökröket. Jeroska bácsi úgy tett, mintha át akarná nyalábolni a lányt.

- Gyere ide, kincsem! - kiáltotta.

Marjanka feléje csapott vesszőjével, és vidáman pillantott mindkettőjükre gyönyörű szemével.

Olenyinnek még jobb kedve támadt.

---

[32] Pihenés.

- No, menjünk, menjünk! - sürgette Jeroskát; vállára vetette puskáját, s eközben magán érezte a leány pillantását.

- Gyíte, gyí! - hallotta maga mögött Marjana hangját, és a szekér nyikorogva megindult.

Míg az út a kertek alatt meg a falu legelőjén át vitt, Jeroska szüntelenül beszélt. Nem tudta elfelejteni a zászlóst és szidta, mint a bokrot.

- Mért haragszol rá ennyire? - kérdezte Olenyin.

- Szőrösszívű! Nem szeretem - felelte az öreg. - Ha kileheli a páráját, úgyis minden itt marad. Kinek gyűjti a pénzt? Két házat épített. Az öccsétől elpörölte a gyümölcsösét. És az írásból is üzletet csihol az ebadta! A szomszéd falvakból járnak hozzá írást csináltatni. Ha ő írja meg, minden sikerül. Olyan jól érti a dolgát. De kinek gyűjti? Hisz csak egyetlen fia van meg az a lány, ha férjhez adja, nem lesz senkije.

- Hozományra gyűjti - vélekedett Olenyin.

- Ugyan minek a hozomány? Úgyis elveszik a lányt, szép lány, dolgos teremtés. De olyan tűzrevaló ember ez, hogy még a lányát is csak gazdaghoz akarja adni. Nagy jegyajándékot akar kapni. Van itt egy kozák, Luka, a szomszédom és unokaöcsém, legény a talpán, az, amelyik a csecsencet megölte, régóta kéri a lányt, de az apja nem adja. Hol ezt mondja, hol azt: fiatal még a lány, azt mondja. De én tudom, mit gondol magában. Azt akarja, hogy könyörögjenek neki. A minap is milyen kavarodás támadt a lány körül. De mégis Lukaskáé lesz! Mert ő az első kozák a faluban, dzsigit, abreket ölt, keresztet fog kapni.

- Tegnap este, amikor az udvaron sétáltam, láttam, hogy a lány egy kozákkal csókolózik. Hát ez meg mit jelentsen? - kérdezte Olenyin.

- Csak a szád jár! - kiáltott fel Jeroska bácsi, és megállt meglepetésében.

- Isten bizony - mondta Olenyin.

- Ördöngös egy leány! - mondta Jeroska eltűnődve. - És milyen volt a kozák?

- Nem láttam.

- Mégis, milyen színű volt a kucsmája teteje? Fehér?

- Fehér.

- A köntöse meg vörös? Mint te, akkora?

- Nem, magasabb nálam.

- Ő az! - Jeroska hahotázott. - Ő az, az én Markám. Ő hát, Lukaska. Csak tréfából hívom Markának. Szóval ő volt. Szeretem az effajtát! Én is ilyen voltam, atyám. Mért csak nézze az ember a lányokat?! Volt úgy, hogy anyjával, sógornőjével aludt a *lelkecském*, de én mindig bemásztam hozzá. Volt úgy, hogy magasan lakott, anyja boszorkány volt, valóságos ördög, és nem állhatott engem, mégis eljártam hozzá a barátommal, Gircsikkel. Megérkeztem az ablak alá, Gircsik vállára mászom, feltolom az ablakot, úgy kotorászom a sötétben. Ott aludt a lócán. Egyszer így fölébresztettem, juj, de nagyot sikított! Nem ismert meg. Ki lehet az? Én meg nem szóltam. Az anyja már úgyis mocorgott. Fogtam a sapkámat, a képébe löktem, azonnyomban fölismert a szegélyéről. Kiszaladt. Akkoriban nem láttam én szükséget semmiben. Hozott kajmakot, szőlőt, mindent, ami kell - tette hozzá, szokása szerint, hogy mindent gyakorlatias okokkal magyarázzon. - De nem ő volt az egyetlen. Az volt ám az élet!

- És most?

- Most megyünk a kutya után, egy fácánt fölkergetünk a fára, akkor aztán megmutathatod, mit tudsz.

- Udvarolnál Marjankának?

- Törődj csak a kutyákkal. Majd este elmondom a többit - szólt az öreg, kedvencére, Ljamra mutatva.

Elhallgattak.

Száz lépést megint beszélgetve tettek meg, azután az öreg megállt, és egy gallyra mutatott, amely keresztben feküdt az úton.

- Mit gondolsz? - kérdezte. - Azt hiszed, ez csak véletlenül került ide? Nem ám! Ez a pálca rosszul fekszik.

- Hogyhogy rosszul?

Az öreg nevetett.

- Nem tudsz semmit. Jól figyelj. Amikor egy pálca így fekszik az úton, nehogy átlépd, hanem kerüld meg, vagy dobd félre és közben imádkozz: „Az atyának, fiúnak, szentléleknek nevében!”, és folytasd utadat isten nevében. Akkor nem tud ártani, így tanultam a vénektől.

- Micsoda badarság - mondta Olenyin. - Beszélj inkább Marjanáról. Szóval Lukaskával jár?

- Csitt! Most aztán hallgass - szakította félbe az öreg suttogva. - Csak fülelj. Most már az erdőbe érünk.

És az öreg, nesztelenül lépkedve cserzetlen irhabőr csizmájában, megindult előre a keskeny ösvényen, mely bevezetett a sűrű, elvadult, szinte áthatolhatatlan erdőbe. Néha-néha homlokát ráncolva pillantott hátra Olenyinre, aki dobogott, zajt csapott nehéz csizmájával, óvatlanul vitte puskáját, és néhányszor fennakadt az útjába kerülő faágakba.

- Ne üss zajt, halkabban járj, katona! - suttogta Jeroska bácsi mérgesen.

A levegőben érződött, hogy a nap már felkelt. A köd felszállt, de még ott lebegett a fák koronájában. Az erdő hihetetlenül magasnak tetszett. Minden lépésnél csalókán változott előttük a táj. Ami fának látszott, bokornak bizonyult; minden nádszál is fának tetszett messziről.

19

A köd részben felszállt, s előtűnt a házak nedves nádfödele, részben pedig harmattá változva megáztatta az utat meg a füvet a kerítések tövében. Valamennyi kéményből szállt a füst. A nép özönlött kifelé a faluból - ki munkára, ki a folyóhoz, ki az őrláncra. A két vadász egymás mellett haladt a füves úton. A kutyák farkcsóválva szaladgáltak körülöttük, s minduntalan visszafordultak gazdájuk felé. Miriádnyi szúnyog röpdösött a levegőben, s üldözte a vadászokat, hátukra, szemükre, kezükre telepedve. Fűszag, nedves erdei illat töltötte be a levegőt. Olenyin minduntalan hátrafordult, a szekeret nézte, amelyen Marjanka ült, és vesszővel noszogatta az ökröket.

Csend volt. A falu zaja, amely egy ideig kísérte őket, most már nem hatolt el hozzájuk; csak a kutyák zörögtek a kökénybokrokban, és nagy ritkán egy-egy madár szólt. Olenyin tudta, hogy az erdőben veszély les rájuk, mert az abrekek szívesen rejtőznek ilyen helyeken. Tudta azt is, hogy a gyalogosnak hathatós védelmül szolgál a puska. Nem lehet azt mondani, hogy félt, de érezte, hogy más talán félne az ő helyében, ezért feszült figyelemmel fürkészte a ködös,

harmatos erdőt, fülelt a ritka, halk neszekre, szorosabban markolta puskáját, és új, kellemes érzés töltötte el. Jeroska bácsi ment elöl, megállt minden sáros helynél, ahol vadállat páros nyomát látta, buzgón tanulmányozta, és megmutatta Olenyinnek. Alig szólt, csak nagy ritkán, suttogva tette meg észrevételeit. Az úton, amelyen haladtak, valamikor szekér járt, de régen benőtte a fű. Két oldalán a szil- és platánerdő olyan sűrű volt, hogy egyáltalában nem lehetett keresztüllátni rajta. Majd minden fa törzsére vadszőlő futott fel, alattuk sűrűn tenyészett a sötét kökénybokor. A legkisebb tisztást is benőtte a földiszeder meg a nád, ezüstszürke, hullámzó bugáival. Helyenként nagyobb vadcsapások, meg alacsony, alagútszerű fácánösvénykék vezettek le az útról a sűrűbe. Olenyint meglepte a növényzet dús tenyészete ebben az erdőben, amelyben jószág sohasem legelt; még nem látott ehhez foghatót életében. Az erdő, a veszély, a titokzatosan suttogó öreg, Marjana karcsú, izmos termete, a hegyek - mindez álomnak tetszett.

- Fácán! - suttogta az öreg, hátranézett és szemébe húzta a sapkáját. - Takard be a képed, a fácán nem szereti az emberi ábrázatot! - mordult dühösen Olenyinre, és tovább kúszott, majdnem négykézláb.

Olenyin még hátul volt, amikor az öreg megállt, és erősen figyelt egy előtte levő fát. A fácánkakas a fáról kakatolt az őt ugató kutyára, és ekkor Olenyin is meglátta a fácánt. De abban a pillanatban lövés dörrent, Jeroska hatalmas fegyvere akkorát szólt, mint az ágyú, és a kakas felröppent, tollat hullatva, majd a földre esett. Olenyin közelebb lépett az öreghez, s ekkor egy másodikat rebbentett fel. Előkapta puskáját, célzott és lőtt. A fácán bukfencet vetett a levegőben, és mint a kő, az ágakat súrolva esett a földre.

- Bravó! - kurjantott az öreg nevetve: ő nem tudott röpülő madárra célozni.

Fölszedték a fácánokat, és folytatták útjukat. Olenyint föllelkesítette az izgalom meg a dicséret, szüntelenül fecsegett.

- Megállj, erre megyünk - szakította félbe az öreg. - Tegnap szarvasnyomot láttam errefelé.

Letértek az útról, s vagy háromszáz lépést tettek a sűrűben. Nádassal benőtt, helyenként tocsogós tisztásra értek. Olenyin minduntalan elmaradozott az öreg vadásztól, és Jeroska bácsi, jó húsz lépéssel előtte, lehajolt és jelentőségteljesen integetett, bólogatott feléje. Mikor Olenyin végre odaért, emberi lábnyomot pillantott meg: ezt mutogatta az öreg.

- Látod?

- Látom. Mi ez? - kérdezte Olenyin s igyekezett minél nyugodtabban beszélni. - Emberi lábnyom.

Önkéntelenül Cooper „Útmutató”-ja meg az abrekek jutottak eszébe, s az öreg titokzatos viselkedésének láttára nem merte megkérdezni, hogy miről is van szó, nem tudta, vajon a veszély vagy csak a vadászat teszi-e olyan titokzatoskodóvá Jeroska bácsit.

- Nem, ez az én nyomom - magyarázta az öreg egyszerűen, s azután a fűre mutatott, mely alatt alig látszott a vad nyoma.

Jeroska bácsi továbbment. Olenyin most már nem maradt el tőle. Húsz lépés után leereszkedve a horpadásba, terebélyes körtefához értek; alatta fekete volt a föld, és friss hulladék jelezte a szarvas ottlétét.

A vadszőlővel befuttatott hely meghitt, rejtett lugashoz hasonlított, olyan hűvös és sötét volt.

- Reggel itt volt - sóhajtott az öreg. - Látni, friss a fekhelye, nyirkos.

Egyszer csak iszonyú recsegés-ropogás verte fel az erdőt, vagy tíz lépésnyire tőlük. Mindketten összerezzentek, és puskájukhoz kaptak, de nem látszott semmi; csak a töredező ágak reccsenése hallatszott. Egyenletes, gyors iramodás dobogása hangzott fel egy pillanatra, a recsegés suhogássá változott, egyre távolodott, távolodott, egyre messzebb terjedt el a néma erdőben. Mintha valami megszakadt volna Olenyin szívében. Hasztalan kémlelte a zöld rengeteget, s végül az öreg felé fordult. Jeroska bácsi mozdulatlanul állt, fegyverét melléhez szorítva; sapkája hátracsúszott, szeme szokatlan tűzben égett, nyitott szájában sárga fogcsonkjai meredeztek.

- A szarvas - mondotta. Azzal kétségbeesetten földhöz vágta puskáját, és ráncigálni kezdte galambősz szakállát. - Itt állt! Ha az út felől jövünk! Ó, én bolond, én bolond! - És ádáz dühvel tépdeste szakállát. - Én bolond! Én hülye! - jajveszékelt, és egyre fájdalmasabban cibálta szakállát. Az erdő felett a ködben, mintha valami szállt volna; egyre távolabb, egyre messzebb dobogott a felriasztott szarvas futása...

Már esteledett, amikor Olenyin az öreggel visszaérkezett a faluba, fáradtan, éhesen, mégis megerősödve. Az ebéd készen várta. Evett, ivott az öreggel, mígnem melege lett és felderült; azután megint kiült a tornácra. Megint ott tornyosultak előtte a hegyek a nyugati égen. Az öreg megint továbbszőtte végeérhetetlen históriáit vadászatról, abrekekről, szeretőkről, a kozákok gondtalan, merész életéről. És a szépséges Marjana megint ki-bejárt, járkált az udvaron; inge alatt kirajzolódott gyönyörű, erős, szűzies teste.

20

Másnap Olenyin egyedül, Jeroska bácsi nélkül ment ki arra a helyre, ahol a szarvast felriasztották. Nem akart kerülni, nem a kapun ment ki, hanem átmászott a tüskesövényen, ahogy a faluban mindenki csinálta. Még jóformán arra sem ért rá, hogy kiszedje cserkeszkájából a beléragadt töviseket, amikor kutyája már előreszaladva, két fácánt rebbentett fel. És mihelyt beért a bozótba, lépten-nyomon fácánok keltek fel előtte. (Az öreg előző nap nem mutatta neki ezt a helyet, mert fenn akarta tartani magának a vadászmadárral való vadászatra.) Olenyin tizenkét lövéssel öt fácánt ejtett, és úgy kimerült, míg kihozta őket a tövises bozótból, hogy patakokban ömlött róla a verejték. Magához hívta a kutyát, leeresztette a kakast, golyót tett a sörétbe, és cserkeszkája ujjával hessegetve a szúnyogokat, csendesen elindult a tegnapi helyre. De lehetetlen volt visszatartani a kutyát, az úton is minduntalan nyomra lelt. Olenyin még két fácánt lőtt, ezzel eltöltötte az időt, és így csak déltájban ért arra a helyre.

Felhőtlen, szélcsendes, forró nap volt. A reggeli harmat még az erdőn is felszikkadt, s a szúnyogok miriádjai a szó szoros értelmében ellepték arcát, hátát, kezét. Kutyájának fekete bundája megszürkült: hátát beborították a szúnyogok. Szürke volt Olenyin cserkeszkája is, keresztüldöfték rajta fullánkjukat. Olenyin már a legszívesebben menekült volna előlük; úgy érezte, nyáron lehetetlenség egy kozákfaluban élni. Már-már visszafordult; de akkor eszébe jutott, hogy hiszen mégiscsak élnek itt emberek, és elhatározta, hogy kibírja, ellenszegülés nélkül átengedte magát csípéseiknek. És - különös! - délfelé már határozottan kellemesnek, érezte ezt. Sőt, egyenesen úgy érezte: ha nem volna ez a testét mindenfelől beburkoló szúnyog-atmoszféra, ez a szúnyogtészta, amelyet tenyerével szétmázolt izzadó arcán, ha nem volna ez a pezsdítő viszketés egész testén, akkor az erdő valamit veszítene jellegéből, vonzerejéből. Ez a miriádnyi rovar úgy illett ehhez a vadul, féktelenül tenyésző növényzethez, a teméntelen madárhoz és négylábúhoz, mely betöltötte az erdőt, ehhez a sötétzöld lombhoz, az illatos, forró levegőhöz, ezekhez a zavaros vízzel teli kis csatornácskákhoz, amelyek a Terekből szivárogtak el mindenfelé, és itt-ott bugyborékolva csörgedeztek a lecsüngő lomb alatt -

hogy szinte kellemessé vált az, ami azelőtt szörnyűnek, tűrhetetlennek tetszett. Bejárta azt a helyet, ahol előző nap a szarvas tanyázott, de nem talált semmit és pihenni vágyott. A nap magasan állt az erdő fölött, és merőleges sugarai szüntelenül perzselték hátát, fejét, amikor útra vagy tisztásra ért. A hét nehéz fácán fájdalmasan húzta a derekát. Megkereste a szarvas előző napi nyomait, bebújt a bokor alá a cserjésbe, oda, ahol tegnap a szarvas feküdt, és leheveredett fekhelye mellé. Szemügyre vette körös-körül a sötétzöld lombot, a szarvas helyét, tegnapi hulladékát, térdének bemélyedését, egy rögöt, amelyet felugortában kiszakított, meg a saját tegnapi lábnyomait. Itt a hűvösben jól érezte magát, nem gondolt semmire, nem kívánt semmit. És egyszerre olyan furcsa, oktalan boldogság rohamozta meg, olyan mindent felölelő szeretet buggyant ki a lelkéből, hogy régi gyermekkori szokása szerint keresztet vetett, és hálát adott valakinek. Hirtelen döbbenetes erővel hasított belé a gondolat, hogy íme én, Dmitrij Olenyin, minden más embertől merőben különböző lény, most itt fekszem egyedül, isten tudja, hol, azon a helyen, ahol egy szarvas tanyázott, öreg szarvas, gyönyörű állat, amely talán sohasem látott embert; olyan helyen vagyok, ahol soha előttem ember nem járt, és nem gondolt ilyesmit. „Itt fekszem, körülöttem fiatal és öreg fák állnak őrt, egyiknek a törzsére vadszőlő futott fel, körülöttem fácánok sürögnek, egymást kergetve; meglehet, érzik megölt testvéreik szagát." Megtapogatta fácánjait, megnézte őket, és meleg véres kezét cserkeszkájába törölte. „Érzik talán a sakálok is, és elégedetlen pofával oldalognak el innét; a falevelek között - amelyeket óriási szigetnek látnak - szúnyogok röpdösnek és zümmögnek a levegőben; egy, kettő, három, négy, száz, ezer, millió szúnyog, és mindegyik valamit és valamiért dünnyög körülöttem, és mindegyikük éppen olyan egyéni és senkihez sem hasonlatos Dmitrij Olenyin, mint én." Világosan elképzelte, mit gondolnak, mit zümmögnek a szúnyogok. „Ide, ide, pajtások! Itt van valaki, akit meg lehet enni" - ezt zümmögik és ellepik őt. És világosan érezte, hogy ő nem orosz nemes, a moszkvai társaság tagja, ennek meg ennek barátja, rokona, hanem éppen olyan szúnyog, vagy éppen olyan fácán, vagy szarvas, mint azok, akik most körülötte élnek. „Éppen úgy élek és meghalok, mint ők, mint Jeroska bácsi; és Jeroska bácsinak igaza van: csak fű nő a síromon."

„De mit tesz az, hogy fű nő a síromon? - gondolkozott tovább. - Élni kell, boldognak kell lenni; mert én csak egyet kívánok: boldogságot. Mindegy, hogy mi vagyok: ugyanolyan állat, mint a többi, akinek a teteméből kisarjad a fű, és semmi egyéb, vagy pedig keret, amelybe az istenségnek egy része szorult - mindenképpen a lehető legszebben kell élni. Hogyan kell élni, hogy boldog legyek, és mért nem voltam boldog azelőtt?" És visszaemlékezett régi életére, és megundorodott önmagától. Követelődző egoistának látta önmagát, holott tulajdonképpen semmire sincsen szüksége a maga számára. Elnézte a lombon átszüremkedő fénysugarakat, a lefelé ereszkedő napot, a tiszta eget, és éppen olyan boldognak érezte magát, mint az imént. „Miért vagyok most boldog, és minek éltem azelőtt? - kérdezte magától. - Milyen követelődző voltam, mennyi mindent kitaláltam, és mégsem szereztem magamnak egyebet, mint szégyenkezést és bánatot. Pedig lám, semmi sem kell a boldogsághoz!" És hirtelen megvilágosodott benne valami. „A boldogság - ez az! - gondolta magában. - A boldogság abban van, hogy másokért éljünk. Ez világos. Az emberrel veleszületik a boldogság szükséglete; ez tehát jogos szükséglet. Ha ezt a szükségletet önzőn elégíti ki, azaz vagyont, dicsőséget, kényelmes életet, szerelmet szerez magának, akkor könnyen megtörténhet, hogy a körülmények megváltozásával lehetetlenség lesz továbbra kielégíteni ezeket a kívánságait. Következésképpen ezek a kívánságok a jogtalanok, nem pedig a boldogság szükséglete. Melyek azok a kívánságok, azok a vágyak, amelyek mindig kielégíthetők, tekintet nélkül a külső körülményekre? A szeretet, az önfeláldozás!" Úgy megörült, úgy felizgatta ez az új felfedezés - mert egészen újnak érezte ezt az igazságot -, hogy felugrott és türelmetlenül kereste, kinek áldozhatná fel magát most mindjárt, kivel tehetne jót, kit szerethetne. „Hiszen nekem semmi sem kell - gondolta -, miért ne éljek másokért?" Fogta puskáját és megindult kifelé az erdőből, azzal a feltett szándékkal,

hogy hazamegy és alaposan végiggondolja mindezt, és keresi az alkalmat, hogy jót tehessen. A tisztásra kiérve, körülnézett: a nap már nem látszott, a fák fölött meghűvösödött a levegő, a környék egészen ismeretlennek tetszett, nem hasonlított ahhoz, amely a falut körülvette. Egyszerre minden megváltozott - az időjárás, az erdő jellege; az eget felhők lepték el, a fák közt zúgott a szél, körös-körül nem látszott egyéb, csupán nádas meg elöregedett, megritkult erdő. Kutyáját szólította - valami állatot szimatolt meg és azután szaladt -, és hangja árván szólt, mint a pusztaságban. És egyszerre félni kezdett. Inába szállt a bátorsága. Eszébe jutottak az abrekek, a gyilkosságok, amelyekről hallott; várta, mikor ugrik elő valamelyik bokor mögül egy csecsenc, mikor kell életéért harcolnia és félnie vagy meghalnia. Úgy gondolt istenre meg a túlvilági életre, mint ahogyan már rég nem gondolt ezekre a dolgokra. Körülötte pedig nem volt egyéb, mint ez a komor, kérlelhetetlen, vad természet. „Hát érdemes-e, hogy az ember magának éljen - gondolta -, amikor minden pillanatban meghalhat, meghalhat anélkül, hogy jót cselekedett volna, és úgy, hogy senki sem tud róla?" Arrafelé ment, amerre a falut sejtette. Vadászatra már nem gondolt, halálos fáradtságot érzett, és fürkészve, majdnem rettegve nézett meg minden bokrot, minden fát, pillanatonként várva a leszámolást az élettel. Elég sokáig tévelygett így, amíg árokhoz nem ért, amelyben a Terek hideg, homokos vize folydogált; hogy tovább ne tévelyegjen, elhatározta, hogy az árok mentén folytatja útját. Ment hát tovább, s maga sem tudta, hová vezeti az árok. Egyszer csak megzördült mögötte a nádas. Összerezzent, puskájához kapott. Nyomban elszégyellte magát: nekihevült kutyája lihegve vetette magát az árok hűs vizébe, buzgón lefetyelte. Olenyin is ivott, s azután ment tovább, amerre a kutya vezette, feltételezve, hogy a falu felé viszi. De hiába volt a hű állat társasága, egyre komorabbnak látta maga körül a világot. Az erdő sötétedett, a szél egyre erősebben ingatta a csonka, vén fák koronáját. Nagy madarak köröztek vijjogva fészkük körül. A növényzet ritkult, sűrűbben akadt suttogó nádas, állati nyomokkal telerajzolt homokos tisztás. A szél zúgásába még valami mogorva, egyhangú zúgás vegyült. Olenyin lelke egyre jobban elborult. Megtapogatta hátul az övén az elejtett fácánokat, és az egyiket nem lelte. Teste leszakadt és elveszett, csak véres nyaka, fejecskéje maradt övében. Olenyint olyan erővel fogta el a félelem, mint soha addig. Imádkozni kezdett, és csak attól félt, hogy meghal anélkül, hogy bármi jót cselekedhetett volna; pedig úgy szeretett volna élni, élni - hogy az önfeláldozás hőstettét véghezvihesse.

21

Egyszerre, mintha nap sütött volna ki a lelkében. Orosz beszéd ütötte meg a fülét, meghallotta a Terek gyors, egyenletes folyását, s két lépéssel előtte kitárult a folyó mozgó barna felszíne, a világosabb barna homok a partokon és zátonyokon, a távoli sztyepp, az őrtorony a víz fölött, egy megnyergelt ló, mely megnyűgözve legelészett a tüskebokrok között, és a hegyek. A piros nap még egyszer kibukkant a fellegek mögül, és utolsó sugarai vidáman csillantak meg a folyón, beragyogták a nádast, az őrtornyot, a csoportba verődött kozákokat, köztük Lukaskát, akinek délceg alakja akaratlanul magára vonta Olenyin figyelmét.

Olenyin most megint tökéletesen boldognak érezte magát, minden látható ok nélkül. A nyizsnyeprotocki őrhelynél ért ki a Terek partjára, éppen szemben a túlparti békés csecsenc aullal. Köszöntötte a kozákokat, de mivel nem talált alkalmat, hogy bárkivel is jót tegyen, bement a házba. A házban sem kínálkozott alkalom. A kozákok barátságtalanul fogadták. Bement az agyaggal kitapasztott szobába, és cigarettára gyújtott. A kozákok ügyet sem vetettek rá, először azért, mert dohányzott, másodszor pedig azért, mert más szórakozásuk akadt aznap este. A hegyekből felderítő kíséretében ellenséges csecsencek érkeztek, a megölt abrek rokonai, akik a holttestet akarták kiváltani. Már csak a kozák tiszteket várták a faluból. A megölt abrek

fivére, egy sudár, daliás férfi, aki szakállát rövidre nyírva és vörösre festve hordta, rongyos cserkeszkájában, elnyűtt kucsmájában is olyan fenségesen nyugodt volt, mint egy király. Nagyon hasonlított meghalt testvéréhez. Senkit sem méltatott pillantására, de a halottra sem nézett, csak guggolt az árnyékban, köpködve pipázott, és néha-néha parancsoló torokhangokat hallatott, amelyeket társa tiszteletteljesen vett tudomásul. Látszott ezen a tatáron, hogy dzsigit, életében nemegyszer már egészen más körülmények között állt szemben az oroszokkal, és az oroszokban semmi sem lepi meg, sőt nem is érdekli. Olenyin odalépett a halotthoz és meg akarta nézni, de a fivér nyugodt, megvető pillantással mérte végig összevont szemöldöke alól és valamit mordult. A tolmács sietve letakarta a halott arcát cserkeszkájával. Olenyint meglepte a dzsigit szigorú, méltóságteljes arca; beszédbe akart vele elegyedni, megkérdezte, melyik aulból való, de a csecsenc alig nézett rá, megvetően kiköpött és elfordult. Olenyint úgy megdöbbentette, hogy a hegyilakót ennyire nem érdekli az ő személye, hogy közönyét csakis korlátoltságával vagy a nyelv meg nem értésével tudta magának megmagyarázni. Társához fordult. Társa, aki a tolmács és felderítő szerepét töltötte be, éppen olyan toprongyos volt, mint a dzsigit, de nem vörös, hanem fekete, rendkívül mozgékony, hófehér fogsorú, villogó szurokfekete szemű. Szívesen állt szóba Olenyinnel és cigarettát kért.

- Öten voltak testvérek - magyarázta, nehezen törve az orosz nyelvet - ez már harmadik fivér, akit oroszok megölnek, csak ketten maradtak; ő dzsigit, nagyon dzsigit - mondta az ott kuporgó fivérre mutatva. - Amikor lelőtték Ahmed khánt (így hívták a halott abreket), odaát ült a túlsó parton a nádasban, mindent látott, látta, ahogy csónakba tették és kivitték a partra. Késő éjszakáig ült ott; le akarta lőni az öreget, de a többiek nem engedték.

Lukaska odalépett a beszélgetőkhöz és leült melléjük.

- Melyik aulból való? - érdeklődött.

- Amott a hegyekbe - felelte a tolmács, egy kéklő, ködös völgyszakadékra mutatva a folyón túl. - Szujuk-szut ismered? Onnét tíz verszta.

- Ismered Girej khánt Szujuk-szuban? - kérdezte Lukaska, aki szemlátomást büszke volt erre az ismeretségére. - Jó barátom.

- Szomszédom - mondta rá a tolmács.

- Nagyszerű! - Lukaska érdeklődése láthatóan fölébredt, tatárul folytatta a beszélgetést a tolmáccsal.

Csakhamar megérkezett a faluból a kozák hadnagy meg a falu bírója, két kozák kíséretében. A hadnagy, a fiatalabb nemzedékhez tartozó kozák tiszt, üdvözölte a kozákokat, de itt senki sem rivallta válaszul, mint a cári katonaságnál: „Jó egészséget kívánunk, nagyságos uram!”, és csak néhányan viszonozták köszönését egyszerű főhajtással. Néhányan, köztük Lukaska, feltápászkodtak és vigyázzba álltak. A kozák őrmester jelentette, hogy az őrhelyen minden rendben van. Olenyin mindezt nevetségesnek találta: ezek a kozákok katonásdit játszanak! De a hivatalos hang csakhamar közvetlenebbé vált; a hadnagy, aki éppen olyan ügyes kozák volt, mint a többiek, folyékonyan elbeszélgetett tatárul a tolmáccsal. Aláírtak valami papirost, odaadták a tolmácsnak, átvették tőle a pénzt, és azután odaléptek a hullához.

- Melyik köztetek Gavrilov Luka? - kérdezte a hadnagy. Lukaska levette a sapkáját és előlépett.

- Jelentést küldtem rólad az ezredesnek. Hogy mi lesz belőle, nem tudom; keresztre terjesztettelek föl, őrmesternek még fiatal vagy. Tudsz írni-olvasni?

- Egy cseppet sem.

- Pedig milyen derék fickó vagy! - jegyezte meg a hadnagy, tovább is adva a fölöttest. - Tedd föl a sapkád. Melyik Gavrilovnak a fia? Talán Sirokijé?

- Unokaöccse - felelte az őrmester.

- Tudom, tudom. No, menjetek segítsetek nekik - fordult a kozákokhoz.

Lukaska arca sugárzott az örömtől, most még csinosabb volt a szokottnál. Otthagyta az őrmestert, föltette kucsmáját és visszaült Olenyin mellé.

Amikor a holttestet betették a csónakba, a halott fivére is lement a partra. A kozákok önkéntelenül utat nyitottak előtte. Egy erős rúgással eltaszította a ladikot a parttól és beleugrott. Ekkor - amint Olenyin észrevette - először jártatta végig a tekintetét valamennyi kozákon, és gyorsan valamit kérdezett társától. Társa válaszolva Lukaskára mutatott. A csecsenc jól megnézte Lukaskát, majd lassan elfordította fejét, és a túlsó partra tekintett. Pillantásában nem volt gyűlölet, csak hideg megvetés. Még valamit szólt a társához.

- Mit mondott? - kérdezte Olenyin a fürge tolmácstól.

- Tied veri mienket, mienk veri titeket. Egyik kutya, másik eb - mondta a tolmács, de nyilvánvalóan hazudott, nevetve villantotta ki hófehér fogait, és beleugrott a csónakba.

A halott abrek fivére mozdulatlanul ült, és a túlsó partra nézett. Gyűlölete, megvetése olyan nagy volt, hogy ideát semmi sem érdekelte. A tolmács a csónak farában állva, evezőjét hol az egyik, hol a másik oldalon használta, ügyesen kormányozta és vitte át a csónakot, és közben szakadatlanul fecsegett. A ladik rézsút vágott át a folyón, egyre kisebb és kisebb lett, a hangok egyre jobban elhalkultak, végül, a kozákok szeme láttára, kikötöttek a túlsó parton, ahol a lovakat hagyták. Kivitték a partra a holttestet és, bár a ló hőkölt, ágaskodott, átfektették a nyergen, azután lóra ültek, és lépésben elhaladtak az úton az aul mellett, ahonnét seregestül csődült ki a nép, hogy lássa őket. A kozákok pedig az innenső parton rendkívül elégedettek és jókedvűek voltak. Mindenfelől tréfa, nevetés hallatszott. A kozák hadnagy meg a bíró bementek a házba koccintani. Lukaska ott ült Olenyin mellett, mosolygós arcát hasztalan igyekezett komoly ráncokba vonni; könyökével térdére támaszkodott, és egy botot faragcsált.

- Miért dohányzik? - kérdezte Olenyintől kíváncsian. - Jó az?

Szemlátomást csak azért kérdezte, mert észrevette, hogy Olenyin feszélyezetten, egyedül érzi magát a kozákok között.

- Csak úgy, megszoktam - felelte Olenyin. - Miért kérdi?

- Hm! Ha a magunkfajta rákap a dohányzásra, akkor nagy baj van! Nincsenek is messze azok a hegyek odaát - mondta azután, a hasadékra mutatva -, mégse jut el odáig az ember! Hogy fog hazamenni? Hiszen besötétedett. Hazakísérem, ha akarja. Csak szóljon az őrmesternek.

„Milyen derék fiú” - gondolta Olenyin, amint nézte Lukaska nevetős arcát; azután eszébe jutott Marjana, a csók, amelyet meglesett a kapuban, és sajnálta Lukaskát, amiért olyan tudatlan. „Micsoda badarság, zűrzavar! - gondolta. - Egy ember megölt egy másikat, és boldog, elégedett, mintha jócselekedetet vitt volna véghez. Hát semmi sem mondja neki, hogy nincs oka örömre? Hogy a boldogság nem abban áll, hogy öljön, hanem abban, hogy feláldozza önmagát?”

- No, most aztán vigyázz, testvér, nehogy a keze közé kerülj - fordult Lukaskához az egyik kozák, aki a csónaknál állt. - Hallottad, hogy felőled kérdezett?

Lukaska felkapta a fejét.

- A keresztfiam? - kérdezte, a megölt abrekre célozva.

- Az ugyan már nem támad fel, hanem a veres öccse!

- Adjon hálát istenének, hogy ép bőrrel ment el - nevetett Lukaska.

- Minek örülsz? - kérdezte Lukaskától Olenyin. - Ha a te fivéredet ölték volna meg, akkor is örülnél?

A kozák szeme nevetett, ahogy Olenyinre nézett. Úgy látszott, megért mindent, amit Olenyin mondani szeretett volna, de fölötte áll az efféle meggondolásoknak.

- Megesik az is! Kijut ám a magunkfajtájának!

22

A kozák hadnagy meg a falu bírója hazament, Olenyin pedig, hogy Lukaskának kedvében járjon, meg azért is, hogy ne kelljen egyedül hazamennie a sötét erdőn át, megkérte az őrmestert, engedje haza Lukaskát, és az őrmester elengedte. Olenyin azt hitte, hogy Lukaska látni szeretné Marjankát, és egyébként is örült, hogy a jóképű és beszédes kozák kellemes társaságában teheti meg az utat. Képzeletében Lukaska akaratlanul összekapcsolódott Marjankával, és szívesen foglalkozott velük gondolatban. „Szereti Marjanát - gondolta -, és én is tudnám őt szeretni." Mélységes meghatottságot érzett, amelyhez hasonlót még sosem tapasztalt, mialatt hazafelé mentek a sötét erdőn keresztül. Lukaska is jókedvű volt. Szeretethez erősen hasonló érzés támadt e között a két annyira különböző fiatal férfi között. Valahányszor egymásra néztek, mosolyogni szerettek volna.

- Melyik kapun mégy be a faluba? - kérdezte Olenyin.

- Én a középsőn. De elkísérem magát a lápig. Onnan már nem kell félnie.

Olenyin elnevette magát. - Hát azt hiszed, félek? Mars vissza, köszönöm alássan. Egyedül is hazajutok.

- Ugyan! Mért ne kísérném el? És hogyne félne? Hisz mi is félünk - mondta Lukaska szintén nevetve, hogy megnyugtassa Olenyin háborgó önérzetét.

- Gyere be hozzám. Elbeszélgetünk, iddogálunk, reggel mehetsz vissza.

- Van énnekem helyem, ahol eltölthetem az éjszakát! - nevetett Lukaska. - Meg az őrmester is kért, menjek vissza hamar.

- Tegnap hallottalak énekelni, láttalak is...

- Emberek vagyunk... - És Lukaska megcsóválta a fejét.

- Igaz, hogy házasodol? - kérdezte Olenyin.

- Édesanyám meg akar házasítani. De még nincsen lovam.

- Nem vagy még rendes csapatszolgálatban?

- Dehogyis! Még csak készülök. Még nincsen lovam, nem lehet szerezni. Azért nem is házasodom.

- Mennyibe kerül itt egy ló?

- A minap kínáltak egyet a folyón túl, hatvan monétáért sem adták, igaz, hogy nogaj ló volt.

- Eljönnél hozzám darabontnak? (A kaukázusi hadjáratokban darabontnak amolyan küldönc- és legényfélét neveztek, akit a tisztek mellé adtak.) Kijárom neked, és lovat is adok ajándékba - mondta Olenyin hirtelen. - Komolyan mondom; nekem kettő van és nem kell.

- Hogyhogy nem kell? - mondta Lukaska nevetve. - Mért adná ajándékba? Majd szerzek magamnak, ha Isten megsegít.

- Nem, komolyan mondom! Vagy nem jössz el hozzám darabontnak? - unszolta Olenyin; örült az ötletnek, hogy egyik lovát Lukaskának adja. De maga sem tudta, miért, kényelmetlenül érezte magát és szégyenkezett. Kereste a szavakat, de nem tudta, mit mondjon.

Lukaska szakította meg a hallgatást.

- Van magának háza Oroszországban? - kérdezte.

Olenyin nem állta meg, hogy el ne dicsekedjék, hogy nemcsak egy háza van, hanem több is.

- És szép? Nagyobb, mint a mienk? - kérdezte tovább Lukaska naivul.

- Sokkal nagyobb, tízszer akkora, kétemeletes - mesélte Olenyin.

- És lova van-é, olyan mint a mienk?

- Száz lovam van, és mindegyik háromszáz, négyszáz rubelt ér, de nem olyan, mint a tiétek. Háromszáz ezüstrubelt érnek! Telivérek, fajlovak, tudod... De azért én a tieteket jobban szeretem.

- És miért jött ide, szabad akaratából vagy muszájból? - kérdezte Lukaska, mintha csúfolódnék. - Itt tévedt el, amikor jött - tette hozzá és egy ösvényre mutatott, amely mellett elhaladtak. - Itt jobbra kellett volna térnie.

- A saját kedvtelésemre jöttem - felelte Olenyin. - Meg akartam ismerni a vidéket, portyázáson akartam részt venni.

- Én is elmennék most portyára - mondta Luka. - Tyű, hogy üvölt a sakál - tette hozzá fülelve.

- Mondd, nem félelmetes neked, hogy embert öltél? - kérdezte Olenyin.

- Mitől félnék? De elmennék ám portyázásra - ismételte Lukaska. - De elmennék, de elmennék...

- Hátha elmegyünk együtt. A mi századunk is ünnep előtt indul, a tiétek is.

- Mi a csudának kellett magának idejönni! Van háza, van lova, vannak szolgái... Én bezzeg mulatnék, mulatnék. Van valami rangja?

- Hadapród vagyok, de már fel vagyok terjesztve.

- No, ha nem dicsekszik, hanem csakugyan olyan gazdag, én bezzeg el nem mennék sehová! Igaz, hogy így se mennék. Jó nálunk élni?

- Nagyon jó - válaszolta Olenyin.

Már beesteledett, mire így beszélgetve a falu közelébe értek. Még a sötét erdő fogta őket körül, a szél magasan suhogott a fák koronájában. A sakálok szinte közvetlen közelükben vonítottak, hahotáztak, zokogtak; de előttük, a faluból már odahallatszott a nők tereferéje, kutyák ugatása, tisztán kirajzolódott a házak körvonala, világítottak az ablakok, és orrukat megütötte a kizjak füstjének jellegzetes szaga. Olenyin úgy érezte, s ezen az estén különösen úgy érezte, hogy ott, abban a faluban van az ő háza, családja, minden boldogsága, soha, sehol nem élt és nem él majd olyan boldogan, mint ebben a faluban. Úgy szeretett mindenkit aznap

este, és főképp Lukaskát. Hazaérve, Lukaska legnagyobb ámulatára, maga vezette ki a pajtából a lovát, amelyet Groznajában vásárolt - nem azt, amelyiken mindig lovagolt, hanem a másikat; elég jó ló volt, bár nem fiatal -, és Lukaskának ajándékozta.

- Miért adja nekem? - mondta Lukaska. - Hiszen nem szolgáltam meg.

- Komolyan mondom, nekem nem számít - felelte Olenyin. - Fogadd el, majd te is adsz nekem valamit... Megyünk együtt portyázásra.

Luka zavarba jött.

- Mégis, mire való ez? A ló sok pénzbe kerül - mondta és nem nézett az állatra.

- Fogadd csak el, fogadd el! Ha nem fogadod el, nagyon megbántasz. Vanyusa, vezesd el hozzá a szürkét.

Lukaska megfogta a kötőfékét.

- No hát akkor köszönöm szépen. Ezt aztán nem hittem volna...

Olenyin úgy örült, mint egy tizenkét éves kölyök.

- Kösd meg itt. Jó ló, Groznajában vettem, jó a vágtája. Gyerünk be a házba. Vanyusa, hozz bort.

Vanyusa behozta a csihirt. Lukaska leült és a pohárért nyúlt.

- Megszolgálom, ha Isten is megsegít - ígérte és felhajtotta a bort. - Hogy hívnak?

- Dmitrij Andrejics.

- Áldjon meg az isten, Mitrij Andrejics. Legyünk kunákok. Gyere el hozzánk, amikor kedved tartja. Nem vagyunk gazdagok, de a kunákot megvendégeljük. Édesanyámnak is megmondom, adjon mindent, amire szükséged lehet: kajmákot, szőlőt. És ha kijössz az őrláncra, szolgád vagyok, ha vadászni akarsz menni, ha a folyón túl, akárhová. Kár, hogy a minap még nem ismertelek: ekkora vadkant lőttem! Szétosztottam a társaim között, másképp neked adtam volna.

- Jól van, köszönöm. Csak ne fogd be, nem volt sose kocsi elé fogva.

- Ki hallott olyat, lovat befogni! Tudod, mit mondok én neked? - folytatta Lukaska, közelebb hajolva. - Ha akarod... van énnekem egy kunákom, Girej khán; hívott, álljunk lesbe az úton, ahol a hegyekből jönnek a lovas csecsencek; ha akarod, menjünk együtt, nem árullak el, a *murid*-od leszek.

- Elmegyünk, okvetlenül elmegyünk.

Lukaska látszólag teljesen megnyugodott, és megértette Olenyin viselkedésének okait. Nyugalma, közvetlensége meglepte Olenyint, sőt kissé kellemetlenül lepte meg. Sokáig beszélgettek, már későre járt az idő, amikor Lukaska kezet fogott Olenyinnel és elbúcsúzott tőle; nem volt részeg (sohasem rúgott be), de sokat ivott.

Olenyin kinézett utána az ablakon, hogy lássa, mit csinál, amikor tőle elmegy. Lukaska lassan, fejét lecsüggesztve haladt át az udvaron. Majd, amikor kivezette a lovat a kapun, egyszer csak megrázta a fejét, mint a macska, felpattant a ló hátára, átvetette a kötőféket és hajrázva száguldott végig az úton. Olenyin azt hitte, hogy Lukaska majd bemegy és megosztja örömét Marjankával, de noha Luka ezt nem tette meg, Olenyinnek olyan jókedve volt, mint még soha életében. Úgy örült, mint a gyermek és nem állta meg, hogy el ne mondja Vanyusának azt is, hogy a szürkét Lukának ajándékozta, meg azt is, hogy miért ajándékozta neki, egyszóval

kifejtette előtte egész új boldogság-elméletét. Vanyusa nem helyeselte az elméletet, kijelentette, hogy *larzsan ilnyapa*,[33] és ezért az ilyesmi oktalanság.

Lukaska hazavágtatott, leugrott a lóról és átadta anyjának, azzal, hogy vigyék el a kozák ménesbe; neki még aznap éjszaka vissza kellett mennie az őrláncba. A néma magára vállalta, hogy elviszi a lovat, és jelekkel elmagyarázta, hogy ha találkozik azzal, aki a lovat Lukaskának ajándékozta, földig hajlik előtte. Az öregasszony fejcsóválva hallgatta végig fia előadását, lelke mélyén azt hitte, hogy Lukaska lopta a lovat, és azért meghagyta a némának, hogy még pirkadat előtt vigye el a ménesbe.

Lukaska egyedül ment ki az őrhelyre, és mindegyre Olenyin tettén töprengett. Noha, véleménye szerint a lovon nem volt semmi különös, mégis megért legalább negyven monétát, és Lukaska nagyon örült az ajándéknak. De hogy miért kapta ezt az ajándékot, azt sehogy sem értette, s ezért nem érzett egy csepp hálát sem. Ellenkezőleg, elméjében holmi homályos gyanakvás bujkált, mindenféle rossz szándékkal vádolta magában Olenyint. Hogy mi lenne az a rossz szándék, arról már nem tudott magának számot adni, de mégis lehetetlennek, teljességgel elképzelhetetlennek tartotta, hogy egy ismeretlen ember csak úgy, merő szívjóságból egy negyven monéta értékű lovat adjon neki ajándékba. Még ha részeg lett volna, akkor érthető lenne: hencegni akart. De a hadapród színjózan volt, következésképpen nyilván valami gaztett végrehajtására akarta őt megvesztegetni. „Abból ugyan nem eszel, barátocskám! - gondolta magában Lukaska. - A ló az enyém, a többit majd meglátjuk. Nem egyhamar jársz túl az eszemen! Még meglátjuk, hogy melyik csapja be a másikat. Majd meglátjuk!" - gondolta, mert szükségesnek látta, hogy résen legyen Olenyinnel szemben, és ezért szította magában ezt az ellenséges érzést. Senkinek sem mondta el, hogyan került hozzá a ló. Az egyiknek azt mondta, hogy vette, a másiknak kitérő választ adott. A faluban azonban hamarosan kitudódott az igazság. Lukaska anyja, Marjana, Ilja Vasziljevics meg a többiek, amikor értesültek Olenyin oktalan bőkezűségéről, elámultak és attól fogva óvakodtak tőle. De aggodalmaik ellenére ez a cselekedet határozott tiszteletet ébresztett bennük Olenyin *közvetlensége* és vagyona iránt.

- Hallottad? Lukaskának ötven monéta értékű lovat adott ajándékba az a tiszt, aki Ilja Vasziljevicsnél lakik - mondta az egyik kozák. - Felveti a pénz!

- Hallottam! - feleli rá a másik elgondolkozva. - Lukaska bizonyosan megszolgálta valami módon. Majd meglátjuk, mi sül ki belőle! A Fogónak mindenesetre szerencséje volt.

- Fortélyos népség a katona - mondja a harmadik. - Egy szép nap még fejükre gyújtja a házat!

23

Olenyin élete egyhangúan, eseménytelenül folydogált. Parancsnokaival, bajtársaival nem sok dolga volt. A Kaukázusban szolgáló vagyonos hadapród helyzete ebben a tekintetben rendkívül előnyös. Munkára, gyakorlatra nem küldték. A portyában való részvételéért felterjesztették tiszti rangra, de addig is békében hagyták. Tiszttársai arisztokratának tekintették, távol tartották magukat tőle, és bizonyos fokig tisztelték. Olenyint nem vonzotta a kártya, a tiszti dorbézolás, nótázással egybekötve, amelyet kipróbált, s így a maga részéről ő is távol tartotta magát a tisztek társaságától, falubeli életüktől. A katonatiszt élete a kozákfaluban réges-rég kialakult szokások szerint folyik. Mint ahogy minden tiszt és hadapród az erődben szabály-

[33] Pénz nincsen (L'argent, il n'y a pas).

szerűen sörözik, *stosz-t*[34] játszik, kitüntetésekről és előléptetésekről beszél, ugyanúgy a kozákfaluban rendszeresen issza a csihirt szállásadó gazdáival, a lányokat édességgel, mézzel vendégeli, udvarol a szép kozáknőknek, szabályszerűen beléjük szeret, néha még feleségül is veszi valamelyiket. Olenyin a maga módján élt, Ösztönösen irtózott a járt utaktól. Novomlinszkben is kerülte a Kaukázusban szolgáló katonatiszt életének szokott kerékvágását.

Magától alakult úgy, hogy a nappal kelt. Miután megteázott, kicsiny tornácáról elgyönyörködött a hegyekben, a reggelben és Marjankában, magára öltötte rongyos marhabőr zekéjét, áztatott cserzetlen irhacsizmáját, amelyet „porsnyi"-nak neveztek, felövezte tőrét, vállára vette puskáját, tarisznyáját az elemózsiával és cigarettával, hívta kutyáját és hat órakor elindult az erdőbe. Este hét óra tájt tért haza, fáradtan, éhesen, övén öt-hat fácán lógott, néha négylábú vad is, tarisznyájában érintetlenül megvolt az elemózsia meg a cigaretta. Ha fejében a gondolatok úgy feküdtek volna, mint tarisznyájában a cigaretta, akkor azt is látni lehetett volna, hogy ebben a tizenegy órában egyetlen gondolat sem moccant meg benne. Erkölcsileg felfrissülve, boldogan érkezett haza. Nem tudta volna megmondani, mire gondolt egész idő alatt. Ami az eszében motoszkált, nem volt sem gondolat, sem emlék, sem ábránd - hanem mind ennek foszlányai, töredékei. Valahányszor észbekapott s megvizsgálta magát: mire is gondol? - néha kozáknak találta magát, gyümölcsösében dolgozgatott, és kozákasszony volt a felesége, néha abreknek, vad hegyilakónak, néha vadkannak, amint önmaga elől menekül. És egész idő alatt fülelt, lesett, várta a fácánt, vadkant, szarvast.

Esténként elmaradhatatlan társa volt Jeroska bácsi. Vanyusa hozott egy nyolcad csihirt, csendesen elbeszélgettek, becsíptek és elégedetten mentek aludni. Másnap megint vadászat, megint egészséges fáradtság, megint csendes beszélgetés, iddogálás, és megint boldogok mind a ketten. Néha, ünnepen vagy pihenőnapon Olenyin reggeltől estig otthon ült. Olyankor Marjanka volt a fő szórakozása, ablakából vagy a tornácról minden mozdulatát szemmel követte - anélkül, hogy tudatában lett volna ennek. Úgy nézte Marjankát, úgy szerette (vagy legalábbis azt hitte, hogy úgy szereti), mint a hegyeket, mint az eget, nem is, gondolt rá, hogy bármiféle kapcsolatra lépjen vele. Úgy érezte, kettejük között nem lehetséges sem olyan kapcsolat, amilyen a leány meg Lukaska között áll fenn, de még kevésbé olyan kapcsolat, amilyen egy jómódú orosz tiszt meg egy kozáklány között elképzelhető. Úgy érezte, ha megpróbálná azt tenni, amit tiszttársai tesznek, gyönyörteljes szemlélődését határtalan kínlódásra, csalódásra és megbánásra váltaná. Ezzel a leánnyal kapcsolatban már úgyis önfeláldozó jótettet hajtott végre, amely végtelenül kielégítette; s ami a fő - félt is Marjankától, és a világért sem mert volna neki tréfásan udvarolgatni.

Egy meleg nyári napon Olenyin nem ment ki vadászni, hanem otthon ült. Váratlanul egy moszkvai ismerőse toppant be hozzá, nagyon fiatal ember, akivel társaságban találkozott.

- Ah, *mon cher*, drágám, hogy megörültem, amikor meghallottam, hogy itt van! - kezdte moszkvai franciasággal, és úgy folytatta, hogy beszédébe állandóan francia szavakat kevert. - Azt mondják: „Olenyin." Kérdem, miféle Olenyin? Úgy megörültem... Hát itt hozott össze a sors! Nos, hogy van? Mit csinál? Hogy került ide?

És Beleckij herceg töviről hegyire elbeszélte históriáját: egy időre belépett ebbe az ezredbe, a főparancsnok hívja magához hadsegédnek, a portya után át is helyezteti magát, ámbár egy csepp kedve sincsen az egészhez.

- De ha már itt szolgálok ebben az isten háta mögötti fészekben, legalább karriert kell csinálni, rangot, kitüntetést szerezni... akkor áthelyeznek a gárdába. Ez így van rendjén, ámbár énne-

[34] Hazárd kártyajáték.

kem édesmindegy, de a családom, az ismerőseim megkívánják. A herceg szívesen fogadott, nagyon rendes ember - fecsegett tovább Beleckij. - A legutóbbi expedícióért Anna-rendre vagyok fölterjesztve. Most itt maradok a legközelebbi portyázásig. Kellemes itt az élet. Micsoda nők! No, és maga hogy van? A kapitányunk, tudja: Sztarcev, jószívű ostoba ember... szóval azt mondta, hogy maga szörnyen elvadult, senkivel sem érintkezik. No, ami azt illeti, nem csodálom, hogy nincs kedve az itteni tisztekkel barátkozni. Most majd legalább mi ketten összejöhetünk. Az őrmesternél lakom. Van egy lánya, Usztyenka, mondhatom: bűbáj!

Így ontotta magából a francia meg orosz szavakat abból a világból, amelyről Olenyin azt hitte, örökre elhagyta. Beleckijről a közvélemény azt tartotta, hogy derék, kedves fickó. Meglehet, hogy valóban az volt; de Olenyint - a tisztecske csinos, nyílt arca ellenére is - rendkívül kellemetlenül érintette megjelenése. Csak úgy áradt belőle az a fertő, amelyet Olenyin egyszer s mindenkorra megtagadott. Az egészben a legbosszantóbb pedig az volt, hogy nem volt hozzá ereje, hogy határozottan eltaszítsa magától ezt az embert, aki abból a másik világból jött; mintha ennek a régi világnak elidegeníthetetlen jogai volnának őrá, Olenyinre. Haragudott Beleckijre, haragudott önmagára is, és akarata ellenére francia mondatokkal spékelte meg beszédét, érdeklődött a főparancsnok után, meg moszkvai ismerőseik felől, és azon az alapon, hogy ebben a kozákfaluban mind a ketten franciául beszéltek, lenézően nyilatkozott tiszttársaikról meg a kozákokról. Baráti módon fogadta Beleckijt, megígérte, hogy sűrűn ellátogat hozzá és hívta, jöjjön el ő is. De azért nem ment el hozzá. Vanyusa jó szemmel nézte Beleckijt, azt mondta róla, hogy igazi úr.

Beleckij egyszeriben beletalálta magát a Kaukázusban szolgáló jómódú katonatiszt rendes életébe. Olenyin szeme láttára egy hónap leforgása alatt mintegy őslakója lett a falunak, itatta az öregeket, mulatságot rendezett a lányoknak, és maga is eljárt hozzájuk mulatni, dicsekedett hódításaival és odáig jutott, hogy a lányok, asszonyok, ki tudja, miért, nagyapókának nevezték, a kozákok pedig megismerték, mint olyan embert, aki szereti a bort meg a nőt, hozzászoktak, sőt jobban megszeretették, mint Olenyint, aki mindig rejtély maradt a szemükben.

24

Reggel öt óra volt. Vanyusa csizmaszárral szította a szamovár tüzet a tornácon. Olenyin már hajnalban elment lóháton a Terekre, fürdeni. (Ez volt a legújabb szórakozása: lovát megúsztatni a Terekben.) A gazdasszony a tejeskamrában foglalatoskodott, melynek kéményéből dőlt a sűrű, fekete füst; Marjana az istállóban a bivalytehenet fejte. „Állj meg no, te beste!” - hangzott türelmetlen felszólítása, s utána a tej ütemes surrogása. Az utcát patkók vidám dobogása verte fel, és Olenyin, szőrén ülve meg vizesen fénylő, szép, sötétszürke lovát, befordult a kapun. Marjanka piros kendős, szép feje kihajolt a fészerből és megint visszabújt. Olenyin piros selyeminget, fehér cserkeszkát viselt, derékszíjában tőrt, fején magas kucsmát. Kissé erőlködve ült a kövér ló vizes hátán, s puskáját háta mögött fogva lehajolt, hogy kinyissa a kaput. Haja még csuromvíz volt, arcáról egészség, fiatalság sugárzott. Azt képzelte, hogy délceg, ügyes és dzsigithez hasonlít, de ebben tévedt. Minden tapasztalt kaukázusi azonnal meglátta rajta az orosz katonát. A leány kihajló feje láttára igyekezett különösen kecsesen lehajolni; kinyitotta a kaput, és a szárat rövidre fogva, lovaglókorbácsával suhintva, belovagolt az udvarra. „Kész a tea, Vanyusa?” - kiáltotta vidáman, és a világért sem nézett volna az istálló felé. Büszkén érezte, hogy szép lova, amely kész lett volna bármelyik pillanatban átugorni a kerítést, farát behúzva, minden izmában remegve, a szárat rángatva, táncolva lépked az udvar

száraz, agyagos földjén. *„Sze pre”*[35] - felelte Vanyusa. Olenyinnak úgy rémlett, hogy Marjana szép feje még mindig les a fészerből, de nem fordult meg feléje. Leugrott a lóról, puskájával beakadt a tornácfeljáróba, ügyetlen mozdulatot tett, és ijedten sandított az istálló felé, de nem látszott senki, csak a fejés ütemes nesze hallatszott.

Olenyin bement a szobába, de csakhamar kijött a tornácra, és könyvvel, pipával leült teája mellé a tornácnak azon a részén, amelyet még nem árasztottak el a nap rézsútos sugarai. Ebédig otthon szándékozott maradni, és meg akart írni néhány régóta halogatott levelet; de sehogyan sem akarózott otthagyni megszokott helyecskéjét a tornácon, nem volt kedve bemenni a szobába, amelyet most tömlöcnek érzett. A háziasszony bevégezte a tüzelést a kamrában, Marjanka kihajtotta a jószágot, visszajött, felszedte a trágyát, és kirakta kizjaknak száradni a kerítés mentén. Olenyin olvasott, de egy szót sem értett abból, ami az előtte fekvő könyvben meg volt írva. Minduntalan felnézett belőle, s tekintetével az udvaron mozgó, sudár, fiatal nőalakot kísérte. Akár a harmatos reggeli árnyékban mozgott, amelyet a ház vetett az udvarra, akár kilépett az udvar közepére, ahol az örvendező reggeli fény beragyogta őt, hogy karcsú termete, élénk színű öltözéke villogott a napsugárban, és erős, fekete árnyékot vetett - Olenyin egyaránt azon volt, hogy el ne mulassza egyetlen mozdulatát sem. Jólesett látnia, milyen szabadon, kecsesen hajladozik a dereka, milyen szép redőket vet mellén, lábszára mentén a rózsaszínű ing, amely egyetlen öltözéke volt; hogyan egyenesedik ki karcsú dereka, s olyankor a megfeszülő ing alatt keményen rajzolódik ki pihegő keble; elnyűtt piros cipellőbe bújtatott keskeny lába hogyan lép a földre anélkül, hogy alakját megváltoztatná, erős karja, amelyen a feltűrt ingujj alatt megfeszültek az izmok, hogyan hányja-veti szinte mérgesen a lapátot, miközben mély fekete szeme néha a férfi felé tekint. Finom szemöldökét összevonta ugyan, de szemében megelégedés és szépségének büszke tudata sugárzott.

- Mi az, Olenyin, már régen fenn van? - szólt Beleckij, aki kaukázusi tiszti egyenruhában belépett az udvarra, és Olenyin felé tartott.

- Nini, Beleckij! - kiáltott fel Olenyin s kezét nyújtotta. - Hogyhogy ilyen korán?

- Mit csináljak? Elkergettek. Este bál lesz nálunk. Marjana, ugye, te is eljössz Usztyenkához? - fordult a leányhoz.

Olenyin elámult, hogy Beleckij ilyen fesztelenül szól ehhez a nőhöz. De Marjana, mintha nem is hallotta volna, leszegte fejét, vállára vette a lapátot, és gyors, férfias lépteivel eltűnt a tejeskamra irányában.

- Szégyelli magát a szentem, szégyelli - szólt utána Beleckij. - Maga előtt szégyenkezik! - tette hozzá mosolyogva, és felszaladt a tornác lépcsőjén.

- Hogy lesz maguknál bál? Ki kergette el hazulról?

- Usztyenkánál, a háziasszonyom lányánál lesz a bál, és maga is meg van híva. Bál, ez annyit jelent, hogy lesz sütemény, és lesznek lányok.

- És mit fogunk csinálni?

Beleckij huncutul elmosolyodott, kacsintott és szemével a tejeskamra felé vágott, ahol Marjana eltűnt. Olenyin vállat vont és elpirult.

- Szavamra, maga nagyon furcsa! - mondta.

- Nono, valljon színt! - unszolta Beleckij.

---

[35] Készen van (C’est prêt).

Olenyin elkomorult. Beleckij észrevette, és behízelgően mosolygott.

- Már engedje meg... - mondta. - Egy házban élnek... és ilyen szép lány, ilyen szemrevaló teremtés, tökéletes szépség...

- Bámulatos szépség! Soha életemben nem láttam hozzá foghatót - mondta Olenyin.

- No, hát akkor? - kérdezte Beleckij, aki tökéletesen értetlenül állt szemben az egész üggyel.

- Talán különösnek fogja találni - kezdte Olenyin -, de mért ne mondanám meg úgy, ahogy van? Amióta itt vagyok, nő nem létezik a számomra. És mondhatom, nagyszerűen érzem magam! De mi közösségem is lehetne ezekkel a lányokkal? Jeroska bácsi egészen más: vele összeköt közös szenvedélyünk, a vadászat.

- Mit ki nem talál! Mi közösségünk? De hát mi közösségem van énnekem Amalija Ivanovnával? Ugyanaz. Még, ha azt mondaná, hogy ezek a kozáklányok nem mosdanak eleget, no hát ebben van valami. De hát *à la guerre comme à la guerre!*[36]

- Én Amalija Ivanovnákat sem ismertem, és sohasem tudtam velük mit kezdeni - felelte Olenyin. - Csakhogy az Amalija Ivanovnákat nem lehet tisztelni, ezeket pedig tisztelem.

- Hát akkor tisztelje őket! Ki tiltja meg?

Olenyin nem válaszolt. Szemlátomást be akarta fejezni azt, amibe belefogott. Túlságosan nyomta a szívét.

- Tudom, hogy kivétel vagyok. (Láthatóan zavarban volt, amikor ezt mondta.) De az életem úgy alakult, hogy nem látom semmi szükségét, hogy megváltoztassam elveimet; egyáltalában nem tudnék itt élni, még kevésbé olyan boldogan élni, mint ahogy élek, ha a maga módja szerint élnék. Meg aztán én egészen mást keresek, mást látok bennük, mint maga.

Beleckij kétkedve vonta föl szemöldökét.

- Azért csak jöjjön el este. Marjana is ott lesz, majd összeismertetem magukat. Jöjjön el, nagyon kérem! Ha unatkozik, majd hazamegy. Eljön?

- Elmennék; de megmondom őszintén, attól félek, hogy komolyan beleszeretek.

- Ó, ó, ó! - kiáltott fel Beleckij. - Jöjjön csak el, majd én megnyugtatom. Nos, eljön? Becsületszavára?

- Elmennék, de igazán nem is tudom elképzelni, mit fogunk csinálni, milyen szerepet fogunk játszani?

- Nagyon kérem, az én kedvemért. Eljön, ugye?

- Elmegyek... talán - felelte Olenyin.

- Már engedje meg, olyan szépek itt a nők, mint sehol a világon, maga meg szerzeteséletet él! Miféle kedvtelés ez? Minek rontja el az életét, mért nem használja ki a kínálkozó alkalmat?... Hallotta, hogy a századunk Vozdvizsenszkajába megy?

- Aligha. Nekem úgy mondták, hogy a nyolcadik századot vezénylik oda - felelte Olenyin.

- Nem, levelet kaptam a hadsegédtől. Azt írja, hogy a herceg személyesen részt vesz a portyázásban. Örülök, hogy találkozom vele. Kezdem megunni ezt a fészket.

- Azt beszélik, nemsokára támadásba indulunk.

---

[36] A háború háború!

- Ezt nem hallottam. Ellenben azt hallottam, hogy Krinovicin a legutóbbi támadásért Anna-rendet kapott! Hadnagyi kinevezést várt - mesélte Beleckij nevetve. - Hát így ütött ki. Bement a parancsnokságra...

Esteledett, és Olenyinnek a „bál" járt az eszében. A meghívás feldúlta nyugalmát. Kívánkozott elmenni, s ugyanakkor furcsának, elképzelhetetlennek és félelmetesnek érezte még a gondolatát is annak, ami ott történni fog. Tudta, hogy sem kozák férfi, sem öregasszony, senki sem lesz jelen, csak lányok. Miféle mulatság lesz ez? Hogyan viselkedjék? Mit beszéljen? És a lányok mit fognak beszélni? Milyen kapcsolat lehet közte és a tudatlan kozáklányok között? Beleckij olyan furcsa, cinikus és ugyanakkor szigorú kapcsolatokról regélt... Különös volt elképzelni, hogy egy szobában lesz Marjanával, és talán szóba kell elegyednie vele. És ez lehetetlennek tetszett, amikor maga elé képzelte a leány fenséges magatartását. Beleckij pedig azt állítja, hogy mindez roppantul egyszerű. „Vajon Beleckij Marjanával is úgy fog viselkedni? Kíváncsi vagyok - gondolta. - Nem, jobb, ha nem megyek el. Mindez fertelmes, undorító és elsősorban - fölösleges." De azután megint a kíváncsiság gyötörte: hogy lesz, mint lesz? És adott szava is kötötte valamennyire. Elindult, anélkül, hogy véglegesen határozott volna; de végül Beleckij lakása előtt találta magát és bement.

A ház, amelyben Beleckij lakott, éppen olyan volt, mint az, amelyben Olenyin megszállt. Cölöpökre épült, két rőf magasan a föld felett, és két szobából állt. Az elsőben, amelybe Olenyin a meredek lépcsőn felkapaszkodva, belépett, pehelydunnák, szőnyegek, takarók, párnák feküdtek kozák módra csinosan, festőien egymás mellé rakva az elülső fal mentében. Az oldalfalakon fegyverek, réztálak függtek; a lóca alatt tökök meg görögdinnyék feküdtek. A második szobában hatalmas kemence volt, asztal, lócák és óhitű szentképek. Itt helyezkedett el Beleckij tábori ágyával, málháival, kis faliszőnyegével, melyen puskája lógott; az asztalt telerakta fényképekkel meg toalettholmival. Selyem háziköntös hevert hanyagul a lócára vetve. Beleckij maga üdén, ápoltan, alsóneműben feküdt az ágyon, és „A három testőr"-t olvasta.

Amikor megpillantotta Olenyint, felugrott.

- Ugye, milyen szépen berendezkedtem? Nagyszerű kis tanya! Milyen jól tette, hogy eljött. A lányok már iszonyú nagy munkában vannak. Tudja, hogy készül a pirog? Szalonnával meg mazsolával gyúrják össze a tésztát. No, de nem ez a fő. Nézze csak meg, micsoda sürgés-forgás!

Az ablakon kinézve, csakugyan rendkívüli mozgolódást észleltek a házigazdáéknál. A lányok ki-beszaladgáltak, hol ezt, hol azt cipelve.

- Soká tart még? - kiáltotta Beleckij.

- Mindjárt készen vagyunk! Talán bizony megéheztél, nagyapó? - És csengő kacagás hallatszott ki a szobából.

A kövérkés, pirospozsgás, csinos Usztyenka beszaladt Beleckijhez tányérokért.

- Juj, te! Mind eltöröm a tányérokat! - sikongatott a leány. - Mért nem segítsz! - kiáltott rá Olenyinre viháncolva. - Aztán gondoskodj csemegéről a lányoknak.

- Marjanka is eljött? - érdeklődött Beleckij.

- Hogyne jött volna! Ő hozta a tésztát.

- Higgye el - fordult Beleckij Olenyinhez -, ha ezt az Usztyenkát az ember megmosdatná, kiöltöztetné, egy kicsit felcicomázná, túltenne valamennyi híres moszkvai szépségünkön.

Látta valaha Borscsevát? Kozáklány volt, egy ezredeshez ment feleségül. Hihetetlen, micsoda *dignité*[37] van benne! Honnan veszik ezt...

- Borscsevát nem ismerem, de szerintem ennél a viseletnél szebb nincs a világon.

- Ó, én olyan könnyen beleszokom mindenféle életmódba! - lelkesedett Beleckij könnyelműen. - Megyek, megnézem, mit művelnek ezek a lányok.

Fölvette házikötösét és átszaladt.

- Gondoskodjék csemegéről! - szólt hátra Olenyinnek.

Olenyin elküldte Beleckij legényét mézeskalácsért meg lépesmézért; és olyan aljasnak érezte, hogy pénzt adjon - mintha valakit meg akarna vesztegetni -, hogy nem adott határozott választ a legény kérdésére: mennyi méntásat vásároljon és mennyi mézeset?

- Ahogy gondolod.

- Az egészért? - kérdezte fontoskodva az öreg katona. - A méntás drágább. Tizenhatért adják.

- Az egészért vásárolj, az egészért - vetette oda Olenyin, és az ablakhoz ült.

Nem értette, miért dobog olyan hevesen a szíve, mintha valami jelentős és aljas dologra készülne.

Hallotta, hogy a lányok szobájában sivalkodás, visítás fogadja a belépő Beleckijt, és pár pillanattal később látta, amint barátja nagy nevetés, kiáltozás, felháborodás közepette kipenderül onnét és leszalad a lépcsőn.

- Kikergettek - mondotta.

Nem sokkal ezután Usztyenka lépett be, és ünnepélyesen meginvitálta a vendégeket, mondván, hogy minden készen áll.

Amikor átmentek, csakugyan minden kész volt, Usztyenka még egyszer megigazgatta a párnákat a fal mellett. Az asztalon, mely aránytalanul kicsi kendővel volt leterítve, csihirrel teli üveg állt, mellette szárított hal. Tészta- meg szőlőszag töltötte be a szobát. Hat ünneplőbe öltözött leány a sarokba húzódva sugdosott, kuncogott; arcuk nem volt bekötve kendővel, mint máskor.

- Kérem a kedves vendégeket, *imádkozzanak* a védszentemhez - mondotta Usztyenka, asztalhoz szólítva a vendégeket.

A lányok csoportjában - akik kivétel nélkül mind csinosak voltak - Olenyin azonnal felismerte Marjanát; bosszankodott és elkeseredett, hogy ilyen ízléstelen és kínos körülmények között találkozik vele. Butának, esetlennek érezte magát és elhatározta, hogy mindig ugyanazt fogja csinálni, amit Beleckij. Beleckij kissé ünnepélyesen, de fesztelenül és magabiztosan az asztalhoz lépett, felhajtott egy pohár bort Usztyenka egészségére, és felszólította a többieket, kövessék példáját. Usztyenka kijelentette, hogy a lányok nem isznak.

- Mézzel lehetne - szólt egy hang a lányok csoportjából.

Behívták a legényt, aki éppen megjött a boltból, hozta a csemegét meg a lépesmézet. Sandán, félig irigyen, félig megvetőn nézett végig a véleménye szerint *lumpoló* urakon, pontosan és lelkiismeretesen átadta a szürke papirosba csomagolt darab lépesmézet meg a mézeskalácsot, és részletes magyarázatba akart bocsátkozni az árakról meg a visszajáró pénzről, de Beleckij kikergette.

---

[37] Méltóság

Beleckij elosztogatta a mézet a már betöltött borospoharakba, a három font mézeskalácsot főúri gesztussal az asztalra döntötte, azután erőszakkal kicibálta a lányokat kuckójukból, az asztalhoz ültette őket, és elkezdte mézeskaláccsal etetni. Olenyin önkéntelenül megfigyelte, ahogy Marjanka napbarnított, de kicsiny keze kimarkolt két kerek, méntás meg egy barna színű mézeskalácsot és nem tudta, mihez fogjon vele. A beszélgetés kínosan akadozott, hiába igyekezett Usztyenka meg Beleckij fesztelenül viselkedni és elszórakoztatni a társaságot. Olenyin feszengett, azon törte a fejét, hogy mit mondhatna, érezte, hogy a lányok kíváncsian nézik, talán nevetségesnek is találják, s érezte, hogy a többiekre is átragasztja félszegségét. Irult-pirult, úgy rémlett neki, hogy főként Marjana érzi magát kényelmetlenül. „Talán azt várják, hogy pénzt adjunk nekik - gondolta magában. - De hogy fogjunk hozzá? Jaj, csak adhatnám oda mielőbb és elmehetnék innen!”

25

- Hogyhogy nem ismered a lakótokat? - kérdezte Beleckij Marjankához fordulva.

- Honnét ismerjem, ha sose jár hozzánk? - felelte Marjana, Olenyinre pillantva.

Olenyin megriadt; fülig pirult, megszólalt, de maga sem tudta, mit beszél:

- Anyádtól félek. Úgy lehordott, amikor először mentem át hozzátok.

Marjanka felkacagott.

- És ettől megijedtél? - mondta, még egyszer ránézett és félrefordult.

Olenyin most látta először a szép lány egész arcát, azelőtt mindig csak szeméig kendővel bekötve látta. Nemhiába számított legelső szépségnek a faluban. Usztyenka is szemrevaló, csinos kislány volt, apró, gömbölyű, pirospozsgás, huncut barna szemű; piros ajka örökké mosolygott, ő maga örökké nevetett, fecsegett. Marjana ellenben cseppet sem volt *csinos*, Marjana *szépség* volt! Arcának vonásai talán túlságosan férfiasak, elnagyoltak lettek volna, ha nincs olyan sudár, magas termete, telt melle, széles válla, főként - ha sötéten árnyékolt, nagy, fekete mandulaszeme nem néz olyan szigorúan és ugyanakkor gyengéden az ívelt fekete szemöldökök alól, s ha szája, mosolya nem olyan kedves. Ritkán mosolygott, de mosolya éppen ezért mindig meglepetés volt. Egész lényéből szűzies erő és egészség áradt. A lányok egytől egyig csinosak voltak, de ők valamennyien, és Beleckij, de még a legény is, amikor behozta a csemegét - mind akaratlanul Marjanát nézték, s ha a lányokhoz szóltak, tulajdonképpen őhozzá szóltak. Büszke és vidám királynőnek látszott társnői között.

Beleckij igyekezett fenntartani az estély illendő lefolyását, ezért szüntelenül fecsegett, a lányokat felszólította, töltsenek bort a poharakba, bolondozott velük, s eközben Olenyinnek franciául állandóan pajzán megjegyzéseket tett Marjana szépségéről, *la vôtre*-nak, a „magáé”-nak nevezte, és unszolta Olenyint, tegyen úgy, mint ő, Beleckij. Olenyin egyre rosszabbul érezte magát. Már csak azon törte a fejét, milyen ürüggyel szökhetne meg, amikor Beleckij kihirdette, hogy a névnapját ünneplő Usztyenka most csókkal édesített csihirt fog felszolgálni. Usztyenka ráállt, de csak azzal a feltétellel, hogy tányérjára pénzt tegyenek, mint ahogy lakodalomban szokás. „Mi az ördög hozott engem ide, erre az undorító mulatságra!” - gondolta Olenyin és felállt, hogy elmenjen.

- Hová megy?

- Cigarettáért - felelte Olenyin, aki tulajdonképpen szökni akart: de Beleckij megragadta a karját.

- Van pénzem - mondta franciául.

„Nem mehetek el, fizetni kell - gondolta Olenyin és még jobban haragudott magára félszegségért. - Mért nem tudok úgy viselkedni, mint Beleckij? Nem kellett volna eljönnöm, de ha már eljöttem, nem ronthatom el a többiek mulatságát. Innom kell, kozákmódra..." Azzal fogott egy *csapurát*, teletöltötte és majdnem az egészet kiitta egy hajtásra. A lányok elképedve, majdnem rémülten nézték, ahogy ivott. Az ő szemükben ez furcsának, sőt illetlennek tetszett. Usztyenka töltött a két férfinak még egy-egy pohárral, és mind a kettővel összecsókolózott.

- Mulassunk, lányok! - mondotta és megrázta tányérján a négy monétát, amelyet a férfiak rátettek.

Olenyin lerázta feszélyezettségét. Megoldódott a nyelve.

- No most te kínáld csókkal a bort, Marjana! - szólt Beleckij s elkapta a leány kezét.

- Majd adok én neked csókot! - mondta Marjana és tréfából feléje csapott.

- A nagyapót ingyen is meg lehet csókolni! - kottyant közbe egy másik lány.

- Ez már okos beszéd! - kiáltott fel Beleckij, és megcsókolta a kapálódzó leányt. - Nem, nem, kínáld csak! - unszolta Marjanát. - A lakódat is kínáld.

Kézen fogva odavezette Marjanát a lócához, és leültette Olenyin mellé.

- Micsoda szépség! - mondotta, profilba fordítva Marjana fejét.

Marjana nem ellenkezett, hanem büszke mosollyal Olenyinre pillantott hosszúkás mandulaszemével.

- Szépség ez a lány! - ismételte Beleckij.

„Micsoda szépség vagyok!" - ezt látszott ismételni Marjana tekintete is. Olenyin maga sem tudta, mit csinál: átölelte Marjanát és meg akarta csókolni. A lány kitépte magát karja közül, majdnem fellökte Beleckijt, lerántotta a terítőt az asztalról, és a kályhához menekült. Lárma, hahota támadt. Beleckij valamit súgott a lányoknak, amire egyszerre mind kiszaladtak a szobából, és kulcsra zárták az ajtót.

- Mért csókoltad meg Beleckijt, és engem mért nem akarsz megcsókolni? - kérdezte Olenyin.

- Csak, mert nem akarom, ennyi az egész - felelte Marjana, és alsó ajka, szemöldöke megrándult. - Ő a nagyapóka - tette hozzá mosolyogva. Azután az ajtóhoz lépett és kopogott rajta. - Mért zárkóztatok be, mihasznák?

- Hagyd el. Ők ott, mi itt - mondta Olenyin és közelebb lépett.

Marjana haragos arccal, szigorúan ellökte őt magától. És Olenyin megint olyan fenségesen gyönyörűnek látta őt, hogy észbekapott és elszégyellte magát azért, amit cselekszik. Odament az ajtóhoz, és rángatni kezdte.

- Nyissa ki, Beleckij! Micsoda ostoba tréfa!

Marjana megint elnevette magát, csengő, derűs nevetésével.

- Talán bizony félsz tőlem? - kérdezte.

- Persze, hisz éppolyan haragos vagy, mint anyád.

- Üldögélnél többet Jeroska bácsival, akkor talán megszeretnének a lányok! - És elmosolyodott, nyíltan, közelről a szemébe nézett.

Olenyin nem tudta, mit válaszoljon.

- És ha járnék hozzátok? - szaladt ki a száján váratlanul.

- Az más lenne - felelte Marjana és megrázta a fejét.

Ebben a pillanatban Beleckij betaszította az ajtót, és Marjana félreugrott, csípőjével Olenyin combját súrolva.

„Minden szamárság volt, amit eddig gondoltam: szeretet, önfeláldozás, Lukaska. Egy a fő: a boldogság. Aki boldog, annak van igaza" - gondolta Olenyin, váratlan erővel karjaiba kapta a szépséges Marjankát, és megcsókolta halántékát és orcáját. Marjana nem haragudott, csak hangosan felkacagott, és kiszaladt leánytársaihoz.

Ezzel véget is ért a mulatság. Usztyenka édesanyja hazajött a munkából, összeszidta a lányokat és hazakergette őket.

26

„Ha csak egy kicsit szabadabbra engedném érzéseimet - gondolta Olenyin hazamenet -, halálosan beleszeretnék ebbe a kozáklányba." Ezekkel a gondolatokkal feküdt le aludni, de azt hitte, hogy mindez elmúlik, és ő visszatérhet régi életébe.

De a régi élet nem állt helyre. Más szemmel nézte Marjanát. Leomlott köztük a fal, amely azelőtt elválasztotta őket. Olenyin most már minden alkalommal üdvözölte őt, valahányszor találkoztak.

Amikor a gazda megtudta, hogy Olenyin milyen gazdag és bőkezű, a szálláspénzért jöve meghívta őt magához. Az öregasszony is szívesen fogadta, és a mulatság napjától fogva Olenyin esténként gyakran átment a háziakhoz, és késő estig elüldögélt náluk. Látszólag éppen úgy élt a faluban, mint azelőtt, de a lelkében minden felfordult. Napját az erdőn töltötte, de nyolc óra felé, szürkületkor, átment a háziakhoz, egyedül vagy Jeroska bácsival. A gazdáék úgy megszokták, hogy már csodálkoztak, ha egyszer nem jött. A borért jól megfizetett, békés, szelíd vendég volt. Vanyusa teát hozott át neki, Olenyin a kemencéhez ült, a sarokba, Ulita anyó zavartalanul végezte házimunkáját, így elbeszélgettek tea meg csihir mellett a kozákok ügyeiről, a szomszédokról; Oroszországról kérdezgették Olenyint, s ő mesélt. Néha könyvet hozott és magának olvasott. Marjana, mint a vadkecske, felhúzott lábakkal ült a kemencén vagy a sötét kuckóban. A beszélgetésben nem vett részt, de Olenyin látta szemét, arcát, hallotta mozgását, a tökmag ropogását, érezte, hogy a lány minden idegszálával figyel, amikor ő beszél, érezte jelenlétét még akkor is, amikor olvasott. Néha úgy tetszett neki, hogy a leány rátekint, és amikor szeme találkozott a leány szeme sugarával, önkéntelenül elhallgatott és ránézett. De Marjana nyomban elrejtette arcát, és Olenyin tette magát, hogy roppantul lefoglalja a beszélgetés Ulita anyóval; de közben egyre csak Marjana lélegzésére, mozdulataira figyelt és várta, mikor néz rá megint. Mások jelenlétében Marjana többnyire barátságos és kedves volt hozzá, de ha négyszemközt maradtak, vadul félrehúzódott, és gorombán szólt hozzá. Néha olyankor ment át a zászlósékhoz, amikor Marjana még nem jött be az utcáról; egyszer csak felhangzottak erős léptei, és a nyitott ajtón át felvillant égszínkék perkálinge. Mikor a szoba közepéig ért, és meglátta Olenyint, szeme alig észrevehetően, gyengéden elmosolyodott, és Olenyin szíve megtelt remegő örömmel.

Semmit sem várt, nem kívánt tőle semmit, de jelenléte napról napra inkább életszükségletévé vált.

Úgy beleszokott a kozákfalu életébe, hogy múltja tökéletesen idegennek tetszett, jövője pedig - legalábbis azon a körön kívül, amelyben élt - egyáltalában nem foglalkoztatta. Ha levelet

kapott hazulról, rokonaitól vagy barátaitól, megbántva észlelte, hogy elveszett embernek tekintik, míg ő novomlinszki elvonultságában azokat tekintette elveszettnek, akik nem úgy éltek, mint ő. Meg volt róla győződve, hogy sohasem fogja megbánni, hogy elszakadt régi életétől, és ilyen magányos, különc módon rendezte be életét. Portyázáson, erdőben is jól érezte magát; de csak itt, Jeroska bácsi szárnya alatt, az erdőn, faluvégi tanyáján, és különösen Lukaskára meg Marjankára gondolva látta meg világosan, hogy azelőtt fülig hazugságban élt, és ez a hazugság, amely már akkor is felbőszítette, amikor még benne volt, most elviselhetetlenül fertelmesnek és amellett nevetségesnek tetszett. Napról napra szabadabbnak, emberebbnek érezte magát. Egészen más hatással volt rá a Kaukázus, mint ahogyan képzelte. Nem talált itt semmit, ami hasonlított régebbi ábrándjaira, vagy akár mindahhoz, amit régebben hallott vagy olvasott a Kaukázusról. „Szó sincs itt semmiféle nemezköpenyekről, szakadékokról, Amalat-bégekről, hősökről meg gonosztevőkről - gondolta. - Az emberek úgy élnek itt, mint a természet: meghalnak, születnek, párosodnak, megint születnek, verekszenek, isznak, esznek, örülnek és újra meghalnak, és nem ismernek más feltételeket, mint amelyeket a természet szabott napnak, fűnek, állatnak, fának egyaránt. Más törvényük nincsen...” Ezért érezte ezeket az embereket önmagához hasonlítva kiválónak, erősnek, szabadnak, s ha rájuk nézett, szégyenkezés fogta el és sajnálta önmagát. Néha komolyan fontolgatta, hogy otthagy mindent, beiratkozik a kozákok lajstromába, házat, jószágot vásárol, feleségül vesz egy kozáklányt - nem Marjankát, mert őt átengedi Lukaskának -, és ott fog élni a faluban Jeroska bácsival, vadászni, halászni jár vele, portyázásra megy a kozákokkal. „Miért nem teszem meg? Mire várok?” - kérdezte magától. Korholta, vádolta magát: „Talán félek megtenni azt, amit pedig helyesnek és ésszerűnek találok? Talán az a vágyam, hogy egyszerű kozák legyek, a természet közelségében élhessek, senkinek se ártsak, és jót tegyek az emberekkel - talán erről ábrándozni ostobább, mint arról ábrándozni, amiről azelőtt ábrándoztam, például, hogy miniszter legyek vagy ezredparancsnok?” De egy belső hang azt tanácsolta, hogy ne döntsön még, hanem várjon. Visszatartotta az a homályos sejtelem, hogy ő nem élheti egészen Jeroska bácsi meg Lukaska életét, mert más fogalmai vannak a boldogságról; visszatartotta az a gondolat, hogy a boldogság az önfeláldozásból fakad. Lukaskának adott ajándéka még mindig örömmel töltötte el a lelkét. Állandóan kereste az alkalmat, hogy feláldozza magát másoknak, de alkalom nemigen kínálkozott. Néha megfeledkezett a boldogságnak erről az újonnan felfedezett receptjéről és úgy képzelte, képes lenne egészen Jeroska bácsi életét élni; de azután megint észbekapott, belekapaszkodott a tudatos önfeláldozás gondolatába, és ennek alapján nyugodtan, fölényesen szemlélte az embereket és a mások boldogságát.

27

Szüret előtt Lukaska lóháton ellátogatott Olenyinhez. Még délcegebbnek tűnt fel aznap, mint máskor.

Olenyin örömmel fogadta.

- No, mi újság, házasodol?

Lukaska kitért a válasz elől.

- Elcseréltem a lovát a folyón túl! Nézze meg, micsoda remek állat! Kabard ló, a Lova-féle ménesből való. Azt szeretem a legjobban.

Megnézték az új lovat, megjártatták az udvaron. Valóban ritka szép állat volt: fényes szőrű, hosszú és széles pej, dús farkú, finom puha sörényű és üstökű. Olyan jól táplált volt, hogy a hátán *akár elalhatna az ember*, ahogyan Lukaska kifejezte magát. Patája, szeme, foga -

mindene nemes és finom volt, amilyen csak a legszebb telivéreké szokott lenni. Olenyin is gyönyörködött benne. Még nem látott hozzá foghatót a Kaukázusban.

- Hát még a járása! - dicsérte Lukaska, és megveregette a nyakát. - A vágtája! És milyen okos! Mindenhová követi a gazdáját.

- Mennyit fizettél rá? - érdeklődött Olenyin.

- Nem számoltam - felelte Lukaska mosolyogva. - Kunáktól vettem.

- Igazán gyönyörű állat! Mennyiért adnád el? - kérdezte Olenyin.

- Kínáltak érte százötven monétát, de magának odaadom csak úgy - válaszolta Lukaska derűsen. - Csak szóljon egy szót, odaadom. Lenyergelem és máris viheti. Adjon helyette akármilyent, amin a szolgálatot teljesíthetem.

- Nem, erről szó sem lehet.

- No hát akkor hoztam magának *peskest*, ajándékot - és Lukaska megoldotta övét, levette róla az egyik tőrt a kettő közül. - A folyón túl szereztem.

- Köszönöm.

- A szőlőt meg édesanyám maga hozza el, megígérte.

- Nem kell, majd még elszámolunk. A tőrért csak nem adhatok neked pénzt!

- Hová gondol: egyik kunák a másiknak! A folyón túl Girej khán bevitt a házába, azt mondja: válassz akármit. Hát ezt a kardot választottam. Mert nálunk ez a törvény.

Bementek a házba és ittak.

- Most itt maradsz? - kérdezte Olenyin.

- Nem, búcsúzni jöttem. Az őrláncról most a századhoz küldenek, a Tereken túl. Nemsokára megyek Nazarral, a társammal.

- Hát a lagzi mikor lesz?

- Nemsokára hazajövök szabadságra, akkor meglesz a kézfogó, aztán megyek vissza szolgálatba - felelte Luka kelletlenül.

- Hogyhogy, hát a menyasszonyodat nem is fogod látni?

- Ugyan! Mit nézzek rajta? Ha portyázásra mennek, kérdezősködjék nálunk a században Lukaska Gavrilov után. Sok ám a vaddisznó arrafelé! Én is lőttem kettőt. Majd elvezetem.

- Isten veled! Áldjon meg a Krisztus!

Lukaska lóra pattant, Marjankához be sem nézett, hanem lovát táncoltatva kiment az utcára, ahol Nazarka várta.

- Mi lesz? Nem megyünk el hozzá? - kérdezte Nazarka és a szemével arrafelé vágott, amerre Jamka lakott.

- Eredj csak! - mondta Lukaska. - Nesze, vidd el a lovat is, és ha soká nem jönnék, adj neki szénát. Reggelre mindenesetre a századnál leszek.

- A hadapród most nem adott ajándékot?

- Nem! Szerencsére beérte ajándékul egy tőrrel, amit vittem neki, másképp tán még a lovamat is elkérte volna - felelte Lukaska, leugrott lováról és átadta Nazarkának.

Visszafordult, Olenyin ablaka alatt besurrant az udvarba, és odalopózott a háziak ablakához. Már egészen besötétedett. Marjana ingben állt a szoba közepén, fésülködött; lefeküdni készült.

- Én vagyok itt - suttogta a kozák.

Marjanka arca kemény és közömbös volt, de megélénkült, mihelyt a nevét meghallotta. Felhúzta az ablakot, és izgatottan repesve kihajolt rajta.

- Mi az? Mi kell? - szólt ki.

- Eressz be egy percre! - kérlelte Lukaska. - Úgy vágyódom utánad, hogy valami rettenetes!

Az ablakon át két keze közé kapta a fejét és megcsókolta.

- Igazán, nyisd ki az ajtót!

- Minek erről beszélni! Megmondtam, nem eresztlek be. Mennyi időre mész el?

Lukaska nem felelt, csak csókolta. És Marjana sem kérdezett többet.

- Még meg sem ölelhetlek tisztességesen az ablakon át - mondta azután Lukaska.

Benn a házban Ulita anyó hangja szólalt meg:

- Kivel beszélsz, Marjanuska?

Lukaska lekapta a kucsmáját, nehogy arról felismerjék, és leguggolt az ablak alatt.

- Menj el hamar - súgta Marjana. - Lukaska járt itt - felelte azután édesanyjának. - Édesapámat kérdezte.

- Hídd be.

- Már elment, azt mondja, nem ér rá.

Lukaska csakugyan gyors léptekkel, meggörnyedve surrant el az ablak alatt, ki az udvarból és szaladt Jamkához. Csak Olenyin látta. Nazarkával megittak két *csapura* bort, és azután ki-lovagoltak a faluból. Langyos, sötét, csendes éjszaka volt. Szótlanul haladtak, csak a lovak dobogása hallatszott. Lukaska rákezdett a Mingal kozákról szóló dalra, de az első sorát sem fejezte be, abbahagyta és Nazarkához fordult:

- Nem eresztett be.

- Ó! - sajnálkozott Nazarka. - Tudtam, hogy nem ereszt be. Tudod Jamka mit mesélt? Az a hadapród jár hozzájuk. Jeroska bácsi elhencegett, hogy egy flintát kapott tőle Marjankáért.

- Hazudik az ebadta! - fortyant fel Lukaska. - Nem olyan az a lány. Vagy eltöröm annak a vén ördögnek a csontját. - És rázendített kedvenc nótájára:

Egyszer falujából Izmailovónak,
Legeslegkedvesebb kertjiből az Úrnak,
Kedves kertjéből fényes sólyom elszállt,
Nyargalt ám utána szép fiatal vadász,
És a fényes sólymot hívta jobb kezére.
Ámde fölfelele néki fényes sólyom:
„Nem tudtál tartani aranykamrácskában,
Nem tudsz megtartani most sem jobb kezeden,
Én pedig elmegyek a nagy kék tengerre,
Megvadászok ottan szép hófehér hattyút,
Jóllakom húsával, édes hattyúhússal.”

28

A háziaknál kézfogót ünnepeltek. Lukaska hazajött, de Olenyint nem látogatta meg. Olenyin nem is ment el a kézfogóra, pedig a zászlós meghívta. Olyan szomorú volt, mint még egyszer sem, amióta Novomlinszkben megtelepedett. Estefelé látta Lukaskát ünneplőbe öltözve édesanyjával együtt bemenni a zászlósékhoz, és gyötörte a kérdés: vajon miért olyan barátságtalan hozzá Lukaska? Bezárkózott szobájába és naplóját írta.

„Sok mindent átgondoltam, sok minden megváltozott számomra az utóbbi időben - írta -, és eljutottam ahhoz, ami az ábécéskönyvben meg van írva. Ahhoz, hogy az ember boldog legyen, egy kell: szeretni, önfeláldozóan szeretni mindent és mindenkit, az egész világot behálózni a szeretet pókhálójával: aki beleesik, azt kell szeretni. Így fogtam Vanyusát, Jeroska bácsit, Lukaskát, Marjankát."

Mialatt ezt írta, Jeroska bácsi lépett be hozzá.

Az öreg pompás hangulatban volt. Pár nappal azelőtt Olenyin estefelé meglátogatta, és udvarán lelte egy elejtett vadkan előtt, amelyet ügyesen nyúzott egy kis késsel. Kutyái, köztük kedvence, Ljam, ott hevertek körülötte, és farkcsóválva figyelték munkáját. A gyerekek áhítatosan lesték a kerítésen át, és nem is csúfolták, mint máskor. A szomszédasszonyok, akik általában nem voltak iránta túlságosan jó szívvel, most sorra köszöntötték, és ajándékot hordtak neki - ki egy kancsó bort, ki kajmakot, ki lisztet. Másnap reggel Jeroska ott ült a fészerben talpig véresen, és fontonként mérte ki a friss vaddisznóhúst, az egyiknek pénzért, a másiknak csihirért. Arcára ez volt ráírva: „Isten szerencsét adott, nagy vadat ejtettem; most bezzeg szükség van a bácsira!" Ennek következtében természetesen leitta magát, ki sem mozdult a faluból, és négy napig egyfolytában ivott. Ráadásul meg a kézfogón is felöntött a garatra.

Amikor a zászlóséktól átjött Olenyinhez, holtrészeg volt, arca kivörösödött, szakálla borzasan meredezett, de vadonatúj zsinóros, vörös besmet volt rajta, kezében lopótökből készített balalajka, melyet a folyón túl szerzett. Már régen ígérte Olenyinnek ezt az élvezetet, és most éppen a megfelelő hangulatban volt. Amikor meglátta, hogy Olenyin ír, elszontyolodott.

- Írj csak, írj, jó atyám - suttogta, mintha azt képzelné, hogy valami szellem ül Olenyin meg a papiros között, s nehogy elriassza, nesztelenül, óvatosan letelepedett a padlóra. Amikor Jeroska bácsi be volt rúgva, a padló volt kedvenc ülőhelye. Olenyin fölnézett, bort hozatott és folytatta az írást. Jeroska bácsi unt egyedül inni; beszélgetni szeretett volna.

- Odaát voltam a kézfogón. Disznók! Elment a kedvem tőlük. Átjöttem hozzád.

- Hát a balalajkát honnan vetted? - kérdezte Olenyin és közben írt tovább.

- A folyón túl jártam, ott szereztem - felelte Jeroska bácsi éppoly halkan. - Értek én a nótához; tudok tatár meg kozák nótát, úri nótát, katonanótát, amilyet akarsz.

Olenyin még egyszer fölnézett rá, elmosolyodott, de írt tovább.

Mosolya felbátorította az öreget.

- Hagyd a fenébe az egészet, jó atyám! Hagyd a fenébe! - szólt rá hirtelen, erélyesen. - Megbántottak? Ne törődj velük, fütyülj rájuk! Mit írsz annyit, mi értelme?

Utánozta Olenyint, vaskos ujjaival a padlót kopogtatta, mintha írna, és széles arcát megvető fintorra húzta.

- Mire jó az: följelentést írni? Gyere, mulass inkább, örülj az életnek!

Együgyűségében nem is tudta elképzelni, hogy egyebet írjon valaki, mint rosszindulatú feljelentést.

Olenyin elnevette magát, Jeroska bácsi is nevetett. Felugrott a padlóról és nekiállt, hogy bemutassa művészetét a balalajkán meg a nótázásban.

- Hagyd abba az írást, jó ember! Inkább hallgass meg engem, énekelek neked. Ha elpatkolsz, többet úgyse hallasz nótát! Mulassunk!

Elsőnek egy saját kitalálású dalt énekelt és táncolt is hozzá:

Hej, did-li, did-li, did-li, hol van?
Vajon merre látták?
Bazársoron, egy kis boltban
Árul hajtűt, násfát.

Azután másik nótát énekelt, amelyre volt barátja, az őrmester tanította:

Hétfőn belegabalyodtam,
bánat gyötört kedden,
szerdán szerelmet vallottam,
csütörtökön vártam választ,
pénteken megmondta már azt,
ne is reménykedjem.
Szombat napján úgy döntöttem:
adom magam a halálnak.
Lelki üdvösségemért ám
meggondoltam én vasárnap.

És azután újra:

Hej, did-li, did-li, did-li, hol van?
Vajon merre látták?

Azután pedig kacsingatva, vállát egyengetve és tánclépésben topogva ezt a dalt énekelte:

Megölellek, megcsókollak,
piros szalaggal átfonlak,
mondlak kincsem-galambomnak.
Galambocskám, lelkem,
híven szeretsz engem?

És annyira tűzbe jött, hogy vígan pengetve a balalajkát, egyedül végigtáncolta a szobát.

A „did-li-did-li”-t meg a többi efféle „úri” nótát csak Olenyin kedvéért énekelte; később, amikor megivott még három-négy pohárral, feltámadt benne a múlt emléke, és rágyújtott az igazi kozák, meg tatár dalokra. Egyik kedvenc nótája közepén hangja hirtelen megremegett, elfúlt; csak a balalajkát pengette tovább.

- Hajjaj, édes barátom! - sóhajtott fel.

Olenyin megfordult a furcsa hangra: az öreg sírt. Szeme megtelt könnyel; egy könnycsepp kibuggyant, és végigpergett orcáján.

- Hej, elmúlt az én időm, soha vissza nem jő! - zokogott fel, s azután elhallgatott. - Igyál, mért nem iszol! - kiáltott azután szokott mennydörgő hangján, anélkül, hogy könnyeit letörölte volna.

Különösen meghatotta egy tavlin dal. Szövege rövid volt, fő szépségét mélabús refrénje tette ki: „Aj! daj, dalalaj!” Jeroska lefordította a dal szövegét: „A legény a faluból a hegyekbe hajtotta a nyájat. Jöttek az oroszok, felperzselték a falut, a férfiakat megölték, az asszonyokat foglyul ejtették. Megjött a legény a hegyekből: ahol falu volt, ott pusztaság, nem leli anyját, testvéreit, házát; egyetlenegy fa maradt csak meg. A legény leült a fa alá és sírva fakadt.” Egyedül maradt, egyedül, mint te, a legény, és sírva dalolta: „Aj, daj, dalalaj!” És az öreg néhányszor megismételte a jajveszékelő, szívbemarkoló refrént.

Amikor utoljára elénekelte, hirtelen lekapta a falról a puskát, kiszaladt az udvarra, és elsütötte mind a két csövét. És még egyszer, még szívfájdítóbban elüvöltötte: „Aj, daj, dalalaj!” - és elhallgatott.

Olenyin kiment utána a tornácra, és felnézett a sötét, csillagos égre, arrafelé, amerre a lövések villantak. A háziaknál világos volt az ablak, hangok szűrődtek ki. Az udvaron lányok sürögtek a tornác körül, az ablakok előtt, és futottak a tejeskamrából a pitvarba. Néhány kozák kiugrott a pitvarból, nem állták meg, nagyot kurjantottak, szekundáltak Jeroska bácsi refrénjének meg lövéseinek.

- Mért nem vagy odaát a kézfogón? - kérdezte tőle Olenyin.

- Nem törődöm velük, nem én! - mondta az öreg; nyilván megbántották. - Nem szeretem őket, nem szeretem! Micsoda népség! No, gyerünk be! Ők csak mulassanak a maguk módján, mi meg a magunkén.

Olenyin visszament.

- És Lukaska boldog? - kérdezte. - Nem látogat meg?

- Ugyan, Lukaska! Azt hazudták neki, hogy én teneked kerítem a lányt - suttogta az öreg. - De mit számít az? A miénk lesz, amelyik pillanatban akarjuk; csak adj sok pénzt, és a miénk! El-intézem neked, szavamra.

- Nem, Jeroska bácsi, pénzzel itt nem lehet intézni semmit, ha nem szeret. Ne is beszéljünk erről.

- Árvák vagyunk mi, te meg én, nem szeret bennünket senki! - kiáltott fel Jeroska bácsi, és megint sírva fakadt.

Olenyin többet ivott a szokottnál, s hallgatta az öreg elbeszéléseit. „Lukaska barátom tehát most boldog” - gondolta magában, de szomorú volt a lelke. Az öreg úgy leitta magát, hogy végigdőlt a padlón, és Vanyusának katonákat kellett segítségül hívnia, hogy szitkozódva ki-hurcolhassák a szobából. Vanyusa olyan mérges volt az öregre illetlen magaviseletéért, hogy már egy árva szót sem szólt franciául.

29

Eljött az augusztus. Napokig nem volt az égen egyetlen felhőcske sem, a nap elviselhetetlenül perzselt, reggeltől fogva tikkasztó szél fújt, a buckák között meg az úton forró homokfelhőt kavart fel, és szétvitte a levegőben a nádason át, a fák fölött, a faluban. A füvet meg a fák lombját szürke porréteg borította; az út meg a szikes talaj csupasz volt és kopogósan kemény. A Terek vize régóta leapadt, az árkokban is gyorsan fogyott és kiszáradt. A falu mellett a tó partján kibukkant a jószág letaposta iszapos talaj, és a vízben naphosszat vidáman pocsoltak, hancúroztak a kislányok, fiúcskák. A sztyeppén a homokbuckák meg a nádasok kiszikkadtak, a jószág bőgve tört be a földekre. A vad elvándorolt a távoli nádasokba, a hegyek közé a

Terek túlsó partján. Szúnyog- és muslincafelhők lebegtek a lapály meg a falvak fölött. A havasokat szürke köd takarta. Bűzös és ritka volt a levegő. Az abrekek - úgy hírlett - átúsztak a sekély folyón és az innenső parton portyáztak. A nap esténként vörösen izzó tűzfényben nyugodott le. A legnagyobb dologidő volt. A kozákfalvak egész lakossága a görögdinnye-földeken meg a szőlőkben nyüzsgött. A szőlőskertekben sűrű, hűvös árnyékot vetett a felfutó lomb. A széles, tenyeres levelek között mindenütt nehéz, érett fürtök feketéllettek. A szőlőkhöz vezető poros úton nyikorgó szekerek ballagtak hosszú sorban, roskadásig megrakva fekete szőlővel. A keréknyomok között a porban is szőlőfürtök hevertek. Leánykák, legénykék, szőlőlé-foltos ingecskében baktattak anyjuk nyomában, kezükben, szájukban szőlő. Minduntalan fáradt béresek jöttek szembe, erős vállukon szőlővel teli puttonyt cipelve. Szemükig bekötött arcú kozáknők hajtották a szőlővel magasan megrakott szekerek elé fogott ökröket. Ha katonák jöttek szembe, szőlőt kértek az asszonyoktól, és a kozákasszony menet közben felmászott a szekérre, marékszám dobálta le a szőlőt a katonáknak. Egyik-másik udvarban már taposták a szőlőt. Törkölyszag töltötte be a levegőt. Az eresz alatt véres-vörös teknők álltak, a nogaj béresek feltűrt nadrágszárral, térdig pirosra festett lábakkal járkáltak az udvaron. A sertések prüszkölve habzsolták a törkölyt, hemperegtek benne. A tejeskamrák lapos teteje mindenütt tele volt rakva feketeborostyánhoz hasonlatos szőlőfürtökkel, amelyeket a napon aszaltak. A háztetők körül varjú- meg szarkahad röpdösött, magot szedegetve.

Vidáman szüretelték a kozákok egész évi munkájuk gyümölcsét, és ebben az esztendőben különösen gazdag volt a szüret.

A szőlőskertek árnyas zöld tengerében mindenfelé nevetés, nótázás, vigasság, női terefere hangzott, fel-feltünedeztek a nők élénkszínű, tarka ruhái.

Egyik délben Marjana a szőlőben üldögélt egy őszibarackfa árnyékában, és a kifogott szekér alól elővette a család ebédjét. Szemben vele, a földre terített lópokrócon ült a zászlós, aki megjött az iskolából és kezét mosta, kis kancsóból csorgatva rá a vizet. Marjana kisöccse, aki éppen megfürdött a tóban, inge ujjával törülközött, és lihegve, izgatottan tekingetett anyjára, nénjére az ebédre várakoztában. Ulita anyó, inge ujját feltűrve erős, napbarnított karján, alacsony tatár asztalkára sorban kirakosgatta a szőlőt, szárított halat, kajmakot, kenyeret. A zászlós megtörölte kezét, levette sapkáját, keresztet vetett és az asztalhoz hajolt. A gyerek a korsó után kapott és mohón ivott. Anya és lánya is asztalhoz ültek, lábukat törökösen maguk alá szedve. Az árnyékban is tűrhetetlen volt a hőség. A levegő izzott a szőlők felett. Az erős, forró szél, mely átfújt a faágak között, nem hozott enyhülést, csak hajlogatta a szőlő közé ültetett körte-, őszibarack- meg eperfák ágait. A zászlós újra istenhez fohászkodva elővette háta mögül a szőlőlevéllel letakart csihires kancsót, ivott belőle és odanyújtotta feleségének. Egy szál ingben volt, azt is kigombolta a nyakánál, úgyhogy kilátszott bolyhos, izmos melle. Keskeny, ravasz arca vidáman mosolygott. Testtartásában, beszédében most nyoma sem volt szokott alakoskodásának; vidám és természetes volt a viselkedése.

- Vajon estig elkészülünk-e ezzel a résszel a magtár mögött? - kérdezte nedves szakállát megtörölve.

- El - felelte az asszony -, csak az idő meg ne változzék. Gyemkinék még a felét se szüretelték le - tette hozzá. - Usztyenka egyedül dolgozik, majd megszakad.

- Az ő bajuk! - mondta megvetően a zászlós.

- Nesze, igyál, Marjanuska - szólt Ulita anyó, és a boros kancsót lányának nyújtotta. - Lám, ha isten is úgy akarja, lesz mivel megülnünk a lagzit.

- Az még messze van - jegyezte meg a zászlós, és elborult az arca.

A lány lehajtotta a fejét.

- Miket beszélsz! - felelte az asszony. - A kézfogót megtartottuk, most már az esküvő sincs messze.

- Ne jósolgassunk - mondta a zászlós. - Most a szüret az első.

- Láttad Lukaska új lovát? - kérdezte az asszony. - Amit Mitrij Andrejicstól kapott ajándékba, azt már elcserélte.

- Nem láttam. Hanem az imént beszéltem a lakónk legényével - mondta a zászlós. - Azt mondja, megint kaptak hazulról ezer rubelt.

- Szó, ami szó, gazdag ember - hagyta helyben az asszony.

Vidám, elégedett hangulatban volt az egész család.

Égett a munka a kezük alatt. A szőlő több is volt, jobb is volt, mintsem maguk remélték.

Marjana megebédelt, szénát vetett az ökröknek, összecsavart besmetjét feje alá tette, és végignyúlt a letaposott, dús füvön a szekér alatt. Minden ruházata egy megfakult halványkék perkáling volt, fején piros selyemkendő, mégis elviselhetetlenül melege volt. Arca égett, lába sehogyan sem lelt nyugtot, szemét álmosság és kimerültség homályosította el, ajka szétnyílt, melle hevesen hullámzott.

A szüret már két hete tartott, a fiatal lány egész-életét látástól vakulásig nehéz munka töltötte ki. Kora hajnalban kelt, arcát megmosta hideg vízzel, bekötötte a fejét, és mezítláb kiszaladt az állatokhoz. Azután gyorsan cipőt húzott, fölvette besmetjét, batyuba kötött egy kis kenyeret, befogta az ökröket, és egész napra kiment a szőlőbe. Ott - mindössze egyórai pihenővel - estig szedte a szőlőt, cipelte a puttonyokat, és este jókedvűen, cseppet sem fáradtan, hazahajtotta az ökröket, kötőféken fogva és vesszővel ösztökélve őket. Szürkületkor még ellátta a jószágot, azután tökmagot szedett inge bő ujjába, és kiment az utcasarokra, hogy elmulasson, tereferéljen barátnőivel. De mihelyt kihunyt az alkonyat, hazament, a sötét kis kamrában megvacsorázott szüleivel meg kisöccsével, azután gondtalanul, frissen bement a szobába, a kemencére kuporodott, és félig már bóbiskolva hallgatta lakójuk beszélgetését. Mihelyt Olenyin hazament, végigdőlt ágyán, és reggelig aludt mélyen, mozdulatlanul. Másnap elölről kezdődött ugyanaz. Lukaskát nem látta a kézfogó óta, és nyugodtan várta az esküvő napját. Olenyint megszokta, örömest érezte magán állhatatos tekintetét.

30

A hőség elől nem volt hová bújni, a szúnyogok rajokban szállongtak a szekér hűs árnyékában, kisöccse álmában forgolódva lökdöste, Marjana mégis arcára húzta kendőjét, és már elalvóban volt, amikor Usztyenka odaszaladt hozzá, a szekér alá bújt és lefeküdt melléje.

- No, aludjunk, lányok, aludjunk - mondotta elhelyezkedve. - Megállj csak - kiáltotta és felugrott. - Nem jól van ez így.

Felugrott, zöld gallyakat tépett, és két oldalról a szekér kerekébe fűzte, felül még besmetjét is ráterítette.

- Eressz be - szólt rá a gyerekre, amikor újra bemászott a szekér alá. - Kozák helye nem a lányok mellett van! Takarodj innét!

Amikor a szekér alatt egyedül maradt barátnőjével, Usztyenka hirtelen átölelte mind a két karjával, magához szorította és csókolgatni kezdte Marjana arcát, nyakát.

- Édesem! Egyetlenem! - suttogta és vékony, csengő hangon felnevetett.

- Úgy látom, a *nagyapó*tól tanulsz - mondta Marjana védekezve. - Hagyd már abba!

És mind a ketten olyan hangosan kacagtak, hogy Marjana édesanyja rájuk pisszegett.

- Talán bizony irigyelsz? - kérdezte Usztyenka suttogva.

- Mi jut eszedbe! Aludjunk. No, miért jöttél?

Usztyenka nem hagyta magát:

- Megállj csak, mit mondok én neked!

Marjana felkönyökölt, és megigazgatta félrecsúszott fejkendőjét.

- No, mit mondasz hát?

- Hogy mit tudok a lakótokról!

- Nincs róla mit tudni - felelte Marjana.

- Ó, te huncut! - mondta Usztyenka, könyökével oldalba bökte barátnőjét és kuncogott. - Nem mesélsz semmit. Jár hozzátok?

- Jár hát. Mi van abban? - kérdezte Marjana és mélyen elpirult.

- Lám, én együgyű vagyok, mindenkinek elmondom. Minek titkolózzam - szólt Usztyenka, és pirospozsgás, vidám arca mélázóvá vált. - Kinek ártok vele? Szeretem, ennyi az egész!

- Mármint a nagyapókát?

- Őt hát.

- Ez bűn! - mondta Marjana.

- Ugyan, Marjanuska! Mikor mulassak, hogyha nem szabad lánykoromban? Azután kozák felesége leszek, egyre-másra szülöm neki a gyerekeket, megismerem a szükséget. Majd meglátod te is, ha Lukaskához mégy, még a gondolatodból is kivesz az öröm, jönnek a gyerekek, a munka.

- Miért? Van, aki asszony korában is boldogan él. Édesmindegy! - felelte Marjana nyugodtan.

- Mondd el legalább, hogy mi volt köztetek Lukaskával.

- Mi lett volna? Megkéretett. Apám esztendőre halasztotta; most meg eljegyezkedtünk, ősszel hozzáadnak.

- És ő mit mondott neked?

Marjana elmosolyodott.

- Hát amit már ilyenkor szokás. Azt mondta, szeret. Kérte, menjek ki vele a gyümölcsösbe.

- Nézze meg az ember, micsoda erőszakos! De te nem mentél, ugye? Lukaska pedig milyen nagy ember lett mostan! Első legény a faluban. A századnál is hogy éli világát! A minap hazajött a mi Kirkánk, az beszélte, milyen lovat cserélt! És közben mindig rád gondol. Hát még mit mondott? - faggatta tovább Marjanát Usztyenka.

- Mindent tudni akarsz? - nevetett Marjana. - Egyszer éjszaka, lóháton eljött az ablakom alá, részegen. Bekérezkedett.

- És te... beengedted?

- Még mit nem! Amit megmondtam, megmondtam. Kemény vagyok, mint a kőszikla! - felelte Marjana komolyan.

- Pedig milyen dalia! Ha megkívánja, bizonyosan egy leány sem állhat neki ellent.

- Bánom is én, járjon máshoz - felelte Marjana büszkén.

- Nem sajnálod szegényt?

- Sajnálni sajnálom, de bolondságot nem csinálok. Vétek.

Usztyenka váratlanul barátnője keblére borult, átölelte mindkét karjával, és rázkódott, fuldoklott nevettében.

- Bolond vagy, te csacsi! - lihegte. - Nem akarsz boldog lenni - és újra nekiállt csiklandozni Marjanát.

- Jaj, hagyd abba! - könyörgött Marjana nevetve. - Agyonnyomom Lazutkát.

- Ejnye, ezek a lányok hogy vihráncolnak, nem hagynák abba a világért se - dünnyögte a szekér mögül megint az öregasszony álmos hangon.

- Nem akarsz boldog lenni - ismételte Usztyenka súgva és felült. - Pedig mégis boldog vagy, istenemre! Hogy szeret mindenki! Csupa tövis vagy, mégis szeretnek! Ej, ha a helyedben lennék, de elcsavarnám a fejét annak a lakótoknak! Elnéztem, amikor nálunk volt, igazán mondom, majd fölfalt a szemével. Mennyi mindent kaptam még a nagyapótól is! A tiétek meg, úgy hírlik, olyan gazdag, hogy párját ritkítja Oroszországban. A legénye beszélte, hogy saját parasztjaik vannak.

Marjana felült és révedezve elmosolyodott.

- Tudod, mit mondott nekem egyszer? - kezdte egy fűszálat rágcsálva. - Azt mondja: szeretnék kozák lenni, Lukaska szeretnék lenni, vagy Lazutka, a kisöcséd. Mit gondolsz, miért mondta ezt?

- Csak úgy, összevissza beszél, ami épp az eszébe jut - felelte Usztyenka. - Az enyém is mit ki nem talál! Tiszta bolond.

Marjana a földre vetette magát, fejét az összecsavart besmetre hajtotta, átölelte Usztyenka vállát, és lehunyta a szemét.

- Most meg ki akart jönni a szőlőbe dolgozni, édesapám hívta - mondta még, rövid hallgatás után, és azzal elaludt.

31

A nap kibújt a szekeret beárnyékoló körtefa mögül, és ferde sugarai egyenesen a szekér alatt alvó lányok arcát perzselték, hiába fűzte Usztyenka a lombos gallyakat a kerekekre. Marjana fölébredt, és bekötötte a fejét. Körülnézett, s a körtefa mögött Olenyint pillantotta meg; puskával a vállán állt, és Marjana apjával beszélgetett. Marjana meglökte Usztyenkát és szótlanul, mosolyogva rámutatott.

- Tegnap kimentem, egyetleneggyel se találkoztam - mondta Olenyin. Nyugtalanul nézett körül, de a gallyak mögött nem látta Marjanát.

- Menjen arrafelé, egyenest a körön belül, ott abban az elvadult gyümölcsösben, amit közönségesen mezőnek neveznek, mindig lelni nyulat - mondta a zászlós, akinek nyomban megváltozott a beszédmódja, mihelyt idegen volt jelen.

- Szép dolog, mondhatom, a legnagyobb dologidőben nyúlra vadászni! Jönne inkább és segítene nekünk. Dolgozna a lányokkal - mondta Ulita anyó barátságosan. - Lányok, felkelni! - kiáltotta azután.

Marjana meg Usztyenka sugdolóztak, s alig bírták visszafojtani nevetésüket a szekér alatt.

Amióta megtudták, hogy Olenyin ötven monéta értékű lovat ajándékozott Lukaskának, a háziak sokkal barátságosabban viselkedtek vele; különösen a zászlóson látszott, hogy jó szemmel nézi a lakó közeledését leányához.

- Nem értek én ehhez a munkához - felelte Olenyin és görcsösen igyekezett nem nézni a szekér alá, ahol a gallyakon át kilátszott Marjana világoskék inge, piros keszkenője.

- Gyere csak, adok aszalt barackot - ígérte az öregasszony.

- Mármint ősi kozák vendéglátás szerint, így gondolja az oldalbordám a buta vénasszonyfejivel - fűzte hozzá a zászlós, mintegy magyarázatul és helyesbítésül felesége szavaihoz. - De gondolom, Oroszországban nemcsak aszalt barackot, hanem ananászlekvárt meg kompótot is annyit tetszett enni, amennyit szeme-szája megkívánt.

- Szóval az elhagyott gyümölcsösben van nyúl? - kérdezte Olenyin. - Odamegyek. - Azzal még egy futó pillantással súrolta a zöld gallyakat, megemelte kozákkucsmáját, és eltűnt a szőlőtőkék egyenletes sorai között.

A nap már a sövény mögé bújt, és sugarai megtörve hatottak keresztül az áttetsző lombon, amikor Olenyin visszatért. A szél elült, a szőlőben kellemes hűvösség terjedezett. Olenyin már messziről, szinte ösztönösen felismerte Marjana kék ingét a venyigék között, és útjában szőlőszemeket tépegetve közeledett hozzá. Eltikkadt kutyája is olykor belekapott nyáladzó szájjal egy-egy alacsonyan lógó fürtbe. Marjana kipirulva, ujját feltűrve, kendőjét megoldva, fürgén vagdosta a nehéz fürtöket és kosarába tette. Olenyin közeledtére megállt, de nem engedte ki kezéből a venyigét, amelyet éppen fogott; kedvesen elmosolyodott, s azután ismét munkája fölé hajolt. Olenyin odalépett hozzá, és vállára vetette puskáját, hogy két kezét szabaddá tegye. „Hol van a családod? Adjon isten! Egyedül vagy?" - ezt akarta mondani, de nem szólt semmit, csak megemelte kucsmáját. Félt négyszemközt maradni Marjanával, mégis odament hozzá, mintha szántszándékkal kínozni akarná önmagát.

- Vigyázz, mert még el talál sülni a puskád, eltalálod az asszonyokat - mondta Marjana.

- Nem, nem sül el.

Hallgattak mind a ketten.

- Segítenél inkább.

Olenyin elővette bicskáját, és vágni kezdte a fürtöket. Lenn, a lomb alatt nehéz, legalább háromfontos fürtre bukkant; a szőlőszemek egymáshoz lapultak és összenyomódtak, olyan szorosan voltak. Megmutatta Marjanának:

- Mindet szedjem le? Nem zöld ez még?

- Add ide.

Kezük összeért. Olenyin megfogta a kezét, és Marjana mosolyogva nézett a szemébe.

- Nemsokára férjhez mész, ugye? - mondta Olenyin.

Marjana nem válaszolt, elfordította fejét, és úgy nézett végig rajta nagy, szigorú szemével.

- Szereted Lukaskát?

- Mi közöd hozzá?

- Irigylem.

- Hiszi a piszi!

- Igazán! Mert te olyan szép vagy.

Abban a pillanatban szörnyen elszégyellte magát azért, amit mondott; olyan útszélinek érezte szavait. Elpirult zavarában, és megfogta Marjana két kezét.

- Akármilyen vagyok, nem neked termettem! Mit csúfolódol - felelte Marjana, de tekintete elárulta: nagyon is jól tudja, hogy Olenyin nem csúfolódik.

- Hogy csúfolódnék! Ha tudnád, hogy mennyire...

Szavai most még laposabban hangzottak, még kevésbé fejezték ki azt, amit érzett, de azért folytatta:

- Nem is tudom, mit meg nem tennék érted...

- Hagyj békén, te kullancs!

De arca, csillogó szeme, telt keble, karcsú lába egészen mást mondott. Olenyin úgy érezte, a leány tisztán látja, milyen útszéli Olenyinnek minden szava, de fölötte áll az ilyen elgondolásoknak; úgy érezte, hogy Marjana régen tudja mindazt, amit ő mondani próbált, de nem tudott megmondani, csak hallani akarta, hogy hogyan fogja mégis megmondani. „Hogyne tudná - gondolta magában Olenyin -, hiszen csak azt akartam neki megmondani, mindazt, ami *ő maga*. De nem akarta megérteni, nem akart válaszolni" - gondolta.

- Hahó! - csendült fel hirtelen a szőlő között Usztyenka éles hangja, csilingelő nevetése. - Gyere ide, Mitrij Andrejics, segíts nekem! Egyedül vagyok! - kiáltotta oda Olenyinnek, és kidugta a lomb között kerek, naiv arcocskáját.

Olenyin nem felelt, nem mozdult helyéből.

Marjana tovább szedte a szőlőt, de szüntelenül Olenyinre nézett. Olenyin mondani akart valamit, de elakadt, megrándította vállát, megigazította puskáját, és gyors léptekkel elsietett a szőlőből.

32

Egyszer-kétszer megállt, fülelt Marjana meg Usztyenka csengő kacagására; a két lány most egymáshoz lépett és valamit kiáltott.

Olenyin az egész délutánt az erdőben, vadászgatva töltötte; szürkületkor tért haza, zsákmány nélkül. Az udvaron áthaladva észrevette, hogy a tejeskamra ajtaja nyitva áll, s világoskék ing látszik ki bentről. Szándékosan jó hangosan hívta ki Vanyusát, hogy tudtul adja hazaérkezését, azután kiült a tornácra, szokott helyére. A háziak már hazajöttek a szőlőből; kijöttek a kamrából, bementek a házba, de Olenyint nem hívták át magukhoz. Marjana két ízben kiment a kapu elé. A félhomályban Olenyinnek úgy tetszett, mintha egyszer visszanézett volna rá. Mohón követte pillantásával Marjana minden mozdulatát, de nem mert odamenni hozzá. Amikor a lány eltűnt a házban, Olenyin lement a tornác lépcsőjén, és ide-oda járkált az udvaron. De

Marjana nem jött ki többé. Olenyin az egész éjszakát kinn töltötte az udvaron, szemét sem hunyta le, fülelt minden neszre, amely a háziaktól kihallatszott. Hallotta, ahogy este elbeszélgettek, megvacsoráztak, ahogy elővették a pehelydunnákat, és lefeküdtek aludni, hallotta Marjanát egyszer felkacagni, azután hallotta, ahogy minden elcsöndesedett. A zászlós suttogva beszélgetett a feleségével; valaki szuszogott. Olenyin is bement szobájába. Vanyusa felöltözve aludt. Olenyin megirigyelte őt, de újra csak kiment az udvarra és tovább lebzselt, egyre várt, várt valamire; de nem jött ki senki, senki sem mozdult, csak három ember egyenletes lélegzése hallatszott. Megismerte Marjana lélegzését, és egyre azt hallgatta, meg a saját szíve dobogását. Aludt az egész falu; fölkelt a késői hold, és az udvarokon mindenütt tisztán lehetett látni az állatokat, amint szuszogva kérődztek, lefeküdtek, lassan felálltak. Olenyin ingerülten kérdezte magától: „Mire várok?" - de nem tudott elszakadni ettől az éjszakától. Egyszer csak tisztán hallotta, hogy a gazdáéknál megroppan a padló, valaki járkál. Az ajtóhoz vetette magát; de addigra már nem hallatszott egyéb, mint egyenletes lélegzés. Az udvaron a bivalytehén megint nagyot sóhajtott, másik oldalára fordult, mellső lábával föltérdelt, majd felállt mind a négy lábára, farkát csóválta, és ütemesen topogott a száraz, agyagos talajon, aztán újra szuszogva lefeküdt a bizonytalan holdfényben... „Mit tegyek?" - kérdezte magától Olenyin, és elhatározta, hogy most már igazán lefekszik; de megint fölfigyelt valami neszre, és képzeletében felbukkant Marjana képe, amint kilép a ködfátylas, holdas éjszakába; megint az ablakhoz rohant, és megint lépteket hallott. Virradat előtt újra az ablakhoz lépett, megkocogtatta a zsalugátert, azután az ajtóhoz szaladt, és csakugyan meghallotta Marjanka lélegzését, majd lépteit. Megfogta a reteszt és kopogott. Mezítlábas, óvatos léptek surrantak benn az ajtóhoz, a padló alig reccsent alattuk. A retesz megmozdult, az ajtó nyikordult, tök és majoránna szaga ütötte meg Olenyin orrát, és a küszöbön megjelent Marjanka. Egyetlen szempillantásra látta csak a holdfényben. A lány becsapta az ajtót, valamit suttogott, és könnyed léptekkel visszaszaladt ágyához. Olenyin halkan kopogott; semmi sem mozdult. Az ablakhoz szaladt és ott hallgatózott. Egyszer csak éles, recsegő férfihangra rezzent össze.

- Nagyszerű! - mondta egy alacsony termetű, fehér kucsmás kozák, és az udvaron át szorosan Olenyin mellé lépett. - Mindent láttam, nagyszerű!

Olenyin megismerte Nazarkát és hallgatott; nem tudta, mit szóljon és mitévő legyen.

- Nagyszerű! Megyek a bíróhoz és jelentem, az apjának is megmondom. Lám, ki hitte volna a zászlós lányáról! Egy szerető nem is elég neki.

- Mit akarsz tőlem, mi kell? - bökte ki végre Olenyin.

- Semmi, csak megyek és megmondom a bírónak. Nazarka nagyon hangosan beszélt, nyilván szándékosan.

- Lám, a hadapród úrnak is megvan a magához való esze!

Olenyin sápadozott, remegett.

- Gyere, gyere! - Megragadta Nazarkát kezénél fogva, és odahurcolta a saját szobája elé.

- Hisz nem történt semmi, be sem engedett, én semmit... a lány becsületes...

- Majd meglátjuk - vetette oda Nazarka.

- De hiszen mindenképpen adok neked... Várj egy pillanatig!

Nazarka nem válaszolt. Olenyin beszaladt a szobába, és kihozott a kozáknak tíz rubelt.

- Nem történt semmi. De mindegy, mégis hibás vagyok, azért adom. Csak az istenért, meg ne tudja senki! De hidd el, nem történt semmi...

- Élj boldogul! - mondta Nazarka vigyorogva és eltűnt.

Nazarka aznap éjjel Lukaska megbízásából járt a faluban, hogy helyet készítsen elő egy lopott lónak; hazafelé menet meghallotta Olenyin lépteit. Másnap reggel visszament századához, és elhencegett a társainak, hogy milyen ügyesen szerzett tíz monétát. Olenyin másnap reggel összetalálkozott gazdáival; senki sem tudott semmiről. Marjanával nem beszélt, a lány csak gúnyosan mosolygott, valahányszor ránézett. Az éjszakát Olenyin megint álmatlanul töltötte, hasztalanul ténfergett az udvaron. Másnap reggel kiment vadászni, este pedig, hogy menekül-jön önmagától, elment Beleckijhez. Félt önmagától és megfogadta, hogy nem megy be többé a háziakhoz. A rákövetkező éjszaka az őrmester ébresztette fel. Százada azonnal támadásra indult. Olenyin megörült ennek és azt hitte, nem megy vissza többé a faluba.

A portyázás négy napig tartott. A parancsnok látni kívánta Olenyint, akivel rokonságban is volt, és felajánlotta neki, maradjon mellette a parancsnokságon. Olenyin visszautasította. Nem tudott élni a faluja nélkül és hazakívánkozott. A portyázáson tanúsított vitézségéért kitüntetést kapott, amelyet azelőtt annyira kívánt, most azonban már cseppet sem érdekelte, s még kevésbé érdekelte a tiszti rang, amelyet még mindig nem kapott meg. Minden különösebb alkalom nélkül kiment Vanyusával az őrláncba, és századát néhány órával megelőzve érkezett vissza a faluba. Az estét a tornácon töltötte és Marjankát nézte. Éjszaka pedig megint az udvaron járkált fel-alá, gondolattalanul, céltalanul.

33

Másnap reggel későn ébredt. A gazdáék már elmentek hazulról. Olenyin nem ment ki vadászni, hol könyvet vett elő, hol kiment a tornácra, majd megint visszament a szobába, és végigfeküdt az ágyon. Vanyusa azt hitte, hogy beteg. Estefelé mégis rászánta magát és felkelt, nekiült írni és írt késő éjszakáig. Levelet írt, de nem küldte el, hiszen senki sem értette volna meg, hogy mit akar mondani, meg nem is lett volna semmi értelme, hogy bárki megértse, magán Olenyinen kívül. A következőt írta:

„Részvétnyilvánító leveleket kapok Oroszországból; attól félnek, tönkremegyek, mert elástam magam itt a vadonban. Azt mondják rólam: eldurvul, elmarad a világtól, ivásnak adja a fejét, és a végén még, ne adj isten, kozáklányt vesz feleségül. Már Jermolov is megmondta - idézik -, hogy aki tíz évet tölt a Kaukázusban, vagy elissza az eszét, vagy züllött nőt vesz feleségül. Milyen rettenetes! Valóban, mily szörnyű kár, hogy tönkreteszem magam, amikor abban a szerencsében részesülhetnék, hogy B. grófnő férje legyek, vagy kamarás, vagy nemesi marsall... Ó, hogy utállak és szánlak benneteket! Nem tudjátok, mi a boldogság, mi az élet! Egyszer meg kell próbálni az életet a maga mesterkéletlen, természetes szépségében. Látni, érteni kell azt, amit én mindennap magam előtt látok: a járhatatlan örök havasokat, és egy fenséges nőt abban az ősi szépségében, amelyben a legelső nő valaha kikerült teremtője keze közül - és akkor mindjárt kiderül, hogy ki teszi tönkre magát, ki él igazságban, ki hazugságban: ti vagy én. Ha tudnátok, milyen fertelmesek és szánandók vagyok tévelygéseitekben! Ha kunyhóm, erdőm, szerelmem helyébe magam elé képzelem szalonjaitokat, a pomádézott, vendéghajas asszonyokat, a természetellenesen rángatózó ajkakat, az eltorzított, elbújtatott, erőtlen testet, gagyogást, amelyet társalgásnak hívnak, holott semmiképpen sem tarthat számot erre a névre - elfog az undor. Magam előtt látom a bárgyú arcokat, a gazdag lányokat, akiknek minden mozdulata mintha ezt mondaná: »Ne félj, gyere közelebb, mindent lehet, pedig én jó parti vagyok«; az ültetéseket és átültetéseket, a párocskáknak ezt a szemérmetlen kerítését, az örökös pletykát, szenvelgést; az íratlan illemszabályokat: kinek jár kézszorítás, kinek biccentés, kinek nyájas szó - és végül az örökös unalmat, amely már vérré vált, nemzedékről nem-

zedékre öröklődik (és mindez tudatos, és mindenki szentül hiszi, hogy ennek így kell lennie). De értsétek meg, vagy legalább higgyétek el ezt az egyet: ha az ember egyszer látta, felfogta, hogy mi az igazság és a szépség, semmivé lesz mindaz, amit beszéltek és hisztek, semmivé válik minden, amit magatoknak és nekem boldogságul kívántok. A boldogság: egynek lenni a természettel, látni őt, beszélni vele. »A végén még, isten őrizz, feleségül vesz egy közönséges kozáklányt, és egészen elvész a világ számára« - gondolom, így beszélnek rólam őszinte részvéttel. Én pedig csupán egyet kívánok: egészen elveszni a szónak abban az értelmében, ahogyan ti használjátok, feleségül venni azt a közönséges kozáklányt; és csak azért nem merem ezt megtenni, mert ez a boldogság netovábbja lenne számomra, és nem vagyok rá méltó.

Három hónap telt el, amióta először megláttam Marjanát, a kozáklányt. Még elevenen éltek bennem annak a világnak a fogalmai és előítéletei, amelyből jöttem. Akkor még nem hittem, hogy megszerethetem ezt a nőt. Gyönyörködtem benne, mint a hegyek vagy az ég szépségében, hogyne gyönyörködtem volna, hiszen Marjana olyan szép, mint az ég vagy a hegyek. Azután rádöbbentem, hogy a szépségében való gyönyörködés életszükségletté vált, és vizsgálgattam magam: nem vagyok-e szerelmes belé? De nem leltem magamban semmit, ami szerelemhez hasonlított volna, úgy, ahogyan én ezt az érzést elképzeltem. Az érzés, amely bennem élt, nem hasonlított sem a magányos férfi búsongásához, sem a házasság vágyához, sem a plátói vonzalomhoz, még kevésbé a testi szerelemhez, amelyet ismertem. Látnom, hallanom kellett őt, tudnom, hogy a közelemben van, és olyankor ha nem is boldog, de nyugodt voltam. A mulatság után, ahol együtt voltam vele és megérintettem, megéreztem, hogy eltéphetetlen, noha be nem vallott kötelék fűz ehhez a lányhoz, s ez ellen nem lehet küzdeni. Mégis küzdöttem; azt mondottam magamnak: hogyan szerethetnék egy nőt, aki sohasem értheti meg az én életem legégetőbb problémáit? Szerethet az ember egy nőt csak a szépségéért, szerethet egy szobrot? - kérdeztem magamtól, és eközben már szerettem őt, noha még nem hittem érzésemnek.

A mulatság után, ahol először váltottunk szót, kapcsolatunk megváltozott. Azelőtt a külső természet idegen, de fenségesen szép részlete volt számomra; a mulatság óta emberré lett. Találkoztunk, néha beszéltünk is; kijártam apjának segíteni a munkában, és hosszú estéken át üldögéltem náluk. És Marjana ebben a szorosabb kapcsolatban is éppolyan tiszta, fenséges és hozzáférhetetlen maradt számomra. Minden kérdésemre mindig egyforma nyugodtan, fölényesen, derűs közönnyel válaszolt. Néha kedves volt, de többnyire minden pillantása, minden szava, minden mozdulata ezt a közönyt fejezte ki - nem megvető, hanem lenyűgöző és igéző közönyt. Színlelt mosollyal ajkamon nap nap után tettetni igyekeztem, és eltréfálkoztam vele, miközben szívemet szenvedély és vágy marcangolta. Marjana látta, hogy tettetem magam, de nyíltan, vidáman és fesztelenül nézett a szemem közé. Tűrhetetlennek éreztem ezt a helyzetet. Nem akartam tovább hazudni, meg akartam neki mondani mindent, amit gondolok, amit érzek. Nagyon izgatott voltam; ez kinn történt a szőlőben. Megvallottam neki szerelmemet, de olyan szavakkal, amelyekre ma is szégyellek visszaemlékezni. Szégyellem szavaimat, mert nem lett volna szabad így beszélnem vele, mert ő mérhetetlenül fölötte áll ezeknek a szavaknak, meg annak az érzésnek, amelyet ki akartam fejezni. Elhallgattam, és attól a naptól fogva helyzetem tűrhetetlenné vált. Nem akartam megalázkodni azáltal, hogy megmaradok a régi incselkedő hang keretei között, de éreztem, hogy még nem érlelődtem hozzá az őszinte, közvetlen kapcsolathoz. Kétségbeesetten töprengtem: mitévő legyek? Ostoba álmaimban hol szeretőmnek képzeltem, hol feleségemnek, és iszonyodva hárítottam el magamtól mind a két elképzelést. Szajhává tenni őt: rettenetes gondolat! Ez gyilkosság lenne. Úrihölggyé tenni, Dmitrij Andrejevics Olenyin feleségévé, mint ahogy az egyik idevalósi kozáklánnyal történt, akit egy orosz katonatiszt vett feleségül - ez még rosszabb lenne. Bezzeg ha én kozákká lehetnék, Lukaskává, ha képes lennék rá, hogy lovat lopjak, vörösborral

leigyam magam, teli torokkal énekeljek, embert öljek, és éjszaka részegen bemásszam az ablakán, anélkül, hogy azon töprengenék, ki vagyok és mi végre vagyok e földön! Akkor minden egészen más lenne; akkor megértenők egymást, akkor boldog lehetnék. Megpróbáltam belevetni magam ebbe az életbe, és csak még inkább tudatára ébredtem gyengeségemnek, kettősségemnek. Nem tudtam megfeledkezni magamról és bonyolult, disszonáns, csúnya múltamról. Jövőmet pedig még reménytelenebbnek látom. Nap nap után szemem előtt vannak a távoli, hóborította hegyek, és ez a fenséges, boldog leány. És nem az enyém ez az én egyetlen boldogságom, nem az enyém ez a leány! A legszörnyűbb és a legédesebb a helyzetemben az, hogy érzem, én megértem őt, de ő sohasem érthet meg engem. Nem azért nem ért, mert alacsonyabbrendű nálam - ellenkezőleg: nem is szabad engem sohasem megértenie. Ő boldog; egyenletes, elégedett és önmagában nyugvó, mint a természet. Hogyan kívánhatnám én, elnyomorodott lelkű, gyenge lény, hogy megértse nyomorékságomat és gyötrelmeimet! Éjszakákon át nem aludtam, céltalanul ődöngtem ablaka alatt, és nem adtam magamnak számot róla, hogy mi történik velem. Tizennyolcadikán századunk portyázásra indult. Három napot töltöttem távol a falutól. Szomorú voltam, és minden mindegy volt. Nótázás, kártya, ivás, találgatások a kitüntetésekről - mindez még a szokottnál is jobban undorított. Amikor hazaérkeztem és megláttam őt, a tanyámat, Jeroska bácsit, és tornácomról a havas csúcsokat, olyan új, nagy boldogság vett rajtam erőt, hogy egyszerre mindent megértettem. Szeretem ezt a lányt igazi szerelemmel, ez életem első és egyetlen igaz szerelme. Tudom, hogy hányadán állok. Nem félek, hogy ez az érzés lealacsonyít, nem szégyellem szerelmemet, büszke vagyok rá. Nem az én hibám, hogy megszerettem. Akaratom ellenére történt. Szerelmem elől az önfeláldozásba menekültem, elképzeltem magamnak Lukaska boldogságát, szerelmét Marjankával, és ezzel csak még jobban felcsigáztam szerelmemet, féltékenységemet. Ez nem olyan ideális, úgynevezett fennkölt szerelem, amilyent már azelőtt is tapasztaltam, nem is az a felhevülés, amikor az ember önszerelmében gyönyörködik, magában tudja érzelmeinek forrását, és minden érzését önmagából termeli. Ezt is átéltem már. De még kevésbé a gyönyörök hajhászása ez a vonzalom, hanem valami egészen más. Talán a természetet szeretem benne, a természet minden szépségének megtestesülését; de nincsen hatalmam önmagam felett, rajtam keresztül valami elemi erő szereti őt, az egész világ, az egész természet ösztönöz erre a szerelemre, mind azt mondja: szeress! Nem eszemmel, nem is képzeletemmel szeretem őt, hanem egész valómmal. És szerelmemben úgy érzem, elválaszthatatlan része vagyok ennek az egész boldog teremtett világnak. Már írtam új meggyőződéseimről, amelyekhez magányos életem során eljutottam; de senkinek sem lehet róla fogalma, milyen nehezen küzdöttem ki ezeket magamból, milyen boldog voltam, amikor tudatukra ébredtem, és új utat láttam feltárulni magam előtt: Semmi sem volt nekem drágább ezeknél a meggyőződéseknél. És akkor... jött a szerelem, elsöpörte ezeket a meggyőződéseket, és még csak nem is sajnálom! Szinte nem is értem, hogy tarthattam olyan sokra azt az egyoldalú, rideg, kiagyalt lelkiállapotomat. Eljött a szépség és egy pillanat alatt semmivé tette ezt az egész bonyolult lelki folyamatot. És nem sajnálom, hogy semmivé lett! Az önfeláldozás badarság, képtelenség. Csak büszkeség, menekvés a megérdemelt boldogtalanságból, menekvés az idegen boldogság irigyléséből. Másokért élni, jót cselekedni - miért? Amikor a lelkemben csak önszeretet él, és egyetlen vágy: hogy őt szerethessem és vele élhessek, az ő életét élhessem. Nem másoknak, nem Lukaskának kívánom most a boldogságot. Nem törődöm most másokkal. Azelőtt azt mondtam volna magamnak, hogy ez bűn. Azon gyötrődtem volna, hogy mi lesz vele, mi lesz velem, mi lesz Lukaskával? Most minden mindegy. Nem a magam szándéka szerint élek, nálam hatalmasabb erő vezet és irányít. Kínlódom, de azelőtt halott voltam, most pedig élek. Most mindjárt átmegyek hozzájuk, és mindent megmondok neki.”

34

Miután ezt a levelet megírta, késő este átment a háziakhoz. Ulita anyó a padkán ült a kemence mögött, és selyemgubót sodort fel. Marjana hajadonfőtt ült a gyertyánál és varrogatott. Olenyin láttára felugrott, felkapta kendőjét, és a kemencéhez lépett.

- Ülj velünk, Marjanuska - unszolta az anyja.

- Azt már nem, hajadonfőtt vagyok. - És felugrott a kemencére.

Olenyin csak a térdét látta, meg izmos lábszárát, ahogy lelógatta a kemence tetejéről. Teával kínálta az öregasszonyt, az asszony meg kajmakkal vendégelte őt; Marjanát küldte ki érte a kamrába. De Marjana, mihelyt a tányért az asztalra állította, újra felkuporodott a kemencére, Olenyin csak a tekintetét érezte magán. Ulita anyót elfogta a bőkezűség, mindennel sorra megvendégelte Olenyint, ami csak rendelkezésére állt: szőlőbefőttel, mazsoláslepénnyel, legjobb borával, s mindezt azzal a sajátos, jellegzetesen paraszti, nyers és büszke vendégszeretettel tálalta Olenyin elé, melyet csak olyan embereknél látni, akik fizikai munkával keresik kenyerüket. Amennyire Ulita anyó eleinte megfélemlítette Olenyint gorombaságával, annyira meghatotta mostanában egyszerű anyai gyengédségével.

- Ne legyünk hálátlanok Isten iránt, bátyuska! Van mindenünk, hála az égnek, borunk is termett elég, meg sózott húst is tettünk el télire, és ha három hordóval eladunk, még inni is marad elég. Nehogy most elutazz, mulass te is velünk a lagzin.

- Mikor lesz az esküvő? - kérdezte Olenyin és érezte, hogy minden vére az arcába tódul, és a szíve egyenetlenül, fájdalmasan dobog.

A kemencén mozgolódás támadt, tökmag ropogott.

- Akár a jövő héten meglehetne. Mi készen vagyunk - felelte az öregasszony nyugodtan, egyszerűen, mintha Olenyin a világon sem volna. - Mindent összeszedtem, félretettem Marjanuskának, ami kell. Tisztességgel adjuk ki a házból. Csak egy baj van: Lukaska nagyon nekitüzesedett odakinn. Végképp nekitüzesedett! Vásárra viszi a bőrét. A minap jött egy kozák a századukból, azt beszéli, elment a nogajok közé.

- Csak rajta ne veszítsen - mondta Olenyin.

- Azt mondom én is; te, Lukaska, mondom neki, ne bolondozz! Fiatal ember vagy, persze, vitézkedel. De mindennek megvan a maga ideje. Loptál, raboltál, abreket öltél, vitéz vagy! Férhess a bőrödbe. Másképp még megkeserülöd.

- Igaz, kétszer láttam a csapatnál, mindig hősködik. Még egy lovat eladott - mondta Olenyin és a kemencére sandított.

A nagy fekete szemek szigorúan, barátságtalanul villantak rá. Elszégyellte magát azért, amit mondott.

- Ej mit! Senkit se bánt vele - szólalt meg Marjana váratlanul. - A maga pénzén duhajkodik! - Azzal leeresztette a lábát, leugrott a kemencéről és kiment, bevágta maga mögött az ajtót.

Olenyin követte pillantásával, amíg a szobában volt, azután meg az ajtót nézte, várt és egy szót sem értett abból, amit Ulita anyó mondott. Nemsokára vendégek jöttek: Ulita anyó bátyja meg Jeroska bácsi, s nyomban utánuk Marjana is bejött Usztyenkával.

- Adjon isten - csicsergett Usztyenka. - Mulatsz? - fordult azután Olenyinhez.

- Igen, mulatok - felelte Olenyin, feszengve és szégyenkezve, maga sem tudta, miért.

El akart menni, de nem tudott. Azt is kínosnak érezte, hogy hallgasson. A vén kozák segített rajta; bort kért, és ittak. Előbb Jeroskával koccintott Olenyin, aztán a másik kozákkal. Aztán újra Jeroskával. És minél többet ivott, annál nehezebb lett a szíve. De az öregek jókedvre derültek. A két lány felkuporodott a kemence tetejére, ott súgtak-búgtak, elnézték a férfiakat, azok meg ittak estig. Olenyin nem szólt, de mindenkinél többet ivott. A kozákok ordibáltak, az öregasszony kikergette őket, és nem adott több csihirt. A lányok kinevették Jeroska bácsit. Tíz óra lehetett, amikor kisereglettek a tornácra. A két öreg kozák maga ajánlkozott, hogy átmennek Olenyinhez, és ott mulatnak tovább. Usztyenka hazaszaladt. Jeroska bevitte a kozákot Vanyusához. Az öregasszony kiment a tejeskamrát rendbe tenni. Marjana egyedül maradt a szobában. Olenyin frissnek, ébernek érezte magát, mintha most ébredt volna. Mindent alaposan megfigyelt, beengedte szobájába a két öreget, s azután visszament a háziakhoz. Marjana már lefekvéshez ágyazott. Olenyin odalépett hozzá, szólni akart, de hangja elcsuklott. Marjana leült az ágyra, maga alá húzta a lábát, és a legtávolabbi sarokba húzódva Olenyintől, némán, riadt, vad tekintettel nézett fel reá. Szemlátomást félt tőle. Olenyin érezte ezt. Szégyellte is magát emiatt, de ugyanakkor büszke elégtételt is érzett, hogy legalább ezt az érzést felkelti a lányban, ha egyebet nem is.

- Marjana! - mondta. - Hát nem esik meg rajtam a szíved? Nem is tudom megmondani, hogy mennyire szeretlek.

Marjana még messzebb húzódott tőle.

- Lám, a bor beszél belőled! Velem ugyan nem mégy semmire.

- Nem a bor. Marjana, ne menj Lukaskához. Feleségül veszlek. - „Mit beszélek itt? - gondolta megdöbbenten, amikor kimondta ezeket a szavakat. - Vajon holnap is ugyanezt mondanám-e? Igen, holnap is ugyanezt fogom mondani, és most is megismétlem” - felelte egy belső hang. - Hozzám jössz? - kérdezte fennhangon.

Marjana komolyan nézett rá, ijedelme mintha elmúlt volna.

- Marjana, megőrülök! Nem vagyok eszemnél. Amit akarsz, mindent megteszek. - Az őrjöngő, gyengéd szavak maguktól tolultak ajkára.

Marjana a szavába vágott:

- Ugyan, miket beszélsz! - És a keze után kapott, amelyet Olenyin könyörgőn nyújtott feléje. De nem taszította el, hanem erősen megszorította izmos, érdes kezével. - Urak nem szoktak kozáklányokat feleségül venni! Eredj!

- De hozzám jössz-e? Én mindent...

- Hát Lukaskát hová tesszük? - kérdezte Marjana nevetve.

Olenyin kitépte keze közül a kezét, amelyet még mindig fogott, és magához ölelte a leány fiatal testét. De Marjana, mint a gímszarvas, felugrott, s csupasz talpain kisuhant a tornácra. Olenyin felocsúdott, és elrettenve ébredt tudatára viselkedésének. Megint kifejezhetetlenül aljasnak mutatkozott Marjanához hasonlítva. De egyetlen pillanatig sem bánta meg azt, amit mondott. Hazament, rá sem nézett a szobájában iddogáló két öreg kozákra, lefeküdt, és olyan mély, édes álomba merült, amilyenben már régen nem volt része.

35

Másnap ünnep volt. Este a falu egész lakossága kicsődült az utcára; az ünneplő ruhák tarkán villogtak a lemenő nap fényében. A szüret a szokottnál jobban sikerült. A nép föllélegzett a nehéz munka után. A kozákok egy hónap múlva portyázásra készültek; számos háznál lakodalmat tartottak.

A legsűrűbben a téren tolongott a nép, a községháza előtt meg a két bolt körül - az egyikben csemegét, tökmagot, a másikban kendőt, perkált árultak. A községháza előtt a földpadkán az öregek üldögéltek, szürke meg fekete komoly gúnyában, paszomány és díszítés nélkül. Halkan, nyugodtan beszélgettek termésről meg gyerekekről, a közösség ügyeiről meg a régi időkről, és fenségesen, közönyösen nézték az ifjabb nemzedéket. Asszonyok, lányok, mikor elhaladtak előttük, megálltak és főhajtással köszöntötték őket. A fiatal kozákok tiszteletteljesen meglassították lépteiket, levették kucsmájukat, és jó ideig maguk előtt tartották. Az öregek elhallgattak, megnézték az arra menőket - melyik szigorúan, melyik barátságosan - és lassan megemelték és újra feltették kucsmájukat.

A kozáklányok még nem kezdték meg körtáncaikat, hanem csoportokba verődve ültek tarkaszínű besmetjükben, fejüket, arcukat eltakaró fehér kendőjükben a házak előtt a földön meg a földpadokon, az árnyékban, hogy ne perzseljék őket a rézsútos napsugarak, és hangosan tereferéltek, nevetgéltek. A fiúcskák, kislányok labdáztak, magasan felhajították labdájukat a felhőtlen égbe, és azután kiáltozva, visongva szaladtak utána a téren át. A kamaszlányok a tér másik sarkában már körtáncba fogtak, és bátortalan, vékonyka hangon dalt sipítoztak hozzá, írnokok meg az ünnepre szabadságolt és hazaérkezett legények zsinóros, takaros, új fehér meg vörös cserkeszkákban vidáman, ünnepi hangulatban, kettesével-hármasával karonfogva járkáltak egyik leánycsoporttól a másikig, meg-megállva kötődtek és tréfálkoztak a lányokkal, fiatal menyecskékkel. Az örmény boltos finom sötétkék posztóból való zsinóros cserkeszkájában állt boltja nyitott ajtajában, mögötte színes fejkendők tarka göngyölegei látszottak, s a keleti kalmár büszke öntudatával várta a vevőket. Két mezítlábas, vörös szakállú csecsenc, aki a Tereken-túlról jött az ünnepben gyönyörködni, ismerősének háza előtt kuporgott a földön; kis pipájukat szíva, köpködve nézegették a népet és hadarva, torokhangon beszélgettek egymással. Néha-néha egy-egy nyűtt köpenyes, szolgálatban levő katona furakodott át sietősen a téren hullámzó tarka csoportok között. Itt-ott már kapatos kozákok gajdolása harsant fel. A házakat mind bezárták, a tornácfeljárókat már előző este felsikálták az asszonyok. Még az öregasszonyok is kijöttek. Az utca porába mindenütt tökmag meg görögdinnye héja vegyült. A levegő fülledt és mozdulatlan volt, az égbolt tiszta kék és áttetsző. A tetők fölött a hegyek hófehér vonulata igen közelinek tetszett, a lenyugvó nap sugarai lassan rózsaszínűre festették. A folyón túlról nagy néha puskalövés távoli dörrenése hangzott. De a falut vidám, ünnepi hangzavar töltötte be változatosan, egybeolvadva.

Olenyin egész délelőtt az udvart rótta, azt remélve, hogy beszélhet Marjanával. De Marjana ünnepi díszbe öltözötten elment misére a kápolnába, és azután hol a földpadkán ült társnőivel tökmagot ropogtatva, hol meg ugyancsak barátnőivel beszaladt a házba, s eközben derűs, barátságos pillantást vetett lakójukra. Olenyin nem mert vele játszi módon és a többiek előtt szóba elegyedni. Meg akarta ismételni, amit előző este mondott, és végleges választ akart kapni tőle. Leste az alkalmas percet, ahogy előző nap sikerült kilesnie; de az alkalmas perc csak nem következett be, márpedig nem volt hozzá ereje, hogy továbbra is bizonytalanságban maradjon. Marjana újra kiment az utcára, Olenyin pedig pár perc múlva szintén elhagyta a házat, noha maga sem tudta, hová, merre menjen. Elhaladt a sarkon, ahol Marjana üldögélt égszínkék fényes atlaszselyem besmetjében tündökölve, és fájó szívvel hallotta maga mögött a lányok kacagását.

Beleckij a téren lakott. Ablaka előtt elhaladva Olenyin egyszer csak meghallotta a hangját: „Jöjjön be.” És bement hozzá.

Néhány szót váltottak, és az ablakhoz ültek. Csakhamar Jeroska bácsi is csatlakozott hozzájuk, új besmetjében a padlóra telepedett.

- Látja, az ottan az arisztokraták csoportja - szólt Beleckij és cigarettájával mosolyogva mutatott a sarkon tarkálló leánycsoportra. - Az enyém is ott van köztük, látja, a pirosruhás. Ma vette föl először. Mért nem kezditek már a táncot? - kiáltott ki a lányoknak az ablakon kihajolva. - Várjon csak, ha bealkonyodik, mi is kimegyünk hozzájuk. Azután behívjuk őket Usztyenkához; meg kell őket vendégelnünk.

- Én is eljövök - jelentette ki Olenyin határozottan. - Marjana is itt lesz?

- Itt lesz, jöjjön csak el! - felelte Beleckij és nem is mosolygott. - Ugye, milyen festői? - tette hozzá a színpompás tömegre mutatva.

- Igen, nagyon - hagyta rá Olenyin, s igyekezett közömbösnek feltűnni. - Az ilyen ünnepeken - tette hozzá - mindig meglep, hogy egyszerre mindenki elégedett és vidám annál a puszta ténynél fogva, hogy ma például tizenötödike van. Hogyan lehetséges ez? Mindenkin meglátszik az ünnep. Szemek, arcok, mozdulatok, a haj, a ruha, a nap, a levegő - minden ünnepi. Nekünk pedig már nincsenek ünnepeink.

- Igaz, igaz - mondta Beleckij; nem szerette az effajta elmefuttatásokat. - Hát te mért nem iszol, vén csont? - fordult Jeroskához.

Jeroska bácsi Beleckij felé vágott a szemével.

- Büszke ember a kunákod! - mondta Olenyinnek.

Beleckij fölemelte a poharát.

- *Allah birdi* - mondta és ivott. (*Allah birdi* annyit jelent: isten adta; e szavakkal szokták egymást felköszönteni a kozákok, ha együtt isznak.)

- *Szau bul* (légy egészséges) - felelte rá Jeroska mosolyogva, és kiürítette poharát. Azután felállt és kinézett az ablakon.

- Azt mondod: ünnep! - fordult Olenyinhez. - Hát ez is ünnep?! Láttad volna, hogy mulattak régen a kozákok! A lányok paszomántos szarafánba öltöztek, a nyakukban két sor aranypénz, a fejükön arany *kokosnyik*.[38] Ha megindultak; frr! frr! - így suhogott a ruhájuk. Mint a királyné, olyan volt mindegyik. Kisereglettek csapatostul, daloltak, hogy az ember szíve is belesajdult, reggelig se hagyták abba a nótázást. A kozákok meg hordót gurítottak az udvar közepére, körülülték, ittak reggelig. Vagy összefogóztak, kéz a kézbe, úgy vonultak végig a falun széles sorban, egy frontban. Akivel szembetalálkoztak, vitték magukkal, egyik udvarból a másikba mentek. Megesett, hogy három nap, három éjjel mulattak egyfolytában. Emlékszem jól, apám néha úgy jött haza, vörösen, püffedten, sapka nélkül, minden nélkül, csak jött, lefeküdt, végigvágódott az ágyon. Anyám olyankor már tudta, mi kell: friss halikrát, csihirt készíteni neki kijózanodáshoz, aztán meg szaladta végig a falut, hogy megkeresse a sapkáját. Apám meg két álló nap aludt. Így volt ez régen! Most bezzeg...

- És azok az ünneplőbe öltözött lányok mit műveltek? Azok magukban mulatoztak? - kérdezte Beleckij.

---

[38] Női fejdísz; a régi orosz viselet tartozéka.

- Magukba bizony! Aztán elindultak néha a kozákok gyalog vagy lóháton és azt mondják: menjünk táncot zavarni, a lányok meg elő a fütyköst! Farsang végén legkivált, ha tűzbe jött valamelyik legény, közéjük rontott, ők meg üsd-vágd, nem apád! - ütik a legényt. Az meg áttöri magát köztük, kikapja azt, akit szeret, és megszökteti. Galambom, lelkecském, úgy szereti, majd megeszi. De micsoda lányok is voltak akkoriban! Valóságos mesebeli királynék!

36

Ezalatt a mellékutcából két lovas kanyarodott ki a térre. Az egyik Nazarka volt, a másik Luka. Lukaska kissé oldalvást ült a nyeregben, jól táplált kabard pejlova könnyedén lépkedett a keményre taposott úton, és felvágta fényes üstökű, szép, finom fejét. Ügyesen felcsatolt tokba dugott puskája, hátán a pisztoly, a nyereg mögé felerősített összecsavart köpenye mutatta, hogy Lukaska nem valami közeli és békés helyről érkezik. Oldalozó hetyke ülése hanyag kézmozdulata, mellyel időnként alig hallhatóan megcsapkodta lova hasát, de különösen villogó fekete szemének büszke, merész tekintete fiatalos erőt és önérzetet fejezett ki. Van-e nálam különb legény? - ezt látszott mondani a pillantása, ahogy jobbra-balra tekingetett. A szép ló, az ezüstsallangos szerszám, a fegyver és maga a jóképű kozák felhívta magára a figyelmet, minden szem őt nézte, ahogy átvágott a téren. Nazarka, a cingár, vékonydongájú legényke sokkal rosszabbul volt öltözve, mint Lukaska. Az öregek előtt elhaladva Lukaska megállt, és megemelte fehér göndör szőrű kucsmáját.

- Sok nogaj lovat elhajtottál-é? - kérdezte tőle egy rosszkedvű, savanyú képű, aszott öreg-ember.

- Tán bizony megszámláltad, nagyapó, hogy számon kéred - felelte Lukaska és félrefordult.

- Hanem azt rosszul teszed, hogy ezt a fiút is magaddal viszed - toldotta meg az öreg még komorabban.

- Nézze meg az ember, mindent tud a vén ördög! - mormolta Lukaska, és arca gondterhelten elborult; de azután meglátta a sarkon a kozáklányok nagyobb csoportját, és feléjük fordította lovát.

- Adjisten, lányok! - kiáltott rájuk csengő, erős hangján, lovát megállítva. - Megöregedtetek nélkülem, boszorkák! - És nagyot nevetett.

- Isten hozott, Lukaska! Isten hozott, bátyuska! - felelgettek vidáman a leányok. - Sok pénzt hoztál? Vegyél csemegét a lányoknak! Mennyi időre jöttél? Rég nem láttunk a faluban!

- Egy éjszakára jöttünk Nazarkával, hogy kimulassuk magunkat - felelte Lukaska, korbácsával megcsapkodta a lovat és úgy tett, mintha neki akarna menni a lányoknak.

- Marjanka már egészen elfelejtett téged - csicseregte Usztyenka, könyökével megbökte Marjankát, és csilingelő kacagásra fakadt.

Marjanka félrehúzódott a lótól, és fejét felvetve, csillogó nagy szemekkel nézett farkasszemet a kozákkal.

- Elég rég nem voltál itthon! Mit ugratod a lovadat? - mondta ridegen és elfordult.

Lukaska szokatlanul jókedvűnek látszott. Arcáról sugárzott az öröm és a hetykeség. Marjana hideg válasza láthatólag megdöbbentette. Hirtelen elkomorult.

- Állj bele a kengyelbe, elviszlek a hegyek közé, csillagom! - kurjantotta azután, mintegy elhessegetve sötét gondolatait, és lovát táncoltatta a lánycsapat között. Lehajolt Marjanához. - Úgy megcsókollak, de úgy, hogy még!

Marjana a szeme közé nézett, és mélyen elpirult. Hátrahőkölt.

- Megbolondultál! Letaposod a lábam! - mondta és fejét lehajtva lenézett karcsú lábára, melyen oldalt-nyilas világoskék harisnya feszült, meg keskeny ezüstzsinóros, új, piros cipellő.

Lukaska most Usztyenkához fordult, Marjana pedig leült egy kozákasszony mellé, aki karonülő kisbabáját tartotta ölében. A gyerek Marjanához hajolt, és pufók kezecskéjével a kék besmetje fölött lógó nyaklánca után nyúlt. Marjana odahajolt hozzá, és fél szemmel Lukaskára sandított. Lukaska ez alatt cserkeszkája alól, fekete besmetje zsebéből csemegével meg tökmaggal tele zacskót húzott elő.

- Nesztek, valamennyiőtöknek adom - mondotta, miközben átadta Usztyenkának a zacskót, és rámosolygott Marjankára.

A leány arca újra zavart fejezett ki. Szép szemét mintegy ködfelhő fátyolozta el. Kendőjét álla alá eresztette, hirtelen a nyakláncába kapaszkodó kisgyermek fehér arcocskájának esett, és vadul csókolgatta. A gyerek két kezecskéjét Marjana telt mellének feszítette, és fogatlan száját kitátva sivalkodott.

- Mit fojtogatod ezt a gyereket? - szólt rá az anyja, elvette tőle a kisfiút, és kigombolta besmetjét, hogy megszoptassa a kisfiút. - Inkább a vőlegényedet csókolgatnád.

- Csak elviszem a lovat, aztán visszajövünk Nazarkával, átmulatjuk az éjszakát - ígérte Lukaska, megcsapkodta lovát és elindult.

Nazarkával befordultak a mellékutcába, és hazaértek: szomszédok voltak.

- Megérkeztünk, testvér! Gyere át hamarosan! - szólt oda Lukaska Nazarkának, aki a szomszéd ház előtt állt meg, és óvatosan bevezette lovát az udvar vesszőfonatos kapuján. - Adjisten, Sztyopka! - köszöntötte a némát, aki ugyancsak ünneplőbe öltözötten jött az utca felől, hogy átvegye a lovát. Lukaska jelekkel mutatta neki, hogy állítsa be a lovat, de ne nyergelje le.

A néma lány elbődült, cuppantott, a lóra mutatott és megcsókolta az orrát. Ez annyit jelentett, hogy szereti a lovat, és hogy a ló szép.

- Adjisten, mátuska! Hogy nem vagy még odakinn? - kiáltotta Lukaska, amikor puskáját megfogva felszaladt a tornáclépcsőn.

Édesanyja nyitott neki ajtót.

- Nem vártalak, édes fiam! - üdvözölte. - Kirka azt mondta, nem jössz haza.

- Hozz bort, mátuska. Nazarka átjön, ünnepi *imádságot* csapunk.

- Tüstént, Lukaska, tüstént - felelte az öregasszony. - Az asszonyok is mulatnak. Azt hiszem, a néma is kiment.

Azzal fogta a kulcsot, és kisietett a kamrába.

Nazarka beállította a lovát, és letette puskáját, azután átment Lukaskához.

- Egészségedre - szólt Lukaska, átvette anyja kezéből a színültig tele csihires serleget, és fejét lehajtva, óvatosan szájához emelte.

- Sehogy se tetszik nekem ez a dolog - mondta Nazarka. - Hogy Burlak apó azt mondta: „Sok lovat elhajtottál?" Szóval tudja.

- Boszorkányság! - felelte Lukaska kurtán. - Hát aztán? - tette hozzá és megrázta fejét. - A lovak már rég túl vannak a folyón. Keresse, aki akarja.

- Mégse tetszik nekem.

- Ugyan mi van ebben! Holnap vigyél neki csihirt. Úgy kell ezt csinálni, akkor nem lesz semmi baj. Most pedig mulassunk. Igyunk! - kurjantott szakasztott ugyanúgy, ahogy Jeroska bácsi szokta elkiáltani magát. - Eredj, hozz mézet, vagy a némát küldöm. Reggelig mulatunk.

Nazarka mosolygott.

- Soká maradunk? - kérdezte.

- Kimulatjuk magunkat! Eredj, hozz vodkát. Nesze pénz!

Nazarka engedelmesen szaladt Jamkához.

Jeroska bácsi meg Jergusov, mint a ragadozó madarak, már kilesték, hogy hol lehet mulatni. Mind a ketten kapatosak voltak már, ahogy egymás után bedöcögtek Lukaskához.

- Elő még egy fél vedróval! - szólt ki Lukaska az édesanyjának, válaszképpen az öregek köszöntésére.

- Most aztán ki vele, ebadta, hol loptad? - kiáltotta Jeroska bácsi. - Legény vagy te a talpadon! Szeretlek!

- Süsd meg a szeretetedet! - felelte Lukaska nevetve. - A lányoknak csemegét hordasz a hadapródtól. Ej, te vén kujon!

- Nem igaz, egy szó sem igaz belőle! Ejnye, Marka! - Az öreg hahotázott. - Pedig hogy könyörgött a pokolravaló! Eredj, azt mondja, járj utána! Flintát kínált érte. De én nem álltam kötélnek! Másképp talán megvettem volna, de téged sajnáltalak. No, beszéld el, hol, merre jártál. - Azzal tatárra fordította a szót.

Lukaska bátran felelgetett neki.

Jergusov, aki csak törte a tatár nyelvet, nagy ritkán kottyantott közbe egy-egy szót oroszul.

- Ellopta a lovakat. Én csak tudom - erősítgette.

- Elindultunk Girejkával - kezdte Lukaska. (Abból, hogy Girej khánt Girejkának nevezte, a kozák bizonyos kérkedést hallott ki.) - A folyón túl még hencegett, hogy úgy ismeri a sztyeppét, mint a tenyerét, egyenest odavezet, amikor aztán elindultunk, koromsötét volt az éjszaka, hát biz eltévedt az én jó Girejkám, erre-arra kutakodik, de mindhiába. Nem talál az aulhoz, s punktum. Úgy látszik, nagyon erősen jobbra találtunk kanyarodni. Tán éjfél is elmúlt, addig kerestük. Akkor aztán szerencsére megszólaltak a kutyák.

- Szamarak vagytok - mondta Jeroska bácsi. - Mivelünk is megesett, hogy éjnek idején eltévedtünk a sztyeppén, ördög ismeri ki magát! No hát olyankor én fölmentem egy halomra, és farkasmódra üvöltöttem, így ni! (Kezét szája elé illesztette és egy hangon, egyenletesen vonított, mint egy egész farkascsorda.) Erre aztán egyszeriben ráfeleltek a kutyák! No, mondd tovább. Szóval megleltétek?

- Elintéztük ízibe. Nazarkát kicsi híja, hogy meg nem fogták a nogaj nők, úgy biza!

- Hogyisne, megfogtak - mordult mérgesen Nazarka, aki éppen akkor jött vissza.

- Elindultunk, de Girejka megint eltévedt, végképp belevitt volna a homoksivatagba. Mind azt állította, hogy a Tereknek megyünk, pedig hát épp ellenkezőleg.

- A csillagokat kellett volna nézned - okosította meg Jeroska bácsi.

- Én is azt mondom - kapta el a szót Jergusov.

- Könnyű mondani, de mikor sötét minden körös-körül! Jaj, de nagy bajban voltam! Fogtam egy kancát, megzabláztam, a magam lovát meg elengedtem, gondoltam, majd kivezet. És képzeld, mi történt: prüszköl, orra a földön... Aztán nekiiramodik, és egyenest hazavezetett, a faluba. Legfőbb ideje volt, mert már egészen megvirradt; épp csak annyi időnk volt, hogy a lovakat elrejtettük az erdőn. Nagim aztán átjött értük a folyón, elvitte.

Jergusov a fejét csóválta.

- Mondom én: ügyesen csináltátok! Aztán mennyi volt?

Lukaska megcsapkodta a zsebét:

- Itt van mind!

Ekkor az öregasszony lépett be a szobába. Lukaska nem fejezte be.

- Igyunk! - rikkantotta.

- Egyszer elindultunk Gircsikkel késő éjszaka... - kezdte Jeroska bácsi.

- Ugyan, ki győz téged végighallgatni - mondta Lukaska. - Én megyek. - Azzal felhajtotta borát, meghúzta derékszíját és kiment az utcára.

38

Már sötét volt, amikor kiment az utcára. Hűvös, szellőtlen volt az őszi éjszaka. Arany telihold emelkedett a tér egyik oldalát szegélyező fekete platánfák fölé. A tejeskamrák kéményéből füst szállt égnek, és ködd olvadva terült a falu fölé. Az ablakokban itt-ott kigyúlt a fény. A levegőt kizjak, köd és törköly szaga töltötte be. Beszéd, nevetés, nóta és tökmagropogás éppúgy összevegyülve, de tisztábban hallatszott, mint napközben. Kucsmák meg fehér keszkenők szorosan egymás mellett villantak fel a sötétben a kerítések, házak árnyékában.

A téren, a bolt kivilágított nyitott ajtaja előtt kozákok, leányok sűrű csoportja fehérlik-feketéllik, hangos énekszó, nevetés, beszélgetés zsibong. A lányok egymásba kapaszkodva keringenek, forognak, puhán suhanva a poros téren. A legcingárabb, legkevésbé csinos leány rázendít:

Erdőn, erdőn, sötét erdőn
Aj-da, li-li-li!
Kerten, kerten, lombos kerten
Ment-mendegélt két szép legény.
Két legény, egy se vőlegény.
Mentek-mendegéltek, meg-megálldogáltak,
Meg-megálldogáltak, nagyot kiáltottak,
Kijöve hozzájok százszorszép leányzó,
Kijövén hozzájuk, így szóla hozzájuk:

Így lesz-e vagy úgy lesz, egyikteké leszek.
És lett a leányzó a fehérebbiké,
Fehér szőke hajú, kék szemű legényé.
Fogta-megfogta ő a leány jobb kezét,
Veze-vezetgeti körbe-karikába,
Legénytársainak büszkén mondogatja:
„Nézzétek, legények, ilyen az én párom!

Az öregasszonyok körülállják a lányokat, hallgatják a dalt. Gyerekek futkosnak, fogócskáznak a sötétben. Kozákok is állnak ott, meg-megérintik a mellettük elhaladó lányokat, néha-néha megszakítják a táncot, és betörnek a körbe. Az ajtó sötét oldalán ott áll Beleckij meg Olenyin, mindkettőjükön cserkeszka, kozákkucsma, és nem kozákos kiejtéssel, halkan, de hallhatóan beszélgetnek egymással, érezve, hogy feltűnést keltenek. A körtáncban feltűnik a kövérkés Usztyenka piros besmetje és Marjanka fenséges alakja, új inge, besmetje. Olenyin és Beleckij arról tárgyalnak, hogyan lehetne kiszakítani a körből Marjanát meg Usztyenkát. Beleckij azt hitte, hogy Olenyin éppen csak mulatni vágyik, holott Olenyin sorsa eldőltét várta ettől az estétől. Mindenáron beszélni akart Marjanával négyszemközt, hogy mindent megvalljon neki, és megkérdezze, akar-e, tudna-e a felesége lenni. Bár a kérdés már réges-rég eldőlt, mégpedig ellene, Olenyin még mindig azt remélte, hogy lesz ereje feltárni a lány előtt érzéseit, és Marjana megérti őt.

- Mért nem szólt előbb - mondta Beleckij. - Usztyenka közvetítésével mindent elrendeztem volna. Milyen furcsa ember maga!

- Mit tegyek? Egyszer majd, talán nemsokára, mindent megmagyarázok. Most csak intézze el, az isten szerelmére kérem, hogy Marjana jöjjön el Usztyenkához.

- Hogyne. Mi sem könnyebb. Mi az, Marjanka, szóval a fehérszőke hajú legényé leszel, nem Lukaskáé? Mi? - kiáltott oda Beleckij, az illendőség kedvéért előbb Marjankához intézve a szót; majd, Marjana válaszát meg sem várva, odament Usztyenkához és kérlelni kezdte, hozza magával Marjánkat. De jóformán szóhoz sem jutott, amikor már új dalra gyújtott a kar, és a lányok elhúzták Usztyenkát. Ezt énekelték:

Túl a kerten, túl a kerten,
ott az út túlsó felén
sétál egy deli legény.
Végigmegy és a jobbjával
nekem integet;
ismét elmegy s kalapjával
felém integet.
Jön, jön megint errefelé,
ideér a házunk elé,
megáll, megáll s egyenest
általjön az úton.
„Azért jöttem, hogy szemedre
lobbantsam, én kedvesem:
mért nem jössz ki a zöld kertbe,
mért nem sétálsz énvelem!
Vagy talán, én kedvesem,
Megvetsz engem, hütlen lettél,
kevélykedel, elfeledtél?
Megbánod majd, szentem!

Küldök én már lánykérőbe,
házasodom egy-kettőre,
megsiratsz még engem!”
Tudtam volna mit felelni,
de nem mertem feleselni,
nem mertem én szólni erre,
csak kimentem a nagy kertbe.
Sétálgattam künn a zöldben,
kedvesemet üdvözöltem.
„Térdet hajtok, szép leánykám,
kendőt hoztam, kedves mátkám,
jegykendőmet vedd el
hófehér kezeddel.
Szeress, szeress engemet,
azt se tudom, mit tegyek,
ajándékba mit vegyek
az én kegyesemnek,
az én jegyesemnek.
Veszek hímes selyemsálat,
átölelem karcsú vállad,
s ötször megcsókollak.”[39]

Lukaska meg Nazarka betörtek a körtáncba, és a lányok között járták. Lukaska hangját rezegtetve szekundált a lányoknak, és hadonászva járt fel-alá a körben. „Jöjjön ki valamelyik!” - kiáltotta. A lányok tuszkolták Marjankát, de ő nem akart kilépni. Viháncolás, lökdösés, csókok csattanása, suttogás hallatszott a daloláson át.

Olenyin mellett elhaladva Lukaska barátságosan biccentett feléje.

- Mitrij Andrejics! Te is eljöttél megnézni? - szólt oda neki.

- El - válaszolta Olenyin kurtán, határozottan.

Beleckij Usztyenka füléhez hajolt és valamit súgott. Usztyenka felelni akart, de már nem volt rá ideje; csak akkor szólt, amikor másodszor is elhaladt előttük:

- Rendben van, elmegyünk.

- És Marjana is?

Olenyin Marjanához hajolt.

- Eljössz? Kérlek, gyere el, legalább egy percre. Beszélnem kell veled.

- Ha a többiek elmennek, én is elmegyek.

- Megmondod, amit kértem? - kérdezte Olenyin újra, füléhez hajolva. - Ma jó kedved van.

Marjana már eltávolodott tőle. Olenyin követte.

- Megmondod?

- Mit mondjak?

- Amit harmadnapja kérdeztem - felelte Olenyin hozzáhajolva. - Hozzám jössz-e feleségül?

---

[39] Urbán Eszter fordítása.

Marjana gondolkodott.

- Megmondom - felelte azután. - Még ma este megmondom.

És szeme a sötétben derűsen, melegen villant Olenyinre.

Olenyin követte. Jólesett közelhajolnia hozzá.

De Lukaska, egyre énekelve, erőszakosan megrántotta a lány kezét, kitépte a körből, és a középre penderítette. Olenyin már csak annyit tudott mondani: „Gyere el Usztyenkához" - és visszament Beleckijhez. A dal véget ért. Lukaska megtörölte a száját, Marjanka is, és összecsókolóztak. „Nem úgy, ötször" - mondta Lukaska. A körtánc sima hullámzását, dallamos énekét hangzavar, kacagás, futkosás váltotta fel. Lukaska, aki már erősen felöntött a garatra, csemegét osztogatott a lányok között.

- Mindenkinek áldozok - mondta megható és kissé komikus nagyzolással. - De aki a tisztekhez megy mulatni, az álljon ki a körből! - jelentette ki váratlanul, és dühös pillantást vetett Olenyinre.

A lányok kapkodták a kezéből a csemegét, és nevetve dulakodtak érte. Beleckij meg Olenyin félreálltak.

Lukaska, mintha csak elszégyellte volna magát bőkezűsége miatt, lekapta kucsmáját, és homlokát törölgetve odalépett Marjankához meg Usztyenkához.

- *Vagy talán, én kedvesem, megvetsz engem, hűtlen lettél?* - ismételte az imént elhangzott nóta szavait, majd Marjankához fordult: - *Megvetsz engem?* - ismételte másodszor, fenyegetően. - *Ha férjhez mégy, megbánod majd, szentem* - tette hozzá és mind a két lányt magához ölelte.

Usztyenka kitépte magát, és nagy lendülettel akkorát vágott Lukaska hátába, hogy a keze belefájdult.

- Még táncoltok? - kérdezte Lukaska.

- Ahogy kedvünk tartja - felelte Usztyenka. - De én hazamegyek, és Marjanka is megígérte, hogy bejön hozzánk.

Lukaska továbbra is átölelve tartotta Marjankát, és kivezette a tömegből, a ház sötét árnyékába.

- Ne menj, Marjanka - mondta. - Utoljára mulatunk együtt. Menj haza, bemegyek hozzád.

- Mit csináljak otthon? Azért van ünnep, hogy mulassunk. Megyek Usztyenkához - felelte Marjana.

- Úgyis a feleségem leszel.

- Jól van - felelte Marjana. - Azt még meglátjuk.

- No, elmész? - kérdezte Lukaska szigorúan, magához vonta Marjanát, és megcsókolta az arcát.

- Hagyj békén! Mit nyaggatsz? - Kitépte magát öleléséből és hátralépett.

- Vigyázz, te lány! Rossz vége lesz - mondta Lukaska szemrehányón, fejcsóválva. - *Megbánod majd, szentem!* - Azzal elfordult tőle, és rárivallt a lányokra: - Mért nem énekeltek?

Marjanát szemlátomást meghökkentették és megharagították Lukaska szavai. Megállt:

- Minek lesz rossz vége?

- Hát ennek az egésznek.

- Minek?

- Hát annak, hogy a lakótokkal szűröd össze a levet, engem pedig már nem szeretsz.

- Ha nincs kedvem, nem szeretlek. Nem vagy apám, sem anyám. Mit kívánsz? Azt szeretem, akit akarok.

- Úgy, úgy - mondta Lukaska. - Ne felejtsd szavadat! - Odament a boltajtóhoz. - Hej, lányok! - kurjantotta. - Mért álltok? Járjatok még egy körtáncot. Nazarka! Fuss, hozzál bort!

- Mi lesz, eljönnek? - kérdezte Olenyin Beleckijt.

- Mindjárt jönnek - válaszolta Beleckij. - Gyerünk be, készítsük elő a mulatságot.

39

Késő éjszaka volt, amikor Olenyin Marjana és Usztyenka után elhagyta Beleckij tanyáját. A leány fehér kendője tejesen sejlett a sötét utcán. A hold aranylón ereszkedett a sztyepp fölé. Ezüstös köd lebegett a falu fölött. Minden sötét és csöndes volt, csak a lányok távolodó léptei hallatszottak. Olenyin szíve hevesen dobogott. Égő arcát lehűtötte a friss levegő. Felnézett az égre, visszanézett a házra, amelyből kilépett: a gyertya kialudt, és Olenyin most újra a lányok távolodó árnyékát követte szemével. A fehér kendő eltűnt a ködben. Olenyin úgy érezte, nem bír most egyedül maradni. Olyan boldog volt! Leszaladt a tornácról, és a lányok után iramodott.

- Eredj már! Meglát valaki - mondta Usztyenka.

- Bánom is én!

Olenyin utolérte Marjanát és átölelte.

Marjana nem tiltakozott.

- Nem csókolóztatok eleget? - mondta Usztyenka. - Házasodj meg, aztán csókolózz, addig bírd ki.

- Jó éjszakát, Marjana! Holnap elmegyek apádhoz, mindent megmondok neki. Te ne szólj.

- Mit szólnék! - felelte Marjana.

A lányok elfutottak. Olenyin egyedül ballagott hazafelé, útközben átgondolva mindazt, ami történt. Egész este a kemence mögött üldögélt a kuckóban kettesben Marjanával. Usztyenka egy pillanatra sem hagyta el a szobát, a többi lánnyal meg Beleckijjel szórakozott. Olenyin pedig suttogva beszélgetett Marjankával.

- Hozzám jössz feleségül? - kérdezte.

- Becsapsz, úgyse veszel el - felelte Marjana könnyedén, vidáman.

- De szeretsz-e, Marjana? Mondd, az istenre kérlek!

- Mért ne szeretnélek, hisz nem vagy nyomorék! - felelte Marjana nevetve, és érdes keze közé fogta Olenyin kezét. - Milyen fehér a kezed, milyen fehér és puha, mint a kajmak!

- Nem tréfálok. A feleségem leszel? Mondd!

- Mért ne lennék, ha apám odaad.

- Értsd meg, megtébolyodom, ha játszol velem. Holnap mindent elmondok apádnak, anyádnak, elmegyek, megkérem a kezedet.

Marjana hirtelen felkacagott.

- Mért nevetsz?

- Csak. Nevetséges, amit mondasz.

- Pedig igaz! Veszek házat, szőlőt, bejegyeztetem magam kozáknak...

- Aztán nehogy mást szeress! Mert akkor megharagszom.

Olenyin boldogan ismételte el képzeletében ezeket a szavakat. Az emlékek nyomán hol elszorult a szíve, hol ujjongó boldogság szállt beléje. Elszorult a szíve, ha eszébe jutott, hogy Marjana éppen olyan nyugodtan beszélt vele, mint máskor. Úgy látszott, cseppet sem rendíti meg a megváltozott helyzet. Mintha nem hinne Olenyinnek, és nem bízna a jövőben. Olenyin úgy érezte, Marjana csak a jelen pillanatában szereti őt és nem látja, nem képzeli közösnek jövőjüket. Ujjongó boldogságot pedig azért érzett, mert Marjanának minden szavát igaznak hitte, és mert a lány beleegyezett, hogy az övé lesz. „Csak akkor fogjuk egymást igazán megérteni - biztatta önmagát -, amikor egészen az enyém lesz. Az ilyen szerelemnek nem elég a szó, egy élet kell ehhez, az egész élet. Holnap minden tisztázódik. Nem élhetek így tovább, holnap mindent megmondok az apjának, Beleckijnek, az egész falunak...”

Lukaska két álmatlanul töltött éjszaka után olyan sokat ivott az ünnepen, hogy életében először halálosan berúgott és Jamkánál aludt.

40

Másnap reggel Olenyin a szokottnál korábban ébredt; felébredése pillanatában eszébe jutott, hogy mi áll előtte, és boldogan emlékezett vissza Marjana csókjaira, érdes keze szorítására, szavaira: „Milyen fehér a kezed!” Felugrott és a legszívesebben nyomban átszaladt volna a háziakhoz, hogy megkérje Marjanka kezét. A nap még nem kelt föl, és Olenyin szokatlan élénkséget észlelt odakinn: járkálást, lódobogást, hangos beszédet. Magára kapta cserkeszkáját, és kilépett a tornácra. A háziak még aludtak, öt kozák haladt el lóháton a ház előtt, és hangosan tárgyalt valamiről. Legelöl Lukaska ment széles hátú kabard lován. A kozákok mind egyszerre beszéltek, kiabáltak; lehetetlenség volt megérteni, hogy miről van szó.

- A felső poszthoz eredj! - kiáltotta az egyik.

- Nyergelj és érd utol, de frissebben! - így a másik.

- Azon a kapun közelebb érjük.

- Mit beszélsz - kiáltotta Lukaska. - A középső kapun kell kimenni...

- Igaz hát, onnét közelebb - mondta az egyik kozák, aki tetőtől talpig csupa por volt, a lova meg verejtékes. Lukaska arca vörös és puffadt volt az előző esti ivástól, kucsmáját tarkójára tolta. Erélyesen intézkedett, mintha ő volna a parancsnok.

- Mi történt? Hová mentek? - kérdezte Olenyin, amikor végre sikerült felhívnia magára a kozákok figyelmét.

- Megyünk abreket fogni, bevették magukat a homokbuckák közé. Máris megyünk, csak az a baj, hogy kevesen vagyunk.

Azzal tovább lovagoltak kurjongatva, gyülekezve. Olenyinnek eszébe jutott, hogy nem lenne helyes, ha ő most otthon maradna; amellett biztosra vette, hogy hamarosan visszatér. Felöltözött, golyóra töltötte puskáját, felpattant lovára, melyet Vanyusa sebtében megnyergelt, és a falu határában utolérte a kozákokat. Körben álltak, a magukkal hozott hordócskából csihirt töltöttek egy facsapurába, és *imádkoztak* kalandjuk szerencsés kimeneteléért. Egy fiatal, kackiás kozákzászlós is volt közöttük, aki véletlenül tartózkodott a faluban, és most átvette a parancsnokságot a kilenc egybegyűlt kozák felett. Mind közlegények voltak, de a zászlós hiába vette fel parancsnokló modorát - valamennyien csak Lukaskának engedelmeskedtek. Olenyinre ügyet sem vetettek: És amikor mind lóra pattantak és elindultak, Olenyin pedig odarúgtatott a zászlóshoz, és kérdezgetni kezdte, hogy miről is van szó, a máskülönben szívélyes modorú zászlós fensőbbsége teljes tudatában bánt vele. Olenyin csak nagy nehezen tudta meg tőle, hogy mi a valóságos helyzet. Az abrekek felkutatására kiküldött járőr néhány hegyilakót fedezett fel vagy nyolc versztányira a falutól, a sivatag homokbuckái közt. Beásták magukat, lövöldöztek és fenyegetőztek, hogy élve nem adják meg magukat. Az őrmester, aki két kozákkal ment felderítésre, ott maradt és őrizte őket, az egyik kozákot pedig beküldte a faluba, hogy hívjon segítséget.

A nap még csak felkelőben volt. Három versztányira a falutól kezdődött a sztyepp, nem volt itt egyéb, mint egyhangú, mélabús, szikkadt lapály mindenfelé, a csorda nyomai a homokon, itt-ott gyér, megaszalódott fű, a horpadásokban alacsony nádas, néhol egy-egy alig kitaposott út, és messze a láthatáron nogaj nomádtanya. Megdöbbentette a szemet az árnyék teljes hiánya, a táj rideg, kemény színezete. A nap mindig vörösen kél és nyugszik a sivatagban. Ha szél fúj, egész homokhegyeket hömpölyget egyik helyről a másikra. Ha szélcsend van, mint azon a reggelen, akkor meg bénító csend, melyet nem szakít meg sem hang, sem mozgás. Aznap reggel néma volt a sztyepp és borongós, noha felkelt a nap; volt valami különösen sivár és bágyasztó a teljes mozdulatlanságban. A levegő meg sem rebbent, nem hallatszott más hang, csak a lovak prüszkölése, patkódobogása, és még ez is csak gyengén és nyomban elhalón.

A kozákok nemigen szóltak. Fegyverét a kozák mindig úgy veszi hátára, hogy ne zörögjön és ne csörömpöljön; a fegyvercsörtetés a legnagyobb szégyen a kozák szemében. Két kozák eredt utánuk a faluból s érte őket utol; ezekkel váltottak csak egy-két szót, Lukaska lova megbotlott vagy megcsúszott a füvön és megbokrosodott. Ez a kozákoknál baljós előjelnek számít. A kozákok körülnéztek, és gyorsan félrefordultak Lukaskától, igyekeztek észre nem venni az esetet, amely az adott körülmények között különösen jelentőségteljesnek tűnt fel. Lukaska megrántotta a kantárszárat, összevonta szemöldökét, fogát csikorgatta, és megsuhintotta lovaglókorbácsát feje fölött. A derék kabard ló mind a négy lábával kapált, nem tudva, melyikkel lépjen, s mintha szárnyra akarna kelni, de Lukaska a korbáccsal végigvágott oldalán - egyszer, kétszer, harmadszor -, és az állat zablát rágva, farkát leeresztve, prüszkölve és horkolva hátsó lábára ágaskodott, és kivált a kozákok csoportjából.

- Derék paripa! - jegyezte meg a zászlós.

Hogy nem lovat mondott, hanem paripát, ez különös elismerést jelentett.

- Tüzes lovacska! - erősítette meg az egyik idősebb kozák.

A kozákok némán haladtak, hol lépésben, hol meg ügetve, csupán ez az incidens szakította félbe egy percre menetelesük ünnepélyes csendjét.

Az egész sztyeppén, vagy nyolc versztányi úton, csupán egyetlen élővel találkoztak: egy nogaj lakósátorral, amely szekérre helyezve lassan haladt jó versztányira előttük. Egy nogaj család költözött egyik telephelyről a másikra. Egy horpadásban láttak azután két széles arcú, topron-

gyos nogaj nőt, akik a sztyeppén legelésző csorda trágyáját gyűjtögették kizjaknak a hátukon levő puttonyba. A zászlós, aki csak törte a kumik nyelvet, valamit kérdezett tőlük, de az asszonyok nem értették, és csak félénken pislogtak egymásra.

Akkor Lukaska odaért, megállította lovát, és a szokásos módon köszöntötte őket. Az asszonyok szemlátomást megörültek, és fesztelenül szóba elegyedtek vele, mintha hozzájuk tartoznék.

- *Aj aj, kop abrek* - mondták panaszosan, s arrafelé mutattak, amerre a kozákok mentek. Olenyin megértette, hogy azt mondták: „Sok abrek."

Olenyinnek még sosem volt része ehhez hasonlóban, az effajta kalandokat csak Jeroska bácsi elbeszéléseiből ismerte s azért elhatározta, hogy nem tágít a kozákok mellől, és mindent végignéz. Nagyon tetszettek neki a kozákok, mindent megfigyelt, és magában megtette észrevételeit. Magával vitte ugyan kardját, megtöltött puskáját, de látván, hogy a kozákok mennyire idegenkednek tőle, elhatározta, hogy nem vesz részt az összecsapásban, annál is kevésbé, mert - véleménye szerint - bátorságát már kellően bebizonyította csapattesténél; no meg azért sem, mert túlságosan boldognak érezte magát.

A távolban lövés dörrent.

A zászlós megriadt és parancsokat osztogatott, hogy a kozákok miképpen oszoljanak meg, és melyik oldal felől közelítsék meg az abrekeket. De a kozákok láthatóan rá sem hederítettek, csak azt hallgatták, hogy Lukaska mit mond, s csak őrá néztek. Luka arca, testtartása ünnepélyes nyugalmat, biztonságot árasztott. Lépésben jártatta kabard lovát - a többiek alig tudták követni -, és szemét összehúzva kémlelte a tájat.

- Ott egy lovas - mondta lovát visszafogva, s megvárta, míg a többiek utolérik.

Olenyin erőlködve nézett arrafelé, de semmit sem látott. A kozákok azonban hamarosan megpillantottak két lovast és lépésben, nyugodtan megindultak egyenesen arrafelé.

- Abrekek? - kérdezte Olenyin.

A kozákok nem feleltek kérdésére, amely az ő szemükben teljességgel értelmetlen volt. Hiszen az abrekek bolondok lettek volna, ha lóháton kelnek át a Tereken!

- Alighanem Rogyka bácsi lesz az - vélekedett Lukaska a két lovas felé mutatva, akik most tisztán látszottak. - Felénk tart.

Pár perc múlva valóban kitűnt, hogy a kozák járőr az, akit megláttak. Az őrmester csakhamar odaért Lukaskához.

41

- Messze vannak? - Csak ennyit kérdezett Lukaska.

Abban a pillanatban vagy harminc lépésnyire kurta, száraz dörrenés hallatszott. Az őrmester elmosolyodott.

- Gurka tüzel rájuk - mondotta s fejével a puskalövés irányába mutatott.

Pár lépés múlva meglátták Gurkát: egy homokbucka mögött ült és éppen töltött. Unalmában lövöldözött az abrekekre, akik egy másik bucka mögött bújtak meg, azok meg vissza rá. Most is golyó süvített onnét.

A fiatal zászlós sápadt volt és nem tudta, mihez fogjon. Lukaska leszállt lováról, a szárat odavetette egy kozáknak, és odament Gurkához. Olenyin követte példáját, és meggörnyedve ment utána. Amint odaértek a lövöldöző kozákhoz, két puskagolyó fütyült el a fejük felett. Lukaska lehajolt és nevetve nézett Olenyin felé.

- Még eltalálnak, Andrejics - mondotta. - Jobb lesz, ha elmégy innét. Nincs itt keresnivalód.

De Olenyin mindenáron látni akarta az abrekeket.

Kétszáz lépésnyire a homokbucka mögött sapkákat, puskacsöveket pillantott meg. Egyszer csak füstfelhőcske szállt fel, újabb golyó süvített felettük. Az abrekek egy magaslat alatt kuporogtak a lápban. Olenyint meglepte a hely, amelyet elfoglaltak. Ez a hely semmiben sem különbözött az egész többi sztyepptől, de azáltal, hogy ott abrekek voltak, valahogyan elkülönült környezetétől, és mintegy nevezetessé vált. Olenyin egyenesen úgy érezte, ez az a hely, ahol az abrekeknek lenniük kell, másutt nem is lehetnének Lukaska visszament lovához; Olenyin követte.

- Szénásszekeret kell kerítenünk - mondotta Luka -, máskülönben lelőnek. Amott a dombon túl látok egy nogaj szekeret szénával megrakva.

A zászlós meghallgatta, az őrmester helyeselte tervét. A szénásszekeret odahozták, a kozákok mögéje bújtak, és magukra húzták a szénát. Olenyin felment a halomra, hogy áttekintse az egész terepet. A szénásszekér lassan mozgott, a kozákok ebben a fedezékben szintén lassan haladtak előre. A csecsencek - kilencen voltak - sorban ültek, térd térd mellett, és nem tüzeltek.

Sehol egy hang. Egyszer csak a csecsencek különös, szomorú dalra gyújtottak, leginkább Jeroska bácsi *aj-da-la-laj*-ához hasonlított. A csecsencek tudták, hogy nem menekülhetnek, s hogy a szökés kísértésének elejét vegyék, lábukat szíjjal egymáshoz kötözték, puskájukat lövésre készen tartották, és rázendítettek egy halálelőtti búcsúénekre.

A kozákok a szénásszekér mögött egyre közeledtek, és Olenyin már várta a puskadörrenéseket; de a csendet nem törte meg egyéb, mint az abrekek gyászdala. Egyszer csak megszakadt az ének, lövés dörrent, golyó csapódott a szekér rúdjának, a csecsencek szitkozódtak, üvöltöttek. Lövés lövés után dörrent, golyó golyó után vágódott a szénásszekérbe. A kozákok nem tüzeltek; alig öt lépésnyire voltak az abrekektől.

Még egy pillanat - és a kozákok hajrázva kiugrottak a szekér mögül, Lukaska legelöl. Olenyin több lövést hallott, majd ordítást, nyögést. Füstöt és vért vélt látni. Otthagyta lovát és magánkívül rohant a kozákokhoz. Az iszonyat elhályogosította szemét. Nem látott semmit, csak azt tudta, hogy mindennek vége. Lukaska halotthalványan, egy sebesült csecsencet markolt a karjánál fogva és azt kiáltotta: „Ne lőjétek le! Élve akarom elfogni!" Az a vörös szakállú csecsenc volt, a megölt abrek fivére, aki annak idején eljött a holttestet kiváltani. Lukaska hátracsavarta a kezét. A csecsenc váratlanul kitépte magát, és elsütötte pisztolyát. Lukaska elesett. Hasából csorgott a vér. Felugrott, de újra elesett, oroszul, majd tatárul káromkodott. Rajta, alatta egyre több és több lett a vér. A kozákok odasiettek hozzá, és megoldották övét. Egyikük, Nazarka, mielőtt lehajolt hozzá, sokáig nem tudta betenni kardját hüvelyébe. Nem talált bele. A kard pengéje véres volt.

A vörös, nyírt bajuszú csecsencek holtan, összekaszabolva hevertek. Már csak egy élt közülük, az is csupa seb volt: az az ismerős abrek, aki rálőtt Lukaskára. Mint a megsebzett héja, véresen (jobb szeme alól csorgott a vér), fogát csikorgatva, sápadtan, komoran, bőszül kimeresztett szemmel nézett maga körül, tőrét markolva guggolt, még mindig védekezésre készen.

A zászlós odalépett hozzá és oldalvást, mintha meg akarná kerülni, pisztolyából gyors mozdulattal egyenesen a fülébe lőtt. A csecsenc fel akart ugrani, de már nem tudott; elvágódott.

A kozákok lihegve forgatták ide-oda a halottakat, elvették fegyvereiket. Mindegyik vörös csecsenc *ember* volt, mindegyiknek megvolt a maga sajátos arckifejezése. Lukaskát feltették a szekérre. Még mindig szitkozódott, felváltva oroszul és tatárul.

- Megállj, a puszta kezemmel fojtlak meg! Nem szabadulsz a körmöm közül! *Ana szeni!* - ordította és dobálta magát. Nemsokára elhallgatott a gyengeségtől.

Olenyin hazament. Estefelé megmondták neki, hogy Lukaska halálán van, de egy tatár kuruzsló a túlsó partról azt ígérte, hogy füvekkel meggyógyítja.

Az abrekek holttestét bevitték a községházára. Asszonyok, gyermekek csődültek oda, hogy megnézzék őket.

Olenyin estefelé ért haza, és sokáig nem tudott szabadulni a látottak hatása alól. De később este újra felbolydultak benne a tegnapi emlékek. Kinézett az ablakon: Marjana ki-bejárt a házból a színbe, intézte a háztartás ügyeit. Ulita anyó kiment a szőlőbe. A zászlós a községházán volt. Olenyin nem várta meg, amíg Marjana elkészül, hanem kiment hozzá. Marjana háttal állt bent a szobában. Olenyin azt hitte, szégyenkezik.

- Marjana - szólította -, Marjana, bemehetek?

Marjana megfordult. Szemében alig észrevehető könny csillogott. Arcán megszépítő bánat. Némán, fenségesen nézett Olenyinre.

Olenyin megint megszólította.

- Marjana! Azért jöttem, hogy...

- Hagyj békét! - mondta Marjana. Arca nem változott, de könnye kiáradt.

- Mi bajod? Miért sírsz?

- Miért? - ismételte Marjana rekedt, érdes hangon. - Mert ölik a kozákokat, azért.

- Lukaska miatt? - kérdezte Olenyin.

- Menj innét, mit akarsz!

- Marjana! - mondta Olenyin és közelebb lépett hozzá.

- Semmi közöm hozzád, és soha nem is lesz.

- Marjana, ne beszélj így - könyörgött Olenyin.

- Menj a szemem elől, utállak! - kiáltott a lány, dobbantott és fenyegetően hajolt oda hozzá. És arca olyan iszonyt, megvetést és gyűlöletet fejezett ki, hogy Olenyin megértette, nincs miben reménykednie, mert az volt az igazság, amit azelőtt képzelt ennek a leánynak a megközelíthetetlenségéről.

Egy szót sem szólt, és kirohant a szobából.

42

Hazaérve két óra hosszat mozdulatlanul feküdt az ágyon, azután elment a századparancsnokhoz, és kérte áthelyezését a törzsparancsnokságra. Nem búcsúzott senkitől, a háziakhoz Vanyusát küldte be, hogy számláját kiegyenlítse, csomagoltatott és indult az erődbe, ahol az ezred parancsnoksága volt. Csak Teroska bácsi jött el hozzá búcsúzni. Ittak egy pohárral, azután még eggyel és még eggyel. A postatrojka most is ott állt a kapu előtt, éppen úgy, mint

amikor Moszkvából indult. De Olenyin most már nem tartott számadást önmagával, mint akkor, nem mondta magának, hogy mindaz, amit itt gondolt és csinált, nem volt az igazi. Már nem remélt új életet. Jobban szerette Marjanát, mint valaha, és most már tudta, hogy a leány sohasem szeretheti őt.

- Isten áldjon, jó atyám - fecsegett Jeroska bácsi. - Ha háborúba mész, viselkedj okosan, vésd eszedbe az öreg szavát. Ha portyázásra mégy (hidd el nekem, vén róka vagyok én, minden hájjal meg vagyok kenve), vagy általában ahol lőnek, ne verődj a többiekhez, oda, ahol a legtöbb a nép. Mert ha a magunkfajtának inába száll a bátorsága, mind a társaihoz verődik, úgy gondolja, jobb ott a sok nép között. Márpedig ott a legrosszabb, mert ahol a nép, oda céloznak. Én bizony mindig igyekeztem messze kerülni a néptől, mindig egyedül jártam, azért nem is sebesültem meg soha életemben. Pedig sok vihart megjártam!

- Mégis golyó van a hátadban - jegyezte meg Vanyusa, csomagolás közben.

- Az más, azt a kozákoktól kaptam - felelte Jeroska.

- Hogyhogy kozákoktól? - kérdezte Olenyin.

- Hát csak úgy! Ittunk. Vanyka Szitkin, úgy hítták az egyik kozákot, berúgott, aztán ahogy elsütötte a pisztolyát, egyenest ide belém talált.

- És fájt? - kérdezte Olenyin. - Készen vagy, Vanyusa? - tette hozzá türelmetlenül.

- Ejnye, hová sietsz? Hadd mondjam el... Hát szóval ahogy belém puffantott, a golyó nem ütötte át a csontot, ott maradt. Én meg azt mondom neki: megöltél engem, testvér. No? Mit csináltál velem? Csakhogy én ezt nem hagyom ám annyiban. Egy vedro bort fizetsz nekem érte.

- És nagyon fájt? - kérdezte újra Olenyin; nemigen figyelt az elbeszélésre.

- Hadd mondjam el. Megadta a vedro bort. Ittunk. Belőlem meg ömlik a vér. Az egész szoba úszott a vérben. Burlak bácsi meg azt mondja: „Ejnye, megdöglik ez a fickó. Ide még egy pint édes pálinkával, másképp ellátjuk a bajodat.” Hozták a pálinkát is. Mi meg ittunk, ittunk...

- No és nagyon fájt? - kérdezte Olenyin megint.

- Dehogyis fájt! Ne szakíts félbe, nem szeretem. Hadd mondjam végig. Szóval ittunk, ittunk, mulattunk reggelig, úgy aludtam el a kemence tetején, hóttrészegen. Mikor fölébredtem, moccanni sem bírtam.

- Nagyon fájt? - kérdezte Olenyin; azt hitte, most végre választ kap kérdésére.

- Ki mondta, hogy fájt? Nem fájt egy cseppet sem, csak moccanni nem bírtam, nem tudtam egyet se lépni.

- És begyógyult? - kérdezte Olenyin. Meg se nevettette az öreg elbeszélése, olyan nehéz volt a szíve.

- Begyógyult, de még mindig ott a golyó. Tapogasd csak meg. - Felhúzta az ingét, és megmutatta széles hátát, amelyben a lapocka táján ott mozgott a golyó.

- Látod-e, így gurul - mondta; szemlátomást mulattatta a golyócska, mint valami ügyes játékszer. - Most ide hátrabukott.

- Életben marad-e Lukaska? - kérdezte Olenyin.

- Tudja a jóisten! Nincsen doktor. Elmentek érte.

- Honnan hozzák, Groznajából? - kérdezte Olenyin.

- Nem, atyám, a ti orosz doktoraitokat már rég rakásra lövettem volna, ha én vagyok a cár. Csak metélni tudnak, egyebet semmit. Szegény Baklasovból is, a kozákból, mit csináltak, a szamarak, fél lábát levágták, nem ember az többé. Mihez kezdjen a fél lábával? Nem, jó atyám, a hegyekben vannak csak igazi orvosok. Egyszer Gircsik, a barátom, megsebesült a harcban, itt-e, a mellén, és a ti orvosaitok mind lemondtak róla, de megjött Szaib a hegyekből és kikúrálta. Ismernek azok sok minden jó füvet.

- Elég a badarságokból - mondta Olenyin. - Majd küldök orvost a parancsnokságról.

- Badarság! - utánozta az öreg csúfolódva. - Bolond! Bolond! Badarság! Küldök orvost! De hisz, ha a ti orvosaitok tudnának gyógyítani, akkor kozák, csecsenc mind hozzátok járna kúrára, márpedig a ti tisztjeitek meg parancsnokaitok is a hegyekből kérik magukhoz az orvosokat! Nálatok falcs minden, minden csupa falcs!

Olenyin nem felelt. A lelke mélyén nagyon is egyetértett az öreggel, hogy minden *falcs* abban a világban, amelyben ő él, és amelybe most visszatér.

- Hogy van Lukaska? Voltál nála? - kérdezte.

- Fekszik, mint a halott. Nem eszik, nem iszik, csak a vodkát tartja magában. No hát amíg vodkát iszik, nincs semmi baj. De sajnálom a fiút. Legény volt a gáton, dzsigit volt, akárcsak én. Egyszer én is haldokoltam, jöttek a vénasszonyok, elsirattak. Tüzes forróság volt a fejemben. Lefektettek a szentképek alá. Úgy feküdtem ott, és a fejem fölött a kemencén ekkorka, de ekkorka kicsi dobosok mind verték az ébresztőt. Rájuk kiáltottam, de csak annál jobban verték. (Az öreg elnevette magát.) Elhozták hozzám az asszonyok a kántort, már a temetésemre készültek; azt mondták, világi módra éltem, paráználkodtam, megszegtem a böjtöt, elveszejtettem a lelkemet, balalajkán játszottam... Bánd meg bűneidet, azt mondják. Hát én megbántam. Bűnös vagyok, mondom. Akármit mond a pópa, én csak azt mondom rá: bűnös vagyok. Aztán a balalajka felől kérdezett. Abban is bűnös vagyok, mondom. Hol tartod azt az ördög találmányát? kérdi. Hozd ide, törd széjjel. Én meg azt mondom: nincsen már meg. Tudniillik eldugtam a kamrában a háló alá, tudom, ott nem találja meg senki. No hát aztán otthagytak a faképnél. És mégse döglöttem meg. Mikor aztán újra pengettem a balalajkámat... Igen, szóval mit is akartam mondani - folytatta. - Hallgass rám, ne verődj a néphez, mert lepuffantanak. Kár lenne érted, én mondom. Részeges vagy, akárcsak én, ezért szeretlek. Nektek, oroszoknak egy a passziótok: szerettek fölmászni minden halomra. Lakott itt egyszer nálunk egy tiszt, Oroszországból jött, az is mindig a halmokat mászta, valahogy furcsán nevezte, *magoslát*nak, vagy minek. Mihelyt meglátott egyet, azonnal fellovagolt rá. Fölment egyszer. Fölment még egyszer. Egy csecsenc rálőtt, ott is hagyta a fogát. Csuda ügyesen céloznak a besték a támasztóvilláról. Jobban mint én, meg kell nekik adni. Nem szeretem, ha ilyen könnyű prédájuk akad. Elnéztem én a ti katonáitokat, nem győzök csodálkozni rajtuk! Ki látott ilyen szamárságot! Mennek szegénykék mind tömegbe verődve, és ráadásul piros gallért varrnak a mundérjukra. Hogyne kerülnének lépre! Ha lelövik az egyiket, elesik, mialatt kiviszik a hulláját szegénykének, már egy másik áll a helyébe. Mi értelme ennek? - mondta az öreg rosszalló fejcsóválással. - Ahelyett, hogy szétszóródnának, és egyenként mennének, becsülettel, ügyesen! Úgy aztán nem találnák el. Hát így csináld.

- Köszönöm a jó tanácsot! Isten veled, Jeroska bácsi! Még látjuk egymást az életben, ha isten is úgy akarja - szólt Olenyin. Azzal felállt és indult kifelé.

Az öreg a padlón ült és nem állt fel.

- Hát így kell búcsúzni? Te bolond! - mondta szemrehányón. - Ejnye, mivé lett a fiatalság! Jó barátok voltunk, cimboráltunk egy esztendeig; aztán: ég veled, és köd előttem, köd utánam! Hisz én szeretlek téged, sajnállak! Keserű ember vagy, magányos, egyedülvaló. *Szeretetlen*

vagy te, szegénykém! Néha éjszaka nem alszom, csak fekszem és rád gondolok, úgy sajnállak. Ahogy a nóta mondja:

Keserű sors, jó testvérem,
Idegenben élni!

Te is ilyesformán vagy vele.

- No, isten veled - mondta Olenyin újra.

Az öreg feltápászkodott, és kezét nyújtotta; Olenyin megszorította, és indult kifelé.

- A pofádat, a pofádat told ide!

Két erős keze közé fogta Olenyin fejét, háromszor megcsókolta, nedves ajkát, bajszát hozzászorítva, és sírva fakadt.

- Szeretlek. Áldjon meg az isten.

Olenyin felült a postakocsira.

- Hát csak így mész el? Adj valamit emlékül, jó atyám. Add nekem az egyik flintádat. Minek neked kettő - mondta az öreg hüppögve, és őszinte bánatkönnyeket hullatva.

Olenyin kivette az egyik puskát és odaadta neki.

- Minek adta oda! - zsémbelt Vanyusa. - Semmi sem elég neki. Vén koldus. Megéri a pénzét mindahány! - morgott tovább, miközben köpenyébe burkolózott, és felült a bakra.

- Fogd be a szád, disznó! - förmedt rá Jeroska bácsi nevetve. - Micsoda szőrösszívű!

Marjana kijött az istállóból, egykedvű pillantást vetett a postakocsira. Biccentett és eltűnt a házban.

- *La filj!* (A lány!) - szólt Vanyusa kacsintva, és ostobán vihogott.

- Gyerünk! - kiáltotta Olenyin mérgesen.

- Isten áldjon, jó atyám! Isten áldjon! Sose felejtlek el! - kiáltotta utána Jeroska bácsi.

Olenyin még egyszer visszanézett. Jeroska bácsi Marjanával beszélgetett, szemmelláthatóan a maguk ügyeiről; sem az öreg, sem a lány nem nézett utána.

Fordította Szőllősy Klára

POLIKUSKA

1

Ahogy parancsolja, nagyságos asszonyom! Csak Dutlovékat sajnálom. Derék fickók mind, egytől egyig; márpedig ha nem adunk valakit az udvari cselédek közül, akkor az egyik fiúnak be kell vonulnia - mondta az ispán. - Úgyis már őket szemelte ki a község. Egyébként, amint parancsolja.

Két kezét összekulcsolta hasán, fejét egyik oldalról a másikra hajtotta, keskeny ajkát úgy beszívta, hogy szinte csettintett, szemeit kiforgatta és elhallgatott, szemlátomást azzal az elhatározással, hogy sokáig nem szól, és ellenvetés nélkül hallgatja végig azt a sok ostobaságot, amit úrnője erre majd felel.

Az ispán maga is a cselédek közül származott. Borotvált arcú ember volt, hosszú kaputban, amelynek jellegzetes szabásáról azonnal meg lehetett ismerni az ispánt. Ezen az őszi estén jelentéstétel végett állt úrnője elé. A jelentés az úrnő fogalmai szerint abban állt, hogy meghallgassa a beszámolót a gazdaság folyó ügyeiről, és rendelkezzék a teendőket illetően. Az ispán, név szerint Jegor Mihajlovics, felfogása szerint viszont a jelentés olyan ceremónia, amelynél ő sokáig álldogál a sarokban, egyik lábáról a másikra váltogatva testsúlyát, arccal a kanapé felé, végighallgatja úrnője fecsegését mindenféléről, ami egyáltalán nem tartozik a dologhoz, és különböző módszerekkel igyekszik rávenni úrnőjét, hogy az ő, Jegor Mihajlovics, javaslataira lehetőleg gyorsan és türelmetlenül rávágja: „Jól van, jól van."

A katonai sorozásról folyt éppen a szó. Pokrovszkojének három újoncot kellett állítania. Kettőt kétségtelenül kijelölt maga a sors, a családi, erkölcsi és anyagi körülmények egybeesése. E kettőt illetően nem támadhatott vita vagy kétség sem a községi gyűlés, sem az úrnő, sem a közvélemény részéről. A harmadik újonc személye azonban még vitás volt. Az ispán szerette volna megvédeni a háromgyermekes Dutlovot, és helyette egy ugyancsak családos udvari cselédet, Polikuskát állítani, akinek igen rossz híre volt, mivel többször csípték rajta, amint zsákot, szíjat vagy szénát lopott; de az úrnő, aki néha megsimogatta Polikuska rongyos gyermekeit, és evangéliumi intelmekkel igyekezett őt a helyes útra téríteni, nem akarta odaadni Polikuskát. Ugyanakkor azonban Dutlovéknak sem akart ártani, akiket nem ismert és soha nem is látott. De sehogy sem bírta megérteni, az ispán pedig nem merte kereken megmondani, hogyha Polikuska nem megy, akkor Dutlovnak mennie kell. „Nem akarom én Dutlovékat szerencsétlenné tenni" - mondta a hölgy érzelmesen. „Ha nem akarja, akkor fizessen háromszáz rubelt, és váltsa meg vele az újoncot" - ezt kellett volna az ispánnak felelnie, de ez nem lett volna diplomatikus magatartás.

Így hát Jegor Mihajlovics nyugodtan állt a sarokban, észrevételenül egy kicsit még neki is támaszkodott az ajtófélfának, de azért ügyelt rá, hogy arca megőrizze figyelmes és alázatos kifejezését - úgy figyelte, hogy mozog úrnője ajka, hogy ugrál főkötője fodra meg árnyéka a falon a képecske alatt. Azt egyáltalán nem tartotta szükségesnek, hogy behatoljon beszédje értelmébe. Az úrnő hosszan beszélt és sokat. Az ispán ásítógörcsöt kapott, de ügyesen köhögéssé alakította, kezét szája elé emelte és tettetve krákogott. Nemrégen egyszer láttam, amint lord Palmerston[40] kalapját szemébe húzva szundikált, mialatt az ellenzék egyik tagja hevesen támadta a kabinetet; majd hirtelen felállt, és háromórás beszédben válaszolt ellenfele vala-

[40] Henry John Palmerston: angol liberális politikus (1784-1865).

mennyi vádpontjára. Ezt láttam, de nem csodálkoztam rajta, mert ehhez hasonlónak ezerszer voltam tanúja Jegor Mihajlovics és úrnője között.

Attól félt-e az ispán, hogy elalszik? Vagy úgy találta-e, hogy úrnője túlságosan elragadtatja magát? Elég az hozzá, hogy testsúlyát bal lábáról áthelyezte a jobbra, és ünnepélyes bevezetéssel, amint szokta, belefogott mondókájába:

- Amint parancsolja, nagyságos asszonyom, de... Az emberek már összegyűltek, ott várnak az iroda előtt, és az ügyet be kell fejezni. A parancs úgy szól, hogy Mária Oltalma ünnepéig be kell küldeni a regrutákat a városba. A parasztok közül Dutlovékra esik a választás és senki másra. A községi gyűlés pedig nem nézi a kegyed érdekeit, annak mindegy, tönkretesszük-e Dutlovékat, vagy sem. Azt csak én tudom, hogy küszködtek szegények. Amióta én vezetem a gazdaságot, mindig szegénységben éltek. Alighogy kivárta az öreg, amíg hazajött a kisebbik unokaöccse; és most megint csak tönkre kell őket tenni. Mert azt tetszik tudni, én úgy vigyázok arra, ami a kegyedé, mintha a magamé volna. Nagy kár, nagyságos asszonyom, de hát amint parancsolja! Nekem semmi közöm Dutlovékhoz, én tőlük nem fogadtam el semmit...

- Erre nem is gondoltam, Jegor - vetette közbe úrnője, aki ebben a pillanatban már meg volt győződve róla, hogy Dutlovék megvesztegették az ispánt.

- ...csak éppen hogy az ő házuk tája a legrendesebb Pokrovszkojéban. Istenfélő, dolgos emberek. Az öreg harminc éve templomi elöljáró, nem iszik, nem káromkodik, szorgalmasan eljár a templomba (tudta az ispán, mivel kell megnyernie úrnőjét). És ami a legfőbb, nehogy elfelejtsem: csak két fia van, a másik kettő unokaöccse. A község őt szemelte ki, de neki tulajdonképpen csak a kétgyermekesekkel együtt kellene sorsot vetnie. Mások, ha három fiuk volt is, megosztották a gazdaságot, mert nem értettek hozzá, és most rendben vannak; Dutlovék pedig a jótettükért szenvedjenek?

Az úrnő ebből már nem értett semmit; fogalma sem volt, mit jelent „kétgyermekesekkel sorsot vetni", mit a „jótett". Csupán szavakat hallott, és közben az ispán kabátja gombjait nézegette: a felsőt valószínűleg ritkán gombolja be, az még jó erősen ül, de a középső már egészen meglazult és úgy csüng, hogy azt már réges-régen oda kellett volna varrni. De mindenki tudja, hogy a beszélgetésben, főleg az üzleti megbeszélésben, egyáltalán nem fontos megérteni azt, amit a másik mond: csak arra kell emlékezni, amit az ember maga mondani akar. Az úrnő is tudta ezt.

- Hát nem akarod megérteni, Jegor Mihajlovics? - kérdezte. - Én egyáltalában nem kívánom, hogy Dutlov bevonuljon katonának. Azt hiszem, ismersz annyira, hogy tudd, mindent megteszek, ami csak tőlem telik, hogy segítsek a parasztjaimon, és nem akarom őket romlásba dönteni. Tudod, hogy mindenemet feláldoznám, ha azzal megválthatnám őket szomorú sorsuktól, ha nem kellene odaadnom sem Dutlovot, sem Horjuskint. (Nem tudom, eszébe jutott-e az ispánnak, hogy parasztjai megváltására az úrnőnek egyáltalában nem kellene *mindenét* feláldoznia, elég lenne háromszáz rubel. Mindenesetre könnyen meglehet, hogy eszébe jutott.) De azt az egyet mondom neked, hogy Polikejt semmi áron nem adom. Amikor az óra-ügy után ő maga bevallotta nekem az egészet, és sírt és fogadkozott, hogy megjavul, sokáig beszéltem a lelkére és láttam, hogy meg van hatva, és őszintén megbánta, amit tett. („Hű, de nekilódult!" - gondolta magában Jegor Mihajlovics, és tekintete a szörpre esett, amely úrnője keze ügyében állt az asztalon egy pohárban: vajon narancs-e, vagy citrom? „Valószínűleg kesernyés" - gondolta.) Ennek már két hónapja, azóta egyetlenegyszer se rúgott be, és gyönyörűen viselkedik. A felesége mondta nekem, hogy egészen más ember lett belőle. Nem kívánhatod, hogy éppen most büntessem meg, amikor megjavult! Hát nem lenne embertelenség odaadni egy olyan

embert, akinek öt gyermeke van, és egymaga dolgozik rájuk? Nem, nem, erről szó sem lehet, Jegor... - És az úrnő ajkához emelte a poharat.

Jegor Mihajlovics figyelmesen követte a szörp útját úrnője torkán, és azután röviden, szárazon megkérdezte:

- Tehát Dutlov menjen?

Az úrnő összecsapta kezeit.

- Hát még mindig nem értesz engem? Hát azt hiszed, hogy én tönkre akarom tenni Dutlovékat, vagy valami kifogásom van ellenük? Isten a tanúm, hogy kész vagyok mindent megtenni értük. (A sarokban függő képre tekintett, de ezután eszébe jutott, hogy az nem Isten képe. „Mindegy, nem azon múlik" - gondolta azután. Különös, hogy a háromszáz rubel még most sem jutott eszébe.) De hát mit csináljak? Mondd meg! Hiszen fogalmam sincs róla, mit és hogyan... Nem is tudhatom. Benned bízom, te tudod, hogy mit akarok. Intézd úgy, hogy mindenki meg legyen elégedve a törvény szerint. Mit csináljunk? Nemcsak nekik - mindenkinek vannak néha nehéz percei. De Polikejt nem adom. Értsd meg, nem adhatom, túlságosan kegyetlen lenne.

Még sokáig beszélt volna, annyira nekitüzesedett; de ebben a percben belépett a szobaleány.

- Mit akarsz, Dunyasa?

- Bejött az egyik paraszt, azt kérdi, parancsolja-e Jegor Mihajlovics, hogy még tovább várjanak rá? - jelentette Dunyasa, és haragosan sandított Jegor Mihajlovicsra. („Ej, ez az ispán! - gondolta. - Hogy felizgatta úrnőmet! Most majd megint nem hagy aludni éjjeli két óráig.")

- Hát menj, Jegor - mondta az úrnő -, és cselekedj legjobb belátásod szerint.

- Igenis, nagyságos asszonyom, amint parancsolja. (Dutlovékról már egy szót sem szólt.) És a kertészhez a pénzért kit küldjünk?

- Petrusa még nem jött meg a városból?

- Még nem.

- Hát Nyikolaj nem mehetne?

- A tatának keresztfájásai vannak, ágyban fekszik - szólt közbe Dunyasa.

- Parancsolja, hogy magam menjek érte holnap? - kérdezte az ispán.

- Nem, terád itthon van szükség, Jegor. - A hölgy elgondolkozott. - Mennyi az a pénz?

- Négyszázhatvankét rubel.

- Küldjük Polikejt - jelentette ki az úrnő, és határozottan nézett Jegor Mihajlovics szemébe.

Jegor Mihajlovics összeharapta fogait, ajkát elhúzta, mintha mosolyogna, úgy nézett vissza úrnőjére.

- Igenis, parancsára, nagyságos asszonyom.

- Küldd fel hozzám.

- Parancsára, nagyságos asszonyom. - Ezzel Jegor Mihajlovics átment az irodába.

2

Polikej jelentéktelen és rosszhírű ember volt, méghozzá idegen falubeli: ennek következtében nem volt protekciója sem a kulcsárnőn, sem a szakácson, sem az ispánon vagy a szobalányon keresztül. Ezért a legrosszabb kuckó jutott neki, hiába volt felesége és öt gyereke. A *kuckókat* még a megboldogult uraság építtette a következő módon: a tíz arsin hosszúságú, kőből épült ház közepén állott a nagy orosz kemence, körülötte *kolidor* (így nevezték a cselédek), négy sarkában deszkafallal elkülönített hely: a *kuckó*. A hely tehát nem volt valami tágas, különösen Polikej kuckójában, amely az ajtóhoz legközelebb esett. Széles kettős ágy, tűzött paplannal és pamutvászon huzatú párnákkal: bölcső, amelyben a legkisebbik gyerek feküdt; háromlábú asztalka, amelyen főzés, mosás, mindenféle házimunka folyt, s amelynél maga Polikej is dolgozott (gyógykovács volt). Fazekak, csuprok, ruhák, tyúkok, a borjú meg Polikejék heten, úgy megtöltötték a kuckót, hogy mozdulni sem lehetett volna benne, ha nincs a közös kemence egynegyedrésze, amire holmit is raktak, emberek is hevertek, s még így is nehéz volt olyankor, amikor nem lehetett kimenni a tornácra. Márpedig most nem lehetett: októberben hideg van odakinn, meleg ruhaféléből meg csak egyetlen suba akadt hetüknek; de azért fölmelegedhettek - a gyerekek a futkározásban, a felnőttek a munkában, valamennyien pedig úgy, ha fölmásztak a kemencére, ahol negyven fok meleg volt. Valaki talán úgy találná, hogy szörnyűséges ilyen körülmények között élni, de ők nem bánták: éltek Akulina mosott, varrt a gyerekeire és az urára, maga fonta, szőtte, fehérítette vásznát, sütött és főzött a közös kemencében, veszekedett és pletykáit a szomszédokkal. A havi élelmiszerjárandóságból telt nemcsak a gyerekeknek, hanem még a tehénnek is. A tüzelő szabad volt, meg a takarmány is az állatoknak. Egy kicsi széna is került az uraságí lovaktól. Volt egy parányi veteményes is. A tehén megborjadzott: baromfit is tartottak. Polikej az istálló körül dolgozott, csutakolta a két mént, és eret vágtak a lovakon meg a marhákon, tisztogatta patáikat, olykor ínydaganatot nyitott meg, és saját találmányú kenőcsökkel kuruzsolta az állatokat. Kapott ezért egy kis pénzt, elemózsiát, miegymást. Az uraságí zabból is jutott. Két vékáért az egyik falubeli paraszt rendszeresen adott havi húsz font ürühúst. Meg lehetett volna élni, ha nincs lelki bánat. Márpedig nagy bánata volt az egész családnak. Polikej fiatalkorában egy másik faluban szolgált a ménesnél. A lovász, akihez került, a környék első tolvaja volt: büntetésből ki is telepítették Szibériába. Ettől a lovásztól kapta az első oktatást Polikej, és fiatal éveiben annyira hozzászokott ezekhez *a csekélységekhez*, hogy bármint szerette volna - nem tudta többé abbahagyni. Fiatal volt és gyenge: apja, anyja meghalt, nem volt, aki jóra tanítsa. Szerette az italt, és nem szerette látni, ha itt-ott valami kallódik. Járomszíj, nyereg, lakat, rúdszeg, vagy akármi, amit úton-útfélen lelt - mindennek hasznát vette Polikej Iljics. Mindenütt akadt valaki, aki az efféle holmit átvette, és borral, pénzzel fizetett érte, megegyezés szerint. Ez a legkönnyebb kereset, amint mondják; nem kell hozzá se tanulmány. se fáradság, és ha egyszer megkóstoltad, sehogy sem akaródzik már a munka. Csupán egy a rossz benne. Egy darabig mindent olcsón, könnyen megszerzel magadnak, és kellemes az élet, de azután rossz emberek megharagszanak rád a mesterségedért és akkor mindenért egyszerre meg kell fizetned, és jaj neked.

Ez történt Polikejjel is. Megnősült. Isten úgy adta, hogy szerencséje legyen: a tehenes lánya, akit feleségül vett, egészséges, értelmes, dolgos asszony volt, szebbnél szebb gyermekeket szült neki. Polikej folytatta mesterségét, és egy ideig minden jól ment. Egyszer aztán elhagyta a szerencséje, és rajtakapták. Csekélység volt az egész: egy paraszt gyeplőszíjját csente el. A szíjat megtalálták, Polikejt elverték, az esetet jelentették az úrnőnek, és figyelni kezdték. Másodszor, harmadszor is rajtacsípték. A parasztok szidalmazták, az ispán katonasággal fenyegetőzött, úrnője megpirongatta, felesége sírt, emésztette magát; egyszóval minden rosszra fordult. Nem volt rossz ember Polikej, csak gyenge. Szeretett inni, s úgy hozzászokott az italhoz,

hogy sehogy sem bírta elhagyni. Gyakran, ha részegen ment haza, és a felesége szidta, sőt akárhányszor meg is verte - sírni kezdett. „Jaj nekem, boldogtalannak - jajveszékelte -, mitévő legyek? Sülj ki szemem, abbahagyom, soha többé nem iszom.” De egy hónap sem telik bele, megint csak elmegy, leissza magát, két napig színét se látják. „Vajon honnan a csudából szerzi rá a pénzt?” - tűnődtek az emberek. Utoljára az irodai órával gyűlt meg a baja Polikejnek. Volt az irodában egy öreg falióra, már régen nem járt. Egyszer úgy esett, hogy Polikej magára maradt odabenn: megtetszett neki az óra, engedett a kísértésnek, leakasztotta, elvitte és eladta a városban. Mintha a sors szándékosan rendezte volna így, a boltos, akinek eladta az órát, történetesen az egyik cselédlány sógora volt; vasárnap kijött látogatóba, és elmesélte az óraügyet. Találgatni kezdték, hogy kinek kellhetett az óra. Az ispán különösképpen nem állhatta Polikejt. Rájöttek. Megjelentették az úrnőnek. Az úrnő magához hívatta Polikejt. Polikej azonnal térdre hullott előtte, és érzelmesen, meghatóan, amint felesége kioktatta, mindent bevallott. Nagyon jól játszotta végig a jelenetet. Az úrnő a lelkére beszélt, papolt, prézsmitált, sokat emlegette az Istent, a jócselekedeteket, a túlvilági életet, az asszonyt, gyermekeit; addig-addig beszélt, amíg megríkatta Polikejt. Azután azt mondta:

- Megbocsátok neked, de ígérd meg, hogy soha többé nem teszel ilyet.

- Ha száz évig élek is, akkor se teszek! Kárhozzak el, száradjon el a kezem, ha megteszem! - fogadkozott Polikej, és szívettépően zokogott.

Aztán hazament, és odahaza egész nap csak feküdt a kemencén és bőgött, mint a borjú. Ettől fogva soha többé nem kapták rajta Polikejt. Mégis rosszra fordult a sorsa: mindenki tolvajnak tartotta, és amikor eljött a sorozás ideje, úgy volt, hogy mennie kell.

Polikej gyógykovács volt, ezt már említettem. Hogy miképpen lett belőle gyógykovács, azt senki sem tudta, a legkevésbé ő maga. A ménesnél, a lovász mellett, akit később Szibériába küldtek, nem csinált egyebet, mint kitakarította a trágyát az istállóból, néha csutakolta a lovakat, és vizet hordott. Ott tehát nemigen tanulhatta. Később takács lett, majd kertész, azután egy ideig büntetésképpen téglát tört. Majd egy boltoshoz szegődött háziszolgának. Ott sem igen gyakorolhatta ezt a mesterséget. Mégis, amikor legutóbb hazajött, lassacskán elterjedt a híre rendkívüli, sőt kissé természetfölötti gyógyítóképességének. Egyszer-kétszer eret vágott; azután lefektette a lovat, és valamit matatott a combja alatt; azután bevezette a színbe, és véresre vagdosta a bokáját, annak ellenére, hogy a ló rúgkapált, sőt nyöszörgött - mondván, hogy a „patája alatt fölösleges vér van”, amit ki kell engedni... Az egyik parasztnak megmagyarázta, hogy mind a két érből kell vért kibocsátani „a nagyobb könnyebbség okából”, és kalapáccsal ütögette a tompa érvágókést. A fogadós lova hasát átkötötte felesége fejkendőjének leszakított szegélyével. Végül már annyira nekibátorodott, hogy fekélyeket vitriollal permetezett meg, kis üvegcséből saját készítésű szert lottyintott rájuk, és belsőleg is adott, ami éppen eszébe jutott. És minél jobban gyötörte, gyilkolta a lovakat, annál inkább bíztak benne, és annál többen vitték hozzá állataikat.

Úgy érzem; hogy nekünk, művelt embereknek, nem illik kinevetnünk Polikejt. A fogások, amelyeket a bizalom felkeltésére alkalmazott, ugyanazok, amelyek atyáinkat is, bennünket is megtévesztettek, és gyermekeinket is megtévesztik majd. A paraszt, aki térdelve szorítja le egyetlen lova fejét - egyetlen lováét, amely nemcsak drága kincse, hanem szinte családtagja is -, és aki bizalommal és rémülettel tekint Polikej titokzatos, komor arcába, feltűrt ingujja alól kinyúló vékony karjára, kezére, amellyel éppen a fájós helyet nyomogatja, és merészen vág bele az élő testbe, azzal a titkos gondolattal: „Majd csak lesz valahogy!” - és azt a látszatot keltve, mintha tudná, hol a vér, hol a genny, hol az ín, hol az ér, miközben fogai között szorongatja a gyógyító erejű rongyot vagy a vitriolos üvegcsét -, ez a paraszt semmiképpen sem tudja elképzelni, hogy Polikej keze vágásra emelkednék, ha nem tudná, mit csinál. Mert maga a

paraszt képtelen lenne ezt megtenni. S ha egyszer a vágás megtörtént, nem tesz magának szemrehányást érte, hogy megengedte a hiábavaló vágást. Nem tudom, maguk hogy vannak vele, de én pontosan ugyanazt éreztem az orvossal szemben, aki az én kérésemre kínozta a hozzám közelállókat. A lancetta, a titokzatos fehér üvegcse, a vitriol, meg az olyan szavak, mint: daganat, érvágás, genny - talán nem olyan jelentőségűek, mint *neuralgia, reumatizmus, organizmus* és a többi? *Wage du zu irren und zu träumen*[41] - ez nem is annyira költőkre vonatkozik, mint inkább doktorokra és gyógykovácsokra.

3

Ugyanazon az estén, amelyen az újoncok kiválogatására egybegyűlt tömeg zajongott az iroda előtt az októberi éjszaka hideg sötétjében, Polikej ágya szélén ült az asztalnál, és valami lónak való orvosságot kotyvasztott, amelynek rendeltetését maga sem tudta. Volt benne szublimát, kén, glaubersó, meg valami fű, amit Polikej szedett egyszer, mert azt képzelte, hogy jó a tüdőlob ellen, és azóta más betegségek gyógyítására is szívesen alkalmazta. A gyerekek már lefeküdtek: ketten a kemencére, ketten az ágyba; a legkisebbik a bölcsőben feküdt, Akulina mellette ült és font. Az ablakpárkányon fa gyertyatartóban kallódó urasági gyertya rossz csonkja égett; nehogy férje kénytelen legyen félbeszakítani fontos munkáját, Akulina időnként fölállt, és ujjaival megigazgatta, kiegyenesítette a gyertyacsonkot. Voltak olyan szabadgondolkozók, akik Polikejt felfújt nagyságnak és üres embernek tartották. Mások - a legtöbben - tisztességtelen embernek tartották, de mesterségében kiválónak. Akulina, annak ellenére, hogy gyakran szapulta, sőt verte is az urát, kétségkívül a világ első gyógykovácsának és legnagyobb emberének tartotta.

Polikej most valami szert öntött a markába. (Mérleget sohasem használt, és némi iróniával beszélt a németekről, akik mérleggel dolgoznak. „Nem patika ez” - szokta mondani.) Méregette kezében a szert, megrázta: kevésnek találta, és még tízszer annyit öntött hozzá. „Az egészet beleteszem, kiadósabb lesz” - mormogta magában. Hangja hallatára Akulina gyors pillantást vetett urára és parancsolójára, nyilván utasítást várt. Amikor látta, hogy az ügy nem tartozik rá, vállat vont. „Lám, a haszontalan, mit ki nem talál!” - gondolta és újból nekilátott a fonásnak. A papír, amelyből Polikej a port tenyerébe öntötte, az asztal alá esett. Akulina nem tűrhette ezt.

- Anyutka - kiáltotta -, nézd, apád leejtett valamit, szedd fel!

Anyutka kidugta vékonyka, mezítelen lábait a kabát alól, amellyel takaródzott; fürgén, mint a kismacska, az asztal alá bújt, és fölemelte a papírt.

- Tessék, édesapám - nyújtotta oda neki a papírt, és dermedt lábacskáival visszabújt az ágyba.

- Mit lökdösődsz - nyöszörgött kicsi húga selypítve, álmosan.

- Majd adok én nektek! - förmedt rájuk Akulina, és mindkét kislány feje eltűnt a kabát alatt.

- Ha három egész rubelt fizet ezüstben - szólalt meg Polikej az orvosságos üveget rázogatva -, meggyógyítom a lovát. Még így is olcsó - tette hozzá. - Ennyi fejtörésért! Akulina, eredj, kérj egy kis dohányt Nyikitától. Holnap megadom.

Nadrágja zsebéből ócska, valaha festett hársfa pipaszárat vett elő, amelynek szopókáját pecsétviasz pótolta, és ráillesztette a pipa fejét.

---

[41] Merj tévedni, álmodozni!

Akulina letette az orsót, és kiment a kuckóból, anélkül, hogy bárminek is nekiütközött volna, ami elég nehéz volt. Polikej kinyitotta a kis szekrényt, beletette az üveget, és egy üres butykost a szájához emelt: egy csepp vodka sem volt benne. Elkomorult; de amikor az asszony meghozta a dohányt, s ő megtömte pipáját, rágyújtott és visszaült az ágyra, arcáról sugárzott az elégedettség és az olyan ember büszkesége, aki napi munkáját elvégezte. Talán arra gondolt, hogy holnap miképpen ragadja majd meg a ló nyelvét, és önti a torkába azt a csudálatos kotyvalékot; talán arra, hogy az olyan fontos embernek, mint amilyen ő, senki se tagadja meg a kérését és íme, Nyikita is adott dohányt. Jól érezte magát.

Egyszer csak kinyílt az ajtó, amelynek egyik sarka hiányzott, és a putriba beviharzott a *fenti* lány, nem a második, hanem a harmadik, a kicsike, akit főleg küldöncnek használtak. *Fent*, ez a szó, amint azt mindenki tudja, a *kastélyt* jelenti, még akkor is, ha az történetesen lent van. Akszjutka - így hívták a kislányt - mindig úgy repült, mint a kilőtt puskagolyó, s két karja eközben nem hajlott be, hanem úgy járt, mint az inga, sebessége arányában, méghozzá nem is oldalt, hanem teste előtt. Orcája mindig pirosabb volt, mint rózsaszínű ruhája, és nyelve éppoly fürgén mozgott, mint a lába. Most is berepült a szobába, megkapaszkodott a kályhában, és ide-oda himbálózva, lihegve - mert feltétlenül legalább két vagy három szót igyekezett egyszerre kiejteni - a következőt adta elő Akulina felé fordulva:

- Az úrnő parancsolja, hogy Polikej Iljics ebben a pillanatban menjen fel hozzá, azt parancsolta... (Itt megállt Akszjutka és hangosan, mélyet lélegzett.) Jegor Mihajlovics ott járt az úrnőnél, a regrutákról beszéltek, Polikej Iljicset hívatták... Avdotya Mikolavna megparancsolta, hogy ebben a pillanatban menjen fel. Avdotya Mikolavna parancsolta... (ismét sóhajtás következett) még ebben a pillanatban menjen fel.

Akszjutka fél perc alatt sorra végignézett Polikejen, Akulinán, a gyermekeken, akik kidugták fejüket a takaró alól, fölkapott a kályháról egy dióhéjat, megdobta vele Anyutkát, és még egyszer elismételve, hogy „ebben a pillanatban menjen fel”, mint a forgószél kiszáguldott a szobából. Karjai a szokott ingamozgásban jártak előtte, futása irányára merőlegesen.

Akulina ismét felállt, és odanyújtotta urának a csizmáját. Rongyos, ócska katonacsizma volt. Levette a kályháról kaftánját, és odaadta azt is, anélkül, hogy ránézett volna.

- Inget nem váltasz, Iljics?

- Nem - válaszolta Polikej.

Mialatt Polikej némán öltözött, Akulina egyetlenegyszer sem nézett arcába és jól tette, hogy nem nézett rá. Polikej arca sápadt volt, alsó állkapcsa remegett, szemében az a siránkozó, alázatos és mélységesen szerencsétlen kifejezés ült, amely csupán jólelkű, gyenge és bűntudatos emberek arcán látható. Megfésülködött és már kifelé indult, de az asszony megállította: megigazította inge kötőjét, amely kicsüngött, és fejébe nyomta sapkáját.

- Mi az, Polikej Iljics, az úrnő hívatja magát? - hallatszott az asztalos feleségének hangja a válaszfal túlsó feléről.

Az asztalos feleségének éppen aznap reggel támadt heves vitája Akulinával egy lúgosfazék miatt, amelyet Polikej gyerekei kiloccsantottak; ezért mindjárt az első pillanatban megörült, amikor meghallotta, hogy Polikejt az úrnőhöz hívják; bizonyára nem valami kellemes ügyben. Egyébként is ravasz, ármányos, rosszindulatú hölgy volt. Senki sem tudott nála édesebben, szellemesebben visszavágni: legalábbis ő maga meg volt erről győződve.

- Bizonyára a városba akarja küldeni bevásárolni - folytatta tehát. - Úgy gondolom, hogy az effélére megbízható embert választanak, azért küldik magát. Nekem is hozzon egy negyedfont teát, Polikej Iljics.

Akulina visszafojtotta könnyeit, de szája csúnyán elhúzódott. Jaj be szerette volna jól megcibálni annak az alávaló asszonynak, az asztalosnénak a boglyas haját. De azután gyermekeire pillantott, és eszébe jutott, hogy árván maradnak, ő maga pedig katona özvegye lesz; megfeledkezett az asztalosné gonoszságáról, kezébe temette arcát, leroskadt az ágyra, és fejét a párnára hajtotta.

- Mamuszkám, egészen összenomtál engem - nyöszörgött a pösze kislány, és kihuzigálta ingecskéjét anyja könyöke alól.

- Bár pusztulnátok el valamennyien! Minek is szültelek benneteket erre a nyomorúságos világra! - nyögött fel Akulina, és hangos zokogásba tört ki, az asztalos feleségének legnagyobb örömére, aki még nem felejtette el a lúgosfazekat.

4

Eltelt egy fél óra. A kisbaba sírni kezdett. Akulina feltápászkodott az ágyról és megszoptatta. Már nem sírt. Könyökére támasztotta sovány, még mindig szép arcát, pillantását a már-már leégett gyertyacsonkra függesztette és azon tűnődött, hogy minek is ment férjhez, minek kell annyi katona; meg azon is, hogyan fizessen meg az asztalos feleségének.

Azután meghallotta ura lépteit; letörölte könnyeit és felállt, hogy helyet csináljon neki. Polikej nagy hetykén belépett, sapkáját az ágyra hajította, és szuszogva nekiállt vetkőzni.

- No, mi újság? Miért hívatott?

- Hm, hát csak! Polikuska az utolsó ember, de amikor fontos ügyről van szó, hát kit rángatnak elő? Polikuskát!

- Miféle ügyről?

Polikej nem sietett a válasszal; pipára gyújtott és köpött.

- A boltoshoz küld be pénzért.

- Pénzt kell hoznod? - kérdezte Akulina.

Polikej elmosolyodott és bólintott.

- Tyű, de ügyesen bánik a szavakkal! Polikej, aszondja, neked az a híred, hogy megbízhatatlan vagy, csakhogy én tebenned jobban bízom, mint akárki másban. (Polikej jó hangosan beszélt, hogy a szomszédok is meghallják.) Azt ígérted, hogy megjavulsz, aszondja, hát most itt az első alkalom, hogy bebizonyítsam neked, mennyire megbízom benned. Eredj, aszondja, menj be a városba a kereskedőhöz, kérd el tőle a pénzt és hozd el. Aszondom én erre, hogy mi, kegyelmes úrnőm, valamennyien a jobbágyai vagyunk, és úgy kell szolgáljuk, mint az Istent, ezért úgy érzem, hogy kegyelmedért mindenre képes vagyok, és semmiféle kötelességtől nem riadok vissza; amit parancsol, azt megteszem, mert a rabszolgája vagyok. (Ismét elmosolyodott, a gyenge, jólelkű és bűntudatos ember jellemző mosolyával.) Egyszóval, aszondja, elvégzed rendesen? Megértetted-e, aszondja, hogy a sorsod függ tőle? Már hogyne érteném, amikor mindent megteszek? Engem megrágalmaztak, mindenkit be lehet feketíteni, pedig én soha semmivel, még a gondolatommal sem vétettem kegyelmes személye ellen. Egy szó, mint száz, úgy beszéltem neki, hogy egészen ellágyult. Polikej, aszondja, meglásd, te leszel az én első emberem. (Elhallgatott, és megint az a jellegzetes mosoly révedezett arcán.) Tudom én, hogy kell az urakkal beszélni. Előfordult, amikor még napszámba jártam, egyik-másik

belémkötött. De legyen csak alkalmam beszélni vele, úgy megpuhítom, hogy kenyérre lehet kenni.

- Sok pénzt hozol? - kérdezte még Akulina.

- Másfélezer rubelt - válaszolta hanyagul Polikej.

Akulina fejét csóválta.

- Mikor indulsz?

- Holnap reggel, úgy mondta. Vedd, aszondja, amelyik lovat akarod, szólj be az irodába, és eredj isten hírivel.

- Hála neked. Uram! - kiáltott fel Akulina, és keresztet vetett. - Isten segéljen téged. Iljics - tette hozzá suttogva, nehogy a deszkafalon túl meghallják, és megragadta Polikej inge ujját. - lljics, figyelj rám. Jézus Krisztus szent nevére kérlek, esküdj meg a keresztre, hogy útközben egy kortyot sem iszol.

- Hogyisne, majd jut eszembe inni, amikor ennyi pénzt hozok! - dörmögte Polikej. - Valaki a zongorán játszott odabenn, és még hozzá milyen ügyesen, hajjaj! - tette hozzá rövid hallgatás után és elmosolyodott. - Bizonyosan a kisasszony. Így álltam ott előtte, mármint az úrnő előtt, a polc mellett, a kisasszony meg odabenn verte, az ajtó mögött. Ütögette, ütögette, de olyan szépen, hogy még! Bár én tudnék úgy játszani. Sikerülne nekem, biztos, hogy sikerülne. Ügyes vagyok én az efféléhez. Holnap adj tiszta inget.

Boldogan feküdtek le aludni.

5

A gyűlés eközben lármásan folytatódott az iroda előtt. Nem tréfadologról volt szó. Csaknem valamennyi paraszt részt vett az összejövetelen, és mialatt Jegor Mihajlovics az úrnőnél időzött, a sapkák visszakerültek a fejekre, az általános megbeszélésben egyre többen vettek részt, és a hangok egyre erősödtek. Vastag hangok mormolása töltötte be a levegőt; s e mormolás, amelyet nagy ritkán lihegő, rekedtes vagy kiáltozó beszéd szakított meg, mint tenger morajlása csapódott az úrnő ablakához, ideges nyugtalanságot keltvén a hölgyben - olyasféle érzést, amilyent égzengéskor tapasztal az ember. Félt és bosszankodott. Úgy tetszett neki, mintha a hangok egyre erősödnének, a kiáltások egyre gyakoribbakká válnának, és mindjárt-mindjárt történik valami... „Mintha nem lehetne mindent szép csendesen, békésen elintézni - gondolta magában -, vita és kiabálás nélkül, a kereszténvi emberszeretet gyöngéd törvényei szerint."

Sokan beszéltek egyszerre, de valamennyinél hangosabban kiabált Fjodor Rezun, az ács. Neki is két fia volt, és Dutlovékat támadta. Az öreg Dutlov védekezett; előbbre furakodott a tömegben, amelybe eleinte elvegyült, és szinte fuldokolva, széles gesztusokkal, szakállát magasra emelve, annyira dünnyögve beszélt, hogy ő maga is csak nehezen értette, mit mond. Fiai meg unokaöccsei, egyik derekabb legény a másiknál, mögötte álltak, egészen mögéje bújtak, s így az öreg Dutlov olyan volt, mint az anyamadár a „héja-játék"-ban. A héját Rezun személyesítette meg, de nemcsak Rezun egymaga, hanem a többiek is mind, akiknek két vagy csupán egy fiuk volt, tehát csaknem az egész gyülekezet. Ezek valamennyien Dutlov ellen voltak. A dolog úgy állt, hogy harminc évvel azelőtt az öreg Dutlov bátyját elvitték katonának, s ezért ő nem akart most sorra kerülni azokkal együtt, akiknek három fiuk volt, hanem azt szerette volna, ha bátyja katonai szolgálatát számításba veszik, s őt a többi kétgyermekes családdal együtt közös

sorsolásnak vetik alá, hogy így állapítsák meg a harminc újonc személyét. Dutlovon kívül még négyen voltak, akiknek három fiuk volt, de az egyik a sztaroszta volt, s őt az úrnő fölmentette; a második család a legutóbbi sorozáskor állított újoncot; a megmaradt kettőből került ki a két kiszemelt regruta. Egyikük el sem jött a gyűlésre, csupán felesége álldogált búsan a hátsó sorban, lelke mélyén még mindig reménykedve, hátha valamiképpen fordul a szerencse. A másik kijelölt regruta apja, a vörös hajú Roman, szakadt zubbonyban - pedig nem is volt szegény - támasztotta az ajtófélfát, és fejét lehorgasztva hallgatott. Nagy ritkán tekintett csak fel; figyelmesen megnézte, aki a leghangosabban beszélt, majd ismét lehorgasztotta fejét. Csak úgy áradt a szerencsétlenség egész lényéből.

Az öreg Szemjon Dutlov olyan ember volt, hogy mindenki, aki csak egy kevéssé ismerte, habozás nélkül átadott volna neki megőrzésre akárhány száz vagy ezer rubelt. Komoly volt és szerény, istenfélő és tehetős, ezenfelül a templomi elöljáró tisztségét is viselte. Annál feltűnőbb volt most haragos ingerültsége.

Rezun, az ács, ezzel szemben magas, fekete, erőszakos, részeges, vakmerő ember volt, örökké kész arra, hogy gyűlésen, vásáron belekössön úrba vagy parasztba, munkásba vagy kereskedőbe. Most nyugodtan, de maró gúnnyal beszélt; magas termete, zengő hangja, szónoki tehetsége minden előnyét kihasználva támadt neki a tisztes, öreg templomi elöljárónak, aki levegő után kapkodott, és végképp kijött a sodrából.

Többen részt vettek még a vitában: a kerek arcú, fiatalos, szögletes fejű, göndör szakállú, zömök Garaszka Kopilov, a Rezunt követő fiatalabb nemzedék egyik fő szóvivője, aki határozott beszédével tűnt ki, és szavának már bizonyos súlya volt a községi gyűléseken. Azután Fjodor Melnyicsnij, sárga képű, hitvány, keszeg, hajlott hátú fiatal paraszt, ritkás szakállú és apró szemű, örökké epés, mogorva, aki mindennek csak rossz oldalát látta, és gyakorta meghökkentette a gyűlést váratlan és összefüggéstelen kérdéseivel, észrevételeivel. Ezek mind a ketten Rezun pártján voltak. Rajtuk kívül itt-ott még beleszólt a vitába két fecsegő: az egyik, a hatalmas, szőke szakállas Hrapkov, a világ legjobbindulatú ábrázatával mindegyre ezt hajtogatta: „Édes jó barátaim”; a másik, az apró, madárképű Zsidkov meg ezzel kezdte mondókáját: „Majd csak lesz valahogy, testvéreim.” Világosan, érthetően szólt és mindenkihez egyszerre, de tulajdonképpen semmi értelme sem volt annak, amit mondott. Mind a ketten hol az egyik, hol a másik oldalt támogatták, de senki sem hallgatott rájuk. Többen is voltak ilyenek, de ezek ketten állandóan sürögtek-forogtak a tömegben, mindenkinél többet kiabáltak - az úrnő növekvő rémületére -, de éppen ezért senki sem vetett ügyet rájuk. A lárma, kiabálás egészen megbolondította őket, már nem törődtek semmivel, teljesen átengedték magukat a szájjártatás élvezetének. Még sokféle különböző típusú paraszt vett részt a gyűlésen: akadt köztük mogorva, tisztességtudó, egykedvű, fáradt; asszonyok is álldogáltak az emberek mögött - de mindezekről majd legközelebb mesélek, ha Isten megengedi. A parasztok legnagyobb része úgy álldogált a gyűlésen, mint a templomban; a háttérben suttogva házi dolgaikról beszélgettek, arról, hogy mikor kell a kis erdőből behordani a rőzsét, vagy pedig hallgatagon várták, mikor lesz már vége a sok fecsegésnek. Azután ott voltak még a gazdagok, akiknek jólétéhez a gyűlés sem hozzá nem adhatott, sem el nem vehetett belőle semmit. Ezek közé tartozott Jermil, akinek széles arca zsíros fényben ragyogott, s akit a parasztok nagyhasúnak neveztek azért, mert gazdag volt. Ezek közé tartozott még Sztarosztyin, akinek arcán a hatalom önelégült kifejezése terpeszkedett. „Beszéljetek csak - mondotta ez az arc -, engem ez amúgy sem érint. Négy fiam van ugyan, de egyiket sem adom oda.” Nagy néha ezekbe is belekötött egy-egy merészebb szabadgondolkodó, mint Kopilov vagy Rezun; ilyenkor nyugodt, határozott választ adtak, sérthetetlenségük biztos tudatában.

Ha Dutlov hasonlított is az anyamadárhoz a „héja-játék”-ban, de a Dutlov-fiúk egyáltalában nem hasonlítottak madárfiókákhoz; nem csipogtak, nem futkostak riadtan, hanem nyugodtan álltak az öreg mögött. Ignat, a legidősebbik már harmincéves volt; Vaszilij, a második, ugyancsak nős volt már, de katonaságra alkalmatlan; a harmadik, Iljuska, az öreg Dutlov unokaöccse, nemrégiben nősült meg. Fehéren, rózsásan, nyalka bundában (fuvarozni járt) állott nagybátyja mögött, nézelődött, néha meg-megvakarta tarkóját kalapja alatt, mintha az egészhez semmi köze nem volna; pedig éppen őt akarta elragadni a héja.

- Az én nagyapám is katona volt - mondta Rezun -, hát akkor én is kimaradhatok a sorsolásból. Ilyen törvény nincsen, testvér. A múlt sorozásnál Mihejicsev fejét borotválták le, pedig a nagybátyja még most se jött haza.

- Sem apád, sem nagybátyád nem szolgálta a cárt - mondotta ugyanakkor Dutlov. - Te sem szolgálod sem az urakat, sem a községet, csak dorbézolsz, a fiaid meg különváltak tőled. Mert veled nem lehet együtt élni, hát így okoskodol, másokat akarsz bajbahozni, én pedig tíz évig voltam kisbíró, sztaroszta voltam, kétszer is leégtem, senki sem segített rajtam; most meg tönkre akarsz tenni, csak azért, mert nálunk békesség és becsület van a háznál? Adjátok vissza a bátyámat! Bizonyára már rég elpusztult szegény a katonaságnál. Igazhitűek gyülekezete, ítélkezzetek az igazság szerint, Isten törvénye szerint, ne hallgassatok arra, amit egy részeg ember összehord.

Ugyanakkor Geraszim Kopilov így szólt Dutlovhoz:

- A bátyádra hivatkozol, pedig őt nem a községi gyűlés küldte katonának, hanem az uraság, büntetésből, amiért rossz magaviseletű volt. Ez nem lehet mentség a te számodra.

Geraszim még nem fejezte be a beszédet, amikor előlépett a sárga arcú, nyurga Fjodor Melnyicsnij, és mogorván dünnyögte:

- Az uraság úgyis azt adja oda, akit akar, hiába tárgyalsz a gyűléssel. A gyűlés úgy ítélkezett, hogy a fiadnak mennie kell, ha nem tetszik, kérd meg az úrnőt, lehet, azt parancsolja majd, hogy nekem, aki egyedül dolgozom a gyermekeimre, nekem borotválják le a fejemet. Nesze neked törvény - fejezte be epésen; legyintett és visszalépett előbbi helyére.

A vörös hajú Roman, akinek a fiát kijelölték, bólintott és azt motyogta: „Bizony, bizony!” Bosszúságában még le is ült az iroda lépcsőjére.

Egyszerre többen is megszólaltak. A hátulállók továbbra is a maguk ügyeiről beszéltek, de a fecsegők sem feledkeztek meg kötelességükről.

- Így van, így van, igazhitű gyülekezet - ismételte a kis Zsidkov Dutlov szavait - keresztényi módra kell ítélkezni. Szóval keresztényi módra, testvéreim, úgy kell döntést hozni.

- Lelkiismeret szerint kell eldönteni ezt a kérdést, édes jó barátom - mondta a jólelkű Hrapkov, és megragadta Dutlov bundáját, mialatt Kopilov szavait ismételte: - Az akkor az uraság akarata volt, és nem a gyűlés döntése szerint történt!

- Igaz! így volt! - helyeseltek többen.

- Kit hísz te részeg fecsegőnek? - vágott vissza Rezun. - Talán bizony te itattál le engem, mi? Vagy a fiad, akit hóttrészegen szednek föl az útszélen, tán az fogja a szememre vetni? De emberek, minek beszélni, határozni kell. Ha Dutlovot meg akarjátok kímélni, jelöljetek ki egyet azok közül, akiknek két vagy akár csak egy fiuk van, és az öreg majd röhög a markába.

- Menjen Dutlov! Kár a szóért!

- Hát persze! Akinek három fia van, azé az elsőség! - kiáltották egyesek.

- Várjuk meg, mit rendel úrnőnk. Jegor Mihajlovics úgy mondta, a cselédek közül akar állítani valakit - mondta egy hang.

Erre a megjegyzésre némileg csillapodott a vita, de csakhamar újra fellángolt, és személyeskedésbe ment át.

Ignat, akiről Rezun az imént azt mondta, hogy az úton szedték föl, azzal vádolta Rezunt, hogy egy fűrészt lopott valami vándor ácsoktól, és a feleségét részegen félholtra verte.

Rezun azt válaszolta erre, hogy ő a feleségét józanul is, részegen is veri, de az asszonynak az mind kevés, és ezen valamennyien nevettek. A fűrészt illetően váratlanul megsértődött, közelebb lépett Ignathoz, és fenyegetően kérdezte:

- Ki lopta el?

- Te loptad el! - válaszolta minden ijedség nélkül az izmos Ignat, és ő is közelebb lépett Rezunhoz.

- Ki lopta el? Nem te voltál az? - ordította Rezun.

- Nem én, hanem te! - ordította Ignat.

A fűrész után valami lopott ló került sorra, majd holmi zaboszsákok, darabka veteményeskert a faluban, végül egy holttest. A két ember olyan szörnyűséges dolgokat vagdosott egymás fejéhez, hogyha csak századrésze igaz lett volna annak, amivel egymást vádolták, akkor a törvény szerint mind a kettőt legalábbis Szibériába kellett volna küldeni száműzetésbe.

Az öreg Dutlov eközben a védekezés új módját eszelte ki. Nem tetszett neki, hogy a fia úgy kiabál, megállította: „Hagyd abba, ha mondom!” Majd nekiállt fejtegetni, hogy nemcsak azok számítanak háromgyermekes családnak, ahol a három fiú együtt él egy fedél alatt, hanem azok is, akik megosztoztak és külön háztartásban élnek. Példának Sztarosztyint hozta fel.

Sztarosztyin könnyedén elmosolyodott, krákogott és a gazdag paraszt önérzetével simogatva szakállát, azt válaszolta erre, hogy az úrnő akaratától függ. Az ő fia bizonyára megérdemelte, hogy fölmentsék, ha az uraság így rendelkezett.

Ami a megosztott családokat illeti, Geraszim is megcáfolta Dutlov érvelését, mondván: nem kellett volna megengedni, hogy különváljanak, mint ahogy a boldogult uraság alatt volt; hogy késő bánat - ebgondolat, most már az egyedülálló fiút nem lehet odaadni.

- Talán bizony passzióból osztozkodtak? Minek most már a végén tönkretenni őket? - hallatszott innen is, onnan is a „megosztottak” hangja; és a fecsegők csatlakoztak ezekhez a hangokhoz.

- Váltsd meg a regrutát, ha nem tetszik! Van rá pénzed - mondta Rezun Dutlovnak.

Dutlov kétségbeesett mozdulattal összébb rántotta kaftánját, és elvegyült a többiek közé.

- Úgy látszik, megszámoltad a pénzemet - mormogta dühösen. - De lássuk, milyen hírrel jön Jegor Mihajlovics úrnőnktől.

6

Jegor Mihajlovics csakugyan éppen most jött ki a házból. Egyik sapka a másik után lendült a magasba, és amint az ispán közeledett, egymás után bukkantak elő a fejbúbon vagy a homlokon kopaszodó, deresedő, félig vagy egészen ősz, vörös, fekete, szőke fejek, egyre halkultak a hangok, amíg végül egészen elhallgattak. Jegor Mihajlovics megállt az iroda ajtajában, és

arcán látszott, hogy szólni akar. Hosszú felöltőjében, kezeit kényelmetlen módon zsebeibe mélyesztve, szemébe húzott városias sapkájával, amint szélesen szétvetett lábakkal megállt a magas küszöbön és szinte uralkodni látszott e fölemelt és feléje fordított, javarészt öreg és javarészt nagyon szép, szakállas fejeken, Jegor Mihajlovics bizony egészen más képet nyújtott, mint úrnője előtt. Fenséges volt.

- Hát emberek, az úrnő határozata a következő: a cselédek közül egyet sem hajlandó odaadni, tehát akit magatok közül kijelöltök, annak kell mennie. No mármost, három újoncra van szükségünk. Tulajdonképpen két és félre, egy fél meg előre beszámít. Végeredményben mindegy: vagy most, vagy legközelebb.

- Persze, persze! Úgy van! - helyeseltek az emberek.

- Az én véleményem szerint - folytatta Jegor Mihajlovics - Horjuskinnak és Vaszka Mityuskinnak mennie kell, ezt már maga az Isten is úgy rendelte.

- Úgy van, igaz - hagyták helyben a legtöbben.

- A harmadik lehet akár Dutlov, akár egy a kétgyermekesek közül. Hogy akarjátok?

- Dutlov menjen - szólaltak meg többen. - Dutlovnál három fiú van.

És lassan-lassan, majd egyre fokozódón újrakezdődött a kiabálás, ismét szóba került a fűrész, a barázdányi veteményeskert, meg holmi lepedők, amiket az urasági udvarból valaki ellopott. Jegor Mihajlovics már húsz éve vezette a gazdaságot, okos és tapasztalt ember volt. Negyed óráig csak állt és hallgatta a veszekedést; azután egyszerre csöndet parancsolt és elrendelte, hogy Dutlovék vessenek sorsot, melyik menjen a három közül. Megjelölték a kockákat. Hrapkov húzott egyet a kalapból, amelyben megrázták őket; Iljuskáét húzta ki.

- Az enyém-e? Mutasd csak ide - mondta Ilja elcsukló hangon.

Elhallgattak valamennyien. Jegor Mihajlovics még elrendelte, hogy holnapra mindenki hozza el az újoncpénzt, hét kopejkát telkenként, azután kijelentette, hogy minden el van intézve, és feloszlatta a gyűlést. A tömeg megmozdult, a sarkon túl az emberek föltették sapkájukat; beszédjük, lépteik zaja messzire hangzott. Az ispán megállt az ajtóban, úgy nézett a távozók után. Amikor a Dutlov-fiúk befordultak a sarkon, magához szólította az öreget, aki megállt és követte az ispánt az irodába.

- Sajnállak, öreg - mondta Jegor Mihajlovics, és leült a karosszékbe az asztal elé -, de hát rajtad a sor. Kiváltod az unokaöcsédet, vagy nem váltod ki?

Az öreg nem válaszolt mindjárt, csak jelentőségteljesen nézett Jegor Mihajlovicsra.

- Nem, ez elkerülhetetlen - felelte Jegor Mihajlovics kérdő pillantására.

- Örömmel kiváltanám, Jegor Mihajlovics, de nincsen mivel. Két lovam döglött meg a nyáron. Kiházasítottam az öcsémet. Úgy látszik, ez a sorsunk, ez a jutalom azért, hogy tisztességben élünk. Könnyű *neki* beszélni. (Rezunra gondolt az öreg.)

Jegor Mihajlovics végigtörölte arcát és ásított. Láthatóan untatta már az ügy, meg aztán teaidő volt már.

- Ugyan, öreg, ne búsulj - mondta. - Inkább nézz jól utána a pincében, nem találsz-e mégis valahol négy rongyos százast. Olyan önkéntest veszek neked rajta, hogy csuda! Épp a minap jelentkezett nálam egy ember.

- A guberniumban? - kérdezte Dutlov; *guberniumon* a várost értette.

- Nos, megveszed?

- Örömmel tenném. Istenbizony, de...

Jegor Mihajlovics szigorúan félbeszakította:

- No hát hallgass ide, öreg: nehogy Iljuska kárt tegyen magában! Amint érteküldök, akár most, akár holnap, azonnal jöjjön. Te viszed, te felelsz érte, és ha ne adj isten, valami baja történik, a legidősebb fiadat viszem helyette. Megértetted?

- Nem lehetne mégis a kétgyermekesek közül, Jegor Mihajlovics? Igazságtalanság ez így - mondta az öreg és elhallgatott. - A bátyám meghalt a katonaságnál, és most még a fiát is elviszik: miért büntet engem az Isten? - sóhajtott fel; majdnem sírt, és látszott rajta, hogy kész az ispán előtt térdre borulni.

- No, eredj, eredj - mondta Jegor Mihajlovics -, ez a dolgok rendje; nem lehet ellene tenni semmit. Aztán vigyázz Iljuskára; te felelsz érte.

Dutlov megindult hazafelé, botjával elgondolkozva ütögette az út göröngyeit.

7

Másnap korán reggel a cselédház előtt állt az ócska szekér, amelyen maga az ispán is járt, s eléjefogva a széles hátú, csontos pej, amelyet nem tudni, miért, Dobosnak neveztek. Hóval vegyes eső esett, és hideg szél fújt; Anyutka, Polikej idősebbik lánya mégis mezítláb állt a ló előtt. Egyik kezével távolról, látható félelemmel fogta a gyeplőt; a másikkal pedig saját feje fölé tartotta a zöldessárga kacabajkát, amely a családban takaró, bunda, fejkötő, szőnyeg, felöltő és isten tudja, még mi minden egyéb szerepét játszotta. A *kuckóban* nagy volt a sürgés-forgás. Odabenn még sötét volt, az itt-ott papírral beragasztott ablakon át alig-alig hatolt be ezen az esős napon a reggeli szürkület. Akulina nem törődött most sem a kályhával, sem a főzéssel, sem gyermekeivel - a kisebbek még nem keltek föl és fagyoskodtak, mivel takarójukat oda kellett adniok ruhának, s helyébe csupán anyjuk fejkendőjét kapták; Akulina azzal volt elfoglalva, hogy urát felkészítse az útra. Tiszta inget adott rá. Különös gondot okozott neki Polikej csizmája, amely mint mondani szokás, száját tátotta. Először is levette vastag gyapjúharisnyáját - az egyetlent -, és odaadta férjének; azután meg azt találta ki, hogy egy pokrócdarabból, amely az istállóban „kallódott", s amelyet Iljics három napja hozott haza, belső talpat formált a csizmába olyan módon, hogy betakarja vele a lyukakat, és megvédje vele Iljics lábát a nedvességtől.

Polikej Iljics maga felhúzott lábakkal ült az ágyon és azon igyekezett, hogy övét úgy tekerje magára, hogy ne keltse piszkos kötél látszatát. A selypítő, mérges kislányt a *bundában* - amelyet fejére húzott, mégis mindegyre rálépett, és belebotlott a földön - átküldték Nyikitához, hogy sapkáját kölcsönkérje tőle. A nyüzsgést még növelték a cselédek, akik egyre-másra jöttek, és megkérték Iljicset, hogy vásároljon nekik a városban ezt, azt - kinek varrótűt, kinek teát, ennek olajat, annak egy kicsi dohányt. Az asztalos felesége cukrot kért; ez az asszony már arra is ráért, hogy befűtse a szamovárt, és hogy megnyerje Iljics kegyeit, bögrében híg löttyöt hozott neki, amelyet ő teának nevezett. Végül is, bár Nyikita nem adta kölcsön sapkáját, és Polikejét kellett úgyahogy rendbeszedni, azaz visszadugdosni a kilógó kócot és a lyukakat bevarrni Polikej nagy, durva gyógyítótűjével; bár a csizma a pokrócból készült belső talppal eleinte sehogyan sem akart fölmenni a lábára; bár Anyutka félig megfagyott, és már-már elengedte volna a Dobost, ha Maskát a bundában nem állítják helyére, míg utóbb Maskának is le kellett vetnie a bundát, és maga Akulina ment ki a Dobos gyeplőjét fogni - mégis eljutottak odáig, hogy Polikej magára szedte családjának csaknem teljes ruházatát,

csupán a kacabajka meg a mamuszok maradtak otthon, és felült a szekérre; összehúzta magán a kabátot, megigazította a szénát, azután újból összehúzta a kabátját, kezébe fogta a gyeplőszárat, még jobban összehúzta a kabátját, mint ahogyan a nagyon tekintélyes emberek szokták, és elindult.

Miska, Polikej kicsi fia, kiszaladt a ház elé és követelte, hogy vigyék őt sétakocsikázni. A selypegő Maska is kérlelni kezdte apját, hogy vigye „kocikászni, ész neki melege van szuba nélkül isz", így hát Polikej ismét megállította a Dobost, és elmosolyodott jellegzetes félénk mosolyával. Akulina felültette a gyerekeket, odahajolt hozzá és suttogva kérte, ne feledkezzék meg esküjéről, és ne igyék útközben. Polikej elvitte a gyerekeket a kovácsműhelyig, ott lerakta őket, ismét jól beburkolózott, ismét megigazította fején a sapkát, és most már egyedül folytatta útját méltóságteljes ügetésben, miközben orcái kissé rezegtek a rázásban, és lábai oda-odaütődtek a szekér oldalához. Maska és Miska olyan sebességgel és olyan üvöltéssel rohantak haza mezítlábasan a csuszamlós sárban, hogy egy kutya, amelyik a faluból betévedt a cselédházak közé, megpillantva őket, lába közé vette a farkát, és panaszos vonítással menekült, amitől Polikej ivadékainak üvöltése megtízszereződött.

Kutyának való idő volt, a szél csak úgy vágta az ember arcát, a ritkásan hulldogáló, hóval, darával elegy eső Iljics arcába csapott, meztelen kezére, amelyet a jéghideg gyeplőszárral együtt igyekezett ködmöne ujjába rejteni, a bőrrel bevont járomra, és a Dobos vén fejére, aki hátracsapta fülét és hunyorgott.

Aztán egyszerre csak elállt az eső, valamennyire kitisztult; tisztán látszottak a kékes hófellegek, és a nap is mintha megpróbált volna kibújni, de határozatlanul és mélabúsan, akárcsak Polikej mosolya. A rossz idő ellenére Polikej kellemes gondolatokba merült. Íme, ő, akit Szibériába akartak küldeni, akit katonasággal fenyegettek, akit csak az nem szidott és nem vert, aki rest volt hozzá, ő, akit mindig odataszigáltak, ahol a legrosszabb volt - most kocsin megy egy bizonyos *összegért*, méghozzá nagy összegért, és úrnője megbízik benne, az ispán tyelegáján utazik a Dobossal, aki magát az úrnőt is szokta vinni; utazik, akár egy gazdag paraszt, bőrből van a szerszámja, meg a gyeplőszár. Polikej kihúzta magát, megigazította a kilógó kócot süvegében, és maga köré húzta subáját. Egyébként, ha Polikej azt hitte, hogy gazdag paraszthoz vagy fogadóshoz hasonlít, bizony nagyot tévedett. Igaz, mindenki tudja, hogy tízezres vagyonú kereskedő is utazik tyelegán, szíjból készült lószerszámmal; csakhogy az - olyan is, meg nem is. Mondjuk, meglátsz egy embert, szakállast, kék vagy fekete kaftánban egyedül ülni kocsijában: csak rá kell nézned, jól táplált-e a ló, ő maga jó húsban van-e, hogyan ül, hogy van befogva a ló, hogy van megvasalva a tyelega, hogy viseli a ruhát - mindjárt meglátszik, ezresekben vagy százasokban számol-e? Minden tapasztalt ember, ha jobban szemügyre veszi Polikejt, kezén, arcán, nemrég eresztett szakállán, rongyos övén, az így-úgy a szekérderékba hajigált szénán, a Dobos soványságán, a kopott kerékabroncsokon azonnal észrevehette, hogy ez bizony se nem kupec, se nem kereskedő, se nem fogadós, hanem csak nyomorúságos rabszolga, akinek nincsen se ezer, se száz, de még tíz rubelje sem. De Iljics erre nem gondolt, tévedésbe ringatta magát, méghozzá kellemes tévedésbe. Másfélezer rubelt visz haza a mellényzsebében! Ha kedve szottyan, a Dobossal nem hazafelé indul, hanem egyenesen Odesszának, és megy amerre isten vezérli. Csakhogy ő ezt nem teszi meg, hanem híven hazaviszi úrnőjének a pénzt, megmondja neki, hogy őt még ennél nagyobb pénz sem kísérti meg. Amikor az első kocsma elé értek, a Dobos erősen húzott balra, meg akart állni, betérni, de Polikej, bár nála volt a pénz, amit a bevásárlásokra kapott, a Dobos nyaka közé cserdített és továbbhajtott. Ugyanígy cselekedett a másik kocsma előtt is. Délben már leszállt a szekérről, kitárta maga előtt a kereskedőház kapuját, amelyben a pokrovszkojei emberek rendesen megszálltak, kifogta a lovat és szénát vetett neki, ő maga megebédelt a házbeli legényekkel, nem mulasztván el részletesen elmesélni, milyen fontos küldetésben jár; azután a

levéllel sapkájában elment a kertészhez. A kertész ismerte Polikejt, a levél elolvasása után, láthatón kétkedve, többször is megkérdezte, csakugyan neki kell-e átadnia a pénzt. Iljics szeretett volna megsértődni, de nem mert, csupán elmosolyodott azzal a bizonyos mosolyával. A kertész még egyszer elolvasta a levelet, és átadta a pénzt. Polikej ingébe dugta, és hazament szállására. Sem sörház, sem csapszék - semmi sem tudta elcsábítani. Egész lénye kellemes izgalomban volt, többször is megállt az üzletek előtt, amelyek kívánatos holmit kínáltak: csizmát, ködmönt, kucsmát, szövetet, élelmiszert. Rövid álldogálás után azzal a kellemes érzéssel ment tovább: mindezt megvehetném, de nem teszem. A bazárban megvette, amire megbízást kapott, azután alkudozni kezdett egy cserzett subára, amelyért huszonöt rubelt kértek. Az árus szemügyre vette Polikejt, és valami okból nem hitte el, hogy Polikej meg tudja fizetni a bundát; de Polikej mellére ütött, mondván, hogy az egész boltot meg tudná vásárolni, ha éppen kedve tartaná. Felpróbálta a bundát, tapogatta, gyűrögette, szőre közé fújt, még meg is szagolta, s végül sóhajtva letette. „Az ára nem megfelelő. Még ha tizenöt rubelért ideadná" - mondta. A boltos dühösen dobta az asztalra a bundát, Polikej pedig kifordult a boltból, és a legjobb hangulatban ment haza szállására. Megvacsorázott, megitatta, megetette a Dobost, azután fölmászott a kályhára, elővette a borítékot, sokáig nézegette és megkérte az egyik írni-olvasni tudó háziszolgát, olvassa el neki a címzést és a szöveget: „Mellékelve egyezerhatszáz tizenhét rubel papírban." A boríték közönséges papirosból készült, a pecsétek rajta sötétbarna pecsétviaszból voltak, és horgonyt ábrázoltak: egy nagy a középen, a sarokban négy kicsi; egyik oldalára lecsöpögött a pecsétviasz. Iljics mindezt gondosan szemügyre vette, megtapogatta; a borítékon át érezte a bankjegyek éles sarkát. Gyermeki örömöt érzett arra a gondolatra, hogy ekkora pénz van a kezében. Bedugta a borítékot sapkája hasítékába, a sapkát feje alá tette és lefeküdt; de az éjszaka folyamán többször is felébredt és megtapogatta, ott van-e a boríték. És valahányszor hozzányúlt a borítékhoz, eltöltötte az a kellemes érzés, hogy íme ő, Polikej, akit megrágalmaztak és megsértettek, ekkora pénzt hord magánál, és ezt a pénzt becsületesen leszállítja - olyan becsületesen, hogy az ispán se különbül.

8

Éjfél körül a kereskedőlegények meg Polikej arra ébredtek, hogy parasztok kiabálnak és kopogtatnak a kapun. A pokrovszkojei regruták voltak kísérőikkel, összesen tízen: Horjuskin, Milyuskin és Ilja (Dutlov unokaöccse), két helyettes, akit készenlétben tartottak; a sztaroszta, a vén Dutlov meg a szekeresek. Benn a szobában éjjeli mécses égett; a szakácsnő aludt a lócán, a szentképek alatt. A zajra felugrott, és gyertyát gyújtott. Polikej is felébredt, a kályháról nézte a belépő embereket. Egymás után jöttek be, keresztet vetettek, és leültek a lócára. Valamennyien teljesen nyugodtak voltak, olyannyira, hogy lehetetlen lett volna kitalálni, melyik a bevonuló, melyik a kísérő. Köszöntek, tréfálkoztak, enni kértek. Igaz, egyik-másik hallgatag és szomorú volt; mások viszont szokatlanul vidámak voltak - nyilván felöntöttek a garatra. Ezek közé tartozott Ilja is, aki addig sohasem ivott.

- Hát fiúk, vacsorázzunk, vagy feküdjünk le aludni? - kérdezte a sztaroszta.

- Vacsorázzunk - felelte Ilja, kinyitotta bundáját és leült a padkára. - Adjatok vodkát.

- Hagyd már azt a vodkát - vetette oda a sztaroszta, és ismét a többiekhez fordult:

- Hát akkor egyetek kenyeret, fiúk. Minek keltsük fel a háznépet?

- Adj vodkát - ismételte Ilja senkire sem nézve és olyan hangon, amelyből érezhető volt, hogy nem egykönnyen fog elállni követelésétől.

Az emberek megfogadták a sztaroszta tanácsát, a szekerekről kenyeret hoztak be, kvaszt kértek hozzá, azután meg lefeküdtek; ki a padlóra, ki a kemencére.

Ilja időnként megszólalt:

- Vodkát adjatok, ha mondom, vodkát ide!

Hirtelen megpillantotta Polikejt.

- Iljics, hé, Iljics! Te is itt vagy, édes barátom? Látod, én katonának megyek, elbúcsúztam anyámtól, feleségemtől... hogy jajveszékelt! Befogtak katonának! Hozass vodkát.

- Nincs pénzem - válaszolta Polikej. - Hátha, isten adja, alkalmatlan leszel! - tette még hozzá vigasztalásképpen.

- Nem, testvér, olyan vagyok, mint a fiatal nyírfa, soha még betegségnek hírét se hallottam. Hogy lennék alkalmatlan? Hát milyen katonák kellenek a cárnak?

Polikej történetet mondott el erre, hogy egyszer egy paraszt a doktornak egy kékhasú bankót csúsztatott a markába és ezzel kiszabadult.

Ilja közelebb húzódott a kályhához és beszédesebbé vált.

- Nem, Iljics, most már vége, már magam se akarok otthon maradni. A bácsikám jól elintézte a dolgomat. Azt hiszed, nem tudott volna kiváltani? Nem, sajnálja a fiát, meg a pénzét is sajnálja. Hát engem ad oda... Most már magam sem akarnám másképp. (Halkan, bizalmasan beszélt, csöndes szomorúsággal.) Csak az anyámat sajnálom: hogy búsult a drága! Meg az asszonyt: milyen szerencsétlenné tették szegényt minden ok nélkül. Most majd elfonnyad, tönkremegy, mit is magyarázzam? Katonafeleség... Jobb lett volna meg se házasodnom. Minek házasítottak meg? Holnap megjönnek ők is.

- Hogy hoztak el ilyen hamar? - kérdezte Polikej. - Reggel még szó sem volt semmiről, most meg egyszerre...

- Tudod, attól tartanak, hogy kárt teszek magamban - magyarázta Ilja mosolyogva. - Sose félj, nem teszek én olyan bolondot. Nem félek én a katonaságtól sem, csak édesanyámat sajnálom. És minek házasítottak meg? - ismételte búsan, csendesen.

Az ajtó kinyílt, aztán súlyosan becsapódott. Az öreg Dutlov lépett be, sapkáját kezében tartva: fonott bocskora, mint rendesen, óriási nagy volt, mintha kis csónakok lennének a lábán.

- Afanaszij - fordult a háziszolgához és keresztet vetett -, van lámpásod? Meg kéne tölteni a zabostarisznyákat.

Dutlov nem is nézett Iljára; nyugodtan nekiállt meggyújtani a gyertyacsonkot. Kesztyűje, ostora övébe volt dugva, öve akkurátosan meghúzva derekán; mintha csak rendes fuvarral jött volna, olyan köznapi és egyszerű volt az arca, annyira csak a gazdaság gondja tükröződött rajta.

Amikor meglátta nagybátyját, Ilja elhallgatott, arca ismét elkomorult, pillantását valamerre a lóca felé irányította és megszólalt, a sztarosztához intézve szavait:

- Adj vodkát, Jermila. Inni akarok.

Hangja sötéten, fenyegetőn szólt.

- Most akarsz inni? - szólt rá a sztaroszta, miközben bögréjéből hörpintett. - Látod, már mindenki evett, lefeküdt, te meg most akarod kezdeni a garázdálkodást?

A „garázdálkodás” szó nyilván kedvet ébresztett Iljában a garázdálkodásra.

- Sztaroszta, nagy bajt csinálok, ha nem adsz innom.

- Beszélj már te a lelkére - fordult a sztaroszta Dutlovhoz, aki már meggyújtotta a lámpást, de megállt, hallgatta, hogy mi lesz, és sandán, de bizonyos részvéttel nézett unokaöccsére, mintha csodálkoznék gyerekes viselkedésén.

Ilja leszegte fejét és megismételte:

- Adj innom, mert baj lesz!

- Hagyd abba, Ilja - kérlelte a sztaroszta szelíden -, igazán hagyd abba, jobb lesz! - De még be sem tudta fejezni szavait, amikor Ilja felugrott, öklével az ablaküvegbe vágott, és teljes erejéből felordított:

- Nem hallgattok rám, hát nesztek! - És a másik ablakhoz rugaszkodott, hogy azt is betörje.

Polikej Iljics egy szempillantás alatt kétszer meghemperedett, és úgy elbújt a kemence sarkába, hogy felriasztotta az összes svábbogarakat. A sztaroszta elhajította kanalát, és Ilja után vetette magát. Dutlov lassú mozdulattal letette a lámpást, leoldozta övét, csettintett nyelvével, és fejcsóválva odament Iljához, aki már a sztarosztával meg a háziszolgával dulakodott, mert azok nem akarták az ablakhoz engedni. Mindkét karját megragadták és úgy látszott, hogy erősen fogják, de mikor Ilja meglátta nagybátyját, kezében az övvel, ereje megtízszereződött, kitépte magát, és vérben forgó szemmel, ökölbe szorított kezekkel nekiment Dutlovnak.

- Megöllek, te gazember! Te tettél engem tönkre, te, te a rablógyilkos fiaddal, te döntöttél engem a szerencsétlenségbe. Minek házasítottál meg? Ne mozdulj, agyonverlek!

Iljuska rettenetes látványt nyújtott. Arca sötétvörös volt, szeme kidülledt; egész izmos, fiatal teste úgy reszketett, mintha a hideg rázná. Úgy látszott, mintha meg akarná és meg is tudná ölni mind a három férfit, aki nekitámadt.

- A bátyád vérét szívod, te vérszopó!

Valami villant Dutlov örökké nyugodt arcában. Előre lépett.

- Nem hallgattál a szép szóra - mondta és hirtelen, váratlan erővel, villámgyors mozdulattal megragadta öccsét, a földre hemperedett vele, és a sztaroszta segítségével nekiállt összekötözni a kezét. Legalább öt percig dulakodtak; végül Dutlov a másik két ember segítségével föltápászkodott, lefejtette magáról Ilja kezeit, aki subájába kapaszkodott - azután fölnyalábolta Ilját, akinek hátra volt kötözve a karja, és leültette a lócára a sarokba.

- Mondtam, ugye, hogy rosszabb lesz - jegyezte meg, fújt egy nagyot a birkózás után, és megigazította ingét. - Minek vétkezni? Úgyis mindnyájan meghalunk. Adjatok a feje alá valami kabátot - fordult a szolgához -, nehogy megfájduljon.

Ezzel vette a lámpást, öve helyett kötéldarabot kötött a derekára, és kiment a lovakhoz.

Ilja borzas hajjal, sápadt arccal, gyűrött inggel ült a padkán, és úgy nézett szét maga körül, mintha megpróbálna visszaemlékezni, hol is van tulajdonképpen. A háziszolga összeszedte az üvegszilánkokat, és valami subát gyömöszölt az ablakba, hogy ne fújjon be a szél. A sztaroszta visszaült bögréjéhez.

- Hej, Iljuska, Iljuska! Sajnállak én téged, igazán mondom. De hát mit csináljunk? Látod, Horjuskin is nős ember, mégis mennie kell.

- A nagybátyám gonoszsága tesz tönkre - ismételte Ilja konok dühvel. - Sajnálja a magáét... Édesanyám mondta, hogy az ispán ajánlotta, vegyen helyettem egy regrutát. Nem akart, aszondja, nem telik. Hát talán mi öcsémmel nem hoztunk eleget a házhoz?... Gonosz ember a nagybátyám!

Dutlov bejött, imát mormolt a szentképek előtt, levette bundáját, és leült a sztaroszta mellé. A szakácsnő kvaszt, kanalat adott eléje. Ilja elhallgatott, fejét a ködmönre fektette, és lehunyta szemét. A sztaroszta szótlanul rámutatott, és fejét rázta. Dutlov csak legyintett.

- Hogyne sajnálnám! Édes bátyám fia. Nem elég, hogy sajnálom, még azt tartják rólam, hogy gonosztevő vagyok. A felesége hitette el vele - ravasz egy asszony az, hiába fiatal! -, hogy van annyi pénzünk, amennyin megválthatnánk őt. Ezért tesz nekem szemrehányást. Pedig, hogy sajnálom azt a fiút!

- Derék fickó - vélte a sztaroszta.

- De nem bírok vele. Holnap Ignatot küldöm el, meg a felesége is el akar jönni.

- Jól van, küldd csak ide - mondta a sztaroszta, fölkelt az asztaltól, és fölmászott a kemencére.
- Mi a pénz? A pénz csak por és hamu.

- Hát ha volna pénz, ugyan ki sajnálná? - szólalt meg az egyik legény, fejét fölemelve.

- Hej, a pénz, a pénz! Sok baj van miatta! - sóhajtott fel Dutlov. - Semmi a világon annyi bajt nem csinál, mint a pénz, a bibliában is benne van.

- Minden benne van - ismételte a háziszolga. - Egyszer valaki ezt mesélte nekem: volt egyszer egy kereskedő, sok pénzt halmozott fel, semmit se akart maga után hagyni: annyira szerette a pénzét, hogy a sírba is magával akarta vinni. Mikor kezdett haldokolni, meghagyta, hogy a kicsi vánkosát tegyék be vele a koporsóba. Nem sejtettek semmit. Aztán elkezdték keresni a pénzt a fiai: semmit sem találtak. Akkor jutott csak eszébe az egyiknek, hogy biztosan a párnában volt a pénz. A cárig vitték fel az ügyet, végre megengedte, hogy kihantolják. No és mit gondolsz, mit találtak? Kinyitották a koporsót: a kispárnában nincsen semmi, hanem a koporsó tele kígyóval; újból elföldelték. Hát ez lesz a pénzből.

- Bizony, bizony, sok a bűn - jegyezte meg Dutlov, fölállt és imádkozott.

Amikor befejezte az imádságot, ránézett unokaöccsére. Ilja aludt. Dutlov odament hozzá, leoldozta róla övét, azzal maga is lefeküdt. A másik paraszt kiment aludni a lovakhoz.

9

Alighogy minden elcsöndesedett, Polikej, mintha bűnt követett volna el, halkan fölkelt és szedelőzködni kezdett. Maga sem tudta, miért, nem akaródzott neki itt tölteni az éjszakát az újoncokkal. A kakasok egyre gyakrabban szóltak; a Dobos megette a zabot, és az itatóvödör felé húzódott. Iljics befogta és kivezette a parasztszekerek mellett. A sapka, tartalmával együtt, épségben megvolt; és nemsokára a tyelega kerekei ismét a fagyott úton gördültek Pokrovszkoje felé. Polikej csak akkor könnyebbült meg, amikor kiért a városból. Addig folyvást úgy rémlett neki, hogy mögötte üldözők zaja hallatszik, utolérik, megállítják, Ilja helyébe neki kötik hátra a karját, és másnap elviszik a sorozásra. A hidegtől-e vagy a félelemtől, végigfutott hátán a borzongás, és ostorával egyre noszogatta a Dobost. Az első ember, akivel találkozott, pópa volt, magas, téli süvegben, egy félszemű munkással haladt. Polikej még jobban megrettent. A városból kiérve azonban félelme lassan csillapodott. A Dobos lépésben haladt, az út egyre jobban látszott; Iljics levette süvegét, és megtapogatta a pénzt: „Tegyem a

belső zsebembe? - tűnődött. - Ahhoz megint ki kéne gombolkozni. No, még a lejtőig elmegyek, aztán leszállok és rendbeszedem magam. Kívül erősen össze van varrva a sapkám, alul meg a bélésből nem eshet ki. Le sem veszem a fejemről hazáig." Elért a lejtő aljáig, de ott a Dobos saját jószántából úgy nekiiramodott a hegynek, hogy Polikejnek - aki éppen úgy szeretett volna minél előtt hazaérni, mint a Dobos - nem volt szíve megállítani. Minden rendben volt, legalábbis neki úgy tetszett; édes álmokat szőtt úrnője hálájáról, az öt rubelről, amellyel majd megjutalmazza és családja öröméről. Levette sapkáját, még egyszer megtapogatta a levelet, jó mélyen a fejébe nyomta és elmosolyodott. A sapka bársonya viseltes és foszló volt, és éppen mivel Akulina olyan gondosan megvarrta, annál inkább feslett fel a másik oldalán. Polikej éppen azzal a mozdulattal, amellyel mélyebbre igyekezett betolni a levelet a kóc közé, elszakította a sapkát, és a boríték egyik sarka kikandikált a bársony alól.

Lassan megvirradt, és Polikej, aki egész éjjel nem aludt, elszundikált. Sapkáját szemére húzta, és ezzel még jobban kibökte a boríték csücskét. Álmában fejével nekiütődött a ponyvatartó rúdnak. Amikor fölébredt, már közel jártak a házhoz. Első mozdulatával a sapkája után nyúlt, s mivel úgy tapasztalta, hogy szilárdan ül fejében, le sem vette, mert meg volt győződve róla, hogy a boríték is benne van. Megérintette a Dobost ostorával, megigazította a szénát a kocsiban, ismét fölöltötte a gazdag paraszt képét, és fontoskodva pillantgatott maga köré, mialatt a ház felé döcögött.

Itt a konyha, itt a cselédház, amott az asztalos felesége valami vásznat cipel, ott az iroda és ott a kastély, ahol Polikej most mindjárt bebizonyítja, hogy milyen becsületes, megbízható ember, mert „kérem, mindenkire mindent rá lehet fogni", és az úrnő azt mondja erre: „Hát köszönöm szépen, Polikej, nesze neked három...", de talán öt, sőt talán tíz rubel; és még teával is megkínálja, de az is lehet, hogy vodkával. Ebben a hidegben bizony nem ártana. A tíz rubelből meg mulatunk egy jót az ünnepen, csizmát is veszünk. Nyikitának megadjuk a négy és felet, kezdi már nagyon követelni... Vagy száz lépésnyire a háztól Polikej kihúzta magát, megigazította övét, gallérját, levette sapkáját, megigazította a haját, és kényelmesen, sietség nélkül benyúlt a bélésbe. Keze kaparászott a sapkában, gyorsabban, egyre gyorsabban; a másikat is bedugta; arca elsápadt, halotthalvány lett; egyik keze keresztülment a sapkán... Polikej föltérdelt, megállította a lovat, és át- meg átkutatta a tyelegát, a szénát, a vásárolt holmit, tapogatta ködmönét, nadrágját: a pénzt nem találta sehol.

- Uramisten! Hát mi ez? Mi lesz ebből? - üvöltötte és fejéhez kapott.

De nyomban eszébe jutott, hogy valaki megláthatja, így hát visszafordította a Dobost, fejébe nyomta sapkáját, és a csodálkozó, elégedetlen állatot nekihajtotta az útnak, amelyen jöttek.

„Ki nem állhatok Polikejjel menni - gondolta nyilván a Dobos. - Egyszer életében idején etetett és itatott meg, azt is csak azért, hogy azután rútul becsapjon. Pedig hogy igyekeztem, hogy minél hamarabb hazaérjünk! El is fáradtam, most meg, alighogy megéreztem a mi szénánk szagát, megint csak hajszol engem visszafelé."

- Gyí te, ördög gebéje! - rikoltott Polikej könnyektől elfúló hangon, miközben a tyelegán állva rángatta a Dobos száját a gyeplővel, és nagyokat vágott reá ostorával.

10

Aznap senki sem látta Polikejt egész Pokrovszkojéban. Az úrnő néhányszor kérdezősködött utána a délután folyamán, és Akszjutka le-lefutott Akulinához; Akulina azt felelte, hogy Polikej nem érkezett meg, úgy látszik, a kereskedő visszatartotta, vagy pedig a lovával történhetett valami. „Hátha lesántult? - mondotta. - A múltkor is Makszim egy egész napig jött,

egész úton gyalog kellett mennie!" Akszjutka ismét a kastély felé irányította ingáit, Akulina pedig új meg új okokat talált ki, amelyek visszatarthatták urát, és igyekezett megnyugtatni saját magát is - de sikertelenül. Nehéz volt a szíve, a készülődés a másnapi ünnepre sehogy sem haladt a keze alatt. Annál is inkább gyötrődött, mert az asztalos felesége egyre-másra bizonygatta, hogy ő maga látta, amint „egy ember, Iljics szakasztott mása, a *prespektig* hajtott és ott megfordult". A gyerekek is nyugtalanul, türelmetlenül várták apjukat, de egészen más okból. Anyutka és Maska bunda meg kabát nélkül maradtak, tehát még fölváltva sem mehettek ki az utcára, hanem kénytelenek voltak vékony ruhácskájukban csupán a ház körül keringeni kényszerű gyorsasággal, amivel nem kevéssé zavarták a cselédház ki-be járkáló lakóit. Maska egyszer az asztalosné lába közé szaladt, aki éppen vizet hordott; a kislány ugyan már előre bőgni kezdett, ahogy az asszony térdének ütközött, de mikor az asszony alaposan megcibálta a haját, még erősebben rázendített. Amikor éppen nem ütközött bele senkibe, olyankor egyenest beszaladt az ajtón, és a vizescsöbrön át felmászott a kályhára. Polikej személyéért tulajdonképpen csak az úrnő meg Akulina aggódott; a gyerekek csupán a holmival törődtek, ami rajta volt. Jegor Mihajlovicstól úrnője jelentéstétel közben megkérdezte, nem jött-e még meg Polikej, és vajon hol lehet? Az ispán elmosolyodott, azt felelte: „Azt én nem tudhatom", és szemlátomást örült, hogy feltevése igaznak bizonyult. „Már ebédre meg kellett volna jönnie" - tette hozzá jelentőségteljesen.

Pokrovszkojéban egész nap senki nem tudott semmit Polikejről; csak utóbb tudódott ki, hogy a szomszéd parasztok látták, amint sapka nélkül vágtatott végig az úton, és mindenkitől megkérdezte, nem találtak-e egy levelet? Egy másik ember meg az út szélén alva látta őt, mellette a megkötözött ló meg tyelega. „Még azt gondoltam magamban - mesélte az ember -, hogy Polikej részeg, a lova meg két napja nem evett, nem ivott, annyira beesett az oldala." Akulina egész éjjel nem aludt, egyre fülelt, de Polikej az éjszaka folyamán sem érkezett meg. Ha Akulinának nem lettek volna gyermekei, de lett volna szakácsa és szobalánya, még sokkal szerencsétlenebb lett volna; így azonban, amint harmadszorra kukorékoltak a kakasok, és az asztalos felesége matatni kezdett a szomszédban, Akulinának is fel kellett kelnie, hogy nekilásson a tüzelésnek. Vasárnap volt; virradatig meg kellett sütnie a kenyeret, kvaszt kellett készítenie, lepényt sütnie, meg kellett fejnie a tehenet, ruhát, inget kellett vasalnia, megmosdatni a gyerekeket, vizet hordania és gondoskodnia róla, hogy a szomszédasszony ne foglalja el az egész kemencét. Akulina nekifogott a munkának, miközben szüntelenül fülelt kifelé. Odakinn már világos volt, templomba harangoztak; a gyerekek már fölkeltek, de Polikej még mindig nem jött. Este leesett az első hó, egyenlőtlenül feküdt a földeken, az úton meg a tetőkön; most pedig, mintha egyenesen az ünnep tiszteletére tenné, ragyogóan sütött a nap, és fagyott; úgyhogy messzire lehetett látni is, hallani is. De Akulina a kemence előtt foglalatoskodott, fejét egészen beledugta a nyílásba, és úgy elmerült a lepénysütésben, hogy nem hallotta Polikej érkezését, csak a gyerekek ordításából tudta meg, hogy ura hazajött. Anyutka, mint legidősebb, már befaggyazta a haját, és maga öltözött föl. Vadonatúj, még egyszer sem viselt rózsaszínű perkálruha volt rajta, mely olyan mereven állt, mint a fakéreg, és szemet szúrt a szomszédoknak. Haja csak úgy ragyogott a faggyútól: egy fél gyertyacsonkot rákent. Cipőcskéje nem volt éppen új, de finom. Maska még kacabajkában, szurtosan várt sorára, és Anyutka nem engedte a közelébe, nehogy bepiszkítsa új ruháját. Maska éppen az udvaron volt, amikor édesapja befordult a kocsival. „Megérkezett édesapám!" - sivította, hanyatt-homlok rohant be az ajtón Anyutka mellett és bepiszkította őt. Anyutka egyszerre már nem félt, hogy még jobban bepiszkolódik, és azonnal elpáholta Maskát. Akulina pedig nem hagyhatta félbe munkáját. Csak rákiabált a gyerekekre: „Majd adok én nektek! Úgy elverlek, hogy még!" - és hátranézett az ajtó felé. Iljics, tarisznyájával kezében, belépett a tornácra, és azonnal behúzódott a *kuckóba*. Akulinának úgy tetszett, hogy sápadt, és arckifejezése olyan, mintha sírni akarna - vagy mosolyogni? Akulina nem jutott hozzá, hogy pontosan megkülönböztesse.

- No, mi az, Iljics, sikerült? - kérdezte a kályha mellől.

Iljics valamit motyogott; hogy mit, azt Akulina nem értette.

- Mi az? - kiáltotta. - Voltál már az úrnőnél?

Iljics leült az ágyra, riadtan körülnézett és elmosolyodott azzal a bűntudatos és mélységesen szerencsétlen mosolyával. Sokáig nem válaszolt.

- No, Iljics? Miért nem felelsz? - kérdezte ismét Akulina.

- Igen, Akulina, átadtam a pénzt az úrnőnek, és hogy hálálkodott! - szólalt meg egyszerre Polikej és mosolya, pillantása még nyugtalanabbá vált. Lázasan tágra nyílt szemének tétova pillantását különösképpen két dolog vonzotta magára: a kötél, amely a bölcsőhöz volt kötözve, és a benne fekvő gyermek. A bölcsőhöz lépett, és vékony ujjainak gyors mozdulataival elkezdte kioldozni a csomót. Azután szeme ismét a gyermeken akadt meg; de akkor Akulina, kezében a lepényes deszkával, belépett a kuckóba. Iljics gyorsan mellénye alá rejtette a kötelet, és leült az ágyra.

- Mi az, Iljics, rosszul vagy? - kérdezte Akulina.

- Nem aludtam - válaszolta Polikej.

Valami most felvillant az ablak alatt, és egy szempillantás múlva, mint a nyílvessző, berepült Akszjutka, a *fenti* leányka.

- Az úrnő azt parancsolta, Polikej Iljics jöjjön fel ebben a pillanatban - lihegte. - Ebben a pillanatban, parancsolta Avdotya Mihajlovna... ebben a pillanatban.

Polikej Akulinára pillantott, majd a kislányra.

- Azonnal! Mit akarhat még? - mondta olyan egyszerűen és természetesen, hogy Akulina megnyugodott: talán meg akarja jutalmazni Iljicset. - Mondd meg, azonnal megyek.

Fölállt és kiment. Akulina fogta a teknőt, rátette a padkára, az ajtónál álló vödörből, majd a kályhán gőzölgő fazékból vizet öntött belé, feltűrte ujját, és kezével kipróbálta a vizet.

- Gyere, Maska, hadd mosdatlak meg.

A mérges, selypegő kislány bőgni kezdett.

- Gyere ide, te koszos, tiszta inget adok rád. Lódulj már, no! Még a testvéredet is meg kell mosdassam.

Polikej eközben nem követte a *fenti* leánykát, és nem ment úrnője elé, hanem egészen máshová. A tornácról mindjárt a fal mellett meredek lépcső nyílt a padlásra. Polikej kilépett a tornácra, körülnézett, és mivel nem látott senkit, meggörnyedve és csaknem futva, gyorsan és ügyesen felszaladt ezen a lépcsőn.

- Ugyan mit jelenthet, hogy Polikej nem jön? - fordult az úrnő türelmetlenül Dunyasához, aki éppen fésülte. - Hol lehet ez a Polikej? Miért nem jön?

Akszjutka ismét leröppent a cselédházhoz, beszaladt a tornácra és megismételte, hogy Iljicset hívatja az úrnő.

- De hiszen már régen fölment - válaszolta Akulina, aki eközben elkészült Maska mosdatásával, éppen beültette a teknőbe a legkisebbiket, és sivításával mit sem törődve, beszappanozta ritkás hajacskáját. A fiúcska bőgött, arcocskája csupa ránc lett, ügyefogyott kezecskéivel maga

körül kapdosott. Akulina egyik erős kezével a kisfiú puha, kövérkés, csupa gödröcske kicsi hátát támogatta, a másikkal pedig mosdatta.

- Nézz csak utána, nem aludt-e el valahol - szólt még Akszjutka után, és nyugtalanul nézett körül.

Az asztalos felesége eközben fésületlenül, nyitott ruhaderékkal, szoknyáját magasra emelve indult fölfelé a padlásra, hogy lehozza ruháját, amely odafönn száradt. Egyszerre csak rémült sikoltás hallatszott a padlásról, és az asztalosné, mint a bolond, behunyt szemekkel, négykézláb és hátrafelé, inkább gurult, semmint szaladt lefelé a lépcsőn.

- Iljics! - rikoltozta.

Akulina kiejtette kezéből a csecsemőt.

- Fölakasztotta magát! - üvöltötte az asztalosné.

Akulina kirohant a tornácra; nem vette észre, hogy a kisgyerek, mint a gombolyag, hanyatt fordult a teknőben, és lábacskáit égnek tartva, fejjel a víz alá merült.

- A gerendán... lóg... - dadogta az asztalosné, de elhallgatott, meglátván Akulinát. Akulina a lépcső felé tartott, és mielőtt meg tudták volna állítani, felrohant; majd rettenetes sikoltással hanyatt vágódott, mint a holttest, és leesett volna a lépcsőn, ha a mindenhonnan összeszaladó emberek fel nem fogják.

11

Néhány percig az általános zűrzavarban semmit sem lehetett megkülönböztetni. Temérdek ember szaladt össze, valamennyien kiabáltak, összevissza beszéltek, gyerekek és öregasszonyok sírtak. Akulina eszméletlenül feküdt. Végre a férfiak, az asztalos meg az ispán, aki időközben odaérkezett, felmentek a padlásra, és az asztalos felesége huszadszor mesélte el, hogy „semmi rosszra nem gondolok, csak megyek a ruhámért, így megyek, ni: hát látom, ott áll egy ember. Odanézek: mellette fekszik a sapkája kifordítva. Jobban megnézem: hát a lába a levegőben lóbálózik. Véges-végig futott rajtam a hideg! Könnyű ezt így elmondani: egy ember fölakasztotta magát, de nekem ezt látnom kellett! Magam se tudom, hogyan kerültem le onnan. Csak az Isten mentett meg, igazán mondom, az Úr könyörült meg rajtam. Könnyű így elmondani, de micsoda meredek, milyen magas ez a lépcső! Halálra zúzhattam volna magam."

Az emberek, akik fölmentek a padlásra, ugyanígy mondták el a dolgokat. Iljics a gerendán lógott ingujjban, nadrágban, azon a kötélen, amelyet a bölcsőről oldott le. Mellette hevert sapkája kifordított béléssel. Bundáját, kabátját levetette és szép rendesen összehajtogatva, maga mellé tette. Lába a földet érte, de élet már nem volt benne. Akulina magához tért, és ismét a lépcsőhöz rohant, de nem engedték fel.

- Édeszanyám, Szjomka megfulladt - sipított egyszerre csak a selypegő kislány a kuckóból. Akulina kitépte magát az emberek kezei közül, és berohant a sarokba. A gyerek mozdulatlanul feküdt, hanyatt vágódva a teknőben; lábacskái sem mozogtak többé. Akulina kikapta a vízből, de a gyermek nem lélegzett és nem mozdult. Akulina az ágyra dobta, mindkét kezét csípőjére tette, és olyan hangos, ijesztő hahotába tört ki, hogy Maska, aki eleinte vele nevetett, befogta a fülét, és sírva szaladt ki a tornácra. A nép jajgatva, sírva tódult be a kuckóba. A gyermeket kivitték, dörzsölték: de minden hiábavalónak bizonyult. Akulina az ágyon hempergett és úgy nevetett, úgy nevetett, hogy valamennyien megrettentek, akik hallották ezt a nevetést. Ha az ember látta ezt a sokaságot, férfiakat, aggokat, gyerekeket, amint ott tolongtak a tornácon,

akkor értette csak meg, hogy mennyi ember, milyen rengeteg nép lakik tulajdonképpen a cselédházban. Mind sürögtek, mind beszéltek, sokan sírtak, és senki sem csinált semmit. Az asztalos felesége még mindig talált embereket, akik nem hallották elbeszélését; újra meg újra elmondta, hogy a váratlan látvány mennyire megrendítette gyengéd lelkületét, meg azt is, hogy csupán az isten mentette őt meg attól, hogy nyakát törje a lépcsőn. Az öreg szakács, aki női kabátban szaladt ki, elmesélte, hogyan fojtotta magát a halastóba egy asszony még a boldogult uraság alatt. Az ispán küldöncöt menesztett a rendőrkapitányhoz meg a paphoz, és őrséget állított fel. Akszjutka, a *fenti* lány, dülledő szemekkel bámult a lyukon keresztül a padlásra, és bár ott nem látott semmit, mégsem bírt elszakadni és visszamenni úrnőjéhez. Agafja Mihajlovna, aki még az öreg hölgynél volt komorna, teát kért idegei megnyugtatására és könnyezett. Anna néni, a bábaasszony, gyakorlott, kövérkés, olajjal átitatott kezeivel kiterítette a kicsiny halottat az asztalon. Az asszonyok körülállták Akulinát, és szótlanul bámulták. A gyerekek a sarokban szorongtak, anyjukra néztek, és sírni kezdtek, majd elhallgattak, ismét anyjukra pillantottak, és jobban összeszorultak a sarokban. A sihederek meg a férfiak az ajtó előtt álltak, és ijedt arccal bámészkodtak be ajtón és ablakon; semmit sem láttak, semmit sem értettek, és egymást kérdezgették, miről is van szó tulajdonképpen. Egyik azt mondta, hogy az asztalos fejszével levágta a felesége lábát. A másik, hogy a mosónőnek hármas ikrei születtek. A harmadik, hogy a szakács macskája megveszett, és megharapta az embereket. Lassanként azonban híre ment a valóságos eseményeknek, és a hír az úrnő füléhez is eljutott. Amint kitűnt, még arra sem volt idő, hogy előkészítsék: a goromba Jegor minden teketóriázás nélkül elmondta neki, és ezzel annyira feldúlta a hölgy idegeit, hogy utána még hosszú ideig nem tudott magához térni. Odalenn a tömeg már kezdett megnyugodni; az asztalos felesége felállította a szamovárt és teát főzött, s az idegenebbek, akik nem kaptak meghívást, nem találták illendőnek, hogy tovább ottmaradjanak. A fiúk birkózni kezdtek az ajtó előtt. Már valamennyien tudták, hogy mi történt, és keresztet vetve széledezni kezdtek, amikor egyszerre csak felhangzott: „Az úrnő, az úrnő!” - és mindenki újból összesereglett, és egymáshoz nyomult, hogy utat engedjen a hölgynek, de ugyanakkor persze mindenki látni akarta, hogy mit fog csinálni. Az úrnő sápadtan, kisírt szemekkel felment a tornácra, átlépte a küszöböt, és bement Akulina kuckójába. Vagy húsz fej szorongott és pislogott be az ajtón keresztül. Egy állapotos asszonyt úgy összenyomtak, hogy felvisított, de rögtön utána, felhasználva állapotát, legelölre furakodott. Hogyne akarták volna mind látni az úrnőt Akulina kuckójában! A cselédeknek ez olyan volt, mint a bengáli tűz az előadás végén. Hát nem szép az, amikor fellángol a bengáli tűz? És nem szép az, amikor az úrnő selyembe-csipkébe öltözötten belép Akulinához a kuckóba? Az úrnő odalépett Akulinához, és megfogta a kezét; de Akulina elrántotta. Az öreg cselédek rosszallóan ingatták fejüket.

- Akulina! - szólt hozzá az úrnő. - Gondolj a gyerekeidre, vigyázz magadra.

Akulina felkacagott és fölállt:

- A gyerekeim mind ezüstből vannak, mind ezüstből vannak... papírpénzt nem tartok - motyogta hadarva. - Iljicsnek is mondtam, ne fogadj el papirost, látod, most bekentek téged, bekentek kátránnyal. Kátránnyal és szappannal kenték be, nagyságos asszony! Akármilyen koszos valaki, ettől azonnal lejön! - És még rémesebben hahotázott.

Az úrnő félrefordult, és a felcsert hívatta, hozzon mustártapaszt. „Hideg vizet adjatok” - szólt és maga is nekiállt vizet keresni; de amikor megpillantotta a halott gyermeket, aki mellett ott állt az öreg Anna, a hölgy elfordult, és valamennyien látták, hogy zsebkendőjével eltakarta arcát, és sírni kezdett. Az öreg Anna pedig (kár, hogy az úrnő ezt nem látta, tetszett volna neki, hiszen minden az ő kedvéért történt!) betakarta a gyereket egy darabka gyolccsal, kövérkés, ügyes kezével megigazította a karocskáit, és úgy remegtette fejét, úgy csücsörítette ajkát,

olyan érzelmesen hunyorított szemével és úgy sóhajtott, hogy mindenki láthatta belőle csudálatos jószívét. De az úrnő ezt nem látta, egyáltalában semmit sem látott. Egyre jobban zokogott, hisztériás sírógörcs vett rajta erőt; karonfogva támogatták ki a tornácra, karonfogva vezették haza.

„Csak ennyi volt az egész?" - gondolták sokan és szétszéledtek. Akulina mindegyre hahotázott, és zagyvaságokat beszélt. Átvezették egy másik szobába, eret vágtak rajta, mustártapaszokkal rakták tele, jégtömlőt tettek a fejére, de továbbra sem értett semmit, nem sírt, csak nevetett; és olyan dolgokat beszélt és cselekedett, hogy a derék emberek, akik gondozták, maguk sem bírták visszafojtani nevetésüket.

12

Nem volt vidám az ünnep Pokrovszkojéban. A szép idő ellenére az emberek nem mentek ki sétálni; a leányok nem gyűltek össze és nem énekeltek, a fiatal gyárimunkások, akik az ünnepre kijöttek a városból, nem játszottak sem a harmonikán, sem a balalajkán, és nem évődtek a lányokkal. Valamennyien a kuckóban ültek és ha szóltak, akkor is csak nagyon halkan, mintha a gonosz a közelben lenne, és meghallhatná őket. Nappal még csak megjárta valahogyan. De este, amint alkonyodott, vonítani kezdtek a kutyák; hogy a bajt tetézze, még szél is kerekedett, és üvöltött a kéményekben; és az uradalom lakóin olyan félelem vett erőt, hogy akinek volt gyertyája, meggyújtotta a szentkép előtt; aki egyedül volt *kuckójában*, átkéredzkedett a szomszédjához, hogy ott tölthesse az éjszakát, ahol többen vannak; akinek pedig ki kellett volna mennie az ólakhoz, nem ment ki, hanem inkább éhesen hagyta az állatokat arra az éjszakára. A szentelt vizet, amelyből minden családnál akadt egy kis üveggel, mind elhasználták aznap éjjel. Sokan még hallották is, hogy valaki egész éjszaka nehéz léptekkel járkált odafenn a padláson, és a kovács látott egy sárkányt, amint egyenesen a padlásra repült. Polikej *kuckójában* nem volt senki; a gyerekeket és az őrült asszonyt mások vették magukhoz. Csak a halott kicsi gyermek feküdt ott, mellette két vénasszony őrködött, meg egy zarándoknő, aki szent buzgalommal fennhangon olvasta a zsoltárkönyvet, nem a kisgyermek fölött, hanem inkább az egész szerencsétlenség alkalmából. Így kívánta az úrnő. A vénasszonyok meg a zarándoknő maguk is hallották: amint egy-egy vers végére érnek, megremeg odafenn a gerenda, és valaki felnyög. S amint tovább olvasnak: „És Isten feltámadott" - elcsendesedik minden. Az asztalos felesége elhívta magához a komaasszonyát, és egész éjjel a szemét se hunyta le, hanem megitta vele együtt az egész teát, amit egy hétre tartalékolt magának, ők is hallották, amint recsegtek a gerendák, és mintha zsákokat dobálnának odafenn. Az őrtálló parasztok némi bátorságot öntöttek a cselédekbe, máskülönben tán valamennyien meghaltak volna a félelemtől ezen az éjszakán. Az őrök a pitvarban feküdtek szénán, és később azt állították, hogy ők is csuda dolgokat hallottak a padlásról, holott egész éjszaka a lehető legnyugodtabban beszélgettek egymással a katonaságról, kenyeret majszoltak, vakaróztak, és főként - úgy betöltötték a pitvart jellegzetes szagukkal, hogy az asztalosné, amikor elment mellettük, kiköpött és büdös parasztoknak szidalmazta őket. Akárhogyan volt is, az öngyilkos most is ott lógott a padláson, és mintha csak a gonosz maga árnyékolta volna be erre az éjszakára a cselédházat hatalmas szárnyaival, hogy megmutassa hatalmát: közelebb volt az emberekhez, mint valaha. Legalábbis valamennyien így érezték. Nem tudom, igaz volt-e vagy sem. Sőt azt hiszem, egyáltalában nem volt igaz. Azt gondolom, ha ezen a rémséges éjszakán egy bátor ember lámpással vagy gyertyával a kezében, a kereszt jegyének védelme alatt - vagy akár anélkül is - felmegy a padlásra, és a gyertya fényével lassan eloszlatva maga előtt a sötétség rémeit, megvilágítja a gerendákat, a homokot, a pókhálós kéménykürtőt meg az asztalosné

ottfelejtett ruháját, és odamegy Iljicshez; ha azután sem enged a félelem érzésének, hanem fölemeli lámpását arca magasságáig, akkor semmi egyebet nem lát, mint a jól ismert sovány testet, amely lábaival a földet érte (a kötél megereszkedett), s amely élettelenül kissé oldalvást dőlt, az ing nyitott nyakát, amely alól nem látszott kereszt, Iljics mellére ejtett fejét, jóindulatú arcát nyitott szemével, amely nem látott többé semmit, és gyengéd, bűntudatos mosolyát; szigorú nyugalmat és mindenen elömlő csendet. Igazán mondom, az asztalos felesége, amint ágya sarkába húzódva, boglyas hajjal és rémült szemmel meséli, hogy hallja, amint odafenn a zsákok hullanak, sokkal ijesztőbb és borzalmasabb látvány, mint maga Iljics, noha levette nyakáról a keresztet, és a gerendára tette maga mellé.

Fenn, vagyis az úrnőnél, ugyanolyan rémület uralkodott, mint a cselédházban. Az úrnő szobájában kölnivíz- és orvosságszag terjengett. Dunyasa sárga viaszt melegített, és viasztapaszt készített. Hogy az pontosan mire való, azt én nem tudom; de tudom, hogy mindig viasztapaszt készítettek, ha az úrnő beteg volt. Most pedig az izgalom megbetegítette. Dunyasához feljött a nénikéje, és vele töltötte az éjszakát, hogy bátorítsa. A három lány meg ő együtt üldögéltek a cselédszobában, és halkan beszélgettek.

- Ki megy le olajért? - kérdezte Dunyasa.

- Semmi áron nem megyek, akármit mond is, Avdotya Mikolavna - jelentette ki határozottan a második lány.

- Rendben van: menj Akszjutkával kettesben.

- Én egyedül is leszaladok, nem félek semmitől - mondotta Akszjutka, de mindjárt maga is megijedt.

- No, menj, te ügyes, kérj Anna nénitől egy pohárral és hozd fel, ki ne loccsintsd - mondta neki Dunyasa.

Akszjutka egyik kezével összefogta ruháját; így nem tudott ugyan mindkét karjával csapkodni, de az egyiket legalább kétszeres sebességgel lengette haladási irányára merőlegesen és elrohant. Szörnyen félt, érezte, hogy akármit látna vagy hallana, legyen az bár saját eleven szülőanyja - holtan esne össze az ijedtségtől. Rohant, rohant, összehunyorított szemmel, az ismerős ösvényen.

13

„Alszik úrnőd, vagy sem?” - kérdezte hirtelen Akszjutka füle mellett egy vastag paraszti hang. Akszjutka tágra nyitotta összeszorított szemét, és emberi alakot pillantott meg, amely - úgy tetszett - magasabb volt a *cselédháznál*; nagyot sikoltott, és olyan sebességgel száguldott visszafelé, hogy szoknyája majd elmaradt mögötte. Egy ugrással a ház előtt termett, a másodikkal a lányszobában, és vad üvöltözéssel az ágyra vetette magát. Dunyasa, a nénikéje meg a másik lány megdermedtek a félelemtől; de még idejük sem volt magukhoz térni, amikor súlyos, lassú és határozatlan léptek hallatszottak a tornácon, majd az ajtó előtt. Dunyasa beszaladt úrnőjéhez, útközben elejtve a tapaszt; a második szobalány holmi ruhák mögé bújt, amelyek a falon függtek, a néni elszántabb volt, megpróbálta visszatartani az ajtót, de az ajtó kinyílt, és egy öreg paraszt lépett be rajta a szobába. Dutlov volt az, lábán csónakformájú, hatalmas lábbeli. Ügyet sem vetve a leányok ijedelmére, szemével a szentképet kereste, s mivel nem látta meg a bal sarokban függő parányi képet, a szekrényke felé vetett keresztet, amelyben a csészék álltak; azután sapkáját az ablakpárkányra tette, mélyen ködmöne alá nyúlt,

mintha hónalját akarná megvakarni, és onnan levelet vett elő, öt barna pecséttel, amelyek vasmacskát ábrázoltak. Dunyasa nagynénje kebléhez kapott... Nagy nehezen nyögte:

- Jaj, de megijesztettél, Naumics! Még be... szélni is alig tudok! Azt hittem, ütött az utolsó órám.

- Hát szabad ezt? - duzzogta a másik lány, miközben előbújt a ruhák mögül.

- Még úrnőmet is megijesztetted - mondta Dunyasa, aki éppen kilépett az ajtón -, minek jössz így be a lányszobába anélkül, hogy engedélyt kérnél? Látszik, hogy paraszt vagy!

Dutlov bocsánatot sem kérve megismételte, hogy az úrnővel kíván beszélni.

- Nem jól érzi magát - mondta Dunyasa.

Akszjutka ezalatt olyan illetlenül hangos nevetésbe tört ki, hogy fejét ismét az ágy párnái közé kellett rejtenie. Egy teljes óra hosszat nem is tudta onnan kihúzni - hiába fenyegette őt Dunyasa meg a nénikéje - anélkül, hogy ne pukkadozott volna a nevetéstől; mintha megszakadt volna valami rózsás keblében és piros orcáiban. Olyan nevetségesnek találta, hogy valamennyien annyira megijedtek - és ismét a párnák közé dugta fejét, lábával görcsösen kapálózott a levegőben, és egész teste rángatózott.

Dutlov megállt, és figyelmesen megnézte, mintha számot akarna adni magának arról, hogy mi történik a leánnyal. De mivel nem tudta megállapítani, hogy miről van szó, elfordult tőle és folytatta mondókáját.

- Tudniillik a dolog úgy áll, hogy igen fontos ügyről van szó - mondta. - Csak annyit mondjon neki, hogy valaki megtalálta a levelet a pénzzel.

- Miféle pénzzel?

Mielőtt befelé indult, hogy jelentse úrnőjének, Dunyasa elolvasta a címzést, és apróra kikérdezte Dutlovot, hol és miképpen találta meg a pénzt, amelyet Iljicsnek kellett volna hoznia a városból. Miután mindent megtudott, és a szüntelenül prüszkölő kis kifutólányt kituszkolta a folyosóra, Dunyasa bement az úrnőhöz, aki azonban Dutlovot - az öreg legnagyobb ámulatára - mégsem fogadta, és semmi értelmeset nem üzent ki Dunyasával.

- Semmiről sem tudok és nem is akarok tudni - mondta az úrnő -, miféle ember és miféle pénz. Senkit sem tudok és nem is akarok látni. Hagyjon nekem békét.

- Hát akkor mit csináljak? - kérdezte Dutlov, ide-oda forgatva a borítékot. - Nagy pénz ez! Mi van ráírva? - kérdezte Dunyasától, aki ismét felolvasta neki a címzést.

Dutlov mintha még mindig kételkedett volna. Talán azt remélte, hogy a pénz mégsem az úrnőé, és nem jól olvasták fel neki a címet. De Dunyasa újból megerősítette. Dutlov felsóhajtott, ködmönébe dugta a levelet, és menni készült.

- Akkor a rendőrkapitánynak kell odaadnom - mondta.

- Várj csak, még egyszer megpróbálom - állította meg Dunyasa, aki figyelmesen követte a levél eltűnését a paraszt ködmöne alatt. - Add ide azt a levelet.

Dutlov ismét elővette a borítékot, de nem tette bele azonnal Dunyasa kinyújtott kezébe.

- Tessék megmondani, hogy Szemjon Dutlov találta az úton.

- Add csak ide.

- Én csak annyit láttam, hogy levél; aztán egy katona elolvasta, hogy pénz van benne.

- Jól van, add már!

- Haza sem mertem menni előbb, nehogy... - szólt ismét Dutlov, aki még mindig nem tudott megválni az értékes borítéktól. - Ezt is jelentse.

Dunyasa elvette a borítékot, és megint bement úrnőjéhez.

- Jaj istenem, Dunyasa - mondta az úrnő szemrehányóan -, ne beszélj már nekem erről a pénzről. Ha csak eszembe jut az a kis gyerek...

- Az a paraszt, nagyságos asszony kérem, nem tudja, hogy kinek adja át a pénzt - mondta Dunyasa.

Az úrnő felbontotta a borítékot és megremegett, amint meglátta a pénzt. Elgondolkozott.

- Rettenetes ez a pénz, mennyi bajt csinál! - mondta.

- Dutlov hozta, nagyságos asszony. El tetszik küldeni, vagy ki tetszik menni hozzá? Nem hiányzik a pénzből? - kérdezte Dunyasa.

- Nem kell nekem a pénz. Szörnyű pénz, mennyi baj történt már miatta. Mondd meg neki, hogy legyen az övé, ha akarja - kiáltott fel hirtelen az úrnő, és Dunyasa keze után nyúlt. - Igen, igen - ismételte az ámuló Dunyasának -, vigye el az egészet és csináljon vele, amit akar.

- Másfélezer rubel! - jegyezte meg Dunyasa, és könnyedén elmosolyodott, mintha gyermek fecsegését hallgatná.

- Igen, vigye az egészet - ismételte türelmetlenül az úrnő. - Mi az, nem érted, amit mondok? Ez a pénz szerencsétlenséget hoz, soha többé ne beszélj nekem róla. Vigye az a paraszt, legyen az övé, amit talált. Menj, menj már!

Dunyasa kiment a leányszobába.

- Megvan-e mind? - kérdezte Dutlov.

- Számold meg magad - mondta Dunyasa és átadta neki a borítékot -, azt mondta úrnőm, hogy neked adjam át.

Dutlov hóna alá vette a sapkáját, és előrehajolva nekiállt számolni.

- Számvető nincsen?

Dutlov úgy értette, hogy úrnője ostoba, nem tud számolni, és ezért őt bízza meg vele.

- Majd otthon megszámolhatod! A tiéd! A te pénzed! - kiáltott rá Dunyasa haragosan. - Látni sem akarom ezt a pénzt, mondta, add oda annak, aki hozta!

Dutlov nem egyenesedett ki, csak felnézett Dunyasára.

Dunyasa nagynénje összecsapta kezeit:

- Jesszusmáriám, micsoda szerencse! Jesszusmáriám!

A második szobalány nem hitte el.

- Csak nem tréfál, Avdotya Nyikolavna?

- Még mit nem! Úrnőm parancsolta, hogy adjam a parasztnak... No, vidd a pénzedet, eredj - szólt rá Dunyasa Dutlovra, cseppet sem leplezve bosszúságát. - Kinek a baj, kinek a szerencse.

- Nem tréfadolog, másfélezer rubel - sopánkodott a néni.

- Több - hagyta helyben Dunyasa. - No, most gyújthatsz Szent Miklósnak egy tízkopejkás gyertyát - tette hozzá gúnyosan. - Mi az, nem vagy eszednél? Még hagyján, ha egy szegénynek adta volna! De ennek magának is van elege.

Dutlov végtére megértette, hogy ez nem tréfa; nekifogott összeszedni és a borítékba tenni a pénzt, amelyet már széjjelrakott volt, hogy megszámolja, de keze remegett, és folyvást a lányokra sandított, hogy meggyőződjék róla, nem tréfa-e mégis.

- Nézd csak, majd megbolondul az örömtől - mondta Dunyasa, mutatván, hogy ő azért egyformán megveti a parasztot meg a pénzét. - Add ide, majd én berakom.

És ki akarta venni a kezéből. De Dutlov nem engedte; összegyűrte a pénzt, még mélyebben begyömöszölte, és a sapkája után nyúlt.

- Örülsz?

- Nem is tudom, mit mondjak. Éppen olyan, mint...

Nem fejezte be, csak legyintett, elvigyorodott, csaknem sírva fakadt, és kiment a szobából.

Az úrnő szobájában megszólalt a csengő.

- No, mi az, odaadtad?

- Oda.

- Nagyon örült?

- Majd megbolondult.

- Ugyan hívd be. Megkérdem tőle, hogy találta. Hívd ide, nem bírok kimenni.

Dunyasa kiszaladt, és utolérte a parasztot a pitvarban. Sapkáját még nem tette föl, elővette erszényét, és meggörnyedve éppen azon volt, hogy kinyissa; a pénzt fogai között szorongatta. Lehet, úgy gondolta, hogy amíg a pénz nincsen a zacskóban, addig nem is az övé igazán. Amikor Dunyasa utánaszólt, megijedt.

- Mi az, Avdotya... Avdotya Nyikolavna? Csak nem akarja úrnője visszavenni a pénzt? Igazán szólhatna értem egy jó szót, az istenért; hozok ám mézet legközelebb.

- Jó, jó! Ezt már hallottam.

Ismét kinyílt az ajtó, és a parasztot bevezették az úrnőhöz. Sehogy se tetszett az öregnek a dolog. „Jaj visszaveszi" - gondolta, miközben lábait emelgetve, úgy lépkedett, mintha magas fűben járna, és igyekezett minél kevesebb zajt ütni bocskorával, amint keresztülment a szobán. Semmit sem értett és nem látta, mi van körülötte. Tükör mellett ment el, virágokat látott, meg valami parasztot, aki fonott bocskorban magasra emelgeti lábait, festett urat szemén üveggel, valami zöld csöbröt, meg valami fehéret... Nini, a fehér megszólal: az az úrnő. Dutlov semmit sem értett, csak a szemét méregette. Nem tudta, hol van, mindent ködfelhőn át látott.

- Te vagy az, Dutlov?

- Én volnék az, úrnőm. Úgy, ahogy volt, hozzá se nyúltam - dadogta. - Nem örülök neki, Isten látja lelkemet. Még a lovamat is agyonhajszoltam.

- Nos, szerencséd volt - mondta az úrnő jóságos, kissé megvető mosollyal. - Vidd csak, legyen a tiéd.

Dutlov még jobban kidüllesztette a szemét.

- Örülök, hogy neked jutott. Adja isten, hogy hasznodra váljék! Nos, örülsz?

- Hogyne örülnék! De még mennyire örülök, anyácskám! Egész éjjel imádkozni fogok az úrnőért. De még mennyire örülök, hogy a mi úrnőnk életben van, istennek hála. Hiszen én csak egy szegény bűnös vagyok...

- Hogyan találtad?

- Szóval mi az úrnőnkért mindig megteszünk mindent, ami csak telik tőlünk, de nem azért, mert...

- Tetszik látni, már egészen megzavarodott - mondta Dunyasa.

- Az öcsémet vittem sorozásra, hajtottam visszafelé, úgy találtam az úton. Úgy látszik, Polikej véletlenül elejtette.

- No, eredj isten hírével, galambocskám. Nagyon örülök.

- Hát még én, mátuska! - mondta a paraszt.

Azután jutott csak eszébe, hogy meg se köszönte tulajdonképpen, és nem viselkedett úgy, amint illik. Az úrnő és Dunyasa mosolyogtak, az öreg meg kifelé is úgy lépkedett, mintha magas fűben járna, és erővel tartotta vissza magát, nehogy ügetve szaladjon. Még mindig attól tartott, hogy megállítják és elveszik tőle...

14

Amint kiért a szabadba, Dutlov letért az útról a fiatal hársfák közé, még az övét is kioldozta, hogy kényelmesebben vehesse elő az erszényét, és belegyömöszölte a pénzt. Ajkai mozogtak, hol széjjel-, hol összehúzódtak, pedig egyetlen hang sem hagyta el száját. Amikor eltette a pénzt, és újból felkötötte övét, keresztet vetett és tántorogva, mint a részeg, megindult az ösvényen: annyira elfoglalták őt a gondolatok, amelyek elárasztották agyát. Egyszer csak egy parasztot látott maga előtt, aki szembejött vele. Nagyot kiáltott: Jefim volt az, aki doronggal kezében őrként járkált a cselédház körül.

- Nini, Szemjon bácsi - kiáltott fel örvendve Jefimka és közelebb jött. (Jefimkában is reszketett a lélek.) - Hát elvitték a regrutákat?

- El. Te mit csinálsz itt?

- Ideállítottak, hogy őrködjem Iljics fölött, aki felakasztotta magát.

- Hol van?

- Azt mondják, ott lóg a padláson - mutatott Jefimka a sötétben dorongjával a cselédház teteje felé.

Dutlov a fiú kinyújtott karja irányába tekintett, és ámbár semmit sem látott, elkomorult, hunyorított és fejét rázta.

- A rendőrkapitány is megjött - mesélte Jefimka -, a kocsis mondta. - Mindjárt leveszik. Rémséges ez így éjjel, Szemjon bácsi! Semmiért a világon föl nem mennék éjszaka, akárki parancsolná. Még ha agyonverne is Jegor Mihajlics, akkor se mennék.

- Micsoda vétek, micsoda vétek! - ismételgette Dutlov, nyilvánvalóan csupán illendőségből, mert látszott, hogy egyáltalában nem gondol arra, amit mind. Már éppen indult volna tovább a maga útján, de Jegor Mihajlovics hangja megállította.

- Hé, strázsa, ide gyere! - kiáltotta Jegor Mihajlovics a bejárat felől.

Jefimka választ rikkantott.

- Ki volt az a másik ember, aki ott állt veled?

- Dutlov.

- Te is gyere ide, Szemjon.

Amikor közelebb értek, Dutlov a lámpás fényében (a lámpást a kocsis tartotta kezében) megpillantotta Jegor Mihajlovicsot meg egy alacsony termetű állami hivatalnokot kokárdás sapkában, köpenyben: ez volt a rendőrkapitány.

- Ez az öreg is velünk jön - mondta Jegor Mihajlovics, amikor meglátta Dutlovot.

Az öreg szinte meggörnyedt az ijedtségtől; de nem volt menekvés.

- Te meg, Jefimka, te fiatal fickó vagy, szaladj csak föl a padlásra, oda, ahol Iljics fölakasztotta magát, igazítsd meg a lépcsőt, hogy a nagyságos úr fölmehessen.

Jefimka, aki az imént még semmi áron nem volt hajlandó fölmenni a padlásra, most rohanvást indult, bocskora úgy kopogott, mintha fatuskókon járna.

A rendőrkapitány tüzet csiholt, és pipára gyújtott. Két versztányira lakott Pokrovszkojétól, és a kerületi rendőrfőnök éppen a napokban hordta le a sárga földig részegeskedése miatt. Ezért most ügybuzgalmi rohama volt; este tíz órakor érkezett, és haladéktalanul meg óhajtotta tekinteni az öngyilkost. Jegor Mihajlovics megkérdezte Dutlovot, hogy miért van ott. Az öreg útközben elmesélte az ispánnak a megtalált pénz történetét, és azt is, hogy az úrnő miként határozott. Dutlov azt is hozzátette, éppen azért jött, hogy Jegor Mihajlovics beleegyezését kérje. Az ispán Dutlov rémületére látni kívánta a borítékot, és alaposan szemügyre vette. A rendőrkapitány is kezébe vette a borítékot; röviden, szárazon kérdezősködött a körülményekről.

„Hű, most odavan a pénz” - gondolta magában Dutlov, és már mentegetődzni kezdett, de a rendőrkapitány visszaadta neki a borítékot.

- No, a rongyosnak szerencséje volt! - mondta.

- Éppen jókor jött - magyarázta Jegor Mihajlovics. - Most vitte sorozásra az unokaöccsét; így legalább kiválthatja.

- Ahá - morogta a kapitány és előrement.

- Nos, kiváltod Iljuskát? - kérdezte Dutlovtól Jegor Mihajlovics.

- Hogyan váltsam ki? Hátha nem is elég a pénz? Talán már meg is késtem.

- Ahogy gondolod - mondta az ispán; ezzel mindketten a rendőrkapitány után siettek.

Elérték a cselédházat, amelynek tornácán a rossz szagú őrök várták őket lámpással. Dutlov követte őket. A strázsák arca bűntudatot mutatott, ez nyilván nem vonatkozhatott egyébre, mint a szagra, amelyet terjesztettek, mivel semmi rosszat nem követtek el. Valamennyien hallgattak.

- Hol van? - kérdezte a rendőrkapitány.

- Itt - suttogta Jegor Mihajlovics. - Jefimka - fordult a fiúhoz -, te fiatal fickó vagy, eredj előre a lámpással.

Jefimka, aki már megigazította odafenn a deszkát, úgy látszik, teljesen magához tért félelméből. Két-három lépcsőfokot ugorva egyszerre, vidám ábrázattal kúszott fel elöl, olykor-olykor csak azért fordult hátra, hogy lámpásával világítson a rendőrkapitánynak. Jegor Mihajlovics követte a kapitányt. Amikor mind a ketten eltűntek odafenn, Dutlov, aki egyik lábát már a lépcső alsó fokára tette, felsóhajtott és megállt. Eltelt vagy két perc: a lépések elhallgattak a padláson. Úgy látszik, odaértek a holttesthez.

- Szemjon bácsi! Téged hívnak! - kiáltott le Jefimka a lyukon át.

Dutlov felmászott. A rendőrkapitánynak és Jegor Mihajlovicsnak csupán felsőteste látszott a lámpás fényében a gerenda mögött. Mögöttük még valaki állott háttal. Ez volt Polikej. Dutlov átmászott a gerendán, keresztet vetett és megállt.

- Fordítsátok meg - mondta a rendőrkapitány. Senki sem mozdult.

- Jefimka, te fiatal fickó vagy - szólt Jegor Mihajlovics.

A fiatal fickó átlépett a gerendán, megforgatta Iljicset, és megállott mellette, miközben a lehető legvidámabban pillantgatott hol Iljicsre, hol a rendőrkapitányra, mint ahogyan a mutatványos, aki egy albinót, vagy egy Pastrana Juliát[42] vezet elő, tekinget hol a közönségre, hol meg az általa bemutatott látványosságra, jelezvén, hogy készségesen teljesíti a nézőknek minden kívánságát.

- Fordítsd meg jobban.

Iljics még jobban megfordult, kezét könnyedén meglóbálta, és lábát végighúzta a homokon.

- Gyerünk, szedjétek le.

- Parancsolja, hogy levágjuk, Vaszilij Boriszovics? - kérdezte Jegor Mihajlovics szolgálatkészen. - Baltát ide, fiúk!

Az őröknek meg Dutlovnak kétszer is kellett szólni, míg közelebb jöttek. A fiatal fickó azonban már úgy bánt Iljiccsel, mint a levágott ürüvel. Végre elvágták a kötelet, levették a testet és betakarták. A rendőrkapitány kijelentette, hogy holnap majd eljön az orvos, és elbocsátotta az embereket.

15

Dutlov ajkai hangtalanul mozogtak, amint hazafelé indult. Eleinte félt és rosszul érezte magát, de ahogy egyre közelebb ért a faluhoz, ez a rossz érzés elmúlt, és az öröm egyre jobban elhatalmasodott lelkében. A faluban énekszó hallatszott, ittas hangok gajdolása. Dutlov sohasem ivott, és most is egyenesen hazament. Már késő volt, amikor belépett a házba. Öreg felesége aludt. Idősebbik fia az unokákkal a kályhán hált, második fia a kamrában. Csupán Iljuska felesége nem aludt; szennyes, cseppet sem ünnepi ingben, hajadonfőtt ült a padkán és jajgatott. Nem ment ki ajtót nyitni Dutlovnak, csak még hangosabban jajveszékelt és panaszkodott, amikor az öreg belépett a szobába. Az öregasszony véleménye szerint igen szépen és folyékonyan jajveszékelt, holott fiatal koránál fogva még nemigen lehetett benne nagy gyakorlata.

Az öregasszony fölkelt, és vacsorát készített férjének. Dutlov elkergette Iljuska asszonyát az asztaltól. „Elég, elég!” - morogta. Akszinya fölkelt az asztaltól, végigfeküdt a padkán, és

[42] Julia Pastrana: mexikói táncosnő, akinek arcát és testét hosszú szőr borította.

tovább óbégatott. A vénasszony szótlanul szolgálta fel az ételt, és azután leszedte az asztalt. Az ember se szólt egyetlen szót sem. Imádkozott, felböfögött, megmosta kezét, azután leakasztotta a szegről a számvetőt, és bement a kamrába. Ott először az öregasszonnyal sugdosódott sokáig, azután az öregasszony kijött, ő meg nekiállt a számvetőt csattogtatni; végül becsapta a láda födelét, és lemászott a pincébe. Sokáig matatott a kamrában meg a pincében. Amikor kijött, a szobában már sötét volt, nem égett a mécses. Az öregasszony, aki napközben olyan csöndes volt, hogy hangját sem lehetett hallani, már leheveredett alvóhelyére, és hortyogása betöltötte a szobát. Iljuska lármás felesége is aludt már; alig hallhatóan lélegzett. A padkán aludt, ruhástul, úgy, amint volt, még a feje alá sem tett semmit. Dutlov imádkozott, majd pillantása Iljuska asszonyára esett, fejét csóválta, eloltotta a mécsest, megint felböfögött, azután fölmászott a kályhára, és lefeküdt unokája mellé. A sötétben ledobta bocskorát, hanyattfeküdt és a keresztrudat nézte a kályha fölött, amely alig-alig látszott a sötétben. A svábbogarakra fülelt, amint motoztak a falon, a sóhajokra, a horkolásra, meg arra, hogy az alvók egyik lába a másikhoz súrlódott; az udvarról behallotta az állatok neszezését. Soká nem jött álom a szemére; fölkelt a hold, a kunyhóban világosabb lett, a sarokban meglátta Akszinyát, meg még valamit, amit nem tudott pontosan megkülönböztetni: fia felejtette-e ott ujjasát, vagy az asszonyok tettek-e oda valami csöbröt, vagy valaki áll-e ottan? Elszundikált-e vagy sem, maga sem tudta, de újra meg újra odapillantott... Nyilvánvalóan az a sötét szellem, amely Iljicsnek szörnyű tettét sugalmazta, s melynek közelségét az udvari cselédek is érezték ezen az éjszakán, szárnyát megsuhogtatta a falu fölött is, Dutlov kunyhója fölött is; hiszen ebben a kunyhóban feküdt most az a pénz, amelynek segítségével ő Iljicset romlásba döntötte. Legalábbis Dutlov az ő jelenlétét érezte; és úrrá lett rajta a rettegés. Sem aludni, sem fölkelni nem volt ereje. Arról a meghatározhatatlan valamiről, amit látott, eszébe jutott Iljuska, összekötözött keze; eszébe jutott Akszinya arca és folyékony jajveszékelése; eszébe jutott Iljics tehetetlenül lötyögő kezével. Hirtelen úgy rémlett, valaki elhaladt az ablak előtt. „Mi lehet az, talán a sztaroszta jár körül, hogy valamit kihirdessen?” - gondolta magában. „De hogy nyitotta ki az ajtót? - döbbent meg, amikor odakinn lépéseket hallott. - Vagy talán az asszony nem zárta be a reteszt, amikor kiment a tornácra?” A hátsó udvarban a kutya vonítani kezdett, *ő* pedig járkált a pitvarban - így mesélte később az öreg -, mintha keresné az ajtót, elhaladt mellette, majd ismét végigtapogatta a falat, megbotlott a csöbörben, amely csörömpölve megszólalt. Azután megint tapogatódzott, mintha a kilincset keresné. Már meg is fogta a kilincset. Az öreg az egész testében megremegett. Már lenyomta a kilincset, és bejött emberi alakban. Dutlov most már tudta, hogy *ő* az. Keresztet akart vetni, de nem bírt. A *másik* pedig az asztalhoz lépett, a rajta levő abroszt lehúzta, és a földre dobta; azután felmászott a kályhára. Az öreg most már felismerte, hogy Iljics alakját öltötte magára. Fogait vicsorította, kezeit lóbálta. Fölmászott a kályhára, egyenest rávetette magát az öregre, és fojtogatni kezdte.

- Az én pénzem! - mondta Iljics.

- Eressz el, nem teszem - akarta volna mondani Szemjon, de nem bírta.

Iljics úgy fojtogatta, mintha hatalmas kőszikla nehezednék mellére. Dutlov tudta, hogy elengedné őt, ha imádságot mondana, és azt is tudta, melyik imádságot kellene elmondania - de éppen azt az imádságot nem tudta kinyögni. Unokája mellette aludt. A kisfiú most hirtelen élesen felsikoltott és elsírta magát; nagyapja egészen a falhoz lapította. A gyerek kiáltása felszabadította valamennyire az öreg ajkait. „És feltámadt az Úr” - dadogta. A *másik* szorítása kissé engedett erre. „És az ő ellenségei széjjelszóratnak...” - dadogta tovább Dutlov. A *másik* leszállt a kályháról. Dutlov hallotta, amint két lába dobbant a padlón. Dutlov egymás után mondta fel valamennyi imádságot, amit csak tudott. A *másik* az ajtó felé ment, megkerülte az asztalt, és úgy bevágta az ajtót, hogy megremegett belé a ház. Mégis mindenki aludt tovább, kivéve az öreget és unokáját. Az öreg megállás nélkül imádkozott, egész testében remegve, a

kisfiú elalvófélben sírt, és nagyapjához bújt. Ismét minden elcsöndesedett. Az öreg mozdulatlanul feküdt. Azután kakas kukorékolt éppen a füle mellett, a fal túlsó oldalán. Hallotta, amint a tyúkok mozgolódnak; egy fiatal kakas megpróbált ugyanúgy kukorékolni, mint az öreg, de nem sikerült. Azután valami megmozdult Dutlov lábainál; a macska volt az, aki puha talpacsaival leugrott a kályháról, és az ajtónál nyávogásba fogott. Az öreg fölkelt, fölhúzta az ablakot: az utca sötét volt és sáros, a kocsi ugyanott állt az ablak alatt, ahol tegnap este. Keresztet vetett, és mezítláb kiment az udvarra a lovakhoz; ott is lehetett látni, hogy a *másik* ott járt. Egy kanca, amely az eresz alatt állott, lábával belegabalyodott a vezetékbe, széjjelszórta a pelyvát, és most fölemelt lábbal, félrefordított fejjel várta gazdáját. Egy kis csikó beleesett a trágyába. Az öreg talpra állította a csikót, kibogozta a kanca lábát, abrakot szórt és visszament a kunyhóba. Addigra az öregasszony is fölkelt, és meggyújtotta a mécsest.

- Keltsd fel a fiúkat - mondotta Dutlov -, bemegyünk a városba. - Azzal meggyújtott egy viaszgyertyát a szentképek előtt égő mécses tüzéről, és lemászott a pincébe. Amikor onnan feljött, már nemcsak nála, hanem valamennyi szomszédjánál is lámpást gyújtottak. A fiúk is fölkeltek és készülődtek. Az asszonyok ki-be járkáltak vödrökkel, tejessajtárokkal. Ignat befogott az egyik szekérbe; a kisebbik fiú a másik szekeret kente. A fiatalasszony már nem jajgatott, rendbeszedte magát, fejét bekötötte kendővel, és a padkán ült a szobában, úgy várta, mikor indulnak a városba, hogy elbúcsúzhasson urától.

Az öreg különösen szigorúnak mutatkozott. Egyetlen szót sem szólt senkihez, új kaftánt vett föl, körülkötötte övét, és az egész Iljics-féle pénzt keblébe dugva átment Jegor Mihajlovicshoz.

- Mit babrálsz? - kiáltott rá Ignatra, aki a már megkent tengelyt fölemelte, és forgatta rajta a kerekeket. - Mindjárt visszajövök, addigra készen légy!

Az ispán nemrég kelt föl, teát ivott, és maga is a városba készült a sorozásra.

- Mi kell? - kérdezte Dutlovtól.

- Ki akarom váltani a gyereket, Jegor Mihajlics. Legyen olyan szíves... A minap azt mondta, hogy ismer a városban egy önkéntest. Oktasson ki, hogyan fogjak hozzá, mi nem értünk ezekhez a dolgokhoz.

- No hát mégis meggondoltad?

- Meggondoltam, Jegor Mihajlics. A bátyám fia; sajnálom. Akármilyen is, de sajnálom. Úgyis csak bajt hoz ez a pénz. Oktasson ki, legyen olyan szíves - ismételte és mélyen meghajolt.

Jegor Mihajlovics, amint ez hasonló esetekben szokása volt, sokáig szótlanul és elgondolkozva csettintgetett ajkaival, majd, miután átgondolta az ügyet, két levélkét írt és elmagyarázta, hogyan és mit kell tenni a városban.

Amikor Dutlov hazaért, a fiatalasszony már elhajtott Ignattal, és a szürke-tarka, nagyhasú kanca teljesen befogva várakozott a kapu előtt. Dutlov lemetszett egy vesszőt a sövényről, begombolkozott, felült a kocsira, és rávágott a lóra. Annyira hajszolta a kancát, hogy a hasa azonnal beesett, és Dutlov rá sem nézett, nehogy megsajnálja. Az a gondolat gyötörte, hogy valamiképpen lekési a sorozást, Iljuskát elviszik katonának, és az ördögi pénz a nyakán marad.

Nem szándékozom részletesen leírni Dutlov kalandjait ezen a délelőttön; csak annyit mondok, hogy kedvezett neki a szerencse. A gazdánál, akihez Jegor Mihajlovics levele szólt, volt egy mindenre kész önkéntes, aki már huszonhárom rubelt felélt nála, s akit már a katonaságnál is alkalmasnak találtak. A gazda négyszázat kért érte, de egy városi kereskedő, aki már harmadik

hete járt a nyakára, mindenáron háromszázért akarta megkapni. Dutlov két szóval elintézte az ügyet. „Háromszázhuszonötöt adok” - mondta és kezét nyújtotta, de olyan kifejezéssel, hogy mindjárt látnivaló volt: hajlandó többet is ígérni. A gazda elhúzta a kezét, és továbbra is négyszázat kért. „Háromszázhuszonöttel nem elégszel meg?” - ismételte Dutlov, miközben bal kezével megragadta a gazda jobbját és úgy tett, mintha belé akarna csapni jobb kezével. „Nem? No hát isten neki - jelentette ki hirtelen, és olyan erővel csapott bele a gazda tenyerébe, hogy az ütés hevében egész testével elfordult tőle. - Hát ha már úgy kell lennie, adok háromszázötvenet. Készítsd a kvitánciát. Hozd ide a fickót. És most a foglalót: két piros bankó elég lesz, mi?”

Dutlov kioldozta övét, és előkotorta a pénzt.

A gazda nem húzta ugyan el a kezét, de mégsem egyezett még egészen bele az üzletbe; a foglalót nem fogadta el, és valami áldomásról beszélt, meg arról, hogy az önkéntest meg kell vendégelni.

- Ne vétkezz - unszolta Dutlov és a markába gyömöszölte a pénzt -, mindannyian meghalunk! - Olyan gyöngéd, oktató és meggyőző hangon beszélt, hogy a gazda beadta a derekát:

- Rendben van, no, mit csináljak? - Még egyszer belecsapott Dutlov markába, és imádságot mormolt. - Isten áldása legyen rajta! - mondta.

Felköltötték az önkéntest, aki még aludt a tegnapi dorbézolás után, alaposan szemügyre vették, és valamennyien együtt elmentek a hivatalba. Az önkéntes vidám volt, rumot kívánt erősítésül a múlt esti mámor után, kapott is rá pénzt Dutlovtól, és csak akkor szállt inába a bátorsága, amikor beléptek a hivatali előszobába. Sokáig ácsorogtak ott az előszobában, az öreg gazda kék kaputjában és a rövidbekecses önkéntes; szemöldöküket húzogatták, szemüket meregették, sokáig sugdolóztak, valahová kéredzkedtek, valakit kerestek, nem tudni, miért, minden írnokot megsüvegeltek, hajlongtak és elgondolkozva hallgatták a döntést, amelyet egy írnok, a gazda ismerőse, közölt velük. Már-már úgy látszott, semmi remény rá, hogy az ügyet még aznap elintézzék, és az önkéntes jókedve, fesztelensége is kezdett visszatérni, amikor Dutlov megpillantotta Jegor Mihajlovicsot. Azonnal hozzáakaszkodott, és hajlongva kérlelni kezdte. Jegor Mihajlovics olyan hatásosan segített, hogy három órakor az önkéntest, legnagyobb ámulatára és rosszallására, bevezették a terembe, odaállították a sorozóbizottság elé, és általános vidámság közepette, amely valami okból az ajtónállótól az elnökig mindenkit elfogott, levetkőztették, haját leborotválták, ismét felöltöztették és kiküldték az ajtón. Öt perc múlva Dutlov leszámlálta a pénzt, átvette a nyugtát, elbúcsúzott a gazdától meg az önkéntestől, és elment szállására a kereskedőhöz, ahol a pokrovszkojei újoncok voltak. Ilja a fiatalasszonnyal a konyha sarkában ült. Amint az öreg belépett, elhallgattak és alázatos, de rosszindulatú pillantásokkal méregették. Az öreg legelébb imádkozott, mint mindig, azután megoldotta övét, valami papirost vett elő, és behívta a házba idősebbik fiát, Ignatot, meg Iljuska édesanyját, aki az udvaron várakozott.

- Ne vétkezz, Iljuska - mondta és odalépett unokaöccséhez. - Tegnap este olyan szavakat szóltál... Hát azt hiszed, nem sajnállak? Emlékszem, amikor bátyám rám bízott téged. Azt hiszed odaadnálak, ha módomban állna? Látod, Isten megáldott, szerencsém volt, nem sajnáltam érted a pénzt. Itt az írás - mondta ünnepélyesen, letette az asztalra a nyugtát, és óvatosan kisimította görcsös, merev ujjaival.

Valamennyi pokrovszkojei paraszt betódult a szobába, bejöttek a kereskedő szolgái és még idegenek is. Valamennyien kitalálták, hogy miről van szó, de senki sem szakította félbe az öreg ünnepélyes beszédét.

- Itt az írás! Négyszáz rubelt adtam érted. Most már ne szidalmazd a bátyádat!

Iljuska felállt, de hallgatott, mert nem tudta, mit szóljon. Szája remegett az izgalomtól; öreg édesanyja odalépett hozzá, felzokogott és a nyakába akart volna borulni, de az öreg Dutlov kezének lassú, parancsoló mozdulatával félretolta az asszonyt, és folytatta beszédét:

- Tegnap este olyan szóval illettél engem - ismételte -, hogy azzal a szóval a szívembe hasítottál, mint egy késsel. Apád haldokolva gondjaimra bízott, olyan voltál nekem, mintha édes fiam lennél, és ha valamivel megbántottalak... hát valamennyien bűnösök vagyunk. Így van-e, igazhitűek? - fordult a körülálló parasztokhoz. - Itt az édesanyád, itt a fiatal feleséged, nesztek a kvitáncia. Mit törődöm a pénzzel! Ti pedig bocsássatok meg nekem, a Krisztus nevére kérlek!

Azzal az öreg felhajtotta kabátja szélét, lassan térdre ereszkedett, és meghajolt Iljusa és fiatal felesége lába előtt. Hiába igyekeztek a fiatalok visszatartani, nem kelt fel előbb, csak miután homlokával a földet érintette. Akkor fölállt, lerázta magáról a port, és leült a padkára. Iljuska anyja és a fiatalasszony bőgtek a boldogságtól; a tömegben helyeslő hangok hallatszottak. „Ez az igazság, Isten törvénye szerint" - mondta az egyik. „Mi a pénz! Pénzért ilyen legényt nem vehetsz" - mondotta a másik. „Micsoda öröm - így a harmadik -, derék ember, az szentigaz." Csak a parasztok, akiknek sorozásra kellett menniük, nem szólták semmit, és csöndesen kisomfordáltak az udvarra.

Két órával később Dutlovék két szekere már elhagyta a külvárost. Az elsőben, amelybe a beesett hasú, verejtékes nyakú, deres kanca volt fogva, az öreg Dutlov ült Ignattal. A szekérderékban nagy kalácsok és pereckötegek zötyögtek. A második szekéren, amelyet senki sem hajtott, a fiatalasszony foglalt helyet ünnepélyesen és boldogságtól sugározva, anyósával együtt; mindkettő feje kendővel bekötve. A fiatalasszony butykost tartott ölében. Iljuska meggörnyedve, kipirult arccal zötyögött a kocsi elejében, háttal a lónak, kalácsot majszolt, és szüntelenül fecsegett. A hangok, a szekerek zörgése a kövezeten, a lovak prüszkölése - mindez egyetlen vidám lármába olvadt össze. A lovak jókedvűen csapkodtak farkukkal, és egyre gyorsabban ügettek, mivel érezték, hogy hazafelé mennek. A gyalog vagy kocsin arrahaladók önkéntelenül mind megfordultak a jókedvű család után.

Amikor éppen kiértek a városból, újonc csapatot pillantottak meg. A kis csoport egy kocsma körül álldogált körben; egy regruta, azzal a természetellenes arckifejezéssel, amely minden borotvált fejű ember sajátja, szürke sapkáját tarkójára tolva, nagy buzgón pengette balalajkáját, egy másik, sapka nélkül, kezében vodkáskulaccsal, táncolt a kör közepén. Ignat megállította lovát és leszállt, hogy meghúzza az istrángot. Dutlovék valamennyien kíváncsian, helyeslően és jókedvűen szemlélték a táncoló fiút. A regruta nem látott senkit, de mintha érezte volna, hogy az őt csodáló közönség egyre növekszik, s ez csak növelte erejét, ügyességét. Nagyszerűen táncolt. Szemöldökét összevonta, pirospozsgás arca mozdulatlan volt; ajka mosolyra húzódott, de ez a mosoly már régen elvesztette értelmét. Úgy látszott, minden lelkierejét igénybe veszi az a feladat, hogy minél gyorsabban rakja egyik lábát a másik mögé, hol sarkával, hol cipője orrával rúgva a port. Néha hirtelen megállt, a balalajkásra kacsintott, mire az még hangosabban rezegtette a húrokat, sőt ujjai csontos bütykével még dobolt is hangszerén. Megállt a regruta, de amikor nem mozdult, akkor is szinte táncolni látszott egész testével. Azután lassan-lassan megindult, vállait rezegtette, nagy hirtelen felugrott, röptéből leguggolt, és vad üvöltéssel guggoló táncba kezdett. A gyerekek nevettek, az asszonyok fejüket csóválták, a férfiak helyeslően mosolyogtak. Égy öreg altiszt csöndesen állt a táncoló mellett, és olyan arcot vágott, mintha azt mondaná: „Ti még csodálkoztok ezen, de mi már mindezt régóta ösmerjük." A balalajkás, úgy látszik, belefáradt a játékba, lustán körülnézett, hamisan csengő akkordot fogott, ujjaival megkopogtatta hangszerét, és a tánc véget ért.

- Hé, Aljoha - szólt a balalajkás a táncolóhoz, és Dutlovra mutatott -, nézd, itt a keresztapád!

- Hol? Hol vagy, édes barátom? - rikkantott Aljoha: ő volt az az újonc, akit Dutlov megvásárolt. Fáradt lábain botladozva, a vodkáskulacsot magasra emelve közeledett a szekérhez. - Miska! Poharat! - kiáltotta. - Gazduram! Drága jó barátom! Micsoda öröm, igazán!... - rikoltotta. Ittas feje a szekérre hanyatlott, és az embereket, asszonyokat vodkával kínálgatta. Az emberek ittak, az asszonyok elhárították. - Édes rokonaim, mivel ajándékozhatnálak meg benneteket? - kiáltotta és átölelte az öregasszonyokat.

A tömegben egy kofa süteményt, miegymást árult. Aljoha megpillantotta, kikapta kezéből lapos kosarát, és minden áruját a szekérbe öntötte.

- Ne félj, megfizetek mindent, az ördögbe is! - üvöltötte síró hangon, bugyogójából elővette pénzeszacskóját és odadobta Miskának.

Ott állt, a szekérre könyökölve, és nedves szemmel nézett a benneülőkre.

- Melyik közületek az anyja? - kérdezte. - Te vagy az, ugye? Téged is megajándékozlak.

Egy pillanatig elgondolkozott, zsebébe nyúlt, és elővette vadonatúj, összehajtogatott zsebkendőjét, levette a törülközőt, amelyet öv helyében viselt köpenye alatt, gyorsan lekapta nyakából piros keszkenőjét, mindet összegyűrte, és az öregasszony ölébe dobta.

- Nesze, ezt neked ajándékozom - mondotta és hangja egyre halkabb és halkabb lett.

- Miért? Köszönöm, drága. Nézd csak, milyen jószívű gyerek - fordult az öregasszony Dutlovhoz, aki odalépett szekerükhöz.

Aljoha egészen elhallgatott, feje egyre lejjebb-lejjebb kókadt, mintha el akarna aludni.

- Értetek vonulok be, értetek pusztulok el! - szólt végre. - Azért ajándékozlak meg benneteket.

- Bizonyára neki is van édesanyja - mondotta valaki a tömegben. - Micsoda jószívű fickó! Kár érte.

Aljoha fölemelte fejét.

- Van édesanyám - mondotta. - Édesapám is van. Mind elhagytak engem. Hallgass ide, öreganyám - fordult hirtelen Iljuska anyjához, és megragadta kezét. - Ajándékot adtam neked: most hallgass meg, a Krisztus szerelmére kérlek. Menj el Vodnoje faluba, keresd az öreg Nyikonovát, ő az én édes szülőanyám, érted, és mondd meg annak az öregasszonynak, annak a Nyikonovának, a harmadik ház a falu végétől, új kút van előtte... mondd meg neki, hogy Aljoha, a te fiad... szóval... Hé! Muzsikát! - ordított fel hirtelen.

És ismét táncolni kezdett, vadul, kiáltozva, miközben a kulacsot a maradék vodkával földhöz vágta.

Ignat fölült az elülső szekérre és indulni készült.

- Isten veled! - szólt oda az öregasszony Aljohának, miközben összehúzta magán a bundát.

Aljoha hirtelen megállt.

- Menjetek a pokolba! - ordította és öklét fenyegetően rázta a kocsi felé. - Hogy az anyátok...

- Jaj istenem! - sóhajtott fel Iljuska édesanyja, és keresztet vetett.

Ignat elindította a lovat, és a szekerek ismét zörögve haladtak tova az úton. Alekszej, az újonc, az út közepén állt, öklét rázta, és dühös arccal szidalmazta a parasztokat, ahogy csak a torkán kifért.

- Mit álltok itt? Pusztuljatok! Ördögök, emberevők! - üvöltötte. - Megálljatok csak, majd adok én nektek! Ördögök! Bocskorosok!

Ennél a szónál hangja megszakadt és úgy, ahogy ott állt, teljes hosszában végigvágódott a földön.

Dutlovék hamarosan kiértek a földek közé, és amikor hátranéztek, már nem látták az újoncok csapatát, öt versztát tettek meg lépésben, azután Ignat leszállt az első szekérről, amelyen édesapja elszundikált, és Iljuska szekere mellett bandukolt. Ketten együtt kiitták a butykost, amelyet a városból hoztak magukkal. Nem sokkal azután Ilja rázendített egy nótára, az asszonyok szekundáztak neki. Ignat vidáman noszogatta lovát a dal ütemében. Fürge postakocsi száguldott el mellettük, az ellenkező irányba hajtva nagy sebességgel. A kocsis hangosan kiáltott rá lovaira, amikor a két jókedvű szekér mellé ért; a postáslegény hátrafordult a bakon, úgy hunyorgatott a piros arcú parasztokra és asszonyaikra, akik vidám énekszóval poroszkáltak el mellette.

Fordította Szőllősy Klára

HOLSZTOMER

(Egy ló története)

M. A. Sztahovics emlékének[43]

1

Az ég boltozata mind magasabbra és magasabbra emelkedett, szétáradt a hajnal. A harmat sápadt ezüstje egyre fehéredett, a hold sarlója egyre élettelenebbé vált, hangosodott az erdő... Az emberek ébredeztek, és az urasági ménes felől prüszkölés, szalmasustorgás, hangos, haragos nyerítés hallatszott. A lovak összevissza tolongtak, és valami ismeretlen okból rakoncátlankodtak.

- No, türelem, hát ennyire megéheztetek? - szólt az öreg csikós, miközben sietve kitárta a nyikorgó kaput. - Hét, te, hová? - kiáltott rá egy fiatal kancára, amelyik már nyomakodott volna kifelé a kapun.

Nyesztyor, a csikós, kozák inget viselt és rézpitykével kivert bőrövet; ostora vállán átvetve, kenyere kendőbe kötve csüngött övén. Kezében nyereg és kantár.

A lovak nem ijedtek meg és nem sértődtek meg a vén csikós csúfolkodó beszédjétől; úgy tettek, mint akinek minden mindegy, és kényelmesen, sietség nélkül széjjelszéledtek a kapuból. Csupán egy sötét pej, nagy sörényű kanca hegyezte fülét, és fordult meg nagy sebesen. Egy kicsi fiatal kanca, amelyik hátul állt, s az egészhez semmi köze sem volt, felnyerített erre és megrúgta a hozzá legközelebb eső lovat.

- No! - kiáltott még hangosabban és fenyegetőbben az öreg, s ezzel bement az udvar sarkába.

Valamennyi ló között (volt vagy száz) a legkevesebb türelmetlenséget egy tarka herélt árulta el, amelyik egyedül állt a sarokban az eresz alatt, és összehunyorított szemmel nyalogatta a pajta egyik tölgyfa gerendáját. Nem tudni, milyen ízűnek találhatta a gerendát, de arckifejezése komoly és gondolkozó volt, miközben nyalogatta.

- Netene - szólt rá a csikós ugyanolyan csúfondáros hangon, miközben odalépett hozzá, és letette melléje a nyerget meg a kopott nyeregtakarót.

A tarka ló abbahagyta a nyalogatást, és mozdulatlanul, sokáig nézett Nyesztyorra. Nem nevetett, nem haragudott, nem komorult el, csak megrázkódott, mélyen felsóhajtott, és elfordította fejét. A csikós átölelte nyakát, és rátette a kantárt.

- Mit sóhajtasz? - kérdezte.

A ló legyintett farkával, mintha azt mondaná: „Semmi, Nyesztyor, csak úgy." Nyesztyor most rátette a nyeregtakarót meg a nyerget, amire a ló a fülét hegyezte: ezzel, úgy látszik, elégedetlenségét akarta kifejezni, de csak kikapott ezért a bolondságért, és a csikós meghúzta a hevedert.

A tarka ló felfújta magát, de az öreg a ló szájába dugta az ujját, és térdével úgy hasba rúgta, hogy ki kellett eresztenie a levegőt. Mégis, amikor Nyesztyor fogával meghúzta a hevedert, ismét hátracsapta fülét, sőt még meg is fordult. Tudta, hogy ez mit sem segít, mégis szüksé-

[43] Az elbeszélés témája M. A. Sztahovicstól, a neves orosz regényírótól ered.

gesnek tartotta kimutatni, hogy néki ez kellemetlen, s ezt minden alkalommal újra meg újra éreztetni fogja. Amikor megnyergelték, kissé felemelte dagadt jobb lábát, és rágni kezdte a zablát. Ennek is valami különös oka lehetett, mert hiszen már tudhatta, hogy a zablának semmiféle íze nincs.

Nyesztyor a rövid kengyelbe hágott és felült a lóra, kibogozta ostorát, kihúzogatta térde alól kozákingét, majd a kocsisok, vadászok, csikósok sajátos módján elhelyezkedett a nyeregben, és meghúzta a kantárszárat. A ló fölemelte fejét, jelezvén, hogy hajlandó menni, amerre parancsolják, de nem mozdult helyéből. Tudta, hogy mielőtt elindulnak, Nyesztyor még sokat fog kiabálni, s az ő hátáról fogja parancsait osztogatni Vaszkának, a másik csikósnak, meg a lovaknak. Nyesztyor csakugyan kiabálni kezdett:

- Vaszka, hé, Vaszka! A kancákat kiengedted? Hová mégy, te semmirekellő? No! Vagy alszol talán?... Nyisd ki a kaput! Engedd előre a vemhes kancákat! - és a többi.

A kapu megnyikordult. Vaszka dühösen és álmosan, lovát kantárszáron vezetve állt a kapufélfánál, és egyenként engedte ki a lovakat. A lovak óvatosan lépkedtek, szagolgatták a szalmát, és egymás után haladtak kifelé: elöl a kicsi fiatal kancák, azután az éves csikók nyírott sörényükkel, majd a szopós csikók, és nyomukban egyenként a vemhes kancák, óvatosan hordozva hasukat. A fiatal kancák néha kettesével, hármasával is tolakodtak kifelé, fejüket egymás hátára fektették, és a kapuban meg-megtorpantak, amiért minden alkalommal kikaptak a csikóstól. A szopós kis csikók néha idegen kancák lábai közé szaladtak, és ilyenkor hangos nyerítéssel válaszoltak anyjuk rövid nyihogására.

Egy csintalan kicsi kanca, amint kiért a kapun, megrázta fejét, felvágott és hangosan nyerített; de azután mégsem merte megelőzni az öreg szürke Zsuldibát, aki csendesen, nehéz léptekkel, hasát rengetve, méltóságteljesen haladt, mint mindig, a többiek előtt.

Néhány perc múlva az imént még élettől nyüzsgő udvar szánalmasan kiürült. Árván búslakodtak a pajta gerendái. Nem maradt egyéb, mint az összetiport, trágyás szalma. Bármennyire megszokta is a tarka ló az elhagyatottságnak ezt a mindennapos képét, mégiscsak elszomorította. Lassan, mintha bókolna, lehorgasztotta, majd ismét fölemelte fejét, felsóhajtott, amennyire csak a meghúzott heveder engedte, s meggörbült, berozsdásodott lábaival bicegve megindult kifelé a karámból, csontos hátán az öreg Nyesztyorral.

„Tudom, hogy most mi lesz: amint kiérünk az útra, az öreg tüzet csihol, és rágyújt rézfoglalatú, láncos fapipájára - gondolta magában a ló. - Ennek örülök, mert ilyenkor, harmatos kora reggelen, kellemes nekem ez az illat, és kellemes emlékeket ébreszt bennem. Csak az a bosszantó, hogy amint a pipát fogai közt érzi az öreg, hetykélkedni kezd, isten tudja, minek képzeli magát és oldalvást ül, mindenképpen csak oldalvást; nekem pedig fáj az oldalam. Egyébként mindegy, megszoktam már, hogy szenvedjek a mások kedvteléseért; lassan-lassan már én is - ló módjára - kedvemet lelem benne. Hadd hősködjék szegény öreg. Hiszen csak addig tart az egész, amíg senki sem látja: hát üljön csak oldalvást” - elmélkedett a tarka ló, és meggörbült lábaival óvatosan lépkedve haladt az út közepén.

2

Amikor kiértek a folyóhoz, amelynek partján a ménes legelni szokott, Nyesztyor leszállt a lóról és lenyergelt. A ménes eközben már lassan széledezett a friss, harmatos réten, amelyről pára szállt fel, éppen úgy, mint a rétet körülölelő folyóról.

Nyesztyor levette a kantárt a tarka lóról, megvakarta a nyakát, amire a tarka hálája és elégedettsége jeléül behunyta szemét. „Ezt szereti a vén dög!” - mondta Nyesztyor. Pedig a tarka egyáltalán nem szerette ezt a vakarást, és csak tapintatból tett úgy, mintha kellemes volna neki. Helyeslése jeléül megcsóválta fejét. De Nyesztyor - aki nyilván úgy gondolta, hogy a túlságos bizalmaskodás hamis képzeteket támaszthat a tarkában saját jelentőségéről - teljesen váratlanul és minden ok nélkül eltaszította magától a ló fejét, meglóbálta a kantárt, és csatjával fájdalmasan megütötte a ló száraz lábát. Azután egy szót sem szólt többé, csak felment a dombocskára, a fatönk mellé, ahol rendesen üldögélni szokott.

Nyesztyornak ez a cselekedete elbúsította a tarka lovat, de nem mutatta csalódását. Lassan legyintett egyet szőrevesztett farkával, azután szaglászva és mintegy szórakozásból tépegetve a füvet, lement a folyóhoz. Ügyet sem vetett rá, mit művelnek körülötte a reggeli napfényben örvendező fiatal kancák, elsőfű- és szopós csikók. Tudta, hogy mindennél egészségesebb - főként az ő korában - előbb éhgyomorra egy jót inni és csak azután enni. Ezért kiválasztotta azt a helyet, ahol leglejtősebb és legtágasabb a part, ott megnedvesítette a patáját, lábát bokáig, bedugta pofáját a vízbe, és szakadozott ajkain keresztül szívni kezdte a vizet. Lassan megtelő bendőjét ide-oda mozgatta, és ritkás, tarka, kopott hegyű farkával csapkodott élvezetében.

A sötétpej fiatal kanca, nagy verekedő, aki sohasem hagyott békét az öregnek, és mindig kellemetlenkedett neki, most is odament hozzá, mintha inni akarna ő is, de valójában csak azért, hogy felkavarja a vizet az orra előtt. De a tarka már eleget ivott, és mintha észre sem venné a kanca gonosz szándékát, csendesen kihúzta az iszapból besüppedt lábait, megrázta fejét és félrehúzódva a fiataloktól nekiállt az evésnek. Lábait különféle módon kímélve, óvatosan, nehogy a füvet fölöslegesen letapossa, és anélkül, hogy egyszer is kiegyenesedett volna, pontosan három óra hosszat evett. Annyira jóllakott, hogy hasa zsákként lógott le sovány, kiálló bordáiról. Azután megállt, súlyát pontosan elosztotta mind a négy fájós lábára, hogy lehetőleg minél kevésbé fájjon, különösen a jobb mellső, amely gyengébb volt a többinél - és elaludt.

Van magasztos öregség, van utálatos és van szánalmas öregség. Van olyan, amely egyszerre utálatos is, meg magasztos is. A tarka ló öregsége ehhez a fajtához tartozott.

Hatalmas állat volt, legalább tizenhat markos. Színe szerint sötét-tarka; legalábbis régen az lehetett, mert fekete foltjai most piszkos sötétbarna színűvé fakultak. Testét három fehér folt tarkázta. Egy a fején, orra oldalától nyaka közepéig terjedt. Hosszú sörénye, amelybe itt-ott bogáncs ragadt, néhol fehér volt, néhol sötétbarnás. A második folt jobb oldalán húzódott végig hasa közepéig; a harmadik pedig tomporán, magába foglalva farka tövét, és leért combja közepéig. Ritkás, vedlett farka fehéres-tarka volt. Nagy, nehéz, csontos feje mély szemüregeivel és lelógó fekete ajakával, amelyen régi szakadás nyoma látszott, mélyen lecsüngött ösztövér nyakán, amely a sovány sá gtól meggörbült és olyan volt, mintha fából faragták volna. Szakadt ajka mögül kilátszott feketés nyelve és rágásban elkopott alsó fogsorának csonkjai. Leffedt füleit - az egyik hasadt volt - csak nagy ritkán mozgatta meg lustán, hogy elhessegesse a ragacsos legyeket. Üstökéből egy megmaradt hosszú csimbók csüngött le füle mögé; födetlen homloka árkolt és borzas volt. Széles nyakáról a bőr zacskókban lógott szügyére. Nyakán, fején az erek csomósan dagadtak ki, a csomók megrezzentek és remegtek a legyek érintésére. Arcának kifejezése szigorú és türelmes, elmélyedt és szenvedő volt.

Mellső lábai térdben megroggyantak, mindkét patáján daganat éktelenkedett. Pókos lába - az, amelyet félig fehér folt tarkázott - térde táján ökölnyire dagadt. Hátsó lábain valamivel jobban állt ugyan, de combjától régen lekopott a szőr, és már nem nőtt ki újra. Lábai aránytalanul hosszúnak tetszettek aszott testéhez képest. Sovány bordái annyira kirajzolódtak bőre alatt, hogy szinte úgy tetszett, mintha bőre rászáradt volna a bordákra. Nyakát, hátát régi ütlegek

nyomai éktelenítették el, hátul pedig még friss, dagadt és gennyedző fekély látszott. Szőrtelen fekete farka, amelyen kirajzolódtak az egyes csigolyák, hosszan és csaknem meztelenül csüngött alá. Sötétbarna tomporán, farka táján, fehér szőrrel benőtt tenyérnyi sebhely volt, amely mintha régi harapás nyoma lett volna, lapockáján pedig egy másik, vágott seb. Hátsó lába, farka tisztátalan volt az állandó hasmenéstől. Rövid szőre borzasan meredt égnek egész testén. Förtelmesen rút öregsége ellenére az ember mégis gondolkozóba esett, ha erre a lóra nézett, szakértő pedig azonnal megállapította volna, hogy nagyszerű paripa lehetett a maga idején.

A szakértő még azt is megmondta volna, hogy egész Oroszországban csupán egyetlen fajtából származhatott ilyen izmos far, ilyen hatalmas comb, ilyen erős pata, ilyen finom csontú láb, ilyen nyaktartás és főként ilyen fej és szem - óriási, fekete és csillogó -, ilyen nemes erezet a fej és nyak táján, ilyen finom szőrzet és sörény.

Csakugyan volt valami magasztos a vén paripa megjelenésében, abban, ahogy ijesztő módon egyesültek benne az aggság visszataszító tünetei, szőrének tarkasága, meg az öntudatos szépség és erő, nyugodt, büszke modora és fellépése.

Mint élő rom, állt egyedül a harmatos réten; nem messze tőle a legelésző ménes lármája, prüszkölése, fiatal nyerítése és nyihogása hallatszott.

3

A nap már az erdő fölé emelkedett, fénye beragyogta a rétet meg a kanyargó folyót. A harmat lassan felszáradt és csöppekbe gyűlt; a reggeli pára utolsó maradványai könnyű füstként illantak el. Az égen kicsi felhők bodorodtak, de szél még nem fújt. A folyón túl sörtésen állt a zöld, szárba szökő rozs; friss fű- és virágszag terjengett. A kakukk rekedtes hangon kakukkolt az erdőben, és Nyesztyor a fűben hanyatt fekve számlálta, hogy még hány évig él. Pacsirták röppentek fel a rozsföldről és a rétről. Egy elkésett nyúl betévedt a ménes közé; megugrott, majd meglapult egy bokor tövén, s úgy fülelt. Vaszka elszundikált, fejét a fűbe temetve; a fiatal kancák megkerülték, és egyre messzebb széledtek széjjel a réten. Az öregek prüszkölve csillogó nyomot hagytak a fűben, és valamennyien olyan helyet választották maguknak, ahol senki sem zavarja őket. De már nem legeltek, csupán kényeskedve tépegették az ízesebb füveket. Az egész ménes észrevétlenül haladt egy irányba.

És ismét az öreg Zsuldiba volt az, aki méltóságteljes léptekkel a többiek előtt haladva, megmutatta, hogy tovább is lehet menni. A fiatal fekete Muska, aki most ellett először, szakadatlanul nyihogott, és farkát fölemelve prüszkölt lilásbarna kis csikójára. A még fedezetlen, sima és fényes szőrű Lasztocska úgy leszegte fejét, hogy fekete, selymes üstöke elfödte homlokát és szemét; a fűvel játszott, tépdeste, elhajította, megtiporta harmatos, nedves lábával. Egy nagyobbacska szopós csikó, úgy látszik, valami játékot eszelt ki; tollbóbita módjára fölemelve rövidke göndör farkocskáját, immár huszonhatodszor ugrálta körül anyját, aki eközben nyugodtan tépdeste a füvet: nyilván megszokta már fia különös viselkedését, s csak nagy ritkán sandított rá nagy, fekete szemével. Egy egészen kicsi csikó - fekete, nagyfejű, két füle közt bután göndörödő üstökű, farkincája még arra az oldalra görbül, amelyen anyja méhében feküdt - kihegyezett füllel, kimeresztett, bámész szemmel, mozdulatlanul és állhatatosan szemléli a szökellő, hátráló csikót; nem tudni, vajon irigyli-e vagy pedig azon tűnődik-e, hogy miért csinálja? Egyesek szopnak, orrukkal bökdösve anyjukat; mások - nem tudni, miért - anyjuk hívására ügyet sem vetve, apró, ügyetlen ügetéssel futnak egyenesen az ellenkező irányba, mintha keresnének valamit, majd - éppoly érthetetlen okból - megtorpannak és átható, kétségbeesett hangon felnyerítenek. Egyik-másik oldalán fekszik; van, amelyik éppen lege-

lészni tanul; van, amelyik hátsó lábával füle tövét vakargatja. Két kanca, amely még nem ellett meg, a többitől különválva, lassan lépegetve legel. Látszik, hogy a többiek tisztelik állapotukat, és a fiatalok közül egy sem merészkedik a közelükbe, nehogy megzavarja őket. Ha egyik-másik szeleburdi mégis a közelükbe lopódzik, a vemhes kancák fülének vagy farkának egyetlen mozdulata elegendő, hogy figyelmeztesse a tolakodókat viselkedésük illetlen voltára.

Az egyéves csikók, elsőfű-kancák teszik magukat, hogy ők már nagyok és méltóságteljesek, nemigen ugrálnak, és nem vesznek részt a vidám kompániák csintalankodásában. Illedelmesen eszegetik a füvet, hattyú-kecsességgel hajlítva meg nyírott sörényű nyakukat, és úgy legyezgetnek kicsi seprűjükkel, mintha nekik is már valóságos farkuk volna. Némelyek lefekszenek, mint a nagyok, hemperegnek vagy egymást vakargatják.

A legvidámabbak a kétévesek, a háromévesek és a fedezetlen kancák. Rendesen mind együtt járnak vidám leánycsapatban, lárma, nyihogás, nyerítés, prüszkölés hallatszik körükből. Egybegyűlnek, fejüket átfektetik egymás vállán, meg-megszagolgatják egymást, néha farkukat magasra emelve, félig vágtázva, félig ügetve, büszkén és kacéran ellejtenek társnőik előtt. A vezető, hangadó szépség ebben az egész fiatal csoportban, a csintalan sötétpej kicsi kanca volt. Amit ő tett, azt csinálták a többiek is; amerre ő ment, oda követte a szépek hada.

Ezen a reggelen a csintalan kis kanca különösen játékos kedvében volt. A jókedv éppen úgy elfogta, mint ahogyan az embereket is el szokta fogni. Már ivás közben, amikor az öreg tarkát bosszantotta, messzire elvágtatott a folyóparton, úgy tett, mintha megijedne valamitől, felhorkant és ahogyan csak lábai bírták, száguldott a mezőn át. Vaszkának kellett utánanyargalnia, hogy visszahozza a többiekkel együtt, akik nyomába szegődtek. Egy keveset evett, azután hempergőzni kezdett, majd nekiállt bosszantani az öregebb kancákat azzal, hogy elibük ment; azután megkergetett egy szopós csikót és utánaszaladt, mintha meg akarná harapni. Az anya megijedt és abbahagyta az evést, a kis csikó panaszos hangon kiabált, de a csintalan kanca hozzá sem ért, csak megijesztette, hogy mulattassa társnőit, akik érdeklődéssel szemlélték csintalankodását. Később elhatározta, hogy elcsavarja egy szürke lovacska fejét, amellyel messze a folyón túl a rozsföld mellett szántott egy paraszt. Megállt a fiatal kanca, büszkén, kissé oldalvást, fölemelte fejét, megrázkódott és gyengéd, édes, elnyújtott hangon felnyerített. Pajzánság, érzelem, szomorúság fejeződött ki ebben a nyerítésben; a szerelem megkívánása és ígérete, és egyben szerelmi bánat.

„Íme, a haris a sűrű nádasban ide-oda futkos, szenvedéllyel hívogatja szíve barátnőjét; a kakukk is, a fürj is szerelemről dalol, és a virágok a szél szárnyán küldik egymásnak illatos porukat. És íme, én is fiatal vagyok, szép vagyok, erős vagyok - így szólt a fiatal kanca nyerítése -, mégsem adatott még meg nekem ennek az érzésnek az édessége; nem tapasztaltam még a szerelmet, és még egyetlen szerető, egyetlenegy sem ismert engem."

Sokatmondó nyerítésének bánatos, fiatal hangja betöltötte a mezőt és a földeket, messzire elhangzott, és eljutott a szürke lovacskához is. A lovacska fülét hegyezte és megállt. A paraszt belerúgott bocskorával, de a szürke lovacskát megbűvölte a távoli nyerítés ezüstös hangja, és ő is felnyerített. A paraszt haragudott, megrántotta a gyeplőt, és úgy hasba rúgta a lovacskát, hogy az nem tudta befejezni nyerítését, és ismét nekirugaszkodott a szántásnak. De szívében édes búbánat ütött tanyát, és a messzeségből még sokáig elhallatszott a ménesig szenvedélyes nyerítése és a paraszt dühös szitkozódása.

Ha puszta nyerítésének hangjától a szürke lovacska annyira megbolondult, hogy még kötelességéről is megfeledkezett, mi történt volna vele, ha meglátja a pajzán fiatal kancát teljes szépségében, amint ott állott, hegyezett füllel, táguló orrlikakkal, mélyen beszíva a levegőt és feszengve, egész fiatal és szép testében remegve hívta őt.

De a csintalan fiatal állat nem sokáig tűnődött. Amikor a szürke hangja elhalt, még egyszer gúnyosan felnyerített, azután leszegte a fejét, lábával a földet kapálta, és elindult fölkelteni és bosszantani a tarka lovat. A vidám fiatalok állandóan kínozták és bolondították a vén tarkát, aki többet szenvedett tőlük, mint az emberektől. Pedig sem ezeknek, sem amazoknak nem vétett soha; az embereknek még hasznára is volt. De miért gyötörték őt a fiatal lovak?

4

Öreg volt, amazok pedig fiatalok. Sovány volt, amazok pedig jóllakottak; szomorú volt, ők pedig mulatósak. Következésképpen a tarka az ő szemükben egészen másféle, idegen lénynek tetszett, és nem számíthatott könyörületre. A lovak csak saját magukat sajnálják, és nagy ritkán azt, akinek bőrébe könnyen bele tudják képzelni magukat.

De hiszen a tarka nem tehetett róla, hogy öreg, sovány és rút!

Az ember azt hinné, hogy nem; de a lovak felfogása szerint a tarka vétkes volt, és igaza mindig annak van, aki erős, fiatal és boldog, aki előtt ott áll még az egész élet, akinek minden izma remeg a benső erők feszítésétől, és farka büszke bóbitaként emelkedik a magasba. Lehet, hogy maga a tarka ló is megértette ezt, és nyugodt pillanataiban beismerte: igen, vétkes benne, hogy az életét leélte, és most fizetnie kell ezért az életért. De mégiscsak ló volt, és gyakran elragadta őt a sértődöttség, a bánat és a felháborodás, amikor látta, hogy ezek a fiatalok azért büntetik őt, ami valamennyiüket utoléri majd életük végén. A lovak kegyetlenségét ezenfelül még arisztokratikus gőgjük is okozta. Valamennyien apai vagy anyai ágon a híres Szmetankától vezették le családfájukat; a tarka pedig ismeretlen származású volt, jövevény, akit három évvel ezelőtt nyolcvan papírrubelért vettek a vásáron.

A sötétpej fiatal kanca, mintha csak sétálna, odaállt a tarka ló orra alá és meglökte. A tarka már tudta, hogy ez mit jelent; ki sem nyitotta szemét, csupán fülét hegyezte, és fogát vicsorította. A kanca most farral fordult feléje és úgy tett, mintha meg akarná rúgni. A tarka kinyitotta szemét és arrább ment. Már kialudta magát, és nekifogott az evésnek. A csintalan kanca barátnői kíséretében ismét odament hozzá. Egy kétéves, hókás kanca, aki nagyon ostoba volt, és mindig majmolta sötétpej társnőjét, most is követte és az utánzók rendes szokása szerint túl akart tenni példaképén. A sötétpej kanca rendesen úgy tett, mintha a maga dolga után járna; még akkor sem nézett a vén tarkára, ha az orra alatt ugrált, úgyhogy végül a tarka nem tudta, megharagudjék-e reá vagy sem; és ez határozottan nevetséges volt. A csintalan kanca most is így cselekedett; de a hóka, aki követte és különösen jól mulatott a játékon, valóban mellbe rúgta a tarkát. A tarka ismét vicsorgott, nyüszített és olyan fürgeséggel, amelyet senki sem várt volna el tőle, rávetette magát és megharapta. A hóka most már teljes erejéből felvágott, és csúnyán belerúgott a vén tarka sovány, csupasz bordáiba. Az öreg felhördült, rá akarta vetni magát a hókára, de azután meggondolta; mélyet sóhajtott és félrevonult.

Úgy látszik, a ménes fiataljai valamennyien személyes sértésnek vették a vakmerőséget, amelyet a tarka ló a hókás kancával szemben megengedett magának. A nap hátralevő részében még enni sem engedték, egyetlen pillanatig sem hagyták nyugton. A csikós többször is igyekezett őket csillapítani, és sehogy sem értette, mi történt velük.

A tarka annyira meg volt bántva, hogy maga ment oda Nyesztyorhoz, amikor az öreg hazafelé készülődött: boldogabbnak, nyugodtabbnak érezte magát, amikor Nyesztyor megnyergelte, és felült a hátára.

Isten tudja, mire gondolt a vén méneshajtó, miközben hazafelé vitte Nyesztyort. Vajon keserűséggel gondolt-e a tolakodó és kegyetlen fiatalságra, vagy pedig azzal a megvető és hallgatag büszkeséggel, amely csak az öregek sajátja, megbocsátott-e bántalmazóinak? Hazáig semmivel sem árulta el gondolatait.

Ezen az estén Nyesztyorhoz komája érkezett látogatóba. Amikor a vén csikós elhajtotta a ménest a cselédházak mellett, meglátta a szekeret meg a lovat, amely az ő ajtaja előtt állt. Annyira sietett a ménest behajtani, hogy a tarkát nyergestül engedte be a karámba, csak Vaszkának kiáltott oda, hogy nyergelje le. Azután bezárta a kaput, és sietett a komájához. Nem lehet tudni, mi volt az oka: a sértés-e, amelyet az a „rühös senki", az a lóvásáron vett jöttment, akinek apját-anyját senki sem ismeri, merészelt elkövetni a hókás kanca, Szmetanka dédunokája ellen, és amely fölkeltette az egész ménes nagyúri gőgjét, vagy pedig csak annyi-e, hogy a tarka magas nyergével, de lovas nélkül, különös és fantasztikus látványt nyújtott, amely megijesztette a lovakat? - elég az hozzá, hogy a karámban ezen az éjszakán szokatlan dolgok történtek. Az egész ménes fiatalja és öregje, fogait vicsorítva űzte, hajszolta, kergette a tarka lovat; sovány horpaszán rúgások dobbantak, fájdalmas nyögése hallatszott. Már nem bírta tovább, már nem próbált menekülni a rúgások elől. Megállt az udvar közepén; arcán az erőtlen öregség utálatos, tehetetlen felháborodása, majd kétségbeesése tükröződött. Hátraszegte fülét... és akkor valami történt, amitől a lovak egyszerre elcsöndesedtek. A tarkához odalépett Vjazopuriha, a legöregebb kanca, megszagolta és felsóhajtott. Felsóhajtott a tarka ló is.

.....

5

A holdvilágos udvar közepén ott állott a tarka ló hórihorgas, aszott alakja, hátán a magas nyereg, égnek meredő kápájával. A lovak mozdulatlanul, mély hallgatásba merülve állták körül, mintha csak valami újat, hihetetlent hallanának tőle. És csakugyan, új volt és váratlan, amit megtudtak.

.....

ELSŐ ÉJSZAKA

- Igen, én Ljubeznij I. és Baba fia vagyok. Családfám szerint Muzsik I. a nevem, de közönségesen csak Holsztomernek[44] neveztek, hosszú, dús farkamról, amelynek nem volt párja egész Oroszországban. Nálam előkelőbb származású ló az egész világon nincsen. Sohasem mondtam volna meg nektek. Minek? Hiszen úgysem ismertetek volna fel, mint ahogy Vjazopuriha sem ismert fel, pedig velem volt Hrenovojéban, mégiscsak most ismert rám. Ti talán még most sem hinnétek el nekem, amit mondok, ha nem lenne itt Vjazopuriha, aki tanúskodik mellettem... Nem, sohasem mondtam volna el nektek. Nekem nem kell a lovak részvéte, sajnálkozása. De ti akartátok így.

Igen, én vagyok az a Holsztomer, akit mindenfelé keresnek és nem találnak a szakértők, én vagyok az a Holsztomer, akit maga a gróf is ismert, és azért távolított el a ménesből, mert megsértettem kedvencét, Lebegyet.

.....

[44] Annyi mint: Vászonmérő.

Amikor megszülettem, nem tudtam, mit jelent az, hogy *tarka*. Azt hittem, hogy én - ló vagyok. Emlékszem, a szőrzetemre vonatkozó első észrevétel mélyen megrendített engem és anyámat.

Nyilván éjszaka születtem; reggelre anyám szépen lenyalogatott, és talpra álltam. Emlékszem, hogy mindegyre kívánkoztam valami után, és mindent roppantul csodálatosnak és ugyanakkor módfelett egyszerűnek találtam. Istállónk hosszú, meleg folyosóról nyílt, rácsos ajtóval, amelyen keresztül ki lehetett látni a nagyvilágba.

Anyám emlőjét nyújtotta, de én még olyan ártatlanka voltam, hogy orrommal hol mellső lábai között, hol a jászol alatt böködtem. Egyszer csak anyám hátranézett a rácsos ajtóra, lábát átemelte rajtam és félreállt. A napos lovász nézett be reánk a rácson keresztül.

- Nini, a Baba megellett - mondta és félretolta a reteszt. Belépett a friss alomra, és átölelt engem.

- Nézd csak, Tarasz - kiáltotta -, milyen tarka ez a csikó, akár a szarka!

Ijedten bontakoztam ki karjaiból, és térdre rogytam.

- No, te ördögfióka! - nevetett a lovász.

Anyám nyugtalankodni kezdett, de nem igyekezett engem megvédeni. Csak felsóhajtott és még jobban félrehúzódott. A lovászgyerekek mind körém sereglettek, és nézegettek engem; az egyik elszaladt a főlovászért.

Valamennyien nevetve szemlélték tarka foltjaimat, és különféle fura neveken szólongattak. Nemcsak én, de még anyám sem értette e szavak jelentését. Sem családomban, sem távolabbi rokonságomban soha nem fordult elő tarka ló. Nem gondoltuk, hogy ebben valami rossz van. Testalkatomat, erőmet pedig már akkor is mindenki magasztalta.

- Nicsak, milyen fürge - mondta a lovász -, megfogni is alig bírom!

Kis idő múlva odajött a főlovász, és ő is elcsodálkozott tarkaságomon; sőt szinte elkeseredett.

- Ugyan mire jó az ilyen torzszülött? - mondta. - A tábornok úr úgysem fogja megtartani. Hej, Baba, Baba, te aztán felültettél engem! - fordult anyámhoz. - Még ha hókát ellettél volna, de egy ilyen tarkát!...

Anyám mit sem válaszolt erre, csupán mélyen felsóhajtott, mint ahogyan szokása volt hasonló esetekben.

- Vajon miféle ördögre ütött ez? Hisz olyan, mint egy paraszt! - tűnődött tovább a főlovász. - A ménesben nem maradhat. Szégyen és gyalázat! Pedig szép állat, igazán szép - mondta a főlovász, és ugyanezt mondták a többiek is, miközben nézegettek.

Néhány nap múlva eljött maga a tábornok, megszemlélt, és ismét valamennyien sopánkodtak és korholtak engem meg anyámat szőrzetem színe miatt. „Pedig szép állat, igazán szép" - hajtogatta mindenki, aki csak látott.

Tavaszig az állásokban laktunk valamennyien, mindenki külön-külön az édesanyja mellett; csak nagy ritkán, amikor a hó már olvadásnak indult az istálló napsütötte födelén, engedtek bennünket anyánkkal együtt a tágas udvarra, amelyet friss szalmával hintettek föl erre az alkalomra. Ott ismerkedtem meg közelebbi és távolabbi rokonaimmal. Láttam, amint az ajtón át előjöttek csikajukkal az akkori idők híres-nevezetes kancái: ott volt az öreg Golanka Muska, Szmetanka lánya, azután Krasznuha és Dobrohotyiha, a hátasló - mindezek a híresség ek ott gyülekeztek fiaikkal, élvezték a napocska melegét, hemperegtek a szalmán, és szaglászták egymást, csakúgy, mint a közönséges lovak. Sohasem fogom elfelejteni ezt a látványt,

az udvart, amelyen a kor legszebb kancái tartottak gyülekezőt! Bizonyára furcsálljátok, tán el sem hiszitek, ha mondom, hogy akkor én is fiatal voltam és szilaj. Pedig így volt! Ott volt velünk maga Vjazopuriha is, akkor még elsőfű, nyírott sörényű csikó - kedves, vidám és fürge lovacska; de ne vegye sértésnek, ha azt mondom: ma közöttetek ritka előkelőségszámba megy, de akkoriban bizony egyike volt nemzedékünk leggyengébb lovainak. Ezt ő maga is megerősítheti.

Tarkaságom, amely az embereket annyira bosszantotta, módfelett tetszett a lovaknak. Valamennyien körülvettek, gyönyörködtek bennem, és játszani kezdtek velem. Már-már elfelejtettem az emberek bíráló szavait, és boldognak éreztem magam. De csakhamar megismerkedtem a szomorúsággal, és oka ennek édesanyám volt.

Amikor megindult az olvadás, a verebek csiripeltek az eresz alatt, és a levegőben már érezni lehetett a tavaszt, anyám teljesen megváltozott irányomban. Egész lénye megváltozott; hol minden ok nélkül játszani kezdett, és ide-oda futkosott az udvaron, ami egyáltalán nem illett tiszteletre méltó életkorához, hol elgondolkozott és fájdalmasan nyerített, hol harapdálta és rugdosta kancatestvéreit, hol engem szaglászott, és elégedetlenül prüszkölt, hol meg átfektette fejét unokahúgának, Kupcsihának vállán, sokáig elgondolkozva vakargatta hátát, és eltaszított engem emlőitől. Egyszer aztán bejött a főlovász, kötőféket tett rá, és kivezette az istállóból. Anyám felnyerített, én válaszoltam neki és utánavetettem magam, de ő még csak vissza sem nézett rám. Tarasz, a lovász mindkét karjával átfogott engem, mialatt kivezette édesanyámat. Én kitéptem magam karjai közül, felborítottam Taraszt, de az ajtó már bezárult, már csak anyám egyre távolodó nyerítését hallottam. És nyerítésében már nem éreztem hívást; ez a nyerítés már egészen más érzelmeket fejezett ki. Hangjára távolról hatalmas, erős hang válaszolt; mint utóbb megtudtam. Dobrij I.-é volt ez a hang, aki két lovásszal oldalán érkezett, hogy anyámmal találkozzék.

Nem emlékszem, Tarasz hogyan és mikor távozott mellőlem; túlságosan szomorú voltam. Éreztem, hogy mindörökre elvesztettem anyám szeretetét. Lám, mindez azért történt, mert tarka vagyok - gondoltam, visszaemlékezve az emberek szavaira; és úgy elfogott a keserűség, hogy térdemet, fejemet az istálló falába vertem, mindaddig, amíg elöntött a verejték, és összeestem a kimerültségtől.

Egy idő múlva anyám visszajött. Hallottam, amint szokatlan, furcsa ügetéssel szalad végig a folyosón állásunkig. Amikor belépett az ajtón, nem ismertem meg, annyira megfiatalodott és megszépült. Körülszaglászott engem, prüszkölt és nyihogott. Hangjából, arckifejezéséből láttam, hogy már nem szeret. Elmesélte, hogy Dobrij milyen szép, és ő mennyire szereti. Találkozásaik megismétlődtek, anyám és közöttem pedig a viszony egyre jobban elhidegült.

Nemsokára kiengedtek bennünket a legelőre. Ettől fogva új örömöket ismertem meg, amelyek kárpótoltak anyám elvesztett szeretetéért. Voltak barátnőim és társaim. Együtt tanultunk füvet enni, úgy nyeríteni, mint a nagyok, fölemelt farokkal apró körökben körülugrálni anyánkat. Ezek boldog idők voltak. Mindenki elnézőn bánt velem, mindenki szeretett, gyönyörködött bennem, és jóindulattal szemlélt, akármit csináltam. Nem sokáig tartott. Valami rettenetes történt velem... - A herélt mélyen, fájdalmasan felsóhajtott, és eltávolodott a többiektől.

A hajnal mér rég kigyúlt. Megnyikordult a kapu. Nyesztyor lépett be rajta. A lovak széjjelszéledtek. A csikós megnyergelte a tarkát, és kihajtotta a ménest.

6

MÁSODIK ÉJSZAKA

Amint hazahajtották a ménest, a lovak ismét körülállták a tarkát.

- Augusztus havában elválasztottak anyámtól - folytatta a tarka elbeszélését -, és már nem is éreztem különösebb szomorúságot. Láttam, hogy anyám már öcsémet hordja, a későbbi híres Uszant, és én magam sem voltam már az, aki régen. Nem féltékenykedtem, csak éreztem, hogy már nem tartozom hozzá. Azonkívül tudtam, hogy anyám mellől a csikók istállójába kerülök, ahol kettesével, hármasával állunk, és mindennap az egész fiatal csapattal együtt megyünk ki a szabadba.

Én Milijjel kerültem közös állásba. Milij hátasló volt, később a cár is lovagolt rajta, képeken, szobrokon ábrázolták. Akkor még egyszerű kis szopóscsikó volt, fényes puha szőrű, hattyúnyakú, cérnavékony egyenes lábú. Mindig vidám volt, jólelkű és szeretetre méltó, hízelkedésre, játékra, tréfára mindig kész, akár lovat, akár embert kellett megtréfálni. Önkéntelenül megbarátkoztunk együttélésünk ideje alatt, és barátságunk addig tartott, amíg fiatalságunk. Milij vígkedélyű és könnyelmű volt; már akkor megismerte a szerelmet, játszott a kicsi kancákkal, és kinevetett engem ártatlanságomért. Szerencsétlenségemre hiúságból utánozni kezdtem őt, és hamarosan szerelemre gerjedtem. Ez a korai hajlandóságom sorsdöntő változás okozója lett életemben. A dolog úgy történt, hogy szerelmes lettem...

Vjazopuriha egy évvel volt idősebb nálam, nagy barátságot kötöttünk, de úgy ősz vége felé észrevettem, hogy kezd elhidegülni irántam... De nem akarom elmesélni nektek első szerelmem egész szerencsétlen történetét: Vjazopuriha bizonyára emlékszik őrjöngő gerjedelmemre, amely életem legdöntőbb fordulatába torkollt. A csikósok elkergették Vjazopurihát, és engem jól elvertek. Éjszakára külön állásba zártak, ahol egész éjjel nyerítettem, mintha csak előre megéreztem volna a másnap eseményeit.

Reggel istállóm folyosójára bejött a tábornok, a főlovász, a lovászok meg a csikósok, és szörnyű veszekedés kezdődött. A tábornok ordított a főlovásszal, a főlovász mentegetőzött, hogy nem ő engedett ki engem, hanem a lovászok... A tábornok kijelentette, hogy valamennyiüket elpáholja; fiatal mént pedig nem szabad tartani. A főlovász szavát adta, hogy mindent elintéz. A lárma elcsitult; elmentek. Én nem értettem semmit az egészből, de annyit sejtettem, hogy valami különös készül ellenem.

.....

Másnap örökre abbahagytam a nyerítést. Azzá lettem, aki ma is vagyok. Az egész világ megváltozott számomra. Semmi sem volt már kedves előttem, magamba mélyedtem, és elmélkedni kezdtem. Az első időben meggyűlöltem az életet. Abbahagytam még az evést, ivást, járkálást is. Játékra nem is gondoltam. Néha eszembe jutott: de jó lenne egyet rúgni, szökelleni, nyeríteni; de az óhaj nyomában járt a szörnyű kérdés: miért, minek? - és utolsó erőm is elhagyott.

Egyszer este éppen abban az időben jártattak meg, amikor a ménest hazahajtották a legelőről. Messziről megpillantottam a porfelhőt és benne halványan, alig észrevehetően a kancák ismerős körvonalait. Vidám nyihogást, toporzékolást hallottam. Megálltam, ügyet sem vetve arra, hogy a kötőfék, amelynél fogva a lovász vezetett, nyakamba vágott; és úgy néztem a közeledő ménest, mint ahogyan elveszett, soha vissza nem térő boldogságunkat szemléljük. A lovak egyre közeledtek, és most már egyenként is megkülönböztettem ismerős, szép, nagyszerű, egészséges, jól táplált formájukat. Egyikük-másikuk utánam is fordult. Nem éreztem fájdalmat, pedig a lovász ugyancsak rángatta a kötőféket. Önfeledten, akaratlanul, a régi

emlékek hatására felnyerítettem és ügetni kezdtem. Ámde nyerítésem bánatosan, nevetségesen, ügyefogyottan csengett. A ménesbeliek nem nevettek, de észrevettem, hogy néhányan tapintatosan félrefordítják fejüket. Látszott, hogy utálnak is, sajnálnak is, szégyenkeznek is miattam és főként: nevetségesnek találnak. Nevetségesnek találják vékony, erőtlen nyakamat, nagy fejemet (erősen lefogytam ezen idő alatt), hosszú, ügyetlen lábaimat és esetlen ügetésemet, amellyel régi szokás szerint körültáncoltam a lovászt. Senki sem válaszolt nyerítésemre, valamennyien elfordultak tőlem. Egyszerre mindent megértettem, beláttam, hogy most már egészen és mindörökre eltávolodtam társaimtól. Nem emlékszem, hogyan jutottam haza lovászommal.

Már azelőtt is komolyságra, elmélkedésre hajló voltam, most pedig döntő fordulat történt lelkemben. Tarkaságom, amelyet az emberek érthetetlen módon annyira megvetettek, rettenetes, váratlan szerencsétlenségem és különös helyzetem a ménesben, amelyet átéreztem, de akkor még sehogy sem tudtam megmagyarázni magamnak, arra késztettek, hogy egészen magamba mélyedjek. Elgondolkoztam az emberek igazságtalanságán, akik elítéltek engem, amiért tarka vagyok; elgondolkoztam az anyai és általában a női szeretet állhatatlanságán, amely annyira függ a fizikai körülményektől; és legfőképpen elgondolkoztam azokon a különös élőlényeken, akikkel sorsunk oly szorosan összekapcsolódik, s akiket mi embereknek nevezünk. Elgondolkoztam sajátságaikon, amelyekből az én különös helyzetem is eredt a ménesben. Különös helyzetemnek már akkor is tudatában voltam, de sehogyan sem értettem. Helyzetemet és azokat az emberi sajátságokat, amelyekből eredt, a következő esettel kapcsolatosan értettem meg.

Télen történt, az ünnepek idején. Egész nap nem adtak ennem és innom. Amint utóbb megtudtam, ez azért történt, mert lovászunk leitta magát. Ugyanaznap estefelé a főlovász meglátogatott, észrevette, hogy nincs abrakom, és káromkodva szidta a lovászt, aki pedig nem is volt ott - azután pedig kiment. Másnap reggel a lovász egyik társával bejött hozzánk az istállóba, és szénát adott nekünk. Észrevettem, hogy rendkívül sápadt az arca és szánalmas a külseje, különösen hosszú háta mozgásában volt valami megrendítő és sajnálatra méltó. Haragosan dobta oda a szénát a jászolba. Fejemet vállára akartam fektetni, de öklével olyan fájdalmasan orron ütött, hogy félreugrottam. Még hasba is rúgott.

- Ha nem lenne ez a rühes - mondta -, nem volna semmi bajom.

- Hogyhogy? - kérdezte a másik lovász.

- Hát úgy, hogy a grófi lovak után soha nem néz, de a *sajátját* napjában kétszer is ellenőrzi.

- Hát eladták neki a tarkát? - kérdezte a lovász.

- Eladták-e, odaadták-e, tudja a fene. De a grófi lovak tőle akár éhen is dögölhetnének, oda se neki! De merje csak valaki az *ő* lovacskáját éheztetni! Feküdj le, mondja, és ellátja a bajodat. Nem ismer istent. Jobban sajnálja az állatot, mint az embert. Pogány egy ember. Nem ismeri a kereszténységet. Ő maga mondta, az istentelen. Így még a tábornok úr se ver! Felszántotta az egész hátamat. Látszik, pogány még a lelke is.

Amit az ütlegekről meg a kereszténységről mondott a lovász, azt jól értettem, de akkor még teljesen homályos volt előttem, hogy mit jelentenek ezek a szavak: az *övé*, az *ő* lovacskája - amelyekből arra következtettem, hogy az emberek valamiféle kapcsolatot sejtenek köztem és a főlovász között. Hogy miben áll ez a kapcsolat, azt akkor még sehogyan sem értettem. Csak sokkal később értettem meg, hogy mit jelent, amikor elválasztottak a többiektől. De akkor még sehogy sem tudtam felfogni, mit jelent az, hogy *engem* egy ember tulajdonának nevezznek. E szavak: „az én lovam” - reám vonatkoztak, rám, egy élő állatra! Ez éppoly külön-

legesnek tetszett, mint amikor valaki azt mondja: „az én földem”, „az én levegőm”, „az én vizem”.

Mégis, ezek a szavak roppantul mély benyomást tettek rám. Szüntelenül elmélkedtem rajtuk, de csupán az emberekkel való tartós és változatos kapcsolatok után értettem meg végre, hogy milyen jelentőséget tulajdonítanak az emberek e furcsa szavaknak. A dolog így áll: az embereket az életben nem tettek, hanem szavak irányítják. Nem arra vágynak, hogy módjukban álljon valamit megtenni vagy meg nem tenni, hanem inkább arra, hogy különböző tárgyakról egymás között meghatározott szavakban beszélhessenek. Ilyen szavak, amelyeknek rendkívüli fontosságot tulajdonítanak, a következők: enyém, sajátom, tulajdonom. Ezeket a szavakat különféle dolgokra, élőlényekre és tárgyakra rámondják, még földre, emberekre és lovakra is. Egymás között megegyeznek, hogy ugyanazon dologról csak egy ember mondhassa azt, hogy „az enyém”. És az, aki az előre megállapított játékszabályok szerint a legtöbb dologra mondhatja, hogy „az enyém”, az a többiek közt a legboldogabbnak számít. Hogy miért van ez így, azt nem tudom; de így van. Hosszú ideig azt hittem, hogy ebből közvetlen hasznuk származik; de ez a feltevésem tévesnek bizonyult.

Sokan azok közül, akik példának okáért engem „enyém”-nek neveztek, egyáltalában nem fogtak kocsijukba, hanem ugyanakkor egészen más emberek vették hasznomat. Táplálni pedig ugyancsak nem ők tápláltak, hanem mások. Jót sem azok tettek velem, akik engem a magukénak vallottak, hanem kocsisok, lovászok és általában idegen emberek. Később, amikor megfigyeléseimet tágabb körre terjeszthettem ki, megállapítottam, hogy ez nemcsak mivelünk, lovakkal kapcsolatban van így; az „enyém” fogalomnak általában nincsen más alapja, mint az emberek aljas és állati ösztöne, amelyet ők a tulajdon jogának vagy érzékének neveznek. Az emberek azt is mondják: „az én házam”, holott sohasem laknak benne, csupán megépíttetésével és fenntartásával törődnek. A kereskedő azt mondja: „az én boltom”, „az én szövetkereskedésem”, de nincs ruhája a legjobb szövetből, amelyet üzletében tart. Vannak emberek, akik földet neveznek a magukénak, holott sohasem látták azt a földet, és sohasem jártak rajta. Vannak, akik más embereket mondanak a magukénak, noha ezeket az embereket sohasem látták, és kapcsolatuk mindössze abban áll, hogy rossz sorban tartják őket. Vannak olyan emberek is, akik asszonyokat neveznek a maguk asszonyának vagy feleségének, pedig ezek az asszonyok más férfiakkal élnek. És az emberek az életben nem arra törekszenek, hogy azt cselekedjék, amit helyesnek tartanak, hanem arra, hogy minél több dologra mondhassák rá: „az enyém”.

Most már meggyőződtem róla, hogy ez a legfőbb különbség köztünk s az emberek között. Éppen ezért - nem is beszélve egyéb kiválóságainkról, amelyek magasan az emberek fölé emelnek bennünket - már ennél az egy tulajdonságunknál fogva is bátran mondhatjuk, hogy az élőlények között sokkalta magasabb fokon állunk, mint az emberek. Az emberek tevékenységét - legalábbis azokét, akikkel én valaha kapcsolatban voltam - szavak vezérlik, a miénket pedig tettek.

Nos tehát, a főlovász elnyerte azt a jogot, hogy rólam azt mondja: „az én lovam” - és ezért páholta el a lovászt. Ez a felfedezés megdöbbentett; betetőzte a gondolatokat, amelyeket az emberek véleménye tarka szőrömről bennem támasztott és a borongást, amelyet anyám árulása okozott. Mindez együttesen tett olyan komollyá és elmélkedővé, amilyen ma is vagyok.

Háromszorosan szerencsétlen voltam: tarka voltam, herélt voltam, és az emberek azt képzelték rólam, hogy nem istené vagyok és saját magamé, mint minden, ami él, hanem a főlovászé.

Számos következménye lett annak, hogy az emberek ezt képzelték rólam. Az első az volt, hogy külön tartottak, jobban tápláltak, gyakrabban jártattak kötőféken, és hamarabb fogtak

kocsi elé. Hároméves koromban fogtak be először. Emlékszem: ez alkalommal maga a fő-lovász - az, aki azt képzelte, hogy az övé vagyok - fogott be engem egész sereg lovász segítségével, mert azt várta, hogy lázadozni vagy ellenkezni fogok. Körülcsavartak kötelekkel, amelyek a kocsirúdhoz vezettek; a hátamra széles szíjakat fektettek keresztbe, amelyeket ugyancsak a kocsirúdhoz erősítettek, nehogy felvághassak. Pedig én csak az alkalomra vártam, hogy bebizonyítsam munkakedvemet és hajlandóságomat.

A lovászok elcsodálkoztak, hogy úgy mentem, mint egy öreg ló. Elkezdtek idomítani, és hamarosan beletanultam az ügetésbe. Napról napra jobban haladtam előre ebben a tudományban, elannyira, hogy három hónap múlva már maga a tábornok és még sokan mások is dicsérték járásomat. De különös dolog: mivel azt képzelték, hogy én nem a magamé vagyok, hanem a főlovászé, ügetésem is egészen más jelentőséget kapott az emberek szemében.

Testvéreimet, a csődöröket betanították az ügetésre, mérték sebességüket, kijártak megszemlélni őket, aranyozott, könnyű kocsiba fogták őket, drága takarókat terítettek rájuk. Én a főlovászt vittem egyszerű kocsiján Cseszmenkába meg a többi tanyára, ügyei elintézésére. Mindez onnan eredt, hogy tarka voltam, főként pedig onnan, hogy - az emberek véleménye szerint - nem a gróf, hanem a főlovász tulajdona voltam.

Holnap, ha addig élünk, majd elmondom nektek, milyen következményekkel járt számomra ez a tulajdonjog, amelyet a főlovász elképzelt magának.

A következő egész napon a lovak tisztelettel vették körül Holsztomert. De Nyesztyor most is éppoly gorombán bánt vele. A paraszt szürke lovacskája már egészen közel merészkedett a méneshez; felnyerített, és a sötétpej fiatal kanca ismét kacérkodott vele.

7

HARMADIK ÉJSZAKA

Az új hold keskeny sarlója megvilágította Holsztomer alakját az udvar közepén; a ménes ismét köréje sereglett.

- Annak, hogy nem a grófé, nem is istené, hanem a főlovászé voltam, legmeglepőbb következménye számomra az lett - folytatta elbeszélését a tarka ló -, hogy gyors járásom, amelyet az emberek máskor legfőbb érdemünknek tekintenek, előzetésem okául szolgált. Éppen Lebegyet hajtották körbe, amikor a főlovász megérkezett velem Cseszmenkából, és megállt a pálya mellett. Lebegy elhaladt mellettünk. Jól ügetett, de mégiscsak hencegett, parádézott; nem volt meg benne az a fürgeség, amelyet én kifejlesztettem magamban, amíg elértem, hogy abban a pillanatban, amikor egyik lábam a földet éri, már rugaszkodik is el a másik; a legkisebb energia sem fecsérlődik el, hanem minden erőm előrehaladásra szolgál. Mondom, Lebegy elment mellettünk, és én utána rugaszkodtam. A főlovász nem tartott vissza „Próbáljuk ki az én tarkámat is!" - kiáltotta, és amikor Lebegy másodízben hozzánk ért, nekiengedett engem is. Lebegy akkor már teljes sebességgel haladt és ezért az első körben elmaradtam, de már a másodikban közeledtem hozzá, már utolértem kocsiját, őt magát, egyenlítettem... és elhagytam! Másodszor is megpróbálták: ugyanez történt. Én voltam a gyorsabb.

Ettől valamennyien megrémültek. Elhatározták, hogy eladnak minél hamarabb, minél távolabbi vidékre, hogy híre se menjen a dolognak. „Ha a gróf úr megtudja, baj lesz!" - mondta a tábornok. És eladtak egy kupecnek mint rudaslovat. A kupecnél nem maradtam sokáig. Egy huszártiszt vett meg, aki lovat vásárolni járt hozzá. Mindez olyan igazságtalan volt, olyan kegyetlen, hogy örültem, amikor elkerültem Hrenovojéból, amikor örökre megváltam szülő-

földemtől és mindattól, ami valaha kedves volt nekem. Túlságosan nehéz volt a szívem, amíg régi társaim között éltem. Rájuk szerelem várt, kitüntetések, szabadság; reám - munka és megaláztatás, megaláztatás és munka, életem végéig. És mindez miért? Mert tarka voltam, és ezért *valaki* lovának kellett lennem...

Azon az estén Holsztomer nem jutott tovább elbeszélésében. Olyan esemény történt, amely izgalomba hozta az egész ménest. Kupcsiha, a vemhes kanca, aki eleinte Holsztomer elbeszélését hallgatta, egyszerre csak elfordult, és lassan visszament a pajtába. Ott olyan hangos nyögésbe fogott, hogy valamennyi ló felfigyelt rá; lefeküdt, felállt, majd ismét lefeküdt. Az idősebb kancák mindjárt megértették, hogy mi baja Kupcsihának, de a fiatalok izgalomba jöttek, otthagyták a tarkát, és a beteget vették körül. Reggelre megvolt az új kis csikó, amelyik bizonytalanul, ingadozva állt vékony lábacskáin. Nyesztyor odahívta a főlovászt, Kupcsihát csikajával együtt elvitték az istállóba, és a ménest nélküle hajtották ki.

8

NEGYEDIK ÉJSZAKA

Este, amikor becsukták a kaput, és minden elcsöndesedett, a tarka ló így folytatta:

- Mialatt kézről kézre adtak, sok alkalmam volt megfigyelni az embereket és lovakat. Két gazdámnál töltöttem hosszabb időt: a hercegnél, aki huszártiszt volt, később pedig egy öregasszonynál, aki a Szent Miklós temploma mellett lakott.

A huszártisztnél töltöttem életem legszebb éveit.

Habár ő az oka pusztulásomnak, habár ő maga soha senkit és semmit sem szeretett, én szerettem és szeretem őt - éppen ezért. Nekem éppen az tetszett benne, hogy szép, boldog, gazdag, és senkit sem szeret. Tudom, ti megértitek ezt a magasztos érzést, amelyet csak mi, lovak ismerünk! Hidegsége, kegyetlensége, alárendeltségem érzése különös erőt adott szeretetemnek. - „Ölj meg, hajszolj halálra - gondoltam néha, legjobb időnkben -, csak annál boldogabb leszek!”

A kupectől vásárolt engem, akinek még a főlovász adott el nyolcszáz rubelért. Azért vett meg, mert a világon senkinek nem volt tarka lova. Akkor voltam a legjobb formámban.

Szeretőt tartott. Onnan tudom, hogy mindennap elvittem őt hozzá, és néha kettejüket együtt is vittem.

Szép volt a szeretője, szép volt ő maga is, még a kocsisa is szép volt. Mind a hármukat szerettem ezért. Jó dolgom volt mellettük. Akkoriban ez volt életem rendes menete: reggel megjelent a lovász és lecsutakolt; nem a kocsis maga, hanem a lovász. Fiatal fiú volt, akit gazdám a parasztok közül választott ki. Kinyitotta az ajtót, kiszellőztette a lószagú párát, kihányta a trágyát, aztán levette rólam a pokrócot, és jól megkefélte egész testemet, majd a vakaróval megtisztított a portól, amely fehéres csíkokban hullott a patkóktól elkoptatott padló deszkáira. Tréfásan megmartam ruhája ujját, kapáltam lábammal. Azután odavezetett a hidegvizes csöbörhöz, és elgyönyörködött munkája eredményében: fényes-tarka szőrömben, széles patájú lábamban, amely egyenes volt, mint a nyílvessző, ragyogó tomporomban és hátamban, amelyen akár aludni lehetett volna. A magas rácsba szénát tett, a tölgyfajászolba zabot. Azután bejött maga Feofan, a kocsis.

Gazdám és kocsisa hasonlítottak egymáshoz. Egyik sem félt semmitől, egyik sem szeretett senkit magamagán kívül, és ezért mindenki szerette őket. Feofan vörös ingben járt, bársony nadrágban és ujjasban. Be szerettem őt, amikor ünnepnapon, szokása szerint kipomádézva, parádéban, bejött az istállóba, és elkiáltotta magát:

- No, te vén dög, hát veled mi van? - és a villa nyelével megbökött, de sohasem annyira, hogy fájjon, hanem csak úgy tréfásan. Azonnal megértettem a tréfát, fülemet hegyeztem, és fogam csattogtattam.

Volt egy fekete ménünk, párba való. Esténként néha együtt fogtak be bennünket. A mén nem értette a tréfát, gonosz volt, mint az ördög. Egymás mellett álltunk az istállóban, és akárhányszor komolyan összemarakodtunk. Feofan nem félt tőle. A fekete mén néha egyenesen nekitámadt, mintha agyon akarná taposni; de hiába, Feofan csak megkerülte, és rátette a kötőféket. Egyszer, amikor párba voltunk fogva, elragadtuk a kocsit a Kuznyeckij-moszton. Sem gazdánk, sem Feofan nem ijedt meg; nevettek, rákiáltottak a járókelőkre, visszatartottak, befordultak... így senkit sem tapostunk el.

Az ő szolgálatukban vesztegettem el legjobb képességeimet és életem felét, ők rontottak el azzal, hogy rosszkor itattak, ők tették tönkre lábaimat... És mégis, mindennek ellenére ez volt életem legszebb ideje!

Tizenkettőkor bejöttek értem az istállóba, felszerszámoztak, megkenték patáimat, megnedvesítették üstökömet meg sörényemet és befogtak. Szánunk nádfonatú volt, bársony üléssel, a szerszám apró ezüst csatokkal ékes; a gyeplőszár selyem, sőt egy időben szattyánbőrből fonott! A szerszám olyan volt, hogy mire valamennyi csat meg szíj rendben a helyére került és meg volt húzva, nem lehetett megkülönböztetni, hol végződik a szerszám, és hol kezdődik a ló.

Befogni a színben szoktak, elég lazán. Azután kijön Feofan, hátulsója szélesebb, mint a válla, széles piros öve hónaljáig ér; megvizsgálja a szerszámot, felül, megigazítja kaftánját, lábát beilleszti a kengyelbe, mond valami tréfásat, mindig vállára akasztja az ostort, de úgyszólván sohasem érint meg vele, legfeljebb csak a rend kedvéért, és azt mondja: „Indulj!” És én táncolva, minden lépésemet cifrázva, megindulok a kapun kifelé; a szakácsné, aki azért jött ki, hogy kiloccsantsa a mosogatóvizet, megáll a küszöbön; a paraszt, aki éppen fát hord az udvarba, kimereszti szemét. Kifordulunk, felhajtunk és megállunk. Kijönnek a lakájok, odajönnek a kocsisok. Megkezdődik a beszélgetés. Mindenki vár. Néha három óra hosszat állunk a kapu előtt; közben megindulunk, pár lépésnyire megfordulunk és ismét megállapodunk.

Végre mozgolódás az előszobában, kiszalad az öreg, pocakos Tyihon frakkban: „Gyerünk!” Akkor még nem volt divatban az az ostoba mondás, hogy „előre”... mintha az ember nem tudná magától, hogy haladni előre kell és nem hátra. Feofan csettint, felhajt a kapu elé; és kilép a herceg, gyors léptekkel, hanyagul, mintha nem lenne semmi csodálatos sem a szánban, sem a lóban, sem Feofanban, aki úgy dülleszti mellét és feszíti karját, hogy azt sokáig amúgy sem lehet kibírni. Kijön a herceg csákóban, köpenyben, szürke hódprémes gallérban, amely félig eltakarja pirospozsgás, fekete szemű, szépséges arcát - pedig ezt az arcot sohasem lenne szabad eltakarni. Kijön a herceg, kardját csörtetve, nagy sarkantyúpengéssel lépked a szőnyegen, mintha sietne és ügyet se vetne se rám, se Feofanra, holott őrajta kívül mindenki bennünket néz, bennünk gyönyörködik. Feofan csettint, belefekszem a szárba, és méltóságteljesen, lépésben előállunk. Rásandítok a hercegre, meghajtom finom fejemet, ápolt üstökömet... A herceg jókedvében van; néha még tréfálkozik is Feofannal. Feofan válaszol, szép fejét aligalig fordítva hátra; és karját meg sem mozdítva, alig észrevehetőn, de számomra érthetőn rándít a gyeplőn, megindulok és trap, trap, trap... egyre gyorsabban és gyorsabban, minden

izmom remeg, felhányom a sáros - havat a kocsi elejére, amint száguldok. Az az ostoba szokás sem divatozott akkor, hogy a kocsis azt kiabálja: „Ó-óó!” - mintha fájna valamije, ahelyett, hogy érthetően mondaná: „Félre, vigyázat!” „Félre! Vigyázat!” - kiáltja tehát Feofan, és az emberek kitérnek, megállnak, és nyakukat nyújtogatják, úgy bámulják a gyönyörű lovat, gyönyörű kocsisát és gyönyörű gazdáját.

Különösen szerettem trappereket utolérni. Ha néha-néha Feofannál messziről megláttunk egy-egy hozzánk méltó fogatot, akkor viharsebességgel nekiiramodtunk, és lassan egyre közelebb és közelebb jutottunk vetélytársunkhoz. Már a szán hátuljára hányom föl a havat, már egy vonalban vagyok a benne ülővel, és feje fölött prüszkölök; már a marvánkossal, a patkóhámmal vagyok egy vonalban; és most már eltűnik szemem elől a fogat, csupán magam mögött hallom egyre halkuló zaját. És a herceg, Feofan meg én - mind a hárman hallgatunk és úgy teszünk, mintha csak egyszerűen mennénk a magunk dolga után, mintha észre se vennők azokat, akik véletlenül utunkba kerülnek lassú lovaikon.

Szerettem utolérni a jó ügetőt, de szembetalálkozni is szerettem vele; egy pillanat, egy hang, egy szemvillanás - és már el is váltunk, ismét röpülünk tova, ki-ki a maga útján...

Megnyikordult a kapu, felhangzott Nyesztyor és Vaszka hangja.

ÖTÖDIK ÉJSZAKA

Az időjárás megváltozott. Az ég beborult; reggel harmat sem hullott, rekkenő volt a hőség és csíptek a szúnyogok. Amint hazahajtották a ménest, a lovak a tarka köré gyűltek, aki ekként fejezte be élettörténetét:

- Életem e boldog korszaka hamarosan véget ért. Csupán két évig élhettem így. A második tél végén értem meg életem legnagyobb boldogságát és nyomában legnagyobb szerencsétlenségét. Nagyböjt előtti, héten történt. Az ügetőversenyre vittem ki a herceget. A versenyen Atlasznij és Bicsok is indultak. Nem tudom, miről beszéltek odabenn a sátorban. Csak annyit tudok, hogy a herceg kijött, és azt parancsolta Feofannak, hajtson be a pályára. Emlékszem, hogy bevezettek a pályára és felállítottak; mellém pedig felállították Atlasznijt. Atlasznij versenyszánban futott, én meg, ahogy voltam, városi szánban. A fordulóban elhagytam Atlasznijt. Hahota és elragadtatott kiáltások fogadtak.

Amikor körülvezettek, emberek tömege kísért. Öten is akadtak, akik ezreket kínáltak értem a hercegnek. De ő csak nevetett, hófehér fogsorát villogtatva.

- Nem - mondta -, ez nem ló, hanem jó barát. Aranyhegyekért sem adom oda. A viszontlátásra, uraim! - Azzal felhajtotta a takarót, beült a szánba:

- A Sztozsinkára!

Szeretője lakott ott. Már repültünk is.

...Ez volt utolsó boldog napunk. Megérkeztünk *hozzá*. A herceg „enyém”-nek nevezte őt. Ő pedig beleszeretett valaki másba és elment vele. A herceg ott, a lakásán tudta meg. Öt óra volt. A herceg ki sem fogatott; indult utána. Ami még sohasem történt: ostorral hajszoltak, vágtába kényszerítettek; s én először életemben megbokrosodtam. Elszégyelltem magam, és helyre akartam hozni hibámat, de egyszer csak meghallottam, amint a herceg olyan hangon, amelyet még sohasem hallottam tőle, elkiáltja magát: „Üsd, vágd!” És csattogott az ostor, és a bőrömet vágta, én pedig vágtatni kezdtem, hogy lábam a szán vasát rúgta. Huszonöt versztányira a várostól utolértük *őt*. Odáig vittem gazdámat; de egész éjszaka remegtem, és egy falatot sem bírtam enni. Reggel vizet adtak; megittam és soha többé nem lettem az, aki voltam. Meg-

betegedtem. Gyötörtek, megnyomorítottak - az emberek úgy mondták: gyógyítanak. Patáim leváltak, lábaim megdagadtak és meggörbültek, mellkasom behorpadt; mindenképpen elromlottam, legyengültem. Eladtak egy kupecnek, aki murokkal, miegymással etetett, és valamit csinált belőlem, ami egyáltalában nem hasonlított ugyan ahhoz, ami voltam, de mégis megtéveszthette a hozzá nem értőt. Sem erő, sem gyorsaság nem volt már bennem. A kupec ezenfelül még azzal is gyötört, hogy amikor vevő jelentkezett, bejött hozzám az istállóba, és hatalmas ostorával addig ütlegelt, ijesztett, amíg teljesen meg nem vadultam. Akkor megtörölgette a korbácsütések nyomait, és kivezetett a vevő elé.

A kupectől egy öregasszony vásárolt meg. Örökké a Szent Miklós-templomba járt, és verte a kocsisát. A kocsis nálam az istállóban sírta ki magát. És én megtanultam, hogy a könnynek kellemes, sós íze van. A vénasszony azután meghalt. Számtartója magával vitt falura, és eladott egy boltosnak. A boltosnál agyonettem magam búzával, és még jobban megbetegedtem. Eladtak egy parasztnak. A parasztnál szántottam, enni alig kaptam, és az ekevas elvágta a lábam. Ismét beteg lettem. Cigány szerzett meg cserén. Rettenetesen megkínzott, és végül eladott a vásáron az itteni ispánnak, méneshajtónak. És most itt vagyok...

Valamennyien hallgattak. Az eső szemerkélni kezdett.

9

Másnap este, útban hazafelé, a ménes szembetalálkozott gazdájával, aki egy vendégét kísérte. Az öreg Zsuldiba látta meg őket legelőször. Két férfialakot pillantott meg: az egyik, a fiatalabbik, szalmakalapos, a házigazda volt, a másik magas, kövér, püffedt katonatiszt. A vén kanca rásandított az emberekre és továbbment; a többiek, a fiatalok, megriadtak, egymáshoz nyomakodtak és megálltak, különösen amikor a házigazda vendégével egyenesen feléjük tartott. A két férfi valamit mutogatott egymásnak; beszélgettek.

- Ezt az almásszürkét Vojejkovtól vettem - magyarázta a gazda.

- Hát ez a fiatal kesely kié volt? Szép állat - dicsérte a vendég.

Számos lovat vettek így szemügyre egyenként: mindegyikhez odaléptek, és megálltak mellette. A sötétpej csintalan kancát is észrevették.

- Ez a fajta a hrenovojei hátaslovaktól származik - mondta a házigazda.

Az egész ménest azért mégsem tudták menetközben megszemlélni. A házigazda odakiáltotta Nyesztyort, és az öreg, sarkával buzgón ütögetve a tarka oldalát, előreügetett. A tarka egyik lábára erősen sántított, mégis úgy ügetett, hogy látnivaló volt: nem lázadna fel, még akkor sem, ha azt parancsolnák neki, hogy így ügessen, amíg csak össze nem esik, akár a világ végéig. Még vágtázni is hajlandó volt, sőt fájós jobb lábával is bevágott.

- Ennél a kancánál jobb ló, merem állítani, egész Oroszországban nincs - mondta a házigazda, és az egyik kancára mutatott. A vendég azt is megdicsérte. A gazda izgatottan futkosott fel s alá, mutogatta kincseit, és elmesélte mindegyik ló élettörténetét és eredetét. A vendég szemlátomást unta hallgatni házigazdáját; kérdéseket eszelt ki, hogy azt a látszatot keltse, mintha érdeklődnék a dolog iránt.

- Igen, igen - mondogatta szórakozottan.

- Nézd csak - folytatta a gazda, ügyet sem vetve rá -, nézd ezeket a lábakat... Sok pénzembe került, de egy háromévesem már fut tőle.

- Jól fut? - kérdezte a vendég.

Sorra vették így csaknem valamennyi lovat, amíg már nem akadt több mutogatnivaló. Ekkor mindketten elhallgattak.

- Nos, bemegyünk?

- Menjünk be.

Befordultak a kapun. A vendég örült, hogy a mutogatás véget ért, és bemennek a házba, ahol majd ehet, ihat, rágyújthat. Arca láthatóan felderült. Amikor elhaladtak Nyesztyor mellett, aki a tarka hátán leste gazdája további parancsait, a vendég nagy húsos kezével rácsapott a tarka farára.

- Hát ez a tarka! - mondta. - Ugyanilyen volt nekem is, emlékszel, meséltem már róla.

A házigazda annyit hallott csak meg az egészből, hogy most nem az ő lovairól van szó; oda se figyelt, csak hátrafordult és még egy pillantást vetett a ménesre.

Ekkor mellettük hirtelen ostoba, gyönge, öreges nyerítés hallatszott. A tarka nyerített; de nem fejezte be a nyerítést, hanem félbeszakította, mintha zavarba jött volna. Sem a vendég, sem a házigazda nem vetett ügyet nyerítésére; bementek a házba.

Holsztomer a püffedt, kivénült katonatisztben felismerte régi, kedves gazdáját, az egykor ragyogó, szép és gazdag Szerpuhovszkoj herceget.

10

.....
.....

Az eső tovább szemerkélt. A karámban borús és kedélytelen volt a hangulat; de odabenn a kastélyban más világ volt. Pazar teát szolgáltak fel a pazar szalonban; a teánál együtt ült a házigazda, a háziasszony és vendégük.

A szamovár előtt a háziasszony ült. Teherben volt, s ez erősen látszott már domborodó hasán, egyenes, merev testtartásán, kövérségén és különösen nagy szemén, befelé forduló, gyengéd és komoly tekintetén.

A házigazda kis ládika különleges, tízéves szivart tartott kezében, amilyen állítása szerint senki másnak nincsen, és éppen arra készült, hogy elhencegjen vele vendégének. Huszonöt éves, ápolt, gondosan fésült férfi volt. Tiszta, új, bő ruhát viselt, amely Londonban készült. Óraláncán óriási, drága zsuzsuk csüngtek. Arany inggombjai ugyancsak nagyok és masszívak voltak, és mindegyikben hatalmas türkiz díszelgett. Szakállát III. Napóleon módjára viselte, és barkója olyan gondosan volt kipomádézva és bodorítva, ahogyan ennek csak Párizsban értik a módját.

A háziasszonyon finom selyemruha volt, hatalmas, tarka, beszőtt virágcsokrokkal; sűrű, vöröses, szép - ha nem is teljesen saját - hajában pedig egészen különleges, hatalmas arany hajtűket viselt. Kezét, karját temérdek karkötő és gyűrű ékesítette, valamennyi igen nagy értékű.

A szamovár ezüstből volt, és a csészék a legfinomabb porcelánból; a lakáj imponálóan festett frakkjában, hófehér mellényében és nyakkendőjével, amint szoborszerű mozdulatlanságban állt az ajtó mellett, és várta a parancsokat. Dúsan faragott bútorok pompáztak a sötét, nagy-

virágos kárpitozású szobában. Az asztal körül karcsú agár csörgette ezüst nyakörvét; az agarat valami rendkívülien bonyolult angol néven nevezték, amelyet a háziak mindketten rosszul ejtettek ki, mivel nem tudtak angolul.

A sarokban, szobanövények közt, díszes, berakásos zongora állott. Mindenből csak úgy áradt az újdonság, a pompa és a választékosság. Minden nagyon szép volt, mindenen látszott a gazdagság, a bőség - és a szellemi érdeklődés teljes hiánya.

A házigazda rajongott az ügetőversenyekért. Vérmes, erős ember volt, abból a fajtából, amely sohasem hal ki, cobolybundában jár, mindig a legdrágább és a legdivatosabb bort issza a legdrágább vendéglőben, a lóversenyen saját magáról elnevezett díjakat osztogat, és a legdrágább barátnőt tartja.

A vendég, Nyikita Szerpuhovszkoj, negyven év körüli, magas, vállas, kövér férfi volt, hatalmas bajusszal és barkóval. Valaha nagyon szép lehetett, de most testileg-lelkileg éppen úgy tönkrement, mint anyagilag. Annyi adóssága volt, hogy meg kellett maradnia az állami szolgálatban, nehogy lecsukhassák miatta. Most egy vidéki városba utazott, ahol a ménes igazgatásával bízták meg. Befolyásos rokonai járták ki számára ezt az állást.

Tiszti zubbonyt viselt és sötétkék nadrágot. A zubbony is, a nadrág is olyan volt, amilyent soha más, mint milliomos, nem csináltatna magának; ugyanilyen volt fehérneműje is. Órája angol gyártmányú volt. De még a csizmája talpa is valami egészen rendkívüli, ujjnyi vastagságú bőrből készült.

Nyikita Szerpuhovszkoj kétmilliós vagyont herdált el eddigi életében, és ezenfelül volt még százhúszezer rubel adóssága. Ekkora vagyon után mindig marad az életnek valamiféle lendülete, amely hitelt és módot nyújt arra, hogy az ember még vagy tíz évig csaknem fényűzően élhessen.

A tíz év eltelt, a lendület ellankadt, és Nyikita élete egyre szomorúbbra fordult. Már részegeskedni kezdett, vagyis megmámorosodott a bortól, ami azelőtt sohasem történt meg vele. Tulajdonképpen sohasem kezdett inni és sohasem hagyta abba. Hanyatlása különösen nyugtalan tekintetében nyilvánult (szeme állandóan ide-oda járt), bizonytalan hanghordozásában és tétova mozgásában. Ez a nyugtalanság főként azért volt megdöbbentő, mert szemmel láthatóan újkeletű volt nála; látszott rajta, hogy egész életében senkitől és semmitől sem félt, és csak nemrégen, súlyos szenvedések révén jutott el a félelemig, ami annyira nem illett alaptermészetéhez.

A házigazda és a háziasszony is észrevették mindezt; olyan pillantást váltottak, amely kifejezte, hogy megértik egymást, de a téma tüzetes megtárgyalását elhalasztják lefekvésig. Addig is eltűrik szegény Nyikitát, sőt még igyekeznek is kedvében járni.

Nyikita megalázottnak érezte magát fiatal házigazdája boldogsága láttán; saját, soha vissza nem térő múltjának emléke fájó irigységet ébresztett benne.

- Nem bántja a szivarfüst, Marie? - fordult a ház asszonyához azon a különös, udvarias, baráti, de nem egészen tiszteletteljes hangon, amelyet a tapasztalt, nagyvilági ember a kitartott barátnővel szemben használ, megkülönböztetvén őt a törvényes hitvestől. Nem mintha Nyikita meg akarta volna sérteni a hölgyet; sőt ellenkezőleg, inkább kedveskedni igyekezett neki is, a ház urának is - bár ezt sohasem vallotta volna be önmagának. De megszokta, hogy az effajta nőkkel így beszéljen. Tudta, hogy a nő maga is elcsodálkoznék, sőt talán meg is sértődnék rajta, ha úgy beszélne vele, mint valami nagyvilági dámával. Azonkívül pedig a tiszteletteljes hang bizonyos árnyalatait fenn kellett tartani a vele egyenrangúak felesége számára. Az effajta hölgyekkel azonban mindig tisztelettel bánt, nem azért, mintha osztozott volna bizonyos

úgynevezett „meggyőződések”-ben, amelyeket az újságok prédikálnak a minden ember egyéniségének kijáró tiszteletről, az esketési szertartás jelentéktelenségéről és a többiről (sohasem olvasott ilyen ostobaságokat), hanem azért, mert minden rendes ember így viselkedik. Nyikita Szerpuhovszkoj pedig rendes ember volt, ha bukott sorban is.

Kivett egy szivart. De a házigazda tapintatlanul belemarkolt a dobozba, és az egész csomót vendége felé nyújtotta:

- Nem, nem, vedd csak el! Majd meglátod, milyen jó.

Nyikita kezével elhárította a szivarokat, és szemében alig észrevehető sértődöttség és szégyenkezés villant fel.

- Köszönöm. - Elővette szivartárcáját. - Kóstold meg az enyémet.

A háziasszony finomabb megérzésű volt. Észrevette az incidenst, és sietve társalgást kezdett vendégével:

- Nagyon szeretem a szivarfüstöt. Magam is szivaroznék, ha nem szína mindenki körülöttem.

És elmosolyodott bájos, jóindulatú mosolyával. Nyikita válaszképpen bizonytalanul visszamosolygott rá. Két foga hiányzott.

- Nem, csak fogadd el - erőltette vendégét a tapintatlan házigazda -, amazok gyöngébbek. *Fritz, bringen sie noch eine Kasten* - szólt oda az inasnak -, *dort zwei*.[45]

A német lakáj odahozta a másik ládikát.

- Milyent szeretsz jobban? Erőset? Ezek nagyon jók. Tedd el mind - erősködött tovább.

Szemlátomást örült, hogy van ki előtt fitogtatni ritkaságait, és nem vett észre semmit. Szerpuhovszkoj rágyújtott, és sietve folytatta a megkezdett beszélgetést.

- Szóval mennyi pénzedbe került Atlasznij? - kérdezte.

- Sokba került, nem kevesebbe, mint ötezerbe. De most legalább el vagyok látva. Micsoda ivadékai vannak, barátom!

- Futnak? - kérdezte Szerpuhovszkoj.

- Remekül futnak. A fia most három díjat nyert; Tulában, Moszkvában és Pétervárott. Vojejkov Voronija is indult. Az a betyár hajtó négyszer is elibevágott az enyémnek, pedig az én lovam már az indítózászlónál otthagyhatta volna.

- Egy kicsit nyers még. Sok a holland vér benne, arra figyelmeztetlek - mondta Szerpuhovszkoj.

- Hát a kancák mire valók? Majd holnap megmutatom őket. Dobrinyáért három ezrest adtam. Laszkovajáért kettőt.

És a házigazda ismét belefogott kincsei felsorolásába. A háziasszony látta, hogy Szerpuhovszkojnak ez rosszul esik, és csak színleg figyel oda.

- Nem isznak még egy kis teát? - kérdezte.

- Nem - felelte a házigazda, és folytatta elbeszélését. A nő felállt, a gazda visszatartotta, átölelte és megcsókolta. Szerpuhovszkoj, amikor rájuk nézett, elmosolyodott - nekik szánt, elkényszeredett mosollyal. De amikor a házigazda fölállt, és Marie vállát átfogva, az ajtóig kísérte őt, Nyikita arckifejezése hirtelen megváltozott, mélyen felsóhajtott, puffadt arcán kétségbeesés tükröződött, amelybe keserű harag is vegyült.

---

[45] Hozzon még egy ládikával, ott kettő van (hibás németességgel).

11

A házigazda visszajött és mosolyogva leült Nyikitával szembe. Hallgattak.

- Igen, azt mondtad, Vojejkovtól vetted - mondta Szerpuhovszkoj hanyagul.

- Igen. Atlasznijt. Dubovickijtől akartam kancákat vásárolni, de már csak vacakja volt.

- Dubovickij leégett - mondta Szerpuhovszkoj, de hirtelen elakadt és körülnézett. Eszébe jutott, hogy a leégett Dubovickijnek húszezer rubellal tartozik. Az is eszébe jutott, hogy ha valakire azt mondják, hogy „leégett", akkor őrá egész bizonyosan azt mondják. Elhallgatott.

Ismét sokáig hallgattak mind a ketten. A házigazda, azon törte a fejét, mivel dicsekedjék el vendégének; Szerpuhovszkoj azon gondolkozott, mivel bizonyítsa be, hogy nem tartja önmagát „leégettnek". De mindkettőjük agya lomhán forgott, annak ellenére, hogy szivarral buzdították magukat. „No mi lesz, mikor iszunk végre?" - gondolta magában Szerpuhovszkoj. „Feltétlenül inni kell, mert meghalunk az unalomtól" - gondolta a házigazda.

- Sokáig leszel még itt? - kérdezte Szerpuhovszkoj.

- Még egy hónapig. De mi lesz a vacsorával? Fritz, készen van?

Átmentek az ebédlőbe. A csillár alatt, gyertyákkal megvilágított asztalon különlegességek sorakoztak: szódavizes palackok, bábu-alakra faragott dugók, drága borok csiszolt kristály-üvegekben, válogatott ínyencfalatok, vodka. Ittak, ettek, megint csak ittak és ettek, és a beszélgetés megélénkült. Szerpuhovszkoj kivörösödött és nekibátorodott a beszédnek.

Nőkről folyt a szó. Kinek milyen: cigánylány, táncosnő, francia asszonyka...

- Mondd csak, Mathit otthagytad? - kérdezte a házigazda.

Mathi Szerpuhovszkoj barátnője volt, aki tönkretette őt.

- Nem én, ő hagyott engem faképnél. Hej, barátom, ha meggondolom, mi pénzt elherdáltam életemben! Most örülök, hogy lesz ezer rubelem. Jó, hogy elkerülök a városból. Már nem bírtam ki tovább Moszkvában. Á, minek is beszélünk erről!

A házigazda unta hallgatni Szerpuhovszkojt. Magáról akart beszélni - dicsekedni akart. Szerpuhovszkoj is magáról akart beszélni - fényes múltjáról. A házigazda bort töltött neki és várta, mikor fejezi be, hogy azután magáról beszélhessen, arról, hogy az ő ménese most úgy van megszervezve, ahogyan még soha senkié nem volt. Meg arról, hogy Marie őt nemcsak a pénzéért, hanem igazán és szívből szereti.

- Azt akartam neked elmesélni, hogy a ménesben... - kezdte. De Szerpuhovszkoj félbeszakí-totta.

- Volt idő, azt bátran mondhatom - kezdte -, amikor szerettem és tudtam élni. Lovakról beszélsz, hát mondd meg nekem, melyik a leggyorsabb lovad?

A házigazda megörült az alkalomnak, hogy ismét méneséről beszélhet, és már bele is fogott volna mondókájába, de Szerpuhovszkoj ismét félbeszakította.

- Igen, igen - mondta. - Nálatok, ménesbirtokosoknál ez mind csak hiúsági kérdés, nem passzió, nem tartozik az élethez. Nálam nem így volt. Mondtam már neked az imént, hogy volt egy tarka lovam, ugyanolyan, mint a te méneshajtód. Tyű, barátom, micsoda ló volt az! Nem emlékezhetsz rá; negyvenkettőben volt. Akkor érkeztem Moszkvába. Elmentem a kupec-hez, és megláttam azt a tarka heréltet. Jó lába volt. Megtetszett nekem. Az ára? Ezer rubel. Tetszett, megvettem, befogattam. Soha nem volt, de neked se volt és nem is lesz olyan lovad.

Soha életemben nem láttam szebb, erősebb, gyorsabb lovat. Te akkor még gyerek voltál, nem ismerhetted, de bizonyosan hallottál róla. Egész Moszkva ismerte.

- Igen, hallottam róla - mondta a házigazda kelletlenül -, de az enyémekről még azt akartam mesélni...

- Szóval te is hallottál róla. Úgy vettem meg minden pedigré, minden okirat nélkül; csak azután kezdtem érdeklődni. Ljubeznij I. fia volt. Holsztomer, vásznat lehetett mérni a farkával. A tarkasága miatt eladták a hrenovojei ménes főlovászának, az meg kibérelte és eladta egy kupecnek. Ilyen ló ma már nincs is, öregem! Hej, micsoda idők voltak azok! Hej, ifjúság, szép ifjúság - énekelte egy cigánydal refrénjét. Kezdett berúgni. - Bizony szép idők voltak. Huszonöt éves voltam, nyolcvanezer rubel volt az évi jövedelmem, egyetlen ősz hajszálam se volt, a fogaim, mint a gyöngysor... Akármihez fogtam, minden sikerült, és mindez elmúlt...

- Akkor még nem voltak olyan gyors lovak - szólt közbe a házigazda, kihasználván a szünetet. - Mondom neked, hogy az én lovaim mindenféle...

- A te lovaid! Akkor sokkal gyorsabbak voltak a lovak...

- Hogyhogy gyorsabbak?

- Gyorsabbak. Úgy emlékszem rá, mintha tegnap lett volna: egyszer kimentem azzal a tarkával az ügetőre. Az én lovaim nem futottak. Nem szerettem a trappereket. Nekem telivéreim voltak: Tábornok, Mohamed. Szóval kimentem a tarkával. Nagyszerű fickó volt a kocsisom, szerettem. Az is elitta az eszét. Szóval megérkezem az ügetőre: „Szerpuhovszkoj - mondják a barátaim -, mikor tartasz egyszer te is trappereket?" Ördög vigye ezeket a ti parasztlovaitokat! Itt ez az én tarkám valamennyit legyőzi. „Dehogyis győzi le!" Fogadjunk ezer rubelbe. Fogadtunk. Nekiengedtem a tarkát, öt másodperccel győzött. Ezer rubelt nyertem a fogadáson. Ez aztán valami. Én, barátom, trojkában száz versztát három óra alatt tettem meg. Ezt egész Moszkva tudta.

És Szerpuhovszkoj olyan folyékonyan, megszakítás nélkül kezdett hazudni, hogy a házigazdának egyetlen szót sem sikerült közbevetnie; unott arccal ült szemben vendégével, és időnként szórakozásul teletöltötte a maga és vendége poharát.

Már világosodott. Még mindig üldögéltek. A házigazda halálosan unatkozott. Felállt.

- No, menjünk aludni - mondta Szerpuhovszkoj, és tántorogva felállt ő is. Szuszogva bement szobájába.

A házigazda az ágyban feküdt szeretőjével.

- Nem, ez a Szerpuhovszkoj lehetetlen alak. Berúgott és megállás nélkül hazudott egész este.

- Nekem pedig csapta a szelet.

- Félek, pénzt akar kérni.

Szerpuhovszkoj ruhástul feküdt ágyán és szuszogott.

„Alighanem sokat hazudtam - gondolta. - No, mindegy! A bora jó, de máskülönben nagy disznó. Amolyan kalmárfajta. De én is nagy disznó vagyok - így szólt önmagához és felröhögött. - Régen én tartottam ki másokat, most engem tartanak ki. Igen, a Winkler felesége kitart, majd kérek tőle pénzt. Úgy kell a Winklernek. Le is kéne vetkőzni. De a csizmámat úgyse tudom lehúzni."

- Hé, hé! - kiáltotta, de a szolgálatára rendelt inas régen elment már aludni.

Fölült, levette zubbonyát, mellényét, nadrágját is lerugdosta valahogy; de a csizmájától sehogy se bírt megszabadulni - puffadt hasa zavarta. Valahogy lerúgta az egyiket, a másikkal addig-addig küszködött, mígnem kifulladt és belefáradt. Így hát egyik lábán csizmaszárral ledőlt az ágyra, és csakhamar hortyogni kezdett, dohány, bor és piszkos öregség szagát árasztva maga körül a szobában.

12

Holsztomer ezen az éjszakán újra emlékeibe merült volna, de Vaszka kiragadta. Takarót vetett reá, és elnyargalt rajta. Reggelig egy kocsma ajtaja előtt állt Holsztomer, egy paraszt lova mellett. Nyalogatták egymást. Reggel, amikor visszaérkezett a karámba, vakaródzni kezdett.

- Ejnye, be csúnyán viszket valami - gondolta.

Eltelt öt nap. Elhívták az állatorvost. Vidáman mondta:

- Rühes. Adják el a cigánynak.

- Ugyan minek? Vágjátok le, csak itt ne legyen tovább.

Csendes, világos reggel. A ménest kihajtották a legelőre. Holsztomer a karámban maradt. Különös ember jött oda hozzá, sovány, fekete, piszkos; fekete kaftánján furcsa foltok. A sintér volt. Rá sem nézett Holsztomerra, csak megfogta kötőfékét és kivezette. Holsztomer csendesen követte, nem nézett hátra, kissé húzta a lábát, mint rendesen. A szalma megzizzent léptei alatt.

Amikor kiértek a kapun, a kút felé húzott, de a sintér visszafogta és ennyit mondott: „Nem érdemes."

A sintér és Vaszka, aki követte, most kiértek a mélyúthoz a téglaraktár mögött. Ott megálltak, mintha csak valami különöset látnának ezen a köznapi, megszokott helyen. A sintér átadta Vaszkának a kötőféket, levetette kaftánját, feltűrte ingujját, és csizmaszárából kést, fenőkövet vett elő. A tarka unalmában a kötőféket igyekezett rágni, de messze volt tőle. Felsóhajtott és lehunyta szemét. Ajkát felhúzta, hogy kilátszottak megsárgult, elhasznált fogai, és elszundikált a késfenés hangja mellett. Csak pókos lába remegett kissé. Arra ébredt, hogy megfogják és fejét hátranyomják. Kinyitotta szemét. Két kutyát látott maga előtt. Az egyik a sintért szaglászta, a másik csak ült előtte és nézte, mintha várna tőle valamit. A tarka ló rájuk nézett, és pofáját hozzádörgölte a kézhez, amely fejét tartotta.

„Bizonyosan megint gyógyítani akarnak - gondolta. - Hát csak gyógyítsanak!"

És valóban érezte, hogy valamit babrálnak a torka körül. Fájt. Megremegett, lábával kapált, de uralkodott magán és várta, hogy mi lesz... Az lett, hogy vastag sugárban folyadék ömlött végig nyakán, mellén. Felsóhajtott, amilyen mélyen csak bírt. És erősen megkönnyebbült.

Élete súlyos terhét levették róla!

Behunyta szemét, és fejét lehajtotta: senki sem fogta már. Azután lába megremegett, egész teste megingott. Nem ijedt meg: inkább csak elcsodálkozott.

Minden olyan más lett, olyan új... Csodálkozott, nekirugaszkodott, előre, felfelé. De lába ügyetlenül mozgott, megbotlott, elvágódott. Amikor föl akart állni, ismét előreesett és bal oldalára hemperedett.

A sintér megvárta, míg a rángatózó test elcsendesedik. Elkergette a kutyákat, közelebb lépett és lábánál fogva hátára fordította a tarkát; azután Vaszkának meghagyta, hogy fogja a tetem lábát, ő maga pedig nekiállt lenyúzni a bőrét.

- Jó ló volt - mondta Vaszka.

- Ha egy kicsit kövérebb lett volna, egészen jó bőr lenne - mondta rá a sintér.

Este a ménes a hegyoldalban tért haza és azok, akik a bal oldalon mentek, valamit láttak odalenn vörösleni; körülötte kutyák sürögtek, varjak és héják keringtek fölötte. Az egyik kutya lábaival a dögnek feszült, fejét ide-oda mozgatta, és nagy recsegéssel, ropogással tépett le magának egy cafat húst, amely a csonthoz tapadt. A fiatal sötétpej kanca megállt, nyakát-fejét előrenyújtotta, és hosszú ideig szimatolt a levegőben. Csak erőszakkal tudták továbbhajtani.

Hajnaltájt az öreg erdő egyik kicsi tisztásán a vízmosásban nagyfejű farkaskölykök örömteli vinnyogása hallatszott, öten voltak: négyen csaknem egyforma nagyok, az ötödik apró, óriási feje nagyobb, mint egész törzse. A sovány, vedlett szőrű anyafarkas, teli hasát, lelógó csecseit a földön vonszolva, épp most lépett ki a bokrok közül, és leült kicsinyeivel szemben. A farkaskölykök félkörben állva vették körül. Az anya odament a legkisebbikhez; letérdelt, pofáját lehajtotta, és néhány görcsös mozdulat után, veszedelmes fogazatát vicsorítva, hatalmas darab lóhúst öklendezett ki. A kölykök már-már rávetették magukat, de az anyafarkas fenyegetően támadt rájuk, és az egész húst a legkisebbiknek adta. A kicsi dühös bőgéssel ragadta meg a döghúst és marcangolni kezdte. Ugyanígy öklendezte ki az anyafarkas a második, harmadik és így tovább mind az öt kölyöknek a maga részét, azután lefeküdt szembe velük, pihenni.

Egy hét múlva a téglaraktár mögött már csak a nagy koponya meg két lábszárcsont fehérlett; a többit mind széjjelhurcolták. Nyáron a paraszt, aki a csontokat gyűjtötte, elvitte a koponyát is, meg a lábszárcsontokat is, és elhasználta őket.

Szerpuhovszkoj élő teteme még sokáig járkált szerte a világban, evett és ivott; csak sokkal később tették a földbe. Sem bőre, sem húsa, sem csontja nem kellett senkinek. Húsz éve már mindenkinek csak terhére volt földön járkáló holtteste; temetése is csupán fölösleges gondot okozott embertársainak. Régóta nem kellett már senkinek, régóta mindenkinek terhére volt, mégis a halottak, akik a halottakat temetik, szükségesnek tartották, hogy ezt a püffedt, azonnal rothadásnak induló testet szép egyenruhába, jó csizmába öltöztessék, szép új koporsóba tegyék, amelyet négy sarkán szép új rojtocskák díszítettek, majd ezt az új koporsót egy második, ólomból készült koporsóba helyezzék, elvigyék Moszkvába, ott kiássanak régi embercsontokat, hogy éppen *arra* a helyre rejtsék el ezt a rothadó, férgektől hemzsegő testet az új mundérban meg a fényesre tisztított csizmában; azután az egészet betakarták földdel.

Fordította Szőllősy Klára

A DEKABRISTÁK

(Regény)

1

Nemrégen történt, II. Sándor uralkodása alatt, a mi időnkben - a civilizáció, a haladás, a *kérdések*, Oroszország újjászületése stb., stb. korában; abban az időben, amikor a győzedelmes orosz hadsereg visszajött az ellenség kezére juttatott Szevasztopolból, amikor egész Oroszország ünnepelte a fekete-tengeri hajóhad megsemmisülését, és a fehér kövű Moszkva e szerencsés esemény alkalmából fogadta és ünnepelte a hajóhad legénységének maradványait, jókora serleg vodkát s tisztes orosz szokás szerint kenyeret, sót nyújtva nekik és földig hajolva előttük. Abban az időben történt, amikor Oroszország - erényes, előrelátó politikusai személyében - siratta rombadőlt ábrándjait a Hagia Szófia-székesegyházban tartandó hálaadó istentiszteletről, meg a háború alatt elhalálozott két nagy emberének fájdalmas elvesztését (az egyiket elragadta a vágy, hogy mihamarabb megtarthassa az istentiszteletet a fentebb említett székesegyházban, s ezért elesett Havaselve harcmezején, de legalább két huszárszázadot is lefektetett ugyanazon a harcmezőn; a másik, akit nem becsültek meg érdeme szerint, teát, mások pénzét, meg lepedőt osztogatott a sebesülteknek, és nem lopta el sem a pénzt, sem a lepedőt); abban az időben, amikor Oroszországban mindenfelé, az emberi tevékenységnek minden ágazatában gombamódra termettek a nagy emberek - hadvezérek, szervezők, közgazdászok, írók, szónokok és egyszerűen csak: nagy emberek, meghatározott cél és hivatás nélkül. Abban a időben, amikor egy moszkvai színész jubileumán pohárköszöntőben jelentkezett a bűnösöket megbüntetni akaró közvélemény; amikor Pétervárról dörgedelmes bizottságok utaztak le délre, hogy elfogják, leleplezzék és megbüntessék a katonai ruházati hivatal gonosztevőit; amikor Oroszország minden városában felköszöntős ebédeket adtak a szevasztopoli hősöknek, s ugyanazoknak a hősöknek két garast vetettek, amikor kezük-lábuk vesztetten kéregettek hidakon, útfélen; abban az időben, amikor a szónoki tehetség oly gyorsan terjedt a népben, hogy egy bizonyos csapláros mindenütt és minden alkalommal beszédeket írt, nyomtatott és mondott hivatalos ebédeken, mégpedig olyan nagyhatású beszédeket, hogy a rend őrei külön óvóintézkedésekkel voltak kénytelenek megfékezni ékesszólását; amikor még az Angol Klubban is külön termet jelöltek ki a társadalmi problémák megvitatására; amikor egymás után jelentkeztek az új meg új folyóiratok a legkülönfélébb lobogók alatt: folyóiratok, melyek európai elveket fejtegettek európai talajon, de orosz világnézettel, meg olyan folyóiratok, amelyek szigorúan orosz talajon állva orosz elveket fejtegettek, de európai világnézettel; míg egyszer csak annyi volt a folyóirat, hogy úgy tetszett, kimerítették az összes lehetséges elnevezéseket: volt „Hírnök" és „Szó", „Társalkodó" meg „Figyelő", „Csillag" és „Sas" és még ki tudja, hány, de ennek ellenére állandóan új meg új elnevezések jelentek meg a porondon; abban az időben, amikor rajban bukkantak fel az írók, gondolkodók, akik versengve bizonygatták, hogy a tudomány néha népi és néha nem népi, és néha népellenes és a többi, és ugyancsak rajokban bukkantak fel az írók meg a festők, akik lefestették az erdőt, a napfelkeltét, a zivatart meg az orosz leány szerelmét, a lusta csinovnyikot és a sokféle rossz magaviseletű csinovnyikot: abban az időben történt, amikor mindenfelől felmerültek a *kérdések* (így nevezték ezernyolcszázötvenhatban mindazokat a körülmények összjátékából eredő helyzeteket, amelyeken senki sem tudott eligazodni), ott volt a kadétiskolák kérdése, az egyetemek kérdése, a cenzúrakérdés, a szóbeli bíráskodás kérdése, pénzügyi, bankügyi, rendőri, emancipációs és még sok egyéb kérdés, és mindenki igyekezett még újabb kérdéseket találni, és mindenki igyekezett megoldani őket; terveket írtak, olvastak, hangoztattak,

szerettek volna mindent kijavítani, megsemmisíteni, megváltoztatni, s az egész orosz nép, mint egy ember, leírhatatlan boldog izgalomban leledzett. Ez az állapot kétszer ismétlődött meg Oroszországban a XIX. század folyamán; először, amikor tizenkettőben pofonütöttük I. Napóleont, és másodszor, amikor ötvenhatban bennünket pofozott meg III. Napóleon. Nagyszerű, feledhetetlen ideje volt ez az orosz nép újjászületésének!!! Mint az a francia, aki azt mondotta, hogy nem is élt az, aki nem élt a nagy francia forradalom idején, úgy én is ki merem mondani: aki nem élte át az ötvenhatos esztendőt Oroszországban, az nem tudja, mi az élet. E sorok írója nemcsak élt abban az időben, hanem tevékeny részt vett az eseményekben. Mi több, maga is pár hétig ült egy szevasztopoli fedezékben, és könyvet írt a krími háborúról. Ebben a könyvben, mely nagy hírnevet szerzett neki, pontosan és részletesen leírja, hogyan lőttek a katonák puskával a bástyákról, hogy kötözték be a sebesülteket kötszerrel a kötözőhelyeken, s hogyan temették el a halottakat a temetőben a föld alá. Eme hőstettek véghezvitele után a sorok írója hazaérkezett a fővárosba, a tűzijátékok színhelyére, és learatta a hőstetteiért dukáló babérokat. Látta mindkét főváros meg az egész nép lelkesedését, és a saját bőrén tapasztalta, hogyan jutalmazza Oroszország az igazi érdemeket. E világ hatalmasságai ismeretségét keresték, kezét szorongatták, ebédmeghívásokkal halmozták el, állandóan invitálták magukhoz és avégre, hogy megtudják tőle a háborús események részleteit, töviről hegyire előadták neki saját érzületeiket. Ezért e sorok írója valóban tudja értékelni ezeket a nagyszerű, felejthetetlen időket. No de most nem erről van szó.

Abban az időben történt tehát, hogy a legjobb moszkvai szálloda előtt két nagyobb meg egy kisebb szán állt meg. Az elsőből kiugrott egy fiatalember, és beszaladt a kapun, hogy megtudakolja, kaphatnak-e szállást. A szánban egy öregúr ült két hölgy társaságában, s arról mesélt, milyen volt a Kuznyeckij-moszt[46] a franciák idején. Ez a beszélgetés már akkor kezdődött, mikor beértek Moszkvába, s a fehér szakállú aggastyán, aki nyitott útibundában ült a szánban, olyan nyugodtan folytatta, mintha ott szándékozna tölteni az éjszakát. Felesége és leánya fél füllel hallgatták, de türelmetlenül pillantgattak az ajtó felé. Végre kijött a fiatalember a portás meg a szolga kíséretében.

- Nos, Szergej? - kérdezte az édesanyja kihajolva; a lámpa fénye megvilágította fáradt, beesett arcát.

Szergej franciául válaszolt - akár azért, mert ez volt a szokása, akár azért, nehogy a portás, bekecse miatt, inasnak nézze. Közölte, hogy van szoba, és kinyitotta az utazószán ajtaját. Az öreg egy pillanatra kinézett, s azután újra a szán sötét belseje felé fordult, mintha semmi köze sem volna az egészhez.

- Színház akkor még nem volt...

- Pierre! - szólt rá a felesége, köpenyét összefogva, de az öreg rendületlenül folytatta:

- Madame Chalmet a Tverszkaján volt...

Az útiszán mélyén fiatal kacagás csendült fel.

- Szállj ki, papa... de belejöttél a beszédbe!

Az öreg szemlátomást csak most ébredt rá, hogy megérkeztek; körülnézett.

- Szállj ki hát!

Az öreg megigazította kucsmáját, és engedelmesen kiszállt. A portás a hóna alá nyúlt, de miután meggyőződött róla, hogy az öreg még igen szilárdul áll a lábán, mindjárt az idős

[46] Régen Moszkva egyik főutcája.

hölgynek ajánlotta fel szolgálatait. Natalja Nyikolajevnában, az öregúr feleségében azonnal meglátta a fontos és előkelő személyiséget: erre vallott cobolybundája, meg az is, hogy milyen soká cihelődött, milyen súlyosan nehezedett a portás kezére, s milyen peckesen, körül sem nézve ment fel fia karján a szálloda bejárati lépcsőjén. A kisasszonyt a portás szinte meg sem különböztette a szobalányoktól, akik a hátsó szánból ugrottak ki, ő is motyót, tekercset cipelt, és hátramaradt a többiekkel. Csak a nevetéséről ismerte fel, meg arról, hogy az öregurat apjának szólította.

- Nem arra, papa, jobbra - szólt s megcibálta bundája ujját. - Jobbra.

És a lépcsőn lábdobogás, ajtócsapódás meg a koros hölgy szuszogása közepette felhangzott ugyanaz a nevetés, amely az imént a szánban csendült fel; ha akárki meghallja ezt a nevetést, feltétlenül azt gondolja magában: jaj de jóízűen, irigylésre méltón tud nevetni!

Szergej, az öregúr fia intézte az utazás anyagi ügyeit, gyakorlatlanul ugyan, de a huszonötévesekre jellemző energiával és lelkes ügybuzgalommal. Legalább hússzor szaladt le kiskabátban a szánokhoz és vissza az emeletre, minden különösebb ok nélkül, a hidegben vacogva, kettesével-hármasával véve a lépcsőfokokat hosszú, fiatal lábaival. Natalja Nyikolajevna kérlelte, vigyázzon, meg ne hűtse magát, de Szergej azt mondta rá, hogy nem fázik, utasításokat adott, csapkodta az ajtókat, ide-oda futkosott, s amikor már úgy tetszett, mindent elintéznek a szolgák, újra meg újra végigjárta a szobákat, egyik ajtón kiment a szalonból, a másikon bejött, egyre kereste, mit csinálhatna még.

- Mi a szándékod, papa, fürdőbe mégy? Tudakoljam meg, hol van? - kérdezte.

A családfő elmerengett, úgy látszott, még mindig nem adott magának számot arról, hogy hol van tulajdonképpen. Nem válaszolt mindjárt; hallotta fia szavait, de nem fogta fel értelmüket. Egyszer csak észbekapott:

- Igen, igen, hogyne; tudd meg, kérlek. A Kamennij-mosztnál, ha jól emlékszem.

Gyors, izgatott léptekkel végigjárta a szobákat, és leült egy karosszékbe.

- Most aztán döntsük el, hogy mit tegyünk, rendezkedjünk be! - mondta. - Segítsetek, gyerekek, frissen, ügyesen! Tegyetek mindent helyre, rakodjatok ki, aztán holnap Szerjozsával levelet küldünk a nővéremhez, Marja Ivanovnához, meg Nyikityinékhez... vagy magunk megyünk. Ugye, Natasa? Most pedig első a kicsomagolás.

- Holnap vasárnap van, remélem, mindenekelőtt elmész a misére, Pierre! - jegyezte meg a felesége, aki egy nagy utazókoffer előtt térdelt, s épp a zárját nyitotta ki.

- Az ám, vasárnap! Feltétlenül elmegyünk az Uszpenszkij-székesegyházba. Ezzel kezdődjék hazatérésünk! Istenem! Ha visszagondolok arra a napra, amikor utoljára voltam ott... emlékszel, Natasa? De most nem erről van szó.

És a családfő felpattant a karosszékből, amelybe csak az imént ült le.

- Most az első: berendezkedni.

Azzal elindult s ide-oda járkált egyik szobából a másikba, de nem csinált semmit.

- Nincs kedved teázni? Vagy fáradt vagy, inkább pihennél?

- Igen, igen - válaszolta a felesége, a bőröndben kotorászva. - Hiszen fürdőbe akartál menni...

- Igaz... az én időmben a Kamennij-moszton volt. Szerjozsa, kérlek, menj le és tudakold meg, megvan-e még a fürdő a Kamennij-moszton. Ez lesz az én szobám Szerjozsával. Megfelel neked, Szerjozsa? - De Szerjozsa már rég lement, hogy a fürdő felől tudakozódjék. - Nem,

mégse lesz így jó - folytatta az öreg. - Akkor neked nincs közvetlen kijáratod a fogadószobába. Mit gondolsz, Natasa?

- Nyugodj meg, Pierre, minden elrendeződik - szólt ki Natasa a másik szobából, ahová az emberek most cipelték be a holmit. De Pierre-t a megérkezés rendkívüli módon felizgatta.

- Vigyázz, Szerjozsa holmija el ne keveredjék; a síléceit ledobták itt a szalonban.

Azzal fölvette a léceket, és módfelett óvatosan, mintha ettől függne lakásuk eljövendő rendje, az ajtófélfának támasztotta és jól odalapította. De a síléc nem tapadt oda, s mihelyt Pierre odábblépett, nagy robajjal lepottyant keresztbe az ajtóban. Natalja Nyikolajevna összerezzent, arca megrándult, de mikor látta a robaj okát, csak ennyit szólt:

- Emeld fel, légy szíves, Szonya drágám.

- Emeld fel, drágám - ismételte a férje. - Én pedig megyek a szállodaigazgatóhoz, másképp nem lehet; meg kell vele beszélnem mindent.

- Jobb, ha idekéreted, Pierre. Miért fáradnál magad?

Pierre beleegyezett.

- Szonya drágám, hívd ide ezt a... hogy is hívják? Monsieur Cavalier-t, légy szíves; mondd meg neki, hogy szeretnénk vele mindent megtárgyalni.

- Chevalier, papa - helyesbített Szonya s már indult is.

Natalja Nyikolajevna eközben halkan adogatta utasításait, nesztelenül járkált ide-oda, kezében hol egy doboz, hol egy pipa, hol egy vánkos, így rakosgatott mindent észrevétlenül a helyére az óriási halom poggyászból. Szerét ejtette, hogy eközben Szonya mellett elhaladva, halkan a fülébe súgja:

- Ne menj magad, küldd az inast.

Míg a szolga oda volt a gazdáért, Pierre arra használta fel üres idejét, hogy segítség ürügyén összegyűrje felesége ruhaneműjét és megbotoljék egy üres ládában. Kezével sikerült megkapaszkodnia a falba, és mosolyogva megfordult: felesége annyira el volt foglalva, hogy nem vett észre semmit, ellenben Szonya olyan huncutul villogó szemmel nézett rá, hogy látnivaló volt, csak az engedélyt várja, hogy elnevethesse magát. Pierre készségesen megadta neki az engedélyt, s maga is olyan szívből jövő kacagásban tört ki, hogy a szobában levők valamennyien, felesége meg a cselédek, hangos hahotára fakadtak. A nevetés még jobban nekibátorította az aggastyánt; úgy találta, hogy felesége és leánya szobájában a dívány alkalmatlan helyen áll, s a hölgyek hiába bizonygatták az ellenkezőjét, hasztalan kérték, hogy nyugodjék meg. Éppen sajátkezűleg igyekezett egyik embere segítségével arrább tolni a nehéz bútordarabot, amikor belépett a szálló francia tulajdonosa, igazgatója.

- Hívatni tetszett - szólt szigorúan, és hogy kimutassa, ha nem is éppen megvetését, de mindenesetre teljes nemtörődömségét, lassú mozdulatokkal elővette zsebkendőjét, hanyagul szétbontogatta, s körülményesen orrot fújt.

- Igen, édes barátom - válaszolt Pjotr Ivanovics odalépve az igazgatóhoz. - Tudniillik magunk sem tudjuk, mennyi időt fogunk itt tölteni, ezért a feleségemmel úgy gondoltuk... - és ezzel Pjotr Ivanics, akinek megvolt az a gyengéje, hogy minden embert felebarátjának tekintett, hosszas fejtegetésbe bocsátkozott körülményeit és terveit illetően.

Chevalier úr azonban nem így vélekedett az emberekről, és egy cseppet sem érdekelte mindaz, amit Pjotr Ivanovics vele közölt. Mindazonáltal Pjotr Ivanics nagyúri fellépése, hibátlan franciasága (mint köztudomású, Oroszországban a francia nyelv ismerete jóformán hivatali ranggal ér fel) valamivel jobb véleményt keltett benne az újonnan érkezettekről.

- Mivel szolgálhatok? - kérdezte.

A kérdés nem hozta zavarba Pjotr Ivanicsot. Abbeli óhajtását nyilvánította, hogy kapjon szobát, teát, szamovárt, ebédet, vacsorát, személyzete részére ellátást - egyszóval mindazt, aminek szolgáltatására a szálloda hivatott. Chevalier urat megdöbbentette az öregúr járatlansága: vajon azt hiszi-e, hogy a Turkmén-sivatagban vannak, vagy úgy képzeli, hogy mindaz, amit kér, ingyen fog rendelkezésére állani? Amikor kijelentette, hogy Pjotr Ivanics óhajtásai teljesülésének mi sem áll útjában, Pjotr Ivanics valósággal föllelkesült.

- Hát ez nagyszerű! Remek! Tehát ebben maradunk. Nos, akkor, kérem... - Ekkor azonban elszégyellte magát, amiért egyre csak önmagáról beszél, és kérdezgetni kezdte Chevalier urat családjáról, üzleti ügyeiről. Szergej Petrovics, aki időközben visszajött, szemlátomást nem helyeselte édesapja tárgyalási modorát; észrevette az igazgató elégedetlenségét, és emlékeztette Pjotr Ivanicsot fürdési szándékaira. De Pjotr Ivanics most azt firtatta, vajon hogy prosperálhat egy francia szálloda Moszkvában, ezernyolcszázötvenhatban, és mivel tölti napjait Madame Chevalier. Végül maga az igazgató hajolt meg búcsúzóul s kérdezte, nem parancsolnak-e valamit.

- Teázunk, Natasa. Jó? Tehát kérünk teát, és a többiről majd még beszélünk, kedves monsieur. Micsoda nagyszerű ember!

- Hát a fürdő, papa?

- Ah, valóban; tehát akkor nem kérünk teát. - Így a beszélgetés egyetlen kézzelfogható eredménye is semmivé foszlott, Pjotr Ivanics ellenben büszke és boldog volt, hogy mindent ilyen jól elintézett. A postakocsisok, akik bejöttek borravalót kérni, majdnem elrontották jó hangulatát, mert Szerjozsának nem volt váltott pénze, s Pjotr Ivanics már-már ismét az igazgatót akarta hívatni, de akkor az a szerencsés ötlete támadt, hogy másnak is legyen jókedve aznap este, necsak őneki. Ez az ötlet megoldotta a kérdést; fogott két háromrubeles bankót, az egyiket az egyik kocsisnak nyomta a markába, mondván: „Tessék, ez a magáé" (az volt a szokása, hogy kivétel nélkül mindenkit magázott, kivéve családja tagjait). „Ez pedig a magáé" - mondta azután, s a másik háromrubelest a másik kocsisnak nyomta a markába nagy óvatosan, olyasformán, ahogyan az ember az orvost honorálja látogatása végén. Miután mindez elvégeztetett, Pjotr Ivanics meg a fia elment a fürdőbe.

Szonya leült a díványra, karját feje mögé tette és felkacagott.

- Jaj de jó itt, mama! Jaj de jó! - Azután felhúzta a lábát is, elnyújtózott, elhelyezkedett és azonmód mély álomba merült; ilyen mélyen, ilyen nesztelenül csak egészséges tizennyolc éves fiatal lányok tudnak aludni hatheti utazás után. Natalja Nyikolajevna még mindig rakosgatott hálószobájában; anyai füle úgy látszik meghallotta, hogy Szonya nem moccan, s kijött, hogy utánanézzen. Vánkost hozott, nagy fehér kezével fölemelte a kislány kipirosodott, boglyas fejét, és alátette a vánkost. Szonya nagyot sóhajtott, vállat vont s fejét a párnára fektette, azt se mondta: köszönöm - mint hogyha mindez magától történnék.

- Nem oda, nem oda, Gavrilovna! Kátya! - szólt rá Natalja Nyikolajevna abban a pillanatban az ágyazó szobalányokra; fél kezével ugyanakkor még leánya kócos haját igazgatta. Így rendezkedett, intézkedett tovább, nem sietett, de megállása sem volt, s mire férje hazaérkezett a fürdőből, minden elkészült: ládának, bőröndnek híre-hamva sem volt már a szobában, Pierre

hálószobája éppenúgy volt berendezve, mint hosszú évtizedekig Irkutszkban, ott volt házi köntöse, pipája, dohányszelencéje, cukrosvize, az evangélium, melyet esténként olvasgatni szokott, s az ágy fölött valami csoda módon még szentkép is tapadt Chevalier szobáinak előkelő tapétájához; pedig a francia szállodás nem alkalmazta házában ezt a díszítő elemet - most mégis megjelent a harmadik számú lakosztály valamennyi helyiségében.

Miután mindent rendbetett, Natalja Nyikolajevna megigazgatta fehér gallérját, kézelőjét, amely a hosszú utazás után is makulátlanul tiszta volt, megfésülködött s az asztalhoz ült. Szép fekete szeme a távolba merengett; nézelődött és pihent. Nemcsak a kicsomagolás, a hosszú út, a nehéz esztendők fáradalmait pihente ki; egész életét kellett kipihennie, s ahogy elrévedt a messzeségbe, kedvesei élő arcát látta maga előtt, s ez volt a pihenés, amelyre vágyott. Mi tette vajon - önfeláldozó szerelme férje iránt, vagy a szeretet, mellyel gyermekein csüngött, amíg kicsinyek voltak, valami súlyos veszteség, vagy egyszerűen csak jellemének sajátos vonása volt ez - mindenki, ha csak ránézett, azonnal megérezte, hogy ettől az asszonytól már nem várhat semmit, ez az asszony valamikor réges-régen beleadta egész önmagát az életbe, és nem maradt belőle semmi, csak valami szép és tiszteletre méltó derengés - mint az emlék, mint a holdfény.

Lehetetlenség volt őt másképp elképzelni, mint köztisztelettől és az életnek minden kényelmétől övezve. Sohasem történhetett meg vele, hogy éhes legyen és mohón faljon, hogy piszkos legyen a fehérneműje, hogy megbotoljék, hogy elfelejtsen orrot fújni. Ez fizikai lehetetlenség lett volna. Hogy, hogy nem, de minden mozdulata fenség és báj volt, kegyes ajándék mindazoknak, akik benne gyönyörködhettek...

Sie flechten und weben
Himmlische Rosen ins irdische Leben...[47]

Ismerte ezt a verset és szerette, de nem fogadta el élete tudatos irányelvének. Egész lénye mégis ennek a gondolatnak a kifejeződése volt, egész élete csupán abban állt, hogy öntudatlanul is láthatatlan rózsákat font mindenki életébe, akivel összetalálkozott. Férjét csak azért követte Szibériába, mert szerette; nem is járta meg az eszét, hogy mit tehet érte, de akaratlanul is mindent megtett: ágyát vetette, rendben tartotta holmiját, teát, ebédet főzött neki, és ami a fő: mindig ott volt, vele volt, ennél nagyobb boldogságot pedig asszony nem adhat férjének.

A fogadószobában már forrt a szamovár a kerek asztalon. Natalja Nyikolajevna ült előtte. Szonya mosolyogva fintorgott édesanyja csiklandozó ébresztésére, mikor az öreg és a fia sugárzó arccal beléptek; ujjuk begye megráncosodott a fürdőben, arcuk, homlokuk fénylett - különösen az öreg kopasz feje -, galambősz meg fekete hajuk bodrosan lengedezett.

- Világosabb lett, ahogy bejöttetek - mondta Natalja Nyikolajevna. - Tyű, de fehérek vagytok!

Évtizedek óta mondta ezt minden áldott szombaton, és Pierre minden szombaton ugyanolyan elfogódott örömöt érzett szavai hallatára. Körülülték az asztalt, tea, pipafüst illatozott, megszólaltak a szülők, a gyermekek meg a cselédek, akik ugyanabban a szobában kapták meg teájukat. Úti kalandjaikat emlegették, dicsérték Szonya hajviseletét, nevettek. Földrajzilag ötezer versztányira kerültek régi lakhelyüktől, egészen más, idegen környezetbe, de lelkileg aznap este még otthon voltak, azok voltak, akikké a hosszú, elkülönült, világtól elzárt családi élet tette őket. Ez már soha többé nem lesz. Pjotr Ivanics a szamovárhoz ült és pipára gyújtott. Nem volt jó kedve.

---

[47] Mennyei rózsákat fonnak, szőnek a földi életbe. (Schiller: Würde der Frauen.)

- Nos, hát megérkeztünk - mondta. - Örülök, hogy nem jött vendég; ezt a mai estét még utoljára családi körben töltjük... - s szavait nagy korty teával nyomtatta le.

- Mért utoljára, Pierre?

- Miért? Azért, mert a sasfiókáink megtollasodtak, megtanultak repülni, ideje, hogy kirepüljenek innét, ki-ki a maga fészkébe...

- Ugyan, ugyan! - kiáltott fel Szonya, átvette tőle teáspoharát, s éppen úgy mosolygott, mint mindenre és mindenkire a világon. - Nagyszerűen érezzük magunkat a régi fészekben.

- A régi fészek siralmas, az öreg nem értett a fészekrakáshoz, rabságba került, kalitkában nevelte fel fiókáit; s mire kiengedték, szárnyában már nem volt erő. Nem, a fiatal sasok rakjanak fészket magasabban, boldogabban, közelebb a naphoz, azért az ő fiai, hogy okuljanak példájából; az öreg pedig nézi őket, míg meg nem vakul, s ha megvakul, fülelni fog... Tölts még rumot, még, még... köszönöm, elég.

- Azt majd még meglátjuk, hogy ki kit hagy faképnél - felelte Szonya s pillantása anyját súrolta, mintha röstellne előtte beszélni. - Meglátjuk, ki kit hagy el - ismételte. - Magamért tűzbe teszem a kezem, és Szerjozsáért is! (Szerjozsa fel s alá járkált a szobában és azon gondolkozott, hogy rendeljen másnap új öltönyt: maga menjen-e el vagy a szabót hívja oda; nem érdekelte, hogy Szonya miről cseveg apjával.) - Szonya elnevette magát.

- Mit nevetsz? - kérdezte Pierre.

- Fiatalabb vagy nálunk, papa! Szavamra, sokkal fiatalabb vagy - jelentette ki s újra felkacagott.

- Mit beszélsz! - tiltakozott az öreg, s arcának szigorú barázdái gyengéd, de kissé lenéző mosollyá lágyultak.

Natalja Nyikolajevna kihajolt a szamovár mögül, amely urától elválasztotta.

- Szonyának igaza van. Te ma is tizenhatéves vagy, Pierre. Szerjozsa érzésben fiatalabb, de lélekben te vagy a fiatalabb. Amit ő tesz, azt előre látom, de veled kapcsolatban még könnyen érhet meglepetés.

Elismerte-e az öreg, hogy az észrevétel helytálló vagy annyira hízelgett-e neki, hogy nem tudott rá mit felelni? - elég az hozzá, szótlanul pipázott tovább, teáját szürcsölte, és csak a szeme villogott. Szerjozsa a fiatalok jellemző önzésével csak most elegyedett a beszélgetésbe, mert érdekelte, amit őróla mondtak; megerősítette, hogy ő csakugyan öreg, cseppet sem örül annak, hogy Moszkvába érkezett, s új élet nyílik meg előtte, higgadtan latolgatja s tervezi a jövőt.

- Mégis az utolsó esténk - ismételte Pjotr Ivanics. - Holnap minden megváltozik...

És még egy kevés rumot töltött teájába. Sokáig üldögélt az asztalnál, olyan arccal, mintha még sok mindent szeretne mondani, de nem volna, aki meghallgassa. Közelebb akarta húzni a rumot, de lánya loppal elvitte az üveget.

2

Amikor Chevalier úr Pjotr Ivaniccsal való megbeszélése után lement a földszintre, hogy az új vendégekről szerzett benyomásait közölje élete párjával, aki párizsi szokás szerint selyembencsipkében ült a pult mögött, a szobában az étterem néhány törzsvendége üldögélt. Mikor Szerjozsa lent járt, mindjárt feltűnt neki ez a szoba meg a benne üldögélők. Valószínűleg te is észrevetted, kedves olvasóm, ha valaha jártál Moszkvában.

Ha szerény ember vagy, és nem ismered Moszkvát, ha elkéstél az ebédmeghívásról, ha tévedtél számításodban, hogy a vendégszerető moszkvaiak ebédre invitálnak, s ez nem történt meg, vagy ha éppen a legjobb vendéglőben akarod elfogyasztani ebédedet, akkor elmégy Chevalier-hoz. Belépsz az előszobába; három-négy pincér azonnal felpattan, egyikük lesegíti bundádat, szívélyesen köszönt az újesztendő, a farsang, vagy megérkezésed alkalmából, vagy csak szeretetre méltóan megjegyzi, hogy rég nem jártál náluk - holott még soha életedben nem jártál ott. Azután belépsz a terembe, s az első, ami szemedbe ötlik, egy hatalmas terített asztal, roskadásig megrakva étvágygerjesztő ételekkel - legalábbis első pillantásra úgy tetszik. Ez azonban optikai csalódás, mert az asztalon a hely legnagyobb részét olyasmi foglalja el, mint fácán tollában, fövetlen tengeri rák, illatszeres pomádés üvegcsék, tégelyek, édességek. Csak a legszélén találni, ha jól utánanézünk, vodkát, vajas kenyeret meg valami halfélét légyvédő drótháló kupak alatt, ami Moszkvában decemberben teljesen felesleges, de szakasztott olyan, mint amilyent Párizsban használnak. Az asztalon túl, a másik oldalon, szoba nyílik, amelyben a pult mögött visszataszítóan rút francia delnő foglal helyet, rútságát ellensúlyozandó patyolat kézelőben és elragadó, divatos ruhában. Mellette, körülötte katonatisztet láthatsz, aki gallérját kigombolva iszogat, holmi újságolvasó civileket, meg egyenruhás vagy civil lábakat egy bársonyhuzatú széken; francia beszéd és többé vagy kevésbé színlelt hahota üti meg füledet. Ha netán kíváncsi lennél rá, hogy mi történik ebben a szobában, azt tanácsolom, ne lépj be, csak kandikálj be az ajtón, mintha véletlenül mennél arra, hogy egy szendvicset vegyél magadnak. Máskülönben bizony csúffá tesz a gyanakvó elhallgatás, a kérdő pillantások, amelyekkel a belső szoba törzsvendégei majd felnyársalnak, s valószínűleg szűkölve, ijedten szaladsz letelepedni az egyik asztalhoz a nagyteremben vagy a télikertben. Ebben senki sem fog megakadályozni. Ezek az asztalok mindenki számára valók, ott a magányban bízvást hívhatod a pincért, s rendelhetsz szarvasgombát, amennyit szemed-szád kíván. De a belső szoba, melyben a francia delnő trónol, csupán a kiválasztottaké, a moszkvai aranyifjúságé, márpedig bejutni a kiválasztottak közé nem is olyan könnyű dolog.

Chevalier úr tehát visszatérvén ebbe a szobába, elbeszélte élete párjának, hogy a szibériai öregúr egy cseppet sem érdekes, ellenben fia és leánya olyan szép szál emberek, amilyenek csak Szibériában teremnek.

- Látná csak a lányát, micsoda rózsató!

- Lám, lám, szereti a csibehúst a vén bakkecske! - jegyezte meg az egyik szivarozó vendég. (A beszélgetés természetesen francia nyelven folyt, én azonban lefordítva adom vissza itt is, és elbeszélésem egész további folyamán.)

- Ó, nagyon szeretem - felelte Chevalier úr. - A nő a szenvedélyem! Talán nem hiszi?

- Hallja ezt, madame Chevalier? - kiáltott fel egy kövér kozáktiszt, aki nagy összeggel tartozott Chevalier-nak, s ezért szívesen elbeszélgetett vele.

- Bizony, nekünk kettőnknek egyforma az ízlésünk - mondta Chevalier s megveregette a kövér tiszt vállbojtját.

- És csakugyan olyan szép az a szibériai kislány?

Chevalier egymáshoz illesztette ujjai hegyét, és csókot lehelt rájuk.

A társalgás most bizalmas és pajzán hangnembe csapott át; a kövér tisztről folyt a szó. Mosolyogva hallgatta, amit róla beszéltek.

- Láttak már ilyen perverz ízlést! - kiáltott fel az egyik törzsvendég harsány nevetéssel. - Mademoiselle Clarisse, tudja-e, hogy Sztrugov a nőkből a legjobban szereti a csirkecombot?

Mademoiselle Clarisse nem értette ugyan a megjegyzés mélyebb értelmét, de mindenesetre csengő kacagásban tört ki a pult mögött - mármint annyira csengőben, amennyire hibás fogsora és hajlott kora engedte.

- A szibériai kisasszony támasztotta benne ezt a vágyat?

Erre csak még harsányabban nevetett mindenki. Maga monsieur Chevalier az oldalát fogta nevettében, egyre e szavakat ismételgette: *„Ce vieux coquin”*,[48] és a kozák tiszt tarkóját, vállát veregette.

- De hát kik ezek a szibériaiak tulajdonképpen? Gyárosok vagy kalmárok? - kérdezte az egyik vendég, mikor a nevetés kissé alábbhagyott.

- Nyikit! Kérjen el uraktól, amelyik érkezte, úti levelét - szólt oda monsieur Chevalier az egyik pincérnek. - „Mi, Második Sándor, minden oroszok önkényuralk...” - kezdte silabizálni az okmányt, mikor Nyikita lehozta; de a kozáktiszt kikapta a kezéből, belenézett, és arca meglepetést árult el.

- Találjátok el, hogy kicsoda! - mondta. - Hírből mind ismeritek.

- Ugyan hogy találjuk el, mondd? Ki lehet? Abd el Kader,[49] hahaha... Vagy talán Cagliostro[50]... vagy III. Péter, hahaha...

- No olvasd már!

A kozáktiszt széjjelhajtotta a papírt és felolvasta: „Pjotr Ivanovics...” és egyikét ama hercegi családneveknek, amelyeket mindenki ismer, s mindenki bizonyos tisztelettel ejt ki, és némi önelégültséggel, ha a név egyik viselőjéről, mint közeli ismerőséről emlékszik meg. Nevezzük itt Labazovnak. A kozáktiszt halványan emlékezett rá, hogy ez a Pjotr Labazov ezernyolcszázhuszonötben valamivel híressé tette magát, és kényszermunkára küldték - de arra már nem emlékezett, hogy miért is volt híres. A többiek még ennyit sem tudtak róla, de azért mind egytől egyig bólogattak és azt mondták: „Ahá, az a bizonyos!”; éppen így mondták volna: „Ahá, az a bizonyos”, ha valaki azt állítja előttük, hogy Shakespeare írta az „Aeneis”-t. Azután mégis megtudtak valamit Pjotr Labazovról, mert a kövér tiszt elmagyarázta, hogy Ivan herceg testvérbátyja, Csikinék nagybátyja, meg Pruk grófnőé, egyszóval az a bizonyos...

- Nagyon vagyonosnak kell lennie, ha Ivan herceg fivére! - jegyezte meg az egyik fiatalabb vendég. - Persze, ha visszakapta a birtokait. Némelyeknek visszaadták.

- Milyen sokan jöttek most vissza száműzöttek! - jegyezte meg egy másik. - Szinte úgy tetszik, többen jöttek vissza, mint ahányat annak idején Szibériába küldtek. Igaz, Zsikinszkij, mondd csak el azt a históriát a tizennyolcadikával - fordult az egyik jelenlevőhöz, egy lövészezred tisztjéhez, aki közismert volt arról, hogy milyen jóízűen tud adomákat előadni.

- Igen, igen, mondd el.

- Először is tudnivaló, hogy ez a história valóban megtörtént, itt Chevalier-nál, a nagyteremben. Bejön három öreg dekabrista ebédelni. Az egyik asztalnál ülnek, esznek, isznak, beszélgetnek. A szomszéd asztalhoz leül egy velük körülbelül egykorú, tiszteletre méltó külsejű úr, és mindig hegyezi a fülét, valahányszor Szibériát emlegetik. Aztán kérdez valamit, szó szót ad, beszédbe elegyednek, kisül, hogy ő is most jött meg Szibériából.

---

[48] A vén gazember.

[49] Abd el Kader Kabil fejedelem; az arab törzsek élén évekig harcolt a franciák ellen (1807-1883).

[50] Alexandre Cagliostro gróf, igazi nevén Giuseppe Balsamo: hírhedt kalandor (1743-1795).

- Nyercsinszkben is járt?

- Hogyne, ott éltem jó ideig.

- Hát Tatyána Ivanovnát ismeri-e?

- Már hogyne ismerném.

- Szabad kérdeznem, ön is száműzetésben volt?

- Bizony, én is megszenvedtem, hát önök?

- Igen, bennünket mind a hármunkat december tizennegyedikéért küldtek Szibériába. Különös, hogy nem ismerjük egymást, ha önt is tizennegyedikéért száműzték. Szabad kérdezni a becses nevét?

- Fjodorov.

- Szintén tizennegyedikéért?

- Nem, tizennyolcadikáért.

- Hogyhogy tizennyolcadikáért?

- Szeptember tizennyolcadikáért, az aranyóra miatt. Megrágalmaztak, azt állították, hogy elloptam, ártatlanul szenvedtem.

Valamennyien hahotáztak, kivéve az elbeszélőt, aki halálos komoly képpel nézett végig tomboló hallgatóin s esküdözött, hogy az eset valóban megtörtént.

Nem sokkal ezután az aranyifjak egyike felállt, és elment a klubba. Végigjárta a szobákat, ahol a felállított játékasztalok mellett öregemberek kártyáztak, bekukkantott a „pokolba", ahol a hírhedt „Pucsin" már elkezdte játszmáját a „kompánia" ellen; egy ideig álldogált az egyik biliárdasztal mellett, melynek szélébe kapaszkodva nagyképű öregecske tipegett ide-oda, csak nagy ritkán találva el a golyót; benézett a könyvtárba, ahol egy tábornok olvasott ókuláréján át, az újságot jó messze tartva maga elé, s egy klubbeli fiatalember nézegette a folyóiratokat, óvatosan, nehogy zajt üssön; végül leült a pamlagra a biliárdszobában, s nézegette az ostáblajátékosokat, magához hasonló aranyifjakat. Ebédelő-nap volt, sokan jöttek el a klubtagok közül. Ott volt Ivan Pavlovics Pahtyin is, negyven év körüli, középtermetű férfi, fehér bőrű, kövérkés, széles vállú, széles ülepű, tarfejű, zsírosan fénylő, borotvált, örökké jókedvű arcú. Nem játszott az ostáblán, de közvetlenül D. herceg mellé telepedett, akivel tegeződő viszonyban volt, s nem utasította vissza a pohár pezsgőt, amellyel megkínálták. Olyan jól elhelyezkedett ebéd után - hátul észrevétlenül meglazította nadrágja szorítószíját -, hogy akár száz esztendeig is elüldögélt volna így, szivarozva, pezsgőzve, hercegek, grófok, miniszterfiak közvetlen közelségében sütkérezve. Labazovék megérkezésének híre azonban felbolygatta nyugalmát.

- Hová sietsz, Pahtyin? - kérdezte a miniszterfi, mikor játék közben észrevette, hogy Pahtyin feltápászkodik, lehúzza mellényét, s egy hatalmas korttyal kiüríti pezsgőspoharát.

- Szevernyikov hívat - felelte Pahtyin, némi bizonytalanságot észlelve lábaiban. - Hát te? Elmégy?

„Anasztaszja, Anasztaszja, nyisd ki, szívem, kapudat!" Ez egy akkoriban divatos cigánydal szövege volt.

- Meglehet. És te?

- Ugyan hová gondolsz, egy nős öregember!!

- Ejha!

Pahtyin mosolyogva ment át a tükrös terembe Szevernyikovhoz. Szerette, ha utolsó szava csattanós tréfa. Ezúttal sikerült.

- Nos, hogy szolgál a grófné egészsége? - kérdezte odalépve. Szevernyikovnak esze ágában sem volt őt hívatni, de Pahtyin a fejébe vette, hogy Szevernyikovnak mindenkinél előbb kell értesülnie Labazov megérkezéséről. Szevernyikovnak is volt valamelyes része a december tizennegyediki eseményekben, és jó barátságban volt az összes dekabristákkal. A grófné egészségi állapota javult, és Pahtyin szívből örvendezett.

- Hallotta már? Labazov megérkezett, Chevalier-nál szállt meg.

- Ne mondja! Régi barátok vagyunk. Mennyire örülök! Szegény, bizonyosan megöregedett! A felesége írta a feleségemnek...

De Szevernyikov nem fejezte be, hogy Labazov felesége mit írt, mert kártyapartnerei nem úgy játszottak egy „sans-atout”-t, mint ahogy kellett volna. Miközben Ivan Pavloviccsal beszélgetett, fél szeme állandóan rajtuk volt, most azonban egész felsőtestével az asztalra vetette magát, és ujjával kopogtatva bizonygatta, hogy a hetessel kellett volna indulni. Ivan Pavlovics felállt, oda ment egy másik asztalhoz, és társalgás közben egy másik köztiszteletben álló úrral közölte érdekes hírét, majd ismét felállt, s egy harmadik asztalnál ugyanezt cselekedte. A köztiszteletben álló urak mind szerfölött örültek Pjotr Labazov hazatérésének, s így Ivan Pavlovics Pahtyin a biliárdszobába visszatérve már nem kételkedett benne (mint eleinte), hogy kell-e örvendezni Labazov hazajöttének, vagy sem, és most már nem használta fel bevezetésül a tegnapi bált, a „Hírnök” cikkét, az egészséget és az időjárást, hanem mindenkihez egyenesen a híres dekabrista szerencsés hazatérésének hírével szaladt oda.

A biliárdozó öregecske még mindig eredménytelenül küszködött, hogy dákójával meglökje fehér golyóját. Pahtyin úgy gondolta, bizonyára nagyon megörül majd a hírnek. Odament hozzá. „Hogy megy a játék, nagyméltóságú uram?” - kérdezte, abban a pillanatban, amikor az öregúr a markőr piros mellényébe döfte dákóját, annak jeléül, hogy krétáztatni óhajtja.

A „nagyméltóságú uram”-at egyáltalában nem úgy mondotta Pahtyin, mint ahogy képzelnék kedves olvasóim, korántsem talpnyaló szándékkal (ez ötvenhatban nem volt divat!); Ivan Pavlics máskor egyszerűen kereszt- és apai nevén szólította az öregurat, most pedig a „nagyméltóságú uram”-at részben tréfának szánta, hogy kicsúfolja azokat, akik így beszélnek, részben pedig ezzel akarta tudtára adni az öregúrnak, hogy „mi tudjuk ám, kivel állunk szemben, és lám, mégis tréfálunk, méghozzá eléggé csípősen” - egyszóval: rengeteg finom irónia rejlett ebben a megszólításban.

- Most tudtam meg: Pjotr Labazov megérkezett. Egyenesen Szibériából jött családostul. - Pahtyin ezt abban a pillanatban közölte, amikor az öregúr megint elhibázta a golyót; üldözte a balszerencse!

- Ha éppolyan kelekótyán jött vissza, mint ahogy elment, akkor nincs miért örülni - jegyezte meg epésen az öregúr, mert bosszantotta sikertelensége.

Ez a megjegyzés ismét zavarba hozta Ivan Pavlicsot. Most megint nem tudta, illik-e örülnie Pjotr Labazov megérkezésének vagy sem. Hogy végérvényesen eloszlassa kételyeit, lépteit a belső szoba felé irányította, ahol az okosok gyűltek össze beszélgetni, azok, akik tudták mindennek az értékét, jelentőségét - vagyis a mindentudók. Ivan Pavlics éppoly baráti lábon volt az okos szoba törzsvendégeivel, mint az aranyifjúsággal meg a főrangú személyiségekkel. Igaz, nem volt megszokott helye az okos szobában, de azért senki sem lepődött meg, amikor belépett, és a pamlagra telepedett. Arról folyt a szó, hogy melyik esztendőben és milyen

alkalomból kapott hajba egymással két orosz újságíró. Ivan Pavlics kivárta, míg pillanatnyi szünet áll be a társalgásban, s akkor közölte az újdonságot - nem úgy, mint örömhírt, nem is úgy, mint teljesen jelentéktelen eseményt, hanem csak úgy, közömbösen bevetve a társalgásba. S abból, ahogy az „okosok" (az „okosok"-at itt mint az okos szoba törzsvendégeinek fajlagos megjelölését használom) fogadták és kommentálták az újdonságot, Ivan Pavlics azonnal megértette, hogy ide kellett hoznia ezt a hírt, csakis itt fogják olyan kimerítően megvitatni, hogy azután tovább lehet vinni és *savoir à quoi s'en tenir*.[51]

- Csak Labazov hiányzott - mondta az egyik okos. - Most már valamennyi életben maradt dekabrista visszatért Oroszországba.

- Igen, ő a „dicsőknek seregébe" tartozott - szólt Pahtyin még mindig tapogatózva, s készen arra, hogy az idézetet szükség szerint tréfára vagy komolyra fordítja.

- Hogyne, Labazov egyike volt kora legjelentékenyebb embereinek - magyarázta az okos. - Ezernyolcszáztizenkilencben a Szemjonov-ezred zászlósa volt, külföldre küldték, táviratokat vitt Z. főhercegnek. Azután visszajött és huszonnégyben tagja lett az első szabadkőműves páholynak. Az akkori szabadkőművesek mindig D-nél meg nála gyűltek össze. Nagyon gazdag volt. Zs. herceg, Fjodor D., Ivan P. voltak a legközelebbi barátai. De akkor a nagybátyja, Viszarion herceg, Moszkvába küldte, hogy eltávolítsa ebből a társaságból.

- Bocsásson meg, Nyikolaj Szemjonovics - szakította félbe egy másik okos -, én úgy emlékszem, hogy ez huszonháromban történt, mert huszonnégyben Viszarion Labazovot kinevezték a harmadik hadtest parancsnokává, és Varsóban tartózkodott Hadsegédnek hívta magához Pjotr Labazovot, s mikor visszautasította, áthelyeztette. Bocsánatot kérek, amiért félbeszakítottam.

- De kérem, csak folytassa.

- Ó, nem, tessék csak!

- Nem, legyen olyan szíves, nyilván jobban tudja mint én! Emlékezőtehetségét, ismereteit itt egyébként is éppen eléggé nagyra becsülik.

- Moszkvában nagybátyja akarata ellenére nyugalmaztatta magát - folytatta az, akinek emlékezőtehetségét és ismereteit a többiek nagyra becsülték. - Ott azután második társaság alakult ki körülötte, amelynek ő volt lelke és ősapja, ha szabad így kifejeznem. Gazdag volt, jóképű, okos, művelt, és amint mondják, páratlanul szeretetre méltó. A nagynénémtől hallottam, hogy nem ismert nála elbűvölőbb embert. Akkor aztán pár hónappal a felkelés előtt feleségül vette Krinszkaját.

- Igen, Nyikolaj Krinszkij leányát, azét, aki Borogyinónál - ...tudjuk, tudjuk - szakította félbe valaki.

- Igen, azét. Óriási vagyona most Pjotr Labazové lett, saját örökölt vagyonát pedig öccsének ajándékozta, Ivan hercegnek, aki azelőtt miniszter volt és most főudvarmester (valami efféle rangot nevezett meg).

- A legszebb az, ahogyan az öccsével viselkedett - folytatta az elbeszélő. - Amikor elfogták, az egyetlen, amit ráért megsemmisíteni, öccse levelei és iratai voltak.

- Hát az öccse is bele volt keverve?

Az elbeszélő nem mondott igent, de összeszorította ajkát, és jelentőségteljesen hunyorított.

---

[51] Tudni, hogy hányadán áll az ember.

- A vallatás során azután Pjotr Labazov állhatatosan tagadott mindent, ami az öccsére vonatkozott, s ezért a többieknél is szigorúbban büntették. No és ami a legszebb az egészből: Ivan herceg megkapta a birtokot, az egész vagyont, és egyetlen garast sem küldött a bátyjának.

- Úgy mondották, hogy Pjotr Labazov maga mondott le mindenről - jegyezte meg az egyik jelenlevő.

- Igaz, lemondott, de csak azért, mert Ivan herceg a koronázás előtt levelet írt neki, és mentegetőzött, hogy a vagyont elkobozták volna, ha ő nem veszi át, őneki pedig gyermekei és adósságai vannak, és ez idő szerint semmit sem tud visszafizetni. Pjotr Labazov két sorban válaszolt: „Sem én, sem örököseim nem formálunk jogot a törvény által magának juttatott birtokra." Ennyi volt, egy szóval sem több. Mit szólnak ehhez? Ivan herceg pedig lenyelte, boldogan elzárta az írást a váltói mellé a kasszába, és senkinek sem mutatta meg.

Az okos szoba egyik jellemző sajátsága abban állt, hogy törzsvendégei - ha akarták - mindent tudtak, ami a világban történt, akármilyen titokban történjék is.

- Egyébként nagy kérdés - szólalt meg egy okos, aki addig hallgatott -, hogy jogos volt-e elvenni Ivan herceg gyermekeitől azt a vagyont, amelynek élvezetében felnőttek, s amelyről azt hitték, hogy joguk van hozzá.

A társalgás ilyen módon elvontabb síkra terelődött, s ez már nem érdekelte Pahtyint. Szükségét érezte, hogy újabb érdeklődőkkel közölje az újdonságot, felállt s jobbra-balra társalogva, lassan végigsétált a termeken. Egyik hivatali kollégája megállította s közölte vele, mint újságot, Labazovék megérkezését.

- Ki ne tudná! - felelte rá Ivan Pavlics fölényesen mosolyogva, s a kijárat felé indult. A hír megtette körútját, és visszatért kiindulópontjához.

A klubban nem volt több keresnivalója, elvonult egy estélyre. Nem meghívott estély volt, hanem „szalon", azaz fogadónap, amelyen a háziasszony mindenkor szívesen látta jó ismerőseit. Aznap este nyolc hölgy jelent meg s egy öreg ezredes, és mindenki szörnyen unatkozott. Az asszonyok, lányok már Pahtyin szilárd lépteire, mosolygós arcára felderültek. A híren pedig kapva kaptak, annál is inkább, mivel a szalonban jelen volt az öreg Fuchs grófné is leányával. Amikor Pahtyin jóformán szóról szóra elismételte, amit az okos szobában hallott, Fuchs grófné fejét csóválva, s élemedett korán sopánkodva, visszaemlékezett arra az időre, amikor együtt bálozott Natasa Krinszkajával, Pjotr Labazov feleségével.

- Férjhezmenetele nagyon regényes história volt, és az egész a szemem láttára játszódott le. Natasa jóformán jegyben járt Mjatlinnal, akit később Debras ölt meg párbajban. Akkoriban érkezett Moszkvába Pierre herceg, beleszeretett Natasába, és megkérte a kezét. De Natasa apja Mjatlint kívánta vejéül, Labazovtól meg általában féltek, mint a tűztől, mert szabadkőműves volt... szóval az apja kikosarazta. De Pierre herceg továbbra is találkozott Natasával bálokon, társaságban, összebarátkozott Mjatlinnal és megkérte, mondjon le Natasa kezéről. Mjatlin beleegyezett, és Labazov rábeszélte Natasát, szökjék meg vele. Natasa ráállt, de az utolsó percben megbánta, bement az apjához, és megmondta neki, hogy minden elő van készítve a szökésre, és ő elhagyhatná, de bízik nagylelkűségében. És az öreg Krinszkij csakugyan megbocsátott... mindent elnéztek neki otthon... és megadta a beleegyezését. Hát így jött létre ez a házasság, és milyen boldogok voltak! Ki hitte volna, hogy alig egy esztendőre rá Szibériába követi a férjét! Natasa Krinszkaja, szüleinek egyetlen gyermeke, a legszebb, legvagyonosabb fiatal lány az egész akkori társaságban. Sándor cár is mindig fölfigyelt rá a bálokon, sokszor táncolt vele. G. gróf egyszer jelmezbált rendezett, úgy emlékszem rá, mintha tegnap

történt volna, Natasa nápolyi lánynak öltözött, be gyönyörű volt! Valahányszor a cár Moszkvába érkezett, mindig megkérdezte: *„Que fait la belle Napolitaine?”*[52] És ez az asszony, méghozzá az akkori állapotában (útközben szült!) pillanatnyi habozás nélkül, minden előkészület nélkül, úgy, ahogy volt, poggyász nélkül, holmi nélkül követte az urát ötezer versztányira.

- Csodálatos teremtés! - szólt a háziasszony.

- Mind a ketten, Pierre herceg is, meg a felesége is, kivételes egyéniségek - jegyezte meg egy másik hölgy. - Úgy hallottam, igaz-e, nem-e, nem tudom... hogy mindenfelé Szibériában, ahol bányában dolgoztak, vagy minek is hívják azt, azok a fegyencek, akik velük voltak, megjavultak a hatásuk alatt.

- De hiszen Labazovék sohasem dolgoztak bányában - helyesbített Pahtyin.

Lám, mit jelentett ez az ötvenhatos esztendő! Három évvel azelőtt még senki sem gondolt Labazovékra, s ha véletlenül említették is nevüket, mindig azzal a megnevezhetetlen félelemmel, amellyel nemrég elhalálozottakról beszélnek; most pedig milyen frissen idézték fel a régi kapcsolatokat, Labazovék kiváló tulajdonságait, s mindegyik hölgy máris terveket szőtt, miképpen sajátíthatná ki Labazovékat, s miképp vendégelhetné meg velük vendégeit.

- Fiuk, lányuk is velük jött - közölte Pahtyin.

- No, ha olyan szépek, mint az anyjuk volt... - jegyezte meg Fuchs grófné. - Egyébként az apjuk is nagyon, nagyon csinos ember volt.

- Hogyan nevelhették ott a gyermekeiket? - kérdezte a háziasszony.

- Azt mondják, nagyszerűen. Úgy hírlik, a fiatalember olyan jóképű, művelt, szeretetre méltó, mintha Párizsban nevelkedett volna.

- Nagy sikert jósolok a fiatal hölgynek - mondta egy csúnya lány. - Ezekben a fiatal szibériai nőkben van valami vonzóan közönséges, ami nagyon tetszik a férfiaknak.

- Igaz, igaz - mondta egy másik fiatal kisasszony.

- Megint egy gazdag eladó lánnyal több van - jegyezte meg egy harmadik.

A német származású öreg ezredes, aki három évvel azelőtt jött Moszkvába, hogy gazdag feleséget szerezzen, eltökélte magában, hogy hamar megismerkedik a fiatal Labazovával, mielőtt a fiatalemberek értesülnek létezéséről, és megkéri a kezét. A lányok, asszonyok körülbelül ugyanezt határozták el a szibériai fiatalemberre vonatkozóan. „Talán őt rendelte nekem a sors - gondolta az egyik ifjú leányzó, aki már nyolcadik éve bálozott, hasztalan. - Talán a javamat szolgálta, hogy az a bárgyú lovasgárdista mégsem kérte meg a kezemet. Bizonyára szerencsétlen lettem volna vele.” - „No most majd megint sárgulhatnak az irigységtől, ha ez is belémszeret” - gondolta egy fiatal, feltűnően csinos asszonyka.

Sokat beszélnek a kisvárosok vidékiességéről; de nincs rosszabb a felső „tízezer” vidékiességénél! A kisvárosokban nincs új arc, de szívesen fogadnak minden új arcot, feltéve ha megjelenik; a „felső tízezer”-ben azonban nagy ritkán fogadnak be valakit, mint most éppen Labazovékat, s ezért az új arcok sokkal nagyobb szenzációt keltenek, mint a kisvárosban.

[52] Mit csinál a szép nápolyi lány?

3

- Ó, Moszkva anyácskánk, fehérkövű Moszkva! - sóhajtott fel Pjotr Ivanics Labazov, mikor reggel megdörzsölte szemét, és elhallgatta a Gazetnij pereulok-ot betöltő harangzúgást.

Semmi sem támasztja fel olyan elevenen a múltat, mint a hang; és a moszkvai harangok hangja, a kocsizörgéssel vegyülve, s hozzá a fehér fal, melyet az ablakból látott, olyan elevenen emlékeztették őt nemcsak arra a Moszkvára, amelyet harmincöt évvel azelőtt ismert, hanem arra a Moszkvára is, amely Kremljével, tornyaival, Ivanjaival a szívében élt - hogy gyerekes öröm töltötte el, amiért orosz és Moszkvában élhet.

Majd sorra következett a bokharai köntös, megfeszülve széles mellén a finom ing fölött, a borostyánvégű pipa, a nesztelen mozgású szobapincér, a tea, a pipafüst illata; zengő, dörmögő férfihang töltötte be Chevalier szobáit, reggeli csókok csattantak, fia, leánya köszöntése hallatszott, és a dekabrista éppenúgy otthon érezte magát, mint Irkutszkban, s mint ahogy New Yorkban vagy Párizsban érezte volna magát. Akárhogy szeretném is december hősét minden emberi gyarlóságtól mentesen olvasóim elé állítani, az igazság kedvéért meg kell állapítanom, hogy Pjotr Ivanics rendkívüli gonddal borotválkozott, fésülködött, s hosszan nézegette magát a tükörben. Elégedetlen volt öltönyével - Szibériában varrták s nem valami jól; kétszer-háromszor ki- és begombolta kabátját. Natalja Nyikolajevna fekete moaré-selyem ruhában suhogva jött be a szalonba, fejkötőjén ugyancsak fekete moarészalagok voltak, s noha mindez nem volt a legújabb divat szerint való, mégis olyan ízléssel hordta, hogy nem volt *ridicule*[53] hanem épp ellenkezőleg: *distinguée*.[54] A hölgyeknek van erre egy sajátos, semmihez sem hasonlítható hatodik érzékük. Szonya is olyan ügyesen öltözött, hogy minden a két évvel azelőtti divat szerint volt ugyan, de mégis kifogástalan. Anyja sötét, egyszerű öltözékével szemben rajta minden derűs és világos volt. Szerjozsa csak akkor ébredt, nélküle mentek misére. Pjotr Ivanics a feleségével a nagy ülésen foglalt helyet, leányuk velük szemben, Vaszilij a bakon, s a bérkocsi elvitte őket a Kremlbe. Mikor kiszálltak, a hölgyek megigazították ruhájukat, Pjotr Ivanics karját nyújtotta Natalja Nyikolajevnának, és fejét felvetve megindult a templom kapuja felé. A tömeg - kereskedők, katonatisztek, mindenféle népség - hiába törte a fejét, hogy miféle emberek lehetnek. Ki lehet ez a galambősz hajú és szakállú, napbarnított aggastyán, kinek viharvert arcát mély, egyenes barázdák szántják, olyan barázdák, amilyeneket semmiképp sem szerezhet valaki az Angol Klubban, inkább munkások arcán látni ilyeneket; mit olvassanak ki jóságos és büszke pillantásából, erélyes mozgásából? Ki lehet ez a magas termetű, méltóságteljes léptű dáma, akinek megtört fényű, fáradt, nagy szeme valaha olyan szép lehetett? Ki ez az üde fiatal lány, aki sudár, erőteljes, de nem divatos és nem pipiskedő? Kalmárnak nem kalmárok, németnek nem németek, talán nagyurak? Azok is másformák szoktak lenni; de előkelő emberek, annyi szent. Így vélekedtek azok, akik a templomban látták őket, s maguk sem tudták, miért, de hamarabb és szívesebben szorítottak nekik helyet, mint a dús vállbojtú katonatiszteknek. Pjotr Ivanics éppoly méltóságteljesen viselkedett a templomban, mint bemenet, nyugodtan, tartózkodón imádkozott, cseppet sem önfeledten. Natalja Nyikolajevna korát meghazudtoló fürgeséggel borult térdre, sűrűn használta zsebkendőjét, különösen sokat sírt a „Kit a khérubok” alatt. Szonya mintegy erejét megfeszítve imádkozott. Nem illett hozzá az ájtatosság, de azért nem nézett körül, és buzgón hányta a keresztet.

Szerjozsa otthon maradt - részben, mert elaludt, részben mert nem szerette végigállni a misét, mindig elzsibbadt a lába, és sehogy sem értette, hogyan lehetséges az, hogy sível megtenni

---

[53] Nevetséges.

[54] Disztingvált, előkelő.

negyven versztát meg se kottyan neki, ellenben a legnagyobb fizikai gyötrelem számára végigállni a tizenkét evangéliumot. Legfőbb oka pedig, amiért nem ment el a misére, az volt, hogy égető szükségét érezte egy új öltözet ruhának. Felöltözött s elment a Kuznyeckij-mosztra. Pénze volt elég; apjának az volt az elve, hogy huszonegy esztendős korától fogva annyi pénzt adott fiának, amennyit Szerjozsa akart. Tőle függött, hogy kifosztja-e apját-anyját vagy sem.

Fáj a szívem a kétszázötven ezüstrubelért, amelyet Szerjozsa kidobott az ablakon, azaz hiába költött el Kunz készruhaüzletében! Ahány fiatal úr szembetalálkozott Szerjozsával az utcán, szívesen megtanította volna a divatos öltözködés csínjára-bínjára, s szerencséjének tartotta volna, ha elkísérheti beszerzési körútjára; de ahogy ez már lenni szokott, a fiatal Labazov magányos volt a néptömeg közepette. Ellenzős sapkájában végigment a Kuznyeckij-moszton, nem nézett se jobbra, se balra, mikor végére ért, bement Kunz üzletének ajtaján, s mikor újra kilépett, a következő öltözékben díszelgett: kurta kávébarna frakk, szűk szabású (pedig bő volt a divat), fekete pantalló, bőszárú (holott szűket hordtak abban az esztendőben), apróvirágos atlaszmellény, olyan, amilyent Chevalier különszobájának egyetlen vendége sem engedett volna az inasának hordani. És még sok egyebet is vásárolt Szerjozsa; Kunz pedig ekstázisba esett a fiatalember karcsú derekától, és az üzletben jelenlevők előtt kijelentette, hogy soha nem látott ehhez foghatót. Szerjozsa tudta, hogy szép a termete, de azért hízelgett hiúságának az idegen szakértő dicsérete. Kétszázötven rubellel szegényebben jött ki az üzletből, de igen rosszul öltözve, olyan rosszul, hogy negyvennyolc órával később minden holmija Vaszilij birtokába ment át, és örökre kínos emlék maradt Szerjozsa számára. Hazaérve lement, helyet foglalt a nagyteremben - a különszobába csak benézett -, és villásreggelire olyan fura ételeket rendelt, hogy a pincér a konyhán kinevette. De azért újságot is kért és tette magát, mintha olvasná. Mikor pedig a pincér, Szerjozsa tapasztalatlanságán felbátorodva, faggatni kezdte, a fiatalember ráförmedt: „Eredj a dolgodra!" Igaz, hogy fülig pirult utána, de olyan gőgösen mondta, hogy a pincér engedelmesen kotródott. Szülei és húga hazaérkezvén, szintén el voltak ragadtatva öltözékétől.

Ki ne emlékeznék a gyerekkori boldog névnapokra, amikor szépen felöltöztettek, és elvittek a templomba? S mikor hazajöttünk ünneplő ruhában, ünneplő arccal és lélekkel, odahaza vendég, ajándék várt. Tudtuk, hogy nincs tanulás, még a felnőttek is ünnepelnek, hogy a kivételek és élvezetek napja van; tudtuk, hogy mi vagyunk az ünneplés középpontja, bármit csinálunk, megbocsátanak, s szinte furcsálljuk, hogy az emberek az utcán nem ünnepelnek éppenúgy, mint otthon, csengőbbek a hangok, élénkebbek a színek - egy szó, mint száz: névnapi érzés ömlik el mindenen. Ugyanezt érezte Pjotr Ivanics a templomból hazatérve.

Pahtyin előző esti fáradozása nem veszett kárba; játék, ajándék helyett Pjotr Ivanics már néhány moszkvai nevezetesség névjegyét találta otthon: az ötvenhatos esztendőben ezek a nevezetességek feltétlen kötelességüknek tartották, hogy minden lehető figyelemmel övezzék a híres száműzöttet, akit három évvel azelőtt még semmi áron sem lettek volna hajlandók egy pillantásra is méltatni. Chevalier úr, a portás meg a szálloda egész személyzete előtt Pjotr Ivanics tekintélye egyetlen délelőtt a tízszeresére nőtt a számos hintó következtében, mely mind őt kereste; nem győztek körülötte hajbókolni. Mindez megannyi névnapi ajándék volt Pjotr Ivanics számára. Akármilyen tapasztalt, akármilyen okos valaki, mindig jólesik neki, ha a tisztelet jelét tapasztalja olyan emberektől, akiket sokan tisztelnek. Pjotr Ivanicsnak is földerült a lelke, amikor Chevalier hajlongva ajánlotta fel legjobb lakosztályát, kérte, hogy Pjotr Ivanics minden tekintetben rendelkezzék vele, s váltig bizonygatta, hogy mekkora boldogság a számára Pjotr Ivanics ott-tartózkodása; ugyancsak jókedvre hangolta, amikor a névjegyeket átnézte, s egymásután visszadobva őket a tálba, sorra megnevezte Sz. grófot, D. herceget és a többit. Natalja Nyikolajevna kijelentette, hogy senkit sem fogad, és nyomban indul Marja Ivanovnához. Pjotr Ivanics beléegyezett, noha szívesen beszélt volna a látogatók

közül jó néhánnyal. De közülük csak egynek sikerült befurakodnia: Pahtyinnak. Ha valaki megkérdezi Pahtyint, mi végre jött el a Precsisztyenkáról a Gazetnij-közbe, semmi okát sem tudta volna adni, legfeljebb azt az egyet, hogy kíváncsi mindenre, ami új és érdekes, és ezért eljött megnézni Pjotr Ivanicsot, mint valami ritkaságot. Az ember azt hinné, hogy az, aki ilyen ürüggyel jön látogatóba egy ismeretlen úrhoz, rendkívül félénken, félszegen fog viselkedni. De épp ellenkezőleg történt. Pjotr Ivanics volt az, meg a fia, meg a lánya, akik zavarba jöttek! Natalja Nyikolajevna túlságosan *grande dame* volt ahhoz, hogy bármitől is zavarba jöjjön. Szép fekete szemének megtört pillantása szenvtelenül nyugodott Pahtyinon. Pahtyin pedig üde volt, önelégült, s derűsen szeretetre méltó, mint mindig. Marja Ivanovna jó barátjaként mutatkozott be.

- Úgy! - mondta Natalja Nyikolajevna.

- Azazhogy nem éppen barátja... mert ugyebár a korkülönbség... de Marja Ivanovna mindig nagyon jó volt hozzám. - Régi tisztelője Pjotr Ivanicsnak, folytatta, ismerte társait, s reméli, segítségére lehet az újonnan érkezetteknek. Már tegnap eljött volna, de sehogy sem futotta idejéből, s ezért bocsánatot kér. Leült és sokáig beszélt.

- Igen, nem tagadom, sok változást észlelek Oroszországban azóta - mondta Pjotr Ivanics, Pahtyin kérdésére válaszolva.

Mihelyt Pjotr Ivanics megszólalt, látni kellett, hogy Pahtyin micsoda áhítatos figyelemmel fogad minden szót, mely a kiváló aggastyán ajkát elhagyta, s hogyan érezteti minden mondat, olykor minden szó után bólogatással, mosolygással vagy pislogással, hogy mennyire megért és magáévá tesz mindent, hogy számára az a szó vagy mondat mennyire emlékezetes. A szép szemek fáradt tekintete helyeselte ezt a modort. Szergej Petrovics láthatóan aggódott, hogy amit édesapja mond, nem lesz olyan jelentős, mint ahogy a hallgató figyelme megkívánná. Szofja Petrovna azonban mosolygott, azzal az alig látható, önelégült mosollyal, amely akkor ül ki arcunkra, amikor felfedezzük embertársaink nevetséges oldalát. Úgy látta, hogy ettől az embertől nincs mit várniuk, ez az ember tutyimutyi - így nevezték Szergejjel az ilyenfajta lényeket. Pjotr Ivanics kifejtette, hogy utazása során hatalmas változásokat észlelt, örvendetes változásokat. A nép, a paraszt óriásit emelkedett, hasonlíthatatlanul önérzetesebb lett, mondotta, mintha régi tételeket ismételgetne. „Már pedig meg kell mondanom, a nép érdekel legelsősorban, mindig is így éreztem. Véleményem szerint Oroszország ereje nem mibennünk van, hanem a népben...” És így tovább. Pjotr Ivanics a maga jellegzetes, lelkes modorában kifejtette többé-kevésbé eredeti nézeteit sok fontos kérdésről. A továbbiakban még lesz alkalmunk ezekről bővebben hallani. Pahtyin olvadozott gyönyörűségében, és mindenben egyetértett Pjotr Ivaniccsal.

- Feltétlenül meg kell ismerkednie Akszatovval, megengedi, hogy bemutassam önnek, hercegem? Tudja, hogy végre engedélyezték a folyóiratát? Holnap jelenik meg az első szám. Olvastam csodálatos értekezését a tudományelmélet absztrakt következetességéről. Rendkívül érdekes! Van azután még egy tanulmánya: Szerbia története a XI. században, arról a híres Karbavonyec vajdáról van benne szó. Szintén rendkívül érdekes! Általában, hatalmas lépés előre.

- Á, úgy! Valóban! - mondogatta Pjotr Ivanics, de szemlátomást nem érdekelték ezek a hírek, nem is ismerte azoknak az embereknek a nevét, érdemeit, akiket Pahtyin mint közismerteket emlegetett. Natalja Nyikolajevna, noha nem tagadta feltétlen szükségességét annak, hogy mindezeket a személyeket és körülményeket ismerni kell, férje mentségére megjegyezte, hogy Pierre igen nagy késéssel szokta megkapni a folyóiratokat; de általában túlságosan is sokat olvas.

- Papa, hát nem megyünk Marja nénihez? - kérdezte Szonya.

- Hogyne mennénk, de előbb reggelizni kell. Nem eszik velünk egy falatot?

Pahtyin természetesen szabadkozott, de Pjotr Ivanics azzal a vendégszeretettel, amely minden orosznak sajátja, de neki egészen különös mértékben, ragaszkodott hozzá, hogy Pahtyin velük egyék, igyék. Ő maga is felhajtott egy pohár vodkát meg egy pohár bordóit. Pahtyin megfigyelte, hogy mikor betöltötte a bort, Natalja Nyikolajevna mintegy véletlenül elfordult, Szergej pedig merően figyelte apja kezét. Pahtyin azután megkérdezte Pjotr Ivanicstól, mi a véleménye a legújabb irodalomról, a legújabb politikai irányról, a háborúról, a békéről (a legkülönfélébb témákat tudta értelmetlen, de folyékony társalgássá szőni); Pjotr Ivanics mindezekre a kérdésekre összefoglaló, általános hitvallással felelt, s a bor tette-e vagy a beszélgetés tárgya, de annyira meghatódott, hogy a könnye is kicsordult, Pahtyinnak is könnybe lábadt a szeme elragadtatásában és habozás nélkül kijelentette, hogy Pjotr Ivanics előbbrevaló a legelőbbrevaló embereknél, és feltétlenül valamennyi párt vezetőjévé kell lennie. Pjotr Ivanics szeme kigyúlt, elhitte mindazt, amit Pahtyin mondott, és még sokáig beszélt volna, ha Szofja Petrovna rá nem bírja Natalja Nyikolajevnát, hogy felvegye köpenyét, s úgy jöjjön be indulásra noszogatni férjét. Pjotr Ivanics ki akarta tölteni magának a maradék bort, de Szofja Petrovna felhajtotta.

- Mit művelsz?

- Még egyáltalán nem ittam, *pardon*, papa.

Pjotr Ivanics elmosolyodott.

- Nos, menjünk Marja Ivanovnához. Ugye megbocsát, monsieur Pahtyin... - és Pjotr Ivanics kiment, fejét hátravetve. Az előszobában egy tábornokba botlott, aki eljött meglátogatni régi fegyvertársát. Harmincöt éve nem látták egymást. A tábornok már kopasz volt, fogatlan.

- Te pedig milyen fiatalos vagy - mondta. - Úgy látszik, Szibéria levegője egészségesebb, mint Péterváré. Ez a családod? Mutass be, kérlek. Micsoda szép szál fiad van! Tehát akkor holnap nálam ebédeltek?

- Igen, igen, feltétlenül.

A szálloda kapujában a nevezetes Csihajevbe ütköztek: ő is régi ismerős volt.

- Honnan tudta meg, hogy megérkeztünk?

- Elég szégyen volna Moszkvának, ha nem tudtuk volna meg; elég szégyen, hogy nem fogadtuk a város határában. Hol ebédel? Bizonyára a nővérénél, ugye, Marja Ivanovnánál... Nagyszerű, én is odamegyek.

Pjotr Ivanics mindig büszkének látszott azok szemében, akik a külszínen át nem látták meg benne a határtalan jóságot, finom lelket. Most pedig még Natalja Nyikolajevna is csodálta szokatlan méltóságát, s Szofja Petrovnának a szeme nevetett, ha ránézett. Megérkeztek Marja Ivanovnához. Marja Ivanovna Pjotr Ivanics nénje s egyben keresztanyja volt, és nála tíz évvel idősebb. Vénkisasszony volt.

Élete történetét, hogy miért nem ment férjhez s hogyan élte le fiatalságát, majd más helyen beszélem el.

Negyven esztendeje nem mozdult ki Moszkvából. Nem volt sem különösen elmés, sem különösen gazdag, kiváló összeköttetésekkel sem büszkélkedhetett - mégis mindenki tisztelte, becsülte. Annyira meg volt róla győződve, hogy mindenkinek feltétlenül tisztelnie kell őt, hogy csakugyan mindenki tisztelte. Voltak a társaságában egyetemet végzett fiatal liberálisok,

akik nem ismerték el hatalmát, de ezek az urak is csak távollétében lázadoztak. Mihelyt Marja Ivanovna megjelent valahol, királynői lépteivel bejött a szalonba, s megszólalt nyugodt hangján, elmosolyodott kedves mosolyával - mindenki behódolt. A társasága - mindenki volt; egész Moszkvát úgy tekintette, mint háza népét, s úgy is bánt-velük. Barátai leginkább fiatalok voltak s kivált okos férfiak; a nőket nem állhatta. Volt a házánál egy sereg ingyenélő, mindkét nembeli élősködő. Irodalmunk ezeket a tábornokokkal egyetemben intézményesen megveti; de Marja Ivanovna azt tartotta, hogy Szkopinnak, aki elkártyázta a vagyonát, meg Besevának, akit elkergetett a férje, mégiscsak jobb, ha nála élnek, mintha koldussorba kerülnek, és ezért tartotta őket. De jelenlegi életének két legerősebb indulatát két öccse váltotta ki belőle. Pjotr Ivanicsot bálványozta; Ivan herceget gyűlölte. Fogalma sem volt róla, hogy Pjotr Ivanics megérkezett; reggel misére ment, és most éppen megkávézott. A moszkvai vikárius, Beseva meg Szkopin az asztalnál ültek, Marja Ivanovna a fiatal V. grófról, P. Z. fiáról beszélt, aki nemrég jött vissza Szevasztopolból, és akibe Marja Ivanovna valósággal szerelmes volt. (Állandóan hevült valakiért.) Aznap várta ebédre. A vikárius felállt és elköszönt. Marja Ivanovna nem tartóztatta; bizonyos tekintetben szabadgondolkozó volt, istenfélő ugyan, de nem szerette a papokat, kinevette a szerzetesek kegyeit kereső hölgyeket, és bátran hangoztatta, hogy a szerzetes is csak éppenolyan ember, mint mi, szegény bűnösök, és lelkünk üdvösségét a világban jobban munkálhatjuk, mint a kolostorban.

- Ne eresszetek be hozzám senkit - mondotta. - Pierre-nek akarok írni; nem értem, miért nem jön. Natalja Nyikolajevna bizonyára megbetegedett.

Marta Ivanovna abban a hitben élt, hogy Natalja Nyikolajevna nem állhatja őt és esküdt ellensége. Sehogy sem tudta megbocsátani Natalja Nyikolajevnának, hogy nem ő, Pierre nővére, adta oda vagyonát és ment Pierre-rel Szibériába, hanem Natalja Nyikolajevna, sőt - hogy öccse határozottan visszautasította, amikor ő is el akarta kísérni. Harmincöt év elteltével lassan-lassan kezdte ugyan elhinni öccsének, hogy Natalja Nyikolajevna a világon a legjobb feleség és őrzőangyala volt; de irigyelte őt, és lelke mélyén mégsem tágított attól, hogy Natalja Nyikolajevna rossz asszony.

Felállt, végigment a termen, és éppen be akart menni a dolgozószobába, amikor kinyílt az ajtó, és Beseva bedugta ráncos, aszott arcát, melyen ijedt öröm tükröződött.

- Marja Ivanovna, készüljön fel... - hebegte.

- Levél?

- Nem, több...

De még jóformán ki sem mondhatta, amikor az előszobában erőteljes férfihang szólalt meg:

- Hol van hát? Gyere, Natasa!

- Ő az! - szólt Marja Ivanovna, és szilárd, nagy léptekkel megindult kifelé, öccse elébe. Úgy fogadta, mintha előző nap látta volna utoljára.

- Mikor jöttél? Hol szálltál meg? Kocsin jöttetek? - Ilyen kérdéseket tett fel, miközben bement velük a szalonba; a választ nem hallotta, nagy szemekkel nézett egyikről a másikra. Besevát meglepte ez a nyugalom, szinte közöny, csodálkozott rajta és helytelenítette. Valamennyien mosolyogtak. A beszélgetés elakadt; Marja Ivanovna némán, komolyan tekintett öccsére.

- Hogy van? - kérdezte Pjotr Ivanics, megfogta a kezét és rámosolygott. Pjotr Ivanics magázta nénjét, nénje pedig tegezte őt. Marja Ivanovna még egyszer megnézte galambősz szakállát, tar fejét, fogait, barázdáit, szemét, napbarnított arcát - és megismerte mindezt.

- Ez itt az én Szonyám...

De Marja Ivanovna meg sem fordult.

- Milyen szam... - hangja elcsuklott, nagy fehér kezével átfogta öccse fejét. - Milyen szamár vagy... - Azt akarta mondani: „Hogy nem készítettél elő”, de válla, keble megremegett, ráncos arca eltorzult, hangos zokogásba tört ki, magához szorította a kopaszodó, ősz fejet, és egyre ezt hajtogatta: - milyen sza... már vagy, hogy nem készítettél elő! - Pjotr Ivanics most bezzeg nem volt olyan nagy ember, nem volt olyan tekintélyes, mint Chevalier kapujában. Ülepével a karosszék legszélén egyensúlyozott, de feje a nővére kezei között volt, orra Marja Ivanovna ruhaderekába fúródott, orrát valami csiklandozta, haja összeborzolódott, szemét ellepte a könny. De boldog volt. Amikor az örömkönnyek áradata csillapult, Marja Ivanovna lassan felfogta, elhitte azt, ami történt, és sorra vizsgálgatta valamennyiüket. De a nap folyamán még többször rájött a sírás, valahányszor csak eszébe jutott, hogy milyen volt régen Pierre, és milyen volt ő maga, és milyenek most, valahányszor feltámadt emlékezetében minden, ami akkor volt, a régi öröm, a régi bánat, a régi szerelmek - igen, valahányszor mindez az eszébe jutott, megint elérzékenyült, felugrott és ezt hajtotta:

- Milyen szamár vagy, Petrusa, milyen szamár, hogy nem készítettél elő! Mért nem jöttél egyenesen hozzám? Elhelyeztelek volna. De legalább nálam ebédeltek, ugye? Nem fogsz unatkozni, Szergej: itt ebédel egy fiatal szevasztopoli hős. Hát Nyikolaj Mihajlovics fiát ismered-e? Író, írt valami nagyon jó könyvet. Nem olvastam, de dicsérik, kedves fiú, őt is elhívom. Csihajev is megígérte, hogy eljön, az a fecsegő, ki nem állhatom. Már volt nálad? Hát Nyikitát láttad-e? No de mindez mellékes. Mihez akarsz kezdeni? Hát az egészsége, Natalie? És evvel a fiatal daliával, meg a szépséges virágszállal mik a terveitek?

De a beszélgetés egyre akadozott.

Ebéd előtt Natalja Nyikolajevna a gyerekekkel elment egy öreg nagynéniéhez, Pjotr Ivanics kettesben maradt nővérével, s előadta terveit.

- Szonya nagylány, társaságba kell járatni, tehát Moszkvában fogunk lakni - jelentette ki Marja Ivanovna.

- Semmi pénzért!

- Szerjozsának állami szolgálatba kell lépnie.

- Semmi pénzért!

- Éppen olyan bolond vagy, mint voltál. - De azért ő éppúgy szerette a bolondot, mint régen.

- Egy ideig ittmaradunk, aztán lemegyünk falura, és mindent megmutatunk a gyerekeknek.

Miután Marja Ivanovna kissé megnyugodott, így szólt:

- Elvem, hogy ne szóljak bele senkinek a családi ügyeibe, és ne adjak tanácsot. Fiatalembernek a közszolgálat való, világéletemben ez volt a véleményem és ma is az. Sőt, ma még inkább, mint valaha. Te nem ismered a mai fiatalságot, Petrusa, én azonban annál jobban ismerem. Itt van például Dmitrij herceg fia, egészen elzüllött. És a család az oka! Én nem félek senkitől, utóvégre vénasszony vagyok. De nincs ez rendjén... - És Marja Ivanovna a kormányt kezdte szapulni. Elégedetlen volt a kormánnyal, mert túl sok szabadságot ad mindenkinek.

- Azt az egyet jól tették, hogy téged kiengedtek. Ezt az egyet! - Petrusa védelmébe vette a kormányt, de Marja Ivanovnával épp oly nehéz volt szembeszállni, mint Pahtyinnal. Megharagudott.

- Mit védelmezed! Még te állsz ki értük? Látom, még mindig nem jött meg az eszed.

Pjotr Ivanics elhallgatott, mosolya világosan kimutatta, nem adja meg magát, de nem akar vitába szállni Marja Ivanovnával.

- Mosolyogsz. Ismerjük ezt. Nem akarsz velem, vénasszonnyal vitatkozni - mondta Marja Ivanovna tréfásan, kedvesen, és olyan okosan, megértőn nézett öccsére, ahogy nem is várta volna az ember öreges, elnagyolt vonású arcától. - Úgysem győznél meg, édesem. A hetedik évtizednek is már lassan a nyakára hágok. A könyveiteket nem olvastam ugyan, de nem is fogom elolvasni. A könyvekben csupa badarságot írnak.

- Nos, hogy tetszenek a gyerekeim? Mit szól Szerjozsához? - kérdezte Pjotr Ivanics, továbbra is ugyanúgy mosolyogva.

Nővére tréfásan megfenyegette.

- Nono! Ne tereld a gyerekeidre a beszélgetést, majd azokra is rátérünk. Most még előbb figyelmeztetni akarlak valamire, hiszen bolond voltál, az is maradtál, látom a szemeden. Most itt mind a tenyerükön fognak hordani, mert ez a divat. Divatban vagytok. Igen, igen, a szemeden látom, hogy éppenolyan bolond maradtál, amilyen világéletedben voltál - ismételte, Pierre mosolyára válaszolva. - Tartsd magad távol ezektől a mostani liberálisoktól, a Krisztus nevére kérlek. Ég tudja, mit forralnak. De nem lesz jó végük, annyi szent. A kormányunk pedig most hallgat, de egyszer csak kimutatja a foga fehérit, emlékezz a szavamra. Félek, nehogy megint belekeveredj valamibe. Hagyd már abba ezeket az esztelenségeket; gyerekeid vannak.

- Látom, nem hiszi el, hogy megváltoztam, Marja Ivanovna - mondta Pjotr Ivanics.

- Jó, jó, majd meglátjuk, hogy én nem ismerlek-e, vagy pedig te nem ismered saját magadat. Megmondtam, ami a lelkemet nyomta; ha hallgatsz rám, annál jobb. Most pedig beszéljünk Szerjozsáról. Milyen gyerek? - Szerette volna hozzátenni: „Nekem nem nagyon tetszik”, de csak ennyit mondott: - Úgy hasonlít anyjához, mint egyik tojás a másikhoz. Szonya nagyon tetszik nekem, nagyon... van benne valami kedves nyíltság. Nagyon bájos. Hol van Szonyuska? Igaz, el is felejtettem, hogy elment!

- Hogy is mondjam: Szonyából jó feleség lesz, és jó anya, de Szerjozsa eszes, rendkívül eszes, ezt senki sem tagadhatja. Kitűnően tanult, csak egy kicsit lusta. Nagyon érdeklik a természettudományok. Szerencsénk volt, kiváló, egészen kiváló tanárunk volt a gyerekek mellett. Szerjozsa egyetemre szeretne járni, természettudománnyal, kémiával foglalkozni...

Marja Ivanovna jóformán oda sem figyelt, mikor öccse a természettudományokról kezdett beszélni. Elszomorodott, különösen, amikor a kémia került szóba. Nagyot sóhajtott és egyenesen arra a gondolatsorra válaszolt, amelyet a természettudományok emlegetése keltett benne.

- Ha tudnád, mennyire sajnálom őket, Petrusa - mondotta őszinte, mélyen átérzett bánattal. - Úgy sajnálom őket! Előttük az egész élet. Mi mindenen kell még keresztülmenniük!

- Miért? Reméljük, boldogabban fognak élni, mint a mi nemzedékünk.

- Adja isten, adja isten. De nehéz az élet, Petrusa! Egyben hallgass rám, galambom, egyetlenegyben. Ne okoskodj! Micsoda szamár vagy, Petrusa, jaj de nagy szamár vagy! De most a háztartással kell törődnöm. Hívtam egy sereg vendéget, de mivel fogom etetni őket?

Még egy utolsót zokogott, félrefordult, csengetett.

- Hívjátok be Taraszt.

- Még mindig él az öreg? - kérdezte Pjotr Ivanics.

- Él hát; de hisz hozzám képest még gyerek!

Tarasz mérges volt, de mindent elvállalt.

Nemsokára visszajött Natalja Nyikolajevna Szonyával, ruhájuk suhogott, arcuk kipirult a hidegtől meg az örömtől. Szerjozsa még elment ezt-amazt bevásárolni.

- Gyere ide, te lány, hadd nézzelek meg.

S Marja Ivanovna két keze közé fogta Szonya arcát. Natalja Nyikolajevna pedig beszélni kezdett.

Fordította Szőllősy Klára

MENNYI FÖLD KELL AZ EMBERNEK?

1

A falusi asszonyhoz eljött látogatóba nénje a városból. Ketten voltak nővérek; az idősebbik a városban élt, kereskedőhöz ment feleségül, a fiatalabbik parasztember felesége volt, és falun élte le életét. Teázgattak a nővérek, s közben beszélgettek. Az idősebbik hencegni kezdett, dicsérte városi életét; milyen tágas, tiszta a lakás, finom a ruhája, milyen szépen öltözteti a gyerekeit, milyen finomakat esznek-isznak, sétálni, kocsikázni, színházba járnak.

Megsértődött a húga, ócsárolni kezdte a kereskedő-életet s magasztalni a magáét, a paraszti életet.

- Nem cserélnék veled a világért se - kezdte. - Igaz, hogy szerényen élünk, de legalább a félelmet nem ismerjük. Ti jobb módban éltek, az igaz, de vagy igen sokat kerestek, vagy végképpen tönkrementek. Hiszen még a közhit is azt tartja: a nyereség édes testvére a veszteség. Hányszor látjuk, hogy aki ma gazdag, holnap az utcán koldul. Mennyivel biztonságosabb a mi paraszti sorunk; napestig görnyedünk a munkában, meggazdagodni nem gazdagszunk meg, de éhezni sem fogunk soha.

- Mégis, micsoda élet ez - finnyáskodott az idősebbik nővér. - Disznókkal, borjakkal együtt tanyázni... Se tisztaság, se finomság, se jó modor... Akárhogyan gürcöl is az urad, trágyadombon éltek, úgy is haltok meg, s a gyermekeid élete se lesz különb.

- Hát istenem - replikázott a fiatalabbik -, ez a sorsunk. Ezzel szemben emelt fővel élünk, senkitől sem félünk, senki előtt sem alázkodunk meg. Nálatok a városban pedig milyen temérdek a kísértés! Ma még minden a legszebb rendben, holnap befurakodik hozzátok a sátán, és rosszra csábítja az uradat: kártyára, italra, vagy valami rosszféle fehérnép karjaiba... s azzal befellegzett az egész dicsőségnek. Hallottunk már effélét!

Pahom, az ura, a kemence tetejéről meghallotta, mit beszélnek az asszonyok. Közbeszólt ő is:

- Színtiszta igazság, amit az asszony beszél. A magunkfajta ember kisgyerek kora óta túrja a földet, jó anyácskánkat, aközben bizony nincs rá ideje, hogy bolondságokon járjon az esze. Csak egy a baj: kevés a föld! Lenne csak elég a föld, nem félnék én senkitől, még magától az ördögtől se!

Megitták az asszonyok a teát, még egy kicsit elbeszélgettek az új ruhájukról, elmosogatták az edényt s lefeküdtek.

Az ördög pedig ott ült a kemence mögött, hallott minden szót. Módfelett megörült, amikor a fiatalasszony is szekundált ura kérkedésének: ha volna elég földje, nem félne még az ördögtől sem.

- No, majd meglátjuk, melyikünk az erősebb - nevetett az ördög. - Adok én neked sok földet. A föld által foglak megkaparintani.

2

Pahomék szomszédságában élt egy kisbirtokos-asszonyka. Százhúsz gyeszjatyinán gazdálkodott. Békességben élt a parasztokkal, nem bántották egymást. De aztán az asszony egy obsitos katonát fogadott fel intézőnek, s az bírságokkal nyomorgatta a parasztokat. Akármint vigyázott is Pahom - hol a lova tévedt be a zabba, hol a tehene a kertbe, hol a borja az urasági legelőre; és mindenért bírságot kellett fizetnie.

Kiguberálta nagy keservesen Pahom a pénzt, szidta-verte a családját, amiért nem vigyázott eléggé. Sok baja volt Pahomnak egész nyáron azzal az intézővel. Szinte már örült, amikor beköszöntött a tél, és az állatok az istállóban maradtak; nehezen szedi össze a takarmányt, de legalább nem kell félnie.

Tél derekán híre ment, hogy az úrnő eladja a földjét, s egy közeli fogadós szeretné megvenni. Hej, nagyot nyögtek a parasztok, amikor ezt meghallották: no, most aztán - gondolták - meggyűlik a bajunk azzal a fogadóssal, ha övé lesz a föld, még jobban nyomorít majd bírságokkal, mint a nagyságos asszony. Sehogy se tudunk meglenni e nélkül a föld nélkül, hisz mind itt lakunk körülötte, ahányan vagyunk. És a község küldöttségben járult az úrnő elé; arra kérték, ne adja el a földet a kocsmárosnak, hanem adja el őnekik - még rá is ígértek az árára. Az úrnő beleegyezett. Úgy gondolták eleinte a gazdák, hogy a község útján közösbe megvásárolják az egész birtokot. Összehívták a községi gyűlést egyszer, kétszer, de sehogy sem sikerült megegyezniük. Felingerelte őket a gonosz, ellentmondást hintett el közöttük. Akkor úgy határoztak a parasztok, hogy külön-külön vásárolnak földet, ki-ki mennyit bír. Az úrnő erre is ráállt. Meghallotta Pahom, hogy a szomszéd gazda húsz gyeszjatyinát vásárolt az úrnőtől, s a hölgy egyévi haladékot adott neki a vételár felére. Pahom megirigyelte. „Felvásárolják a többiek az egész birtokot - gondolta magában -, s nekem semmi sem marad." Tanácskozni kezdett a feleségével.

- A falubeli gazdák mind vettek földet - mondta -, nekünk is kéne vásárolnunk vagy tíz gyeszjatyinát. Máskülönben sehogy se boldogulunk, annyira tönkretett az ispán a bírságokkal.

Gondolkodtak, tépelődtek, hogyan is kaparhatnák össze a pénzt. Száz rubeljük volt félretéve, eladták a csikót meg a méhek felét, a fiukat elszegődtették munkásnak, a hiányzó összeget a sógortól kérték kölcsön, s így összejött a vételár fele.

Amikor összeszedte Pahom a pénzt, kinézett magának egy szép kis tizenöt gyeszjatyinás földecskét, hozzávaló erdőcskével, s azután elment az úrnőhöz alkudni. Megalkudtak, Pahom a tenyerébe csapott, előleget adott. Azután elutaztak a városba, hivatalosan megkötötték a szerződést. Pahom kifizette a pénzt, mármint a vételár felét, a többire meg kötelezte magát, hogy két év alatt kifizeti.

Most hát volt földje Pahomnak. Kölcsönkért vetőmagot, bevetette új földjét, és a föld jó termést adott. Egy év alatt kifizette tartozását az úrnőnek meg a sógorának is. Igazi földbirtokos lett Pahom: a maga földjén szántott, vetett, a magáén kaszálta a szénát, a maga erdejéből vágta a gerendát, a maga legelőjére hajtotta ki állatait. Nem győzött örvendezni, amikor kiment szántani a földjére, amely valóban és örökre az övé - vagy amikor kiment szemügyre venni az új vetést, a réteket. Úgy tetszett neki, még a fű is másképpen zöldell, de még virágok is egészen másfélék nyílnak rajta, mint egyebütt. Azelőtt is gyakran járt azon a földön, s csak olyan föld volt az, mint a többi; most pedig valami egészen különleges föld lett belőle.

3

Így élt Pahom és örvendezett. Minden jó lett volna; csakhogy a szomszéd parasztok állatai hol a vetését, hol a kaszálóját legelték le Pahomnak. Előbb szépen kérte őket Pahom, de csak nem szűnt meg a dolog: hol a csordás engedi rá a marhát a legelőjére, hol a lovak szabadulnak be a karámból a vetésbe. Pahom kikergette az állatokat, megbocsátott a vétkeseknek, és nem vitte bíróság elé az ügyet; de azután elunta és panaszt tett a községnél. Tudta, hogy földszűke miatt s nem szándékkal cselekszik a parasztok, de mégis úgy gondolta: nem tűrheti tovább, mert mindenét lelegelik. Rendre kell őket szoktatni.

Így hát törvény útján szoktatta őket rendre egyre-másra; hol az egyiket, hol a másikat bírságolták meg. A szomszédok megnehezteltek Pahomra: most már szándékosan hajtották az állatokat Pahom legelőjére. Egyik éjjel valamelyik belopódzott Pahom erdejébe, lenyúzta vagy tíz fiatal hársfa kérgét háncsnak. Másnap Pahom kiment az erdőre, hát látja, valami fehérlik. Odamegy, körülnéz: hát ott hevernek a lehántott fiatal fácskák, búsan meredeznek a csonka törzsek. Ha még a széléből vágott volna az a gazember, s legalább egyet meghagyott volna - de nem, sorra lemetszette valamennyit a gyalázatos. Pahomot elfutotta a méreg. „Hej - gondolta -, csak megtudnám, ki tette ezt velem, bizony bosszút állnék rajta." Addig-addig törte a fejét, amíg kisütötte: nem lehet más, mint Szjomka. Bement Szjomka udvarára, körülszimatolt, nyomokat keresett - de semmit sem talált, csak összekaptak. Még inkább megbizonyosodott magában Pahom, hogy csak Szemjon lehetett a tettes. Följelentette; törvény elé citálták. Addig-addig vizsgálták az ügyet, amíg végül is felmentették Szemjont - bizonyítékok hiányában. Még jobban megdühödött erre Pahom, összeveszett a sztarosztával meg a bírákkal is.

- Tolvajt mentegettek, orgazdák - mondta nekik. - Ha ti magatok törvény szerint élnétek, nem mentenétek fel a tolvajt. Kéz kezet mos.

Így hát összeveszett Pahom a bírákkal, szomszédaival. Már a vörös kakassal is megfenyegették. Künn a földeken tágasabb volt Pahomnak most, mint azelőtt, de a faluban annál jobban szorongatták.

Akkoriban híre ment, hogy a nép új vidékekre vándorol. Pahom így okoskodott magában: annak semmi értelme, hogy én itthagyjam a földemet, de bár minél többen mennének el a faluból, annál tágasabb lenne idehaza. Magamhoz váltanám a földjüket, szépen kikerekíteném a birtokomat, könnyebben élnék. Mert így bizony szűken vagyunk.

Egyszer éppen odahaza ült Pahom, amikor beállít hozzá egy vándorló paraszt. Befogadták a vándort, vacsorát adtak neki, beszélgetésbe elegyedtek, megtudakolták, honnan jön, a Volgán túlról, ott volt munkában. Szó szót adott, s elbeszélte a paraszt, hogy mennyi nép telepszik le most azon a vidéken. Az ő falujabeliek is települtek le oda - mesélte -, beiratkoztak a községbe, s tíz-tíz gyeszjatyinát hasítottak ki minden lélekre. A föld pedig csodálatosan jó arrafelé: ha rozst vetnek, olyan magasra nő, hogy a ló se látszik ki belőle, s olyan sűrű, hogy öt marék egy kéve. Azt is mesélte a vándor, hogy az egyik paraszt szegényen, a puszta két kezével érkezett meg oda, s ma már hat lovat, két tehenet szerzett.

Lángra lobbant Pahom szíve. „Minek éljek itt a szegénységben - gondolta magában -, amikor egy csapásra meggazdagodhatok! Eladom itt a földemet, házamat, áttelepülök oda s a pénzen ott nagyszerűen felszerelem a gazdaságomat. Itt egymás hegyin-hátán úgyis csak nyomorúság az ember élete. Elmegyek, megnézem magam" - határozta el.

Nyárra útrakészen állt, elindult. Szamaráig hajón utazott lefelé a Volgán, a hátralevő négyszáz verstát gyalogszerrel tette meg. El is érkezett arra a helyre, amelyről a vándor beszélt. S csakugyan: úgy is van minden, ahogyan mondta. Tágasabban, kényelmesen élnek a parasztok, minden lélekre tíz gyeszjatyina jut a közös földből, és szívesen fogadja a jövevényt a község. Ha meg valakinek pénze van, a juttatott földön kívül örökáron vásárolhat, amennyit kedve tartja; három rubel az elsőrangú föld gyeszjatyinája, annyit vehet az ember, amennyit csak akar!

Miután mindezt megtudta Pahom, őszre hazatért, eladogatta mindenét. A földjét jó nyereséggel adta tovább, eladta házát, állatait, mindenét, kiiratkozott a községből, kivárta a tavaszt, és családjával együtt elindult új lakóhelyére.

4

Megérkezett Pahom a családjával új lakóhelyére, s beiratkozott egy nagy falu parasztközösségébe. Nagy áldomást csapott a vénekkel, megszerezte az összes írásokat. Pahomot befogadták a közösségbe és öttagú családja lévén, a közösségi földből ötven gyeszjatyinát hasítottak ki neki, a legelőn kívül. Pahom berendezkedett, jószágot vásárolt. Háromszor annyi földje volt most, mint azelőtt. S még hozzá kitűnő fekete föld. Tízszer olyan jól élhetett, mint a régi helyén. S amellett legelő, takarmány szabadon: annyi állatot tarthatott, amennyit csak akart.

Eleinte, amíg berendezkedett, fölszerelte magát, minden tetszett is Pahomnak, de azután beleszokott - és bizony már itt is szűknek érezte a világot. Első évben búzát vetett Pahom a juttatott földbe, szépen termett. Kedvet kapott a búzához, de a juttatott föld kevés hozzá, meg nem is alkalmas. Azon a vidéken a búzát árvalányhajas földbe vagy ugarba vetik; egyik évben búzát vetnek, két évet kihagynak, s azalatt a földet ismét benövi az árvalányhaj. Az ilyen föld pedig kevés, és sokan vetélkednek érte: nem jut mindenkinek belőle. Veszekedés is van elég miatta; aki tehetősebb, maga veti a búzát, a szegényebbek pedig bérbe veszik a földet a kereskedőtől adó fejében. Pahom is szeretett volna minél több búzát termelni. A következő esztendőben elment a kereskedőhöz, és egy évre árendált tőle földet. Több búzát vethetett így, s a termés jó is volt, csakhogy az árendált föld messze volt a falutól: tizenöt versztányira kellett szállítani. Észrevette Pahom, hogy arrafelé a módosabb parasztkereskedők mind tanyán laknak, kinn a földjükön, s úgy gazdagodnak meg. „Az ám - gondolta Pahom -, így kellene nekem is csinálnom: örökáron venni egy kis földecskét, tanyát építeni rajta. Akkor minden kéznél volna.” Attól fogva már csak azon töprengett Pahom, hogyan vehetne földet örökáron.

Harmadéve élt Pahom az új vidéken. Egyre több földet árendált, búzát vetett; jó esztendők következtek, a búza szépen fizetett, s Pahom pénze egyre gyűlt a ládafiában. Életnek nem volt éppen rossz élet, csak az bosszantotta Pahomot, hogy minden évben föld után kell futkosnia: ahol jó a föld, rászállnak a parasztok, mint a legyek, s szétkapkodják; ha nem sikerül idejében kibérelni, akkor nincs hol vetnie. A harmadik évben például egy kereskedővel felesbe árendált egy nagy darab legelőt a parasztoktól, már fel is szántották; akkor a parasztok meggondolták magukat, visszaigényelték a földet, s az egész munkája kárbaveszett. „Ha saját földem volna - ábrándozott Pahom -, nem tartoznék számadással senkinek és nem is volna semmi bajom.”

Tudakozódni kezdett hát Pahom a vidéken, hol-merre vásárolhatna földet örökáron. Talált is egy parasztot, aki ötszáz gyeszjatyina földet vásárolt össze, de tönkrement s most olcsón kiárulta. Pahom alkudozni kezdett vele. Addig-addig alkudoztak, egyezkedtek, amíg megegyeztek ezerötszáz rubelben, azzal, hogy a vételár fele csak később esedékes. Már majdnem megkötötték a vásárt, amikor beállított Pahomhoz egy átutazó kereskedő. Megitatta, etette a lovait, s Pahom behívta egy pohár teára. Teázgatás közben elbeszélte a kereskedő, hogy a messzi baskírföldről jön. Elmondta, hogy ott a baskíroktól ötezer gyeszjatyina földet vásárolt, s az egész ezer rubeljébe került. Pahom kérdezgetni kezdte, és a kereskedő elmagyarázta:

- A véneknek kedvébe kell járni egy kicsit. Vagy száz rubel ára szőnyeget, ruhafélét elajándékozgattam, egy láda teát, megkínáltam pálinkával azt, amelyik iszik. Húsz kopejkájával adták azután a föld gyeszjatyináját. - Meg is mutatta a kötlevelet. - Patak partján fekszik a föld - tette hozzá -, és az egész csupa árvalányhajas sztyepp.

Tovább érdeklődött Pahom, hogy milyen vidék az arrafelé.

- Akkora darab föld - magyarázta a kereskedő -, hogy egy év alatt se járod be: az mind a baskíroké. A baskír nép pedig oktalan és szelíd, mint a bárány. Úgyszólván ingyen adják a földet.

„Ej - gondolja Pahom -, csak nem fogok én ezer rubelért ötszáz gyeszjatyina földet vásárolni, s még adósságot is a nyakamba venni, amikor ott ezer rubelért a fél világ az enyém lehet!”

5

Megtudakolta a kereskedőtől az utat arrafelé, és alig kísérte ki vendégét, máris útra cihelődött. Házát feleségére bízta, maga meg a béresével kocsira szállt, s elindult a nagy útra. Bementek a városba, vásároltak egy láda teát, pálinkát, ajándékot - mindent, ahogy a kereskedő mondta. Azután mentek-mendegéltek, ötszáz versztát tettek meg hat nap alatt. Hetednap megérkeztek a nomád baskírok földjére. Minden úgy volt, ahogyan a kereskedő mesélte. Folyó partján élnek a baskírok, a sztyeppén, sátras lakókocsikban. Nem szántanak, nem vetnek, kenyeret nem esznek. Marháik, lovaik szabadon legelnek a sztyeppén. A csikókat sátrukhoz kötözik, s kétszer napjában odakergetik hozzájuk a kancákat, megfejik őket és kancatejből kumiszt erjesztenek. Az asszonyok kumiszt, sajtot készítenek, a férfiak pedig egyebet se tesznek, mint naphosszat kumiszt, teát iddogálnak, ürühúst esznek meg furulyáznak. Jóképű, vidám fickók egytől egyig, egész nyáron henyélnek; tudatlanok, még oroszul sem beszélnek, de szívélyes, kedves fajta.

Alig látták meg Pahomot, előjöttek sátraikból a baskírok, a vendég köré sereglettek. Tolmács is került valahonnan. Pahom elmagyarázta nekik, hogy a föld végett jött. Megörültek a baskírok, megfogták Pahomot, bevitték egy csinos, nagy sátorba, szőnyegre, puha tollpárnára ültették, maguk is letelepedtek körülötte, és megvendégelték teával, kumisszal. Ürüt is vágtak, báránypecsenyével kínálták. Pahom elővette kocsijából ajándékait, és kiosztotta a baskír vének között. Mindegyiknek jutott valami, a teát is kiosztotta közöttük Pahom. Igen megörültek a baskírok. Fecsegtek, karattyoltak egymás között, azután intettek a tolmácsnak.

- Azt üzenik neked - fordult a tolmács Pahomhoz -, hogy megszerettek téged, és nálunk az a szokás: a vendégeknek mindenképp kedvébe kell járni, s ajándékát ajándékkal viszonozni. Az ajándékért hálából mondd meg hát, mi tetszik neked itt nálunk, hogy azt neked ajándékozzuk.

- A legjobban - válaszolta Pahom - a föld tetszik itt nekem. Minálunk kevés a föld - magyarázta tovább -, és mind fel van szántva, nálatok pedig rengeteg a jó föld. Még ilyet sose láttam életemben.

A tolmács lefordította Pahom szavait. Karattyoltak, kerepeltek a baskírok egymás között; Pahom nem értette, mit beszélnek, de látta, hogy jókedvűek, valamit kiáltoznak és nevetnek hozzá. Azután elhallgattak, valamennyien Pahomra néztek, és tolmácsuk megszólalt:

- Azt üzenik neked - mondta -, hogy a jóságodért szívesen adnak neked annyi földet, amennyit csak akarsz. Csak mutasd meg kezeddel, melyiket kívánod - és a tied lesz.

Azután a baskírok megint megszólaltak, mintha valamin vitatkoztak volna egymás között. Megkérdezte Pahom, min vitatkoznak. A tolmács megmagyarázta:

- Egyesek azt állítják, hogy a föld felől meg kell kérdezniük a sztarsinát, nélküle nem dönthetnek; a többiek pedig azt mondják, hogy ez fölösleges. Sztarsina nélkül is elintézzük.

6

Amíg a baskírok így vitatkoztak, egyszerre csak odalépett hozzájuk egy ember rókaprémes sapkában. Elhallgattak valamennyien és felálltak. - Ez maga a sztarsina - mondta a tolmács.

Pahom gyorsan elővette a legszebbik köntöst, amit magával hozott és hozzá még öt font teát. A sztarsina elfogadta az ajándékot, azután letelepedett a főhelyre. A baskírok azonnal hosszú magyarázatba fogtak. A sztarsina végighallgatta őket, azután bólintott, intett fejével, hogy hallgassanak el, majd Pahomhoz fordult, és oroszul szólalt meg.

- Rendben van - mondotta -, adunk földet. Vegyél, ahol tetszik. Van nálunk elég.

„Hogyan vegyek én magamnak annyit, amennyit akarok? - tűnődött Pahom. - Valamiképpen meg kell erősíteni a vásárt. Máskülönben ma azt mondják: a tiéd, és azután elveszik."

- Hálásan köszönjük a jó szót - kezdte hát Pahom óvatosan. - Szentigaz: nálatok van föld elég, nekem pedig nem kell sok. Csak azt szeretném tudni, hol, melyik föld lesz az enyém. Valamiképpen ki kellene tűzni, meg kellene állapítani, hogy az én nevemen áll. Mert hiszen életünk-halálunk Isten kezében vagyon: ti, jó emberek, nekem ajándékozzátok a földet, s a fiaitok esetleg visszaveszik.

- Igaz, ami igaz - bólintott a sztarsina. - Írásba vehetjük.

- Azt hallottam - mondta erre Pahom -, járt nálatok egy kereskedő. Annak is adtatok földet, írást is csináltatok róla. Úgy szeretném én is.

Mindent megértett a sztarsina.

- Miért ne? Megcsináljuk - mondotta. - Van nálunk írnok is, bemegyünk a városba, ráüttetjük a pecsétet, mindent annak rendje s módja szerint.

- És mi lesz az ára? - kérdezte Pahom.

- Nálunk a földnek egy az ára: ezer rubel egy nap.

Palom ezt sehogy se értette. Miféle mérték az: egy nap? Hány gyeszjatyina lehet benne?

- Ahhoz mi nem értünk - válaszolta kérdésére a sztarsina. - Úgy mi nem tudunk számolni. Mi napra adjuk el: amennyi földet egy nap alatt körüljársz, annyi a tiéd s annak az ára ezer rubel.

Elcsodálkozott Pahom.

- De hiszen - mondta - igen nagy föld lesz az, amennyit egy nap alatt körül lehet járni!

A sztarsina elővette magát.

- Mind a tiéd! - jelentette ki. - Csak egy feltétellel: ha napnyugtáig nem érsz vissza arra a helyre, ahonnan elindultál, akkor a pénzed kárbavész.

- Aztán hogyan jelöljük meg, hogy merre megyek? - kérdezte Pahom.

- Mi majd megállunk azon a helyen, ahonnan elindulsz. Te pedig menj, járd meg a kört, s vigyél magaddal ásót. Ahol kell, tegyél jelet, a sarkokon ással gödröt, hantold fel a földet, azután majd ekével mezsgyét húzunk egyik gödörtől a másikig. Akkora kört kanyaríthatsz, amekkorát akarsz, csak arra ügyelj, hogy napszálltáig visszatérj arra a helyre, ahonnan elindultál. Amit körüljártál, mind a tiéd.

Megörült Pahom. Elhatározták, hogy másnap jókor hajnalban kimennek. Még egy kicsit elbeszélgettek, ürühúst ettek, kumiszt ittak hozzá, teázgattak; egyszerre csak beesteledett. Ágyat vetettek Pahomnak puha tollpárnákon, és széjjeloszlottak a baskírok, miután megállapodtak, hogy másnap hajnali szürkületkor felkerekednek, és még napkelte előtt kiérnek arra a helyre, ahonnan Pahom körútjára indul.

7

Pahom lefeküdt a puha párnákra, de nem jött álom a szemére; folyvást a föld járt az eszében. „Egész birodalmat szerzek magamnak - gondolta. - Ötven versztát könnyen megteszek egy nap alatt. Hiszen olyan hosszúak most a napok - akár egy egész esztendő! S az ötven versztás úttal jó kis földet kanyarítok ki magamnak. A silányabbját eladom vagy bérbe adom

parasztoknak, a javát pedig megtartom. Veszek két ekét, hozzávaló igavonó ökröt, felfogadok két bérest; félszáz gyeszjatyinát felszántok, a többin jószágot tartok."

Egész éjjel a szemét sem hunyta le Pahom. Csak hajnal felé aludt el. Amint elszenderedett, álmot látott. Azt álmodta, hogy ott fekszik ugyanabban a sátorban, s odakinn mintha valaki hahotázna. Meg akarja nézni, ki az, aki nevet, felkel és kimegy a sátor elé és látja: ott ül a baskír sztarsina a sátor előtt, két kezével a hasát fogja, és dülöngél a nagy kacagástól. Pahom odalép hozzá és megkérdi: mit nevet? Akkor egyszer csak úgy látja, nem is a baskír sztarsina az, hanem az a múltkori kereskedő, aki betért hozzá és a baskírföldről regélt. Meg akarja kérdezni a kereskedőtől: régóta van-e ottan? És abban a pillanatban már nem is a kereskedő az, hanem az a paraszt, aki még a régi helyén a Volga mellől jött fel, és útjában megszállt nála. És amint ismét meg akarja őt szólítani Pahom, hát látja, hogy nem is a paraszt az, hanem maga az ördög, aki szarvasan, patásan előtte ül és hahotázik. Az ördög előtt a földön mezítlábas ember fekszik egy szál ingben, gatyában. S amikor Pahom jobban odanéz, hogy miféle ember is az, hát látja, hogy az az ember halott - és ő maga az az ember. Megrémült erre Pahom - és fölébredt.

Fölébredt. „Mi mindent nem álmodik az ember" - gondolta magában. Körülnézett, a nyitott ajtón át meglátta, hogy már fehéredik odakinn az éjszaka: hajnalodik. „Ideje felkölteni az embereket, indulnunk kell" - gondolta Pahom. Felkelt, felébresztette béresét, aki odakinn aludt a tarantaszon, befogatta a lovakat, és ment fölkelteni a baskírokat.

- Ideje indulnunk a sztyeppre - mondta nekik -, hogy kimérjük a földet.

Felkeltek hát a baskírok, szedelőzködtek, a sztarsina is odajött. A baskírok megint nekiálltak volna kumiszt inni, teával is kínálták Pahomot, de ő már türelmetlenkedett.

- Ha indulni akarunk, hát induljunk, itt az ideje - mondta.

8

Felcihelődtek hát a baskírok és elindultak, ki lóháton, ki kocsin. Pahom a béresével saját tarantaszán hajtott ki, s ásót is vitt magával. Amikor kiérkeztek a sztyeppre, már vörösödött az ég alja. Felhajtottak egy kis halomra - baskír nyelven: sihánra -, s az emberek kiugráltak kocsijukból, leszálltak a lóról, csoportba verődtek. A sztarsina Pahomhoz lépett, s kezével széles mozdulatot tett:

- Ez itt mind a miénk - mondotta -, ameddig csak a szem ellát. Válassz belőle.

Pahom szeme kigyúlt. A föld körös-körül lapos, mint a tenyerem, fekete, akár a mák, sűrű árvalányhaj borítja, s a mélyedésekben, horpadásokban vállig ér a fű.

A sztarsina levette rókaprémes sapkáját, s maga elé tette a földre.

- Itt a jel - mondta. - Innen indulsz, ide kell visszatérned. Amennyi földet körüljársz, mind a tiéd.

Elővette Pahom a pénzét, s rátette a sapkára, azután levette köntösét, egy szál ujjasban maradt, jól megszorította övét, kenyerestarisznyáját oldalára vette, a vizeskulacsot övére akasztotta, megigazította a csizmaszárát, bérese kezéből kivette az ásót, útra készen állt. Sokáig tűnődött, merrefelé induljon el. Mindenfelé egyforma jó a föld. „Mindegy - gondolta -, napkeltének indulok." Arccal a nap felé fordult, állt és várt, amíg felbukkan a föld pereme mögül. „Így legalább nem mulasztok el egyetlen percecskét sem. Meg azután a reggeli hűvösségben menni is jobban esik."

Alig kandikált elő a napocska a föld széle mögül, Pahom vállára vette az ásót és elindult.

Ment, mendegélt Pahom, se lassan, se gyorsan. Megtett vagy egy versztát, akkor megállt, gödröt ásott, s a hantokat szépen egymásra rakta, hogy jól lássék. Azután tovább ment. Egyre jobban belejött a gyaloglásba, most már jobban szaporázta lépteit. Egy idő múlva megint megállt, újabb gödröt ásott.

Hátranézett. A napfényben tisztán látszott a sihán, a rajta tanyázó emberekkel együtt; a tarantaszok megvasalt kerekén meg-megcsillant a napsugár. Pahom úgy becsülte, öt versztát tehetett meg a sihántól számítva. Melege lett, levetette ujjasát, vállára vette, úgy folytatta útját. A nap egyre forróbban sütött. Felnézett rá: alighanem ideje már a reggelire gondolni.

„Az első állomást megtettük - gondolta Pahom. - Márpedig a lovat is négyszer váltják egy nap: még korán lenne befordulni, inkább levetem a csizmámat." Azzal leült, lehúzta a csizmáját, övére akasztotta, ment tovább. Könnyebben esett így a járás. Úgy gondolta, megtesz még vagy öt versztát, s azután bekanyarodik balra. Igen jó errefelé a föld, kár volna kihagyni. Minél tovább ment, annál jobbnak tetszett a föld. Ment tovább egyenesen. Amikor hátranézett, a sihán már alig-alig látszott, a nép úgy feketéllett rajta, mint a hangyák, halványan csillant valami.

„No - gondolta Pahom -, most már eleget mentem egyenest; ideje balra kanyarodnom. Meg is izzadtam; meg is szomjaztam." Megállapodott, valamivel nagyobb gödröt ásott, gondosan egymásra tornyozta a rögöket, majd leoldozta kulacsát, jót húzott belőle, azután élesen balra kanyarodott. Ment mendegélt; a fű egyre magasabb volt körülötte, és a nap perzselően sütött.

Pahom kezdett elfáradni. Felpislogott a napra és látta: elérkezett az ebéd ideje. „Pihenni kéne." Megállt, letelepedett. Evett egy kis kenyeret, vizet is ivott hozzá, de le nem feküdt. „Ha lefekszem, még elnyom az álom" - gondolta. Így hát rövid ideig üldögélt, azután tovább ment. Eleinte könnyen haladt. Az evéstől új erőre kapott. De azután eltikkadt, meg az álmosság is húzta lefelé; de azért csak ment tovább: estig csak kibírja, gondolta magában, s egy életen át élvezi kitartása gyümölcsét.

Hosszú ideig ment ebbe az irányba is. Már éppen be akart fordulni balra, amikor egy jó kis nedves horpadáshoz ért - vétek lenne kihagyni. „Jól teremne itt a len" - gondolta. Így hát tovább ment egyenest, megkerülte a mélyedést, gödröt ásott a túlsó oldalon, s azzal balra fordult, levágta a második sarkot. A sihán felé nézett: a nagy forróságban meggőzösödött a levegő, valahol messze délibáb remegett a levegőben s a káprázaton át alig-alig rémlenek a sihánon várakozó emberek; jó tizenöt verszta lehet odáig. „No - gondolta magában Pahom -, hosszúra vettem a négyszög két oldalát, a harmadikat már rövidebbre kell fognom." Gyorsabban szedte a lábát, aggódva nézett fel a napra: már uzsonnaidőt mutatott: a birtok harmadik oldalából még mindössze két versztát tett meg, a sihánig pedig még mindig jó tizenöt van hátra. „Hiába - gondolta -, akármilyen kurta-furcsa földecske lesz is belőle, most már egyenesen a sihán felé kell tartanom. Nehogy elszámítsam magam. Úgyis elég már a föld." Gyorsan gödröt ásott és befordult, egyenest a sihán felé vette irányát.

9

Ment, mendegélt Pahom a sihán felé, de bizony már nehezen vonszolta magát. Erősen megizzadt, lábát megszurkálta a tövis, feltörte az út, térde rogyadozott. Pihenni vágyott - de nem lehet, nem ér el a sihánig napszálltára. A napocska nem vár, egyre lejjebb-lejjebb ereszkedik a látóhatár felé. „Jaj istenem - rémüldözik Pahom -, vajon nem számítottam-e el

magam? Nem kanyarítottam-e túl nagy földet magamnak? Mi lesz, ha nem érek oda?...” Hol előrepillant a sihán felé, hol felfelé a napra; a sihán még messze, a nap pedig egyre közelebb hajlik a látóhatárhoz.

Lohol tovább Pahom, nehezen bírja magát, de mégis egyre jobban siet, egyre gyorsabban szedi a lábát. Még mindig nagyon messze van a sihán: most már futásnak ered. Eldobálja ujjasát, csizmáját, kulacsát, még a sapkáját is elhajítja, csak az ásót tartja meg, arra támaszkodik. „Istenem - sopánkodik magában -, elszámítottam magam, tönkrementem, nem érek el napnyugtáig.” S a félelemtől még jobban akadozik a lélegzete. Most már inaszakadtából fut, inge, gatyája verejtékesen tapad testéhez, szája kiszáradt. Melle úgy dolgozik, akár a kovács fújtatója, szíve dobog, mintha kalapáccsal vernék, és a lába úgy roskadozik, mintha nem is az övé volna. Szörnyen megrémül Pahom: „Csak bele ne haljak az erőfeszítésbe.”

Félt a haláltól - de megállni mégsem bírt.

„Ha már idáig szaladtam - gondolja magában -, most csak nem állok meg. Még bolondnak tartanának, kinevetnének érte.”

Szaladt hát tovább, és már egészen közel jutott a sihánhoz. Már hallja, hogyan sivalkodnak, hajráznak a dombon a baskírok, kiáltásaiktól még erősebben felhevül a lelke. Összeszedi utolsó erejét és rohan feléjük; a nap pedig már egészen a láthatár fölé hajlott, ködbe ereszkedett s óriási, véres, piros golyó lett belőle. Mindjárt-mindjárt eltűnik szem elől. Közel a nap a láthatárhoz, de már a sihán sincsen messze. Látja Pahon, hogy a baskírok integetnek feléje, úgy noszogatják, bátorítják. Már látja a földön a rókaprémes sapkát s rajta a pénzét; látja a sztarsinát, ahogy a földön gubbaszt, és két kezével átfogja hasát. És Pahomnak eszébe jutott az álma. „Földem már volna elég - gondolta -, de vajon úgy rendelte-e Isten, hogy élhessek is rajta? Jaj, tönkretettem magam - sóhajtotta -, nem jutok el odáig élve.”

A napra pillant Pahom: hát a nap már elérte a földet, tányérja széle már alámerült, íve kicsorbult. Pahom, utolsó erejét megfeszítve, előreveti magát, lába már alig bírja, szinte összeroskad alatta. Már a sihán lábához ért Pahom, amikor hirtelen sötétség borul a tájra. Felnéz - lement a nap: Felnyög: „Mindennek vége, hiába fáradtam.” Már meg akar állni, amikor hallja, hogy a baskírok tovább hajráznak; s eszébe jut, hogy lentről őneki úgy tűnik, de odafenn a sihánról nézve még nem bukott alá a nap! Felhördült erre Pahom, megindult felfelé a sihánra.

A dombtetőn még világos volt. Amikor Pahom felért, ott látta maga előtt a sapkát. A sapka előtt ott ül a sztarsina, két kezével a hasát fogja, úgy hahotázik. Pahomnak megint eszébe jutott az álma, felnyögött, lába megroggyant, és ő teljes hosszában előrebukott, keze épp a sapkáig ért el.

- Éljen, derék fickó vagy! - kiáltott fel a sztarsina. - Sok földet szereztél!

Pahom bérese is odaszaladt, fel akarta segíteni gazdáját: hát a szájából vér szivárog, holtan fekszik ott.

A baskírok csettintettek nyelvükkel; igen sajnálták Pahomot.

A béres felvette az ásót, sírt ásott Pahomnak, pontosan akkora darab földön, amekkorán feküdt - három rőf hosszút - és abba eltemette.

Fordította Szőllősy Klára

KÉT ÖREG

Monda néki az asszony: Uram, látom, hogy te próféta vagy.

A mi atyáink ezen a hegyen imádkoztak; és ti azt mondjátok, hogy Jeruzsálemben van az a hely, ahol imádkozni kell.

Monda néki Jézus: Asszony, hidd el nékem, hogy eljő az óra, amikor sem nem ezen a hegyen, sem nem Jeruzsálemben imádjátok az Atyát.

Ti azt imádjátok, amit nem ismertek; mi azt imádjuk, amit ismerünk: mert az idvesség a zsidók közül támadt.

De eljő az óra, és az most vagyon, amikor az igazi imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát, mert az Atya is ilyeneket keres, az ő imádóiul.

(János ev. IV. 19-23.)

1

Két öreg útra készült az ősi Jeruzsálembe, hogy imádkozzék Istenhez. Az egyik gazdag paraszt volt, Jefim Taraszics Sevelevnek hívták. A másik szegény ember volt, Jeliszej Bodrov.

Jefim mértékletesen élt, vodkát nem ivott, nem pipázott és nem tubákolt, soha életében nem káromkodott, általában szigorú, és kemény ember volt. Egymás után két ízben is megválasztották sztarosztának, és amikor leköszönt, nem volt hiány az elszámolásban. Nagy családja volt: két fia, unokája is nős, s valamennyien együtt laktak. Külső megjelenését illetően termetes parasztember volt Jefim Taraszics, szakállas, egyenes hátú; szakálla csak életének hetedik évtizedében kezdett őszbe vegyülni. Jeliszej amolyan se gazdag, se szegény öregecske volt, régebben az ácsmesterséget űzte, de vénségére otthon élt, és méheket nevelt. Egyik fia napszámba járt, a másik otthon dolgozott. Jeliszej jólelkű, vígkedélyű ember volt. Szerette a vodkát, a tubákot és a nótát, de békés természetű volt, jó barátságban élt háza népével meg a szomszédokkal is. Külső megjelenését illetően kisnövésű, fekete emberke volt Jeliszej, göndör szakállú, és védszentjéhez, Jeliszej prófétához hasonlóan, kopasz fejű.

Réges-régen megfogadták az öregek és összebeszéltek, hogy együtt mennek Jeruzsálembe, de Taraszics örökké halogatta; soha ki nem fogyott a dologból. Alighogy elvégzi az egyiket, már a nyakán a másik: hol az unokáját házasítja ki, hol a kisebbik fiát várja vissza a katonaságtól; azután meg elhatározza, hogy új házat épít.

Egy ünnepnapon együtt üldögélt a két öreg a padkán.

- No, mi lesz - szólt Jeliszej -, mikor váltjuk be a fogadalmunkat?

Jefim elkomorult.

- Várnunk kell - mondta -, nagyon nehéz ez az esztendő. Elhatároztam, hogy fölépítem ezt a házat, úgy gondoltam, kitelik egy százasból, legfeljebb ráadok valamit: most meg már a harmadik százasnál tartunk. Pedig még mindig nem kész. Úgy látom, nyár lesz, mire elkészülünk. A nyáron, ha Isten adja, feltétlenül elmegyünk.

- Véleményem szerint - így Jeliszej - nincs értelme a halogatásnak, most kell elindulnunk. A tavasz a legjobb idő.

- Idő, nem idő, a házat megkezdtük, nem lehet abbahagyni.

- Mintha nem lenne kire hagyjad! Majd elintézi a fiad a dolgot.

- Hogy intézné el? Az öregebbik nem megbízható, rosszul fogja csinálni.

- Egyszer úgyis meghalunk, koma! Nélkülünk fognak élni. Bele kell tanulnia a fiúnak is.

- Igaz, igaz, de mégis rajta szeretné tartani az ember a szemét, amíg el nem készül.

- Ugyan, jó ember! Mindennel úgyse készülsz el soha. Nézd, a minap nálunk az asszonyok az ünnepre készülődtek, mostak, takarítottak. Egyiket is kell, a másikat is, mindet úgyse végzik el. Az idősebbik menyem, okos asszonyka, azt mondja erre: „Hálistennek, hogy mindenképpen eljön az ünnep, nem vár meg bennünket, máskülönben, azt mondja, akármennyit dolgoznánk, végére sose járnánk!”

Taraszics elgondolkozott.

- Sok pénzt beleöltem ebbe az építkezésbe, márpedig a zarándokútra se lehet üres kézzel elindulni. Száz rubel nem kis pénz.

Jeliszej elnevette magát.

- Ne vétkezz, komám - mondta. - Tízszer annyid van, mint nekem, mégis a pénz miatt okoskodsz. Csak mondd meg, mikor indulunk. Nekem nincs, de addigra meglesz.

Elmosolyodott erre Taraszics is.

- Nézd csak, milyen gazdag ember lettél hirtelen - mondta ~, ugyan honnan veszed azt a sok pénzt?

- Otthon összekaparok valamennyit; és ha még hiányzik... vagy tíz kaptárt eladok a szomszédnak. Már régen kéri.

- Ha a rajzás jól sikerül, majd búsulni fogsz értük.

- Búsulni? Nem én, komám! Életemben még nem búsultam semmiért, csak a bűneimért. A lélek a legdrágább kincs.

- Igaz, de azért nem jó, ha a ház körül valami nincs rendjén.

- Az ám, de ha a lelkünkben nincs rendjén valami, az még sokkal rosszabb. Megfogadtuk - hát menjünk. Menjünk minél előbb.

2

Rábeszélte a komáját Jeliszej. Jefim gondolkozott, meggondolta a dolgot, reggel átment Jeliszejhez:

- Hát indulunk - mondta -, igazat beszélsz. Életünk, halálunk fölött Isten rendelkezik. Addig kell mennünk, amíg élünk s jó erőben vagyunk.

Egy hét múlva útra készen állott a két öreg.

Taraszicsnek volt odahaza pénze. Száz rubelt magával vitt az útra, kétszázat meg otthon hagyott a feleségének.

Jeliszej is felkészült. Eladta a szomszédnak a tíz kaptárt azzal, hogy ami szaporulat lesz belőle, az is a szomszédé. Kapott az egészért hetven rubelt. A többi harmincat otthon szedegette össze egyenként: az öregasszony odaadta az utolsó megtakarított pénzecskéjét, amit a temetésére tartogatott; a menye is odaadta, amije volt.

Jefim Taraszics minden dolgában pontos utasításokkal látta el legidősebb fiát: melyik rétet hányszor kaszálja le, trágyát hová hordjon, a házat hogyan födje be. Mindent átgondolt, mindent meghagyott. Jeliszej csak annyit hagyott meg az öregasszonynak, hogy az eladott kaptárokból kirajzó fiatalokat külön fogja be, és becsületesen adja át a szomszédnak. A házi dolgokról nem szólt: maga a dolog, úgy vélte, megmutatja, mit és hogyan kell csinálni. Tiétek minden, cselekedjetek legjobb belátástok szerint.

Felkészült az útra a két öreg. Lepényt sütöttek útravalóul, tarisznyát varrtak, új kapcát szakítottak, vadonatúj erős csizmát húztak a lábukra, tartalékbocskort dugtak tarisznyájukba és elindultak. A háziak elkísérték őket a keresztútig, ott elbúcsúztak, és a két öreg nekivágott a nagy útnak.

Jeliszej jókedvűen lépegetett, s amint elhagyta maga mögött a falut, minden ügyes-bajos dolgát elfelejtette. Mind csak azon igyekezett, hogyan járjon kedvében útitársának, meg azon, nehogy valakihez goromba szót szóljon útközben, hanem békében és szeretetben tegye meg az utat odáig és vissza. Bandukol Jeliszej az úton, közben imát mormol magában, vagy pedig a szentek életéből ismételgeti, amit tud emlékezetből. Ha útközben összetalálkozik valakivel, vagy este, amikor a szállásra érkezik, igyekszik mindenkivel a legszebben viselkedni, mindenkihez Istennek tetsző szavakat szólni. Csak egyet nem tudott megtenni Jeliszej. Megfogadta, hogy az úton nem tubákol, és otthon is hagyta a burnótszelencéjét; de nem bírta megállni. Az úton adott neki valaki egy szelencét. És el-elmaradozik útitársától, nehogy őt is kísértésbe vigye, és egyet-egyet szippant.

Jefim Taraszics is derekasan, keményen lépeget, rosszat nem cselekszik, fölöslegesen nem szól - csak éppen a könnyűség hiányzik a lelkéből. Nem megy ki a fejéből a gond otthoni dolgai miatt. Mind csak arra gondol: mi történik most odahaza? Nem felejtett-e valamit meghagyni fiának? És jól csinálja-e a fia? Ha meglátja az úton, hogy valahol krumplit ültetnek vagy trágyát hordanak, azonnal eszébe jut: vajon úgy csinálja-e a fia, ahogyan ő megparancsolta neki. A legszívesebben tán visszafordulna és megmutatná neki, vagy maga megcsinálná.

3

Öt hete vándorolt már a két öreg. Az otthoni lábbelit már mind elnyűtték, újat kellett vásárolniuk, mire a hoholok földjére értek. Amikor otthonról elindultak, mindenütt fizettek az éjjeli szállásért, ebédért, de amikor a hoholok közé értek, az emberek egymással vetélkedve hívták be őket magukhoz. Bebocsátották, enni adtak nekik, de pénzt nem fogadtak el érte, sőt még az útra kenyeret, lepénykét is raktak tarisznyájukba. Így megtettek az öregek vagy hétszáz versztát; áthaladtak még egy guberniumon, és akkor ínséges vidékre érkeztek. Bebocsátani itt is bebocsátották őket, és nem fogadtak el pénzt a szállásért, de már enni nem adtak. Kenyeret se mindenütt adtak, volt úgy, hogy még pénzért se lehetett kapni. A múlt évben, beszélték,

nem termett semmi. Akik azelőtt gazdagok voltak, tönkrementek, mindenüket eladogatták; akik meglehetős jómódban éltek, koldusbotra jutottak; a szegények meg vagy örökre elhagyták a vidéket, vagy koldulni jártak, vagy pedig odahaza vergődnek úgy-ahogy; a télen pelyvát és labodát ettek.

Egyszer a két öreg egy kis faluban hált meg; vettek tizenöt font kenyeret, és még hajnalhasadás előtt útnak indultak, hogy a déli forróság előtt minél tovább jussanak. Megtettek vagy tíz versztát, és egy kis patakhoz értek: leültek, vizet merítettek, megnedvesítették a kenyérkét, ettek, ittak, bocskort váltottak. Elüldögéltek, pihentek. Jeliszej elővette burnótos szelencéjét; megcsóválta rá a fejét Jefim Taraszics.

- Miért nem teszel le végre erről a rossz szokásodról? - mondta.

Jeliszej legyintett:

- Erősebb a bűn, mint én; mit csináljak?

Fölálltak, mentek tovább. Megtettek vagy tíz versztát. Nagyobb faluba értek, keresztülhaladtak rajta. Nagy volt már a forróság. Jeliszej erősen elfáradt, szeretett volna pihenni, vizet inni, de Taraszics csak nem akart megállni. Taraszics jobb gyalogló volt, Jeliszejnek néha bizony nehezére esett lépést tartani vele.

- De ihatnék! - sóhajtozott.

- Hát igyál - válaszolta Taraszics -, énnekem nincs kedvem.

Jeliszej megállt.

- Ne is várj rám - mondotta -, csak beszaladok ide ebbe a kunyhóba, és iszom egy kis vizet. Mindjárt utolérlek.

- Rendben van - mondta rá Jefim Taraszics, és egyedül folytatta útját. Jeliszej pedig befordult a házikóhoz.

Odament Jeliszej a kunyhóhoz. Alja feketére, felső része fehérre volt mázolva, de levált már faláról a vakolat, látszik, hogy régen nem festették; teteje is lyukas az egyik oldalán. Bejárata az udvar felől nyílt. Jeliszej belépett az udvarra, hát látja, hogy a ház mellett a földhányáson fekszik egy ember, sovány, borotvált arcú, inge ukrán módra betűrve nadrágjába. Látszik, az árnyékba feküdt le, most meg a nap egyenesen rásüt, az ember meg csak fekszik mozdulatlanul és nem alszik. Rákiáltott Jeliszej és inni kért; de az nem válaszolt. „Vagy beteg, vagy barátságtalan" - állapította meg Jeliszej, és odament az ajtóhoz. Bentről gyereksírás hallatszott. Jeliszej megkocogtatta az ajtót.

- Hahó, emberek!

Senki sem válaszolt. Botja végével még egyszer kopogott.

- Dicsértessék!

Odabenn nem mozdultak.

- Isten szolgái!

Semmi válasz. Jeliszej már-már tovább akart menni, amikor úgy hallotta, mintha odabenn az ajtó mögött valaki nyögne. „Csak nincs valami bajuk ezeknek az embereknek? Meg kell nézni!" És Jeliszej belépett a kunyhóba.

4

Megforgatta Jeliszej az ajtó karikáját: nem volt bezárva. Betámasztotta az ajtót, és keresztülment a tornácon. A szoba ajtaja nyitva állt. Balra a kemence; szemben a sarokban kis szekrényke szentképpel, alatta asztal, mellette padka. A padkán egy öregasszony ült ingvállban, hajadonfőtt; fejét az asztalra hajtotta. Mellette viaszsápadt, sovány fiúcska, óriási püffedt hassal, az öregasszony ingujját ráncigálja, s maga sír-rí, valamit kérne. Jeliszej belép a szobába. A levegő nehéz, fojtó. Körülnéz, hát meglátja: a kemence mögött, az ágyon fekszik egy asszony. Fekszik arccal a fekhelyre borulva, föl se néz, csak nyög, lábait hol kinyújtja, hol megint összekapja; egyik oldaláról a másikra dobja magát, és nehéz szag árad belőle, látszik, hogy maga alá csinált és nincs, aki megtisztogassa.

Az öregasszony most fölemelte fejét, és meglátta az idegent.

- Mit kívánsz? - mondta ukránul. - Mi kell? Nincs nekünk semmink, jó ember.

Megértette Jeliszej, hogy mit mond, odalépett hozzá.

- Azért jöttem - mondta -, hogy egy ital vizet kérjek isten nevében.

- Nincs itt semmi, nincsen semmink! Nincs mit elvinni! Eriggy utadra!

Jeliszej megkérdezte:

- Nincsen nálatok senki egészséges, hogy azt az asszonyt megtisztogassa?

- Senki, senki, az ember az udvaron haldoklik, mi meg idebenn.

A fiúcska elhallgatott az idegen láttára, de amikor az öregasszony megszólalt, ismét megcibálta inge ujját:

- Kenyérkét, nagyanyó, kenyérkét! - És újból sírni kezdett.

Jeliszej éppen tovább akart kérdezősködni az öregasszonytól, amikor betámolygott a szobába az ember, s a fal mentében elindult a padka felé; de nem jutott el odáig, hanem összeesett a sarokban, mindjárt a küszöbnél. Nem is igyekezett fölállni, megszólalt. Minden szó után elakadt, pihegett, úgy nyögte csak ki a következőt.

- Betegek - mondta -, éhesek. Szegényke... éhen hal - intett fejével a fiúcska felé és sírva fakadt.

Jeliszej lerázta válláról tarisznyáját, és letette a földre, onnan a padkára emelte és kibontotta. Kenyeret, bicskát vett elő, szelt egy karéjjal, és az embernek nyújtotta. Az ember nem fogadta el; a fiúcskára meg egy kislányra mutatott: „Nekik add!” - nyögte. Jeliszej erre a kicsi fiúnak nyújtotta a kenyeret. Az, amint meglátta, odalépett, mindkét kezecskéjével megragadta a karéj kenyeret, és akkorát harapott belőle, hogy még az orra is eltűnt benne. A kislány lemászott a kályháról, és rábámészkodott a kenyérre. Neki is adott Jeliszej. Azután szelt még egy karéjjal, és az öregasszonynak adta. Elvette az is és majszolni kezdte.

- Jó lenne vizet hozni - motyogta. - Kiszárad a szájuk szegénykéknek. Akartam én hozni, tegnap vagy máma... nem is emlékszem; de elestem, nem bírtam, s a veder ottmaradt, ha ugyan el nem vitte valaki.

Megtudakolta Jeliszej, hol a kút. Az öregasszony elmagyarázta, Jeliszej kiment, megtalálta a vedret, hozott vizet és megitatta a családot. A gyerekek még ettek a kenyérből, és vizet ittak hozzá. Evett az öregasszony is, csak az ember nem evett.

- Nem fogadja be a gyomrom - mondta.

Az asszony, szegényke, egyáltalában nem tért magához, csak hánykolódott az ágyon. Jeliszej bement a faluba a boltoshoz, vásárolt kölest, sót, lisztet, olajat; azután megkereste a kis baltát, fát vágott és tüzet rakott a kemencében. A kicsi lány segített neki. Jeliszej levest, kását főzött, és enni adott az egész családnak.

5

Az ember is evett valami keveset, az öregasszony is jóllakott, a kislány meg a fiúcskával még a tálat is kinyalta; azután egymást átölelve lefeküdtek aludni.

Azután az ember meg az öregasszony elbeszélték Jeliszejnek, hogyan jutottak idáig.

- Azelőtt is szegénységben éltünk - kezdte az ember -, de most nem termett semmink. Ősztől fogva azt ettük, amink volt. Amikor már mindent megettünk, szomszédoktól, jó emberektől kéregettünk. Eleinte adtak, de később már visszautasítottak. Volt, aki szívesen adott volna, de nem volt mit. Azután már kérni is szégyelltünk: mindenkinek tartoztunk, pénzzel, liszttel, kenyérrel. Munkát kerestem - folytatta az ember -, de nem találtam. Az emberek minden munkát elvállaltak élelemért. Ha egy napra akadt is munka, utána két napig járhattam munka után. Az öregasszony a leánykával kéregetni járt messzi vidékre. Nem sokat kaptak - kenyere senkinek se volt. Mégis éldegéltünk, úgyahogy, azt hittük, kihúzzuk valahogyan az új termésig. De tavasztól fogva már az emberek semmit sem adtak, valamennyien betegségbe estünk. Egyre rosszabbul ment sorunk. Egy napig ettünk, kettőt éheztünk. Már füvet is ettünk. Azután a fűtől-e vagy mitől, az asszony is megbetegedett. Ágynak esett, nekem sincs már erőm - fejezte be az ember. - Meggyógyulnunk meg nincs mitől.

- Csak én küszködtem tovább - vette át a szót az öregasszony - s addig-addig küszködtem élelem nélkül, amíg odalett minden erőm, és teljesen legyengültem. A kicsi lány is elgyengült egészen, és olyan gyámoltalan lett. Ha a szomszédokhoz küldtük - nem ment. Behúzódott a kuckóba és nem mozdult. Tegnapelőtt átjött a szomszédasszony, látta, hogy betegek vagyunk, éhezünk: kifordult és elment. Az ő ura is elment, s nincs mivel etetnie apró gyermekeit. Hát így csak feküdtünk, és vártuk a halált.

Jeliszej végighallgatta beszédjüket, és megváltoztatta abbeli szándékát, hogy még aznap utána eredjen társának. Ott töltötte az éjszakát. Reggel fölkelt és munkához látott a ház körül, mintha ő lenne a gazda. Az öregasszonnyal együtt bedagasztotta a kenyeret, tüzet rakott a kemencében. Azután a leánykával sorra járta a szomszédokat, hogy összeszedje, ami kell. S mi minden nem kellett! - Hiszen nem volt semmijük, mindent feléltek már, ruhafélét meg ami csak volt a háztartásban. Jeliszej összeszedett mindent, amire szükség volt: részint maga ütötte össze, részint pénzen vásárolta. Eltöltött ezzel egy napot, ott töltötte a másikat, de még a harmadikat is. A kicsi fiú összeszedte magát, ide-oda totyogott a padkába kapaszkodva, s hízelegve simult Jeliszejhez. A kislány meg egészen felvidult, segítségére volt minden dolgában. Folyvást Jeliszej után szaladt: „Nagyapó, nagyapóka!” Az öregasszony is rendbejött, átment a szomszédasszonyokhoz. Az ember is talpra állt, lassan már járni is tudott a falba kapaszkodva. Csak az asszony feküdt még, de harmadnapra ő is magához tért és enni kért. „No - gondolta Jeliszej -, nem volt szándékomban ennyi időt tölteni; most aztán elindulok.”

6

A negyedik nap éppen böjt vége volt, és Jeliszej azt gondolta magában: „No, ha már itt vagyok, megülöm velük az ünnepet, veszek nekik még egyet-mást és este indulok.” Bement hát ismét a faluba, vásárolt tejet, fehérlisztet, szalonnát. Sütöttek-főztek kettesben az öregasszonnyal; reggel Jeliszej elment misére, azután hazament, és a családdal együtt elfogyasztotta az ünnepi ebédet. Azon a napon már az asszony is fölkelt, járni próbált. Az ember megborotválkozott, tiszta inget vett - az öregasszony mosta ki -, s bement a faluba egy gazdag paraszttól segítséget kérni. Kaszálóját, szántóföldjét már régen elzálogosította volt ennek a gazdag parasztnak; most azt kérte tőle, nem szabadítaná-e fel a szántót meg a rétet az új termésig. Estére búsan tért haza az ember és sírva fakadt; a gazdag paraszt nem könyörült meg rajta, hanem rárivallt: „Hozzál pénzt!”

Jeliszej ismét gondolkodóba esett: „Hát hogyan éljenek szegények majd ezután? Ha eljön a kaszálás ideje, s a többiek kimennek, nekik nincs mit kaszálniok: a rét elzálogosítva. Ha beérik a rozs, és a többiek mennek aratni (s méghozzá az idén jó termés ígérkezik!) őnekik nincs mit remélniök, az ő kicsi földjük a gazdag paraszté. Ha én elmegyek innen, ők megint csak ugyanúgy elpusztulnak.” Így küszködött Jeliszej a gondolataival, és nem indult el este, reggelre halasztotta. Kiment aludni az udvarra. Imádkozott, lefeküdt, de nem jött álom a szemére. Mennie kellene - amúgy is sok pénzt, sok időt elfecsérelt -, meg sajnálja is őket. „Hiába, nem lehet mindenkit megajándékozni. Lám, vizet akartál nekik hozni, pár karéj kenyérkét osztogatni - és mi lett belőle? Most már a kaszálót, szántóföldet akarnád kiváltani. De ha már kiváltod a kaszálót, tehenet kell venned, hogy a gyerekeknek legyen tejük, az embernek meg lovat, hogy legyen mivel behordani a termést. Bizony belebonyolódtál ebbe a dologba. Jeliszej Kuzmics barátom; belekeveredtél és a kivezető utat nem leled.” Jeliszej fölkelt, kihúzta kaftánját feje alól, széjjelhajtogatta, kivette zsebéből tubákos szelencéjét, szippantott egy kis dohányt, gondolta, majd ezzel kitisztulnak a gondolatai. De csak tűnődött, tűnődött, semmi okosat ki nem eszelt. Mennie is kell, meg az embereket is sajnálja. Hogy mitévő legyen, nem tudta. Megint csak összehajtogatta kaftánját és lefeküdt. Feküdt, feküdt, már a kakasok is megszólaltak, amikor végre elszenderedett. Egyszerre csak, mintha felrázta volna valaki. S úgy tetszett neki, mintha útrakészen állana bottal, tarisznyával, s ki kellene mennie a kapun; a kapu pedig be van támasztva úgy, hogy éppen csak egy ember fér át rajta. Hát amint kimenne a kapun, beakadt egyik oldalon a tarisznyája; amint kiszabadítaná, hát a másik oldalon beakad a kapcájával, s a kapca kibomlik. Lehajlik, hogy kiszabadítsa, hát akkor látja, hogy nem a sövénybe akadt bele, hanem a kislány fogja vissza és kiabál: „Bácsi, bácsika, adj kenyeret!” S amint lenéz a másik lábára, kapcájánál fogva a fiúcska ráncigálja, s az ablakon kitekint az öregasszony meg az ember.

Jeliszej fölébredt s hangosan szólt önmagához: „Holnap kiváltom a szántót meg a rétet, veszek lovat, lisztet, amennyi kell aratásig, és egy tehénkét is a gyerekeknek. Hiába megyek tengerentúlra keresni a Krisztust, ha a lelkemben elveszítem. Az embereken kell segíteni.” Ezzel lefeküdt és aludt reggelig. Korán fölébredt, elment a gazdag paraszthoz, kiváltotta a rozsot, a legelőért is kifizette a pénzt. Kaszát is vett - azt is eladták - s hazavitte. Az embert kiküldte kaszálni, maga meg sorra járta a parasztokat, míg a kocsmárosnál talált egy eladó lovat szekérrel. Kialkudta, megvette; egy zsák lisztet is vásárolt, rátette a szekérre, azzal elindult tehenet venni. Az úton utolért két hohol asszonyt. Mennek, mendegélnek az asszonyok, és egymás között beszélgetnek. Jeliszej meghallja, amit egymással a nyelvükön szólanak, hát róla beszélnek:

- Képzeld, eleinte nem ismerték fel, azt hitték, egyszerűen csak: ember. Bement, mintha csak inni akarna, azóta is velük él. Mi mindent nem vett nekik! Magam láttam, amint ma a kocsmárosnál lovat, szekeret vásárolt. Ilyen emberek nem élnek a földön. El kéne menni megnézni.

Meghallván ezt Jeliszej, megértette, hogy az asszonyok őt dicsérik, és nem ment el tehenet venni. Visszament a kocsmároshoz, kifizette a ló árát, befogott és hazavitte a lisztet a házhoz. Amikor a kapu elé ért, leszállt a szekérről. A háziak meglátták a lovat és elcsodálkoztak. Szinte sejtették, hogy Jeliszej nekik vette a lovat, de nem merték megkérdezni. Kiment a gazda, hogy kinyissa a kaput.

- Honnan a lovad, nagyapó?

- Vettem - felelte Jeliszej. - Véletlenül olcsón jutottam hozzá. Kérlek, kaszálj egy kis füvet s tedd a jászolba, hogy legyen neki éjszakára. És ezt a zsákot is vedd el.

A gazda kifogta a lovat, bevitte a zsákot a pajtába, vágott egy csomó füvet, s betette a jászolba. Azután lefeküdtek mind. Jeliszej az udvarra feküdt, már este kivitte a tarisznyáját is. Végre elaludt az egész háznép. Jeliszej fölkelt, bekötötte tarisznyáját, felöltözött, fölhúzta csizmáját és elindult Jefim után.

7

Vagy öt versztát tehetett meg Jeliszej, amikor hajnalodni kezdett. Leült egy fa alá, kibontotta tarisznyáját és számolni kezdett. Mire összeszámolta, tizenhét rubel, húsz kopejka volt az egész maradék pénze. „No, gondolta, ezzel ugyan nem jutok el a tengerentúlra. Márpedig Krisztus nevében kéregetni - ennél nagyobb bűnt nem is tudok elképzelni. Az én Jefim komám egyedül is eljut odáig, majd értem is meggyújt egy gyertyácskát. Már én, úgy látszik, ezt a tartozásomat holtomiglan nem rovom le. De a Gazda könyörületes - nem haragszik meg érte."

Ezzel fölállt Jeliszej, vállára vette a tarisznyát és elindult hazafelé. De azt a falut - azt messze ívben kikerülte, nehogy az emberek meglássák. Hamarosan hazaért Jeliszej. Amikor odafelé ment, nehéznek tűnt fel az út, erejét meghaladónak, sokszor elmaradt Jefim mögött; de visszafelé úgy ment, ahogy neki tetszett, és egyetlenegyszer sem fáradt ki. Játékosan haladt, vándorbotját lóbálva, hetven versztát is megtett egy nap.

Hazaérkezett hát Jeliszej. A termést már betakarították. Megörült a háznép az öregnek, kérdezgették, hogy s mint volt, miképpen történt, hogy elmaradt társától, hogy nem jutott el s fordult vissza? Jeliszej nem mesélte el a történteket.

- Isten nem akarta - mondta. - A pénzemet útközben elköltöttem, és elmaradtam a társamtól. Hát ezért nem mentem tovább. Bocsássatok meg nékem a Krisztus nevében.

S a maradék pénzt visszaadta feleségének. Majd a gazdaság ügyei iránt kezdett érdeklődni: rendben volt minden, ami kellett, elvégezték, mulasztást nem követett el senki, és valamennyien békességben, egyetértésben éltek.

Jefimék mindjárt aznap meghallották, hogy Jeliszej hazaérkezett; eljöttek kérdezősködni az öreg után. Jeliszej nekik is ugyanazt mondta.

- Apátokat jóegészségben hagytam el; három nappal Péter napja előtt váltunk széjjel. Utána akartam menni, de azután mindenféle közbejött, pénzemet elköltöttem, nem volt mivel folytatnom utamat. Így hát hazajöttem.

Elcsodálkoztak rajta, hogyan lehetséges ez: ilyen okos ember, s mégis ilyen ostobán cselekedett; elindult és nem ért célhoz, csak a pénzét tékozolta. Egy ideig csodálkoztak rajta, aztán elfelejtették. Maga Jeliszej is megfeledkezett róla. Munkához látott a ház körül: fiaival együtt tüzelőt gyűjtött télire, az asszonyok segítségével kicsépelte a búzát, újonnan befödte a pajtát, rendbeszedte a méhest, tíz kaptárt az utódokkal együtt átadott a szomszédnak. Az öregasszony szerette volna eltitkolni, hogy az elígért kaptárokból hány raj szállt ki; de Jeliszej maga tudta, melyik rajzott, melyik nem - és a megígért tíz helyett tizenhetet adott a szomszédnak. Így mindent rendbeszedett, fiát munkába küldte, maga leült télire bocskort fonni, kaptárt faragni.

8

Aznap, amikor Jeliszej a viskóban maradt a nyomorult betegeknél, Jefim napszálltáig várt útitársára. Nem messze a falutól leült és várt. Várt, várt, elaludt, fölébredt, még azután is üldögélt - de a társa csak nem jött. A nap már lenyugodott a fák mögött, és Jeliszejnek nyoma sem volt. „Csak nem ment el mellettem - tűnődött Jefim -, vagy tán elhajtott mellettem, mialatt aludtam (valaki fölvette a szekerére) és nem vett észre? De nem, lehetetlen, hogy nem vett volna észre. Messze ellátni a pusztán. Ha visszamennék? - elmélkedett. - De ő talán közben elindul; elkerüljük egymást, és akkor még rosszabb. Megyek inkább előre, és majd az éjjeli szálláson találkozunk." Jefim bement a legközelebbi faluba, és megkérte a kisbírót, ha jönne egy ilyen meg ilyen öregember, vezesse azt is ugyanabba a házba. De Jeliszej az éjjeli szállásra sem érkezett meg. Jefim továbbment, útközben mindenkit megkérdezett, nem látott-e egy kopasz öreg embert. Senki sem látta. Jefim elcsodálkozott, és ment tovább egyedül. „Majd csak összetalálkozunk - gondolta -, Odesszában vagy a hajón." S azután már nem is törte a fejét.

Az úton összeakadt egy zarándokkal. Gömbölyű süvege, papiruhája, hosszú haja volt a zarándoknak, az Athos hegyén[55] is járt, és már másodszor zarándokolt Jeruzsálembe. Az éjjeli szálláson ismerkedtek össze, beszélgetésbe elegyedtek, és együtt folytatták útjukat.

Rendben el is érkeztek Odesszába. Három teljes napig vártak a hajóra. Rengeteg zarándok gyűlt össze mindenféle vidékről. Jefim ismét kérdezősködött Jeliszej után - de senki sem látta.

Elintézte Jefim a kiutazási jegyet - öt rubelbe került. Megváltotta a hajójegyet is oda-vissza, negyven rubelt fizetett érte, vett kenyeret, heringet is útravalónak. Azután elérkezett a beszállás ideje. Fölengedték a zarándokokat is; Taraszics az ismerős zarándok mellé ült. Felszedték a horgonyt, a part távolodott, kiértek a tengerre. A nap szerencsésen telt el; de estére szél kerekedett, megeredt az eső, a hullámok ide-oda dobálták a hajót, és néha elöntötték a fedélzetet. Az utasok egymásra dőltek, az asszonyok sikoltoztak, és a férfiak közül a gyengébbek ide-oda szaladgáltak a hajón, helyet kerestek maguknak. Jefimen is úrrá lett a félelem, de nem mutatta; ahová leült indulásnál, valami tambovi öregemberek mellé, ott ült egész éjjel és egész másnap. Csak tarisznyájukat szorongatták valamennyien, és egy szót sem szóltak. Harmadik napra a vihar elcsendesedett. Ötödnapra megérkeztek Cargrádba. Néhányan a zarándokok közül partra szálltak, elmentek megnézni a Hagia Szófia Szent Bölcsesség templomát, amely most a törököké. Taraszics nem szállt ki, a hajón üldögélt. Csupán fehér kalácsot vásárolt. Egy napig vesztegeltek, azután ismét tengerre szálltak. Megálltak még Szmirna városában, Alekszandria városában, és szerencsésen megérkeztek Jaffa városába. Jaffában kiszállt valamennyi zarándok: innen még hetven verszta gyaloglás Jeruzsálemig. A kiszállásnál

[55] Görögkeleti kolostoráról híres hegység Görögországban.

megint nagy volt az ijedtség: a hajó oldala magas volt, onnan a magasból hajigálták le az embereket a csónakba, a csónak meg himbálózott, attól tartottak, hogy nem a csónakba dobják őket, hanem mellé. Ketten egy kicsit vizesek lettek, de mindet szerencsésen kiszállították.

Miután kiértek a partra, gyalog folytatták útjukat; harmadnap ebédidőben elérkeztek Jeruzsálem elé. A városon kívül szálltak meg, az orosz fogadóban; megírták a bilétát, megebédeltek, meglátogatták a szentélyt. Magához a Szent Sírhoz még nem engedték be őket. Azután átvezették őket a pátriárka klastromába, összegyűjtötték valamennyi hívőt, és leültették külön a nőket, külön a férfiakat. Körbe ültették őket, és utasították, hogy vegyék le a lábbelijüket. Akkor kijött egy szerzetes törülközővel, és mindegyiknek megmosta a lábát: megmosta, megtörülgette, megcsókolta, s így sorra járta valamennyiüket. Jefim lábát is megtörülgette és megcsókolta. Azután vecsernyét, majd hajnali misét hallgattak, gyertyát gyújtottak, és adakoztak szüleik emlékére. Enni is kaptak, még borral is kínálták őket. Reggel meglátogatták Egyiptomi Mária celláját, ahol vezekelt. Ott is gyertyát gyújtottak, és könyörgést mondtak. Onnan az Ábrahám-kolostorba mentek; megtekintették a kertben azt a helyet, ahol Ábrahám fel akarta áldozni fiát Istennek. Majd meglátogatták azt a helyet, ahol Jézus Krisztus megjelent Mária Magdolnának, és Jakab templomát, az Úr fivéréét. Mindezeket a helyeket a zarándok mutogatta meg nekik, és mindenütt megmondta azt is, hol mennyi alamizsnát kell adni. Ebédre visszamentek az orosz fogadóba, ettek és éppen alváshoz készülődtek, amikor a zarándok óbégatni kezdett, ruhájában motozott, keresgélt.

- Valaki ellopta a pénztárcámat - jajveszékelt -, huszonhárom rubel volt benne: két tízes és három apróban.

Egy ideig búsongott, keresgélt az öreg, aztán meg - mit volt mit tenniük - mind lefeküdtek aludni.

9

Jefim is lefeküdt aludni, és ekkor kísértés támad reá. „Nem lopták el a pénzt attól a zarándoktól - gondolta magában -, és úgy hiszem, nem is volt neki. Sehol sem adott alamizsnát. Nekem szólt, hogy adjak, de ő maga nem adott, sőt még tőlem kért egy rubelt."

Így gondolkozott Jefim, de azután szemrehányást tett önmagának: „Miért ítélem el azt az embert? Vétek az. Nem gondolok többé rá." De alig feledkezik meg róla, újra eszébe jut, mennyire fontos a pénz annak a zarándoknak, és milyen kevéssé szavahihetően mondta, hogy ellopták a bugyelárisát. Nem, bizonyosan nem is volt neki pénze. Csak kifogásképpen mondta.

Jókor fölkeltek és korai misére mentek a Feltámadás templomába - a Szent Sírhoz. A zarándok nem maradt el Jefim oldala mellől, mindenhova együtt mentek.

Elérkeztek a templomhoz. Rengetek nép gyűlt össze, zarándokok és istenfélő emberek, orosz, görög, örmény, török, szíriai és mindenféle nemzetiségű. A többiekkel együtt Jefim is elérkezett a templom kapujához. Szerzetes vezette őket. A török strázsa mellet elvezette őket arra a helyre, ahol a Megváltót levették a keresztről és megkenték, s ahol kilenc óriási gyertya ég. Jefim is meggyújtott ottan egy gyertyát. Azután a szerzetesek Jefimet jobb kezénél fogva felvezették a lépcsőn a Golgothára, arra a helyre, ahol a keresztfa állott; ott imádkozott Jefim. Azután megmutatták neki a hasadékot, ahol a föld a poklokig kettévált; azután megmutatták azt a helyet, ahol Krisztust kezénél, lábánál fogva felszögezték a keresztre; azután megmutatták Ádám sírját, ahol Jézus Krisztus vére az ő csontjaira ömlött. Azután megnézték a követ, amelyen Krisztus akkor ült, amikor rátették a töviskoronát, meg a póznát, amelyhez oda-

kötözték Krisztust, amikor megvesszőzték. Végül meglátta Jefim a követ a két lyukkal, amely Krisztus lába nyomában maradt. Még valamit akartak mutatni, de akkor a tömeg egyszerre mind egy irányba tódult: valamennyien a barlanghoz, a Szent Sírhoz magához siettek. Ott éppen véget ért valami idegen szertartás, és kezdetét vette a pravoszláv istentisztelet. Jefim is odament a barlanghoz a többiekkel.

Meg akart szabadulni a zarándoktól, mert gondolatban folyvást vétkezett ellene, de a zarándok nem tágított mellőle, a Szent Sírhoz is vele együtt ment a misére. Közelebb szerettek volna férkőzni, de nem bírtak. Annyira szorongtak az emberek, hogy se előre, se hátra nem lehetett mozdulni. Jefim áll a tömegben, előrenéz, imádkozni próbál, de sehogy se sikerül... folyvást az erszényét tapogatja. Két gondolat motoszkál mindegyre fejében: az első, hogy a zarándok becsapja őt; a második meg ez: ha nem csap be, hanem csakugyan kilopták a pénztárcáját, akkor vigyáznom kell, nehogy velem is ugyanez történjék.

10

Ott áll tehát Jefim, imádkozik és előrenéz a kápolnába, amelyben a sír van, ahol a sír fölött harminchat mécses ég. Csak áll és elnéz az emberek feje fölött s nini, milyen csoda! Éppen a lámpások alatt, ott ahol a szent tűz ég, legelöl áll egy kis öregember durva posztóból készült kaftánban, s kopasz feje éppen úgy fénylik, mint Jeliszej Bodrové. „Hasonlít Jeliszejhez - gondolja magában Jefim -, de nem lehet, hogy ő az. Hiszen nem érkezhetett meg előttem. Az előző hajó egy héttel előttünk indult. Nem előzhetett meg ennyivel. És a mi hajónkon nem volt, ott én mindenkit láttam."

Alighogy végiggondolta ezt Jefim, az öreg emberke ott elől imádkozott és háromszor meghajolt: egyszer előre, Isten előtt, azután jobbra és balra az igazhitűek felé. S hát amikor jobbra fordította fejét az öreg, megismerte őt Jefim. Ő az, maga Bodrov, feketés, göndör szakálla, amely kétoldalt őszül, szemöldöke, szeme, orra, egész arca az övé. Bizony ő az - Jeliszej Bodrov.

Megörült Jefim; hogy megtalálta társát, és elámult rajta, hogyan jutott Jeliszej olyan jó helyre.

„Ha Bodrov oda előre tudott furakodni - gondolta magában -, akkor nyilván olyan emberrel állt össze, aki odavezette őt. Majd kimenet megkeresem, a zarándokomat faképnél hagyom, és Jeliszejjel maradok, hátha engem is odavisz majd legelőlre."

S egyre nézett maga köré, nehogy elszalassza Jeliszejt. A mise véget ért, a tömeg megmozdult, mindenki előrefurakodott, hogy a keresztet megcsókolhassa, Jefimet oldalra szorították. Ismét elfogta a félelem, hogy kilopják az erszényét. Kezét jó erősen pénzeszacskójára szorította és nyomakodott, hogy minél előbb kijusson a szabadba. Amikor végre kijutott, ide-oda járkált, sokáig kereste Jeliszejt kinn is, meg a templomban is. Sokféle népet látott ott a templomban; voltak, akik odabenn ettek, még bort is ittak, aludtak, olvastak. De Jeliszejt nem találta sehol. Jefim visszament a fogadóba, de ott se találta útitársát. Aznap este a zarándok se jött meg. Eltűnt és a rubelt se adta vissza. Jefim egyedül maradt.

Másnap Jefim újra elment a Szent Sírhoz, a tambovi öregemberrel, akivel együtt utazott a hajón. Előre akart furakodni, de ismét hátraszorították, a korlátnál állt és imádkozott. Amint előrenéz, hát a lámpások alatt, egészen a sírnál, a legelső helyen ismét ott áll Jeliszej, karját széttárja, mint a pap az oltárnál, kopasz feje mintha fényességet sugározna. „No - gondolja magában Jefim -, ezúttal már nem szalasztom el." Addig-addig furakodott, amíg csak egészen előre nem jutott. Ám mire odaért, Jeliszej eltűnt. Úgy látszik, kiment. Harmadnap is elláto-

gatott Jefim a Szent Sírhoz, s amint előrenéz: Jeliszej megint ugyanazon a szent helyen áll, ugyanolyan módon, karjait széttárva; és fölfelé tekint, mintha valamit látna maga fölött. És kopasz feje mintha fényességet sugározna. „No - gondolja magában Jefim -, ma aztán igazán nem szalasztom el, előremegyek a kijárathoz. Ott nem kerülhetjük el egymást." Kiment, sokáig álldogált a kijáratnál. Fél napját ott töltötte, már mindenki elhaladt mellette - de Jeliszejt nem találta.

Hat hetet töltött Jefim Jeruzsálemben mindenütt járt; Betlehemben, Betániában, a Jordánnál; egy új inget megpecsételt a Szent Sír pecsétjével, hogy abban temessék majd el, merített egy kis üveggel a Jordán vizéből, egy marékkal a szent földből; meggyújtott egy gyertyát a szent tűzön, és vagy nyolc helyen iratkozott föl adományaival; minden pénzét elköltötte, csak éppen annyija maradt, amennyi a visszaútra kellett, és elindult hazafelé. Eljutott Jaffába, felült a hajóra, áthajózott Odesszába, s gyalogszerrel megindult hazafelé.

11

Ugyanazon az úton bandukolt Jefim hazafelé, amelyen odafelé mentek. Amint közeledett otthonához, megint nyakába szakadt a gond - vajon hogy voltak meg otthon nélküle? „Egy év nagy idő - gondolta magában -, azalatt sok minden történhetett. Egy életen át építesz egy házat, de a lerombolásához nem sok idő kell." Vajon a fia hogy intézte nélküle az ügyeket, milyen volt a tavasz, hogy telelt a jószág, úgy építették-e föl a házat, amint ő meghagyta?

Egyszer csak elért Jefim arra a helyre, ahol tavaly elvált Jeliszejtől. De most meg se lehet ismerni a népet. Ahol tavaly szűkölködtek, most jólétben élnek. Jó volt a termés; az emberek összeszedték magukat, és elfelejtették régi bajaikat. Estefelé érkezett Jefim ahhoz a faluhoz, ahol Jeliszej elmaradt. Alig ért be a faluba, az egyik házból előpattant egy kislány fehér ingecskében.

- Apó! Nagyapó! Gyere be hozzánk.

Jefim tovább akart menni, de a leányka nem engedte, megragadta kabátját, és nevetve húzta a kunyhó felé.

Az asszony is kijött a ház elé kicsi fiával, az is szólította:

- Gyere be, apóka, vacsorázz meg, töltsd nálunk az éjszakát.

Bement hát Jefim. „Legalább kérdezősködhetem Jeliszej után - gondolta -, vajon nem éppen ebbe a házikóba ment-e be akkor vizet inni?"

Jefim belépett a házba, az asszony levette válláról a tarisznyát, mosdóvizet tett eléje, az asztalhoz ültette. Tejet vett elő, túróstésztát, kását - mind elébe rakta az asztalra. Taraszics megköszönte, s dicsérte őket, amiért így megvendégelik a zarándokot. Az asszony bólogatott.

- Már hogyne vendégelnénk meg a zarándokokat! Hiszen mi egy zarándoktól tanultuk meg, hogy mi az élet. Azelőtt úgy éltünk, hogy megfeledkeztünk Istenről, és Isten úgy megbüntetett bennünket, hogy már csak a halált vártuk. Múlt nyáron már odáig jutottunk, hogy nem volt mit ennünk, és betegen feküdtünk valamennyien. Meg is haltunk volna mind, de akkor Isten küldött hozzánk egy olyanféle öregembert, mint amilyen te vagy. Betért egyik nap délfelé vizet inni, meglátott bennünket, megsajnált és velünk maradt. Etetett, itatott, talpra állított bennünket; kiváltotta a földünket, lovat, szekeret vásárolt, azt itt is hagyta nekünk.

Öregasszony lépett be a kunyhóba, szavába vágott a fiatalabbiknak:

- Magunk se tudjuk - mondta -, vajon halandó ember volt-e vagy pedig Isten angyala. Mindenkit szeretett, mindenkit sajnált és azután elment, még a nevét se mondta meg; azt se tudjuk, kiért imádkozzunk az Úristenhez. Úgy látom magam előtt, mintha tegnap lett volna: itt fekszem, várom a halált, fölnézek, hát bejön egy kis öregember, semmi különös, olyan kopaszocska - vizet kér. Én szegény bűnös még azt gondoltam magamban: mi rosszban sántikálhat? Ő meg mit csinál? Amint meglátott bennünket, levette a tarisznyáját, letette, ide ni, erre a helyre, és kioldozta.

A leányka is közbeszólt:

- Nem, nagyanyó, előbb ide tette le a tarisznyát a szoba közepére, csak azután emelte föl a padkára.

Vitatkozni kezdtek és emlegették minden szavát, minden tettét: hol ült, hol aludt, mit csinált, kinek mit mondott.

Estére hazaérkezett a gazda is, lovával, ő is Jeliszejről mesélt, hogy s mint volt, amikor náluk élt.

- Ha ő nem jött volna - mondotta -, valamennyien bűnben haltunk volna meg. Bűnben és kétségbeesésben haldokoltunk; zúgolódtunk Isten és az emberek ellen. De ő talpra állított bennünket, és rajta keresztül megismertük az Istent, és megint hinni kezdtünk az emberek jóságában. Jézus Krisztus őrizze meg őt! Azelőtt úgy éltünk, mint az állatok, ő csinált belőlünk embert.

Enni, inni adtak Jefimnek, lefektették aludni s maguk is lefeküdtek.

Jefim csak feküdt, nem jött álom a szemére, nem ment ki a fejéből Jeliszej, amint ott látta őt Jeruzsálemben három ízben is a legelső helyen.

„Most már értem - gondolta -, hogy miképpen előzött meg engem. Hogy az én áldozatomat elfogadta-é Isten vagy sem, nem tudni; de az övét elfogadta az Úr."

Reggel búcsút vett Jefim a háziaktól; pogácsát dugtak a tarisznyába útravalóul, és azután dolguk után láttak; Jefim pedig folytatta útját hazafelé.

12

Egy álló esztendeig volt távol Jefim. Tavasz volt, mire hazaérkezett.

Este érkezett a háza elé. Fia nem volt otthon: a kocsmában volt. Ittasan jött haza, Jefim kérdezgetni kezdte. Mindenből látta, hogy távollétében rossz útra tért a fiú. A pénzt eltékozolta, a munkát elhanyagolta. Jefim korholta. A fiú gorombán válaszolgatott.

- Csináltad volna magad - feleselt. - De te elmentél utazni, minden pénzt magaddal vittél, most meg tőlem kéred számon.

Dühbe gurult az öreg, megverte a fiát.

Reggel Jefim Taraszics elindult a sztarosztához, hogy a fiáról beszéljen vele, s útjában elhaladt Jeliszej háza előtt. Jeliszej öreg felesége a kapu előtt állt, örömmel üdvözölte.

- Adjon isten erőt, egészséget, hát épségben megjöttél?

Jefim Taraszics megállt.

- Hála istennek, megjöttem - mondta -, az uradat elvesztettem, de hallom, hazaérkezett.

Azt mondja rá az öregasszony - mert szeretett trécselni:

- Megjött bizony, már régen megjött, komámuram. Nem sokkal Boldogasszony napja után. S hogy örültünk neki, hogy hazavezérelte őt a Mindenható! Rossz volt ám nélküle. Nem mintha a munkája sokat érne, hiszen elmúlt már az ő ideje. De mégis ő a ház ura, vidámabb minden, ha itthon van. És a gyerek is mennyire megörült neki. Édesapám nélkül, aszondja, olyan, mintha a szemünk fénye hiányoznék. Unalmas az élet nélküle, mert szeretjük ám nagyon.

- Itthon van most?

- Itthon, édes lelkem, a méhesben a rajokat fogja be. Nagyszerűen sikerült az idén a rajzás, aszondja. Idejére nem emlékszik az öreg, hogy mikor volt ilyen erejük a méheknek. Többet ad az Isten, aszondja, mint amennyit megérdemlünk mi, bűnös emberek. Eredj csak be, lelkecském, hogy fog örülni neked.

Jefim átment a tornácon, az udvaron, be a méhesbe Jeliszejhez. Amint a méhesbe ért, meglátja Jeliszejt, álarc és kesztyű nélkül, szürke kaftánjában, egy fiatal nyírfa alatt; karját kitárja, fölfelé néz és kopasz fejéből fényesség árad, éppen úgy, mint ahogy Jeruzsálemben állt a Szent Sírnál. Fölötte éppen úgy, mint Jeruzsálemben a lámpások tüze, világít a napfény a fiatal nyírfalombon keresztül, a feje körül aranyszínű méhek donganak, mintegy dicsfénybe fonódva, és nem bántják.

Jefim megállt. Az asszony rákiált Jeliszejre:

- Nézd csak, megjött a komád!

Jeliszej megfordult, megörült és komája elé sietett, miközben könnyedén szedegette ki a méheket a szakállából.

- Isten hozott, komám. Isten hozott, édes barátom... Hát megjöttél?

- Megjöttem, s hoztam ám neked vizecskét a Jordán folyóból. Gyere el érte, vidd el; de hogy elfogadta-é az Úr az áldozatomat...

- No, hála Istennek, hála Istennek.

Jefim hallgatott egy ideig.

- Testben ott jártam, de hogy lélekben ott voltam-e igazán, vagy talán inkább másvalaki...

- Ez már az Isten dolga, édes komám.

- Hazafelé jövet jártam ám ott... abban a kunyhóban, ahol elmaradtál...

Jeliszej megijedt, sietve közbevágott:

- Isten dolga, komám, Isten dolga. De gyere, menjünk be a szobába, megkínállak mézzel.

És a házi dolgokra terelte a beszédet.

Jefim nagyot sóhajtott, és nem beszélt már Jeliszejnek a kunyhóbeli emberekről, meg arról, hogy látta őt Jeruzsálemben. És megértette, hogy Isten úgy rendelte, hogy mindenki még a halála előtt fizesse meg tartozását - szeretettel és jócselekedetekkel.

Fordította Szőllősy Klára

IVAN ILJICS HALÁLA

1

A bíróság nagy épületében, a Melvinszkij-ügy tárgyalásának szünetében a tanács tagjai és az ügyész Ivan Jegorovics Sebek dolgozószobájában találkoztak; a beszélgetés a híres Kraszov-ügy körül forgott. Fjodor Vasziljevics nagy hévvel bizonygatta, hogy a bíróság az ügyben nem illetékes. Ivan Jegorovics megmaradt álláspontja mellett; Pjotr Ivanovics pedig kezdettől fogva nem vett részt a vitában, hanem az éppen beadott hírlapot nézegette.

- Uraim! - kiáltott fel hirtelen. - Ivan Iljics meghalt.

- Csak nem?

- Tessék, olvassa - szólt Pjotr Ivanovics Fjodor Vasziljevicshez, és átnyújtotta a friss, még nyomdafesték szagú újságot.

Fekete gyászkeretben a következő szöveg volt olvasható: „Praszkovja Fjodorovna Golovina megtört szívvel tudatja hozzátartozóival és ismerőseivel, hogy szeretett férje, Ivan Iljics Golovin, törvényszéki bíró, 1882. február 4-én elhunyt. Temetés pénteken, déli egy órakor."

Ivan Iljics a jelenlevők kartársa volt; valamennyien szerették. Pár hete gyengélkedett; úgy rebesgették, hogy betegsége gyógyíthatatlan. Állását fenntartották, de úgy tudták, hogy halála esetén talán Alekszejevet nevezik ki a helyére, Alekszejev helyébe pedig vagy Vinnyikovot, vagy Stabelt. Így hát Ivan Iljics halála hírére a bírósági szobában egybegyűlt urak mindegyikének az volt az első gondolata, hogy milyen hatással lehet ez a haláleset saját rangjára, előléptetésére, vagy jóismerőseiére.

„Most bizonyosan megkapom Stabel vagy Vinnyikov helyét - gondolta Fjodor Vasziljevics. - Már rég megígérték, s ez az előléptetés nyolcszáz rubel emeléssel jár, nem szólva a kancelláriáról."

„Most majd kérhetem, hogy helyezzék át a sógoromat Kalugából - gondolta Pjotr Ivanovics. - A feleségem örülni fog. Akkor aztán nem mondhatja, hogy soha semmit sem teszek a rokonaiért."

- Mindjárt gondoltam, hogy nem áll már talpra - mondta fennhangon. - Kár érte.

- Mi baja volt tulajdonképpen?

- Az orvosai sem tudták megállapítani. Vagyis megállapították, de mindegyik mást mondott. Amikor utoljára láttam, úgy tetszett, jobban van.

- Ünnep óta nem voltam nála. Pedig mindennap készültem.

- Vagyona volt?

- Ha jól tudom, valami kevés a felesége révén. De egészen jelentéktelen.

- Hiába, ki kell menni hozzájuk. Szörnyű messze laknak.

- Vagyis messze magától. Magától minden messze van.

- Nem tudja nekem megbocsátani, hogy a folyón túl lakom - jegyezte meg Pjotr Ivanovics, és rámosolygott Sebekre. Azután arról beszéltek, milyen nagyok a távolságok a városban, és visszamentek a tárgyalóterembe.

Eltekintve attól, hogy a haláleset mindegyikükben bizonyos elképzeléseket és reményeket keltett a várható előléptetésekkel és változásokkal kapcsolatban, maga a tény, a közeli jóismerős halálának ténye, mindazokban, akik értesültek róla, örömöt ébresztett: ahogy ez már lenni szokott, örültek, hogy a másik halt meg és nem ők.

„Lám, meghalt, én pedig élek" - gondolta avagy érezte mindegyik. Közeli ismerőseinek, úgynevezett jó barátainak pedig önkéntelenül az is eszükbe jutott, hogy most rendkívül unalmas kötelezettségeket ró rájuk az illendőség: el kell menniük a temetésre és az özvegyhez részvétlátogatásra.

Fjodor Vasziljevics és Pjotr Ivanovics álltak legközelebb a megboldogulthoz.

Pjotr Ivanovics osztálytársa volt a jogtudományi iskolában, és lekötelezettjének érezte magát.

Ebédnél közölte feleségével Ivan Iljics elhalálozását és a sógor áthelyezésének felmerülő lehetőségét. Ebéd után nem feküdt le pihenni, hanem felvette frakkját, és elindult Ivan Iljicsékhoz.

Ivan Iljics háza előtt egy hintó meg két bérkocsi vesztegelt. Lenn az előszobában, a fogas mellett a falnak támasztva állt a koporsó selyembrokáttal bevont födele, melyet ezüstporral fényesre tisztított zsinór-bojtocskák díszítettek. Két feketeruhás hölgy éppen bundáját vette le. Az egyiket, Ivan Iljics nővérét, ismerte Pjotr Ivanovics, a másikat nem. Pjotr Ivanovics egyik hivatali kollégája, Schwarz éppen jött lefelé a lépcsőn, s mikor a lépcső tetejéről meglátta a belépőt, megállt és a szemével intett feléje, mintha azt mondaná: „Micsoda butaságot csinált ez az Ivan Iljics; mi ketten bezzeg...!"

Schwarz angol barkós arca, frakkos, sovány alakja előkelő és ünnepélyes volt, mint mindig, s ez az ünnepélyesség, amely mindig ellentétben állt Schwarz játékos kedélyével, ezúttal különösen érdekes színezetben tűnt fel. Legalább is Pjotr Ivanovicsnak ez volt a véleménye.

Pjotr Ivanovics előre engedte a hölgyeket, s lassan megindult nyomukban felfelé a lépcsőn. Schwarz nem jött le, hanem megállt egy helyben. Pjotr Ivanovics sejtette, hogy miért: nyilván meg akarja vele beszélni, hol fognak vintezni aznap este. A hölgyek az özvegy szobája felé tartottak, Schwarz pedig keményen összeszorított, duzzadt ajkakkal és huncut szemöldökrándítással mutatott jobbra, a halottas szoba felé.

Pjotr Ivanovics belépett, s ahogy ez ilyenkor lenni szokott, fogalma sem volt, hogy mit kell odabenn tennie. Egyet tudott, hogy keresztet vetni ilyenkor sosem árt. Hogy illik-e eközben meghajolnia vagy sem, abban már nem volt biztos, és ezért a középutat választotta: mikor belépett, keresztet vetett, és egy kevéssé, tessék-lássék módon hajlongott. Amennyire keze, feje mozgása engedte, eközben körülnézett a szobában. Két fiatal fiú - az egyik még gimnazista -, keresztet vetve jött kifelé. Egy öregasszony mozdulatlanul állt. Egy hölgy, szemöldökét furcsán felhúzva, valamit suttogott a fülébe. Egy kaputos, erélyes, elszánt sekrestyés hangosan kántálva olvasott valamit, olyan kifejezéssel, amely eleve kizárt minden ellentmondást. Geraszim, Ivan Iljics felszolgáló inasa könnyű, nesztelen léptekkel haladt Pjotr Ivanovics előtt, és valamit szórt a padlóra. Ennek láttára Pjotr Ivanovics nyomban érezni vélte az oszló hulla szagát. Amikor utoljára látogatta meg Ivan Iljicset, a betegszobában látta ezt az inast; a betegápoló tisztjét látta el, s Ivan Iljics nagyon szerette. Pjotr Ivanovics szüntelenül hányta a keresztet és hajlongott - félig a koporsó meg a sekrestyés, félig a sarokasztalon álló ikonok felé; majd amikor úgy érezte, már túlságosan sokáig folytatja ugyanazokat a mozdulatokat, megállt és a halottat kezdte szemlélni.

A halott úgy feküdt, ahogy a halottak szoktak, halott módra súlyosan, elnehezülve; dermedt tagjai belemélyedtek a koporsó derékaljába, feje örökre meghajolva feküdt a párnán, viaszsárga homloka, beesett halántéka kopaszon fehérlett, hegyes orra szinte rányomódott felső-

ajkára, s orra, homloka feltűnően kiállt, mint mindig a halottaké. Nagyon megváltozott, erősen lefogyott, amióta Pjotr Ivanovics utoljára látta, de arca - mint a halottaké rendesen - szebb volt s főleg jelentősebb, mint eleven korában. Arca azt fejezte ki, hogy amit meg kellett tenni, meg van téve, és helyesen történt. Arckifejezésében ezenfelül szemrehányás vagy figyelmeztetés is volt az élők számára, Pjotr Ivanovics úgy érezte, hogy ez a figyelmeztetés nem helyénvaló, vagy legalábbis őrá nem tartozik. Maga sem tudta, miért, rossz érzés fogta el, s ezért még egyszer sietve keresztet vetett és sietve - úgy érezte, nagyon is sietősen és kissé illetlenül - megfordult és az ajtóhoz indult. Schwarz a másik szobában várt rá, lábát szétvetve, s kürtőkalapját háta mögött forgatva mind a két kezében. Pjotr Ivanovics egy pillantást vetett a játékos, gondozott, elegáns Schwarzra, és máris felfrissült. Megérezte, hogy Schwarz fölötte áll mindennek, s nem engedi magát letörni holmi csüggesztő benyomások által. Egész megjelenése szinte ezt mondta: ez az incidens, Ivan Iljics temetése, korántsem elegendő ok a tárgyalás rendjének megszakítására - vagyis: senki sem akadályozhat meg bennünket abban, hogy még ma este feltépjük a vadonatúj kártyacsomó burkát, mialatt a lakáj az asztalra állítja a négy gyertyát; s általában semmi okunk feltételezni, hogy ez az incidens megzavarhatná kellemes esténket. Mondott is valami effélét, odasúgván a mellette elhaladó Pjotr Ivanovicsnak, hogy Fjodor Vasziljevicsnél jöjjenek össze kártyapartira. De úgy látszik, úgy volt megírva a sors könyvében, hogy Pjotr Ivanovics ne vintezzék aznap este. Szobájából néhány más hölgy társaságában kilépett Praszkovja Fjodorovna, alacsony, kövérkés asszony, akinek alakja - bár minden igyekezetével azon volt, hogy az ellenkező hatást keltse - válltól lefelé egyre szélesedett, talpig feketében volt, fején fekete csipkesál, szemöldöke éppolyan furcsán felhúzott, mint a koporsó mellett álló hölgyé. A hölgyekkel együtt a halottas szoba ajtajához lépett, és így szólt:

- Mindjárt kezdődik a gyászszertartás; tessék befáradni.

Schwarz bizonytalanul meghajolt s megállt; szemlátomást sem el nem fogadta, sem el nem utasította az invitálást. Praszkovja Fjodorovna most felismerte Pjotr Ivanovicsot, mélyet sóhajtott, odalépett hozzá, megragadta a kezét, és azt rebegte:

- Tudom, hogy őszinte barátja volt Ivan Iljicsnek... és ránézett, nyilván szavai hatását, azaz Pjotr Ivanovics részéről a megfelelő cselekedeteket várva.

Pjotr Ivanovics tudta, hogy - mint ahogy a halottas szobában keresztet kellett vetni - most meg kell szorítani az özvegy kezét, felsóhajtani, s azt mondani: „Higgye meg!" Úgy is tett. S mihelyt megtette, érezte, hogy elérte a kívánt hatást: ő maga is elérzékenyült, meg az özvegy is.

- Menjünk be egy percre, amíg még nem kezdődik, beszélni szeretnék önnel - szólt az özvegy. - Nyújtsa a karját.

Pjotr Ivanovics a karját nyújtotta, és megindultak befelé, az özvegy lakosztálya felé; elhaladtak Schwarz mellett, aki szemével bánatosan intett Pjotr Ivanovicsnak. „Nesze neked vint! Ugye nem neheztel, ha más partner után nézünk. Majd ötösben játszunk tovább, ha innét elszabadul" - ezt mondta játékos pillantása.

Pjotr Ivanovics most még nagyobbat, még szomorúbbat sóhajtott, és Praszkovja Fjodorovna hálásan szorította meg a karját. Beléptek Praszkovja Fjodorovna rózsaszínű kretonnal párnázott szalonjába - melyben homályos lámpa terjesztett gyászos világítást - és leültek: az özvegy a kanapéra, Pjotr Ivanovics meg egy alacsony támlátlan székre, melynek rossz rugózata egyenetlenül süppedt be alatta. Praszkovja Fjodorovna szerette volna figyelmeztetni, hogy másik székre üljön, de azután az adott helyzetben illetlennek találta ezt a figyelmeztetést, és meggondolta magát. Ahogy leült a puffra, Pjotr Ivanovicsnak eszébe jutott, hogy Ivan Iljics, amikor ezt a szobát berendezte, tőle is tanácsot kért erre a zöld leveles, rózsás kretonra

vonatkozóan. Amikor az özvegy megkerülte az asztalt, hogy helyet foglaljon a kanapén (a szalon tele volt zsúfolva bútorral meg csecsebecsével), fekete csipkemantillája beleakadt az asztal faragásába. Pjotr Ivanovics felugrott, hogy kiszabadítsa, és a súly alól felszabaduló puff hullámzott, háborgott alatta. Az özvegy maga látott neki, hogy kibogozza csipkéjét, s Pjotr Ivanovics visszaült, súlyával megfékezve a lázongó rugózatot. De az özvegynek mégsem sikerült kiszabadítania a csipkét, és Pjotr Ivanovics újra felpattant, és a szék lázadozott, még meg is reccsent. Amikor mindez elintéződött, Praszkovja Fjodorovna elővette tiszta batiszt-zsebkendőjét, és elsírta magát. Pjotr Ivanovicsot lehűtötte a harc a csipkével meg a székkel; mozdulatlanul, szemlesütve ült. A kínos helyzetnek Szokolov vetett véget, Ivan Iljics tálaló inasa: jelentette, hogy a sírhely, amelyet Praszkovja Fjodorovna kíván, kétszáz rubelbe fog kerülni. Praszkovja Fjodorovna abbahagyta a sírást, áldozati arccal nézett Pjotr Ivanovicsra, és franciául megjegyezte, hogy nagyon szenved. Pjotr Ivanovics néma jelbeszéddel fejezte ki szent meggyőződését, hogy ez nem is lehet másképp.

- Gyújtson rá, kérem - mondta az özvegy nagylelkűen s egyszersmind szenvedőn, azután Szokolovval folytatott tárgyalást a sírhely áráról. Pjotr Ivanovics rágyújtott, úgy hallgatta végig, amíg az özvegy apróra kikérdezte a különböző sírhelyek árát, és pontosan kijelölte a megvásárlandót. Miután a sírhellyel végzett, az énekesekről kezdett tárgyalni. Végül Szokolov kiment.

- Mindent magam intézek - mondta az özvegy Pjotr Ivanovicsnak, az asztalon fekvő albumokat igazgatva; majd, mikor észrevette, hogy a cigaretta hamuja már-már az asztalra hull, gyorsan hamutartót tolt oda Pjotr Ivanovicsnak, és így folytatta: - Tettetésnek érezném, ha azt állítanám, hogy a gyász miatt képtelen vagyok gyakorlati kérdésekkel foglalkozni. Ellenkezőleg: ha nem is vigasztal, de mégis... eltereli a figyelmemet az efféle, hiszen ezzel is csak *róla* gondoskodom. - Megint elővette zsebkendőjét, mintha sírásra készülne, de hirtelen megrázkódott, mintegy erőt vett magán, és nyugodtan beszélt tovább.

- Tanácsot szeretnék öntől kérni.

Pjotr Ivanovics ültében meghajolt, de ügyelt, nehogy a szék rugói újra nekivadulhassanak; már úgyis lázadoztak alatta.

- Az utolsó napokban rettenetesen szenvedett szegény drágám.

- Annyira szenvedett? - ismételte Pjotr Ivanovics.

- Jaj, rettenetesen! Az utolsó... nem is percekben, hanem órákban szünet nélkül ordított. Három teljes napig ordított szegény megállás nélkül. Elviselhetetlen volt; nem is értem, hogy bírtam ki. Három csukott ajtón is áthallatszott. Jaj, hogy mit álltam ki!

- És eszméletnél volt? - érdeklődött Pjotr Ivanovics.

- Igen - suttogta az özvegy. - A legutolsó pillanatig eszméletnél volt. Negyedórával a halála előtt elbúcsúzott tőlünk, és még kérte, vigyük ki Vologyát.

Noha Pjotr Ivanovics bántóan tudatában volt annak, hogy ő is, az özvegy is komédiázik, mégis megrendítette a gondolat, hogy az az ember, akit olyan jól ismert, eleinte vidám iskolás gyermekként, utóbb felnőtt kolléga- és kártyapartnerként, ilyen iszonyatosan szenvedett. Újra maga előtt látta a halott homlokát, szája fölé nyúló hegyes orrát, és rettegés fogta el - saját sorsától félt.

„Három napi iszonyatos szenvedés és a halál. Hiszen ez bármely pillanatban, akár most mindjárt bekövetkezhet az én számomra is” - gondolta, és elfogta a félelem. De azon nyomban - maga sem tudta, hogyan - segítségére sietett a megszokott gondolatmenet, hogy mindez Ivan

Iljiccsel történt és nem övele, övele pedig ez nem történik, nem történhet meg; ha ezzel foglalkozik, átengedi magát komor hangulatának, ez pedig semmiképp sem tanácsos - amint ez Schwarz arckifejezéséből is kiolvasható volt. Ezt végiggondolván, Pjotr Ivanovics megnyugodott, és úgy érdeklődött tovább Ivan Iljics elmúlásának részletei felől, mint hogyha a halál olyan esemény volna, amely csakis Ivan Iljiccsel történhet meg, de övele semmiképpen sem.

Egy ideig még Ivan Iljics valóban iszonyatos fizikai szenvedéseiről társalogtak (e szenvedések részleteiről Pjotr Ivanovics csupán olyan formában értesült, hogy miképpen hatottak Praszkovja Fjodorovna idegeire), s azután az özvegy elérkezettnek látta a pillanatot, hogy a tárgyra térjen.

- Ah, Pjotr Ivanovics, milyen fájdalmas, milyen nagyon, nagyon fájdalmas. - És újra sírva fakadt.

Pjotr Ivanovics sóhajtozva várta, míg az özvegy kifújja az orrát. Amikor ez megtörtént, halkan megszólalt:

- Higgye el... - és ez már elég volt, hogy az özvegyet szóra bírja. Előadta azt, amiben nyilván elsősorban akarta Pjotr Ivanovics tanácsát kérni; tudniillik aziránt akart érdeklődni, hogy férje halálával kapcsolatban hogyan kaphat pénzt az államkincstártól. Úgy tüntette fel a dolgot, mintha nyugdíja ügyében kérné Pjotr Ivanovics tanácsát, de Pjotr Ivanovics látta, hogy a legapróbb részletekig pontosan tájékozódott, s olyasmit is tud, amiről neki, Pjotr Ivanovicsnak, fogalma sincs; tudja mindazt, amit ebből az alkalomból az államtól kicsikarhat, csak azt szeretné megtudni, nincsen-e valami mód rá, hogy még többet csikarjon ki. Pjotr Ivanovics egy ideig törte a fejét, illendőségből még ócsárolta is egy kicsit a kormányt szűkmarkúságáért, de végül is kénytelen volt kijelenteni, hogy nincs mód többet kicsikarni. Akkor az özvegy felsóhajtott, s szemlátomást azon kezdte törni a fejét, miképp szabadulhatna meg mihamarabb látogatójától. Pjotr Ivanovics észrevette, eloltotta cigarettáját, felállt, megszorította az özvegy kezét, és kiment az előszobába.

Az ebédlőben, ahol a falióra ketyegett (milyen büszke volt rá Ivan Iljics, mikor a régiségboltban megvette!), Pjotr Ivanovics meglátta a papot, néhány ismerőst, akik a gyászszertartásra jöttek, és egy csinos fiatal kisasszonyt: Ivan Iljics leányát, akit régebbről ismert. Talpig feketében volt, s egyébként is karcsú dereka így még törékenyebbnek látszott. Komor, elszánt, szinte haragos arcot vágott. Úgy köszönt oda Pjotr Ivanovicsnak, mintha az valami hibát követett volna el. Mögötte - ugyancsak sértődött arccal - egy jómódú fiatalember állott, akit Pjotr Ivanovics ismert; vizsgálóbíró volt s a leány jegyese, amint hírlett. Pjotr Ivanovics mélán odaköszönt nekik, és át akart menni a halottas szobába, amikor a lépcső alján megjelent Ivan Iljics kis gimnazista fia, aki megdöbbentően hasonlított apjához. A kis Ivan Iljics volt, ahogyan Pjotr Ivanovics iskolás korából emlékezett reá. Kisírt szemének az a jellegzetes kifejezése volt, amilyen tizenhárom-tizennégy éves, már nem romlatlan kamaszfiúké szokott lenni. Pjotr Ivanovics láttára a gyerek mogorván, szégyenlősen elfintorította arcát. Pjotr Ivanovics odabólintott neki, és átment a halottas szobába. Megkezdődött a gyászszertartás - gyertyafény, sóhajtozás, tömjén, könnyhullatás, zokogás. Pjotr Ivanovics komoran állt, tekintetét a földre szegezte. A halottra mindvégig egyszer sem nézett, nem engedte át magát a csüggesztő benyomásoknak, és az elsők között távozott. Az előszobában nem volt senki. Geraszim, a felszolgáló inas, kiugrott a megboldogult szobájából, erős kezével ide-odadobálta a bundákat, hogy megtalálja köztük Pjotr Ivanovicsét, és felsegítette reá.

- No, Geraszim fiam? - mondta Pjotr Ivanovics, csak azért, hogy valamit mondjon. - Sajnálod?

- Isten akarata. Mi sem kerüljük el - felelte Geraszim, kivillantotta hófehér, erős, paraszti fogsorát, majd buzgón, mint aki nagy munkában van, kitárta az előszobaajtót, odaszólította a kocsist, felsegítette Pjotr Ivanovicsot, és visszaugrott a ház kapujába, mintegy lesve, mit csinálhatna még.

Pjotr Ivanovics élvezettel szívta be a tiszta levegőt a tömjén-, karbol- és hullaszag után.

- Hová tetszik? - kérdezte a kocsis.

- Korán van. Benézek Fjodor Vasziljevicshez.

És Pjotr Ivanovics elment kártyapartnereihez. Csakugyan az első robber végén találta őket, s így kényelmesen bekapcsolódhatott a játékba ötödiknek.

2

Ivan Iljics élete egyszerű, mindennapi és iszonyú volt.

Negyvenöt éves korában halt meg, törvényszéki bírói rangban. Apja köztisztviselő volt, s Pétervárott különféle minisztériumokban és hivatalokban úgynevezett karriert csinált - azaz: olyan helyzetbe jutott, hogy bár világosan kitűnt, hogy semmiféle komoly munka elvégzésére nem alkalmas, hosszú szolgálati ideje és elért magas rangja miatt mégsem kergethették el: az ilyen emberek azután mindenféle fiktív, kiagyalt pozícióba jutnak, és korántsem fiktív, hanem nagyon is valóságos ezreseket kapnak (hat- és tízezer közt), s így eléldegélnek késő vénségükig.

Ilyen ember volt Ivan Iljics apja is, Ilja Jefimovics Golovin titkos tanácsos, mindenféle fölösleges intézmény fölösleges tagja.

Három fia volt. Ivan Iljics volt a középső. A legidősebb ugyanolyan pályát futott be, mint édesapja, csak éppen másik minisztériumban, és már közel járt ahhoz a korhoz és szolgálati időhöz, amelyben ez a megingathatatlan javadalmazási helyzet előáll. A harmadik fiú nem állta meg a helyét az életben. Akárhová került, mindenütt elrontotta a dolgát. Most a vasútnál szolgált, apja, fivérei, de különösen sógornői nem szívesen találkoztak vele, sőt lehetőleg igyekeztek megfeledkezni létezéséről. Egy leánya is volt az öreg Golovinnak; Graef báróhoz ment feleségül, aki éppenolyan pétervári csinovnyik volt, mint az apósa. Ivan Iljics volt *le phénix de la famille*[56] amint mondogatták. Nem volt sem olyan rideg és sótlan, mint a bátyja, sem olyan garázda, mint az öccse. A középen állt a kettő között; eszes, élénk, kellemes és jellemes ember volt. Öccsével együtt a jogtudományi iskolában tanult, de öccsét az ötödik osztályból kizárták, nem fejezte be. Ivan Iljics pedig jó eredménnyel végezte el tanulmányait. Már az iskolában az volt, aki további életében: tehetséges, jószívű, vígkedélyű és társas hajlamú egyéniség, de mindig szigorúan teljesítette azt, amit kötelességének tekintett: kötelességének pedig mindazt tekintette, amit magasállású személyek annak tekintenek. Sem gyermekkorában, sem később nem kereste felettesei kegyét, nem volt talpnyaló, de fiatal korától fogva úgy vonzódott a magasállású, előkelő emberekhez, mint a pille a gyertya lángjához; elsajátította modorukat, világnézetüket és barátait is csak közülük válogatta. A gyermekkor és az ifjúság szokásos szenvedélyei nem igen hagytak benne nyomot; végigpróbálta az érzékiséget, a hiúságot s végül - a felsőbb osztályokban - a liberalizmust, de mindezt bizonyos határokon belül, ahogyan mértéktartó természete diktálta.

---

[56] A család büszkesége. (Szó szerint: főnixmadara.)

Iskolás korában elkövetett olyan tetteket, amelyekért utálta, megvetette önmagát, ocsmányságnak érezte, amikor elkövette őket; de később, amikor megtudta, hogy előkelő személyiségek is elkövetnek effélét, és nem tekintik bűnnek, már nem bánkódott miattuk; nem tekintette éppen erénynek, de teljességgel megfeledkezett róluk.

Amikor elvégezte a jogtudományi iskola tizedik osztályát, és apjától pénzt kapott, hogy kiruházkodjék, divatos öltönyt rendelt magának Sharmernél, óraláncára medaliont fűzött a következő felirattal: *respice finem*[57] elbúcsúzott a hercegtől és nevelőjétől, Dononnál búcsúebédet rendezett évtársainak, s azután csupa új, divatos üzletekben rendelt és vásárolt holmival - fehérneművel, ruhával, borotvával, toalettszerekkel és útitakaróval - fölszerelve elindult vidékre, mint a kormányzó különleges megbízatású tisztviselője, arra a helyre, amelyet apja szerzett neki.

Új állásában hamarosan éppoly könnyű, kellemes helyzetet teremtett magának, mint a jogtudományi iskolában. Szolgált, szépen haladt előre pályáján, s ugyanakkor kellemesen, ildomosan szórakozott; néha-néha hivatalos megbízásból kiutazott a járásba, mindenütt egyforma méltósággal viselkedett feletteseivel meg alárendeltjeivel, s a reábízott ügyeket (amelyek főleg a szakadársággal voltak kapcsolatban) mindenkor pontosan, megvesztegethetetlen becsületességgel intézte, amire méltán büszke volt.

Fiatal kora s vigasságot kedvelő természete ellenére hivatalos vonatkozásban rendkívül tartózkodó, szigorú, sőt rigorózus volt; de társadalmi vonatkozásban gyakran élcelődő és szellemes volt, s kivétel nélkül mindig jóindulatú, illedelmes és *bon enfant*,[58] így vélekedett róla főnöke és annak felesége, akiknek házában mindennapos volt.

Ott a vidéki városban viszonya szövődött egy társaságbeli hölggyel, aki a nyakába varrta magát az elegáns fiatal jogásznak; azután egy masamóddal volt bizalmas kapcsolata; ha együtt ivott az átutazó szárnysegédekkel, vacsora után el-ellátogattak abba a bizonyos utcába; kedvében járt nemcsak főnökének, hanem főnöke feleségének is, de mindezt annyira az illendőség keretén belül csinálta, hogy rossz szóval nem illethették miatta, hanem legfeljebb a francia szólást alkalmazhatták rá: *il faut que jeunesse se passe*.[59] Mert mindez tiszta kézzel, tiszta ingben zajlott, francia szavakkal elegyítve és - ami a fő - a legfelsőbb társaságban, következésképp a legmagasabb állású személyek helyeslésével.

Így élt Ivan Iljics öt esztendeig, s akkor változás állt be hivatali életében. Új bírósági intézmények keletkeztek, új emberekre volt szükség.

És Ivan Iljics egyike lett ezeknek az új embereknek.

Vizsgálóbírói állást ajánlottak neki, s Ivan Iljics elfogadta az állást, noha másik kormányzóságban volt, és így Ivan Iljicsnek meg kellett szakítania kialakított kapcsolatait, s új kapcsolatokat kellett kialakítania. Barátai csoportosan kikísérték, ezüst cigarettatárcát adtak neki emlékül, s ő elutazott új állomáshelyére.

Éppolyan kifogástalan vizsgálóbírónak bizonyult, mint amilyen kifogástalan volt különleges megbízatású hivatalnoknak; éppolyan *comme il faut* volt, éppolyan illedelmes, köztiszteletnek örvendő, s éppen úgy külön tudta választani hivatali kötelességeit magánéletétől. Ez az állás, a vizsgálóbírói munkakör pedig sokkal jobban vonzotta és érdekelte, mint a megelőző. Előző

---

[57] Tartsd szem előtt.

[58] Jó fiú.

[59] A fiatalság tombolja ki magát.

beosztásában kellemes volt, ha mesteri szabású egyenruhájában, fesztelen léptekkel végiglejtett az izgatottan remegő, bebocsáttatást váró kérelmezők és hivatalos személyek előtt, akik mind irigyelték őt, és bement egyenesen a főnök szobájába, hogy kettesben elteázgasson, cigarettázzon vele, de azért kevesen voltak, akik közvetlenül őtőle függtek. Ilyenek voltaképpen csak a járásbírók meg a szakadárok voltak, amikor különleges megbízatással kiküldték Ivan Iljicset; ilyenkor udvariasan, szinte egyenrangúként bánt ezekkel a tőle függő emberekkel, szívesen éreztette velük, hogy lám, lesújthatna rájuk, s ő mégis közvetlenül, baráti módon viselkedik. Akkoriban kevesen voltak ilyenek. Most azonban, mint vizsgálóbíró, Ivan Iljics érezhette, hogy mindenki, kivétel nélkül mindenki, akármilyen tekintélyes vagy magabiztos személyiség, a kezei között van, s elég ha bizonyos szavakat ír a címkés papirosra, és a tekintélyes, magabiztos személyiséget úgy vezetik elébe, mint gyanúsítottat, vagy mint tanút, s ha ő nem kínálja hellyel, állva köteles felelni minden kérdésére. Ivan Iljics sohasem élt vissza hatalmával, ellenkezőleg, mindenképpen igyekezett enyhíteni hatalma megnyilvánulásán; de azért e hatalom tudata és megnyilvánulásának enyhítése tette új hivatalának legfőbb vonzóerejét. Ami magát a munkát, elsősorban a vizsgálatokat illeti, Ivan Iljics hamarosan megtalálta a módját, hogy elhárítson magától minden olyan körülményt, amely nem tartozik szorosan véve szolgálatához, hogy még a legbonyolultabb ügyet is leegyszerűsítse olyan formába, amelyben az ügy már csak külsőleg tükröződött az iratban, amelyben nyoma sem volt Ivan Iljics egyéni nézetének s főként - amely teljes mértékig megfeleljen a kívánt formaságoknak. A bíráskodásnak új ágazata volt ez, s Ivan Iljics az elsők egyike volt akik a gyakorlatban kidolgozták az 1864. évi törvények alkalmazását.

Amikor Ivan Iljicset mint vizsgálóbírót másik városba helyezték át, új ismeretségeket kötött, új kapcsolatokat létesített, új pozíciót épített fel, s kissé megváltoztatta modorát. Bizonyos távolságot tartott a kormányzósági hivatalnokokkal szemben, személyi körét a városban lakó bírók meg vagyonos nemesek közül válogatta, a társalgásban némi enyhe ellenzékiséget, mérsékelt liberalizmust, művelt polgárosultságot éreztetett. Öltözködése eleganciáján mit sem változtatott, ellenben új állásában már nem borotválta ki az állát, s szabadon engedte szakállát, nőjön, ahol akar.

Új szolgálati helyén is rendkívül kellemesen alakult az élete; a társaság teljes egyetértésben bírálta a kormányzót, fizetése magasabb volt, mint a régi helyén, s további élvezetet szerzett a whist: Ivan Iljics akkoriban kezdett kártyázni, tehetségesen játszott, gyorsan kombinált, s víg kedélyét sohasem veszítette el, úgyhogy általában többnyire nyert.

Két éve szolgált új helyén, amikor megismerkedett leendő feleségével. Praszkovja Fjodorovna Mihel a legvonzóbb, legokosabb, legragyogóbb fiatal lány volt abban a kis körben, amelyben Ivan Iljics forgott. És Ivan Iljics, egyéb szórakozásai közepette, amelyekkel vizsgálóbírói munkakörének fáradalmait kiegyensúlyozta, kellemes, könnyed és fesztelen kapcsolatot létesített Praszkovja Fjodorovnával.

Amíg különleges megbízatású tisztviselő volt, Ivan Iljics rendszeresen táncolt; amióta azonban vizsgálóbíró lett, már csak kivételes esetekben táncolt. Vagyis olyasformán táncolt, mintha ezt mondaná: bár az új igazságszolgáltatás a hivatásom, és az ötödik rangosztályban szolgálok, azért ha táncra kerül a sor, vagyok olyan legény, mint más. Így hát az estélyek vége felé egyszer-egyszer felkérte Praszkovja Fjodorovnát, és főként e táncokkal nyerte meg szívét. A leány beleszeretett. Ivan Iljicsnek voltaképpen nem állt szándékában, hogy megházasodjék, de mikor a lány beleszeretett, felvetődött benne a kérdés: „Igazán, miért ne vehetnem feleségül?”

Praszkovja Fjodorovna jó nemesi családból származó, szemrevaló hajadon volt, kis vagyonkával is rendelkezett. Ivan Iljics talán ragyogóbb partira is számíthatott volna, de azért Praszkovja Fjodorovna is jó parti volt. Ivan Iljicsnek megvolt a fizetése, s úgy számította,

hogy felesége is ugyanannyit hoz a házhoz. Jó család; és a lány is csinos, bájos és mindenképpen kifogástalan. Ha azt állítanók, hogy Ivan Iljics azért nősült, mert megszerette jegyesét és úgy látta, hogy világnézetük megegyezik, éppen úgy nem mondanánk igazat, mint hogyha azt állítanók, hogy azért nősült, mert társadalmi körének tagjai helyeselték választását. Elhatározásában mind a két szempont szerepet játszott: önmagának is jót tett, amikor ilyen feleséget szerzett, s egyben azt tette, amit a magasállású személyiségek helyeseltek.

Ivan Iljics tehát megházasodott.

Maga az esküvő és a házasélet első ideje, hitvesi gyengédséggel, új bútorral, új szervizzel, új fehérneművel, miegymással, igen kellemesen telt, egészen addig, míg az asszony teherbe nem esett; Ivan Iljics már-már azt képzelte, hogy a házasság nemhogy ellentmondana, hanem még inkább megfelel annak a könnyed, kellemes, vidám, mindenkor ildomos és a társadalom helyeslésével találkozó életmódnak, amelyben ő általában az élet lényegét látta. De felesége állapotosságának első hónapjaitól kezdve valami új, váratlan mozzanat támadt, kellemetlen, nyomasztó és illetlen, amire Ivan Iljics nem volt elkészülve, és szabadulni sem tudott tőle.

Az asszony minden ok nélkül, pusztán szeszélyből - *de gaité de coeur*, ahogyan Ivan Iljics magában nevezte - megbontotta az élet kellemes és illedelmes rendjét: oktalanul féltékenykedett, unos-untalan belekötött, ápolást követelt, kellemetlen, csúnya jeleneteket csinált férjének.

Ivan Iljics eleinte azt remélte, hogy ebből a kínos helyzetből is ugyanazzal a könnyed, illedelmes modorával szabadulhat, amely más nehézségekben is megsegítette. Megpróbált elsiklani felesége hangulatai felett, s továbbra is vidáman, kellemesen élni: kártyapartira hívta barátait, megpróbált maga is eljárni a klubba vagy ismerőseihez. De felesége olyan erélyesen, olyan durva szavakkal támadt rá, s olyan kitartóan szidalmazta, valahányszor a férfi nem tett eleget követeléseinek, nyilván olyan szilárdul eltökélte magában, hogy nem nyugszik, amíg férje nem teljesíti akaratát, s nem ül otthon a négy fal között vele együtt búslakodni - hogy Ivan Iljics elrémült. Felderengett benne, hogy a házasélet, legalábbis az ő hitvesével, nem minden esetben kedvez az élet kellemes és illedelmes oldalainak, sőt sokszor ellentétben áll velük, s ezért mindenképpen védekeznie kell e túlkapások ellen. Körülnézett, milyen eszközökkel védekezhetne. A hivatal volt az egyetlen, ami imponált Praszkovja Fjodorovnának, s Ivan Iljics így a szolgálattal meg a szolgálatból folyó kötelezettségekkel harcolt felesége ellen, ilyen módon próbált magának független világot elkeríteni.

A gyermek születésével, a táplálási kísérletekkel és kudarcokkal, anya és gyermeke képzelt meg valóságos betegségeivel, amelyekben Ivan Iljicsnek részt kellett vennie, holott nem is konyított hozzá, egyre nőtt, erősödött az a szükséglete, hogy családján kívül ilyen független világot biztosítson magának.

Abban a mértékben, ahogyan felesége egyre ingerlékenyebb és egyre követelőbb lett, Ivan Iljics egyre inkább a hivatalába helyezte át élete súlypontját. Jobban szerette szolgálatát, és becsvágyóbb volt, mint annak előtte.

Alig egy esztendővel az esküvő után Ivan Iljics már felismerte, hogy a házasélet, bár bizonyos kényelemmel jár, voltaképpen nagyon nehéz és bonyolult feladat, s ahhoz, hogy az ember teljesítse, azaz: illendő és a társadalom helyeslésével találkozó életet éljen, éppen úgy bizonyos módszert kell kidolgozni, mint a hivatalviseléshez.

Ivan Iljics tehát kidolgozta a házasélet módszerét. A házasságtól csak azt követelte, amit az adni tudott, vagyis a házikoszt meg az ágy örömeit, s legfőképpen a külső formáknak a közvélemény által megkövetelt illendőségét. Ezentúl nem kívánt egyebet, mint könnyed kedélyességet, s ha ezt megkapta, hálás volt; ha azonban zsémbeléssel, ellenállással találkozott, nyomban visszavonult a maga külön, elkerített hivatali világába, és ott kereste örömét.

Megbecsülték, mint lelkiismeretes hivatalnokot, három év múlva előléptették ügyészhelyettessé. Új, jelentősebb munkakört kapott, bárkit bíróság elé idézhetett és bebörtönözhetett, a nyilvánosság előtt tartotta vádbeszédeit, és nagy sikereket ért el: mindezzel együtt csak még jobban szerette hivatalát.

Egymás után jöttek a gyerekek. Felesége egyre mérgesebb, egyre zsémbesebb lett, de Ivan Iljicsnek a házaséletre kidolgozott módszere olyan jól működött, hogy feleségének zsémbessége jóformán lepergett róla.

Miután hét évig szolgált egy helyen, Ivan Iljicset kinevezték államügyésznek egy másik kormányzóság székhelyére. Átköltöztek, elfogyott a pénzük, az asszonynak nem tetszett az új állomáshelyük. Ivan Iljics fizetése több volt ugyan, mint addig, de az élet itt drágább volt; azonkívül meghalt két gyermekük, és a családi élet így még nyomasztóbbá vált Ivan Iljics számára.

Praszkovja Fjodorovna minden bajért, ami új lakóhelyükön érte őket, férjét okolta. A házastársak közt a legtöbb beszédtéma, különösen ha a gyermekek neveltetéséről volt szó, olyan kérdésekbe torkollott, amelyeket veszekedések emléke kísért, és a veszekedés bármely pillanatban újra fellángolhatott. Nem maradt egyéb, csak azok a ritka szerelmes periódusok, amelyek néha a régi házasokat is meglátogatják - de ezek sem tartottak sokáig. Apró szigetecskék voltak, amelyeken ideig-óráig megpihenhettek, hogy azután újra a titkolt ellenségeskedés, elidegenülés tengerében fuldokoljanak. Ez a kölcsönös elidegenülés talán bántotta volna Ivan Iljicset, ha azt hitte volna, hogy ennek nem kell így lennie; de Ivan Iljics most már normálisnak ismerte el ezt a helyzetet, sőt valósággal úgy tekintette, hogy ez a célja az ő családbeli működésének. Célja abban állt, hogy minél jobban megszabaduljon mindezektől a kellemetlenségektől, és ezeket lehetőleg ártalmatlannak és illendőnek tüntesse fel; célját pedig azzal érte el, hogy egyre kevesebb időt töltött családja körében, s ha mégis kénytelen volt ezt tenni, akkor idegen személyek jelenlétével igyekezett biztosítani pozícióját. Mindenekfölött pedig ott volt a hivatal. Lassan már minden érdeklődése eköré összpontosult, mindenestül elnyelte őt a hivatal. Hatalmának tudata, a lehetőség, hogy bárkit tönkretehet, akit tönkre akar tenni, tekintélye, amely még külsőségekben is megnyilvánult, amikor belépett a bíróság épületébe, és alárendeltjeivel találkozott, végül nem utolsósorban az a tudat, hogy hivatása magaslatán áll - mindez örömöt szerzett neki, kitöltötte életét a férfitársaságban elköltött ebédekkel, kártyapartikkal, beszélgetésekkel együtt. Így hát mindent összevéve, élete továbbra is úgy folyt, ahogyan nézete szerint kellett: kellemesen és ildomosan.

Eltelt újabb hét esztendő. Leányuk már tizenhatodik évében járt, még egy gyermekük meghalt, már csak egy gimnazista fiuk maradt, állandó vitáik tárgya. Ivan Iljics a jogtudományi iskolába akarta adni, de Praszkovja Fjodorovna csak azért is a gimnáziumba íratta. Leányuk otthon tanult, szép eredménnyel, a fiú is jó tanuló volt.

3

Így telt-múlt Ivan Iljics házaséletének tizenhét esztendeje. Már régen ügyész volt, s jobb helyre várva néhány áthelyezést visszautasított, amikor váratlan kellemetlenség érte, s majdnem felborította egész nyugodtan folydogáló életét. Biztosra vette, hogy kinevezik bírósági elnöknek egy egyetemi városba, de Goppe valami módon megelőzte, s ő kapta meg a helyet. Ivan Iljics megharagudott, szemrehányást tett neki, összeveszett vele és közvetlen feljebbvalóival; elhidegültek iránta, és a legközelebbi előléptetésnél megint megkerülték.

Ezernyolcszáznyolcvanban történt. Ez volt Ivan Iljics életének legsúlyosabb esztendeje. Ekkor derült ki egyrészt, hogy fizetéséből nem tud megélni, másrészt, hogy mindenki megfeledkezett róla, és ezért mások a világ legtermészetesebb dolgának veszik azt, amit ő felháborító, kegyetlen igazságtalanságnak érez. Még édesapja sem tartotta kötelességének, hogy segítsen rajta. Ivan Iljics pedig úgy érezte, hogy mindenki elhagyta azáltal, hogy szabályszerűnek, sőt szerencsésnek tekintik pozícióját és háromezerötszáz rubel fizetését. Ő egyedül tudta, hogy az ellene elkövetett igazságtalanságokat, felesége örökös síránkozását, és újabban szerzett adósságait tekintetbe véve (mert állandóan többet költött, mint amit keresett), helyzete korántsem mondható szerencsésnek.

Azon a nyáron szabadságot vett, és takarékosság céljából feleségével együtt lement falura, Praszkovja Fjodorovna öccséhez.

Falun, távol hivatalától, életében először unalom, sőt elviselhetetlen mélabú hatalmasodott el rajta; úgy döntött, hogy nem élhet így tovább, erélyes lépéseket kell tennie.

Miután egy teljes éjszakát álmatlanul töltött a teraszon, elhatározta, felutazik Pétervárra, ott utánajár dolgainak és - hogy megbüntesse azokat, akik nem értékelték őt kellőképpen - áthelyezteti magát egy másik minisztériumba.

Másnap elutazott Pétervárra, hiába próbálta lebeszélni felesége, sógora.

Egyetlen céllal ment: hogy egy ötezer rubeles állást szerezzen magának. Nem kötötte magát semmiféle minisztériumhoz, munkakörhöz, irányzathoz. Csak állást akart, akármilyen állást, ötezer rubel fizetéssel, a közigazgatásban, banknál, vasútnál, Marija cárné intézményeinél, akár a vámhivatalnál - de feltétlenül ötezer rubel fizetéssel és feltétlenül úgy, hogy kikerüljön annak a minisztériumnak a fennhatósága alól, amely nem értékelte kellően szolgálatait.

Ivan Iljics utazását bámulatos, váratlan siker koronázta. Kurszkban az elsőosztályú fülkébe beszállt egy ismerőse, F. Sz. Iljin, s közölte vele, hogy a kurszki kormányzó táviratilag fontos hírt kapott: a minisztériumban a közeli napokban döntő változás lesz, Pjotr Ivanovicsot menesztik s a helyébe Ivan Szemjonovicsot nevezik ki.

A küszöbön álló fordulatnak, országos jelentőségén túl, különös jelentősége volt Ivan Iljics számára, mert egy új személyt, Pjotr Petrovicsot helyezvén előtérbe, ezzel együtt feltétlenül előtérbe hozza Pjotr Petrovics barátját, Zahar Ivanovicsot is; ez a Zahar Ivanovics pedig Ivan Iljicsnek is jó barátja, régi cimborája volt.

Moszkvában megerősítették a kurszki hírt. Pétervárra érkezve pedig Ivan Iljics megtalálta Zahar Ivanovicsot, és ígéretet kapott tőle egy kitűnő állásra régi minisztériumában, az igazságügyminisztériumban.

Egy héttel később Ivan Iljics a következő táviratot küldte feleségének:

„Zahar Miller helyén első jelentéstétel után kineveznek."

E személycsere következtében tehát Ivan Iljics régi minisztériumában olyan álláshoz jutott, hogy kollégáit egyszerre két rangfokozattal előzte meg; ötezer rubel fizetést kapott és azonfelül háromezerötszáz rubelt a költözködésre. Egyszeriben elfelejtette régi bosszúságát, már nem haragudott vélt ellenségeire meg a minisztériumra; boldog volt.

Rég nem érezte magát olyan jókedvűnek, elégedettnek, mint amikor Pétervárról visszatért sógora birtokára. Praszkovja Fjodorovna is felvidult; fegyverszünetet kötöttek. Ivan Iljics elbeszélte, hogyan ünnepelték Pétervárott, régi ellenségeit hogy porba sújtotta, s azok hogyan hízelegtek neki, mennyire irigylik új állásáért, s elsősorban azt hangsúlyozta, mennyire szereti őt mindenki a fővárosban.

Praszkovja Fjodorovna végighallgatta, tette magát, mintha mindezt elhinné s egy árva szóval sem mondott ellent férjének, csak terveket szőtt, hogyan fogják berendezni életüket a városban, amelybe átköltöznek. És Ivan Iljics örömmel tapasztalta, hogy ezek a tervek az ő tervei, mindenben egyetértenek, és egy időre zsákutcába jutott élete most, íme, megint visszalendül régi, természetes kerékvágásába: megint vidáman, kellemesen és illendően fog folydogálni.

Falun már csak rövid ideig maradhatott. Szeptember tizedikén el kellett foglalnia új állását, meg arra is idő kellett, hogy berendezkedjenek új lakhelyükön, felhozzák holmijukat vidékről, kiegészítsék, hozzávásároljanak, meg rendeljenek sok mindent - egyszóval berendezzenek mindent úgy, ahogyan Ivan Iljics elképzelte, azaz majdnem pontosan éppen úgy, ahogyan Praszkovja Fjodorovna kívánta.

Most, amikor minden olyan szerencsésen alakult, amikor közös volt a céljuk, és kevés időt töltöttek együtt, a házastársak olyan szép egyetértésben éltek, mint házasságuk legelső évében és azóta sem. Ivan Iljicsnek eleinte az volt a szándéka, hogy mindjárt magával viszi a családját, de sógora és sógornője, akik egyszerre hallatlanul szeretetre méltón és rokoni módon viselkedtek Ivan Iljiccsel meg családjával, rábeszélték, hogy utazzék fel egyedül.

Ivan Iljics tehát elutazott. Egy percre sem hagyta el derűs lelkiállapota, amelyet részben előléptetése szerzett, részben pedig feleségével való egyetértése, egyik szüntelenül erősítvén a másikat. Hamarosan nagyszerű lakást is talált, pontosan olyant, amilyenről Praszkovja Fjodorovnával ábrándoztak. Tágas, magas, régi stílusban épült fogadószobák, kényelmes, impozáns dolgozószoba, feleségének, leányának megfelelő hálószobák, fiának tanulószoba - minden hajszálra úgy, mintha csak számukra tervezték volna. Ivan Iljics maga vette kezébe a berendezkedést, tapétát választott, bútort vásárolt, főleg használt holmit, amit újonnan kárpitoztatott s ügyesen újjá varázsolt. A lakás nőtt, fejlődött, s egyre jobban megközelítette az eszményt, amely előtte lebegett. Amikor a félig kész lakásban körülnézett, a berendezés még az ő várakozását is felülmúlta. Megsejtette, hogy milyen *comme il faut*, előkelő és ízléses lesz minden, mire elkészül. A még berendezetlen szalonban maga előtt látta a kandallót, az ellenzőt, a sarokpolcot, a mindenfelé ügyesen elhelyezett karcsú kis székeket, a falon a tálakat, tányérokat, a bronz dísztárgyakat megfelelő helyükön. Már előre örült, hogy mit fog szólni mindehhez Pása meg Lizanyka, hiszen nekik is van ízlésük az efféléhez. Lesz itt meglepetés! Különösen abban kedvezett neki a szerencse, hogy talált és olcsón megvásárolt mindenféle régi holmit, ami rendkívül előkelő színezetet adott az egész lakásnak. Leveleiben szándékosan mindent rosszabbnak tüntetett fel, mint amilyen a valóságban volt, hogy annál nagyobb legyen a család meglepetése. Mindez annyira lefoglalta, hogy még új állása is háttérbe szorult, pedig ugyancsak szerelmese volt hivatásának. Még tárgyalás közben is voltak szórakozott percei; elgondolkozott például olyasmin, hogy milyen drapériát tegyen a függönyökre, egyeneset-e vagy húzottat. Annyira elfoglalták ezek a kérdések, hogy néha maga is nekiállt bútort tologatni, függönyöket felaggatni. Egyszer fellépett a kis hágcsóra, hogy egy ügyetlen kárpitosnak megmutassa, milyen redőkbe fektesse a függönyt; rosszul lépett és leesett a hágcsóról, de izmos és ügyes lévén, az utolsó pillanatban megkapaszkodott, és csak az oldalát verte be az ablakkilincsbe. Egy ideig sajgott a helye, de nemsokára elmúlt. Ivan Iljics egész idő alatt különösen vidámnak, egészségesnek érezte magát. „Tizenöt év esett le a vállamról” - írta feleségének. Azt remélte, szeptember végére elkészül, de a berendezkedés elhúzódott október közepéig. Ellenben minden gyönyörűen sikerült, ezt nemcsak ő mondta, hanem mindenki, aki csak látta.

Pedig igazából csak olyan volt ez a lakás, mint általában a nem nagyon gazdag embereké, akik mindenáron a gazdagokhoz akarnak hasonlítani, és ezért csak egymáshoz hasonlítanak: rengeteg plüss, ébenfa, művirág, szőnyeg és bronz, minél több sötét meg csillogó holmi - egyszóval mindaz, amit bizonyos fajta emberek felvonultatnak, hogy minél jobban hasonlítsanak bizo-

nyos fajta emberekhez. Ivan Iljics lakása is úgy hasonlított mindezekhez a lakásokhoz, hogy jóformán nem is lehetett megmondani, hogy milyen; de ő maga mindent egészen különlegesnek, egyéninek látott. Amikor kiment családja elé a pályaudvarra, hazavitte őket a kész, kivilágított lakásba, a fehérnyakkendős inas kinyitotta a virágdíszes előszoba ajtaját, s azután beléptek a szalonba, onnét a dolgozószobába és a nők összecsapták a kezüket elragadtatásukban, akkor Ivan Iljics úszott a boldogságban. Körülvezette őket, magába szívta elismerésüket, és sugárzott örömében. Amikor aznap este teázgatás közben Praszkovja Fjodorovna többek közt megkérdezte, hogyan esett le a hágcsóról, Ivan Iljics eljátszotta az egész jelenetet, ahogy lebillent és megijesztette a kárpitost.

- De nemhiába vagyok tornász! Más agyonverte volna magát, én meg csak az oldalamat ütöttem meg, itt ni: ha hozzányúlsz, érzékeny, de már múlóban van, semmiség az egész, egy kék folt.

Így hát megkezdték életüket az új lakásban: ahogy ez lenni szokott, mire igazából berendezkedtek, csak egy szobával volt kevesebb a kelleténél, és Ivan Iljics új fizetése is - ahogy ez lenni szokott - csak valami csekélységgel, négy-ötszáz rubellel volt kevesebb a kelleténél, így hát minden rendben volt. Különösen rendben volt a legelső időben, amikor még nem készült el minden, és egyet-mást pótolni kellett, megrendelni vagy megvásárolni, átállítani, elrendezni. Ha itt-ott akadt is nézeteltérés férj és feleség között, mindketten olyan elégedettek voltak, és annyi volt a tennivaló, hogy minden nagyobb vita nélkül elintéződött. Amikor már nem volt mit elintézni, az élet unalmasabb lett, valami hiányzott belőle: de addigra már szokások formálódtak, új ismeretségek kötődtek lassan megint kitöltődött az életük.

Ivan Iljics a délelőttöt a bíróságon töltötte, ebédre ért haza és az első időben kitűnő hangulatban volt, noha szenvedett is, mégpedig éppen a lakás miatt. (Minden folt az abroszon vagy a bútorhuzaton, minden leszakadt függönyzsinór felbőszítette: annyi fáradságába került a berendezkedés, hogy fájt minden legapróbb csorba.) Egészben véve azonban úgy folyt az élete, ahogyan hite szerint folynia kellett: könnyedén, kellemesen és illendőn. Kilenckor kelt, kávézott, újságot olvasott, azután felöltötte bírói egyenruháját, és elkocsizott a bíróságra. Ott már készen várta az iga - megszokott igája, belebújt s húzta tovább. Kérelmezők, tudakozódók, a kancellária, nyilvános tárgyalások és hivatalos ülések. Mindebből gondosan ki kellett iktatni mindazt a nyerset, életszerűt, ami mindig megzavarja a hivatalos ügyek szabályszerű lefolyását: az emberekkel nem szabad semmiféle kapcsolatot létesíteni, csakis hivatalosat, mégpedig úgy, hogy a kapcsolat indítéka is szigorúan hivatalos legyen, meg a kapcsolat maga is csak a hivatalosra szorítkozzék. Bekopogtat például valaki és meg akar tudni valamit Ivan Iljicsnek mint nem hivatalos személynek semmiféle kapcsolata nem lehet ezzel a tudakozódóval, de ha a tudakozódónak van összeköttetése Ivan lljiccsel, mint a bíróság tagjával, mégpedig olyan összeköttetése, amely hivatalos, címkés papiroson is kifejezhető, akkor e kapcsolat határain belül Ivan Iljics mindent, de igazán minden tőle telhetőt megtesz az illető érdekében, és mindezt a szívélyesség és emberségesség teljes látszatával - vagyis udvariasan. Mihelyt a hivatalos kapcsolatnak vége szakad, vége minden egyébnek is. Ivan Iljics a legnagyobb mértékben értett hozzá, hogy elkülönítse a hivatalos részt és ne keverje össze igazi életével; hosszú gyakorlattal és veleszületett tehetségével olyan fokig vitte ebben a művészetben, hogy néha, mint a virtuóz, még azt is megengedte magának, hogy mintegy tréfából valami emberit vegyítsen a hivatalos kapcsolatokba. Azért engedhette ezt meg magának, mert érezte magában az erőt, hogy akármikor, ha szükségessé válik, újra különválassza a hivatalost, és félretegye az emberit. Igen, Ivan Iljics nemcsak könnyedén, kellemesen és illendő módon intézte hivatalos ügyeit, hanem valósággal művészien. A szünetekben teát ivott, dohányzott, társalgott - egy keveset a politikáról, egy keveset a közügyekről, egy keveset a kártyáról, de legelsősorban a kinevezésekről. Azután pedig hazament, fáradtan, de olyan érzéssel, mint a

virtuóz, aki pompásan játszotta el szólamát - az első hegedűt - a zenekarban. Amikor hazaért, felesége és leánya látogatóba mentek valahová, vagy hozzájuk jöttek látogatók; fia a gimnáziumba járt, házitanítók segítségével készítette el leckéit, és tisztességesen megtanulta mindazt, amit a gimnáziumban tanítanak. Minden rendben volt. Ebéd után, ha nem jött vendég, Ivan Iljics elolvasott egy-egy könyvet, amelyről mindenki beszélt, este pedig dolgozott - azaz aktáit tanulmányozta, a törvényekben lapozgatott, egybevetette a vallomásokat a törvényekkel és megállapította, hogy milyen szakasz vonatkozik az ügyre. Nem tekintette ezt a munkát sem unalmasnak, sem szórakoztatónak. Unalmas olyankor volt, amikor kártyázni lehetett volna; de amikor nem volt vintparti, akkor mégiscsak jobb volt, mint egyedül vagy a feleségével üldögélni. Legfőbb szórakozása pedig az volt, ha intim kis ebédekre hívhatott előkelő társadalmi állású hölgyeket meg urakat, s azokkal pontosan úgy tölthette idejét, ahogyan az ő köreiben mindenki töltötte - ahogy szalonja is éppen olyan volt, mint mindenki szalonja.

Egyszer még estélyt is adtak, táncoltak. Ivan Iljics jól érezte magát, minden rendben volt, csak a torták, édességek fölött támadt nagy vitája a feleségével. Praszkovja Fjodorovnának megvolt a maga elgondolása, de Ivan Iljics ragaszkodott hozzá, hogy mindent a legdrágább cukrásznál rendeljenek meg, sok tortát rendelt, és a veszekedés abból támadt, hogy a torták megmaradtak, a cukrász számlája pedig negyvenöt rubelt tett ki. Hosszú, kínos veszekedés volt, a végén Praszkovja Fjodorovna azt mondta: „Fulladj meg, vén hülye”, Ivan Iljics pedig a fejéhez kapott és mérgében válást emlegetett. De az estély azért nagyon jól sikerült. A társaság színejava gyűlt össze, és Ivan Iljics táncra kérte Trufonova hercegnét, annak a hölgynek a testvérhúgát, aki a „Búfelejtő”-társaság megalapításával tette magát nevezetessé a felső körökben. A hivatali örömök Ivan Iljics becsvágyát elégítették ki, a társadalmi örömök pedig hiúságát; de igazi örömeit a zöld asztalnál, a vintben találta meg. Sokszor megvallotta, hogy bármi történt az életében, bármilyen kellemetlenségek érték, a legnagyobb öröm, melynek fénye, mint gyertya lángja sugárzott előtte, az volt, ha jó játékosokkal, csendes, hallgatag partnerekkel leülhet vintezni, mégpedig feltétlenül négyesben (ötösben kényelmetlen, bár az ember teszi magát, hogy nagyon szeret ötösben játszani), és pár óra hosszat komolyan, megfontoltan elmélyed a játékban, (különösen, ha jól jár a kártya), azután megvacsorázik és megiszik egy pohár bort. Az ilyen esték után, különösen, ha még nyert is egy keveset (sokat nyerni kellemetlen!), derűs és kiegyensúlyozott lelkiállapotban tért aludni.

Így éltek. Kitűnő társaságuk alakult ki, tekintélyes személyek is jártak hozzájuk, és fiatalemberek is.

Ismeretségi körüket illetően férj, feleség és a lányuk teljesen egy véleményen voltak, s anélkül, hogy összebeszéltek volna, erélyes elzárkózással lerázták magukról mindazokat a röstellni való rokonokat meg régi ismerősöket, akik bizalmaskodva befurakodtak japán porcelán tányérokkal díszített szalonjukba. A röstellni való rokonok, jó barátok hamarosan lekoptak, és Golovinék köre már csakis a legelőkelőbb személyiségekből tevődött össze. Lizanykának előkelő fiatalemberek csapták a szelet, és Petriscsev komolyan udvarolt neki, a fiatal vizsgálóbíró, Dmitrij Ivanovics Petriscsev fia és vagyonának egyetlen örököse, elannyira, hogy Ivan Iljics már Praszkovja Fjodorovnával is megbeszélte a dolgot, s felvetődött a kérdés, ne hívják-e magukkal szánkázni vagy színházba. Így éltek Golovinék. Minden így folyt változatlanul, és minden a legszebb rendben volt.

4

Valamennyien egészségesek voltak. Mert azt igazán nem lehetett betegségnek nevezni, hogy Ivan Iljics néha azon panaszkodott, hogy rossz a szája íze, és a hasa bal oldalában valamit érez.

Ez az érzés fokozatosan erősödött, fájdalomnak ugyan még mindig nem volt nevezhető, de Ivan Iljics állandó nyomást érzett az oldalában, és állandóan rosszkedvű volt. Rosszkedve egyre fokozódott, erősödött és lassacskán elrontotta a Golovin-család életének könnyed és illedelmes egyensúlyát. A házastársak egyre gyakrabban veszekedtek, könnyedségnek és kellemességnek hamarosan nyoma veszett, már az illem is csak nagy nehezen tartotta magát. Megint sűrűsödtek a jelenetek. Megint csak apró szigetecskék maradtak - s azok is csak csekély számmal -, amelyeken férj és feleség robbanás veszélye nélkül találkozhatott.

Praszkovja Fjodorovna most már nem alaptalanul panaszkodott férje nehéz természete miatt. Szokott túlzó modorában azt hajtogatta, hogy férjének mindig is tűrhetetlen volt a természete, és az ő áldott jó szíve kellett hozzá, hogy ezt húsz esztendőn át elviselje. Az igazság ebben annyi volt, hogy most valóban Ivan Iljics kezdte a civakodást. A jelenetek rendszerint közvetlenül ebéd előtt kezdődtek, többnyire akkor, amikor enni kezdett, a levesnél. Hol azt vette észre, hogy az edény kicsorbult, hol az étellel volt elégedetlen, hol a fia könyökölt az asztalra, hol a lánya hajviseletét kifogásolta. És mindezért Praszkovja Fjodorovnát hibáztatta. Az asszony eleinte visszafelelt, gorombáskodott, de Ivan Iljics egyszer vagy kétszer olyan őrjöngő dühbe gurult, hogy Praszkovja Fjodorovna belátta: ez valami beteges állapot, amelyet férjénél a táplálék felvétele idéz elő, s ezért megfékezte magát, már nem válaszolgatott férjének, csak az ebéd befejezését sürgette. Önuralmára roppantul büszke volt, nagy érdemének tekintette. Eldöntvén, hogy férjének szörnyű természete van, és ezzel elrontotta az ő életét, nagyon megsajnálta önmagát. Minél jobban sajnálta magát, annál jobban meggyűlölte férjét. Halálát kívánta - de mégsem kívánhatta, mert akkor megszűnik a fizetése. Ez még jobban feltüzelte férje ellen. Főleg azért érezte magát határtalanul szerencsétlennek, mert még férje halála sem segíthet rajta, ezért volt ingerült, de leplezte ingerültségét, és titkos ingerültsége csak annál jobban ingerelte.

Egy csúnya jelenet után, amelynek során Ivan Iljics különösen igazságtalan volt, s a jelenetet követő magyarázkodás után, amelyben mentségül azt hozta fel, hogy valóban ideges, de ennek oka betegség, Praszkovja Fjodorovna azt mondotta neki, hogyha beteg, kezeltesse magát, s követelte, menjen el egy híres orvoshoz.

Ivan Iljics szót fogadott, elment az orvoshoz. Minden pontosan úgy történt, ahogy várta, minden pontosan olyan volt, amilyen lenni szokott: a várakozás, az orvos erőltetett fontoskodása, amelyet Ivan Iljics olyan jól ismert, mert ő is éppen úgy viselkedett a bíróságon, a kopogtatás, a meghallgatás, a kérdések, amelyekre előre meghatározott és nyilvánvalón fölösleges válaszokat kellett adni, a nagyképű ábrázat, amely mintegy azt mondta: csak bízza magát ránk, majd mi mindent elintézünk, mert mi csalhatatlanul és pontosan tudjuk, hogyan kell mindent elintézni, mindenkinek mindent egyféleképpen, akárkiről legyen is szó. Minden szakasztott úgy volt, mint a bíróságon. Ahogy Ivan Iljics nagyképűsködött a vádlottakkal, úgy nagyképűsködött vele a hírneves orvos.

Az orvos azt mondta: ez meg ez arra vall, hogy az ön szervezetében ez meg ez a helyzet; de ha ennek meg ennek a vizsgálata ezt nem erősíti meg, akkor viszont ezt meg ezt kell feltételeznünk. Ha mármost ezt meg ezt feltételezzük, akkor... és így tovább. Ivan Iljicset csak egyetlen kérdés érdekelte: veszélyes-e a baja vagy sem? Az orvos azonban elengedte a füle mellett ezt a cseppet sem helyénvaló kérdést. Az orvos szempontjából ez fölösleges kérdés volt, és nem

volt érdemes vele foglalkozni; az ő szempontjából csupán a diagnózis valószínűségeit kellett latolgatni: vándorvese, idült hurut, vakbélgyulladás... Ivan Iljics életéről szó sem volt, a vita a vándorvese meg a vakbél között folyt. És a vitát az orvos Ivan Iljics szeme láttára fölényesen eldöntötte a vakbél javára, azzal a fenntartással, hogy a vizeletvizsgálat esetleg újabb adatokat szolgáltathat, és akkor az ügyet revízió alá kell venni. Mindez szóról szóra egyezett azzal, amit Ivan Iljics maga is ezerszer éppilyen fölényesen elvégzett a vádlottakon. Az orvos azután éppoly fölényesen elmondta összefoglalóját és szemüvege fölött diadalmasan, sőt vidáman tekintett a vádlottra. A doktor összefoglalójából Ivan Iljics azt a következtetést vonta le, hogy ügye rosszul áll; az orvosnak és mindenki másnak ez nyilván mindegy, de neki annál keservesebb. És ez a következtetés megdöbbentette Ivan Iljicset; erősen megsajnálta önmagát, és megharagudott az orvosra, aki közönyösen siklik el egy ilyen végzetesen fontos kérdés felett.

Szólni azonban nem szólt semmit, felállt, pénzt tett az orvos asztalára, felsóhajtott s csupán ennyit mondott:

- Mi, betegek bizonyára gyakran teszünk fel ostoba kérdéseket... Veszélyes ez a betegség vagy sem?

Az orvos szigorúan pislogott rá fél szemével ókuláréján át, mintha azt mondaná: vádlott, ha nem szorítkozik a feltett kérdések megválaszolására, kénytelen leszek eltávolítani önt a tárgyalóteremből.

- Már megmondtam mindazt, amit közölni szükségesnek és helyesnek tartok - mondotta. - A továbbiakat a vizsgálat fogja eldönteni - És meghajolt búcsúzóul.

Ivan Iljics kikullogott, búsan beült a szánba és hazahajtatott. Útközben fáradhatatlanul elemezte magában az orvos szavait, megpróbálta egyszerű, mindennapi nyelvre átültetni a homályos és bonyolult tudományos kifejezéseket, és kiolvasni belőlük a választ erre az egyetlen kérdésre: súlyos-e a bajom - nagyon súlyos - vagy egyelőre még jelentéktelen? És mindent egybevetve, az orvos szavaiból azt a következtetést vonta le, hogy állapota nagyon súlyos. Az utcán mindent szomorúnak látott. Szomorúak voltak a kocsisok, a házak, szomorúak a boltok és a járókelők. A fájdalom pedig, a tompán sajgó, egy percre sem szűnő fájdalom az oldalában, az orvos rejtélyes szavai nyomán új komolyabb jelentőségre tett szert, s Ivan Iljics most már egészen másképp, aggódva figyelte.

Amikor hazaérkezett, beszámolt feleségének a látogatás eredményéről. Felesége meghallgatta, de elbeszélése közepén belépett Lizanyka, kalapban-kabátban: látogatóba készült édesanyjával. Egy percre leült, megpróbálta hallgatni, hogy miről beszélnek de nem bírta sokáig az unalmas históriát, s édesanyja sem hallgatta végig Ivan Iljicset.

- No hát igazán örülök - mondta - Most aztán vigyázz, pontosan szedd az orvosságot. Add ide a receptet, leküldöm Geraszimot a patikába. - S azzal ment öltözni.

Míg az asszony a szobában volt, Ivan Iljics nem vett lélegzetet, s keserveset sóhajtott, mikor kiment.

- Istenem... - gondolta - Talán csakugyan semmi, még egyelőre...

Attól fogva szorgalmasan szedte az orvosságot, követte az orvos előírásait, amelyek a vizeletvizsgálat után módosultak. Ekkor azonban valami történt; a vizeletvizsgálatba, vagy abba, aminek utána kellett volna következnie, valami hiba vagy tévedés csúszott be, az orvos maga elérhetetlen volt, de valahogy kisült, hogy nem az történt, amit az orvos rendelt. Vagy megfeledkezett valamiről, vagy hazudott, vagy eltitkolt valamit.

Ivan Iljics mindazonáltal pontosan követte az előírásokat s ebben eleinte vigasztalást talált.

Mióta az orvosnál járt, főfoglalkozása az lett, hogy pontosan követte az orvos előírásait higiéné és egyéb tekintetben, pontosan szedte az orvosságokat, és gondosan figyelte fájdalmait és szervezetének minden irányú működését. A világon semmi sem érdekelte jobban, mint az emberek betegsége, egészsége. Ha betegekről, halálesetekről, gyógyulásokról beszéltek előtte - különösen, ha a betegség leírása hasonlított az övéhez - nehezen leplezett izgalommal figyelt, kérdéseket tett fel, és összehasonlította a szóban forgó esetet a maga bajával.

A fájdalom nem enyhült, de Ivan Iljics erőnek erejével rákényszerítette magát, hogy azt higgye, állapota javult. Az önáltatás sikerült is mindaddig, amíg valami fel nem bosszantotta. De mihelyt civakodott a feleségével, vagy a hivatalban kellemetlenség érte, vagy rosszul járt a kártya, betegsége teljes erejével megrohanta. Azelőtt úgy viselte el az effajta kellemetlenségeket, hogy bizonyosra vette: rövidesen kijavítja, leküzdi a rosszat, kivárja a sikert, a nagy szlemet. Most azonban minden kudarc leverte a lábáról, kétségbeejtette. Azt mondta magának: éppen kezdtem rendbejönni, az orvosság épp hogy hatni kezdett, és most jön ez az átkozott bosszúság vagy kellemetlenség... És haragudott a kellemetlenségre, vagy az emberekre, akik bosszantották és halálát siettették, és érezte, hogy dühe csak annál jobban sietteti halálát, de nem tudott magán uralkodni. Pedig tisztában kellett volna lennie, hogy dühe, elkeseredése az emberek meg a körülmények ellen csak súlyosbítja betegségét, s ezért nem lenne szabad ügyet vetnie a kellemetlenségekre. De pontosan ellenkezőképpen okoskodott: azt hajtogatta, hogy nyugalomra van szüksége, állandóan figyelemmel kísért mindent, ami megszegte nyugalmát, és a nyugalom legkisebb megszegése is felbőszítette. Helyzetét még azzal is rontotta, hogy búj ta az orvosi könyveket, és állandóan konzultálta orvosait. Állapota olyan egyenletesen romlott, hogy egyik napot a másikhoz hasonlítva még áltathatta is magát, olyan csekély volt a különbség. De amikor orvost konzultált, úgy rémlett neki, hogy állapota katasztrofális gyorsasággal rosszabbodik. És ennek ellenére egyik orvostól a másikhoz szaladt.

Még ugyanabban a hónapban felkeresett egy másik hírességet; a második híresség jóformán szóról szóra ugyanazt mondta, amit az első, de másképp tette fel a kérdéseket. És a második hírességgel való tanácskozás csak fokozta Ivan Iljics aggodalmát, ijedtségét. Azután egy barátja barátjához fordult, aki ugyancsak kiváló orvos hírében állt; a jó barát barátja egészen más diagnózist állított fel, de hiába ígért gyógyulást, kérdéseivel és feltevéseivel még jobban összezavarta Ivan Iljicset, és fokozta aggodalmát. A homeopata orvos megint más betegséget állapított meg, és másik orvosságot adott, s Ivan Iljics nagy titokban ezt is szedte vagy egy hétig. De amikor egy hét után sem érzett javulást, elveszítette bizalmát valamennyi gyógymódban, a homeopatában is, meg a többiben is, és még jobban elcsüggedt. Egy ismerős hölgy egyszer szentkép által történt csodálatos gyógyulásról számolt be. Ivan Iljics azon kapta magát, hogy áhítatosan figyel, és készpénznek veszi a történetet. Megrémült. „Hát már idáig süllyedtem? - korholta önmagát. - Szamárság! Elég a gyanakvásból, elég a hipochondriából. *Egy* orvost kell választani, és szigorúan megtartani az előírásait. Igen, ezt fogom tenni. Ennek vége. Nem töröm többé a fejemet, és nyárig a legszigorúbban megtartom, amit az orvos rendel. Azután majd meglátjuk. Most pedig egyszer s mindenkorra vége a kapkodásnak!” Könnyű volt elgondolni, de lehetetlenség megtartani. A fájdalom az oldalában egyre kínozta, talán erősödött is, mindenesetre állandósult, a szája íze egyre jobban elváltozott, úgy érezte, mintha undorító bűz áradna belőle, étvágya, ereje fogyton-fogyott. Lehetetlenség volt tovább áltatnia magát: valami újszerű és rettenetes ment végbe benne, valami olyan jelentőségteljes, amihez fogható még soha életében nem történt vele. Ő, csak ő tudott erről; a körülötte élők nem értették vagy nem akarták tudomásul venni, és azt hitték, hogy minden éppen úgy megy tovább, mint azelőtt. Ez fájt a legjobban Ivan Iljicsnek. Látta, hogy a családja, főleg felesége és leánya - akiket teljesen lefoglalt a társasági élet - semmit sem értenek az egészből, bosszankodnak rajta, amiért olyan mogorva és követelődző, mintha ő tehetne róla. Igyekeztek ugyan

titkolni előle, de azért észrevette, hogy terhükre van; felesége azonban kidolgozott magában egy bizonyos álláspontot férje betegségével szemben, és megmaradt ezen az álláspontján, tekintet nélkül arra, hogy Ivan Iljics mit mondott, mit cselekedett. Álláspontját a következőkben foglalta össze:

- Mert tudjátok - magyarázta ismerőseinek -, Ivan Iljics képtelen rá, hogy pontosan megtartsa az orvos előírásait, mint más normális ember. Ma beveszi a cseppeket, azt eszi, ami meg van engedve, idején lefekszik; holnap meg, ha hátat fordítok, elfelejti bevenni az orvosságot, tokhalat eszik (pedig az szigorúan meg van tiltva neki!) és éjfél után egy óráig elüldögél a kártyaasztalnál.

- Ugyan, ugyan, mikor esett ez meg? - szakítja félbe Ivan Iljics bosszúsan. - Egyetlenegyszer, Pjotr Ivanovicsnál.

- És tegnap este, Sebekkel.

- Mindegy, hisz a fájdalmak úgyse hagytak volna aludni...

- Akárhogy van is, az az egy biztos, hogy így sose gyógyulsz meg, és csak kínzol bennünket.

Kifelé az volt Praszkovja Fjodorovna álláspontja férje betegségével szemben - s ezt nem titkolta sem ismerősei előtt, sem őelőtte -, hogy a betegség oka Ivan Iljics maga, ez csak újabb kellemetlenség, amellyel feleségét bosszantja. Ivan Iljics érezte, hogy Praszkovja Fjodorovna magatartása nem szándékolt, de azért nem viselte könnyebben.

A bíróságon Ivan Iljics hasonlóképp furcsa magatartást észlelt vagy legalábbis úgy hitte, hogy észlel, önmagával szemben: kollégái hol úgy néztek rá (legalábbis néki úgy tetszett), mint akinek a helye hamarosan megürül, hol meg hirtelen jóindulatú élcelődésben törtek ki, és csúfolták hipochondriája miatt, mintha az a hihetetlen, szörnyű és félelmetes valami - ami befészkelte magát testébe, szüntelenül szívja és feltartóztathatatlanul sodorja valahová; mintha ez a félelmetes valami kiválóan alkalmas tárgy volna a tréfálkozásra. Különösen Schwarz bosszantotta játékosságával, életkedvével és hibátlan, *comme il faut* illemtudásával - mert mindez annyira emlékeztette Ivan Iljicset saját magára, amilyen tíz évvel azelőtt volt.

Néha-néha eljöttek a barátai, leültek kártyázni. Osztottak, a vadonatúj kártya kellemesen simult a kézbe, egyik káró a másik mellé - összesen hét darab. Partnere *sans atout*-t mondott be, és támogatta a két károt. Mi kell még? Ragyogó, vidám hangulatban kellene lennie - megcsinálja a szlemet! De hirtelen újra érzi azt a sajgó fájdalmat, a rossz szájízt, és elszörnyed arra a gondolatra, hogy ő emellett a nagy szlemnek képes örülni.

Ránéz partnerére, Mihail Mihajlovicsra, amint erélyes kézzel leteszi az asztalra kártyáját, elviszi az ütést, de udvariasan, leereszkedőn megállja, hogy nem húzza maga elé, hanem odatolja Ivan Iljicsnek, hogy megszerezze neki az ütés örömét, anélkül, hogy fáradnia kelljen, s messzire kelljen érte kinyújtania a kezét. „Mit képzel, hogy olyan gyenge vagyok, hogy nem tudom a kezemet kinyújtani?" - gondolja Ivan Iljics; elfelejti, hogy mi az adu, partnere kártyáját leütve fölöslegesen elpazarol egyet, és elveszíti a szlemet; és ami mindennél ijesztőbb, látja, hogy Mihail Mihajlovics mennyire bánkódik emiatt, neki pedig mindegy. Félelmetes végiggondolni, hogy miért mindegy.

Barátai látják, hogy milyen gondterhelt, és azt mondják: „Hagyjuk abba, ha elfáradt. Pihenjen." Pihenni? Nem, Ivan Iljics egy cseppet sem fáradt, fejezzék csak be a robbert. Mind komorak, hallgatagok. Ivan Iljics érzi, hogy ő az oka komor hangulatuknak, de nem tudja eloszlatni. Megvacsoráznak és hazamennek, Ivan Iljics pedig magára marad azzal a tudattal, hogy élete meg van mérgezve, megmérgezi vele a mások életét is, és ez a méreg nem gyengül, hanem egyre jobban elhatalmasodik egész szervezetén. Ehhez a tudathoz a fizikai fájdalom is

járult, meg az iszony; így kellett lefeküdnie az ágyba, s gyakran az éjszaka nagy részében a szemét sem hunyta le a fájdalomtól. Reggel pedig újra föl kellett kelni, felöltözni, elmenni a bíróságra, beszélni, írni, és ha nem ment be, akkor otthon kellett eltölteni ugyanazt a huszonnégy órát, amelynek mindegyike gyötrelem volt. És egyedül kellett így élnie a pusztulás szélén, egyedül, egyetlen lélek nélkül, aki megértette és sajnálta volna.

5

Így telt el egy hónap, kettő. Újév előtt feljött a városba a sógora, náluk szállt meg. Ivan Iljics a bíróságon volt, Praszkovja Fjodorovna elment komisszióznı. Amikor Ivan Iljics belépett szobájába, ott találta sógorát, amint éppen kicsomagolt. A sógor fölemelte a fejét Ivan Iljics léptei hallatára és egy másodpercig szótlanul meredt rá. Ez a pillantás mindent elárult Ivan Iljicsnek. A sógor már kinyitotta a száját, hogy kifejezze megdöbbenését, de azután erőt vett magán. Ez a szájmozdulat mindent megerősített.

- Mi az, megváltoztam?

- Igen... valamelyest.

De azután hiába próbálta Ivan Iljics a saját külsejére terelni a beszélgetést: a sógor mindannyiszor elhallgatott. Azután hazajött Praszkovja Fjodorovna, a sógor bement hozzá. Ivan Iljics kulcsra zárta az ajtaját, és a tükörben vizsgálta arcát: előbb szemben, aztán profilból. Elővette arcképét, mely feleségével ábrázolta, és összehasonlította azzal, amit a tükörben látott. A változás megdöbbentő volt. Azután feltűrte inge ujját könyökig, megnézte a karját, letűrte megint az inget, leroskadt a kerevetre és elsötétült, mint a viharos éjszaka.

„Nem szabad, nem szabad” - figyelmeztette önmagát, felugrott, odament az íróasztalhoz, kinyitott egy aktát, olvasni kezdte, de nem bírta. Kinyitotta az ajtót, kiment a hallba. A szalon ajtaja csukva volt. Lábujjhegyen odaosont és hallgatózott.

- Nem, azt hiszem, túlzol - szólt Praszkovja Fjodorovna.

- Hogy túloznék? Csak te nem látod: ez az ember halott. Nézd meg a szemét. Semmi fénye. Mi baja tulajdonképp?

- Senki sem tudja. Nyikolajev (ez volt az egyik orvos) mondott valamit, de hogy mit, azt nem tudom pontosan. Lescsetyickij (ez a híresség volt) ezzel szemben azt mondta...

Ivan Iljics visszament szobájába, lefeküdt; ez járt az eszében: „Vese, vándorvese”. Felidézte magában mindazt, amit az orvosok magyaráztak, hogy hogyan szakadt le, és hogyan vándorol. Képzelőereje teljes megfeszítésével igyekezett megfogni ezt a vándorló vesét és rögzíteni, lehorgonyozni; úgy tetszett, olyan kevés kellene hozzá! „Nem, elmegyek még Pjotr Ivanovicshoz.” (Ez volt az a barátja, akinek az orvos-barátja volt.) Csengetett, befogott és cihelődött.

- Hová mégy, *Jean*? - kérdezte a felesége szomorúan és szokatlanul jóságosan.

Ez a szokatlan jóságosság felbőszítette. Sötéten nézett rá.

- Még el kell mennem Pjotr Ivanovicshoz.

Elment barátjához, akinek az orvos-barátja volt, s vele együtt az orvoshoz. Otthon találta, és sokáig beszélgetett vele.

Miután anatómiai és fiziológiai szempontból elemezték azt, ami az orvos véleménye szerint szervezetében végbemegy, Ivan Ilijcs mindent megértett.

A vakbelében van valami, valami jelentéktelen csekélység. Könnyen rendbejöhet. Nem kell egyéb, mint fokozni az egyik szerv életerejét, csökkenteni a másiknak a működését, akkor az a valami felszívódik, és minden rendbejön. Ivan Iljics kissé elkésett az ebédtől. Megebédelt, közben vidáman társalgott, de soká nem szánta rá magát, hogy visszavonuljon szobájába dolgozni. Végre bement a szobájába, és nyomban nekiült a munkának. Egyik ügyet olvasta a másik után, dolgozott, de közben egy pillanatra sem hagyta el az a tudat, hogy van még egy fontos és bizalmas ügye, amellyel majd a legvégén kell foglalkoznia. Amikor befejezte a bírósági ügyek tanulmányozását, eszébe jutott, hogy az a bizalmas és fontos ügye: a vakbeléről gondolkozni. De nem engedte át magát ezeknek a gondolatoknak, hanem bement a szalonba teázni. Vendégek voltak, beszélgettek, zongoráztak, énekeltek; ott volt a fiatal vizsgálóbíró is, Lizanyka reménybeli jegyese. Ivan Iljics - Praszkovja Fjodorovna megfigyelése szerint - jobb hangulatban töltötte az estét, mint az utóbbi időben bármikor, de azért egy pillanatra sem feledkezett meg róla, hogy fontos gondolkoznivalója van a vakbeléről. Tizenegy órakor elköszönt és visszavonult. Amióta beteg volt, egyedül aludt egy kis szobácskában a dolgozószobája mellett. Bement, levetkőzött, a kezébe vette Zola egyik regényét, de nem olvasott. Gondolkozott. És gondolatában végbement a vakbél áhított gyógyulása. Minden felszívódott, kilökődött, helyreállt a belső szervek szabályos működése. „Igen, így lesz - gondolta. - Csak segíteni kell a természetnek.” Eszébe jutott az orvosság, felkelt, bevette, hanyatt feküdt és figyelte, milyen áldásosan hat a gyógyszer, hogy oszlatja el a fájdalmat. „Csak rendszeresen kell szedni, kerülni mindent, ami árthat; máris valamivel jobban érzem magam... sokkal jobban.” Megtapogatta az oldalát: tapintásra nem fájt. „Igen, érzem, határozottan sokkal jobban vagyok.” Elfújta a gyertyát, és oldalt feküdt. A vakbél gyógyul, felszívódik... Egyszer csak megérezte a jól ismert, régi, tompán sajgó fájdalmat, a makacs, alattomos, vészjósló fájdalmat. És a szájában a jól ismert fertelmes ízt. A szíve elszorult, gondolatai összezavarodtak. Felnyögött: „Jaj istenem, istenem... Megint itt van, megint itt van, sohasem szűnik meg.” És egyszer csak egészen más oldaláról látta meg a kérdést. „Vakbél! Vese! - gondolta. - Nem a vakbélről, nem a veséről van itt szó, hanem életről és... halálról. Igen, enyém volt az élet és most eltűnik, elhagy, és nem tudom visszatartani. Igen. Minek áltassam magam? Hiszen rajtam kívül mindenki tudja, hogy meghalok, már csak az a kérdés, hogy hány hét, hány nap múlva... talán most mindjárt. Azelőtt fény volt, ma sötétség. Azelőtt itt voltam, most pedig indulok oda! Hová?” Hideg borzongás futott végig rajta, lélegzete elakadt. Csak a szívverését hallotta.

„Ha én nem leszek, mi lesz? Nem lesz semmi. De hát hol leszek, ha nem leszek többé? Ez a halál? Nem, nem akarok meghalni.” Felült, gyertyát akart gyújtani, remegő kézzel tapogatózott a sötétben, leejtette a gyertyát gyertyatartóstul, és visszahanyatlott párnájára. „Minek? Úgyis mindegy - gondolta és nyitott szemmel bámult a sötétbe. - A halál. Igen, a halál, ők pedig nem tudják, és nem is akarják tudomásul venni, és nem sajnálnak. Játszanak. (A csukott ajtókon át messziről hallotta a társaság nevetését, énekét.) Nekik mindegy, pedig ők is meghalnak. Bolondság. Én előbb, ők később, de mindegyikre rákerül a sor. Ők meg szórakoznak. Barmok!” Fojtogatta a düh. Gyötrelmes, elviselhetetlen keserűség fogta el. Csak nem lehet, hogy mindenki öröktől fogva erre az iszonyatos szorongásra legyen kárhoztatva! Megint felült.

„Nem, nem, valahol hiba csúszott be; meg kell nyugodni, mindent újra végig kell gondolni elejétől fogva.” És nekikezdett, hogy végiggondolja. „Hogy is kezdődött? Igen, megütöttem az oldalamat. De még mindig a régi voltam, aznap is és másnap is. Egy kicsit sajgott, aztán egyre jobban, aztán orvoshoz mentem, aztán jött a félelem, a csüggedés, aztán megint az orvosok; és egyre közelebb, közelebb kerültem a szakadékhoz. Gyengülök. Közelebb, közelebb. Kimerültem, a szememnek semmi fénye. Itt a halál, és én a vakbélen töröm a fejem. Arra gondolok,

hogy rendbehozzam a vakbelemet, és közben meghalok. Csak nem halok meg igazán?" Megint elfogta az iszonyat, lihegett, előrehajolt, kereste a gyufát, s eközben az éjjeli szekrénykére könyökölt. A szekrény zavarta, fájdalmat okozott, Ivan Iljics megharagudott rá, bosszúságában meglökte és felborította. És kétségbeesetten, fuldokolva hanyatlott hátra, várta a halált.

A vendégek addigra már elmenőben voltak. Praszkovja Fjodorovna kikísérte őket. Meghallotta az éjjeliszekrény felborulását és bejött: - Mit csinálsz?

- Semmit. Véletlenül fellöktem.

Praszkovja Fjodorovna kiment, gyertyával jött vissza. Ivan Iljics hanyatt feküdt, melle zihált, mintha egy versztát futott volna, és kimeredő szemmel bámult rá.

- Mi lelt, *Jean*?

- Sem... mi. Felbo... rí... tottam. „Minek szóljak? Úgysem érti" - gondolta magában.

Praszkovja Fjodorovna csakugyan nem értette. Fölállította az éjjeliszekrényt, és meggyújtotta a gyertyát, azután kisietett: még egy hölgyet kellett kikísérnie.

Amikor visszajött, Ivan Iljics éppen úgy feküdt, s a mennyezetre bámult.

- Mi bajod, rosszabbul érzed magad?

- Igen.

Praszkovja Fjodorovna a fejét csóválta, leült.

- Tudod mire gondoltam, *Jean*? Ne hívjuk-e el hozzád Lescsetyickijt.

Ez annyit jelent: ne sajnáljuk a pénzt, hívjuk ide a hírneves orvost. Ivan Iljics epésen elmosolyodott, és csak ennyit mondott.

- Nem.

Praszkovja Fjodorovna még egy kis ideig üldögélt, azután odament hozzá, és homlokon csókolta.

Ivan Iljics lelkének minden erejével gyűlölte az asszonyt; mialatt megcsókolta, össze kellett szednie minden önuralmát, nehogy ellökje magától.

- Jó éjszakát. Talán sikerül elaludnod, isten segítségével.

- Talán.

6

Ivan Iljics tudta, hogy haldoklik, és kétségbe volt esve.

Lelke mélyén tudta, hogy haldoklik, de nemcsak hogy nem szokott hozzá a gondolathoz: egyszerűen nem értette, nem volt képes felfogni, hogy ez lehetséges.

A szillogizmus példáját, melyet Kiesewetter *Logiká*-jában tanult: Kaj ember, az ember halandó, tehát Kaj halandó - világéletében csupán Kajra nézve tekintette érvényesnek és semmiképp sem önmagára nézve. Ott egy Kaj nevű emberről volt szó, általában az emberről, és ebben a vonatkozásban a tétel helyes és igaz volt; de ő nem Kaj és nem általában ember, hanem mindig egészen más volt, alapvetően különbözött mindenki mástól; ő Ványa volt, mamával, papával, Mityával és Vologyával, sok-sok játékkal, kocsissal, dadussal, később Katyenykával, a gyermekkor, serdülőkor, ifjúkor minden örömével és bánatával, lelkesedésé-

vel. Hiszen Kaj sohasem érezte a csíkos kis bőrlabda szagát, amelyet Ványa annyira szeretett! Kaj sosem csókolta anyuskája kezét, sosem hallotta édesanyja selyemruhájának azt a bizonyos suhogását! Sosem tüntetett süteményért a jogtudományi iskolán! Sosem volt szerelmes! És egy bírósági tárgyalást sem tudna úgy vezetni.

„Kaj valóban halandó, neki valóban meg kell halnia, de én, Ványa, Ivan Iljics, az érzéseimmel, gondolataimmal - én egészen más eset vagyok. Az nem lehet, hogy nekem is meg kelljen halnom. Ez túlságosan borzalmas lenne."

Így érezte Ivan Iljics.

„Ha nekem is meg kellene halnom, mint Kajnak, akkor ezt mindigtől fogva éreztem volna, egy belső hang súgta volna nekem; de ilyesminek nyoma sem volt! Én is, és valamennyi barátom, mind éreztük, hogy velünk ez egészen másképp van, mint Kajjal. Most pedig!... Nem, ez lehetetlen. Lehetetlen, és mégis így van. Hogyan történhet ez? Hogy értsem ezt?"

Képtelen volt megérteni, igyekezett elhessegetni magától ezt a gondolatot, mint hazug, helytelen, beteges gondolatot, s más, helyes, egészséges gondolatokat állítani a helyébe. De a gondolat visszatért, nem is mint gondolat, hanem mint valóság; visszajárt és elébe tolakodott.

Rendre felhívott más gondolatokat, hogy álljanak ennek a gondolatnak a helyébe, támaszt remélve bennük. Igyekezett visszatérni régi gondolatmeneteihez, amelyek azelőtt eltakarták előle a halál gondolatát. De különös! Mindaz, ami azelőtt eltakarta, elrejtette, megsemmisítette a halál tudatát, most már nem fejtette ki ezt a hatást. Az utolsó időt Ivan Iljics javarészt ezekkel a próbálkozásokkal töltötte, hogy felidézze régi érzéseit és gondolatait, amelyek elfödték a halált. Néha elhatározta: „Csak a hivatallal fogok törődni, hisz egész életemet ennek szenteltem." És bement a bíróságra, elhessegetve minden kételyt, aggodalmat; beszélgetésbe elegyedett kollégáival, azután elfoglalta helyét az emelvényen, régi szokása szerint szórakozottan tekintett végig a hallgatóságon, s két lesoványodott kezével a tölgyfa szék karfájára támaszkodva szokása szerint odahajolt társához, odatolta az aktát, valamit suttogott, majd hirtelen kiegyenesedve, szemét tágrameresztve, bizonyos szavakat mondott s megnyitotta a tárgyalást. De a tárgyalás közepén egyszer csak beleszólt a fájdalom az oldalában, s mit sem törődve a bíróság munkájával, megkezdte a maga sajgó, pusztító munkáját. Ivan Iljics igyekezett figyelni, elhessegette magától a fájdalom gondolatát; de a fájdalom folytatta a magáét, és Ő eljött és odaállt elébe, merően nézte, és Ivan Iljics kővé meredt, a fény kialudt szemében, és újra felmerült benne a kérdés: „Hát csak *ez* az igazság?" És társai, alárendeltjei megdöbbenten, szomorúan észlelték, hogy Ivan Iljics, ez a ragyogó, éles elméjű bíró, belezavarodik a tárgyalásba, hibát hibára halmoz. Ivan Iljics megrázkódott, összeszedte magát, amennyire tudta, és úgy-ahogy végigvezette a tárgyalást; utána azzal a lesújtó tudattal ment haza, hogy már nem úgy van, mint régen, bírói hivatása nem takarja el előle azt, amiről nem akar tudni, bírói kötelességeivel sem képes Tőle megszabadulni. Az egészben a legrosszabb pedig az volt, hogy Ő nem is azért vonzotta magához Ivan Iljicset, hogy valamit tegyen, hanem csupán azért, hogy nézze, hogy farkasszemet nézzen Vele, és kimondhatatlanul gyötrődjék tehetetlenségében.

Hogy ebből az állapotból meneküljön, Ivan Iljics másféle vigasztalást, másféle ellenzőket keresett; az ellenzők rövid időre mintegy elfödték előle a rémet, de csakhamar összeomlottak - nem is összeomlottak, hanem inkább áttetszővé váltak, mintha Ő mindenen áthatolna, és semmi sem takarhatná el.

Ebben az utolsó időben megtörtént, hogy bement a szalonba, amelyet ő rendezett be, a szalonba, ahol elesett, amelyért - mint néha marcangoló öngúnnyal elgondolta - az életét áldozta, mert hiszen betegsége azzal az eleséssel kezdődött... bement tehát a szalonba és észrevette,

hogy az egyik lakkozott széken mély bevágás éktelenkedik, amelyet valami éles tárgy okozott. Megkereste az okát, és meg is találta, egy album bronz díszítésében, amely a sarkán levált. Fogta az albumot; drága holmi volt, ő maga állította össze gonddal, szeretettel, s most felháborította leányának meg lánya barátainak gondatlansága: a lapok itt-ott szakadozottak voltak, a képek fordítva betéve. Mindezt nagy igyekezettel rendbehozta, s a bronz sarkot visszahajlította.

Azután az az ötlete támadt, hogy az egész alkalmatosságot a díszalbumokkal áthelyezze a másik sarokba, a szobanövényekhez. Behívta az inast, vagy leánya, felesége jöttek segítségére; nem értettek egyet elgondolásával, vitatkoztak, ő ellentmondott, dühbe gurult; de mindez jó volt, mert nem kellett Rá gondolnia, mert eltakarta Őt.

De akkor a felesége, látván, hogy ő maga tologatja a bútorokat, azt mondta: „Várj, majd az inas megcsinálja, nehogy megint kárt tegyél magadban" - és Ő egyszerre megint előbújt az ellenző mögül. Meglátta. Egy pillanatra elhalványult, azt remélte, hogy eltűnik, de akaratlanul is az oldalát figyelte: ott ül a fájdalom, változatlanul sajog, és most már nem feledkezhet meg róla, és Ő kajánul les rá a virágok közül. Minden hiába.

„Itt, ezen a függönyön, mint a vár fokán, vesztettem el az életemet. Hát lehetséges ez? Milyen szörnyű, milyen ostoba! Nem, ez lehetetlen. Lehetetlen, de igaz."

Bement dolgozószobájába, lefeküdt, és újra egyedül maradt Vele. Szemtől szemben Vele, tehetetlenül. Nem lehetett semmit tenni ellene, csak nézni, dermedő lélekkel.

7

Hogyan történt, nem lehetett megállapítani, mert lépésről lépésre, észrevétlenül következett be, de úgy történt, hogy Ivan Iljics betegségének harmadik hónapjában felesége, leánya, fia, a cselédség, az ismerősök, az orvosok, mind tudták, s ami a fő: ő maga is tudta, hogy léte már csak annyiból érdekes másoknak, hogy vajon mikor adja át végre a helyét, mikor szabadítja meg az élőket a tehertől, melyet léte számukra jelent, s mikor szabadul meg ő maga a szenvedésektől.

Egyre kevesebbet aludt; ópiumot adtak neki és már morfiuminjekciókat is. De ez sem könnyített rajta. A tompa kábulat, amelybe a szerek hatására fél-eszméletlenül került, csak eleinte esett jól, mint újszerű állapot; később már éppoly kínzó vagy még kínzóbb volt, mint a kifejezett fájdalom.

Külön ételeket készítettek neki az orvosok előírása szerint; de ezeket a külön fogásokat is egyre íztelenebbnek érezte, egyre jobban undorodott tőlük.

Székeléséhez is külön berendezés kellett, és minden alkalom gyötrelem volt. Bántotta a tisztátalanság, az illetlenség, a szag, és főként a tudat, hogy mindebben egy másik személynek is részt kell vennie.

Mégis, ebben a legkínosabb mozzanatban jelentkezett Ivan Iljics egyetlen vigasztalása. Ez pedig úgy történt, hogy az edényt utána mindig Geraszim hordta ki.

Geraszim, a felszolgáló inas, tiszta, makkegészséges, fiatal parasztlegény volt, aki szépen meghízott a városi koszton, örökké jókedvű, derűs volt az arca. Ivan Iljicsnek eleinte rosszul esett látni a mindig tisztán, orosz viseletbe öltözött fiatal férfit, amint ezt az utálatos munkát végzi.

Egyszer feltápászkodott az edényről, de nem volt ereje felhúzni a nadrágját; egy párnázott karosszékbe roskadt, és iszonyodva nézett le mezítelen, szörnyűségesen lefogyott combjára, melyen minden izom külön kirajzolódott.

Akkor bejött Geraszim, erős, rugalmas léptekkel vastag csizmájában, kellemes kátrányszagot és a téli friss levegő üdeségét terjesztve maga körül, tiszta kendervászon kötényben, hófehér perkálingben, melynek ujját könyökig feltűrte izmos, fiatal karján; nem nézett Ivan Iljicsre és - nyilván, nehogy megbántsa vele a beteget - visszafojtotta az arcáról sugárzó életörömöt, úgy ment oda az edényhez.

- Geraszim - szólította Ivan Iljics erőtlen hangja.

Geraszim összerezzent, megijedt, hogy valami hibát követett el, s gyors mozdulattal a beteg felé fordította üde, jóságos, nyílt, fiatal arcát, melyen épphogy pelyhedzett a szakáll.

- Tessék parancsolni!

- Neked ez bizonyosan kellemetlen. Ne haragudj. Nem bírom.

- De kéremszépen! - És Geraszim szeme megvillant, mosolyogva mutatta ki fiatal, fehér fogsorát. - Hogyne tenné meg az ember... egy betegnek.

Ügyes, erős kezével elvégezte szokott dolgát, és könnyű léptekkel kiment. Pár perc múlva éppoly könnyű léptekkel visszajött.

Ivan Iljics mozdulatlanul ült a karosszékben.

- Geraszim - szólította újra, mikor az inas helyretette a tisztára mosott edényt. - Kérlek segíts, gyere ide. - Geraszim odalépett. - Emelj föl. Egyedül nem bírom, Dmitrijt pedig elküldtem.

Geraszim odalépett; erős karjával éppoly könnyen, mint ahogyan lépett, átölelte, ügyesen, puhán fölemelte és támogatta, míg a másik kezével felhúzta a nadrágját, és vissza akarta ültetni. De Ivan Iljics megkérte, vezesse oda a kerevethez. Geraszim minden erőfeszítés nélkül, s mintha alig érintené, odavezette, majdnem vitte, a díványhoz és leültette.

- Köszönöm. Milyen ügyesen, jól csinálsz... mindent.

Geraszim megint elmosolyodott, és ki akart menni. De Ivan Iljics olyan jól érezte magát vele, hogy nem akarta elengedni maga mellől.

- Még valamit: húzd ide, kérlek, azt a széket. Nem, ezt itt, a lábam alá. Könnyebben érzem magam, ha a lábam fel van támasztva.

Geraszim odahozta a széket, leállította, úgyhogy nem is koppant, egyetlen mozdulattal pontosan a padlóig eresztve mind a négy lábát, s azután fölemelte Ivan Iljics lábát, és rátette a székre.

Ivan Iljicsnek úgy tetszett, jobban érzi magát, míg Geraszim magasra emeli a lábát.

- Jobb, ha magasan van a lábam - mondta. - Tedd alá még ezt a párnát.

Geraszim ezt is elvégezte. Újra megemelte Ivan Iljics lábát, és visszatette a párnára.

Ivan Iljics megint könnyebben érezte magát, mialatt Geraszim a lábát fogta. És mihelyt letette, úgy tetszett neki, hogy rosszabbul van.

- Mondd csak - kérdezte -, van most valami dolgod?

- Semmi, nagyságos úr, kérem - válaszolta Geraszim, aki a városi cselédektől már megtanulta, hogyan kell az urakkal beszélni.

- Mit kell még csinálnod?

- Ugyan mit kéne? Elvégeztem mindent, már csak fát kell aprítani holnapra.

- Akkor fogd így egy ideig a lábamat, jó?

- Hogyne, szívesen, miért ne. - Geraszim jó magasra emelte ura lábát, és Ivan Iljicsnek úgy tetszett, hogy ebben a helyzetben egyáltalán nem érez fájdalmat.

- És a fával mi lesz?

- Ne tessék nyugtalankodni. Arra is jut idő.

Ivan Iljics megkérte Geraszimot, üljön le és tartsa magasra a lábát; elbeszélgetett vele. És különös módon úgy érezte, jobban van, amíg Geraszim fogja a lábát.

Attól a naptól fogva néha behívta magához Geraszimot, megkérte, tegye a vállára a lábát, s eközben elbeszélgetett vele. Geraszim szívesen, könnyen, egyszerűen és jóságosan teljesítette ezeket a szolgálatokat, amivel nagyon meghatotta Ivan Iljicset. Egészség, erő, életkedv mindenki másban sértette, csak Geraszimban nem; Geraszim ereje, életkedve nem keserítette el, hanem megnyugtatta.

Gyötrelmei közül a hazugság volt a legnagyobb, az a hazugság, amelyben - ki tudja, miért - mindenki egyformán részt vett: hogy Ivan Iljics csak beteg, de nem haldoklik, csak viselkedjék nyugodtan, és kövesse az orvosok előírását, és akkor minden jól végződik. Ő pedig tudta, hogy akármit csinálnak, a vége csak egy lesz: egyre kínzóbb szenvedések, és végül a halál. És gyötörte ez a hazugság, bántotta, hogy nem hajlandók beismerni azt, amit mind tudnak, és ő maga is tud, hanem hazudnak előtte reménytelen helyzetét illetően, és azt kívánják, arra kényszerítik, hogy ő maga is részt vegyen ebben a hazugságban. Szörnyű és felháborító volt ez a hazugság, a hazugság, amelyet közvetlenül halála előtt követtek el ellene, a hazugság, amely arra volt hivatva, hogy ezt a félelmetes, ünnepélyes aktust - a halálát - leszállítsa az ő vizitjeik, függönyeik, tokhalas ebédeik színvonalára. Különös, néha, amikor az emberek így csúfot űztek belőle, egy hajszálnyira volt attól, hogy odakiáltsa nekik: ne hazudjatok tovább, ti is tudjátok, és én is tudom, hogy meghalok, legalább ne hazudjatok. De sosem volt hozzá bátorsága, hogy ezt megtegye. Halálának iszonyú, megrendítő aktusát a körülállók egytől egyig - ezt tisztán látta - úgy tekintik, mint holmi véletlen kellemetlenséget, bizonyos fokig mint illetlenséget (olyasformán viselkednek vele, mint az olyan emberrel, aki a szalonba belépve rossz szagot terjeszt maga körül), és a megrendítő, iszonyú aktusnak ezt a lefokozását annak az „illemnek” a nevében cselekszik, amelynek ő maga is hódolt egész életén keresztül. Látta, hogy senki sem sajnálja, mert senki sem akarja beleélni magát helyzetébe. Csak az egy Geraszim értette meg helyzetét, csak ő sajnálta. És ezért Ivan Iljicsnek csak Geraszim társasága esett jól. Jólesett, amikor Geraszim néha egész éjszakákon át fogta a lábát, és nem volt hajlandó elmenni lefeküdni, mondván; „Ne tessék nyugtalankodni, Ivan Iljics, majd kialszom magam”; vagy amikor hirtelen tegeződésbe csapva át, hozzátette: „Még ha nem volnál beteg, akkor is szívesen megtenném a kedvedért!” Csak az egy Geraszim nem hazudott, egész viselkedésén látszott, hogy tisztában van a helyzettel és nem látja szükségesnek, hogy ezt eltitkolja, hanem egyszerűen sajnálja a szegény legyengült, beteg urat. Egyszer kereken ki is mondta, amikor Ivan Iljics aludni küldte:

- Mind meghalunk egyszer. Mért ne igyekeznék? - mondotta, s ezzel azt akarta kifejezni, hogy azért nem bánja a sok fáradságot, mert egy haldoklóért fáradozik, s azt reméli, hogy annak idején majd lesz, aki őérette is fáradozzék.

Ezen a hazugságon kívül vagy ennek következtében, Ivan Iljicset az bántotta a legjobban, hogy senki sem sajnálta úgy, mint ahogy szerette volna, ha sajnálják. Voltak percei, hosszas

szenvedések után, amikor azt kívánta a legjobban - bármennyire szégyellte is önmagának megvallani - hogy úgy sajnálja valaki, mint egy nagy gyermeket. Azt kívánta, hogy cirógassák, csókolgassák, könnyeket hullassanak fölötte, mint ahogyan gyermekeket becéznek, vigasztalnak. Tudta, hogy tekintélyes bíró, hogy a szakálla őszbevegyült, és ezért mindez lehetetlen; de mégis kívánta. Geraszimmel való kapcsolatában volt valami ehhez hasonló, és ezért ez a kapcsolat megvigasztalta. Ivan Iljics sírni szeretne, azt szeretné, ha becézgetnék, és vele sírnának, és akkor eljön hozzá egy kollégája, mondjuk, Sebek bíró, és Ivan Iljics ahelyett, hogy sírna és gyengédséget keresne, szigorú, mélyértelmű, komoly képet vág, és tehetetlenségében egy semmiségi határozat jelentőségéről értekezik, és makacsul hajtogatja igazát. Ez a hazugság körülötte és benne minden egyébnél jobban megmérgezte Ivan Iljics utolsó napjait.

8

Reggel volt. Csak abban nyilvánult a reggel, hogy Geraszim elment, s helyette bejött Pjotr, a lakáj, eloltotta a gyertyát, félrehúzta az egyik ablakfüggönyt, és halkan takarítani kezdett. Reggel van-e vagy este, péntek vagy vasárnap, mindegy volt, egyre ment - mindig ugyanaz a sajgó, kínzó, pillanatra sem szűnő fájdalom; a reménytelenül távozó, de még nem teljesen megszűnt élet tudata; a félelmes, gyűlöletes halál közeledte - a halálé, amely az egyetlen valóság; és mindig ugyanaz a hazugság. Mit számítanak itt napok, hetek, napszakok?

- Nem tetszik teázni?

„Szerinte az a rend, hogy az uraság reggel teát igyék” - gondolta Ivan Iljics, de csak ennyit felelt:

- Nem.

- Nem tetszik a díványra feküdni?

„Rendbe akarja tenni a szobát, és én útban vagyok, piszok vagyok, rendetlenség” - gondolta, de megint csak ezt válaszolta:

- Nem, hagyj békén.

Pjotr tovább matatott. Ivan Iljics kinyújtotta a kezét. Pjotr szolgálatkészen odalépett hozzá.

- Mi tetszik?

- Az órát kérem.

Pjotr fogta az órát, amely ott feküdt mellette, és odaadta.

- Fél kilenc. Fölkeltek odaát?

- Nem, kérem. Vaszilij Ivanovics (ez a fia volt) elment a gimnáziumba, Praszkovja Fjodorovna pedig meghagyta, hogy keltsük föl, ha kívánni tetszik. Szóljak neki?

- Nem, nem kell. - „Ne próbáljak mégis teázni?” - gondolta magában, és így szólt: - Teát... azt hozhatsz.

Pjotr az ajtó felé indult. Ivan Iljics megrémült a gondolatra, hogy egyedül marad. „Mivel tarthatnám vissza? Igen, az orvosság.” - Pjotr, add ide az orvosságomat. - „Miért ne, hátha mégis segít valamit az az orvosság.” Fogta a kanalat, lenyelte. „Nem, nem segít. Mindez csalás, marhaság” - állapította meg, mihelyt nyelvén érezte a jól ismert émelyítő, reménytelen ízt. „Nem, már nem hiszek semmiben. De a fájdalom, mire való ez a fájdalom, legalább egy percre szűnnék...” És felnyögött. Pjotr visszajött. - Nem, nem, eredj, hozz teát.

Pjotr kiment. Ivan Iljics magára maradt és felnyögött, nem is annyira fájdalmában, bármilyen szörnyű volt is a fájdalom, hanem inkább kétségbeesésében. „Mindig ugyanaz, ugyanaz, mindig ezek a végtelen nappalok és éjszakák. Legalább jönne gyorsabban. Mi jönne gyorsabban? A halál, a sötétség. Nem, nem, minden jobb a halálnál!”

Amikor Pjotr visszajött, tálcán hozva a teát, Ivan Iljics sokáig értetlenül meredt rá, fogalma sem volt róla, hogy kicsoda és miért jött.

Pillantása zavarba hozta Pjotrt, s mikor Pjotr zavarba jött, Ivan Iljics magához tért.

- Igen, igen, a tea... - motyogta. - Jól van, tedd csak le. És segíts megmosakodni, adj rám tiszta inget.

És Ivan Iljics nekifog a mosakodásnak. Hosszasan, közben meg-megpihenve mossa arcát, kezét, fogát, azután megfésülködik, és megnézi magát a tükörben. Megijedt: különösen az volt ijesztő, ahogy a haja laposan, élettelenül simul sápadt homlokához.

Amikor Pjotr ráadta a tiszta inget, tudta, hogy még jobban megijed, ha végignéz a saját testén; tehát nem nézett végig magán. De ezzel aztán mindennek végére ért. Felvette házikötösét, térdére terítette a plédet, és leült a karosszékbe teázni. Egy pillanatig felüdülve érezte magát, de mihelyt inni kezdte a teát, megint ugyanaz az íz, ugyanaz a fájdalom. Erőlködve megitta s azután lefeküdt a díványra, kinyújtotta a lábát, és elbocsátotta Pjotrt.

Mindig ugyanaz. Hol reménység cseppje csillan, hol a kétségbeesés tengere dühöng, és mindig a fájdalom, a fájdalom, és mindig kétségbeesés, mindig ugyanaz. Egyedül maradni rettenetes, hívni szeretne valakit, de előre tudja, hogy mással még rosszabb. „Kapnék legalább morfiumot, hogy elkábuljak. Megmondom neki, az orvosnak, hogy találjon ki még valamit. Ez így nem mehet, nem mehet tovább.”

Egy óra, két óra telik el így. Akkor csengetnek az előszobaajtón. Alighanem az orvos. Igen, ő az, az orvos, frissen, fürgén, hájasan, jókedvűen, azzal az arckifejezéssel, amelyik mintha azt mondaná: ejnye, úgy látszik, valamitől meg tetszett ijedni egy kicsikét, no de sebaj, majd mi mindent rendbehozunk... Az orvos tudja, hogy ez az arckifejezés itt nem helyén való, de egyszer s mindenkorra fölvette, és most már nem tudja levetni, mint aki már kora reggel frakkot öltött, és látogatási körútra indult.

Vidáman, bátorítón dörzsölgeti kezét.

- Jégcsap a kezem. Jó hideg van odakinn. Várjon, amíg megmelegszem - mondja olyanformán, mintha csak azt kellene kivárni, amíg ő megmelegszik, és ha a keze fölmelegedett, akkor mindent rendbehoz.

- Nos, hogy-mint vagyunk?

Ivan Iljics érzi, hogy az orvos azt akarta mondani: „Hogymint vagyogatunk”, de mégiscsak érzi, hogy így nem illik beszélni, és azért ezt kérdi: - Hogy töltötte az éjszakát?

Ivan Iljics ránéz az orvosra, és a szemében ez a kérdés van: „Hát sose hagyod abba a hazugságot? Nem szégyelled magad?” De az orvos nem akarja megérteni a kérdést.

És Ivan Iljics azt mondja:

- Szörnyű rosszul vagyok. A fájdalom nem szűnik, nem enyhül. Adjon valamit!

- Ejnye, maguk, betegek mind egyformák! No, most már megmelegedtem, még a gondos Praszkovja Fjodorovnának sem lehetne kifogása a kezem hőmérséklete ellen. Tehát: jó reggelt! - És az orvos kezet fog Ivan Iljiccsel.

Enyelgő modorát félretéve, most komolyan vizsgálja a beteget, érverését, hőmérsékletét, azután meghallgatja, kopogtatja.

Ivan Iljics világosan látja, pontosan tudja, hogy mindez badarság és puszta ámítás, de mikor az orvos letérdelve fölébe hajlik, s fülét hol feljebb, hol lejjebb szorítja testéhez, és fontoskodó arccal mindenféle tornamutatványt végez fölötte, akkor Ivan Iljics éppen úgy aláveti magát ennek, mint ahogy azelőtt a bíróságon alávetette magát az ügyvédek beszédeinek, és végighallgatta őket, noha tudta, hogy mind hazudnak, s azt is tudta, hogy miért hazudnak.

Az orvos a dívány előtt térdelve még mindig kopogtatott, amikor az ajtóban Praszkovja Fjodorovna selyemruhájának suhogása hallatszott. Szidta Pjotrt, amiért nem jelentette idejében az orvos érkezését.

Bejött, megcsókolta férjét, és nyomban bizonygatni kezdte, hogy ő már régen fölkelt, csak félreértés okozta, hogy nem volt jelen, amikor a doktor jött.

Ivan Iljics ránéz, végigméri, és rossz néven veszi karja, nyaka húsos fehérségét, haja fényét, életkedvvel teli szeme csillogását. Szíve, lelke mélyéből gyűlöli őt. Ajkának érintése újabb szenvedés, elönti a gyűlölet.

Praszkovja Fjodorovna álláspontja férje betegségével szemben nem változott. Mint ahogy az orvos kidolgozott magának egy bizonyos magatartást betegeivel szemben, amelyen már nem képes változtatni, éppen úgy Praszkovja Fjodorovna is kidolgozott magának egy bizonyos álláspontot - azt, hogy Ivan Iljics elmulaszt valamit, amit egészsége érdekében meg kellene tennie, tehát voltaképpen az ő hibája az egész, és ő, mint szerető feleség, szemére veti ezt a mulasztását. És ezen az álláspontján már nem tud változtatni.

- De kérem, nem fogad szót! Nem veszi be idején az orvosságát. És ami a legnagyobb baj: olyan helyzetben fekszik, ami bizonyára árt neki, magasra teszi a lábát.

És elmondta, hogy Geraszimnak a tisztje, hogy órák hosszat emelje Ivan Iljics lábát.

Az orvos elmosolyodott, gyengéden, elnézőn: „Mit csináljunk, ezek a betegek néha ilyen szamárságokat eszelnek ki; de meg kell nekik bocsátani."

Amikor a vizsgálat véget ért, az orvos órájára nézett, és akkor Praszkovja Fjodorovna közölte Ivan Iljiccsel, hogy mondjon amit akar, de ő elhívott egy híres orvost, most konzíliumot fog tartani Mihail Danyiloviccsal (így hívták a háziorvost).

- Ne ellenkezz, kérlek szépen. Ezt is csak a magam kedvéért csinálom - mondta gúnyosan, ezzel is éreztetvén, hogy mindent férjéért csinál, és ezt csak azért mondja, hogy Ivan Iljicsnek ne legyen joga tiltakozni, Ivan Iljics hallgatott, elkomorult. Érezte, hogy a hazugság, amely körülveszi, egyre bonyolultabbá válik, már olyan bonyolult, hogy az ember jóformán el sem igazodik benne.

Praszkovja Fjodorovna mindazt, amit férje betegségével kapcsolatban tett, csakis önmagáért tette, de neki mindig úgy mondta, hogy magáért teszi azt, amit csakugyan önmagáért tett, mint hogyha ez a legnagyobb képtelenség volna - olyan képtelenség, hogy csak fordítva lehet értelmezni.

Fél tizenkettőkor csakugyan megjött a híres orvos. Megint megvizsgálták, és aztán nagyképű megbeszélést folytattak előtte meg a szomszéd szobában a veséről meg a vakbélről, kérdések, feleletek hangzottak el olyan fontoskodva, hogy élet és halál reális kérdése helyett - mert Ivan Iljics előtt most már csak ez az egy kérdés lebegett - megint csak a vese meg a vakbél kérdése lépett előtérbe; ezek a szervek valamit nem úgy csináltak, ahogy kötelességük lett volna, de

most majd Mihail Danyilovics meg a híres orvos koncentrált támadást intéznek ellenük, és rákényszerítik őket a helyes működésre.

A híres orvos komoly, de nem lemondó arccal búcsúzott. És Ivan Iljics bátortalan kérdésére, amelyet félelemtől és reménységtől csillogó szemmel tett fel, hogy van-e kilátás a gyógyulásra, azt válaszolta, hogy nem kezeskedhet semmiért sem, de a lehetőség fennáll. Ivan Iljics bizakodó pillantása, mely az orvost az ajtóig követte, olyan szánalmas volt, hogy Praszkovja Fjodorovna sírva fakadt láttára, amikor kiment a másik szobába, hogy átnyújtsa a híres orvosnak a látogatás honoráriumát.

Az orvos bátorítása nyomán támadt emelkedett lelkiállapot nem tartott sokáig. Megint ugyanaz a szoba, ugyanazok a képek a falon, ugyanazok a függönyök, tapéták, orvosságos üvegcsék és mindig ugyanaz a fájó, szenvedő test. Ivan Iljics nyögött; injekciót adtak neki, elkábult.

Amikor magához tért, már esteledett; behozták az ebédet. Nagy nehezen legyűrt egy csésze húslevest; és azután megint ugyanaz, és megint a leszálló éjszaka.

Ebéd után, hét óra tájt, bejött hozzá Praszkovja Fjodorovna, estélyi ruhában, kiöltözve, befűzve, dagadó, kövér keblekkel, arcán púder nyomai. Már délelőtt emlékeztette rá férjét, hogy színházba mennek. Sarah Bernhardt vendégszerepelt a városban, páholyt béreltek, maga Ivan Iljics ragaszkodott hozzá, hogy elmenjenek. Most azonban megfeledkezett erről, sértette Praszkovja Fjodorovna cifra öltözéke. Sértődöttségét azonban eltitkolta, amikor eszébe jutott, hogy csakugyan ő maga ragaszkodott hozzá, hogy páholyt vegyenek, és elmenjenek a színházba, mert a gyermekekre nagy nevelő hatással lehet ez az esztétikai élvezet.

Praszkovja Fjodorovna elégedetten lépett be, de elégedettségébe látszólag némi bűntudat vegyült. Leült, egészségi állapota felől érdeklődött, de Ivan Iljics látta, csak azért kérdi, hogy megkérdezze, nem azért, hogy megtudja a választ, hiszen úgyis tudja, hogy nincs mit megtudnia... Aztán nyomban arról kezdett beszélni, amit tulajdonképpen mondani akart: hogy ő a világ minden kincséért sem menne el a színházba, de hát a páholy megvan, Hélène, meg a lányuk és Petriscsev (a vizsgálóbíró, lányuk jövendőbelije) elmennek, nem engedheti el őket felügyelet nélkül. Pedig mennyivel szívesebben üldögélne vele egész este. Csak aztán jól vigyázzon, távollétében is tartsa meg pontosan az orvos előírásait.

- Igen, és Fjodor Petrovics (a jövendőbeli) is szeretne bejönni egy percre. Szabad? Meg Liza is.

- Jöjjenek be.

Bejött a lánya, kivágott ruhában, lemeztelenítve fiatal testét - a testet, amely Ivan Iljicsnek annyi szenvedést okoz. Ő pedig mutogatja. Erős volt, egészséges, szembeötlően szerelmes, és nyilván haragudott betegségre, szenvedésre és halálra, mert megzavarják boldogságát.

Bejött Fjodor Petrovics is frakkban, *à la Capoul* bodorított hajjal, hosszú, eres nyaka köré szorosan feküdt a hófehér keménygallér, fehér ingmelle óriási nagynak tűnt fel, szűk fekete nadrágja kifeszült erős combján, fél kezén fehér glaszékesztyű, a másikban klakk.

Mögöttük észrevétlenül beosont a kis gimnazista is, szegényke, újdonatúj mundérban, kesztyűsen, szeme alatt ijesztő kék karikák, melyeknek okával Ivan Iljics nagyon is tisztában volt.

Mindig sajnálta a fiát. Riadt, részvevő pillantása is félelmetes volt. Ivan Iljicsnek úgy tetszett, Geraszimon kívül csak Vaszja érti és sajnálja.

Mind leültek, megint a hogyléte felől érdeklődtek.

Azután elhallgattak.

Liza a látcsövet kérte anyjától. Vita támadt közöttük, hogy ki hová tette. Nagyon kellemetlen volt.

Fjodor Petrovics megkérdezte Ivan Iljicset, látta-e már Sarah Bernhardtot. Ivan Iljics előbb nem értette a kérdést, azután azt felelte:

- Nem láttam; hát ön?

- Én láttam; „Adrienne Lecouvreur”-ben.

Praszkovja Fjodorovna azt mondta, hogy abban a legjobb. Liza ellentmondott. Azután beszélgetés szövődött Sarah Bernhardt játékának finomságáról és életszerűségéről - ugyanaz a beszélgetés, amelyet ilyenkor mindig mindenki lefolytatott.

A beszélgetés kellős közepén Fjodor Petrovics ránézett Ivan Iljicsre és elhallgatott. A többiek is ránéztek és elhallgattak. Ivan Iljics csillogó szemekkel meredt maga elé, láthatóan dühöngött valamennyiükre. Valamiképp helyre kellett hozni, jóvá kellett tenni, de hogyan? Lehetetlenség volt. Valamiképp meg kellett törni a hallgatást. De senki sem szánta rá magát, mind megrémültek, hogy most mindjárt romba dől az illedelmes hazugság, és mindenki előtt nyilvánvalóvá lesz az, ami van. Liza szánta el magát elsőnek. Ő törte meg a hallgatást. El akarta titkolni azt, amit mindannyian éreztek, de elszólta magát.

- Ellenben, *ha mégis megyünk*, akkor legfőbb ideje - mondta, s órájára nézett, apja ajándékára; alig észrevehetőn rámosolygott a fiatalemberre - mosolya sokatmondó volt, de hogy mit mondott, azt csak ők ketten értették - s azzal felállt, ruháját suhogtatva.

Mind felálltak, elköszöntek és elmentek a színházba.

Amikor kimentek a szobából, Ivan Iljics egy pillanatig úgy érezte, megkönnyebbült: nincs már ott a hazugság - kiment velük együtt -, csak a fájdalom maradt. Mindig ugyanaz a fájdalom, mindig ugyanaz a félelem - és így sose könnyebb, sose nehezebb. Minden egyre rosszabb.

És megint perc perc után, óra óra után telt, mindig ugyanaz, és még mindig nem a vég, és egyre félelmetesebb az elkerülhetetlen vég.

- Igen, küldd be Geraszimot - felelte Pjotr kérdésére.

9

Késő éjszaka megjött a felesége. Lábujjhegyen lépett be, de Ivan Iljics meghallotta, kinyitotta a szemét, és gyorsan becsukta megint. Praszkovja Fjodorovna aludni küldte Geraszimot, hogy majd ő virraszt helyette. Ivan Iljics kinyitotta a szemét, és azt mondta:

- Nem, menj aludni.

- Nagyon szenvedsz?

- Mindegy.

- Végy ópiumot.

Erre hajlandó volt; megitta. Praszkovja Fjodorovna kiment.

Hajnali három óráig gyötrelmes kábulatban feküdt. Úgy rémlett, szörnyű fájdalmak közepette gyömöszölik befele egy szűk, mély, fekete zsákba, egyre mélyebben gyömöszölik, és nem tudják egészen bedugni. És ez a folyamat rettenetes szenvedésekkel jár. És ő fél, és be akar

zuhanni a zsákba, vergődik és segít. És egyszer csak elszakad a zsák, ő lezuhan és fölébred. Geraszim éppen úgy ül az ágy végében és szundikál, nyugodtan, türelmesen. Ő pedig fekszik az ágyban, harisnyás lába csont és bőr, Geraszim vállán nyugszik, ugyanaz az ernyős gyertya, ugyanaz a szüntelen fájdalom.

- Menj ki, Geraszim - suttogta.

- Nem vagyok fáradt, ittmaradok.

- Nem, nem, eredj.

Levette a lábát Geraszim válláról, oldalt fordult, ráfeküdt a saját kezére, és rettenetesen megsajnálta önmagát. Csak addig várt, amíg Geraszim kiment a másik szobába, akkor már nem fékezte magát, és sírni kezdett, mint a gyermek. Siratta tehetetlenségét, szörnyű magányát, az emberek kegyetlenségét, Isten kegyetlenségét, Isten nemlétét.

„Miért tetted ezt velem? Miért juttattál idáig? Miért, miért kínzol ilyen rettenetesen?"

Nem várt választ és siratta, hogy nincs és nem lehet válasz. A fájdalom fokozódott, de nem moccant, nem hívta Geraszimot. Azt mondta magának: „Még, még, kínozz csak, kínozz! De miért? Mit tettem ellened, miért?"

Azután elcsöndesedett, már nem sírt, jóformán nem is lélegzett, csupa figyelem lett: mintha egy hangra fülelne, nem olyanra, amely fennszóval beszél, hanem a lélek hangjára, a benne mozduló gondolatok hangjára.

- Mit kívánsz? - Ez volt az első világos, szavakkal is kifejezhető fogalom, amelyet meghallott.
- Mit kívánsz? Mit kívánsz? - ismételte magában. - Mit? Hogy ne szenvedjek. Éljek - felelte.

És megint odaadóan figyelt, olyan megfeszítetten, hogy még a fájdalom sem vonta el.

- Élni? Hogy akarsz élni? - kérdezte a lélek hangja.

- Élni, úgy, ahogy azelőtt éltem: szépen, kellemesen.

- Hogy éltél azelőtt, szépen és kellemesen? - kérdezte a hang. És Ivan Iljics fölelevenítette képzeletében kellemes életének legjobb perceit. De milyen furcsa! A kellemes élet e legszebb percei most egészen más színben tűntek fel, mint annak idején. Minden más volt, kivéve gyermekkorának első emlékeit. Ott, a gyermekkorban, volt igazi öröm, amivel ha visszatér, lehetett volna élni. De az az ember, aki ezt az örömöt átélte, már nem volt sehol: olyan volt, mintha valaki másra emlékeznék vissza.

Mihelyt megkezdődött az, aminek eredménye a mai Ivan Iljics volt, az akkor örömnek tetsző emlékek most a szeme láttára olvadtak semmivé, zsugorodtak jelentéktelen, sőt akárhányszor ocsmány mozzanatokká.

És minél jobban távolodott a gyermekkortól, minél jobban közeledett a jelenhez, annál jelentéktelenebbek, annál kétségesebbek lettek az örömök. Már a jogtudományi iskolában kezdődött. Ott volt még egy és más, ami igazán kellemes volt: jókedv, barátság, reménységek. De a felsőbb osztályokban már egyre ritkultak a jó percek. Később, amikor első helyén szolgált a kormányzó mellett, megint felbukkantak jó mozzanatok: ezek az emlékek a szerelemmel voltak kapcsolatosak. Azután minden összezavarodott, egyre csökkent a jó. És azután még kevesebb, egyre kevesebb; minél tovább haladt előre életében, annál kevesebb.

A házasság... olyan véletlenül jött létre; és a csalódás, a felesége szájának a szaga, és az érzékiség, a tettetés! És az az élettelen hivatal, az anyagi gondok, és így telt egy év, kettő, tíz, húsz - mindig ugyanaz. És minél tovább haladt, annál halottabb lett minden. Mintha állandóan lefelé haladtam volna a lejtőn, miközben azt képzeltem, hogy felfelé kapaszkodom. Igen, így

volt. A közvéleményben felfelé haladtam, és ugyanolyan arányban fogyott alólam az élet... Most pedig vége, halj meg!

Hát akkor minek? Miért? Nem lehet. Nem lehet, hogy ilyen értelmetlen, ilyen ocsmány legyen az élet! És ha csakugyan ilyen ocsmány és ilyen értelmetlen, akkor minek meghalni, méghozzá szenvedések közepette meghalni? Valami nincsen rendjén.

„Talán nem úgy éltem, ahogy kellett volna - hasított elméjébe a sejtelem. - De hogyan lehetséges ez, amikor mindent úgy csináltam, ahogyan kell?" - mondta azután önmagának, s ezzel elvetette - mint képtelen és lehetetlen gondolatot -, az élet rejtélyének ezt az egyedüli megoldását.

„Mit kívánsz most? Élni? Élni - hogyan? Mint ahogy a hivatalodban éltél, amikor a teremszolga kihirdeti: bíróság! A bíróság, itt a bíróság - ismételgette magában. - Ez az igazi bíróság! De hiszen én nem vagyok bűnös! - kiáltotta felháborodva. - Miért?" Abbahagyta a sírást, arccal a falnak fordult, és mindegyre csak az a kérdés járt az eszében: miért, mire való ez az iszonyat?

De akármennyit gondolkozott, nem talált rá választ. És ha eszébe ötlött - mint ahogy gyakorta eszébe ötlött - a gondolat, hogy mindennek az az oka, hogy nem úgy élt, mint ahogy kellett volna, nyomban felidézte minden tekintetben korrekt életét, és elhessegette a képtelen gondolatot.

10

Eltelt újabb két hét.

Ivan Iljics már nem kelt föl a díványról.

A díványon feküdt, mert nem akart ágyban feküdni. Majdnem állandóan arccal a falnak fordulva feküdt, és magányosan szenvedte végig a nem szűnő és meg nem oldódó szenvedéseket, magányosan gondolta végig ugyanazokat a meg nem oldódó gondolatokat. Mi ez? Igazán a halál? És a belső hang azt válaszolta: igen, a halál. Minek a szenvedés? És a hang így felelt: csak úgy, semmiért. És ezen felül, ezen túl nem volt semmi.

Betegsége kezdete óta, attól fogva, hogy először ment orvoshoz, Ivan Iljics élete két ellentétes hangulatú részre oszlott, amelyek egymást váltogatták. Az egyik a kétségbeesés volt, a felfoghatatlan és iszonyú halál várása, a másik pedig a reménykedés, és teste működésének érdeklődő megfigyelése. Hol a vese vagy a vakbél lebegett szeme előtt, valamilyen belső szerv, amely ideig-óráig megtagadja kötelességei teljesítését, hol meg az érthetetlen, szörnyűséges halál, amelytől nem menekülhet.

Ez a kétféle hangulat betegsége kezdete óta váltogatta egymást; de minél tovább haladt a betegség, annál kétségesebbé és távolibbá lett a vese elképzelése, annál reálisabb a közelgő halál képe.

Ha csak eszébe jutott, hogy mi volt ő három hónappal azelőtt és mi most; ha eszébe jutott, hogy milyen feltartóztathatatlanul haladt lefelé a lejtőn, akkor máris összeomlott a reménykedésnek még a lehetősége is.

Magányának utolsó idejében, ebben a szörnyű magányban, amelyben arccal a pamlag hátának fordulva feküdt, elhagyatottan a népes város közepette, nagyszámú ismerősének és családjának közepette - ebben az iszonyú magányban, amelynél teljesebb magárahagyatottság nem volt képzelhető sem a földön, sem a tenger fenekén, mondom, iszonyatos magányának utolsó

idejében Ivan Iljics már csak a múltban élt. Egymás után idézte fel múltjának képeit. Mindig a közelmúlttal kezdődött, és úgy haladt a legtávolabbi emlékek, a gyermekkor felé, és ott megállapodott. Ha a főtt aszalt szilvára gondolt, amellyel aznap kínálgatták, akkor erről feltétlenül eszébe jutott aráncos, nyers francia aszalt szilva, amelyet gyermekkorában evett, jellegzetes íze és az, hogy milyen bőségesen csordult a nyála, amikor eljutott a maghoz; és ezzel az ízemlékkel együtt egész sora támadt fel az emlékeknek abból az időből: a dadus, a fivérei, a játékai. „Nem szabad erre gondolnom... nagyon fáj" - mondta magának Ivan Iljics, és visszakényszerítette magát a jelenbe. Ott egy gomb a pamlag párnázott hátán, és a szattyánbőr ráncai. „A szattyán drága és nem tartós; vitánk volt miatta a feleségemmel. De volt egyszer egy másik szattyánbőr, meg egy másik veszekedés, amikor elszakítottuk apánk aktatáskáját, és megbüntettek, és édesanya hozott süteményt." Ezzel megint visszaszökött a gyermekkorba, és megint nagyon fájt, megint igyekezett elkergetni az emlékeket és másra gondolni.

És az emlékeknek ezzel a menetével párhuzamosan egy másik emléksor is ment végbe a lelkében: az emlékezés arra, hogy hogyan erősödött, fejlődött a betegsége. Itt is ugyanaz volt az eredmény: minél messzebb nyúlt vissza a múltba, annál több volt az élet. Több volt a jó az életben, és több volt maga az élet. A kettő eggyéolvadt. „Ahogy a szenvedés egyre rosszabbodik, úgy rosszabbodott az egész élet" - gondolta. Egyetlen fénylő pont valahol messze a múltban, az élet kezdetén, és azután minden egyre feketébb, feketébb, egyre gyorsabb, gyorsabb a hanyatlás. „A halál távolságának négyzetével fordítottan arányos" - gondolta magában. És a lehulló, egyre növekvő sebességgel hulló kőnek ez a képe erősen befészkelte magát a lelkébe. Az élet, egyre növekvő szenvedések sora, egyre gyorsulón repül a vég felé, a legszörnyűbb szenvedés felé. „Repülök..." Megrezzent, fészkelődött, megpróbált ellenállni, de már tudta, hogy ellenszegülni nem lehet, és a nézéstől fáradt, de a nézést abbahagyni nem tudó szemekkel meredt a pamlag hátára és várt - várta a szörnyű esést, a megrázkódtatást és a pusztulást. „Ellenszegülni nem lehet - gondolta. - De legalább megérteném, hogy mire való? De megérteni sem lehet. Meg lehetne magyarázni, ha azt mondanám, hogy nem úgy éltem, ahogy kellett. De ezt lehetetlenség elismerni!" Így okoskodott, felidézvén magában egész életének törvényes, helyes és ildomos mivoltát. „Nem, erről szó sem lehet - hangoztatta önmagának, és a száját mosolyra húzta, mintha valaki láthatná mosolyát, s mintha ez a mosoly valakit félrevezethetne. - Nincs magyarázat. Szenvedés, halál... Miért?"

11

Így telt el két hét. Ez alatt az idő alatt örvendetes esemény következett be, amelyet Ivan Iljics meg a felesége nagyon kívántak: Petriscsev hivatalosan megkérte leányuk kezét. Este történt. Másnap reggel Praszkovja Fjodorovna bement férjéhez, s azon gondolkodott, miképpen közölje vele Fjodor Petrovics elhatározását; de Ivan Iljics állapota történetesen épp azon az éjszakán erősen rosszabbra fordult. Praszkovja Fjodorovna most is a megszokott pamlagon találta, de változott helyzetben. Hanyatt feküdt, nyögött, és kimeredő szemmel bámult maga elé.

Praszkovja Fjodorovna a gyógyszerekről kezdett beszélni. Ivan Iljics ráemelte a tekintetét. Praszkovja Fjodorovna nem fejezte be az elkezdett mondatot: férje szemében olyan gyűlölet, ellene irányuló gyűlölet fejeződött ki.

- Az isten szerelméért, hagyj nyugodtan meghalni - mondta.

Praszkovja Fjodorovna ki akart menni, de abban a pillanatban belépett Liza, és odament apjához, hogy üdvözölje. Ivan Iljics éppen úgy nézett lányára is, mint feleségére, s amikor egész-

sége felől kérdezősködött, szárazon csak annyit felelt, hogy hamarosan megszabadítja mindannyiukat terhes jelenlététől. Mind a ketten elhallgattak, még egy ideig ott üldögéltek, s azután kimentek.

- Mit vétettünk ellene? - kérdezte Liza az édesanyjától. - Mintha a mi hibánk lenne! Én nagyon sajnálom a papát, de miért kínoz bennünket?

A szokott időben eljött az orvos, Ivan Iljics igennel, nemmel felelgetett neki, le nem vette róla dühödt tekintetét, és a végén azt mondta:

- Úgyis tudja, hogy nem tud segíteni, hagyjon békén.

- A szenvedést legalább tudjuk enyhíteni - mondta az orvos.

- Nem, azt sem tudják; hagyjanak békén.

Az orvos átment a szalonba és közölte Praszkovja Fjodorovnával, hogy a beteg nagyon rossz állapotban van, az egyetlen, ami még valamit használ: az ópium, hogy enyhítsék szenvedéseit, amelyek kétségtelenül szörnyűségesek.

Az orvos úgy értette, hogy fizikai szenvedései szörnyűek, és ez igaz volt, de még fizikai szenvedéseinél is elviselhetetlenebb volt erkölcsi szenvedése, és ez volt a legnagyobb gyötrelem.

Erkölcsi szenvedése pedig onnan eredt, hogy aznap éjjel, ahogy ránézett Geraszim álmos, jóindulatú, széles arcára, hirtelen eszébe jutott: és hátha az egész életem, tudatos életem csakugyan nem az volt, aminek lennie kellett volna?

Beléhasított a felismerés, hogy talán mégis igaz az, amit addig teljességgel lehetetlennek érzett: hogy nem úgy élt, ahogy kellett. Eszébe jutott: hátha az az ellenkezés, ami néha feltámadt benne azellen, amit a legmagasabb állású személyiségek helyesnek tartanak, az az aligalig moccanó lázongás, amelyet nyomban elfojtott magában - hátha az volt az igazi, és mind a többi nem az volt, aminek lennie kellett volna! Hivatali működése, egész életberendezése, családja, társadalmi és szolgálati érdekei - mindez talán nem az volt, ami kellett volna. Megpróbálta önmaga előtt védelmébe venni mindezt. De egyszerre rádöbbent mindannak értéktelenségére, amit védelmez. És nem volt már mit védelmezni.

„De ha ez így van - gondolta -, ha abban a tudatban kell elmennem a földről, hogy elherdáltam mindent, ami rám bízatott, és már nincs időm helyrehozni, akkor mi legyen?” Hanyatt fordult, és egészen új szemszögből kezdte vizsgálni életét. Amikor reggel meglátta az inast, azután a feleségét, aztán a lányát, aztán az orvost, minden szavuk, minden mozdulatuk megerősítette számára a szörnyű igazságot, amely aznap éjszaka feltárult előtte. Önmagát látta bennük, mindazt, amiért élt, és világosan látta, hogy mindez nem az volt, ami kellett volna, mindez óriási, iszonyú csalás volt, amely elfödte az életet meg a halált. Nyögött, hánykolódott, ruháját tépdeste; úgy érezte, fojtogatja és szorítja a ruha. És gyűlölte emiatt valamennyiüket.

Nagy dózis ópiumot adtak neki, kábulatba merült; de délután elölről kezdődött az egész. Mindenkit elkergetett maga mellől, és nyugtalanul hánykolódott ide-oda.

A felesége bement, és így szólt hozzá:

- Jean, kedvesem, tedd meg a kedvemért („a kedvemért?”). Ártani nem árthat, de gyakran használ. Hiszen nincs abban semmi. Egészségesek is gyakran...

Ivan Iljics tágra nyitotta a szemét.

- Mit? Hogy megáldozzak? Minek? Nem kell! Egyébként... nem bánom...

Praszkovja Fjodorovna sírva fakadt.

- Igen, drágám? Elhívom a mi papunkat, olyan kedves!

- Jó, jó, nagyszerű.

Amikor eljött a pap és meggyóntatta, Ivan Iljics meglágyult, úgy érezte, hogy kételyei valamelyest enyhültek, s ennek következtében szenvedései is, és egy percre felcsillant újra a remény. Megint a vakbélre gondolt és a gyógyulás lehetőségére. Könnyes volt a szeme, amikor megáldozott.

Amikor áldozás után lefektették, pillanatnyi könnyebbséget érzett, újra reménykedett az életben. Eszébe jutott a műtét, amelyet ajánlottak. „Élni, élni akarok" - gondolta magában. Felesége bejött, hogy üdvözölje, a szokásos szavakat mondta és hozzátette:

- Ugye, jobban vagy?

Ivan Iljics nem nézett rá, úgy mondta: igen, jobban van.

Ruhája, alakja, arca kifejezése, hangjának csengése - minden egyet mondott Ivan Iljicsnek: „Nem az, ami kellett volna. Minden, amiben éltél és élsz: hazugság volt, csalás, amely eltakarta előled az életet és a halált." És mihelyt ezt végiggondolta, feltámadt benne a gyűlölet, a gyűlölettel együtt a tűrhetetlen fizikai szenvedés és a szenvedéssel együtt az elkerülhetetlen, közeli vég tudata. Valami új ment végbe a testében: a lélegzete zihált, akadozott, elfúlt.

Arcának kifejezése, amikor azt mondta, hogy jobban van, félelmetes volt. Miután kimondta, felesége arcába nézett, azután gyengeségéhez képest szokatlanul gyorsan hasra fordult és felordított:

- Menjetek, menjetek, hagyjatok magamra!

12

Attól a perctől fogva kezdődött az a három napig tartó üvöltés, amely olyan szörnyű volt, hogy két zárt ajtó mögött sem lehetett borzadás nélkül hallgatni. Abban a percben, amikor feleségének válaszolt, rádöbbent, hogy elveszett, nincs visszaút, eljött a vég, a visszavonhatatlan vég, és kétsége nem oldódott meg, megmaradt kétségnek.

- Ó! Ó! Ó! - üvöltötte váltakozó hangmagasságban. Úgy kezdte, hogy azt ordította: „Nem akarok!" - és azután úgy üvöltött tovább az „ó" betűn.

Ebben a három napban, amelyben számára már megszűnt az idő, abban a fekete zsákban kapálódzott, amelybe egy láthatatlan, legyőzhetetlen erő gyömöszölte. Úgy vergődött, mint ahogy a hóhér kezében vergődik a halálraítélt, tudva, hogy nem menekülhet; és minden percben érezte, hogy minden erőfeszítése ellenére egyre közelebb kerül ahhoz, amitől iszonyodik. Érezte, hogy gyötrelme kettős: abban áll, hogy egyre mélyebben gyömöszölődik abba a fekete lyukba, de még inkább abban, hogy nem tud egészen belejutni. Abban, hogy belebújjon, az a tudat akadályozza, hogy az élete jó volt. Életének ez az igazolása tartotta fogva, nem engedte tovább, és minden másnál jobban gyötörte.

Egyszerre egy ismeretlen erő mellbe vágta, oldalba vágta, még jobban elfojtotta a lélegzetét; Ivan Iljics bezuhant a lyukba és ott, a lyuk végén, valami megvilágosodott. Az történt vele, ami utazáskor a vasúti kocsiban, amikor az ember azt hiszi, hogy előre megy, pedig visszafelé halad, és egyszer csak fölismeri a haladás igazi irányát.

„Igen, mindez nem az volt, ami kellett - gondolta -, de nem baj. Meg lehet tenni azt is, ami kell. Mi az, ami kell?" - kérdezte és hirtelen elcsendesedett.

Ez a harmadik nap végén történt, egy órával a halála előtt. Ugyanakkor a kis gimnazista halkan belopózott apjához, és megállt az ágya mellett. A haldokló kétségbeesetten üvöltött, és karjaival hadonászott. Keze véletlenül a kis gimnazista fejére hullott. A kis gimnazista megragadta, ajkához szorította, és sírva fakadt.

Ivan Iljics pedig ugyanakkor nagyot zuhant, meglátta a fényt, és megvilágosodott előtte, hogy élete nem az volt, aminek lennie kellett volna, de ezt még helyre lehet hozni. Azt kérdezte magától, mi az, ami *kell*, és feszülten figyelt magában a válaszra. Ekkor megérezte, hogy valaki csókolgatja a kezét. Kinyitotta a szemét, és megpillantotta fiát. Megesett a szíve rajta. Akkor odalépett a felesége. Ránézett. Az asszony nyitott szájjal, kétségbeesett arccal bámult rá, orrán, orcáján le nem törölt könnyek ültek. Őt is megsajnálta.

„Igen, kínzom őket - gondolta. - Sajnálnak engem, de megkönnyebbülnek, ha már nem leszek." Meg akarta mondani, de nem volt hozzá ereje. „Egyébként minek beszélni, cselekedni kell" - gondolta. Szemével intett a feleségének, fiára mutatott és így szólt:

- Vidd ki... sajnálom... téged is... - Még azt akarta hozzátenni: „bocsáss meg", de ehelyett azt mondta: „bocsáss el", és nem lévén már ereje, hogy kijavítsa, csak legyintett, abban a tudatban, hogy akinek meg kell értenie, úgyis megérti.

És egyszerre megvilágosodott előtte, hogy mi volt az, ami addig kínozta és érthetetlen volt, s ami most egyszerre érthető volt és kétfelől, tízfelől, mindenfelől tódult tudatába. Sajnálja őket, úgy kell intézni, hogy nekik ne fájjon. Meg kell szabadítani őket, s magának is meg kell szabadulnia ezektől a szenvedésektől. „Milyen szép és milyen egyszerű - gondolta. - Hát a fájdalom? - kérdezte. - Hová lett? Hol vagy, te fájdalom?"

Feszülten figyelt.

„Igen, itt van. Nem bánom, hadd legyen. A fájdalom."

„Hát a halál? Hol van ő?"

Kereste régi, megszokott halálfélelmét, és nem lelte sehol. Hová lett? Miféle halál? Nem volt sehol a félelem, mert a halál sem volt sehol.

A halál helyett világosság volt.

- Hát ez az! - szólt váratlanul, fennhangon. - Milyen boldogság!

Az ő számára mindez egy másodperc alatt ment végbe, és ennek a másodpercnek a tartalma már nem változott. A körülötte levők számára azonban haláltusája még két óra hosszat folytatódott. Mellében valami zakatolt; elcsigázott teste rázkódott, remegett. Azután egyre ritkult a hörgés meg a zakatolás.

- Vége! - mondotta valaki fölötte.

Ivan Iljics meghallotta a szót, és elismételte a lelkében. „Vége a halálnak - mondta magának. - Nincs többé."

Beszívta a levegőt, a sóhajtás közepén elakadt, kinyújtózott és meghalt.

Fordította Szőllősy Klára

EGY ŐRÜLT NAPLÓJA

Ezernyolcszáznyolcvanhárom október 20. Ma bevittek vizsgálatra a kormányzósági székhelyre. A vélemények megoszlottak; sokáig vitatkoztak, s végül eldöntötték, hogy nem vagyok őrült. De csak azért döntöttek így, mert a vizsgálat ideje alatt mindenképpen erőlködtem, nehogy eláruljam magam. Nem vallottam színt, mert félek az őrültekházától; félek, hogy ott nem engedik véghezvinnem őrült munkámat. Végül is úgy döntöttek fölöttem, hogy „affektusoknak vagyok alávetve" s még valami ehhez hasonló - de épelméjű vagyok, ők elismerték, de én azért tudom, hogy őrült vagyok. Az orvos kúrát írt elő, és biztosított felőle, hogy betegségem elmúlik, ha szigorúan követem előírásait. Akkor elmúlik minden, ami nyugtalanít. Ó, mit nem adnék érte, hogy csakugyan elmúljék! Túlságosan gyötrő. Elmondom sorra, hogyan és miért idéztek be vizsgálatra, hogyan őrültem meg, és mivel árultam el a világ előtt őrültségemet.

Harmincöt éves koromig úgy éltem, mint mindenki, és semmi feltűnő nem volt bennem. Legfeljebb kora gyermekkoromban, tízéves korom előtt mutatkozott bennem valami, ami hasonlított mostani állapotomhoz, de inkább csak egyes rohamokban és nem állandóan, mint mostanában. Gyermekkoromban másként nyilvánult meg őrültségem. Elmondom, hogyan.

Emlékszem, egyszer aludni fektettek - úgy öt-hatéves lehettem. Dadám, Jevprakszija (magas, sovány asszony, álla alatt lefityegő bőrlebennyel, mindig barna ruhában járt, fehér bóbitával) levetkőztetett és az ágyra ültetett.

- Egyedül akarok lefeküdni - mondtam és átléptem az ágy rácsán.

- No, feküdjék le szépen, Fegyenka. Látja, Mitya milyen okos, jó gyerek - mondta a dadus, és a bátyám felé intett.

Dadus kezébe kapaszkodva beugrottam az ágyba. Azután elengedtem a kezét, ide-oda fészkelődtem a takaró alatt, jól bevackoltam magam. Végtelen jóérzés fogott el. Elcsöndesedtem és ilyenformán gondolkoztam magamban: „Szeretem a dadust, a dadus szeret engem, és szereti Mityenkát, én is szeretem Mityenkát, és Mityenka is szeret engem meg a dadust. Tarasz is szereti a dadust, én pedig szeretem Taraszt, Mityenka is szereti Taraszt. Tarasz szeret engem, és szereti a dadust. A mama is szeret engem meg a dadust, és a dadus szereti a mamát, meg engem, meg a papát. Mindenki szeret mindenkit, és mindenki boldog."

Egyszer csak hallom, beszalad a házvezetőnő, és dühösen kiabál valamit a cukortartóról, a dadus pedig ugyanolyan dühösen válaszol, hogy ő nem vette el a cukortartót. Egyszer csak fájdalmas, szörnyű, érthetetlen az egész világ, irtózat, jéghideg irtózat vesz erőt rajtam, és fejjel a paplan alá bújok. De a paplan alatt a sötétben sem lelek megkönnyebbülést. Eszembe jut, hogyan vert meg egyszer Foka egy gyereket a jelenlétemben, milyen keservesen ordított a gyerek, s milyen ijesztő arca volt Fokának, mialatt verte. „Majd adok én neked" - ismételte Foka, miközben püfölte a gyereket. „Nem teszem többé" - mondta a fiú. „Úgy, nem teszed?" - ismételte Foka és tovább verte.

És akkor egyszer csak rám jött. Zokogásban törtem ki és zokogtam, zokogtam. Sokáig nem tudtak megnyugtatni. Az a zokogás, az a kétségbeesés volt mostani őrültségem első megnyilvánulása.

Egy másik alkalomra is emlékszem. Nagynénénk Krisztusról mesélt nekünk. Amikor befejezte elbeszélését, ki akart menni a szobából, de mi visszatartottuk és megkértük:

- Mesélj még Jézus Krisztusról.

- Nem, most nem érek rá.

- De mesélj! - És Mityenka addig-addig kérlelte, amíg nénénk újra belefogott a mesélésbe; ugyanazt mondta el, amit már először is elmondott nekünk: hogyan kínozták, ütötték-verték Krisztust, de ő csak imádkozott, és nem átkozta meg kínzóit.

- Nénikém, mondd, miért kínozták őt?

- Rossz emberek voltak.

- De hiszen Krisztus jó volt.

- No elég volt, már kilenc óra. Hagyjatok békén.

- De hát miért verték meg? Hiszen ő megbocsátott nekik, hát akkor miért verték? Hiszen fájt neki. Mondd, nénikém, ugye, fájt neki?

- No, elég volt, megyek teázni.

- Hátha nem is igaz, hátha nem verték meg?

- No, elég volt, megyek.

- Ne menj még...

És akkor megint rám zúdult a kétségbeesés; zokogtam, zokogtam, fejemet vertem a falba.

Így volt ez gyermekkoromban. De később, tizennégy éves korom után, attól fogva, hogy az érzékek szenvedélye felébredt bennem, és átengedtem magam a bűnnek - mindez elmúlt, ugyanolyan gyerek lettem, mint a többiek. Valamennyien túlságosan zsíros, bőséges táplálékon nevelkedtünk, elkényeztettek bennünket, a testi munkát nem ismertük; temérdek kísértés és csupa hasonlóan elrontott gyermek közepette nem csoda tehát, ha érzékiségünk lángra lobbant: kortársaimtól tanultam a bűnt, és elmerültem benne. Ezt a bűnt csakhamar másik váltotta fel. Megismertem a nőket. Így éltem harmincöt éves koromig, élvezeteket hajhásztam és leltem; tökéletesen egészséges voltam, őrületemnek semmiféle jele nem mutatkozott. Egészséges éltemnek ez a húsz esztendeje úgy múlt el fölöttem, hogy ma úgyszólván semmire sem emlékszem belőle, és csak nagy nehezen, undorodva tudom felidézni magamban egy-egy részletét.

Mint a korombeli, szellemileg ép gyermekek általában, kijártam a gimnáziumot, azután beiratkoztam az egyetemre, és elvégeztem a jogi fakultást. Rövid időre állami szolgálatba léptem, azután megismerkedtem jelenlegi feleségemmel, megházasodtam és leköltöztem birtokomra, ahol - mint mondani szokás - gyermekeim nevelésével meg a gazdasággal foglalkoztam, s amellett békebíró is voltam.

Házasságom tizedik esztendejében jelentkezett első őrültségi rohamom kisgyermekkorom óta.

Feleségem öröksége meg az én üzleteim révén némi kis pénzre tettünk szert és elhatároztuk, hogy birtokot veszünk. Vagyonunk megnövelése erősen foglalkoztatott engem - amint illik -, s szerettem volna a lehető legügyesebb módon eljárni, lehetőleg ügyesebben, mint a többiek. Mindenfelé érdeklődtem eladó földbirtok után, elolvastam valamennyi hirdetést az újságban. Úgy akartam vásárolni, hogy a birtok jövedelme, vagy az erdő kitermelése lehetőleg fedezze a vételárat, és így ingyen jussak magához a földhöz. Olyan bolondot kerestem, akinek túljárhassak az eszén, és csakhamar úgy láttam, találtam is ilyen bolondot. Megtudtam, hogy a penzai kormányzóságban nagy kiterjedésű erdőbirtok eladó. Mindabból, amit hallottam, kitűnt, hogy a birtok eladója éppenséggel az a bolond, akit én keresek, mert maga az erdő megéri a birtok

vételárát. Felkészültem tehát az útra és elindultam, inasommal együtt. Előbb vasúton utaztunk, majd postakocsin. Az egész utat a lehető legjobb hangulatban tettem meg. Kedves, fiatal inasom ugyanolyan vidám volt, mint jómagam. Új élmények, új arcok - nagyszerűen mulattunk egész úton. Utazásunk céljáig még kétszáz egynéhány verszta volt hátra. Elhatároztuk, hogy az útnak ezt a hátralevő részét megállás nélkül tesszük meg, csupán lovat váltunk a postaállomásokon. Leszállt az éj, de folytattuk utunkat. Elálmosodtam; el is aludtam, de hirtelen felriadtam: mintha valamitől megijedtem volna. És, amint ez gyakran előfordul, ahogy fölriadtam, annyira megélénkültem, hogy úgy éreztem - soha többé nem alszom el. „Hová megyek? Miért megyek?" - ötlött eszembe hirtelen. Nem mintha nem tetszett volna változatlanul a gondolat, hogy olcsón vásároljak egy csinos birtokot; de hirtelen úgy éreztem, semmi keresnivalóm e távoli vidéken, bizonyára meghalok ott az idegenben. Szorongás töltötte be lelkemet. Szergej, a szolgám, felébredt, megörültem az alkalomnak, hogy szót válthatok vele. Valami megjegyzést tettem a vidékre, Szergej tréfálkozva válaszolt, de szorongásom nem oszlott el. Azután az otthoniakra tereltem a szót, a birtokvásárlásról beszéltem; csodálkoztam rajta, milyen jókedvűen válaszolgat. Minden tetszett neki, mindennek örült; engem pedig minden nyomasztott, untatott. Mégis könnyebbséget éreztem, mialatt vele beszélgettem; de most már szorongásomon felül fáradtságot is kezdtem érezni, és pihenésre vágytam. Úgy képzeltem, megkönnyebbülök, ha lakott helyre jutok, emberekkel találkozom, teát iszom és főként, ha kialhatom magam.

Arzamasz városához közeledtünk.

- Mi lenne, ha itt megállnánk és egy kicsit pihennénk?

- Nagyszerű.

- Messze van még a város?

- Innen még hét versztányira - válaszolt kimérten a postakocsis; kimért, pontos és hallgatag ember volt. Lassan, unalmasan hajtott.

Folytattuk utunkat. Elhallgattam; valamivel jobban éreztem magam, mert előre örültem a pihenőnek és azt reméltem, hogy ott majd elmúlik az egész. A sötétben szörnyen hosszúnak tetszett a hátralevő út a városig. Végre beérkeztünk. A város már aludt. A sötétben kétoldalt alvó házikók sorakoztak, a lódobogás, a csengettyű hangja különösen visszhangzott, ahogyan házak között szokott. Aztán nagy, fehér házak tünedeztek fel. Mindez végtelenül szomorú volt. Már alig vártam az állomást, a szamovárt, a pihenést - aludni!

Végre megérkeztünk valami oszlopos házikóhoz. A házikó fehér volt, mégis végtelenül szomorúnak tetszett, sőt egyenesen félelmetesnek. Lassan kászolódtam kifelé a kocsiból. Szergej fürgén, vidáman kihordott mindent, amire szükségünk lehetett, kopogó léptekkel szaladt ideoda. Lépteinek zajából is végtelen mélabú, szomorúság áradt. Bementem a házba. Kis folyosóba értem, a folyosón álmos szolga jött elém, akinek arcát anyajegy éktelenítette el; ez az anyajegy is rémesnek tűnt fel előttem. Szobát mutatott, komor, kietlen szobát. Amikor beléptem, szorongásom még fokozódott.

- Nincsen kisebb szobájuk? Pihenni szeretnék.

- Van kicsi szoba is. Éppen megfelelő.

Tisztára kimeszelt, négyzet alakú szobácska. Emlékszem, hogy a szoba szabályos négyzet alakját különösen gyötrelmesnek találtam. Egyetlen ablakán piros függöny. Karéliai nyírfából készült asztal és hajlott hátú dívány állott benne. Beléptünk. Szergej befűtötte a szamovárt, teát forralt. Én pedig fogtam a párnámat, s lefeküdtem a díványra. Nem aludtam; hallottam, amint Szergej teát ivott, és engem is hívott teázni. Nem keltem fel; féltem felállni, előzni az

álmot, féltem abban a szobában üldögélni. Fekve maradtam hát, és félálomba merültem. Sőt alhattam is egy ideig, mert amikor felriadtam, egyedül voltam a sötét szobában. Megint olyan beteges éberség vett erőt rajtam, mint a postakocsin. Éreztem, semmi reményem rá, hogy újból elaludjam. Miért jöttem ide? Hová hajszolom magamat? Mi elől, hová menekülök? Valami szörnyűséges elől menekülök, de ugyanakkor tudom, hogy nincs menekvés. Én mindig magammal maradok, s ez az *én* az, amely mindennél gyötrőbb. Az *én*, ez az *én* most is itt van velem. Sem a penzai birtok; sem a világ bármely részén fekvő akármilyen más földdarab sohasem fog ehhez az *én*hez semmit sem hozzátenni, sem elvenni belőle. S ez az *én* gyűlöletes, elviselhetetlen, gyötrő és megunt teherré vált számomra. Aludni szeretnék, megsemmisülni - de nem tudok. Nem tudok megszabadulni magamtól.

Kimentem a folyosóra. Szergej egy keskeny padkán aludt, keze lelógott, de édesen aludt; s aludt az anyajegyes háziszolga is. Azzal mentem ki a folyosóra, hogy megmeneküljek attól, ami kínoz. De az a valami kijött utánam, és mindent elhomályosított. Szorongásom nem csökkent, sőt inkább még fokozódott. „Micsoda bolondság - korholtam önmagamat. - Utóvégre is: mitől félek?"

„Tőlem - válaszolt egy hang: a halál. - Tőlem. Itt vagyok melletted." Jeges borzongás lúdbőrözött végig rajtam. Igen, a haláltól félek. A halál közeledik, már itt is van, pedig nem szabad lennie. Ha akkor csakugyan meg kellett volna halnom, nem érezhettem volna azt, amit éreztem. Akkor féltem volna. Így pedig nem féltem, hanem láttam, éreztem, hogy a halál közeledik; de ugyanakkor azt is éreztem, hogy nem szabad lennie. Egész valómmal éreztem, tudtam, hogy szükségem, jogom van az életre - és ugyanakkor éreztem a közelgő, megvalósuló halált. Iszonyatosan szenvedtem ettől a belső széttépettségtől. Megpróbáltam lerázni az iszonyatot. Réz gyertyatartóban leégett gyertyavéget találtam; meggyújtottam. A gyertya pirosas fénye, mérete - valamivel rövidebb volt a gyertyatartónál - mind csak ugyanazt mondta. Az életben nincsen semmi, csak a halál, pedig nem szabad lennie. Megpróbáltam arra gondolni, ami addig foglalkoztatott: a birtokvásárlásra, feleségemre. Azonban mindez nem vidított fel - egyenesen semmivé lett a szemem előtt. Mindent elnyelt az iszonyat, a borzadás pusztuló életem láttára. Aludnom kell. Lefeküdtem, de alig feküdtem le, amikor hirtelen felugrottam az iszonyattól. És közben az a szorongás, a lelki undor, ugyanaz az undor, amelyet okádás előtt érez az ember, csak éppen lélekben. Minden szörnyű és félelmetes, azt hinnéd, a haláltól félsz, de azután eszedbe jut az élet és rádöbbensz, hogy a halódó élet az, amelytől irtózol. Élet és halál egybefolytak. Valami tépte, szaggatta lelkemet, de nem tudta egészen széttépni. Megint kimentem a folyosóra, megnéztem az alvókat, ismét visszamentem a szobába, és aludni próbáltam - és megint ugyanaz az iszonyat, piros, fehér és négyzet alakú. Fel-felöklendez a lelkem, nem tudja kiokádni. Iszonyú gyötrelem, és gyötrelmesen gonosz és kiapadt minden, a jóságnak egyetlen cseppjét sem érzem magamban, csupán gonosz és csillapíthatatlan dühöt önmagam ellen és az ellen, ami engem alkotott.

De hát ki vagy mi alkotott engem? Azt mondják. Isten. Isten. „Imádkozni kellene" - jutott eszembe. Régen, legalább húsz éve nem imádkoztam, és nem hittem semmiben, noha illendőségből minden évben böjtöltem. Imádkozni kezdtem. „Uram, irgalmazz", „Miatyánk, ki vagy a mennyekben", „Üdvözlégy Mária". Azután magam-fogalmazta imádságot mormoltam. Keresztet vetettem, letérdeltem, s közben körülnéztem - attól féltem, valaki meglát. Ez mintha megnyugtatott volna egy kissé; megnyugtatott a félelem, hogy valaki meglát. Lefeküdtem a díványra. De alig feküdtem le, alig hunytam le a szemem, amikor az iszonyat megint belémvágott, kihajtott a szobából. Nem bírtam tovább, felköltöttem a háziszolgát, felköltöttem Szergejt, befogattam és indultunk tovább.

A friss levegő, a gyors mozgás megnyugtatott valamennyire. De éreztem, valami új ütött tanyát a lelkemben, és megmérgezte egész előbbi életemet.

Másnap estére megérkeztünk. Egész nap küszködtem szorongásommal és végül leküzdöttem; de a lelkem alján valami szörnyű üledék maradt utána: mintha nagy szerencsétlenség ért volna, amelyről egy időre meg tudok ugyan feledkezni, de azért folyvást ott fenyeget a lelkem mélyén és uralkodik rajtam.

Mondom, este érkeztünk meg az eladó birtokra. Az öreg intéző ha nem is éppen túláradó boldogsággal (bosszankodott, hogy eladják a birtokot), de szívesen fogadott bennünket. Tiszta szobácska, párnázott bútorok. Új, csillogó szamovár. Egyszerű teáskészlet, a teához mézet szolgáltak fel. Minden jó és kedélyes. De én úgy kérdezgettem az öreget a birtok felől, mintha régi, félig elfeledett leckét mondanék fel. Rossz hangulatom nem oszlott. Éjszaka ellenben szorongás nélkül aludtam el. Ezt annak tulajdonítottam, hogy lefekvés előtt megint imádkoztam.

Azután megint úgy éltem tovább, mint azelőtt; de az iszonyattól, a szorongástól való félelem attól fogva állandóan fejem fölött lebegett. Szüntelen elfoglaltságban és - főként - megszokott környezetemben kellett élnem; mint ahogy az iskolásgyerek gondolkozás nélkül mondja fel a bemagolt leckét, úgy kellett nekem is élnem, nehogy ismét hatalmába kerítsen az a borzalmas szorongás, amely első ízben Arzamaszban támadt reám.

Szerencsésen hazatértem, a birtokot nem vásároltam meg, mert nem futotta reá a pénzem, és éppen úgy éltem tovább, mint azelőtt, azzal a különbséggel, hogy imádkozni kezdtem és templomba jártam. Akkor azt hittem, éppen úgy élek, mint azelőtt, de most visszagondolva látom, hogy mégsem úgy éltem. Folytattam, amit elkezdtem, életem előre lefektetett síneken gördült tova a régi erővel, de újba nem kezdtem többé. És a régit is jóval kevesebb lelkesedéssel folytattam. Minden unalmasnak tűnt fel. Meg azután istenfélő is lettem. Feleségem észrevette bennem a változást, állandóan szidott, korholt miatta. A szorongás otthon nem ismétlődött meg.

Egyszer azután váratlanul Moszkvába kellett utaznom valami per miatt. Délután csomagoltam, estére már el is utaztam. A legjobb hangulatban érkeztem meg Moszkvába. Útközben összeismerkedtem egy harkovi földbirtokossal, gazdaságról, bankokról beszélgettünk, színházról, meg arról, hogy hol szálljunk meg Moszkvában. Elhatároztuk, hogy ugyanabban a fogadóban szállunk meg a Mjasznyickaján, és este együtt elmegyünk a „Faust”-ba.

Megérkeztünk. Beléptem a parányi hotelszobába. A folyosó nehéz, fojtogató szagát még orromban éreztem. A háziszolga behozta bőröndömet, a szobalány gyertyát gyújtott. A gyertya meggyulladt, azután lángja hirtelen kicsire zsugorodott, amint ez lenni szokott. A szomszéd szobában valaki köhécselt, valószínűleg öregember. A szobalány kiment, a szolga megállt a szoba közepén s megkérdezte, ne bontsa-e fel csomagomat. A gyertya lángja ismét erőre kapott, és megvilágította a szoba kék-sárga csíkos falait, a kopár asztalt, a kicsi díványt, a tükröt, az ablakot, az egész parányi hotelszoba sivárságát. És az arzamaszi iszonyat hirtelen megmozdult bennem. „Úristen, hogy fogom én itt eltölteni az éjszakát?” - gondoltam magamban.

- Igen, kérlek, csomagolj ki, galambocskám - fordultam a háziszolgához, csakhogy a közelemben tartsam őt. „Gyorsan átöltözöm, s megyek a színházba” - gondoltam.

A háziszolga munkához látott.

- Kérlek, galambocskám, eredj át a nyolcasba, mondd meg annak az úrnak, aki velem együtt érkezett, hogy azonnal kész vagyok és bemegyek érte.

A szolga kiment, én pedig gyorsan hozzáfogtam az öltözködéshez; féltem körülnézni. „Micsoda bolondság - gondoltam. - Mitől is félek, mint a gyerek? Nem félek a kísértetektől. Kísértet? Százszor jobb lenne kísértettől félnem, mintsem attól, amitől félek. De hát mitől is félek? Semmitől. Önmagamtól. Eh, marhaság."

Gyorsan belebújtam friss, hűvös, keményített ingembe, beerősítettem az inggombokat, felvettem kabátomat, vadonatúj cipőmet, és átmentem a harkovi földbirtokoshoz, aki már készen várt. Elindultunk a színházba. Társam közben betért a borbélyhoz, és felgöndöríttette a haját. Én is megnyiratkoztam a francia borbélynál, franciául fecsegtem vele, kesztyűt vásároltam; nagyszerű hangulatban voltam. Egészen megfeledkeztem a hosszúkás szobácskáról, meg a csíkos tapétáról. A színházban is kellemesen éreztem magam. Előadás után a harkovi földbirtokos azt ajánlotta, menjünk el valahová vacsorázni. Nem szokásom az efféle, de amikor kiléptünk a színházból, és társam ezt az ajánlatot tette, eszembe jutott a csíkos tapéta, és beleegyeztem.

Két óra felé járt az idő, amikor hazamentünk. Szokásom ellenére megittam két pohár bort, de jókedvem volt. Azonban alig értünk be a folyosóra, amelyet elfüggönyözött lámpás szomorú fénye világított meg, s ahol a vendéglő nehéz szaga terjengett, végigszaladt hátamon az iszonyat jeges borzongása. De mit volt mit tennem - kezet szorítottam útitársammal, és visszavonultam szobámba.

Rettenetes éjszakát töltöttem, még az arzamaszinál is szörnyűbbet. Csak reggel felé aludtam el, amikor a szomszéd szobában már köhécselni kezdett az öregember, s akkor sem az ágyban, amelybe hiába feküdtem le néhányszor - hanem a keskeny díványon. Egész éjszaka kimondhatatlanul szenvedtem, lelkem és testem ismét gyötrő kettősségbe szakadt széjjel. Élek, éltem, élnem kell - és hirtelen: halál, minden megsemmisül. De hát akkor mire az élet? Haljak meg? Öljem meg magam, most mindjárt, ebben a pillanatban? Félek. Várjam a halált, amíg eljön? Ettől még jobban félek. Éljek tehát? De minek? Hogy meghaljak? Nem tudtam kiszabadulni gondolataim körforgásából. Könyvet vettem elő, olvasni próbáltam. Egy pillanatra megfeledkeztem mindenről, azután megint ugyanaz a kérdés, ugyanaz az iszonyat merült fel. Lefeküdtem az ágyba, behunytam a szemem. Még félelmetesebb erővel tört rám.

Isten rendelése mindez. De miért? Azt mondják: ne kérdezz, imádkozz. Rendben van. Imádkozom. Letérdeltem, imádkozni kezdtem most is, mint akkor Arzamaszban. De akkor és azóta is egyszerű, gyermek módjára imádkoztam; most pedig imádságomnak értelme volt. „Ha igazán vagy, magyarázd meg nekem: mi vagyok, miért vagyok?" Keresztet vetettem, felmondtam minden imádságot, amit csak tudtam, azután a magam szavaival imádkoztam, s a végén megismételtem: „Magyarázd meg." Kissé lecsillapodtam és vártam a választ. De válasz nem jött, mintha nem is volna senki, aki válaszolhatna kérdéseimre. Egyedül maradtam, magamra hagyottan. Megpróbáltam magamnak válaszolni ahelyett, aki nem akarta meghallgatni kérdésemet. „Azért vagyok, hogy a túlvilági életben részesüljek" - mondtam magamnak. De hát akkor miért ez a gyötrődés, ez a bizonytalanság? Nem hiszek az eljövendő életben. Hittem benne, amikor nem fordultam egész lelkemmel e kérdés felé, de most nem tudok benne hinni. Ha igazán vagy, mért nem mondod meg nekem, az embereknek. De hiszen nem vagy, nincs egyéb, mint kétségbeesés. És én nem akarok kétségbeesni. Nem akarok.

Fellázadtam. Kérve kértem, tárja fel előttem az igazságot, nyilatkozzék meg előttem; megtettem mindent, amit ilyenkor tenni szokás, de ő nem nyilatkozott meg. „Kérjetek, és adatik nektek" - jutott eszembe a mondás, és kérve könyörögtem. De kérésemben nem leltem vigaszt, legfeljebb némi pihenést. Talán nem is kértem, hanem megtagadtam őt. Sötétben tapogatóztam, miközben ő elérhetetlen távolságban volt tőlem. Nem hittem benne, csak kértem, ő pedig nem válaszolt. Vitatkoztam vele és elítéltem őt, de hinni nem hittem benne.

Másnap minden erőmet arra fordítottam, hogy egy nap alatt végezzek dolgaimmal, és ne kelljen az éjszakát a hotelszobában töltenem. Nem sikerült végeznem, éjszaka mégis hazautaztam. Szorongásnak nyoma sem volt.

Ez a moszkvai éjszaka még jobban megváltoztatta életemet, amely már Arzamasz után is bizonyos mértékben megváltozott. Ettől fogva még sokkal kevesebbet foglalkoztam ügyeimmel, és apátiába estem. Egészségem is leromlott. Feleségem azt követelte, hogy gyógyíttassam magam. Azt állította, hogy elmefuttatásaim a hitről, istenről, mind betegségemből erednek. Én azonban tudtam, hogy gyengeségem, betegségem is a bennem élő megválaszolatlan kérdéstől ered. Igyekeztem ezt a kérdést elfojtani magamban, és a megszokott keretek között kitölteni az életemet. Vasárnaponként és ünnepen templomba jártam, áldoztam, sőt böjtöltem is, ahogyan penzai utazásom óta megszoktam; imádkoztam is, de inkább csak szokásból. Semmit sem vártam az imádságtól, csak éppen: mégsem téptem darabokra a váltót, és a határidő elteltével bemutattam, noha tudtam, hogy amúgy sem kapom meg rá a pénzemet. Csak úgy, „mindenesetre" cselekedtem így. Életemet többé nem a gazdaság ügyei töltötték ki - nem volt energiám a szakadatlan küzdelemre -, hanem az olvasás. Folyóiratot, újságot, regényt olvastam, kis pénzbe kártyáztam: életerőm egyetlen megnyilvánulása a vadászat volt, amelyet mintegy megszokásból, régi kedvtelésből folytattam. Világéletemben szenvedélyes vadász voltam.

Egyszer télen átlátogatott hozzám egyik szomszédom - ugyancsak szenvedélyes vadász - a falkájával, farkasra vadászni. Elindultunk. A farkasok búvóhelyéhez közeledve, sítalpat kötöttünk, és úgy haladtunk tovább. A vadászat nem sikerült, a farkasok kitörtek a körből. Messziről meghallottam és megindultam az erdőn át egy friss nyúlnyom után. A nyom egy távoli tisztásra vezetett. A tisztáson meg is leltem a nyulat, de olyan hirtelen ugrott fel előttem, hogy nem találtam el. Visszafordultam és a sűrű erdőn át haladtam hosszú ideig. Sítalpam minduntalan beléragadt a mély hóba, belebonyolódott a gallyakba. Egyre sűrűbb, sűrűbb volt körülöttem az erdő; találgatni kezdtem, hol vagyok, a hó mindent elváltoztatott.

Egyszer csak rádöbbentem, hogy eltévedtem. Otthonom, vadásztársaságom messze van, egyetlen hang sem hallatszik el hozzám. Elfáradtam, kivert a verejték. Ha megállok, megfagyás vár rám. Továbbmenni nincs erőm. Nagyot kiáltottam. Körös-körül csend: senki sem válaszolt. Visszafordultam, de most sem találtam rá a helyes útra. Körülnéztem; körös-körül sűrű erdő, lehetetlen tájékozódnom, merre van kelet, merre nyugat. Megint megfordultam, körben jártam. Lábam roskadozott. Megrémültem, megrohant az arzamaszi, moszkvai iszonyat, de még százszorta erősebben. Szívem hevesen vert, kezem, lábam remegett. Itt a halál? Nem akarok meghalni. Mire való a halál? Szokásom szerint ostromolni akartam az istent, kérdéssel, szemrehányással akartam illetni őt; de egyszerre úgy éreztem, nem merem, nem szabad megtennem; nem szabad őt felelősségre vonnom, mindent megmondott, amit kellett, s csak én egyedül vagyok hibás. Bocsánatért esedeztem hozzá, és megutáltam önmagamat.

Szorongásom, iszonyatom nem sokáig tartott. Valamennyire magamhoz tértem, elindultam egy irányba, és nemsokára kiértem az erdőből. Nem voltam messze birtokom határától. Kiértem a mezsgyére, az útra. Kezem, lábam még most is remegett, szívem hevesen dobogott. De lelkemet öröm töltötte be. Megtaláltam vadásztársaimat, együtt hazatértünk. Vidáman beszélgettünk, de beszélgetés közben is folyást éreztem, hogy valami öröm ért, amit majd akkor vizsgálok meg közelebbről, ha egyedül maradok Úgyis történt. Egyedül maradván imádkozni kezdtem, bocsánatért esedeztem, és felidéztem bűneimet. Úgy találtam, hogy bűneim száma nem nagy; de visszaemlékeztem rájuk és megundorodtam tőlük.

Attól fogva a szentírást kezdtem olvasgatni. Az ótestamentumot nem értettem egészen, s ezért érdekelt; az újtestamentum meghatott. De leginkább a szentek életét olvasgattam, és olvasmányaim megnyugtattak, megvigasztaltak azáltal, hogy példaképeket állítottak elém, amelyeknek követését egyre inkább lehetségesnek éreztem. Gazdaságom és családom ügyei egyre kevésbé foglalkoztattak, sőt egyenesen visszataszítónak éreztem ezeket. Mindez nem az igazi - úgy éreztem. Hogy mi az, amire vágyom, nem tudtam; de az, ami régebbi életemet kitette, most már nem tartozott hozzám, idegenné vált. Ezt ismét egy birtokvásárlás alkalmával tapasztaltam.

Nem messze tőlünk birtokot kínáltak eladásra, igen előnyös feltételek mellett. Elutaztam, hogy megnézzem, s mindent kitűnőnek találtam. Különösen előnyösnek látszott, hogy a parasztoknak saját földjük nem volt, csupán kis veteményeskertjük; mindjárt megértettem ebből, hogy legeltetés fejében ingyen dolgozzák meg az urasági földeket. Úgy is volt, amint azután megtudtam. Mindezt számításba vettem, sőt nagyon tetszett nekem - megszokásból. Hazafelé menet egy öregasszonnyal találkoztam, az út felől érdeklődtem, és beszélgetésbe elegyedtünk. Az öregasszony nyomorára panaszkodott. Amikor hazaérkeztem és feleségemnek dicsérni kezdtem a birtok előnyös feltételeit - hirtelen elszégyelltem magam. Alávalónak, aljasnak éreztem magam. Kijelentettem feleségemnek, nem vásárolhatjuk meg a birtokot, mert hasznunk a parasztok nyomorán, keserves küszködésén épülne fel. Amint kimondtam, szinte belémvakított annak az igazsága, amit mondtam. Az igazság: hogy a paraszt éppen úgy akar élni, mint mi magunk, hogy ő is ember - testvérünk, atyánkfia az Úrban, amint a biblia mondja. Hirtelen valami kiszakadt belőlem, ami már régen gyötört; felszabadultam, mint az asszonyok szülés után. Feleségem megharagudott, összeszidott. De én örvendeztem.

Ez volt őrültségem kezdete. Azonban teljes őrültségem csak később, egy hónappal ezután kezdődött.

Azzal kezdődött, hogy elmentem a templomba. Végighallgattam a misét, jól, szívből jövőn imádkoztam, magával ragadott a szertartás. Azután a pap odanyújtotta a szentelt ostyát, az emberek a kereszthez tolongtak, egymást lökdösték, a kijáratnál koldusok álltak... És hirtelen tisztán megértettem, hogy mindennek nem szabad így lennie. Nem szabad lennie, sőt egyáltalában nincs is, mert lehetetlen, hogy legyen; ha pedig mindez nincsen, akkor nincs sem halál, sem iszonyat, és nincs bennem többé a régi hasadás, mert nem félek már semmitől.

És akkor teljesen megvilágosított engem az ő fényessége, és azzá lettem, ami ma is vagyok. Mert ha mindez nincsen, akkor énbennem sincsen. Ott, a templomkapuban széjjelosztottam, ami pénzem volt, harminchat rubelt, és gyalog mentem haza, a nép közé vegyülve és a parasztokkal beszélgetve...

Fordította Szőllősy Klára

KREUTZER SZONÁTA

> Én pedig azt mondom néktek, hogy valaki asszonyra tekint *gonosz* kívánságnak okáért, immár paráználkodott azzal az ő szívében.
>
> *(Máté ev. V. 28.)*

> „Mondanák néki tanítványai: Ha így van a férfi dolga az asszonnyal, nem jó megházasodni. Ő pedig monda nékik: Nem mindenki veszi be ezt a beszédet, hanem akinek adatott.
>
> Mert vannak heréltek, akik anyjuk méhéből születtek így; és vannak heréltek, akiket az emberek heréltek ki: és vannak heréltek akik maguk herélték ki magukat mennyeknek országáért. Aki beveheti, vegye be."
>
> *(Máté ev. XIX. 10-12.)*

1

Kora tavasszal történt. Második napja utaztunk már. A vasúti kocsiba rövid távolságra utazók jöttek be s mentek ki, hárman azonban, úgy, mint én is, a vonat végállomásától jöttek: egy nem szép s már nem fiatal, elkínzott arcú, dohányozgató hölgy, akin férfias kabát és sapka volt: a hölgy ismerőse, egy negyven év körüli, beszédes ember, akin minden holmi új volt és akkurátus, meg egy félrehúzódó, alacsony termetű, ideges mozgású úr, aki nem volt még öreg, de göndör haja nyilván idő előtt megőszült, s szokatlanul csillogó szeme gyorsan járt tárgyról tárgyra. Régi, de drága szabónál készült bárányprém kihajtós kabát volt rajta s magas bárány-bőr kucsma. A kabátja alatt, amikor kigombolkozott, ujjas és hímzett orosz ing volt látható. Ennek az úrnak különös tulajdonsága volt még az is, hogy időnként furcsa hangot hallatott, mely köhécseléshez vagy elkezdett s félbeszakított nevetéshez volt hasonló.

Ez az úr az út egész tartama alatt gondosan kerülte az érintkezést és ismeretséget az utasokkal. A szomszédok megszólítására kurtán és élesen felelt, s vagy olvasott, vagy az ablakon kinézve dohányzott, vagy élelmiszert vett ki öreg útizsákjából s teázott, falatozott.

Nekem úgy tűnt föl, hogy terhes neki az egyedüllét, néhányszor beszédbe akartam ereszkedni vele, de valahányszor a szemünk találkozott, ami gyakran megtörtént, minthogy rézsút átellenben ültünk, elfordult s vagy a könyvért nyúlt, vagy kitekintett az ablakon.

Második nap estefelé, amikor egy nagy állomáson megálltunk, ez az idegen úr leszállt forró vízért, és teát főzött magának. Az akkurátus, új holmijú úr, mint később megtudtam: egy ügyvéd, szomszédnőjével, a férfias kabátú, dohányzó hölggyel elment teázni az állomásra.

Mialatt az úr és a hölgy lent volt, a kocsiba néhány új utas szállt be, köztük egy magas, borotvált, ráncos képű ember, nyilván kereskedő, görénybundában s hatalmas ellenzőjű posztósapkában. A kereskedő az ügyvéddel utazó hölgy helyével szemben ült le, s rögtön beszédbe

ereszkedett egy fiatalemberrel, aki külseje szerint kereskedősegéd volt, s ugyanezen az állomáson szállt be a kocsiba.

Én rézsút ültem, és minthogy a vonat állt, azokban a percekben, amikor senki sem haladt arra, el-elkaptam egy foszlányt a beszélgetésükből. A kereskedő először azt közölte, hogy a birtokára megy, amely csak egy állomásra van innét; majd mint mindig, előbb az árakról, kereskedésről kezdtek beszélni; mint mindig, arról volt szó, hogy Moszkvában milyen most az üzleti élet, később a nyizsegorodi vásárról beszélgettek. A segéd valami mindkettőjük által ismert dúsgazdag kereskedőről mesélt, hogy az milyen dorbézolást vitt végbe a vásáron, az öreg azonban nem hagyta végigmondani, s ő kezdett a hajdani kunavinói tivornyákról beszélni, amelyekben maga is részt vett. Nyilván büszke volt a részvételére, s szemmel látható örömmel mondta el, hogy egyszer részegen ugyanezzel az ismerősével Kunavinóban olyan csínyt követtek el, hogy suttogva kellett elmondania, s a segéd akkorát kacagott rajta, hogy az egész kocsi visszhangzott bele, sőt az öreg is elmosolyodott, két sárga fogát kivillantva.

Minthogy semmi érdekeset nem vártam a beszélgetéstől, fölkeltem, hogy a vonat indulásáig a peronon járkáljak. Az ajtóban az ügyvéddel és a hölggyel találkoztam, akik arra menőben nagy élénken tárgyaltak valamit.

- Nincs már rá idő - szólt oda nekem a közlékeny ügyvéd -, mindjárt másodszor csöngetnek.

És valóban, még a kocsisor végéig sem értem, fölhangzott a csöngetés. Hogy visszajöttem, a hölgy és az ügyvéd közt folytatódott az eleven beszélgetés. Az öreg kereskedő némán ült szemben velük, szigorúan nézett maga elé, s időnként rosszallóan szítta a fogát.

- Erre egyenesen kijelentette a férjének - mondta mosolyogva az ügyvéd, azalatt, hogy elmentem mellette -, hogy ő nem tud és nem is óhajt vele élni, minthogy...

És tovább mesélt valamit, amit már nem hallhattam. A nyomomban új utasok jöttek arra, jött az ellenőr, egy hordár szaladt be, s elég soká tartott a zaj, amelytől nem lehetett a beszélgetést hallani. Amikor minden elcsöndesedett, s én ismét meghallottam az ügyvéd hangját, a beszélgetés a konkrét esetről már általános kérdésekre tért át.

Az ügyvéd arról beszélt, hogy Európában a válás kérdése mennyire foglalkoztatja most a közvéleményt, s hogy nálunk is egyre gyakrabban vannak ilyen esetek. Észrevéve, hogy csak az ő hangját lehet hallani, az ügyvéd félbeszakította a beszédjét, s az öreg felé fordult.

- A régi világban nem fordult elő ilyesmi, ugye? - mondta kellemesen mosolyogva.

Az öreg felelni akart valamit, de a vonat épp megindult, s az öreg sapkáját levéve, keresztet vetett és suttogva imát mondott. Az ügyvéd szemét elfordítva, tiszteletteljesen várakozott. Az öreg, miután az imájával és a háromszori keresztvetéssel végzett, fölrakta, egyenest s jó mélyre húzva, a sapkáját, kicsit fészkelődött a helyén s beszélni kezdett:

- Előfordult, uram, azelőtt is, csak ritkábban - mondta. - A mai világban nem is lehet, hogy elő ne forduljon ilyesmi. Nagyon műveltek lettek már.

A vonat egyre gyorsabban és gyorsabban ment, eresztékeiben zakatolva, s nekem bajos volt hallanom őket, pedig érdekelt, így hát közelebb ültem. Szomszédomat, a villogó szemű, ideges urat szemmel láthatólag szintén érdekelte; a helyéről nem kelt föl, de ő is hallgatózott.

- De hát mért rossz a műveltség? - mondta a hölgy, alig észrevehetően elmosolyodva. - Csakugyan jobb úgy egybekelni, mint a régi világban, amikor vőlegény és menyasszony nem is ismerték egymást? - folytatta, sok hölgy szokása szerint nem beszélőtársa szavaira válaszolva, hanem arra, amit úgy gondolta, hogy mondott. - Nem tudták, szeretik-e, képesek-e szeretni egymást, csak hozzámentek, egész életükre, aki épp jutott nekik és kínlódtak; maga szerint az

jobb volt? - mondta, láthatólag hozzám és az ügyvédhez intézve a szót, legkevésbé az öreghez, akivel beszélt.

- Igen műveltek lettek már - ismételte meg a kereskedő, megvetően pillantva a hölgyre, s kérdését válasz nélkül hagyta.

- Érdekes lenne tudni, ön hogy magyarázza meg, mi az összefüggés a műveltség és a házastársak egyenetlenkedése közt - mondta az ügyvéd, alig észrevehetően elmosolyodva.

A kereskedő akart valamit mondani, de a hölgy félbeszakította.

- Nem, annak az időnek már vége. - De az ügyvéd megállította.

- Nem, engedje meg, hogy kifejtse a véleményét.

- Az ostobáskodás a műveltségtől van - mondta az öreg határozottan.

- Olyanokat házasítanak össze, akik nem szeretik egymást, azután csodálkoznak, hogy nem élnek egyetértésben - sietett tovább beszélni a hölgy az ügyvédre s rám pillantva, sőt még a segédre is, aki helyéről fölemelkedett, és az ülés hátára könyökölve fülelt a beszélgetésre. - Hiszen így csak állatokat lehet párosítani, ahogy a gazda akarja. Az embernek megvan a hajlama, vonzalma - mondta a hölgy, aki szemmelláthatólag meg akarta bántani a kereskedőt.

- Hiába beszél így az úrnő - mondta az öreg. - Az állat az barom, az embernek azonban törvény adatott.

- De hát hogy éljen valaki egy emberrel, amikor nincs köztük szerelem? - sietett a hölgy kimondani véleményét, amelyet nyilván nagyon újnak tartott.

- Régebben nem nézték ezt - mondta az öreg nyomatékos hangon. - Ez csak most jött divatba. Ha van valami, az asszony rögtön azt mondja: „Elmegyek tőled." A parasztoknál is hogy, hogy nem, bejött ez a divat „Nesze - azt mondja -, itt van az inged, nadrágod, elmegyek Vanykával, göndörebb nálad." Aztán tessék, légy okos. Az asszonyban az első dolog a félelem.

A kereskedősegéd hol az ügyvédre nézett, hol a hölgyre, hol rám, láthatólag türtőztette a mosolyát, készen rá, hogy a kereskedő beszédét kinevesse vagy helyeselje, aszerint, hogy fogadják.

- De hát miféle félelem? - mondta a hölgy.

- Hát olyan: hogy félje az u-u-rát! Olyan félelem.

- No, az az idő elmúlt már, bátyuska - mondta a hölgy, szinte némi dühvel.

- Nem, asszonyom, annak az időnek nem lehet elmúlnia. Amilyen ő volt, Éva, a férfi bordájából teremtett asszony, olyan marad az asszony a világ végezetéig - mondta az öreg, s olyan szigorúan és győzelmesen rázta meg a fejét, hogy a segéd rögtön eldöntötte, hogy a győzelem a kereskedő oldalán van, és hangosan fölkacagott.

- Igen, igen, maguk férfiak így vélekednek - mondta a hölgy és ránk pillantott. - Saját magunknak szabadságot adtak, az asszonyt meg háremben akarják tartani, önmaguknak, persze, mindent megengednek.

- Engedélyt nem ad senki, de hát a férfitól semmi baj sem származik a házra, az asszonyi állat azonban törékeny edény - mondta hatásosan a kereskedő.

A kereskedő hatásos hangsúlyozása láthatólag meggyőzte a hallgatókat, maga a hölgy is levertnek érezte magát, de azért nem hódolt be.

- Igen, de azt hiszem, abban maga is egyetért, hogy az asszony ember, s éppúgy van érzése, mint a férfinak. Mit csináljon hát, ha nem szereti a férjét.

- Nem szereti! - ismételte meg fenyegetőn a kereskedő, szemöldökét és szájaszélét elhúzva. - Majd megszereti!

Ez a váratlan érv rendkívül megtetszett a kereskedősegédnek, és helyeslő hangot hallatott.

- De nem, nem szereti meg - szólalt meg a hölgy -, s ha szerelem nincs, akkor nem is lehet rákényszeríteni.

- No és ha az asszony megcsalja a férjét, mi lesz? - mondta az ügyvéd.

- Az nem fordulhat elő - mondta az öreg. - Arra vigyázni kell.

- És ha mégis megtörténik, akkor? Hiszen előfordul.

- Hát akinél előfordul. Nálunk nem fordul elő - mondta az öreg.

Mind elhallgattak. A kereskedősegéd fészkelődött egy kicsit, még közelebb húzódott, nyilván nem akart elmaradni a többiektől.

- Igen, uram - kezdte mosolyogva -, egy magunkféle legénnyel is milyen botrány történt. Még elmondani is nagyon bajos. Ott is akadt egy ilyen asszony, aki ledér volt. S elkezdett komiszkodni. A fiú meg komoly, értelmes ember. Eleinte az irodással. Ő szépen a lelkére beszélt. Nem hagyta abba. Mindenféle mocskosságot csinált. Kezdte az ura pénzét lopni. Erre meg is verte. Mihaszna, egyre rosszabb lett. Egy nem kereszténnyel, bocsánat a szóért, egy zsidóval kezdett etyepetyélni. Mit csináljon az ura? Egészen otthagyta. Így most legényemberként él. Az asszony pedig kószál.

- Mivel ostoba az a férj - mondta az öreg. - Ha a kezdet kezdetén rá nem hagyja, hanem úgy igazán elbánik vele, majd másképp élt volna, ne félj. Eleinte nem kell szabadjára hagyni. Ne higgy lónak a határban, asszonynak a házban.

Bejött az ellenőr, a következő állomásig szóló jegyeket kérte. Az öreg odaadta a jegyét.

- Úgy ám, uraim, idejében kell ráncba szedni az asszonynépséget, különben minden odalesz.

- De akkor maga meg hogy mesélhette épp most, hogy nős emberek Kunavinóban a vásáron hogy mulatoznak - mondtam én, nem tudva tovább türtőztetni magam.

- Ez más ügy - mondta a kereskedő s némaságba merült.

Amikor a fütty fölhangzott, a kereskedő fölkelt a helyéről, kiszedte a pad alól útitáskáját, begombolkozott, beburkolózott, kissé megemelte a sapkáját s kiment a fékre.

2

Ahogy az öreg kiment, több hang azonnal beszélgetésbe kezdett.

- Régimódi bácsika - mondta a kereskedősegéd.

- Íme az élő Domosztroj[60] - mondta a hölgy. - Milyen vad fogalmak nőről, házasságról.

- Bizony, uraim, távol állunk még a házasság európai szemléletétől - mondta az ügyvéd.

---

[60] Domosztroj: XV. századi orosz rendelet, amely szabályozta a társadalmi, gazdasági és családi kapcsolatokat; a családfőt korlátlan hatalommal ruházta fel.

- A legfontosabb, amit az efféle emberek nem értenek meg - mondta a hölgy -, hogy a házasság szerelem nélkül nem házasság, hogy a házasságot csak a szerelem szenteli meg, s hogy csak az az igazi házasság, amelyet a szerelem megszentelt.

A kereskedősegéd fülelt és mosolygott, az okos beszélgetésből lehetőleg minél többet óhajtott a maga használatára megjegyezni.

A hölgy szavainak a derekán, mögöttem olyanféle hang hallatszott, mint a megszakított nevetésé vagy zokogásé, s ahogy visszanéztünk, szomszédomat láttuk, a csillogó szemű, ősz, magányos urat, aki a beszélgetés alatt, amely szemmelláthatólag érdekelte, észrevétlenül odajött hozzánk. Kezét az ülés hátuljára tette és úgy állt, nyilván igen nagy izgalomban; képe vörös volt, egyik arcán meg-megrándult az izom.

- De hát miféle szerelem... szerelem... szerelem... szenteli meg a házasságot? - mondta dadogva.

Látva beszédtársunk izgatott állapotát, a hölgy lehetőleg minél szelídebben és körülményesebben iparkodott megfelelni kérdésére.

- Az igazi szerelem... Ha férfi és nő közt ilyen szerelem van, akkor a házasság is lehetséges - mondta a hölgy.

- Igen, asszonyom, de mit kell érteni igazi szerelmen? - mondta félszegen mosolyogva és félénken a csillogó szemű úr.

- Mindenki tudja, hogy a szerelem micsoda - mondta a hölgy, aki szemmelláthatólag abba akarta hagyni a társalgást.

- Én nem tudom - mondta az úr. - Meg kell határoznia, mit ért rajta.

- Hogyan? Nagyon egyszerű - mondta a hölgy, de elgondolkozott. - A szerelem? A szerelem - mondta - egy férfinak vagy nőnek kizárólagos előnyben részesítése a többi fölött.

- Előnyben részesítése, mennyi időre? Egy hónapra? Két napra, fél órára? - mondta az ősz úr és elnevette magát.

- De bocsásson meg, maga nyilván nem arról beszél...

- De, asszonyom, ugyanarról.

- A hölgy azt mondja - avatkozott bele az ügyvéd -, hogy a házasságnak elsősorban vonzalomból, ha úgy tetszik, szerelemből kell erednie, és hogy a házasság csak abban az esetben válik valami, hogy úgy mondjam, szent dologgá, ha valóban ilyen. Aztán meg hogy egy házasságban, amelynek az alapját nem természetes vonzalom, ha úgy tetszik, szerelem alkotja, nincs semmi erkölcsileg kötelező. Jól értem? - fordult a hölgy felé.

A hölgy egy fejmozdulattal jelezte, hogy helyesli gondolatának ezt a magyarázatát.

- Ennek utána... - folytatta az ügyvéd, de az ideges úr, akinek a szeme most tűzként égett, nyilván nehezen türtőztette magát s nem engedte, hogy az ügyvéd befejezze.

- Nem - kezdte -, én ugyanarról beszélek, hogy egy férfit vagy egy nőt előnyben részesítünk a többi fölött; én csak azt kérdeztem: mennyi időre szól ez az előnyben részesítés?

- Mennyi időre? Hosszú időre, néha az egész életre - mondta a hölgy vállat vonva.

- De hiszen ez csak a regényekben van, az életben soha. Az életben egynek az előnyben részesítése előfordul egy évre, ami nagyon ritka, gyakrabban hónapokra, máskor hetekre, napokra, órákra - mondta ő, nyilván tudva, hogy nézetével mindenkit csodálkozásba ejt, s ez megelégedésére is szolgált.

- Ah, mit beszél. De nem. Nem. Engedje meg - szólaltunk meg egyszerre mindhárman... Még a kereskedősegéd is valami rosszalló hangot hallatott.

- Igen, tudom - kiáltott túl bennünket az ősz úr -, maguk arról beszélnek, amit létezőnek szokás tartani, én pedig arról beszélek, ami van. Amit maguk szerelemnek neveznek, azt minden férfi érzi minden szép nő iránt.

- Ah, szörnyűség, amit beszél; de hát csak van az emberek közt egy olyan érzés, amelyet szerelemnek neveznek, és amely nem hónapokra, évekre, hanem az egész életre szól?

- Nem, nincs. Még ha föltételezzük is, hogy egy férfi egy bizonyos nőt előnyben részesít, az a nő minden valószínűség szerint mást részesít előnyben, s ez mindig így volt és így lesz a világon - mondta; cigarettatárcát vett elő s rágyújtott.

- De lehet a kapcsolat kölcsönös is - mondta az ügyvéd.

- Nem, uram, nem lehet - mondott ellent ő. - Épp úgy nem lehet, mint az, hogy egy szekér borsóban két borsószem mindig egymás mellett legyen. Azonkívül nemcsak valószínűtlenség van ebben, hanem alkalmasint csömör is. Egész életen át egyetlen nőt vagy férfit szeretni, pontosan annyi, mint azt mondani, hogy egy gyertya az egész életen át égni fog - mondta egy mohót szippantva.

- De maga mindig a testi szerelemről beszél - mondta a hölgy. - Tán föl sem tételez olyan szerelmet, amely az eszmények egyezésén, a szellemi rokonságon alapul.

- Szellemi rokonság! Az eszmények egyezése! - ismételte meg ő, szokott hangját hallatva. - Ebben az esetben azonban nincs mért együtt aludniuk (bocsássák meg a gorombaságot). Márpedig az eszmények egyezésének a következményeképp az emberek egy ágyba fekszenek - mondta ő, s idegesen felnevetett.

- De engedje meg - mondta az ügyvéd -, a tény ellene szól annak, amit mond, a házastársi viszony, azt látjuk, létezik, az emberiség nagy része házaséletet él, és sokan becsületesen élik le hosszú házaséletüket.

Az ősz úr megint fölnevetett.

- Ön azt mondja, hogy a házasság a szerelmen alapszik, amikor pedig kételyemet fejezem ki, hogy az érzékin kívül más szerelem is létezik, azzal bizonyítja a szerelem létezését, hogy vannak házasságok. De hiszen a házasság a mi korunkban merő csalás.

- Nem, uram, engedje meg - mondta az ügyvéd -, én csak azt mondom, hogy voltak és vannak házasságok.

- Vannak. Csak hogy mért vannak? Voltak és vannak az olyan emberek közt, akik a házasságban valami titokzatos dolgot látnak, titkot, amely Isten előtt köti össze őket. Csak azoknál van, nálunk nincs. Nálunk az emberek megnősülnek, közben a párosodáson kívül nem látnak semmit a házasságban, s az egészből mi sül ki: csalás vagy erőszak. Ha csalás, azt még könnyebb elviselni. Férj és feleség csak csalják az embereket, hogy ők egypárúságban élnek, holott soknejűségben élnek és sokférjűségben. Ez csúnya, de még megy valahogyan; de amikor, mint az igen gyakran előfordul, férj és feleség magukra vállalják a kötelezettséget, hogy egész életüket együtt élik le, s a második hónaptól már gyűlölik egymást; szeretnének szétmenni, s

mégis együtt élnek, akkor ebből olyan szörnyű pokol kerekedik, amelyben ivásra adják, főbe lövik, megölik, megmérgezik magukat s a másikat - mondta egyre gyorsabban, nem hagyva, hogy bárki egy szót is szúrjon közbe, egyre jobban és jobban tűzbejőve. Mindenki hallgatott. Kényelmetlen volt.

- Igen, a házaséletben kétségkívül vannak kritikus epizódok - mondta az ügyvéd, aki be akarta szüntetni az illetlenül heves beszélgetést.

- Ön, úgy látom, fölismert, ki vagyok? - mondta csendesen, szinte nyugodtan az ősz úr.

- Nem, nincs szerencsém.

- Nem nagy szerencse. Pozdnisev vagyok, akivel az a kritikus epizód történt, amelyre céloz, az az epizód, hogy megölte a feleségét - mondta gyors pillantást vetve mindnyájunkra.

Senki sem találta föl magát, hogy mit mondjon, mindnyájan hallgattunk.

- No, mindegy - mondta ő, szokott hangját hallatva. - Különben bocsássanak meg! Á! Nem fogom feszélyezni önöket.

- De nem, kérem szépen - mondta az ügyvéd, maga se tudva, hogy „mit kér szépen”.

De Pozdnisev nem hallgatott rá, gyorsan megfordult s a helyére ment. Az úr és a hölgy sugdolóztak, én ott ültem Pozdnisev mellett és hallgattam, nem tudtam semmit sem kitalálni, hogy mit mondjak. Ahhoz, hogy olvassak, sötét volt, így aztán becsuktam a szememet, tettettem, hogy aludni akarok. Így utaztunk némán a következő állomásig.

Ezen az állomáson az úr és a hölgy átment egy másik kocsiba, amiről már korábban is értekeztek a kalauzzal. A kereskedősegéd elhelyezkedett a padon és elaludt. Pozdnisev meg még mindig dohányzott és itta a teát, amelyet még a másik állomáson főzött.

Amikor kinyitottam a szememet és rápillantottam, ő egyszer csak elszántan és ingerülten felém fordult:

- Önnek tán kellemetlen itt ülnie velem, tudva, hogy ki vagyok? Akkor elmegyek.

- Ó nem, bocsásson meg.

- Akkor nem parancsol? Csak erős. - Teát töltött nekem. - Beszélnek... s folyton hazudnak - mondta.

- Mire mondja ezt? - kérdeztem.

- Még mindig arra: az ő szerelmükre, meg arra, hogy az mi is... Aludni akar?

- Egyáltalán nem.

- Ha akarja, elmondom, hogy épp ez a szerelem mint vitt arra, ami velem történt.

- Igen, ha nem esik nehezére.

- Nem, a hallgatás esik nehezemre. Igyon hát egy kis teát. Vagy nagyon erős?

A tea valóban olyan volt, mint a sör, de én ittam egy pohárral. Ekkor arra jött a kalauz, ő némán, rossz szemmel kísérte, s csak akkor kezdte el, amikor az elment.

3

- Nos akkor hát elmondom... De csakugyan akarja?

Megismételtem, hogy nagyon. Ő hallgatott egy kicsit, s megdörgölte kezével az arcát.

- Ha az ember elmond valamit - kezdte -, akkor az elejéről kell elbeszélnie; el kell mondanom, hogyan s miért nősültem meg, s milyen voltam a házasságom előtt.

A házasságomig úgy éltem, ahogyan mindenki, mármint a mi körünkben. Földbirtokos vagyok és kandidátus, s nemesi marsall voltam. A házasságomig úgy éltem, ahogy mindenki él, azaz züllöttem, mint minden körünkbeli ember, s miközben züllötten éltem, meg voltam győződve, hogy úgy élek, ahogyan kell. Magamról azt gondoltam, hogy jó, kedves fiú vagyok, s teljesen erkölcsös ember. Nem voltam csábító, nem voltak természetellenes hajlamaim, nem tettem meg a feslettséget életem fő céljává, ahogy kortársaink közül sokan, komolyan, illendőn, az egészségem kedvéért adtam rá magam. Kerültem azokat az asszonyokat, akik gyermeket szülhettek nekem vagy vonzalmat érezhettek volna irántam, s ezzel megköthettek volna. Különben volt talán gyerek is, vonzalom is, de én úgy tettem, mintha nem lett volna. S ezt nemcsak erkölcsösnek tartottam, hanem büszkélkedtem is vele.

Megállt, szokott hangját hallatta, ahogy mindig, amikor nyilván új gondolata jött.

- De hát épp ez a legnagyobb undokság! - kiáltott föl. - A feslettség nem valami fizikai dolog, hisz semmiféle fizikai idétlenség nem feslettség még; a feslettség, az igazi feslettség épp az, hogy az ember azzal az asszonnyal szemben, akivel fizikai kapcsolatba lép, fölszabadítja magát az erkölcs kötelékei alól, s én ezt a fölszabadítást még érdememül is tudtam be. Emlékszem, mennyire gyötrődtem egy alkalommal, amikor nem sikerült megfizetnem egy asszonyt, aki alkalmasint belémszeretett s odaadta magát nekem. Csak akkor nyugodtam meg, amikor pénzt küldtem neki, ezzel mutatva ki, hogy erkölcsileg úgy tekintem, mint akihez nem köt semmi sem. Ne bólogasson, mintha egyetértene velem! - kiáltott hirtelen rám. - Ismerem én már ezt. Maguk mind, és maga, maga is, ha csak nem ritka kivétel, a legjobb esetben ugyanilyen nézetet vall, mint én vallottam. No, mindegy, megbocsát - folytatta -, a dolog lényege, hogy ez szörnyű, szörnyű, szörnyű!

- Mi a szörnyű? - kérdeztem.

- A tévelygésnek az az örvénye, amiben az asszonyt s a hozzávaló viszonyunkat illetőleg élünk. Igen, uram, nem tudok nyugodtan beszélni erről és nem azért, mert az a bizonyos epizód történt velem, ahogyan ő mondta, hanem azért, mert azóta, hogy az az epizód történt, kinyílt a szemem, mindent egészen más fényben látok. Mindent fordítva, épp fordítva!

Cigarettára gyújtott, a térdére könyökölt s beszélni kezdett.

A sötétségben nem láthattam az arcát, csak behízelgő kellemes hangját hallottam a kocsi zakatolásán át.

4

- Igen, uram, csak miután végiggyötrődtem, amit végiggyötrődtem, csak akkor értettem meg, hála ennek, hol a dolog gyökere, megértettem, minek kéne lenni, s épp ezért egész szörnyűségében láttam meg azt, ami van.

- Nos tessék, hallja hát, hogyan és mikor kezdődött, ami engem az én epizódomhoz vitt. Akkor kezdődött, amikor még nem töltöttem be a tizenhatodik évemet. Akkor, amikor még

gimnazista voltam, a bátyám pedig első éves egyetemi hallgató. Még nem ismertem a nőt, de mint körünk szerencsétlen gyermekei, én sem voltam már ártatlan. Fiútársaim már másodéve megrontottak; a nő, nem egy bizonyos, hanem a nő, mint valami édesség, a nő, minden nő, a női meztelenség már gyötört. Magányom tisztátalan volt. Gyötrődtem, ahogy fiaink kilencvenkilenc százaléka gyötrődik. Elborzadtam, szenvedtem, imádkoztam és elbuktam. Képzeletemben és a valóságban már züllött voltam, de az utolsó lépést még nem tettem meg. Egyedül pusztultam, de a kezemet még nem tettem más emberi lényre. De, íme, bátyám iskolatársa, egy egyetemi hallgató, vidám cimbora, úgynevezett jó fiú, vagyis a legnagyobb semmirekellő, miután megtanított minket inni, kártyázni, egy ivás után rábeszélt, hogy elmenjünk oda. Elmentünk. A bátyám is ártatlan volt még, s ezen az éjszakán bukott el. És én, a tizenötéves fiúcska megbecstelenítettem magam, s részt vettem a nő megbecstelenítésében, közben egyáltalán nem értettem, hogy mit csinálok. Hiszen az idősebbek közül senkitől sem hallottam, hogy az, amit csináltam, rossz. De hisz most sem hallja senki. Igaz, hogy benn van a tízparancsolatban, de a tízparancsolat is csak arra kell, hogy a vizsgán a tisztelendő úrnak feleljünk belőle, de még arra sem nagyon, távolról sem annyira, mint az *ut*[61] kötőszó használatának a tízparancsa a feltételes mondatokban.

Így azoktól az idősebb emberektől, akiknek a véleményét tiszteltem, egyiktől sem hallottam, hogy ez rossz. Ellenkezőleg, olyan emberektől, akiket tiszteltem, azt hallottam, hogy jó. Azt hallottam, hogy küzdelmeink, szenvedéseink ezután elcsöndesednek, hallottam és olvastam is; az öregebbektől azt hallottam, hogy az egészségemnek jót tesz majd, a társaimtól meg, hogy ebben valami érdem, fenegyerekség van. Úgyhogy általában semmi mást sem láttam benne, csak jót. A betegség veszélye? De hisz erről úgyis gondoskodtak. A gyámkodó kormányzat gondoskodik erről. Figyelemmel kíséri a bordélyházak szabályszerű tevékenységét, s veszélytelenné teszi gimnazisták számára a kicsapongást. S ezt doktorok figyelik, fizetésért. Úgy is illik. Azt állítják, hogy a kicsapongás hasznos az egészségre, megszervezik tehát a helyes, szabályos kicsapongást. Ismerek anyákat, akik ebben az értelemben vannak gondban fiaik egészsége miatt. A tudomány is bordélyházakba küldi őket.

- De miért épp a tudomány? - mondtam én.

- De hát kik a doktorok? A tudomány áldozó papjai. Ki züllesztí el az ifjúságot, azt állítva, hogy az egészségnek erre szüksége van? Ők. Aztán nagy komolyan gyógyítgatják a szifiliszt.

- De hát mért ne gyógyítanák a szifiliszt?

- Hát azért, mert ha azoknak az erőfeszítéseknek, amelyeket a szifilisz gyógyítására fordítanak, az egy századrészét a kicsapongások kiirtására fordítanák, a szifilisznek nem volna emléke sem. Így azonban ezeket az erőfeszítéseket nem a kicsapongás kiirtására, hanem a sarkallására fordítják, hogy a kicsapongás veszélytelenségét biztosítsák. De nem erről van szó. Arról, hogy velem is az a szörnyű dolog történt meg, ami nemcsak a mi társadalmi osztályunk, de valamennyi, még a parasztok kilenctizedével is, ha többel nem: hogy nem azért buktam el, mert egy bizonyos asszony bájának természetes csábítása alá kerültem. Nem. Engem semmiféle nő nem csábított. Elbuktam, mert a környező társadalmi réteg abban, ami a bukás volt, nem látott mást, mint egyesek: a leghelyesebb s az egészségre leghasznosabb életműködést, mások pedig egy fiatal ember legtermészetesebb, s nemcsak megbocsátható, de még ártatlan mulatságát is. És én nem is fogtam fel, hogy ez elbukás, egyszerűen átadtam magam azoknak a részben gyönyöröknek, részben szükségleteknek, amelyek, mint ahogy sugalmazták, bizonyos életkor sajátságai; úgy adtam át magam a kicsapongásnak, mint ahogy inni, dohányozni

[61] Hogy, ahogy.

kezdtem. És mégis ebben az első bukásomban, volt valami különös és megható. Emlékszem, ahogy akkor mindjárt, még ott, ki sem jöttem a szobából, olyan szomorúság fogott el, de olyan szomorúság, hogy sírni lett volna kedvem, sírni ártatlanságom vesztén, azon, hogy viszonyom a nőhöz mindörökre megromlott. Igen, uram, az én egyszerű, természetes viszonyom a nőkhöz mindörökre odavolt. Ettől az időtől fogva nem voltam és nem is lehettem tiszta viszonyban a nővel. Azzá lettem, amit kéjencnek neveznek. Már pedig kéjencnek lenni fizikai állapot, hasonló a morfinista, az iszákos, a dohányos állapotához. Ahogy a morfinista, az iszákos, dohányos már nem normális ember, úgy az, aki több nőt ismert meg a maga gyönyörére, nem normális, hanem mindörökre megrontott ember: kéjenc. Ahogy az iszákost és a morfinistát rögtön meg lehet ismerni az arcáról, szokásairól, éppúgy a kéjencet is. A kéjenc megtartóztathatja magát, küzdhet; de egyszerű, világos, tiszta fivéri viszonyba a nővel már sohasem kerülhet. Arról, ahogy a fiatal nőre pillant, nézegeti, rögtön fel lehet ismerni, hogy kéjenc. Én is kéjenccé lettem és az is maradtam, s ez volt az, ami tönkretett.

5

- Igen, így van ez, uram. Aztán így folyt ez tovább és tovább, jött mindenféle eltévelyedés. Én istenem! Ahogy eszembe jut minden ilyennemű undokságom, elfog az iszonyat; s ilyen emlékem önmagamról van, akin a cimboráim úgynevezett ártatlanságom miatt nevettek. S amit aranyifjakról, tisztekről, Párizs imádóiról hall az ember! S amikor ezek az urak és én, harmincesztendős züllött emberek, akiknek a lelkét női viszonylatban száz legkülönbözőbb vétek nyomja, patyolat tisztára kimosva, megborotválkozva, beillatozva, tiszta fehérneműben, frakkban vagy egyenruhában belépünk egy fogadóterembe vagy egy bálba - a tisztaság jelképe - gyönyörű, mondhatom!

- Gondolja csak meg, minek kéne lennie és mi az, ami van. Úgy kéne lennie, hogy amikor a társaságban húgomhoz vagy lányomhoz egy ilyen úr odamegy, én, ismerve életét, odalépnék hozzá, félrehívnám és halkan azt mondanám: „Galambom, tudom ám, hogy élsz, hogy töltöd az éjszakáidat s kivel, neked nincs itt helyed, itt tiszta, ártatlan lányok vannak, menj innét!" Így kéne lennie; de úgy van, hogy amikor egy ilyen úr megjelenik s húgomat, leányomat átöleli s táncol vele, ha gazdag és összeköttetései vannak, ujjongunk. Hiszen Rigolboche[62] után tán megtiszteli a lányomat is. Még ha maradnak is nyomok, betegség - nem számít. Manapság jól gyógyítják. Hogyne, hiszen tudom, hogy néhány legmagasabb társaságbeli lányt a szülei elragadtatással adtak szifilitikusokhoz. Ó, micsoda undokság! De eljön az idő, amikor ez az undokság és hazugság lelepleződik.

Többször is hallatta furcsa hangját, s hozzálátott a teázáshoz. A tea szörnyű erős volt, és nem volt víz, amivel felhígítsuk. A megivott két pohár, éreztem, rendkívül fölizgat. Ő rá is bizonyára hatott a tea, mert mind zaklatottabb és zaklatottabb lett. Hangja egyre éneklősebbé és jelentőségteljesebbé vált. Szüntelenül változtatta a pózait, hol levette a sapkáját, hol föltette, arca a félhomályban, amelyben ültünk, furcsán elváltozott.

- Nos, így éltem én harmincéves koromig, egy percre se adva fel szándékomat, hogy megnősülök s a legmagasztosabb és legtisztább családi életet teremtem meg - folytatta - s ezzel a céllal keresgéltem a célomnak legjobban megfelelő leányt. A feslettség sarában fetrengtem, s ugyanakkor a lányokat vizsgálgattam, akik tisztaságukkal méltók lehetnek hozzám. Sokat épp azért selejteztem ki, mert nem volt eléggé tiszta nekem; végül találtam egy olyat, akit

[62] Rigolboche (Marguerite Badel): francia táncosnő a múlt században.

méltónak tartottam magamhoz. Egy valamikor igen gazdag, de tönkrement penzai földbirtokos két lánya közül az egyiket.

Egy este, miután ladikáztunk, s éjszaka, holdfénynél tértünk haza, s én ott ültem mellette, elgyönyörködtem testhez simuló jersey-be öltözött, karcsú alakjában és hajfürtjeiben, egyszer csak eldöntöttem, hogy ő az. Azon az estén úgy rémlett, hogy ő mindent, de mindent megért, amit én érzek és gondolok, és hogy én a legemelkedettebb dolgokat érzem és gondolom. Lényegében csak arról volt szó, hogy a jersey különösen illett az arcához, úgyszintén a hajfürtjei is, és hogy a közelségében eltöltött nap után még nagyobb közelségre jött kedvem.

Csodálatos dolog, milyen teljes szokott lenni az illúzió, hogy a szépség valami jó dolog. A szép nő ostobaságot mond, az ember hallgatja és nem látja az ostobaságot, okosat lát. Undokságot mond, tesz, s az ember valami kedveset lát. Amikor pedig nem mond sem ostobaságot, sem undokságot, de szép, rögtön meggyőzi magát, hogy ugyanilyen okos és erkölcsös is.

Elragadtatottan tértem haza s eldöntöttem, hogy ő az erkölcsi tökéletesség csúcsa, s épp ezért méltó rá, hogy a feleségem legyen, és másnap meg is kértem a kezét.

Micsoda útvesztő is ez! Ezer nősülő férfiból nemcsak a mi életünkben, de szerencsétlenségre a nép közt is aligha van egy, aki a házassága előtt nem lett volna vagy tízszer is nős, de van, aki százszor vagy ezerszer, mint Don Juan. (Mostanában vannak, igen, hallom és figyelem is, tiszta fiatalemberek, akik érzik és tudják, hogy ez nem tréfa, hanem nagy dolog. Isten segítse őket! Az én időmben nem volt ilyen tízezer közt egy.) S ezt mindenki tudja és tetteti, hogy nem tudja. A regényekben a legaprólékosabb részletességgel írják le a hősök érzéseit, a tavakat, bokrokat, amelyek körül járnak; de arról, hogy mi történt az érdekes hőssel előbb: bordélyházi látogatásaikról, a szobalányokról, szakácsnékról, mások feleségeiről egy szó sincs. S ha vannak ilyen illetlen regények, akkor azokat nem adják oda, főként nem azoknak a kezébe, akiknek leginkább kellene ismerniük, a leányoknak. Eleinte azt tettetik a leányok előtt, hogy az a feslettség, amely városaink, sőt falvaink életét megtölti, hogy az a feslettség egyáltalán nincs. Aztán annyira beleszoknak a képmutatásba, hogy végül, mint az angolok, maguk is kezdik őszintén hinni, hogy mi erkölcsös emberek vagyunk, s egy erkölcsös világban élünk. A leányok, szegények, ők is egész komolyan hisznek benne. Így hitt az én szerencsétlen feleségem is. Emlékszem, hogy már mint vőlegény, megmutattam neki a naplómat, amelyből, ha nem is sokat, de megismerhette a múltamat, főként az utolsó viszonyomat, amelyről másoktól is értesülhetett, s amelyet épp ezért szükségesnek éreztem elmondani neki. Emlékszem elszörnyedésére, a kétségbeesésére, fejvesztettségre, amikor megtudta és megértette. Láttam, hogy ott akart hagyni. Mért is nem hagyott!

Szokott hangját hallatta, elhallgatott s még egy kortyot ivott a teából.

6

- Nem, különben jobb így, jobb! - kiáltott föl. - Így kellett nekem. De nem erről van szó. Azt akartam mondani, hogy itt csak néhány szerencsétlen leány a megcsalt. Az anyák, azok tudják ezt, különösen azok az anyák, akiket a férjük nevelt, azok nagyszerűen tudják. S miközben azt színlelik, hogy hisznek a férfi tisztaságában, valójában egészen másképp cselekednek. Tudják, milyen horgon fogják maguknak s leányaiknak a férfit.

Hiszen csak mi, férfiak nem tudjuk, mégpedig azért nem, mert nem akarjuk tudni, a nők azonban nagyon jól tudják, hogy a legemelkedettebb, ahogy nevezni szokták, a legpoétikusabb szerelem nem az erkölcsi kiválóságtól függ, hanem a fizikai közelségtől, amellett a frizurától,

színtől, ruhaszabástól. Mondjátok egy tapasztalt, kacér nőnek, aki feladatául tűzte ki, hogy egy embert rabul ejtsen, mit kockáztatna inkább: azt, hogy annak a jelenlétében, akit csábít, hazugságon, kegyetlenségen, sőt feslettségen érjék, vagy hogy rosszul varrt, csúnya ruhában mutatkozzék előtte; mindenik inkább az elsőt választja. Tudja, hogy a magunkfajta férfi csak hazudik magas érzésekről, egyedül a test kell neki, s épp ezért mindenféle undokságot megbocsát, az otromba, ízléstelen, rossz színárnyalatú ruhát azonban nem bocsátja meg. Kacér nő ezt tudatosan tudja, de minden ártatlan leány is tudja öntudatlan, ahogy az állatok is tudják.

Ezért azok az undok jersey-ruhák, azok a farpárnák, a meztelen vállak, karok, majdnem hogy mellek. A nők, különösen a férfi-iskolát kijártak, nagyon jól tudják, hogy a fennkölt tárgyakról szóló beszélgetések - beszélgetések, s hogy a férfinak a test kell s mindaz, ami azt a legcsábítóbb fénybe állítja s ez az, ami történik. Mert hisz csak a megszokást kell elvetnünk, amellyel ezt az idétlenséget nézzük, s amely második természetünkké vált, a felsőbb társadalmi osztályaink életét kell úgy néznünk, amilyen, minden szégyentelenségével; s akkor az - egyetlen tömény bordélyház. Nem ért egyet velem? Engedje meg, bebizonyítom - szólalt meg, szavamba vágva. - Ön azt mondja, hogy a mi társaságunk asszonyai más érdekeknek élnek, mint a bordélyházi asszonyok, én azt mondom, hogy nem, s be is bizonyítom. Ha az emberek életcéljaikra és életük belső tartalmára elütnek egymástól, ez a különbség föltétlenül kifejezésre jut a külsőjükön, s a külsejük is eltérő lesz. De nézze meg őket, a boldogtalanokat, megvetettek s a legmagasabb társasági úriasszonyokat: ugyanaz a cicoma, ugyanaz a szabás, ugyanazok az illatszerek, ugyanazok a lemeztelenített karok, vállak, mellek, a kinyomott farnak ugyanaz a feszülése, ugyanaz a szenvedélyes vonzalom az ékkövek, a drága, csillogó holmik iránt, ugyanaz a mulatság, tánc, zene, ének. Ahogy azok a nők is minden lehető eszközzel csábítanak, úgy ezek is. Nincs semmiféle különbség. Szigorúan határozva meg a dolgot, annyit kell mondani, hogy a rövid időre prostituáltak rendesen megvetettek, a hosszú időre prostituáltak pedig tiszteletben részesülnek.

7

- Igen, így hát engem is megfogtak ezek a jersey-ruhák, hajfürtök és farpárnák. Megfogni könnyű volt, minthogy olyan körülmények közt nevelkedtem, amelyek közt, mint ugaron az uborka, buján hajtanak a szerelmes fiatalemberek... Hisz a mi izgató, kitűnő, választékos táplálékunk, a tökéletes tétlenség mellett, nem más, mint a bujaság rendszeres izgatója. Csodálkozik vagy nem csodálkozik, ez így van. Az utolsó időkig magam sem láttam semmit ebből. Most meg látom már. S épp ezért gyötör, hogy senki sem tudja, s olyan ostobaságokat beszélnek, mint elébb az az úriasszony.

Igen, uram, most tavaszon parasztok dolgoztak a közelemben a vasúti töltésen. A parasztfiú szokásos tápláléka: kenyér, kvasz, hagyma; ettől eleven, mozgékony, egészséges, s végzi a könnyű mezei munkát. A vasúthoz kerül, tápláléka kása és egy font hús. De ő aztán ki is adja ezt a húst a tizenhat órás munkaidő alatt a harmincpudos talicskával. És marad minden a régiben. De mi, akik két fontjával esszük a húst, vadat s mindenféle hevítő eledelt és italt - mire vezet ez? Érzéki kicsapongásokhoz. S ha még arra vezet - a vész-szelep kinyílik, s minden rendben van; de zárja el ezt a szelepet, mint ahogy én időnként elzártam, rögtön ott a lelkesültség, amely mesterkélt életünk prizmáján áthaladva a legtisztább fajta, néha már-már plátói szerelemben nyilatkozik meg. Én is szerelmes lettem, mint ahogy mindenki szerelmes lesz. S volt csakugyan minden: elragadtatás, elérzékenyülés, költészet. Valójában pedig ezt az én szerelmemet egyrészről mamácska és a szabó tevékenysége hozta létre, másrészről az általam elnyelt ételek fölöslege s a henye élet. Ha nincs egyfelől a csónakázás, nincsenek a

szabók a ruhaderekaikkal és a többi, ha a feleségem rosszul szabott pongyolában jár és otthon ül, s ha másrészről én normális emberi föltételek közt élek, csak annyi táplálékot kebelezek be, amennyi a munkához szükséges, s a vészszelep nyitva van - amint véletlenül épp ebben az időben valahogy bezáródott -, nem leszek szerelmes, s mindebből semmi sem következik be.

8

- Nos, most épp minden együtt volt; az én állapotom, a szép ruha, a csónakázás megtette hatását. Hússzor nem tette meg, most megtette. Olyanféle ez, mint a csapda. Nem tréfálok. Hiszen most a házasságok úgy készülnek, mint a csapda. Mert mi a természetes? A lány megérett, férjhez kell adni. A dolog, úgy látszik, nagyon egyszerű, föltéve, hogy a lány nem nyomorék, s van férfi, aki nősülni óhajt. A régi világban így is történt. A lány beleérkezett a korba; a szülők nyélbe ütötték a házasságot. Így történt s így történik ez az egész emberiségben: a kínaiaknál, hinduknál, mohamedánoknál, nálunk, a nép közt, így történik az egész emberi nemnél, legalábbis kilencvenkilencszázad részében. Csak egy század, vagy még kisebb rész, mi, a feslettek, jöttünk rá, hogy ez nem helyes, s találtunk ki valami újat. De hát mi ez az új? Az új az, hogy a lányok ott ülnek s a férfiak, mint a piacon, járnak és válogatnak. A lányok pedig várnak és azt gondolják, bár mondani nem merik: „Bátyuska, engem; nem, engem. Nem őt, engemet; nézd milyen vállam s más egyebem van." Mi férfiak pedig járkálunk, tekingetünk, s nagyon meg vagyunk elégedve. „Tudom, én nem esek csapdába." Sétálgatnak, nézegetnek, nagyon meg vannak elégedve, hogy ezt mind az ő számukra rendezték meg. De nicsak, az ember nem vigyázott s hopp, megvan a baj!

- De hát hogy legyen? - mondtam én. - Tán az asszony kérje meg a férfi kezét?

- Azt én már nem tudom, hogyan; de ha egyenlőség, akkor legyen egyenlőség. Ha úgy találták, hogy a házasságközvetítés megalázó, hát ez még ezerszer inkább. Ott a jogok és eshetőségek egyformák, itt azonban a nő vagy rab a piacon, vagy csalétek csapdában. Mondja meg akármelyik anyának vagy magának a lánynak az igazat, hogy ő csak azzal foglalatoskodik, hogy vőlegényt fogjon, istenem, micsoda sértés! Már pedig folyton csak ezt csinálják, és nincs is más csinálni valójuk. S ami a borzasztó: hogy néha egészen zsenge, szegény ártatlan lányokat lát az ember ezzel foglalkozni. Aztán meg ha legalább nyíltan csinálnák. De csupa csalás... „Ó, a fajok eredete, milyen érdekes! Ah, Lizát nagyon érdekli a festészet! Maga ott lesz a kiállításon? Milyen tanulságos! Hát a trojkázáson, színielőadáson, hangversenyen? Ah, milyen nagyszerű! Az én Lizám bolondul a muzsikáért. És maga mért nem osztja ezt a nézetet? Ah, csónakon." Az értelme pedig egy: „Végy, válassz engem, az én Lizámat! Nem, engem! No, próbáld meg legalább!..." Ó, undokság! hazugság! - fejezte be s miután megitta a teája utolját, hozzáfogott, hogy a csészéket s az edényt elrakja.

9

- De hiszen tudja - kezdte, a teát és a cukrot az útizsákba téve -, hogy az asszonyuralom, amitől a világ szenved, mind ebből származik.

- Miféle asszonyuralom? - mondtam én. - A jog, a jogok nagy része a férfi oldalán van.

- Igen, igen, ez az éppen - szakított félbe -, ez az, amit mondani akarok, épp ez magyarázza meg azt a szokatlan jelenséget, hogy míg egyfelől tökéletesen igaz, hogy a nő a megaláztatás legmélyebb fokára van vetve, másrészt az is igaz, hogy ő uralkodik. Éppen úgy, mint a zsidók,

ahogy ők is pénzhatalmukkal fizetnek elnyomatásukért, éppúgy az asszonyok is. „Azt akarjátok, hogy mi csak kereskedők legyünk, jó, kereskedők vagyunk s hatalmunkba kerítünk benneteket” - mondják a zsidók. „Á, ti azt akarjátok - mondják az asszonyok -, hogy az érzékiség tárgya legyünk, jó, mi, mint az érzékiség tárgya, majd rabszolgává teszünk benneteket.” A női jogfosztottság nem az, hogy a nő nem szavazhat, nem lehet bíró - ezekkel a dolgokkal foglalkozni nem jelent semmiféle jogot -, hanem az, hogy nemi tekintetben egyenlő legyen a férfival, meglegyen a joga, hogy óhaja szerint éljen egy férfival, éljen vagy megtartóztassa magát tőle, hogy a maga kívánsága szerint válassza a férfit, s ne legyen választott. Azt mondja, hogy ez idétlen dolog. Jó. De akkor a férfinak se legyenek meg ezek a jogai. Mert a nő most meg van fosztva attól a jogtól, amellyel a férfi rendelkezik. És, hogy ezt a jogfosztást megbosszulja, a férfi érzékiségére hat, s érzékiségén át úgy megalázza, hogy a férfi csak forma szerint választ, a valóságban pedig a nő választ. S midőn egyszer birtokában van ennek az eszköznek, már vissza is él vele, s szörnyű hatalmat nyer az embereken.

- De hát hol van ez a különös hatalom? - kérdeztem.

- Hol ez a hatalom? Hát mindenütt, mindenben. Menjen végig bármely nagyvárosban az áruházakon. Milliók vannak ott, föl sem lehet becsülni a beléölt emberi munkát, és nézze meg, van-e ezeknek az áruházaknak a kilenctizedében valami is, ami a férfi szükségletét szolgálja? Az élet minden fényűzését a nő követeli és tartja fönn. Számolja össze a gyárakat, óriási hányaduk a nők számára gyárt haszontalan díszeket, fogatokat, bútorokat, játékszereket. Emberek milliói, rabszolga nemzedékek pusztulnak el a gyárakban, kizárólag a nők bujaságáért, ebben a fegyencmunkában. Az asszonyok, mint a cárnők, a rabság nehéz béklyójában tartják az emberi nem kilenctizedét. És mindez azért, mert megalázták őket, megfosztották a férfiéval egyenlő jogaiktól. S most azzal bosszulják meg magukat, hogy az érzékiségünkre hatnak, a hálójukba fognak. Igen, innen van minden. A nők az érzéki hatás oly eszközét csinálták magukból, hogy férfi nem érintkezhet nyugodtan nővel. Mihelyt egy férfi egy nő közelébe ment, már maszlagos befolyása alá került és meghibbant. Régebben is mindig félszeg, aggodalmas érzésem támadt, amikor egy kiöltözött dámát báli ruhában láttam, most azonban egyenesen félelmetes, direkt valami embert veszélyeztető, törvényellenes dolgot látok benne, rendőrért szeretnék kiáltani, védelmet kérni a veszedelem ellen, követelni, hogy tüntessék el, vigyék el az útból a veszélyes tárgyat.

- Igen, maga nevet! - kiáltott rám - pedig ez egyáltalán nem tréfa. Meg vagyok győződve, hogy eljön az idő, meglehet, nagyon hamar, hogy az emberek megértik ezt és csodálkozni fognak, hogyan állhatott fönn egy társadalom, amelyben megengedtek ilyen köznyugalom-háborító bűnt, mint a testnek az érzékiséget egyenesen kihívó díszítése, amilyet a mi társadalmunkban engednek meg a nőnek. Hisz ez annyi, mintha a sétatereken, az ösvényeken mindenfelé csapdát állítanának föl - még rosszabb! Mért tiltják meg a hazárdjátékot, amikor a nő érzékiséget-kihívó, prostituált cicomáiban nincs eltiltva? Ezerszer veszedelmesebb!

10

- Nos, tehát engem is megfogtak. Az voltam, amit szerelmesnek neveznek. Nemcsak őt képzeltem a tökéletesség netovábbjának; vőlegénységemnek ebben az idejében magamról is azt képzeltem, hogy a tökéletesség netovábbja vagyok. Mert hiszen nincs olyan semmirekellő, aki ha keres, nem talál, bizonyos szempontból, magánál is komiszabb semmirekellőket, s aki épp ezért ürügyet nem találhatna a büszkeségre s az önmagával való megelégedésre. Így hát én is: nem pénzért nősültem, hasznom nem volt a dologból, nem úgy, mint ismerőseim nagy része, akik pénzért vagy összeköttetésért nősültek; én gazdag voltam, ő szegény. Ez egy. A másik,

amire büszke voltam, hogy mások azzal a szándékkal nősültek, hogy továbbra is olyan soknejűségben éljenek, amilyenben a házasság előtt éltek; nekem meg az volt a szilárd elhatározásom, hogy esküvő után ragaszkodom az egynejűséghez, s erre önmagamban határtalanul büszke voltam. Igen, irtózatos disznó voltam, s magamban azt képzeltem, hogy angyal vagyok.

- Vőlegénységem ideje nem sokáig tartott. Most már nem tudok szégyen nélkül gondolni erre az én vőlegényi korszakomra! Micsoda undokság! Mert hiszen lelki szerelmet szokás feltételezni s nem érzékit. Nos, ha lelki szerelem, lelki kapcsolat, akkor ennek a lelki kapcsolatnak szóban, beszédben, társalgásban kifejezésre is kell jutnia. Mindebből nem volt semmi. A beszéd, amikor magunk maradtunk, szörnyű keserves volt. Micsoda sziszifuszi munka. Az ember kigondolja, mit mondjon, elmondja, aztán megint hallgatnia kell, kigondolni. Nem volt miről beszélnünk. Hiszen amit a ránk váró életről, berendezkedésről, tervekről mondani lehetett; elmondtuk, tovább mi jöhetett? Lám, ha állatok lettünk volna, akkor tudtuk volna, hogy nem is kell beszélnünk; itt azonban, ellenkezőleg, beszélni kell és nincs mit, hisz nem olyasmi foglalkoztat, amit beszélgetéssel lehet eldönteni. Aztán meg a cukorkák, az édességek otromba falasának idétlen szokása, az undok készülődések az esküvőre: beszédek lakásról, hálószobákról, ágyakról, pongyolákról, hálóköpenyekről, fehérneműről, toalettekről. Hiszen ha az ember amúgy Domosztroj módra nősül, ahogy ez az öreg mondta, akkor a dunyhák, hozomány, ágy: érti - mindez részlet, amely vele jár a házasság szentségével. Nálunk azonban, ahol tíz házasodóból aligha van egy, aki hisz ebben a szentségben, még azt se hiszi, hogy amit csinál, valami kötelezettség; ahol száz férfiból aligha van egy is, aki előbb nőtlen volt, s ötvenből egy, aki már előre nem készül minden adandó alkalommal megcsalni a feleségét; ahol a többség a templomba menetelre csak úgy tekint, mint egy bizonyos nő birtokba vételének különös föltételére - gondolja el, milyen szörnyű jelentőséget nyernek itt ezek s részletek! Az sül ki, hogy az egész dolog csak ebből áll. Valami eladásféle. Egy feslett embernek eladnak egy ártatlan lányt, s ezt az eladást bizonyos formaságokhoz kötik.

11

- Így nősült mindenki, így nősültem én is, s kezdtem el a magasztalt mézesheteket. Ez az elnevezés is milyen aljas! - sipította dühösen. - Párizsban egyszer sorra jártam minden látványosságot, s bementem, hogy megnézzek, amint a cégér mondta, egy szakállas asszonyt meg egy vízikutyát. Kiderült, hogy az egész csak egy dekoltált férfi, női ruhában, meg egy kutya, amelyet rozmárbőrbe bújtattak, s egy vizes kádban úszkált. Az egész nagyon kevéssé volt érdekes; de amikor kijöttem, a mutatványos tisztelettudón kikísért, s a bejáratnál álló közönség felé fordulva rám mutatott: „Kérdezzék csak meg - mondta - ezt az urat, hogy megéri-e megnézni? Jöjjenek, lépjenek be, fejenként csak egy frank!” Én szégyelltem azt mondani, hogy nem érdemes megnézni, s a mutatványos valószínűleg számított erre. Valószínűleg így vannak azok is, akik a mézeshetek minden rondaságát kipróbálták, s másokat nem ábrándítanak ki. Én sem ábrándítottam ki senkit, de most nem látom be, mért ne mondjam meg az igazat. Sőt azt tartom, okvetlenül el kell mondanom az igazságot erről a dologról. Kényelmetlen, szégyenletes, undorító, fájdalmas, s ami fő, szomorú, a lehetetlenségig szomorú. Valami olyasféle, mint akkor éreztem, amikor dohányozni tanultam, s a hányás erőltetett, folyt a nyálam, én meg nyeltem, s úgy tettem, hogy nagyon jólesik. A dohányzás gyönyöre, ha megjön, éppúgy mint ezé, később jön meg: hogy gyönyört is kapjanak, az kell, hogy a házastársak kineveljék magukban ezt a bűnt.

- Mért bűn! - mondtam én. - Hisz ön a legtermészetesebb emberi sajátságról beszél.

- Természetes? - mondta ő. - Természetes? Nem. Én épp ellenkezőleg azt mondom, hogy én arra a meggyőződésre jutottam, hogy ez nem természetes. Igen, egyáltalán nem természetes. Kérdezze meg a gyermekeket, kérdezze meg a nem feslett leányokat. Az én húgom igen fiatalon ment férjhez egy kétszer olyan idős, kicsapongó emberhez. Emlékszem, mennyire elcsodálkoztunk az esküvő éjszakáján, amikor a húgom sápadtan, könnyezve szaladt ki az urától, s egész testében reszketve mondta, hogy ő semmiért meg nem teszi, még csak meg sem mondhatja, mit akar tőle.

- Maga azt mondja: természetes! Van, ami természetes. És az örvendetes is, könnyű, kellemes, nem szégyenletes, már az eleitől fogva; ez azonban undok is, szégyenletes is, fájdalmas is. Nem, ez nem természetes! És egy el nem romlott lány, meggyőződtem róla, mindig gyűlöli is.

- De hát akkor - mondtam én -, hogy folytatódjék az emberi nem?

- No, itt vagyunk: hogy az emberi nem valahogy ki ne vesszen! - mondta dühös iróniával, mint aki várta ezt az ismert és rosszhiszemű ellenvetést. - Prófétáid a gyermekszületések korlátozását - annak a nevében, hogy az angol lordoknak legyen mindig min meghízniuk: ezt lehet. Prófétáid a gyermekszületések korlátozását annak a nevében, hogy több élvezetben legyen részünk; ezt is lehet. De kezdj el arról dadogni, hogy korlátozzuk a gyermekszületést az erkölcs nevében - istenem, micsoda kiáltozás, hogy az emberi nem ki talál veszni, amért néhány embertársunk nem akar többé disznó lenni! Különben bocsásson meg. Nekem kellemetlen ez a fény, lefüggönyözhetek? - mondta a lámpásra mutatva.

Azt mondtam, hogy nekem mindegy, mire ő, ahogy mindent csinált, sietve fölállt az ülésre, és lerántotta a lámpás gyapjúfüggönyét.

- De mégiscsak úgy van - mondtam én -, hogy ha ezt magára mindenki törvényül ismerné el, az emberi nem kiveszne.

Nem felelt rögtön.

- Ön azt mondja, hogyan fog folytatódni az emberi nem - mondta ő, miután szembe ült velem, szétvetette a lábát s mélyen rákönyökölt. - De hát mért folytatódjék az emberi nem? - Hogy miért? Másképpen nem volnánk.

- De hát mért kell lennünk?

- Hogy miért? Hát hogy éljünk.

- De miért éljünk? Ha nincs semmi célja, ha az élet csak azért adatott, hogy éljünk, akkor nincs miért élni. S ha így van, akkor a Schopenhaueroknak és Hartmannoknak[63] meg valamennyi buddhistának tökéletesen igaza van. Ha pedig van az életnek célja, akkor világos, hogy mihelyt a célját eléri, az életnek meg kell szűnnie. Így is lesz - mondta nyilvánvaló izgalommal, mert szemmelláthatólag nagyon kedves volt neki ez a gondolat. - Így is lesz. Jegyezze meg: ha az emberiség célja üdv, jóság, szeretet, s úgy látszik, hogy az, ha az emberiség célja az, amit a próféciák mondtak, hogy valamennyi ember szeretetben egyesüljön, hogy a kopjából sarlót kovácsoljanak és így tovább, akkor mi akadályozza a cél elérését? A szenvedélyek. A szenvedélyek közül a legerősebb, a leggonoszabb és legmakacsabb a nemiség, a testi szerelem, és épp ezért, ha a szenvedélyek s közülük a legutolsó, a legerősebb, a testi szerelem megsemmisül: a prófécia betelik, az emberek eggyéforrnak, az emberiség elérte célját, nincs miért élnie tovább. Amíg tehát az emberiség él, egy eszmény áll előtte, s az természetesen nem a házinyulak vagy disznók eszméje, hogy minél jobban szaporodjanak, s nem a majmoké és a párizsi ficsúroké, hogy lehetőleg minél kifinomultabban éljenek a nemiség gyönyöreivel,

[63] Eduard Hartmann: német filozófus (1842-1906).

hanem a jóság eszménye, amely önmegtartóztatással és tisztasággal érhető el. Az emberek mindig efelé törekedtek és fognak is törekedni. És nézze csak meg, mi következik ebből?

Az következik, hogy a testi szerelem: a biztosító szelep. Ha az emberiség most élő nemzedéke nem érte el célját, akkor csak azért nem, mert szenvedély van benne, köztük a legerősebb, a nemi. És ha van nemi szenvedély, akkor van új nemzedék, tehát megvan a lehetősége, hogy a következő nemzedékben érje el a célt. És ha az sem érte el, megint a következő, és így egészen addig az ideig, amíg a cél el nincs érve, s nem teljesül a jóslat, nem forr egybe az emberiség. Mert különben mi következne? Tételezzük fel, hogy Isten az embereket bizonyos cél elérésére alkotta, s vagy halandóvá alkotta őket, nemi szenvedély nélkül, vagy örökkévalóvá. Ha halandók lennének, de nemi szenvedély nélkül, abból mi következne? Hogy élnének s meghalnának, el nem érve a célt; s hogy a célt elérje, Istennek új embereket kellene teremtenie. Ha viszont örökéletűek lennének, akkor tegyük föl (bár nehezebb a hibákat ugyanazoknak az embereknek s nem új nemzedékeknek kijavítaniuk s a tökéletességet megközelíteni), tegyük fel, sok ezer év után elérnék a célt, de akkor aztán mért vannak? S hova legyenek? Pontosan így a legjobb, ahogyan van... De magának tán nem tetszik ez a kifejezésforma, maga talán evolucionista? Akkor is ugyanaz következik. A legmagasabb állatfajtának, az emberi fajnak, hogy a más állatokkal vívott harcban fenntartsa magát, mint a méhrajnak, egybe kell verődnie, nem pedig a végtelenségig szaporodnia, tehát mint a méheknek, nemnélkülieket kell nevelnie, azaz megint csak a megtartóztatásra törekednie és semmiképpen sem a bujaság szítására, amelyre a mi életünk egész berendezése irányul. - Hallgatott egy kicsit. - Hogy az emberi nem kivesz? De hát kételkedhet ebben valaki, akárhogy nézi a világot? Hiszen ez éppolyan kétségtelen, mint a halál. Az egyház tanítása szerint is eljön a világvége, ugyanez minden tudományos tan szerint is kikerülhetetlen. Akkor mi a különös abban, hogy az erkölcs tanítása szerint ugyanaz következik be?

Ezután sokáig hallgatott, ivott még egy teát, elszívta a cigarettáját, az útizsákjából új cigarettákat vett ki, s régi, bemocskolt cigarettatárcájába tette.

- Én megértem a felfogását - mondtam. - Valami hasonlót állítanak a quakerek.[64]

- Igen, igen és igazuk van - mondta. - A nemi szenvedély, akárhogy lenne is berendezve, valami rossz, szörnyű rossz, amely ellen harcolni kell, nem pedig szítani, mint nálunk. Az evangélium szavai, hogy aki gonosz kívánsággal tekint egy asszonyra, már paráználkodik vele, nemcsak idegen asszonyokra vonatkozik, hanem éppen - és főképp - a saját feleségünkre.

12

- A mi világunkban éppen a fordítottja van: ha az ember legénykorában gondolt is önmegtartóztatásra, amikor megházasodik, mindenki azt tartja, hogy nincsen már szüksége a megtartóztatásra. Mert hisz ezek az esküvő utáni elutazások, a magány, amelybe a fiatalok a szülők engedélyével vonulnak, mi más, mint engedély a kicsapongásra. Az erkölcsi törvény azonban maga torolja meg magát, ha megszegik. Akárhogy igyekeztem is én a mézesheteinket jól megrendezni, semmi jó sem sült ki belőle. Az egész időszak undorító volt, szégyenletes és unalmas. De igen hamar gyötrelmesen keserves is lett. Igen hamar kezdődött. Úgy rémlik, a harmadik, vagy a negyedik nap a feleségemet szomorkodva találtam, kérdezgettem, miért, átöleltem, szerintem ez volt minden, amit kívánhatott, ő meg eltolta a kezemet és elsírta magát. Miért? Nem tudta megmondani. De szomorú, nehéz érzése volt. Elgyötört idegei valószínűleg

[64] Protestáns felekezet; főként Angliában és Amerikában terjedt el.

megsúgták neki az igazat, hogy viszonyunk milyen utálatos, kimondani azonban nem tudta. Kezdtem faggatni; valami olyasmit mondott, hogy azért szomorkodik, mert nincs itt az anyja. Én úgy éreztem, hogy ez nem igaz. Korholni kezdtem és hallgattam az anyjáról. Nem értettem, hogy egyszerűen nehéz a szíve, és az anya csak kifogás. De ő rögtön megsértődött, amiért az anyjáról hallgattam, mintha nem hinnék neki. Azt mondta, látja, nem szeretem. Korholtam, hogy szeszélyes, az arca erre hirtelen egészen elváltozott, szomorúság helyett izgalmat fejezett ki, s a legepésebb szavakkal hányta szememre, hogy önző és kegyetlen vagyok. Rápillantottam, egész arca a legteljesebb hidegséget, ellenségeskedést, majdnem hogy gyűlöletet tükrözte. Emlékszem, mennyire elszörnyedtem, amikor megláttam ezt. „Hogyan? Micsoda? - gondoltam. - A szerelem, a lelkek szövetsége, s ahelyett ez! De hisz ez nem lehet, ez nem ő!" Próbáltam megenyhíteni, de a hideg, mérges ellenségesség olyan áthatolhatatlan falába ütődtem, hogy körül se nézhettem jóformán, az izgalom énrám is átcsapott, s egy csomó kellemetlenséget vágtunk egymás fejéhez. Ennek az első összeveszésnek a hatása borzasztó volt. Összeveszésnek neveztem, de nem összeveszés volt, csak annak a szakadéknak a fölfedése, amely a valóságban ott volt kettőnk közt. A szerelem az érzékiség kielégítésével kimerült, s mi ott maradtunk egymással szemben, valóságos viszonyunkban, vagyis két tökéletesen idegen egoista, aki a másikon át lehetőleg minél több gyönyört óhajt kapni. Összeveszésnek neveztem, ami köztünk történt; de nem összeveszés volt az, csak az érzékiség megszűnésének a következménye, amely leleplezte valódi viszonyunkat. Nem láttam be, hogy ez a hideg és ellenséges viszony: a mi normális viszonyunk, mégpedig azért, mert az első időben ezt az ellenséges viszonyt megint igen hamar elfödte előlünk az újból föltámadó, túlhajtott érzékiség, vagyis a szerelem.

És azt gondoltam, hogy összevesztünk és kibékültünk, s hogy ez többé nem fordul majd elő. De még ugyanezekben az első mézeshetekben igen hamar megint beállt a csömör korszaka, megint nem kellettünk egymásnak, s megint ott volt a veszekedés. Ez a második veszekedés még fájdalmasabban érintett, mint az első. „Az első tehát nem volt véletlen, ennek már így kell lenni és így is lesz" - gondoltam. Ez a második összeveszés annál jobban meghökkentett, mert a leglehetetlenebb ürügyön támadt. Valami a pénz miatt, amit én sohase sajnáltam s most már semmiképp sem sajnálhattam a feleségemtől. Csak arra emlékszem, hogy ő valahogy úgy forgatta a dolgot, mintha egy bizonyos megjegyzésem annak az óhajomnak lenne a megnyilvánulása, hogy rajta a pénzen át uralkodjam, mint amire én kizárólagos jogot formáltam, valami lehetetlen ostoba, aljas dolog, amely nem vallott sem énrám, se őrá. Izgatott lettem, én őt vádoltam, tapintatlansággal, ő pedig engemet, s újra elkezdődött. És szavaiban, arca és szeme kifejezésében megint megláttam azt a kegyetlen, hideg ellenségességet, amely előbb úgy meghökkentett. A fivéremmel, barátaimmal, apámmal, emlékszem, össze-összevesztem, de köztünk sohasem volt az a különös méreg, düh, ami itt. De eltelt egy idő, s a kölcsönös gyűlöletet megint elfödte a szerelem, vagyis az érzékiség, s én azzal a gondolattal vigasztalgattam még magam, hogy ez a két összeveszés hiba volt, melyet jóvá lehet tenni. De íme itt volt a harmadik, negyedik összeveszés, s én beláttam, hogy ez nem véletlen, hogy ennek így kell lennie, és így is lesz. Elszörnyedtem azon, ami előttem állt. Eközben még az a szörnyű gondolat is gyötört, hogy egyedül én élek ilyen rosszul a feleségemmel, egyáltalán nem úgy, ahogy vártam, s más házasságokban ez nem fordul elő. Akkor még nem tudtam, hogy közös osztályrészünk ez, de mindenki úgy gondolkozik, mint én, hogy ez az ő kizárólagos boldogtalansága, s ezt a kizárólagos szégyenletes boldogtalanságukat nemcsak mások, de maguk elől is elrejtik, s maguknak sem vallják be.

Az első napokban kezdődött, egész idő alatt tartott, folyton erősödött s mind kegyetlenebbé vált. Lelkem mélyén én már az első hetektől éreztem, hogy *elbuktam*, hogy nem az következett be, amit vártam, hogy a házasság nemcsak hogy nem boldogság, hanem valami igen nehéz dolog, de mint mindenki, ezt nem akartam bevallani magamnak (most sem vallanám be,

ha vége nem lenne), s nemcsak mások elől rejtettem el, de magam elől is. Most már csodálkozom, hogy nem láttam az én valódi helyzetemet, hiszen már abból is láthattam volna, hogy a veszekedések olyan okokon kezdődtek, hogy később, amikor véget értek, lehetetlen volt visszaemlékeznem, miből is támadtak. Az értelemnek nem sikerült elegendő ürügyet találni az egymással szemben állandóan fönnálló ellenségességre. Még meghökkentőbb volt a kibékülés ürügyeinek elégtelensége. Olykor szavak voltak, kimagyarázkodások, sőt könnyek is, de néha... ó! még emlékezni is undorító: miután a legkegyetlenebb szavakat vetettük egymásnak, hirtelen elnémulás, pillantások, mosolyok, csók, ölelés... Pfuj, undokság! Hogy nem voltam képes akkor ennek az egész ocsmányságát átlátni!

13

Két utas szállt be, s egy távoli padra telepedett. Amíg elhelyezkedtek, ő hallgatott, de mihelyt elcsöndesedtek, folytatta, nyilván egy pillanatra sem vesztette el gondolatai fonalát.

- Nos, ami főként szennyes - kezdte -, hogy elméletben azt tételeztem föl, hogy a szerelem valami ideális, emelkedett dolog, holott gyakorlatban a szerelem undorító és disznó, amit emlegetni, emlékezetbe idézni is undok és szégyenletes. A természet, lám, nem hiába csinálta úgy, hogy undok és szégyenletes legyen. És ha undok és szégyenletes, akkor úgy is kell fölfogni. Az emberek viszont most olyan színt adnak a dolognak, hogy az, ami undok és szégyenletes, gyönyörű és emelkedett. Mi volt az én szerelmem első jele? Az, hogy állati kicsapongásra adtam magam, s nemcsak hogy nem szégyelltem, de ki tudja, mért, büszkélkedtem ezeknek a fizikai kicsapongásoknak a lehetőségével, közben nemcsak feleségem lelki életére nem gondoltam egyáltalán, de még csak a fizikaira sem. Csodálkoztam, honnét támadt a mi megdühödésünk egymás iránt, pedig a dolog tökéletesen világos: ez a megdühödés nem volt más, mint az emberi természet tiltakozása az állati ellen, amely fölébe kerekedett.

Csodálkoztam gyűlöletünkön. De hát nem is lehetett másképp. Ez a gyűlölet nem volt más, mint egy bűntett részeseinek kölcsönös gyűlölete - a fölbujtás és bűnrészesség miatt. Hogyisne lett volna bűntett, amikor ő, szegény, már az első hónapban teherbe esett, s a mi disznó kapcsolatunk tovább folytatódott. Maga azt gondolja, elkalandozok a történettől? Egyáltalán nem. Egyre azt mondom, hogyan öltem meg a feleségemet. A bíróságon azt kérdezték, mivel és hogy öltem meg a feleségemet. A tökfilkók! Azt gondolják, akkor, október ötödikén öltem meg a késsel. Nem akkor öltem meg, hanem sokkal korábban. Éppen úgy, ahogy ők ölik meg most mind, mind...

- De hát mivel? - kérdeztem én.

- Lám, épp ez a csodálatos, hogy senki sem akarja tudni, ami olyan világos és szemmelláthatő - azt, amit a doktorok tudni és prédikálni tartoznának, de amiről hallgatnak. Hiszen a dolog borzasztóan egyszerű. Férfi és nő úgy van alkotva, mint az állat, a testi szerelem után következik a terhesség, aztán a szoptatás, olyan állapotok, amelyek alatt a testi szerelem a nőre éppúgy, mint a gyermekre, ártalmas. A nők és férfiak száma egyforma. Mi következik ebből? Úgy látszik, világos, hogy mi. Nem kell hozzá nagy bölcsesség, hogy ugyanazt a következtetést vonjuk le, amit az állatok, vagyis az önmegtartóztatást. De nem. A tudomány eljutott odáig, hogy felfedezett holmi leukocitákat,[65] amelyek ott futkosnak a vérben, s mindenféle fölösleges ostobaságot, ezt azonban nem tudja átlátni. Legalábbis nem hallani, hogy beszélne róla.

---

[65] Fehér vérsejtek.

És így a nő számára csak két kivezető út van: az egyik - torzot csinálni magából, megsemmisíteni vagy a szükséghez képest megsemmisíteni magában azt a képességet, hogy nő, azaz anya legyen, csakhogy a férfi nyugodtan és állandóan élvezhessen; vagy a másik, nem is kivezető út, hanem közvetlen, durva megszegése a természet törvényeinek, ami minden úgynevezett tisztességes családban történik. S éppen azáltal, hogy a nő természete ellenére egy időben tartozik terhes meg szoptató meg szerető is lenni, olyasvalamivé kell lennie, amivé egyetlen állat sem aljasul. S az ereje sem lehet elég hozzá. Ezért vannak a mi osztályunkban a hisztérikák, az idegesek, a népben pedig a nyavalyatörősek. Figyelje csak meg, a lányok, a tiszták közt nincs nyavalyatörés, csak az asszonyok közt, azok közt az asszonyok közt, akik férfival élnek. Így van ez nálunk is. És pontosan így van Európában is. A hisztériások kórházai teli vannak nőkkel, akik megszegik a természet törvényét. De hisz a nyavalyatörősek és Charcot[66] páciensei teljesen elnyomorodott lények, és a világ teli van félig nyomorék nőkkel. Hisz csak el kell gondolni, milyen nagy dolog megy végbe a nőben, amikor magzatát kihordja vagy a megszületett gyermeket táplálja. Az nő itt, ami folytat és fölvált bennünket. És ezt a szent dolgot megzavarja - de hát mi is? - szörnyű elgondolni! És még a nők szabadságáról, jogairól okoskodnak! Ez olyan, mintha emberevők azért táplálnának foglyokat, hogy megegyék őket, s ugyanakkor azt bizonygatnák, hogy a jogaik és szabadságuk miatt vannak gondban.

Mindez új volt és meghökkentett.

- Akkor hát hogyan? Ha ez így van - mondtam -, ebből az következik, hogy egy asszonyt csak egyszer-kétszer lehet szeretni egy évben, márpedig a férfi...

- A férfinak okvetlen szüksége van rá - kapta el ő a szót. - A tudomány kedves papjai megint mindenkit meggyőztek. Majd ráparancsolnék én ezekre a keleti bölcsekre, hogy végezzék el azoknak az asszonyoknak a dolgát, akikre a férfiaknak véleményük szerint okvetlenül szükségük van - mit szólnának akkor? Beszéljétek be egy embernek, hogy neki okvetlenül szükséges a pálinka, az ópium, s okvetlen szükséges lesz. Vagyis Isten nem tudta, mire van szükség, s nem kérdezvén meg a keleti bölcseket, rosszul rendezte be a világot. Tessék csak megnézni: a dolog nem vág. A férfinak - ők így határozták el - okvetlenül szüksége van rá, hogy bujaságát kielégítse, itt meg közbejön a gyermekszülés, a gyermek szoptatása, amely megakadályozza ennek a szükségletnek a kielégítését. Hogy legyen akkor hát? Forduljunk a bölcsekhez, ők majd elrendezik. Ki is sütötték. Ó, mikor leplezik le már ezeket a bölcseket s a csalásaikat? Ideje volna! Hisz itt van, hova jutunk, eszüket vesztik, főbe lövik magukat s mind ezért. De hát hogy legyen másképp? Az állatok mintha csak tudnák, hogy az ivadék az ő fajtájukat folytatja, betartanak ezen a téren bizonyos törvényt. Csak az ember nem tudja és nem is akarja tudni. S egyre azon töri a fejét, hogy juthat lehetőleg minél több élvezethez. Kicsoda? A természet királya, az ember. Az állatok, hisz megfigyelte, akkor párzanak, amikor utódot hozhatnak a világra, a természet mocskos fejedelme azonban valahányszor kellemes neki. Sőt mi több, ezt a majomfoglalkozást a teremtés gyönyörévé, szerelemmé emeli. És ennek a szerelemnek, azaz mocskosságnak a nevében tönkreteszi - mit? - az emberiség felét. S a nőből, akinek az igazság és üdv felé haladtában az emberiség segítőtársának kellene lennie, gyönyöre nevében nem segítőtársat, hanem ellenséget csinál. Nézze meg, mi torlaszolja el mindenütt az emberiség előrehaladását? A nő. S miért ilyenek? Csakis emiatt. Igen, uram, igen - ismételte meg néhányszor s fészkelődni kezdett, cigarettát szedett elő, rágyújtott, szemmel láthatólag le szeretett volna kissé csillapodni.

[66] Jean-Martin Charcot: neves francia ideggyógyász (1823-1893).

- Ilyen disznóként éltem tehát én is - folytatta megint az előbbi hangján. - A legrosszabb az volt, hogy amíg ezt a csúnya életet éltem, azt képzeltem, hogy mert nem csalom más nőkkel a feleségemet, már becsületes családi életet élek, erkölcsös ember vagyok, és semmiben sem vagyok hibás, s ha köztünk veszekedésre kerül a sor, a hibás ő, az ő természete.

A hibás, magától értetődik, nem ő volt. Ő éppolyan volt, mint mind, mint a többség. Olyan nevelést kapott, amilyet a nő helyzete a mi társadalmunkban megkíván, s amilyet épp ezért a jómódú osztály női kivétel nélkül kapnak is, amitől eltérőt nem is kaphatnának. Valamiféle új nőképzésről beszélnek. Üres szó az egész: a nők képzése pontosan olyan, amilyennek a nőkről alkotott, valóban meglevő, nem színlelt, hanem igazi, általános felfogás szerint lennie kell.

S a nőképzés mindig annak fog megfelelni, ahogy a férfi nézi a nőt. Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy nézi: *„Wein, Weiber und Gesang”*[67] - költők beszélnek így s versben. Nézze az egész költészetet, az egész festészetet, szobrászatot, a szerelmes verseken, a meztelen Vénuszokon és Phrynéken kezdve, s azt fogja látni, hogy a nő az élvezet eszköze; ilyen a Truba téren és a Gracsevkán, és ilyen az udvari bálon. És figyelje meg az ördög ravaszságát: ha egyszer élvezet, gyönyör, hát tudjuk is, hogy gyönyör, hogy a nő valami édes falat. De nem, kezdetben a lovagok azt bizonygatták, hogy ők istenítik a nőt (istenítik s mégiscsak úgy tekintenek rá, mint az élvezet eszközére). Most meg azt bizonygatják, hogy tisztelik a nőt. Átadják neki a helyet, fölemelik a kendőjét; mások elismerik a jogát, hogy bármely tisztet betölthet, részt vehet a kormányzásban stb. Mindezt megteszik, s még mindig ugyanazzal a szemmel nézik. Az élvezet eszköze. A teste az élvezet eszköze. S ő tudja ezt. Ugyanaz, mint a rabszolgaság. Hisz a rabszolgaság sem más, mint amikor egyesek sokak kényszerű munkáját felhasználják. Épp ezért ahhoz, hogy rabszolgaság ne legyen, az kell, hogy az emberek ne kívánják mások kényszerű munkáját felhasználni, sőt ezt bűnnek vagy szégyennek tartsák. Ehelyett hozzáfognak, hogy a rabszolgaság külső formáját átszervezzék - úgy csinálják, hogy nem lehet többé rabszolgavásárt rendezni, s azt képzelik s magukkal is elhitetik, hogy rabszolgaság nincs többé, s nem látják és nem akarják látni, hogy a rabszolgaság továbbra is megvan, minthogy az emberek éppen úgy szeretik, helyesnek is tartják, ha a mások munkáját kihasználják. S mihelyt ezt helyesnek tartják, mindig akadnak emberek, akik erősebbek vagy ravaszabbak másoknál, s ezt meg is tudják tenni. Így van ez a nőemancipációval is. Hiszen a nő rabszolgasága épp az, hogy az emberek azt óhajtják, s igen helyesnek is tartják, hogy őt az élvezet eszközéül használják fel. Nos, most felszabadítják a nőt, megadnak neki mindenféle, a férfiéval egyenlő jogot, de továbbra is úgy tekintenek rá, mint az élvezet eszközére, így is nevelik gyermekkorában már s a közvélemény ereje által is. S íme ő éppolyan megalázott, züllött rabszolga marad, s a férfi éppolyan züllött rabtartó.

A tanfolyamokon meg a törvény előtt fölszabadítják a nőt, de közben úgy tekintenek rá, mint az élvezet tárgyára. Tanítsátok meg, mint ahogy nálunk megtanítják, hogy így nézze magát, és mindig alsóbbrendű lény marad. A gaz doktorok segítségével vagy megelőzi a gyermekszülést, azaz teljesen prostituált lesz, s nem is az állat, hanem az élettelen tárgy fokára süllyed, vagy pedig az lesz, ami minálunk az esetek nagy részében: lelki beteg, hisztérika, boldogtalan - hisz ilyenek mind - a szellemi fejlődés lehetősége nélkül.

A gimnáziumok és a tanfolyamok ezen nem változtathatnak. Ezen csak az változtat, ha a férfi másképp nézi a nőt, s a nő is önmagát. Ezen változtatni csak akkor lehet, ha a nő legmagasabb rendű állapotának a szűzlány állapotát fogja tartani, nem úgy, mint most, amikor ez a leg-

[67] Bor, dal és asszony.

magasabbrendű emberi állapot: szégyen és gyalázat. Amíg ez meg nem szűnik, minden lány eszménye, akármilyen is a képzettsége, mégiscsak az lesz, hogy lehetőleg minél több férfit csábítson magához, lehetőleg minél több hímet, hogy aztán meglegyen a lehetősége a választásra.

S az, hogy az egyikük többet tud matematikából, a másik meg a hárfajátékhoz ért, ezen nem változtat semmit. A nő boldog s mindent elér, amit csak kívánhat, ha a férfit elbűvöli. Épp ezért a nő feladata: érteni az elbűvöléshez. Ez így volt és így is lesz. Így van ez nálunk a hajadon-életben, s így folytatódik a házaséletben is. A hajadoni életben a választáshoz van szükség rá, a házasban - hogy uralkodni tudjon az urán.

Az egyetlen, ami ezt megszünteti, vagy egy időre legalább elnyomja, a gyerek, s az is csak akkor, ha a nő nem nyomorék, azaz maga szoptat. De itt jönnek megint a doktorok.

Az én feleségemnek, aki maga akart szoptatni, s a következő öt gyereket maga is szoptatta, az elsőnél valami betegsége támadt. A doktorok, akik cinikusan levetkőztették s mindenütt végigtapogatták, amiért még hálát is kellett adnom és pénzt fizetnem nekik - ezek a kedves doktorok azt sütötték ki, hogy nem szabad szoptatnia, s az első időben így meg volt fosztva az egyetlen eszköztől, amely megmenthette őt a kacérságtól. Egy dajka szoptatott, azaz kihasználtuk egy nő szegénységét, ínségét, műveletlenségét, elcsaltuk a gyermekétől a magunkéhoz, s ezért szép paszományos fejdíszt raktunk a fejére. De most nem ez a lényeges. A lényeges az, hogy mialatt a terhességtől és szoptatástól mentes volt, különös erővel jelentkezett benne előbb elaludt asszonyi kacérsága. Bennem pedig, ennek megfelelőleg, különös erővel jelentkezett a féltékenység gyötrelme, amely egész házaséletem ideje alatt szünet nélkül kínzott, amint lehetetlen is nem kínoznia azokat a férfiakat, akik a feleségükkel úgy élnek, mint én éltem, azaz erkölcstelenül.

15

- Nős életem egész ideje alatt sohasem szűntem meg a féltékenység gyötrelmét érezni. De voltak korszakok, amikor különös hevesen szenvedtem tőle. E korszakok egyike az volt, amikor az első gyermek után a doktorok eltiltották őt a szoptatástól. Ebben az időben elsősorban azért voltam különösen féltékeny, mert a feleségemben az anyákra jellemző nyugtalanság mozgolódott, amelyet az élet szabályos menetének oktalan megbolygatása idéz szükségszerűen elő; másodszor, mert láttam, milyen könnyen dobta félre az anya erkölcsi kötelességét, s ebből joggal, bár öntudatlanul, azt a következtetést vontam le, hogy éppolyan könnyű lesz a hitvestársit is félredobnia, annál inkább, mert tökéletesen egészséges volt, s a következő gyerekeit a kedves doktorok tilalma ellenére önmaga szoptatta, mégpedig nagyszerűen.

- Úgy látom, maga nem szereti a doktorokat - mondtam én, észrevéve hangjának rendkívül dühös csengését, valahányszor csak említést is tett róluk.

- Itt nem szeretésről vagy nemszeretésről van szó. Tönkretették az életemet, amint tönkretették és teszik ezer és százezer ember életét, s én nem tudom össze nem kapcsolni a következményt az okkal. Megértem, hogy mint az ügyvédek s mások, ők is pénzt szeretnének keresni, s én szívesen oda is adtam volna nekik a jövedelmem felét, csak ne avatkoznának a családi életünkbe, és a közelünkbe sem jönnének soha. Nem gyűjtöttem az adatokat, de tucatjával tudom az eseteket - özönnel vannak -, amikor vagy a gyereket ölték meg az anya méhében, azt állítva, hogy az anya nem tudja megszülni, holott az anya később gyönyörűen szült, vagy az anyákat, holmi operáció ürügyén. Ezeket a gyilkosságokat persze senki sem számolgatja, ahogy nem számolgatták az inkvizíció gyilkosságait sem, mert az volt a föltevés, hogy az

emberiség üdvére vannak. Nem is lehet elsorolni a bűntetteket, amelyeket elkövetnek. De e bűntettek mind semmi a materializmus erkölcsi züllöttségéhez képest, amelyeket főként a nőkön át visznek a világba. Nem is beszélek arról, hogy ha utasításaikat követnék, hála a mindenütt jelenlevő fertőzésnek, az embereknek nem az együttélés, hanem a szétválás felé kellene haladniuk; tanításuk szerint mindenkinek külön kellene ülnie, s ki nem engedni szájából a karbolsavas fecskendőt (különben fölfedezték, hogy semmit sem ér). De ez még semmi. A fő méreg: az emberek, főként az asszonyok elzüllesztése.

Ma már nem lehet azt mondani: „csúnyán élsz, élj szebben", nem lehet ezt mondanunk sem magunknak, sem másoknak. S ha csúnyán él is az ember, az oka az, hogy az idegműködés nem normális vagy valami hasonló. És el kell menni hozzájuk, s ők harmincöt kopejkáért orvosságot rendelnek a gyógyszertárban, maga pedig beveszi. S ha még rosszabbul lesz, még több orvosság kell és még több doktor. Nagyszerű dolog!

De nem erről van szó. Csak arról beszéltem, hogy a feleségem gyönyörűen szoptatta a gyermekeit, s hogy a gyermekhordás és szoptatás volt az egyedüli, ami a féltékenység kínjaitól megmentett. Ha az nincs, mindez még előbb megtörtént volna. A gyerekek mentettek meg engem is és őt is. Nyolc év alatt öt gyerekünk született. S mind ő táplálta.

- S ők hol vannak most, a gyermekek? - kérdeztem én.

- A gyerekek? - kérdezett vissza ijedten.

- Bocsásson meg, talán nehezére esik az emlék?

- Nem, nem számít. A gyerekeimet a sógornőm s a feleségem bátyja vette magához. Nem adták oda nekem. Én odaadtam nekik a birtokot, ők meg nem adták nekem oda őket. Hisz én valami háborodott-féle vagyok. Most tőlük jövök. Láttam őket, de ide nem adják. Különben úgy nevelem őket, hogy ne legyenek olyanok, mint a szüleik. Márpedig olyanokká kell lenniük. No de hát mit tegyünk! Érthető, hogy nem adják oda, nem bíznak bennem. Hisz magam sem tudom, képes volnék-e nevelni őket. Azt hiszem, nem. Roncs vagyok, nyomorék. Egy dolog van bennem. Tudok. Igen, ez igaz! Tudom azt, amit egyszer tán mindenki megtud.

Igen, a gyerekek élnek, s olyan vademberekké nőnek, mint körülöttük mindenki. Láttam őket, háromszor láttam. Semmit sem tehetek értük. Semmit. Most megyek haza, délre. Van ott egy kicsi házam meg kertecském.

Igen, az emberek nem egyhamar tudják meg, amit én tudok. Hogy a napban meg csillagokban sok vas meg miféle fémek vannak: ezt hamar meg lehet tudni; azt azonban, ami a mi disznóságunkat leleplezi, nehéz, iszonyú nehéz.

Maga legalább meghallgat, és ezért is hálás vagyok.

16

- A gyerekeket említette. Megint micsoda szörnyű hazugság ez a gyerekek körül. A gyerek: istenáldás; a gyerek: öröm. De hiszen ez merő hazugság. Mindez így volt valaha, most azonban nincs semmi ilyen. A gyerek: gyötrelem, s több semmi. Az anyák nagy része egyenesen így is érez, s néha önkéntelenül ki is mondja. Kérdezze meg a mi körünkben, jómódú emberek közt, az anyák nagy részét, azt fogják mondani, hogy nem akarnak gyereket, mert félnek, hogy a gyerek megbetegedhetik és meghalhat, s ha már meg is szülték, nem akarják szoptatni őket, hogy le ne kössék maguk, és ne szenvedjenek. Az élvezet, amelyet a gyermek szerez nekik bájosságával; a kezecskék, lábacskák, az egész kis test bájával, ez a gyönyörűség kisebb, mint

a szenvedés, nem is beszélve a betegségről, a gyermek elvesztéséről. Maga a betegség, a halál lehetőségének félelme is sok szenvedést okoz nekik. Mérlegre vetve az előnyt és hátrányt, az sül ki, hogy nem előnyös, épp ezért nem is kívánatos, hogy gyerekük legyen Ezt egyenesen és bátran meg is mondják s azt képzelik, hogy ezek az érzések a gyerek iránti szeretetből erednek, jó és dicséretes érzelmekből, amelyekkel büszkélkednek is. Nem veszik észre, hogy ezekkel a nézetekkel egyenesen megtagadják a gyereket, s csak a maguk egoizmusát bizonyítják. Ők azt látják, hogy a gyermek bájából származó gyönyör kevesebb lesz, mint a féltésük miatti szenvedés, épp ezért nincs szükségük arra a gyermekre, akit szeretni fognak. Nem magukat áldozzák föl a szeretett lényért, hanem a leendő szeretett lényt önmagukért.

Világos, hogy ez nem szeretet, hanem önzés. De ezeknek a jómódú családból származó anyáknak az elítélésére e miatt az önzés miatt nem emelkedik kéz, ha az embernek eszébe jut mindaz, amit hála ugyanazoknak a doktoroknak, gyermekeik egészsége miatt kell a mi városi életünkben kínlódniuk. Még most is elfog az iszonyat, ha csak eszembe is jut feleségem élete és állapota ez első időben, amikor három-négy gyerekünk volt, s ő mindig egészen el volt merülve bennük. Nem is volt életünk egyáltalán. Örökös veszedelem, az volt; menekülés a veszedelemből és újra beálló veszedelem, új kétségbeesett erőfeszítések, új menekülés: a helyzet állandóan olyan, mint egy pusztuló hajón. Néha úgy rémlett, hogy ez szándékosan történik így, hogy a feleségem csak tetteti magát, mintha nyugtalankodnék a gyermekekért, csak hogy győzedelmeskedjék rajtam. Ez olyan csábító volt, minden kérdést rögtön az ő javára döntött el. Néha úgy rémlett, hogy mindazt, amit ezekben az esetekben tett, mondott - tervszerűen tette és mondta. De nem, ő maga is szörnyen gyötrődött, állandóan vádolta magát a gyerekek, az egészségük és betegségeik miatt. Kínpad volt ez neki és nekem is. S lehetetlen is volt nem gyötrődnie. Hiszen a vonzalom a gyermekek iránt, az állati szükséglet, hogy szoptassa, becézze, védelmezze őket, megvolt benne is, éppúgy, mint a nők többségében, de nem volt meg az, ami megvan az állatban, a képzelet és értelem hiánya. A tyúk nem fél attól, hogy mi történhet a kis csibéivel, nem ismeri mindazokat a betegségeket, amelyek érhetik, nem ismeri mindazokat az eszközöket, amelyekről az emberek azt képzelik, hogy megmentenek a betegségektől és haláltól. S a gyermek neki, a tyúknak, nem gyötrelem. Azt teszi a csibéiért, amit természeténél fogva s örömmel csinál; a gyerek őneki öröm. S amikor a kis csibe betegeskedni kezd, a tyúk gondoskodása igen határozott: melengeti, táplálja. S míg ezt csinálja, tudja, hogy megtesz mindent, amit kell. Ha a kis csibe megdöglik, nem kérdezgeti magát, mért halt meg, hová ment el, kotkodácsol, aztán abbahagyja s él, mint előbb. A mi szerencsétlen asszonyainknál, az én feleségemnél nem így volt. Nem is beszélve a betegségekről, hogy azokat hogyan gyógyítsa, a gyerekek neveléséről, gondozásáról is végtelenül sokféle és állandóan változó szabályokat hallott és olvasott mindenütt. Így, ezzel táplálni; nem, nem így, nem ezzel, hanem emígy; öltöztetés, itatás, fürdetés, ágybadugás, sétálás, levegő, minderre hetenként új meg új szabályokat hallottunk mindnyájan - de főként ő. Mintha csak az előző nap kezdtek volna gyerekek születni. Nem úgy táplálták, nem úgy fürdették, nem időben, s ha a gyermek megbetegedett, kisült, hogy a hibás ő, nem azt tette, amit tenni kell.

Ez, amíg egészség van. Ez is gyötrelem. De ha a gyermek egyszer megbetegedett, akkor vége mindennek, tökéletes a pokol. Föltételezik, hogy a betegség gyógyítható, s hogy van olyan tudomány, vannak olyan emberek, a doktorok, akik ezt meg is tudják tenni. Nem mind, de a legjobbak tudják. S íme, a gyermek beteg, s most rá kell akadni erre a legjobbra, arra, aki megmenti, s a gyermek meg is menekül; de ha nem kapja meg ezt a doktort vagy nem azon a helyen lakik az ember, ahol az a doktor él, a gyermek elpusztul. S ez nem az ő kizárólagos hite, ez a korabeli valamennyi asszony hite, hisz mindenfelől csak azt hallja: Jekatyerina Szemjonovnának két gyereke halt meg, mivel nem hívták el időben Ivan Zaharjicsot, Marja Ivanovnának viszont Ivan Zaharjics megmentette a nagyobbik lányát; de lám, Petrovéknál az

orvos tanácsára időben szétköltöztek szállodákba s életben maradtak, ha nem költöznek szét, a gyerekek meghalnak. Amannak meg gyönge gyereke volt, az orvos tanácsára délre költöztek, s megmentették a gyermeket. Hogyne gyötrődjék, izguljon az ember egész életében, amikor a gyermekek élete, amelyhez állati kapcsolat fűzi, attól függ, hogy időben megtudja, mit mond erről Ivan Zaharjics. Azt pedig, hogy Ivan Zaharjics mit mond, nem tudja senki sem, a legkevésbé ő maga, mert hiszen ő nagyon jól tudja, hogy semmit sem tud, és semmin sem tud segíteni, csak hetet-havat összehord, ahogy eszébe jut, hogy meg ne szűnjék a hit, hogy tud is valamit. Mert hiszen ha az asszony egészen állat volna, nem gyötrődne így; ha meg egészen ember volna, hinne az Istenben, s úgy beszélne és gondolkozna, ahogy a hivő paraszt asszonyok beszélnek: „Isten adta, Isten el is vette. Isten elől el nem menekülsz." Azt gondolná, hogy élet s halál - mint minden emberé, az ő gyerekéé is - az emberek hatalmán kívül esik, s egyedül Isten hatalmában van, s akkor nem gyötrődne azon, hogy hatalmában volt gyermekei betegségét és halálát megelőznie, s nem tette meg. Így azonban az ő számára ez a helyzet: itt vannak a legtörékenyebb, számtalan nyomorúságnak kitett, gyenge lények. Ezek iránt a lények iránt szenvedélyes, állati vonzalmat érez. Azonkívül ezek a lények rá is vannak bízva, ugyanakkor e lények megóvásának az eszközei el vannak rejtve előlünk, s nyitva állanak egészen idegen emberek előtt, akiknek a szolgálatát és tanácsait csak sok pénzért s akkor sem mindig, lehet megszerezni.

Így az élet a gyerekekkel, a feleségemnek s ennélfogva énnekem is nem öröm volt, hanem gyötrelem. Hogyisne gyötrődtünk volna? Ő is állandóan gyötrődött. Előfordult, hogy valami féltékenységi jelenet vagy egyszerűen veszekedés után éppen csak megnyugszunk, s azt gondoljuk, élünk egy kicsit, olvasunk, gondolkozunk; de alig fog hozzá valamihez az ember, egyszerre ott a hír, hogy Vaszja hányt, vagy Másától vér ment, vagy Andrusának kiütése van, s már vége, nincs többé életünk. Hova rohanjunk, miféle doktorért, hova különítsük el? S kezdődnek a beöntések, hőmérőzések, mikszturák, doktorok. S alig ér véget ez, kezdődik valami más. Szilárd, szabályos családi élet nem volt, hanem volt, amint mondtam, állandó menekedés a képzelt és valóságos veszedelmektől. Így van ez most is a családok nagy részében. Az én családomban különösen éles volt a dolog. A feleségem gyermekbolond volt és könnyen hivő.

Így a gyermekek megléte nemcsak hogy nem javított az életűnkön, de megmérgezte. Ezenkívül a gyerek: új ok volt a civakodásra. Attól fogva, hogy gyermekeink voltak, minél jobban megnőttek, annál sűrűbben váltak a civódás eszközévé s tárgyává. Nemcsak a civódás tárgya voltak, de ők voltak a harc fegyverei is; mintha a gyerekekkel harcoltunk volna egymás ellen. Mindegyikünknek megvolt a kedvenc gyermeke: a küzdelem fegyvere. Én többnyire Vaszjával, az idősebbel hadakoztam, ő meg Lizával. Azonkívül, amikor a gyerekek kezdtek fölcseperedni, s jellemük határozottabbá vált, szövetségesekké is váltak, akiket mindegyikünk a maga oldalára vont. Ők, szegénykék, szörnyen szenvedtek ettől, de nekünk, a mi állandó háborúnkban, nem jutott időnk rá, hogy gondoljunk velük. A kislány az én felemen volt, az idősebbik fiú pedig, aki az anyjára hasonlított, s a kedvence volt, gyakran gyűlöletes volt nekem.

17

- Nos, így éltünk. Viszonyunk egyre ellenségesebbé vált. Végül is oda jutottunk, hogy már nem a nézeteltérés idézte fel az ellenségességet, hanem az ellenségesség teremtett nézeteltérést: akármit mondott ő, én már eleve más véleményen voltam, ő éppen így.

A negyedik évre mindkét fél eldöntötte magában valahogy, hogy egymást megérteni, egymással megegyezni mi már nem tudunk. Nem is kíséreltük meg, hogy mindent végigbeszéljünk. A

legegyszerűbb dolgokban, különösképp ami a gyerekekre vonatkozott, mindenikünk megmaradt rendíthetetlenül a maga nézetén. Ahogy most visszaemlékszem, a nézetek, amelyek mellett kitartottam, egyáltalán nem voltak olyan drágák nekem, hogy föl ne adhattam volna őket; de a feleségem az ellenkező véleményen volt, s engedni annyit jelentett volna, mint engedni neki. S erre nem voltam képes. Ő sem. Alkalmasint azt tartotta, hogy mindig tökéletes igaza van velem szemben, s a magam szemében én is mindig szent voltam vele szemben. Kettesben csaknem hallgatásra voltunk kárhoztatva vagy olyan beszélgetésekre, amilyeneket meggyőződésem szerint az állatok folytathatnak maguk közt: „Hány óra? Ideje lefeküdni. Mi lesz ma az ebéd? Hova menjünk? Mi van az újságban? El kell küldeni a doktorért. Másának fáj a torka." Elég volt egy hajszálnyira is kilépni a társalgásnak ebből a lehetetlenségig összeszűkült köröcskéjéből, hogy föllobbanjon az izgalom, összeütközések, gyűlölet-megnyilvánulások következtek a kávé, egy szalvéta, a konflis, vintben a hívás miatt - csupa olyan dolog, amelynek egyikünkre sem lehetett semmiféle fontossága. Énbennem legalábbis gyakran szörnyű gyűlölet forrt ellene! Néztem néha, ahogy a teát beönti, lábát lóbálja vagy a kanalat szájához viszi, szürcsölve szívja a folyadékot, és gyűlöltem őt, pontosan ezért, mint valami rossz cselekedetért. Nem vettem észre, hogy a dühnek ezek a szakaszai teljes szabályossággal, ütemesen merültek fel bennem azoknak a korszakoknak megfelelően, amelyeket mi szerelemnek neveztünk. Szerelmi korszak: a düh korszaka; heves szerelmi korszakok: a hosszú düh korszakai; a szerelem gyengébb jelentkezése: a rövid düh korszaka. Akkor mi nem értettük, hogy ez a szerelem és düh ugyanaz az állati érzés; csak más-más vége. Ha helyzetünket megértjük, borzasztó lett volna így élni; de mi nem értettük és nem láttuk. Ez az ember menekvése s büntetése, hogy amikor helytelenül él, el tudja ködösíteni, úgyhogy nem látja, helyzete nyomorúságát. Így tettünk mi is. Ő igyekezett belefeledkezni megfeszített, mindig sietős foglalatosságaiba, háztartásba, bútorokba, a maga s a gyerekek ruházkodásába, tanításukba, egészségükbe. Nekem is megvolt a részegségem: a szolgálat, vadászat, kártya részegsége. Mind a ketten állandóan el voltunk foglalva. Mind a ketten éreztük, hogy minél elfoglaltabbak vagyunk, annál gonoszabbak tudunk lenni egymás iránt. „Vághatod a képeket nekem - gondoltam én róla -, egész éjszaka gyötörtél a jeleneteiddel, nekem pedig ülésem van." - „Könnyű neked - nemcsak gondolta, de mondta is ő -, én azonban egész éjjel nem aludtam a gyerektől."

Így éltünk, s az állandó ködben nem láttuk a helyzetet, amelyben éltünk. És ha meg nem történik, ami történt, így éltem volna öreg koromig, haldokolva; még azt is gondoltam volna, hogy szép életet éltem, nem különösen szépet, de nem is csúnyát, olyat, mint mindenki; nem láttam volna meg a boldogtalanságnak, undok hazugságnak azt a szakadékát, amelyben fetrengtem.

Két egymást gyűlölő, kalodába zárt ember voltunk, akiket ugyanaz a lánc kötött meg, akik megmérgeztük egymás életét, s igyekeztünk ezt nem látni. Akkor még nem tudtam, hogy a házastársak kilencvenkilenc század része ugyanilyen pokolban él, mint én éltem, s hogy ez nem is lehet másképp. Akkor még nem tudtam ezt sem másokról, sem magamról.

Csodálatos, milyen egyforma helyzetek adódnak a normális, sőt a nem normális életben is. Mihelyt a szülők számára az élet egymás miatt elviselhetetlen, egyszerre igen fontossá válik, hogy a gyermekeket városi életfeltételek közt neveljék. És fölmerül a városba költözés igénye.

Elhallgatott, s vagy két ízben is az ő különös hangját hallatta, amely most már teljesen hasonló volt a visszafojtott zokogáshoz. Egy állomáshoz közeledtünk.

- Hány óra van? - kérdezte.

Megnéztem, két óra volt.

- Nem fáradt el? - kérdezte.

- Nem, de maga igen.

- Fullaszt a hőség. Bocsásson meg, átmegyek, iszom egy kis vizet.

Támolyogva ment végig a kocsin. Én egyedül ültem ott, latolgattam, amit mondott, s úgy elgondolkoztam, észre sem vettem, ahogy a másik ajtón visszajött.

18

- Igen - kezdte -, engem mindig elkap a szenvedély. Sokat átgondoltam, sokat másképpen látok, s mindezt szeretném el is mondani. Nos, tehát most már városon laktunk. Boldogtalan embereknek könnyebb városon élniük. Városon az ember száz évet is elélhet, s nem veszi észre, hogy rég meghalt s elrothadt. Nincs ideje, hogy önmagában eligazodjék, folyton el van foglalva. Az ügyei, társasági kapcsolatok, egészség, művészet, a gyerekek egészsége, a nevelésük. Most ezeket vagy azokat kell fogadni, azokhoz vagy emezekhez menni; meg kell nézni ezt, meghallgatni azt, emezt. Hisz városon minden adott pillanatban van egy vagy egyszerre két-három nevezetesség is, amit sehogy sem lehet elmulasztani. Hol önmagát, ezt vagy azt kell gyógyítani - hol a tanító, korrepetitor, nevelőnő, s az élet elmegy semmiségekre. Nos, mi is így éltünk, s kevésbé éreztük az együttlét fájdalmát. Azonkívül az első időben volt egy csodálatos foglalatosságunk: a berendezkedés az új városban, új lakásban, s még egy foglalatosság: az utazgatás városból falura, faluból városra.

Átéltünk egy telet, a második télen történt a következő eset, amelyet senki sem vett észre, mindenki csekélységnek tartott, de mindazt, ami történt, ez idézte fel. A feleségem gyengélkedett, s a gazemberek nem engedték meg, hogy szüljön, s kitanították a védekezésre. Engem ez undorított. Küzdtem ellene, de ő kitartott könnyelmű makacssággal a magáén, s én behódoltam; a disznó élet utolsó mentségét, a gyereket elvették, s az élet még ocsmányabb lett.

A parasztnak, a munkásnak kell a gyerek, ha nehéz is fölnevelnie, de szüksége van rá, s épp ezért a házasságnak megvan az igazolása. Nálunk azonban, ha gyermekünk van, a gyermek nemcsak hogy nem szükséges, de fölösleges gond, kiadás, társ az örökösödésben, csak teher. S a disznó életnek számunkra nincs semmiféle igazolása. Vagy mesterségesen szabadulunk meg a gyerektől, vagy úgy nézünk rá, mint szerencsétlenségre, a vigyázatlanság következményére, ami még ocsmányabb. Igazolás nincs. De erkölcsileg oly mélyre estünk, hogy nem is látjuk az igazolás szükségét. A mostani művelt világ nagy része a legkisebb lelkiismeret-furdalás nélkül veti magát ebbe a züllöttségbe.

Nincs is mi furdalja, hiszen a mi életünkben nincs semmiféle lelkiismeret, a közvélemény és a büntetőtörvény lelkiismeretén kívül, ha szabad így neveznem. S ezzel nem szegik meg egyiket sem. A társadalommal szemben nincs mit lelkiismereteskedni, *mindenki* ezt csinálja: Marja Pavlovna is, meg Ivan Zaharjics is. Aztán meg minek koldusokat nevelni vagy megfosztani magunkat a társasági élet lehetőségétől? Arra sincs ok, hogy a büntetőtörvénnyel szemben lelkiismereteskedjünk vagy féljünk tőle. Csak műveletlen leányok, katona-asszonyok dobják gyereküket a tóba vagy a kútba; azokat érthető, hogy börtönbe kell ültetni, nálunk azonban minden a maga idején történik, szép tisztán.

Így éltünk még két esztendőt. A gazemberek módszere nyilván hatni kezdett már; a feleségem fizikailag kitelt, megszépült, mint a nyár utolsó napjai. Ő érezte és foglalkozott is magával. Valami kihívó szépség támadt benne, amely nyugtalanította az embereket. Teljes erejében volt a harminc esztendős, nem szülő, jól táplált s fölzaklatott asszonynak. A külseje nyugtalanságot támasztott. Amikor férfiak közt haladt el, magára vonta pillantásukat. Olyan volt, mint a

sokáig istállóban álló, jól tartott, befogott ló, amelyről levették a zablát. Nem volt rajta semmiféle zabla, amint nincs asszonyaink kilencvenkilenc százalékán. S én éreztem ezt, s ez borzasztó volt.

19

Hirtelen fölemelkedett, átült közvetlenül az ablakhoz.

- Bocsásson meg - szólalt meg, miután szemét az ablakon kimeresztve így ült némán vagy három percet. Aztán egy mélyet sóhajtott, s megint odaült velem szembe. Arca egészen más lett, szeme panaszos, s valami különös mosolyféle ráncolta össze a szájaszélét. - Fáradt vagyok egy kicsit, de elmondom. Még sok időnk van, nem is virrad. Igen, uram - kezdte megint cigarettára gyújtva. - Attól az időtől fogva, hogy nem szült többé, kitelt, s a betegsége - az örökös szenvedés a gyerekek miatt - kezdett múlni; nemcsak hogy elmúlt, de mintha részegségből ocsúdott volna, magához tért s látta, hogy isten egész világa itt van, az örömökkel, amelyekről elfeledkezett, isten világa, amelyben ő nem tudott élni, s amelyet egyáltalán nem értett meg. Csak el ne szalajtsam valahogy! Az idő elszáll, az ember vissza nem hozhatja. Azt képzelem, így gondolkozott vagy inkább érzett, de hisz lehetetlen is volt másképp gondolkoznia és éreznie; abban nevelték, hogy a világban egyetlen figyelemre méltó dolog van: a szerelem. Férjhez ment, valamit kapott ebből a szerelemből, de távolról sem azt, ami ígérve volt, amit várt - azonkívül sok kiábrándulást és szenvedést is s hozzá a váratlan gyötrelmet, a gyerekeket! Ez a gyötrelem kimerítette. S íme, hála a szolgálatkész doktoroknak, megtudta, hogy meg lehet lenni gyerek nélkül is. Megörült, kipróbálta és ismét megéledt arra az egy dologra, amit tudott - a szerelemre. De a szerelem a féltékenységgel és mindenféle dühvel bemocskolt férjjel már nem volt az igazi. Valami más, tisztább, újabb kis szerelem lebegett előtte, legalábbis én így gondoltam. S íme kezdett körültekingetni, mintha várna valamit. Én láttam ezt, s nem tudtam nem izgulni. Lépten-nyomon előfordult, hogy amikor szokása szerint másokon át társalgott velem, vagyis az idegenekkel beszélt, de a szót felém fordította (egyáltalán nem gondolva arra, hogy egy órával azelőtt az ellenkezőjét mondta), félig komolyan olyasmit kockáztatott meg, hogy az anyai gond: csalás, hogy nem éri meg életünket a gyerekeknek adni, amikor itt van az ifjúság, és élvezni lehet az életet. Kevesebbet foglalkozott a gyerekekkel, nem olyan nekikeseredetten, mint előbb, viszont, ha el is rejtette, mind többet és többet foglalkozott magával, a külsejével, az élvezeteivel, sőt önmaga tökéletesítésével is. Megint szenvedélyesen nekilátott a zongorázásnak, amelyet azelőtt teljesen abbahagyott. Ezzel is kezdődött minden.

Fáradt tekintetével megint az ablak felé fordult, de nyilván erőt vett magán, s már folytatta is.

- Igen, uram, megjelent az az ember. - Elvesztette a fonalát, s vagy kétszer is azt a sajátságos hangot hallatta az orrán.

Láttam, hogy gyötrelmes volt megneveznie azt az embert, az emlékezetébe idézni, beszélnie róla. De erőt vett magán, s mintegy áttörve az akadályon, amely visszatartotta, határozottan folytatta.

- Az én szememben, az én megítélésem szerint: rongyember volt. Nem azért, mert olyan nagy jelentőséget kapott az életemben, hanem mert valóban az volt. Az különben, hogy hitvány ember volt, csak bizonyíték arra, milyen beszámíthatatlan volt a feleségem. Ha nem ő, hát más, ennek meg kellett történnie. - Megint elhallgatott. - Igen, zenész volt, hegedűs. Nem hivatásos zenész, hanem félig hivatásos, félig társasági ember.

Az apja földbirtokos, apám szomszédja. Ő - az apa - tönkrement, de a gyerekek - három fiú volt - mind jól elhelyezkedtek; csak az egyiket, ezt a legkisebbiket küldték a keresztanyjához Párizsba. Ott beadták a konzervatóriumba, s minthogy tehetsége volt a zenéhez, onnét mint hegedűs került ki, s hangversenyeken játszott. Embernek... - Nyilván valami rosszat akart róla mondani, de türtőztette magát, s ezt mondta gyorsan: - Nos, ott nem is tudom, hogy élt, annyit tudok, hogy abban az esztendőben Oroszországban bukkant fel, és megjelent nálam.

Nedves, mandulavágású szemek, piros, mosolygó ajak, bajuszpödrővel kikent bajuszka, utolsó divat szerinti frizura, az arc aljasan csinos, az, amit az asszonyok „nem rossz"-nak mondanak, az alkat gyenge, ha nem is torz, fara rendkívül fejlett, mint az asszonyoké, s mint mondják, a hottentottáké. Azt mondják, azok is muzikálisak. Amennyire lehet, bizalmaskodásra hajló, de érzékeny s mindig kész, hogy a legkisebb ellenállásnál megtorpanjon; külső méltóságát mindig megőrizte, s a gombos cipők, ragyogó nyakkendő-színek s más egyebek különös párizsias árnyalata volt rajta, az, amit az idegenek sajátítanak el Párizsban, s különösségével, újdonságával mindig úgy hat az asszonyokra. Modorában csinált, külsőséges vidámság. Olyan modor, tudja, amely mindig célzásokban, szaggatottan beszél, mintha a hallgatója is tudná mindazt, s egyedül is ki tudná egészíteni.

Nos, ő volt a zenéjével mindennek az oka. A bíróságon úgy állították be, hogy minden féltékenységből történt. Egyáltalán nem úgy volt, azaz, nem egyáltalán nem úgy, de nem úgy. A bíróság úgy is döntött, hogy megcsalt férj vagyok, s hogy a megsértett becsületemet védelmezve (mert ők ezt így nevezik) gyilkoltam. S ezért mentettek fel. A bíróságon én igyekeztem a dolog értelmét megmagyarázni, de ők úgy értették, hogy a feleségem becsületét akarom rehabilitálni.

Akármilyen volt is az ő kapcsolata ezzel a zenésszel, annak az én számomra, de a feleségem számára sincs jelentősége. Jelentősége annak van, amit elmondtam, vagyis az én disznóságomnak. Az egész azért történt, mert ott volt köztünk az a szörnyű szakadék, amelyről beszéltem, az a szörnyű, kölcsönös, feszült gyűlölet egymás iránt, amelynek az első ürügy elég volt, hogy krízisre vezessen. A veszekedéseink az utolsó időben valahogy rettenetessé váltak, s különösen elképesztők voltak, s már-már feszült állati szenvedéllyé változtak át.

Ha nem jelentkezik ő, jelentkezett volna más. Ha nem a féltékenység az ürügy, hát más. Meggyőződésem, hogy minden férjnek, aki úgy él, ahogy én éltem, vagy kicsapongásra kell adnia magát, vagy elválnia, vagy megölnie önmagát vagy a feleségét, ahogyan én tettem. Ha valakivel ez nem történik meg, az különös ritka kivétel. Hiszen azelőtt, hogy úgy vetettem véget a dolognak, ahogyan véget vetettem, néhányszor már az öngyilkosság határán voltam, s ő is megmérgezte magát.

20

Igen, így történt s nem sokkal azelőtt.

Mintegy fegyverszünetben éltünk, s nincs semmi ok, hogy megtörjük. Egyszer csak beszélgetés indul meg arról, hogy egy bizonyos kutya a kiállításon érmet kapott - ezt én mondom. Ő azt mondja: „Nem érmet, hanem dicsérő oklevelet." Vita indul. Elkezdődik a szökdelés egyik tárgyról a másikra, a szemrehányások: „Ó, hisz ezt rég tudjuk, mindig így van; azt mondtad..." „Nem, nem mondtam." - „Tehát hazudok!" Az ember érzi, hogy no, most mindjárt elkezdődik az a rettenetes veszekedés, amelyben vagy magát, vagy őt meg szeretné ölni. Tudja, hogy rögtön elkezdődik és fél tőle, mint a tűztől, s épp ezért türtőztetné magát, de a düh egész lényét hatalmába keríti. Ő még rosszabb állapotban, szándékosan félremagyarázza az ember

minden szavát, hazug értelmet tulajdonít neki; minden egyes szava méreggel van átitatva; ahol tudja, hogy a legfájdalmasabb, odaszúr. S mind tovább és mind jobban. Rákiáltok: „Hallgass!” - vagy valami hasonlót. Ő kiugrik a szobából; a gyerekszobába fut. Én igyekszem visszatartani, hogy kibeszéljem magam, végigmondjam s elkapom a karját. Ő tetteti, hogy fájdalmat okoztam. „Gyerekek, az apátok megver!” - kiáltja. „Ne hazudj!” - kiáltom én. „De hisz nem most először!” - kiáltja ő vagy valami hasonlót. A gyerekek hozzárohannak, megnyugtatja őket. Én azt mondom: „Ne tettesd magadat!” - „Teneked minden tettetés - mondja ő -, megölöd az embert s azt mondod, tetteti magát. De most már értelek. Ezt is akarod!” - „Ó, bár megdöglenél!” - kiáltom én. Emlékszem, hogy elborzasztottak ezek a szörnyű szavak. Egyáltalán nem vártam, hogy ilyen durva, goromba szavakat legyek képes mondani s csodálkozom rajta, hogy szökhettek ki a számon. Elkiáltom ezeket a szörnyű, szavakat, s befutok a dolgozóba, leülök s dohányzom. Hallom, hogy kimegy az előszobába, menni készül. Kérdem, hova. Nem felel... „No, vigye az ördög!” - mondom magamban. Visszatérek megint a dolgozóba, lefekszem és dohányzom. Ezer különféle terv fordul meg a fejemben, hogy miképp bosszulom meg magam, hogy szabadulok meg tőle, majd meg, hogy miképpen hozom helyre mindezt s teszek úgy, mintha semmi sem történt volna. Mindent végiggondolok és dohányzom, dohányzom... Arra gondolok, hogy elszököm tőle, elrejtőzöm, elmegyek Amerikába. Odajutok, hogy arról ábrándozok, hogyan szabadulok meg tőle, milyen nagyszerű lesz is az, egy másik gyönyörű asszonnyal kerülök össze, egészen újjal. Vagy úgy szabadulok meg, hogy meghal, vagy úgy, hogy elválok, s tűnődöm, hogy csináljam. Látom, hogy elkalandozom, hogy nem azt gondolom, amit kell, de épp azért dohányzom, hogy ne lássam, hogy nem azt gondolom, amit kell.

És otthon folyik az élet. Jön a nevelőnő, megkérdi: „Hol van madame? Mikor jön vissza?” Az inas kérdi, föladja-e a teát? Átmegyek az ebédlőbe, a gyerekek, különösen a legidősebb, Liza, aki már érti a dolgokat, kérdőn és rosszallón tekintenek reám. Némán isszuk a teát. Még mindig nincs itt. Eltelik az este, ő nincs, s a lelkemben két érzés váltakozik: a düh iránta, azért, hogy a távollétével, amely úgyis azzal végződik, hogy megjön, engem s a gyerekeket csak kínozza s a félelem, hogy nem jön meg, s elkövet valamit magán. Már mennék utána. De hol keressem? A nővérénél? De hát ez buta dolog: menni s kérdezősködni. Menjen Isten hírével; ha kínozni akar, kínlódjék maga. De hiszen épp erre számít. S a következő alkalommal még rosszabb lesz majd. De ha nem a nővérénél van, hanem csinál valamit, vagy már csinált is magával? Tizenegy, tizenkettő, egy óra. Nem megyek a hálószobába, ostoba dolog egyedül feküdni és várni, itt meg nem fekszem le. El akarom foglalni magam valamivel, leveleket írni, olvasni; nem bírok semmit sem. Ülök egyedül a dolgozómban, gyötrődöm, dühöngök, hallgatózom. Három óra, négy: még mindig nincs itt. Reggel felé elszundítok. Felébredek; nincs.

A házban megy minden a régi módon, de mindenki tanácstalan, mindenki kérdőn s szemrehányón tekint rám, abban a föltevésben, hogy mindez éntőlem ered. S bennem még mindig ugyanaz a küzdelem: düh, amiért így kínoz s nyugtalanság őmiatta.

Tizenegy óra körül megjön a nővére, követségben tőle. S megkezdődik a szokásos: „Szörnyű állapotban van. De hát mi is ez!” - „De hiszen nem történt semmi.” A természete lehetetlen voltáról beszélek s azt mondtam, nem követtem el semmit.

- De hát ez nem maradhat így - mondja a nővére.

- Az ő dolga, nem az enyém - mondom én. - Én nem teszem meg az első lépést. Ha elválunk, hát elválunk.

A sógornőm dolgavégezetlen megy el. Amíg vele beszéltem, nagy bátran azt mondtam, nem teszem meg az első lépést, de ahogy elment, és én kiléptem s megláttam a szánalomra méltó, ijedt gyerekeket, már kész vagyok megtenni az első lépést. Örömest is tenném, de nem tudom,

hogyan. Megint járkálok, dohányzok, reggelire pálinkát és bort iszom, s elérem, amit öntudatlanul is óhajtok: nem látom helyzetem ostobaságát, aljasságát.

Három óra körül hazajön. Amikor találkozik velem, nem szól semmit. Azt képzelem, megbékélt, arról kezdek beszélni, hogy szemrehányásai ingereltek fel. Ő ugyanazzal a szigorú, szörnyen elgyötört arccal mondja, hogy nem magyarázkodni jött, hanem a gyermekeit elvinni, hogy nem lehet együtt élnünk. Én mondogatni kezdem, hogy a hibás nem én vagyok, ő hozott ki a sodromból. Ő szigorúan, ünnepélyesen tekint rám, s azt mondja:

- Ne beszélj többet, megbánod.

Én azt mondom, nem szívelhetem a komédiákat. Erre ő kiált valamit, amit nem értek, s elfut a szobájába. A kulcs megcsikordul mögötte: bezárkózott. Kopogok, nincs válasz, dühösen megyek el. Fél óra múlva Liza könnyezve fut hozzám.

- Mi az, történt valami?

- Mamát nem lehet hallani.

Odamegyünk, minden erőmből rángatom az ajtót. A retesz rosszul van betolva s mindkét ajtószár fölpattan. Odamegyek az ágyhoz. Alsószoknyában, magas szárú cipőben, félszegen fekszik az ágyon; eszméletlenül. A kisasztalon egy ópiumos üvegcse. Eszméletre hozom. Újabb könnyek, végül kibékülés. Nem is kibékülés: mindegyikünk lelkében a régi düh egymás iránt s hozzá az ingerültség a fájdalom miatt, amelyet ez a veszekedés okozott, s mindegyikünk a másik számlájára írt. De valahogy mégiscsak végét kell vetni mindennek, s az élet megy a régi módon. Efféle veszekedés, s még rosszabb is, volt minduntalan, hol egyszer egy héten, hol egyszer egy hónapban, hol mindennap. És mindig egy és ugyanaz. Egy alkalommal már kiváltottam a külföldi útlevelet - a veszekedés két napon át tartott -, de aztán megint egy félkimagyarázkodás, fél-kibékülés, s én itt maradtam.

21

- Íme, ilyen volt a mi viszonyunk, amikor az az ember megjelent. Megérkezett Moszkvába az az ember - családi neve Truhacsevszkij -, és eljött hozzám. Délelőtt történt. Én fogadtam. Valamikor tegeződtünk. Ő a „te” és „maga” közt középúton járó mondatokkal iparkodott a „te”-nél maradni, én azonban egyenesen hangsúlyoztam a „magá”-t, s ő rögtön alkalmazkodott. Nagyon nem tetszett nekem, az első szempillantástól. De különös dolog, valami furcsa, végzetes erő húzott, hogy ne taszítsam, ne távolítsam el, ellenkezőleg közelhozzam. Mert hisz mi lett volna egyszerűbb, mint hogy hidegen beszéljek vele, s elköszönjek, meg sem ismertetve a feleségemmel. De nem, én mintegy szándékosan a játékról kezdtem beszélni, azt mondtam, nekem úgy említették, abbahagyta a hegedülést. Ő azt mondta, épp ellenkezőleg, mostanában többet játszik, mint azelőtt. Visszaemlékezett, hogy azelőtt én is játszottam. Én azt mondtam, nem játszom többé, de a feleségem szépen játszik.

Csodálatos dolog! Viszonyom hozzá találkozásunk első napján, első óráján olyan volt, amilyen csak azután lehetett, ami történt. Volt valami feszült a vele való viszonyomban: minden szót, kifejezést megfigyeltem, amit ő vagy én mondtunk, s mindennek fontosságot tulajdonítottam.

Bemutattam a féleségemnek. A beszélgetés rögtön a zenére tért, fölajánlotta, hogy játszik vele. A feleségem az utóbbi időben mindig nagyon elegáns és csábító s nyugtalanítóan szép volt. A férfi, láthatólag, első pillantásra megtetszett neki. Azonkívül annak is megörült, hogy módja

lesz hegedűkísérettel játszania, amit nagyon szeretett, úgyhogy erre a célra a színháztól is bérelt hegedűst; arcára ki is ült az öröm. De ahogy rám nézett, rögtön megértette érzésemet, elváltoztatta arckifejezését, s megkezdődött a kölcsönös csalás játéka. Én kellemesen mosolyogtam úgy tettem, hogy a dolog nagyon tetszik nekem. Truhacsevszkij úgy nézett a feleségemre, ahogy minden kéjenc néz a szép asszonyokra, s adta, hogy őt csak a beszélgetés tárgya érdekli, pontosan az, ami egyáltalán nem érdekelte. A feleségem igyekezett közönyösnek látszani, de az én hamisan mosolygó, féltékeny arckifejezésem, amelyet oly jól ismert s a férfi buja pillantása, nyilván fölzaklatta. Láttam, hogy már az első találkozásnál különösen csillogott a szeme; közte s a férfi közt, valószínűleg féltékenységem következményeként, rögtön mintegy elektromos áram létesült, arckifejezések, pillantások és mosolyok kihívó azonossága. A feleségem elvörösödött: ő is elpirult; a feleségem mosolygott: ő is mosolygott. Zenéről, Párizsról, mindenféle semmiségről beszélgettek. Fölkelt, hogy elmegy, és mosolyogva állt ott, sapkájával a meg-megránduló combján, s hol a feleségemre, hol rám nézett, mintegy várva, hogy mit teszünk. Erre a percre épp azért emlékszem vissza, mert ebben a percben megtehettem volna, hogy nem hívom meg, s akkor semmi sem történik. De én rápillantottam, majd a feleségemre. „Azt ne gondold, hogy féltékeny vagyok rá" - mondtam gondolatban a feleségemnek. „Vagy hogy félek tőled" - mondtam gondolatban a férfinak s meghívtam, hozza el egy este a hegedűjét, játsszék a feleségemmel. A feleségem csodálkozva pillantott rám, elpirult s szinte ijedten szabadkozott, azt mondta, nem játszik elég jól. Ez a szabadkozása még jobban fölingerelt, s még jobban megmakacsodtam. Emlékszem a különös érzésre, amellyel Truhacsevszkij tarkójára, kétfelé fésült, fekete hajától elváló fehér nyakára néztem, ahogy madárforma járásával kissé szökdécselőn kiment tőlünk. Nem lehetett be nem ismernem magamnak, hogy gyötör ennek az embernek a jelenléte. „Tőlem függ - gondoltam - úgy tennem, hogy soha többet ne találkozzon vele." De így tenni annyit jelentett, mint beismerni, hogy félek tőle. Nem, nem félek! Ez túlságosan megalázó lenne, mondtam magamban. S még ott az előszobában, tudva, hogy feleségem hallja, nyomatékosan megismételtem, hogy még ma este jöjjön el a hegedűjével. Megígérte és elment.

Este eljött a hegedűjével, és játszottak. De a játék sokáig nem ment, nem voltak meg a kották, amelyek kellettek volna neki, a meglevőket pedig a feleségem nem tudta előkészület nélkül játszani. Én nagyon szerettem a zenét, együtt éreztem játékukkal, odakészítettem Truhacsevszkijnek az állványt, lapoztam. Egyet-mást játszottak azért, valami dalokat szöveg nélkül, meg Mozart egy kis szonátáját. Truhacsevszkij kitűnően játszott, a legnagyobb mértékben megvolt a játékában az, amit tónusnak neveznek. Azonkívül a finom, előkelő ízlés, amely egyáltalán nem vágott össze a jellemével.

Magától értetődően sokkal erősebb játékos volt, mint a feleségem, és segített is neki, ugyanakkor tisztelettudón dicsérte a játékát. Igen szépen viselkedett. A feleségemet látszólag csak a zene érdekelte, nagyon egyszerű volt és természetes. Engem azonban, noha azt színleltem, hogy a zene érdekel, egész este a féltékenység gyötört.

Az első perctől, hogy szeme a feleségemével találkozott, láttam, hogy a vad, amely a helyzet és társaság konvencióin túl ott ült mind a kettőjükben, azt kérdezte: „Lehet?" - s azt felelte: „Ó, igen, nagyon." Truhacsevszkij, láttam, egyáltalán nem várta, hogy a feleségemben, egy moszkvai hölgyben, ilyen vonzó nőt talál, s nagyon örült neki. Aziránt, hogy a feleségem egyetért vele, nem volt kétség benne. A kérdés csak az volt, hogy az elviselhetetlen férj ne zavarja őket. Ha én tiszta lettem volna, nem értettem volna meg ezt, de mint a férfiak többsége, amikor még nem voltam nős, én is így gondolkoztam a nőről s épp ezért, mint nyitott könyvben olvastam a lelkében. Különösen az gyötört, hogy kétségkívül láttam, hogy a feleségemben az állandó ingerültségen kívül, amelyet csak ritkán szakított meg a szokásos érzékiség, irántam más érzés nem volt; ennek az embernek viszont külső eleganciájával, újszerűségével,

főként pedig kétségtelen nagy zenei tehetségével - az együttes játékból támadó közelség s a hatás folytán, amelyet a zene, különösen a hegedű tesz fogékony természetekre - nemcsak hogy meg kell tetszenie, hanem vitathatatlanul, a legkisebb ingadozás nélkül, győznie kellett rajta, megtörni, elsodorni, kötelet fonni belőle, azt csinálni, ami jólesik. Ezt lehetetlen volt nem látnom, és borzasztóan szenvedtem miatta. De ennek ellenére, vagy tán épp ennek következtében, valami erő akaratom ellenére arra sarkallt, hogy ne csak különösen udvarias, de nyájas is legyek vele. Hogy ezt a feleségemnek vagy neki csináltam-e, azért, hogy megmutassam, nem félek tőle, vagy magamnak, hogy megcsaljam magamat, nem tudom, de első találkozásunk óta nem tudtam természetes lenni vele. Hogy be ne hódoljak a vágynak, hogy azonnal megöljem, nyájaskodnom kellett vele. Vacsora alatt drága borral itattam, magasztaltam játékát, különös nyájas mosollyal beszéltem vele, s meghívtam a rákövetkező vasárnapra, hogy ebédeljen nálunk, s játsszék megint a feleségemmel. Azt mondtam, meghívom néhány zenekedvelő ismerősömet, hogy meghallgassák. Ebben is maradtunk.

És Pozdnisev erős felindulásában megváltoztatta a helyzetét, s szokott hangját hallatta.

- Különös dolog, hogyan hatott rám ennek az embernek a jelenléte - kezdte megint, nyilván erőt véve magán, hogy nyugodt legyen. - Másod- vagy harmadnap ezután hazajövök egy kiállításról, belépek az előszobába s rögtön érzem, hogy mint a kő, valami súly gördül a szívemre, s nem tudok számot adni magamnak, mi az. Ez a valami az volt, hogy az előszobán végigmenve olyasmit vettem észre, ami rá emlékeztetett. Csak a dolgozóban adtam számot róla, hogy mi volt az, és visszamentem az előszobába, hogy megbizonyosodjam. Igen, nem tévedtem: a köpönyege volt. Tudja, az a divatos köpeny. (Mindazt, ami összefüggésben volt vele, ha nem is adtam számot róla magamnak, rendkívüli figyelmességgel jegyeztem meg.) Megkérdem: úgy van, itt van. Nem a fogadón, hanem a tanulószobán át megyek be a nagyterembe. Liza, a lányom, a könyv mellett ül, a dajka meg a kicsivel valami fedelet forgat az asztalnál. A terembe vivő ajtó be van téve, én egyenletes arpeggiót hallok onnét, meg a férfi hangját és a feleségemét. Hallgatózom, de nem értem. A zongorahang nyilván arra való, hogy a szavaikat, esetleg a csókot elnyomja. Istenem! Mi támadt föl erre bennem! Ahogy csak vissza is emlékszem a vadállatra, aki akkor élt bennem, iszonyat fog el. A szívem hirtelen összeszorult, megállt, aztán zuhogni kezdett, mint a kalapács. A főérzés, mint dühömben mindig, a szánalom volt önmagam iránt. „A gyerekek, a dajka előtt!" - gondoltam. Bizonyára rettenetes voltam, mert Liza is furcsa szemmel tekintett rám. „Mit tegyek? - kérdeztem magamat. - Bemenjek? Nem tehetem, isten tudja, mit csinálnak." De el sem mehetek. A dajka úgy néz rám, mint aki érti a helyzetemet. „Igen, lehetetlen be nem mennem" - mondtam magamban, és gyorsan kinyitottam az ajtót. A férfi ott ült a zongoránál, ő fogta ezeket az arpeggiókat, a felfele görbített nagy, fehér ujjaival. A feleségem a zongora sarkánál állt, a nyitott kotta fölött. Ő látott vagy hallott meg előbb és pillantott rám. Megijedt s tettette, hogy nem ijedt meg, vagy igazán nem ijedt meg - biztos, hogy nem rezzent meg, meg sem moccant, csak elpirult, azt is később.

- Mennyire örülök, hogy megjöttél; nem tudtunk dönteni, mit játsszunk vasárnap - mondta olyan hangon, amilyenen, ha egyedül vagyunk, nem beszél velem. Ez s hogy magáról s róla azt mondta: *mi*, fölháborított. Némán üdvözöltem a férfit.

Megszorította a kezemet, s olyan mosollyal, amely nekem egyenesen gúnyosnak tűnt föl, rögtön magyarázni kezdte, hogy kottákat hozott, hogy vasárnapra készüljenek, de nem tudnak megegyezni, mit játsszanak: valami nehezebbet és klasszikusat, nevezetesen Beethoven hegedűszonátáját vagy apró kis darabokat? Mindez olyan természetes és egyszerű volt, hogy nem lehetett semmibe belekötni, én ugyanakkor meg voltam győződve, hogy mindez nem igaz, azt beszélték meg, hogyan csaljanak meg.

A féltékeny embernek (s a mi társasági életünkben mindenki féltékeny) a leggyötrőbb dolgok egyike: bizonyos társasági konvenciók, amelyek közt férfi és nő számára a legnagyobb és legveszélyesebb közelség is meg van engedve. Az embernek gúny tárgyává kell válnia, ha akadályt akar gördíteni a báli közelség, doktor és páciens közelsége, a művészi foglalatosságok, festés és főként muzsikálás közelsége ellen. Az emberek kettesben foglalkoznak a legnemesebb művészettel, a zenével; ehhez bizonyos közelségre van szükség, és ebben a közelségben nincs semmi elítélendő, csak egy ostoba, féltékeny férj láthat benne valami nem kívánatosat. Közben mindenki tudja, hogy épp e foglalatosság, főként a zene közvetítésével megy végbe társaságunkban a házasságtörések nagy része. Én nyilvánvalóan zavarba hoztam őket a magam zavarával, amely kiült rám: sokáig semmit sem tudtam mondani. Olyan voltam, mint a fölfordított kalap, amelyből azért nem jön ki a víz, mert nagyon teli van. Szitkozódni akartam, kikergetni, de éreztem, hogy megint kedvesnek és nyájasnak kell lennem vele. Úgy is tettem. Olyan képet vágtam, mint aki mindezt helyesli, s engedve annak a különös érzésnek, amely arra sarkallt, hogy annál nyájasabban bánjak vele, minél kínzóbb volt számomra a jelenléte, azt mondtam, megbízom az ízlésében, s a feleségemnek is ugyanazt tanácsoltam. Ő annyi ideig maradt, amennyi ahhoz kellett, hogy elsimítsa a kellemetlen benyomást, amikor én ijedt arccal hirtelen a szobába léptem és elhallgattam - és elment, azt színlelve, hogy most már eldöntötték, mit játsszanak holnap. Én teljesen meg voltam győződve, hogy amellett, ami őket foglalkoztatta, az a kérdés, hogy mit játsszanak, tökéletesen közömbös volt nekik.

Különös udvariassággal kísértem ki az előszobáig (hogyne kísérnék ki egy embert, aki azért jött, hogy egy egész család nyugalmát megháborítsa, s boldogságát tönkre tegye!). Különös nyájassággal szorítottam meg fehér, puha kezét.

22

Ezen az egész napon nem beszéltem a feleségemmel, nem bírtam. A közelsége olyan gyűlöletet váltott ki, hogy féltem magamtól. Ő ebéd közben a gyerekek jelenlétében kérdezte meg, mikor utazom. A következő héten egy gyűlésre kellett utaznom az egyik kerületbe. Megmondtam, mikor. Megkérdezte, nincs-e szükségem az útra valamire. Én nem szóltam semmit, némán ültem az asztalnál, némán mentem a szobámba is. A feleségem az utóbbi időben sohasem járt be a szobámban, különösen ilyentájt. Ott fekszem a dolgozómban és mérgelődöm. Hirtelen meghallom az ismerős járást. Az a szörnyű, idétlen gondolat támadt a fejemben, hogy mint Uriás[68] felesége, az elkövetett bűnt akarja rejteni már, azért jön ilyen szokatlan órában hozzám. „Csakugyan hozzám jön?" - gondoltam, közelgő lépteit hallgatva. Ha hozzám, az annyit jelent, hogy igazam van. Lelkemben kimondhatatlan gyűlölet támad ellene. A léptek mind közelebb s közelebb jönnek. Csakugyan nem megy odább, a nagyterembe? Nem, az ajtó megcsikordul, s az ajtóban ott van az ő magas, szép alakja, arcán s szemében: félénkség és hízelgés, amelyet el szeretne rejteni, de amelyet én látok, s tudom a jelentését. Majd megfulladtam, olyan sokáig tartottam vissza a lélegzetemet, s miközben még folyton őt néztem, a cigarettatárcáért nyúltam és rágyújtottam.

- No, mi ez, az ember bejön hozzád, hogy elüldögéljen egy kicsit, s te rágyújtasz? - s leült a közelemben a díványra, és nekem dőlt.

Én elhúzódtam, hogy hozzá ne érjek.

---

[68] Uriás: bibliai alak; Dávid király egy csatában a legveszélyesebb helyre küldte, hogy meghaljon, és így ő elnyerhesse a feleségét.

- Látom, nem tetszik neked, hogy vasárnap játszani akarok - mondta ő.

- Egyáltalán nem bánt - mondtam én.

- Tán nem látom?

- No, gratulálok, hogy látod. Én bizony nem látok semmit azonkívül, hogy úgy viselkedsz, mint egy kokott.

- Ha veszekedni akarsz, mint egy kocsis, akkor elmegyek.

- Menj, de tudd meg, hogy ha neked nem is drága a család becsülete, nekem viszont nem te vagy a drága (vigyen el az ördög), hanem a család becsülete.

- De hát mi ez?

- Takarodj, az isten szerelmére, takarodj innen.

Színlelte, hogy nem érti, miről van szó, vagy valóban nem értette, de megsértődött és megharagudott. Fölkelt, de nem ment ki, hanem megállt a szoba közepén.

- Végképp lehetetlenné válsz - kezdte. - Az ilyen természettel egy angyal se férne meg - s mint mindig most is minél fájdalmasabban igyekezett megsebezni, arra emlékeztetett, hogyan bántam a nővéremmel (az az eset volt ez, amikor kijöttem a sodromból, és gorombaságokat vágtam a nővérem fejéhez; ő tudta, hogy engem ez gyötör, és ezen a helyen szúrt belém). Ezután - mondta - nincs mit csodálkoznom, akármit teszel is.

„Igen, megbántani, lealacsonyítani, megszégyeníteni, s hozzá még mint bűnöst állítani oda" - mondtam magamban, s hirtelen olyan szörnyű düh fogott el iránta, amilyet még soha nem éreztem.

Először jött rám, hogy fizikailag is kimutassam a dühömet. Fölugrottam és feléje tartottam. De ugyanabban a percben, amikor fölugrottam, emlékszem, tudatában voltam bűnömnek, s megkérdeztem magamat: jó-e átadnom magam ennek az érzésnek, s rögtön meg is feleltem, hogy igen, jó, ez megrémíti őt, s ahelyett, hogy ellenálltam volna dühömnek, még jobban fölcsiholtam magamban s örültem neki, hogy egyre jobban s jobban fölgerjed bennem.

- Takarodj vagy agyonütlek! - kiáltottam hozzálépve és elkaptam a karját. Amíg ezt mondtam, tudatosan fokoztam a düh hanghordozását. S bizonyára rettenetes is voltam, mert annyira megijedt, hogy arra sem volt ereje, hogy elmenjen, csak ezt mondta:

- Vaszja, mit csinálsz, mi lelt?

- Menj ki! - ordítottam még hangosabban. - Csak te tudsz engem ilyen eszeveszetté tenni. Nem felelek magamért!

Miután szabad folyást adtam őrjöngésemnek, megmámorosodtam tőle, s még valami szokatlan dolgot szerettem volna csinálni, ami legmagasabb fokát mutatja ennek az őrjöngésemnek. Rettenetes kedvem volt ütni, agyonütni őt, de azt tudtam, hogy nem lehet, s épp ezért, hogy mégis szabadon eresszem a dühöm, fölkaptam az asztalról a papírnyomót, még egyszer elkiáltottam magam: „Menj ki!" - s a földhöz vágtam, a feleségem mellé. Nagyon jól céloztam mellé. Erre kiment a szobából, de az ajtóban még megállt. És ekkor, amíg még láthatta (azért csináltam, hogy lássa), különféle tárgyakat kaptam föl az asztalról, gyertyatartót, tintásüveget, a földhöz csaptam őket s tovább kiabáltam.

- Elmenj! Takarodj! Nem állok jót magamért!

Kiment, s én rögtön abbahagytam.

Egy óra múlva bejött hozzám a dajka, s azt mondta, hogy a feleségemnek hisztérikus rohama van. Odamentem; zokogott, nevetett, szólni sem tudott, s egész testében rángatózott. Nem színlelte, igazán beteg volt.

Reggel felé megnyugodott, s annak az érzésnek a hatása alatt, amelyet szerelemnek neveztünk, kibékültünk.

Amikor a kibékülés után reggel bevallottam neki, hogy féltettem őt Truhacsevszkijtól, egyáltalán nem jött zavarba, a legtermészetesebben nevetett föl. Olyan különösnek tetszett neki, mint mondta, még a lehetőség is, hogy ilyen ember iránt szenvedélyre gyúljon.

- Hát lehet egy tisztességes asszonyban egy ilyen ember iránt, a gyönyörűségen kívül, amit a zene szerez, bármiféle érzés? De ha akarod, én kész vagyok rá, hogy sose találkozzam vele. Akár vasárnap sem, bár mindenkit meghívtunk már. Írd meg neki, hogy gyengélkedem, és vége. Egy van ellenemre, hogy valaki, főként ő, azt hiheti utóbb, hogy egy ilyen ember veszedelmes rám. Túlságosan büszke vagyok ahhoz, hogy megengedjem ezt a gondolatot.

S nem hazudott, hitt abban amit mondott; abban reménykedett, hogy ezekkel a szavakkal megvetést vált ki magában iránta, megvédi magát tőle, ez azonban nem sikerült. Minden ellene volt, különösen az az átkozott zene. Ezzel véget is ért a dolog, vasárnap összegyűltek a vendégek, s ők megint játszottak.

23

Azt hiszem; fölösleges mondanom, hogy nagyon hiú voltam. Ha az ember a mi szokott életünkben nem hiú, nincs miért élnie. Nos, vasárnap én is jókedvvel fogtam hozzá az ebéd és a zeneest megrendezéséhez. Az ebédhez magam vásároltam a holmikat, s én hívtam meg a vendégeket.

Hat óra felé a vendégek összegyűltek, ő is megjelent, frakkban, ízléstelen briliáns kézelőgombbal. Fesztelenül viselkedett, sietve s az egyetértés és megértés mosolyával válaszolt mindenre, tudja, azzal a különös arckifejezéssel, hogy amit maga csinál vagy mond, az mind pontosan az, amit ő várt. Mindazt, ami rendetlen volt rajta, különös gyönyörűséggel figyeltem meg most, minthogy meg kellett nyugtatnia s bebizonyítania, hogy feleségem szemében oly alacsony fokon áll, ameddig, mint mondta, ő le nem alacsonyodhat. Most már nem engedtem meg magamnak, hogy féltékenykedjem. Először is túlgyötörtem magam ezzel a kínnal, s pihennem kellett; másodszor hinni akartam feleségem bizonykodásainak és hittem is. De annak ellenére, hogy nem féltékenykedtem, az ebéd alatt és az estély első felében, amíg csak a zene el nem kezdődött, mégsem voltam természetes sem vele, sem a feleségemmel. Még mindig nyomon követtem mindkettőjük mozdulatait, pillantását.

Az ebéd olyan volt, mint az ebédek lenni szoktak, unalmas, képmutató. A zene elég hamar elkezdődött. Ah, hogy emlékszem ennek az estnek minden részletére; emlékszem, hogy hozta oda a hegedűjét, hogy nyitotta ki a tokot, vette le a borítót, amelyet egy hölgy hímzett neki, hogy emelte ki, s kezdte el hangolni. Emlékszem, ahogy a feleségem képmutatón, közönyös képpel, mely alatt, láttam, nagy félénkséget rejt - félénkséget főként a tudása miatt - leült a zongorához, s elkezdődött a szokásos la-la a zongorán, a hegedű pizzicatója, a hangjegyek odarakása. Aztán emlékszem, hogyan pillantottak egymásra, néztek körül a letelepedő vendégeken; majd valamit mondtak egymásnak, s megkezdődött. A feleségem ütötte le az első akkordot. A férfi arca komoly, szigorú, szimpatikus lett, a maga hangjaira figyelve, óvatos ujjal pendítette meg a húrt, s felelt a zongorának. Elkezdődött.

Megállt s többször egymás után hallatta szokott hangját. Beszélni akart, de csak szipogott, s megint megtorpant.

- Beethoven Kreutzer szonátáját játszották. Ismeri az első prestót? Ismeri?! - kiáltott fel. - Huh!... Szörnyű dolog az a szonáta. Épp az a rész. Általában szörnyű dolog a muzsika. Mi is ez? Nem értem. Mi a zene? Mit csinál? Mért csinálja, amit csinál? Azt mondják, a zene lelket emelőn hat - szamárság, nem igaz. Hat, hat, rettenetesen hat, magamról mondhatom, de egyáltalán nem lelket emelőn. Nem hat sem a lelket emelőn, sem a lelket lealacsonyítón, hanem a lelket fölzaklatón. Hogy is mondjam? A zene arra ösztönöz, hogy elfeledkezzem magamról, a valódi állapotomról, valami más állapotba visz át, nem a magamába. A zene hatása alatt, úgy rémlik, azt érzem, amit voltaképp nem érzek, megértem, amit nem értek, meg bírom tenni, amit nem bírok. Ezt azzal magyarázom, hogy a zene úgy hat, mint az ásítás, mint a nevetés: nincs kedvem aludni, de az ásítóra nézek és ásítok. Nincs miért nevetnem, de hallom a nevetőt és nevetek.

A zene egy csapásra, közvetlenül visz át abba a lelkiállapotba, amelyben az volt, aki a zenét írta. Lélekben összeolvadok vele, s vele együtt kerülök egyik állapotból a másikba, de hogy ezt mért teszem, nem tudom. Mert aki például a Kreutzer szonátát írta, Beethoven, ő lám, tudta, mért van ilyen állapotban; ez az állapot bizonyos cselekedetekre ösztönözte, épp ezért az ő számára ennek az állapotnak megvolt az értelme, az én számomra azonban egyáltalán nincs. A zene épp ezért csak fölizgat, de nem végez semmit. Játsszák a katonaindulót, a katonák lépnek az indulóra, a zene célt ért. Talpalávalót játszottak, táncoltam, a zene célt ért; elénekelték a misét, én megáldoztam, a zene megint célt ért. Itt azonban csak az izgalom van, de hogy mit kell tennem ebben az izgalomban, az nincs. S a zene azért olyan szörnyű, azért hat néha olyan borzasztóan. Kínában a zene államügy. S ennek így is kellene lennie. Vagy meg lehet azt engedni, hogy bárki, aki akarja, egy másik embert, sokakat, hipnotizálhasson, aztán azt csinálja velük amit akar? S ami a fő, hogy az első utunkban akadt, erkölcstelen ember lehessen ez a hipnotizőr.

Ez a szörnyű eszköz azonban bárkinek a kezébe kerülhet. Például, hogy csak ezt a Kreutzer szonátát vegyük, az első presto! Hát el lehet játszani egy fogadószobában, dekoltált hölgyek közt ezt a prestót? Eljátszani, azután tapsolni, azután fagylaltot enni s a legfrissebb pletykákat tárgyalni. Ezeket a dolgokat csak bizonyos komoly, jelentőségteljes körülmények közt lehet játszani, s akkor, amikor ennek a zenének megfelelő, komoly tetteket kell végrehajtani. Játszani s megtenni, amire ez a zene fölhangol. De az energiának, a semmiben meg nem nyilatkozó érzéseknek ez a helyhez és időhöz nem illő fölidézése lehetetlen, hogy rombolóan ne hasson. Én rám legalábbis ez a darab borzasztó hatást tett; úgy rémlett, mintha egészen új érzések, új lehetőségek nyíltak volna meg előttem, amelyekről mind ez ideig nem is tudtam. És hogyan; egyáltalán nem úgy, ahogy azelőtt gondolkoztam és éltem, hanem mintha a lelkemben szólana. Hogy mi volt az az új, amit megismertem, arról nem tudtam magamnak számot adni, de az új állapotnak a tudata nagyon örvendetes volt. Ugyanazok az alakok, köztük a feleségem és Truhacsevszkij is, egészen más fényben álltak előttem.

Ezután a presto után egy gyönyörű, de szokásos és nem eredeti andantét játszottak, banális variációkkal s egészen gyenge finálével. A vendégek kérésére aztán eljátszották még Ernst elégiáját, majd különböző kis darabokat. Mindez szép volt, de századrésznyi hatást sem tett rám, mint az első. Mindez már arra a hatásra rétegződött rá, amit az első tett. Könnyűnek, vidámnak éreztem magam egész este. A feleségemet sem láttam soha olyannak, amilyen ezen az estén volt. Ezek a csillogó szemek, a kifejezésnek ez a szigora, jelentőségteljessége azalatt, hogy játszott, s ez a tökéletes felolvadás, a bágyadt, panaszos, üdvözült mosoly azután, hogy befejezték. Mindezt láttam, de nem tulajdonítottam neki semmiféle más jelentőséget, csak azt,

hogy ugyanazt érezte, amit én, hogy előtte is, mint előttem, soha nem tapasztalt érzések tárultak ki, merültek fel szinte az emlékezetéből. Az est szerencsés véget ért, s mindenki elszéledt.

Tudva, hogy két nap múlva egy gyűlésre kell utaznom, Truhacsevszkij búcsúzóban azt mondta, reméli, hogy legközelebbi ideutazásakor megismételjük a mai élvezetes estét. Ebből arra következtettem, hogy nem tartja lehetőnek, hogy távollétem alatt eljöjjön a feleségemhez, s ez kellemesen érintett. Kiderült, hogy mivel én az ő utazása előtt már nem jövök meg, többé nem találkozhatunk.

Én első ízben szorítottam meg gyönyörűséggel a kezét s mondtam köszönetet neki az élvezetért. Ő is végképp elköszönt a feleségemtől, búcsújuk a lehető legtermészetesebbnek és illendőbbnek tűnt föl. Minden gyönyörű volt, a feleségem és én is meg voltunk elégedve az esttel.

24

- Két nap múlva leutaztam a járásba, s a legjobb, legnyugodtabb hangulatban búcsúztam el a feleségemtől. A járási székhelyen mindig rengeteg dolgom volt, aztán meg az ott egész különös élet, különös világ. Két napon át tíz-tíz órát töltöttem az ülésen. Második napon levelet kaptam az ülésen a feleségemtől, rögtön átolvastam. A gyerekekről írt, a nevelőről, a dajkáról, bevásárlásokról, s egyebek közt, mint a legmindennapibb dologról, hogy Truhacsevszkij eljött, elhozta a megígért kottákat és fölajánlotta, hogy játszik még, de ő visszautasította. Én nem emlékeztem, hogy kották elhozását ígérte volna: nekem úgy rémlett, hogy végképp elbúcsúzott, épp ezért kellemetlenül lepett meg a dolog. De annyi ügyem volt, hogy nem volt időm gondolkozni, csak este a szállásomra visszatérve olvastam át ismét a levelet. Azonkívül, hogy Truhacsevszkij a távollétemben még egyszer ott volt, a levél hangja is erőltetettnek tűnt föl. A féltékenység veszett vadállatja fölbőgött óljában, de én féltem ettől a vadtól s bezártam hamar. „Milyen undorító érzés is a féltékenység" - mondtam magamban. Mi lehet természetesebb annál, mint amit ír.

S lefeküdtem az ágyba, s a másnap rám váró ügyeken kezdtem gondolkozni. A gyűlések idején, új helyen mindig soká aludtam el, de most nagyon hamar elaludtam. S amint ez lenni szokott, egyszer csak, ismeri, az a kis villamos ütés, s az ember fölébred. Így ébredtem föl én is s úgy ébredtem, hogy a feleségemre gondoltam, a testi szerelemre, meg Truhacsevszkijre s arra, hogy a feleségem közt és közte minden megtörtént. Iszony és düh szorította össze a szívem. Elkezdtem észre téríteni magam. „Micsoda szamárság - mondtam magamban -, nincs semmiféle alap rá, nincs semmi és nem is volt. Hogy is tudom így megalázni őt és magamat, hogy ilyen borzasztó dolgokat tételezek fel. Holmi bérelt hegedűsféle, hírhedt rongyember s egy tiszteletre méltó nő, becsült családanya, az én feleségem. Micsoda ostobaság!" - jelent meg előttem egyfelől. „Hogyne lehetne?" - jelent meg másfelől. - Hogyne volna lehetséges, a legegyszerűbb és legérthetőbb dolog, aminek a nevében elvettem, aminek a nevében vele éltem, ami egyedül volt szükséges benne nekem, s ami eszerint szükséges másnak, ennek a zenésznek is. Nőtlen ember, egészséges (emlékszem, hogy ropogtatta a csontokat a karajban, s fogta körül mohón vörös ajkaival a pohár bort). Jól táplált, sima modorú, s nemcsak erkölcsi elvei nincsenek, de nyilván olyan elvei vannak, hogy a kínálkozó gyönyörön kapni kell. Kettejük közt ott a muzsika köteléke, az érzések legfinomultabb bujasága. Mi tarthatja vissza a férfit? Semmi. Ellenkezőleg, minden csak húzza. S a feleségem? De hát ki ő? Titok, ami volt s ami ma is. Nem ismerem. Csak úgy ismerem, mint egy állatot. Az állatot pedig semmi sem tudja - s nem is kell - visszatartani.

Csak most emlékeztem vissza az arcukra, amikor a Kreutzer szonáta után valami szenvedélyes kis holmit játszottak, nem emlékszem, mit, valami trágárságig érzéki darabot. „Hogy is utazhattam el - mondtam magamban, ahogy az arcukra visszaemlékeztem. - Nem volt tán világos, hogy azon az estén minden beteljesedett köztük? S tán nem lehetett látni, hogy már azon az estén nemcsak hogy semmiféle gát nem volt köztük, de mind a ketten, főként a feleségem, bizonyos szégyent éreztek azután, ami történt velük?" Emlékszem, hogy a feleségem milyen bágyadtan, fájdalmasan és üdvözülten mosolygott, kipirult arcáról a verejtéket törölve, amikor a zongorához léptem. Már akkor kerülték egymás tekintetét, s csak vacsora alatt pillantottak egymásra, amikor a férfi a feleségemnek vizet töltött, s akkor mosolyodtak el egy picit. Most irtózással emlékeztem vissza erre az elcsípett pillantásukra s az alig észrevehető mosolyra. „Igen, mindennek vége" - mondta egy hang, de rögtön utána egy másik hang egészen mást mondott. „Rád jött valami, az nem lehet" - mondta ez a másik hang. Aggasztóvá vált a sötétben feküdnöm, gyufát gyújtottam, s olyan félelmetes érzés fogott el ebben a piciny, sárga kárpitú szobában. Cigarettára gyújtottam, s amint lenni szokott, amikor az ember megoldhatatlan ellenmondások körében forog s csak dohányzik, én is egyik cigarettát szívtam a másik után, hogy elködösítsem a fejem, s ne lássam az ellenmondásokat.

Egész éjszaka nem aludtam, s öt órakor, miután eldöntöttem, hogy nem maradhatok tovább ebben a feszült állapotban, s hogy rögtön útnak indulok, fölkeltem, fölébresztettem az őrt, aki kiszolgált, és elküldtem a lovakért. Az ülésbe egy kis levelet küldtem, hogy rendkívüli ügyben Moszkvába hívtak, épp azért kérem, hogy más tag váltson föl. Nyolc órakor tarantaszba ültem s elindultam.

25

Bejött a kalauz s észrevéve, hogy a gyertya leégett, eloltotta, de újat nem rakott. A pályaudvaron már világosodni kezdett. Pozdnisev hallgatott, s amíg a kalauz a kocsiban volt, egész idő alatt mélyeket sóhajtott. Elbeszélését csak akkor folytatta, amikor a kalauz kiment, s a félig sötét kocsiban csak a mozgó vonat ablakainak a nesze és a kereskedősegéd egyenletes horkolása hallatszott. A hajnal félhomályában már egyáltalán nem láttam őt, csak egyre izgatottabb, szenvedő hangját hallottam.

- Harmincöt versztát kellett kocsin mennem s nyolc órát vasúton. A kocsiút nagyszerű volt. Fagyos ősz volt, ragyogó nap. Az az idő, tudja, amikor a patkószeg kirajzolódik az olajos úton. Az utak simák, a fény ragyogó, a levegő üdítő. A tarantasz-út jót tett. Amikor megvirradt, s elindultam, megkönnyebbültem. Ahogy a lovakat, a földeket, a szembejövő embereket néztem, elfeledtem, hova megyek. Néha úgy rémlett, hogy csak utazom, hogy ami elszólított, egyáltalán nincs is. S nekem különös örömet szerzett ez az elfeledkezés. Amikor pedig eszembe jutott, hova megyek, azt mondtam magamban: „Majd meglátjuk, addig nem gondolkozom." Az út derekán ezenfelül még olyasmi is történt velem, ami késleltette az utam, s még jobban elvonta a figyelmemet: a tarantasz eltörött s meg kellett javítani. Ennek a törésnek nagy jelentősége volt, mert ez okozta, hogy nem öt órakor érkeztem Moszkvába, mint ahogy számítottam, hanem tizenkettőkor, haza pedig csak egy óra felé, minthogy nem értem el a gyorsvonatot, hanem személyvonattal kellett mennem. A kocsiút, a javítás, a fizetés, a teázás a fogadóban, a beszélgetés a fogadóssal; mindez még jobban elvonta a figyelmemet. Szürkülettel minden kész volt, s én megint útnak indultam, s éjszaka még jobb volt kocsin menni, mint nappal. Újhold volt, pici fagy, az út még nagyszerű, aztán a lovak, a vidám kocsis; mentem és élveztem szinte, rá se gondolva, hogy mi vár rám, vagy éppen azért élveztem különösen, mert tudtam, mi vár, s búcsúztam az élet örömétől. De ez a nyugodt állapot, s

érzésem elfojtásának a lehetősége a kocsiúttal véget is ért. Mihelyt a vasúti kocsiba beléptem, egészen más valami kezdődött. Ez a nyolcórás utazás a vasúti kocsiban valami szörnyűség volt a számomra, amelyet soha életemben el nem felejtek. Azért-e, mert a vasúti kocsiban ülve, képzeletemben elevenen jelent meg megérkezésem, vagy mert a vasút olyan zaklatóan hat az emberre, de attól fogva, hogy a kocsiba beültem, nem tudtam uralkodni a képzeletemen; szakadatlanul, szokatlan világossággal rajzolta a féltékenységemet fölgyújtó képeket, egyiket a másik után, egyik cinikusabb a másiknál s mind ugyanarról, hogy mi történik ott nélkülem, a feleségem hogyan csalt meg. Csak úgy égtem a méltatlankodástól, a dühtől, a megaláztatásomon való megrészegedés valami különös érzésétől, amíg ezeket a képeket szemléltem, s nem tudtam elszakadni tőlük. Nem tudtam nem nézni őket, nem tudtam eltörölni, föl nem idézni. Sőt minél tovább szemléltem a képzelt képeket, annál jobban hittem valóságos voltukban. A világosság, amellyel megjelentek előttem, mintegy bizonyítékul szolgált, hogy amit elképzelek, az valóság. Valami ördög, pontosan akaratom ellenére, a legszörnyűbb elképzeléseket gondolta ki és sugalmazta. Egy régi beszélgetés jutott eszembe Truhacsevszkij fivérével, s én kéjjel marcangoltam a szívem ezzel a beszélgetéssel, amelyet Truhacsevszkijra s a feleségemre vonatkoztattam.

Nagyon régen történt, de emlékezetemben maradt. Truhacsevszkij fivére arra a kérdésre, látogatja-e a nyilvánosházakat, emlékszem azt mondta, hogy rendes ember nem jár oda, ahol megbetegedhet, ami mocskos és undorító, amikor mindig lehet találni rendes nőt is. És íme, a fivére megtalálta a feleségemet. „Igaz, már nincs első ifjúságában, egyik fogának hiányzik az oldala, s van némi puffadtság is rajta - gondoltam Truhacsevszkij helyett -, no de mit tegyünk, azzal kell beérni, ami van.” - „Igen, leereszkedik hozzá s szeretőjévé teszi - mondtam magamban. - Amellett veszélytelen is.” - „De ez lehetetlen! Miket gondolok! - mondtam magamban elborzadva. - Nem, nincs semmi ilyen, s nincs is alap rá, hogy valami hasonlót képzeljek. Nem mondta-e a feleségem, hogy őt már a gondolat is megalázza, hogy Truhacsevszkijre féltékeny lehetek. Igen, de a feleségem hazudik, mindenki hazudik!” - kiáltottam föl, s megint elkezdődött. Utas csak kettő volt a kocsinkban: egy öregasszony a férjével, mind a kettő nagyon szótlan, s azok is kiszálltak az egyik állomáson, úgyhogy egyedül maradtam. Olyan voltam, mint a vad a kalitkában: hol fölugrottam, az ablakhoz mentem, hol meg támolyogva járkálni kezdtem, szerettem volna meggyorsítani a vonat menetét; de a kocsi padjaival és ablaküvegeivel éppúgy remegett, mint itt ez a mienk.

És Pozdnisev fölszökött, néhány lépést tett és megint leült.

- Ó, hogy félek, félek a vasúti kocsiktól, iszonyat fog el. Igen, iszonyú! - folytatta. - Azt mondtam magamban: „Másra fogok gondolni. Mondjuk a fogadó gazdájára, akinél teáztam. És íme képzeletemben a hosszú szakállú fogadós meg az unokája merült föl, az én Vaszjámmal egykorú fiú. Az én Vaszjám! Meglátja, ahogy a muzsikus az anyját csókolja. Mi megy végbe szegény lelkében. De mit számít az az anyjának. Az anyja szerelmes... S megint ugyanaz támadt föl bennem. Nem, nem... Nos, a kórházlátogatásomra fogok gondolni. Igen, hogy panaszkodott tegnap az a beteg a doktorra. A doktornak olyan bajusza van, mint Truhacsevszkijnak, s olyan utálatos is... Mind a ketten becsaptak, amikor azt mondták, elutazik, s megint elkezdődött. Akármire gondoltam, kapcsolatban volt velük. Rettenetesen szenvedtem. A szenvedést főképp a tájékozatlanság, a kétely, a meghasonlás okozta, a nemtudása, hogy szeretni vagy gyűlölni kell-e a feleségemet. Ez a szenvedés oly heves volt, hogy emlékszem, az a gondolatom támadt - és nagyon meg is tetszett -, hogy kiszállok a pályatestre, a kocsi alá fekszem a sínekre, úgy végzek magammal. Akkor legalább nem fog az ember többé ingadozni, kételkedni. Az egyetlen, ami megakadályozott ebben, önmagam szánása volt, ami viszont rögtön maga után vonta a feleségem iránti gyűlöletet. A férfi iránt valami furcsa érzés volt bennem, gyűlölet és megaláztatásomnak s az ő győzelmének a tudata, a feleségem iránt

azonban iszonyú gyűlölet. „Nem lehet végeznem magammal s őt itthagyni - mondtam magamban. - Neki is szenvednie kell valamit legalább, hogy megértse, mit szenvedtem.” Minden állomáson leszálltam, hogy a figyelmemet eltereljem. Az egyik állomáson, a büfében láttam, hogy isznak, magam is rögtön ittam pálinkát. Egy zsidó állt mellettem, az is ivott. Beszédbe elegyedett velem, s hogy egyedül ne maradjak a kocsiban, átmentem vele az ő mocskos, telidohányzott, napraforgómaghéjjal teleköpködött harmadosztályú kocsijába. Ott leültem melléje; sok mindent fecsegett, anekdotákat mesélt. Hallgattam, de nem tudtam megérteni, mit mond, mert továbbra is a magam dolgán gondolkoztam. Ő észrevette s figyelmet kezdett követelni; erre fölkeltem s átmentem megint a magam kocsijába. „Át kell gondolni - mondtam magamban -, igaz-e, amit gondolok, van-e alapja, hogy gyötröm magam.” Leültem, azzal az óhajjal, hogy nyugodtan meggondolok mindent, de a nyugodt meggondolás helyett megint ugyanaz kezdődött, megfontolások helyett képek, elképzelések. „Hányszor gyötrődtem már így” - mondtam magamban (eszembe jutottak régebbi, hasonló féltékenységi rohamaim) - aztán mindennek az lett a vége, hogy nem történt semmi. Most is így lesz, meglehet, sőt valószínű, hogy nyugodt álomban találom; a feleségem fölébred, megörül nekem, s a szaván, a tekintetén megérzem, hogy nem történt semmi, az egész csak szamárság. Ó, milyen jó is volna!” - „De nem, túlságosan gyakran történt meg, nem lesz többé így” - mondta egy hang, s megint elkezdődött. Ez volt aztán a kínszenvedés! A fiatal embert nem a szifiliszesek kórházába vezetném, hogy elvegyem kedvét a nőtől, hanem a magam lelkébe, lássa azokat az ördögöket, amelyek marcangolták! A szörnyű az volt ugyanis, hogy én teljes kétségtelen jogot tulajdonítottam magamnak a feleségem testéhez, mintha az az én testem volna, ugyanakkor éreztem, hogy nem tudok ezen a testen uralkodni, hogy nem az enyém, s ő úgy rendelkezhet vele, ahogy akar, s nem úgy akar rendelkezni, ahogy én akarom. S én semmit se tehetek, sem a férfinak, sem neki. A férfi, mint Vanyka-kulcsár az akasztófa alatt, még egy kis dalt énekel arról, hogyan csókolta a mézédes ajkakat és a többi. S ő a győztes. A feleségemmel még kevésbé tudok bármit is csinálni. Ha nem tette meg, de meg akarja, s én tudom, hogy akarja, akkor még rosszabb: jobb még, ha megtette, hadd tudjam, ne legyen bizonytalanság. Nem tudnám megmondani, mit akartam. Azt akartam, hogy a feleségem ne kívánja, amit kívánnia kellett. Ez teljes lehetetlenség volt!

26

- Az utolsó előtti állomáson, amikor a kalauz bejött a jegyeket elszedni, fogtam a holmimat, kimentem a fékre, s annak a tudata, hogy a döntés közel van, itt van, még fokozta izgalmamat. Fázni kezdtem, az állcsontom úgy reszketett, hogy fogaim összeverődtek. Gépiesen mentem ki a tömeggel az állomásról, bérkocsit fogadtam, beültem, elindultam. Mentem s közben a gyér járókelőket nézegettem, a házmestereket, az árnyékot, amelyet a lámpások s az én konflisom vetett, hol előre, hol hátra, és nem gondoltam semmire. Ahogy egy fél versztányit mentünk, fázni kezdett a lábam, s arra gondoltam, hogy a vasúti kocsiban a gyapjúharisnyám lehúztam s az útitáskámba tettem. Hol a táska? Megvan-e? Itt van. És hol az útikosár? Eszembe jutott, hogy teljesen megfeledkeztem a poggyászról, de ahogy eszembe jutott, s előszedtem a bárcát, már el is döntöttem, hogy ezért nem érdemes visszafordulnom, s mentem tovább.

Akárhogy is igyekszem, sehogy sem tudok akkori állapotomra visszaemlékezni. Mit gondoltam? Mit akartam? Nem tudok semmit. Csak arra emlékszem, hogy tudatában voltam, hogy valami szörnyű és nagyon fontos dolog készül az életemben. Azért történt-e az a fontos dolog, mert így gondoltam, vagy azért, mert előre éreztem: nem tudom. Meglehet az is, hogy azután

ami történt, az előző percek komoly árnyalatot nyertek az emlékezetemben. Odahajtottam a ház elé. Egy órára járt. Néhány bérkocsi állt a tornác előtt, utasokat várt, a megvilágított ablakok reményében. (A megvilágított ablakok a mi lakásunkban voltak, a nagyteremben és fogadóban.) Nem adtam számot magamnak, mért van fény ilyen későn az ablakainkban, de ugyanabban az állapotban, valami retteneteset várva, fölmentem a lépcsőn és csöngettem. Az inas nyitott ki, a jóságos, igyekvő és igen ostoba Jegor. Az első, ami szemembe ötlött: az előszobában a fogason, egy ruhadarab mellett, ott volt a köpenyege. Csodálkoznom kellett volna, de nem csodálkoztam, mintha vártam volna. „Úgy is van" - mondtam magamban. Amikor megkérdeztem Jegort, ki van itt, s ő Truhacsevszkij nevét mondta, megkérdeztem, van-e még valaki.

- Senki, uram - mondta ő.

Emlékszem, hogy ezt a választ olyan hangsúllyal adta, mintha meg akart volna örvendeztetni, eloszlatni a kételyemet, hogy van még valaki. „Senki, uram. Úgy, úgy" - mondtam mintegy magamnak.

- És a gyerekek?

- Hála isten, egészségesek. Rég alusznak már, uram.

Nem tudtam föllélegezni, nem tudtam megállítani reszkető állcsontomat. „Igen, tehát nem úgy van, ahogyan gondoltam. Régebben azt gondoltam: itt a szerencsétlenség, de aztán kiderült, hogy minden rendben van, a régiben. De íme, nincsen a régiben, hanem úgy, ahogy képzeltem, azt gondolva, hogy csak képzelem s íme, mind valóság, íme, mind..."

Majdnem hogy felzokogtam, de az ördög rögtön oda is súgta: „Siránkozó vagy, szentimentális, ők meg nyugodtan szétválnak, bizonyíték nem lesz, s te örökké kétkedhetsz és gyötrődhetsz." S az elérzékenyedés önmagam fölött azonnal megszűnt, s egy furcsa érzés jelent meg - el sem hiszi -, az öröm, hogy gyötrődésem most véget ér, hogy most megbüntethetem a feleségemet, megszabadulhatok tőle, szabad folyást engedhetek a dühömnek. És én szabad folyást engedtem: vadállattá váltam, gonosz, ravasz vadállattá.

- Nem kell, nem kell - mondtam Jegornak, aki be akart menni a fogadóba -, hanem tudod mit: eridj, végy kocsit hamar és indulj; itt a nyugta, váltsd ki a holmimat. Indulj.

Végigment a folyosón, a kabátjáért. Én féltem, hogy felriasztja őket, elkísértem a kamrájáig és megvártam, amíg fölöltözik. A fogadóban, túl egy másik szobán, beszéd meg kés és tányércsörgés hallatszott. Ettek és nem hallották a csöngőt. „Csak most ki ne jöjjenek" - gondoltam. Jegor fölvette asztrahán-prémes kabátját és elment. Kiengedtem s bezártam mögötte az ajtót; s elfogott az aggodalom, mert éreztem, hogy egyedül maradtam, s most rögtön cselekednem kell. Hogyan - még nem tudtam. Csak azt tudtam, hogy most mindennek vége, hogy a feleségem bűnösségében nem lehet kételkednem, s hogy mindjárt megbüntetem, s véget vetek kettőnk viszonyának.

Előbb még volt bennem ingadozás, azt mondtam magamban: „Talán nem is igaz; meglehet, tévedek"; most már nem volt. Minden eldőlt, visszafordíthatatlanul. Egyedül vele, éjszaka, a hátam mögött! Ez tökéletes megfeledkezés mindenről. Vagy még rosszabb: szándékos merészség, a bűn vakmerősége, hogy épp ez a vakmerőség szolgáljon az ártatlanság jeléül. Minden világos, nincs kétség. Csak egytől féltem, hogy szét ne szaladjanak, valami új csalást ne eszeljenek ki, s meg ne fosszanak a szembeszökő bizonyítéktól, a büntetés lehetőségétől. S hogy minél előbb rajtaérjem őket, nem a fogadón, hanem a folyosón és a gyerekszobán át lábujjhegyen mentem a nagyterembe, ahol ültek.

Az első gyerekszobában a kisfiúk aludtak. A második gyerekszobában a dajka mocorogni kezdett, már-már fölébredt, s én elképzeltem, mit gondol, ha mindent megtud, és erre a gondolatra olyan részvét fogott el magam iránt, hogy nem tudtam türtőztetni a könnyeimet, s hogy a gyerekeket föl ne ébresszem, kifutottam lábujjhegyen a folyosóra, be a magam szobájába, a díványra dőltem és fölzokogtam.

„Én: a becsületes ember, én: szüleim fia, én: aki egész életemben a családi élet boldogságáról ábrándoztam, én: a férfi, aki sosem csaltam meg őt... És íme! Itt van öt gyerek, s ő egy muzsikust ölelget, mert annak piros az ajka! Nem, ez nem ember! Ez szuka, undok szuka! S a gyerekek szobája mellett, akik iránt egész életében szeretetet színlelt. És azt írni nekem, amit írt. S ilyen undorítón a nyakába vetni magát! De mit tudom én? Tán egész idő alatt ez volt. Tán régen is a lakájoktól szerezte a gyerekeket, akiket az enyémnek tartanak. S én holnap megérkeztem volna, s ő a frizurájával, a karcsú derekával és lomha, graciózus mozdulataival (láttam vonzó, gyűlöletes arcát) jött volna elém, s a féltékenységnek ez a vadállata mindörökre ott ült volna a szívemben és szétmarcangolta volna. Mit gondolhat a dajka és Jegor. És szegény Lizácska! Ő megért már egyet-mást. És ez az arcátlanság! Meg ez a hazugság! Meg ez az állati érzékiség, amelyet annyira ismerek” - mondtam magamban.

Föl akartam kelni, de nem bírtam. A szívem úgy dobogott, hogy nem tudtam megállni a lábamon. Igen, belehalok ebbe a csapásba. Megölt. Az is kell neki. De hát mit tegyek? Megöljem? Nem, az rá nézve nagyon előnyös lenne, azt az élvezetet nem szerzem meg neki. Igen, én itt ülök, ők meg esznek és nevetnek... Igen, annak ellenére, hogy túl van az első frissességen, nem vetette meg őt: mégis nem csúnya, s ami fő, legalább nem veszélyezteti a drága egészségét. „Mért is nem fojtottam meg akkor” - mondtam magamban, mert eszembe jutott a perc, amikor egy héttel ezelőtt kituszkoltam a szobámból, s azokat a holmikat odavágtam. Élénk emlékezetemben volt az állapot, amelyben akkor voltam; nemcsak hogy emlékezetemben volt, de ugyanazt a kényszerét éreztem az ütésnek, rombolásnak, amelyet akkor. Emlékszem, milyen kedvem jött cselekedni, azon kívül, ami a cselekvéshez szükséges, minden képzet eltűnt a fejemből. Abba az állapotba kerültem, amelybe a vadállat vagy ember a fizikai zaklatottság hatása alatt, a veszély idején, amikor pontosan, sietség nélkül cselekszik, de egy percet sem veszítve s mindent egyetlen határozott céllal.

27

- Az első, amit tettem, lehúztam a csizmámat, s hogy harisnyában maradtam, odamentem a dívány fölötti falhoz, amelyen a fegyverem és tőreim függtek, és levettem egy görbe damaszkuszi tőrt, amelyet egyetlenegyszer sem használtam, s szörnyű éles volt. Kihúztam a hüvelyéből. A hüvely, emlékszem, a dívány mögé gurult, s én emlékszem, azt mondtam magamban: „Utána meg kell majd keresnem, különben elvész.” Aztán levettem a felsőkabátomat, amely egész idő alatt rajtam volt, s puha lépésekkel, csak harisnyában, megindultam oda.

Csendesen odalopóztam, s hirtelen kinyitottam az ajtót. Emlékszem az arckifejezésükre. Emlékszem erre az arckifejezésre, mert gyötrelmes örömet szerzett nekem. A borzalom arckifejezése volt. Ez is kellett nekem. Sosem felejtem el a kétségbeesett borzalom kifejezését, amely az első másodpercben, amikor megláttak, mindkettőjük arcára kiült. A férfi, úgy rémlik, az asztalnál ült, de ahogy meglátott vagy meghallott, talpra ugrott s háttal a szekrénynek állt. Az ő arcán nem volt más, csak a borzalom nagyon is kétségtelen kifejezése. A feleségem arcára ugyanaz a borzalom ült ki, de vele együtt még valami más. Ha csak a borzalom lett volna, talán nem történik meg, ami történt; de az ő arckifejezésében, nekem legalább úgy tűnt föl az első pillanatban, még elkeseredés is volt, bosszúság, hogy szerelmi

szenvedélyében, boldogságában megzavartam. Mintha semmi más nem kellett volna neki, mint hogy boldogságában most ne háborgassák. De ez és a másik kifejezés is csak egy pillanatig tartotta magát az arcukon. A borzalmat a férfi arcán azonnal a kérdés váltotta fel: lehet-e hazudni vagy sem? Ha lehet, akkor el kell kezdeni. Ha nem, akkor valami más kezdődik. De micsoda? Kérdőn pillantott a feleségemre. Annak az arcán a bosszúságot és elkeseredést, ahogy rápillantott, nekem úgy tűnt föl, az érte való aggódás váltotta föl.

A tőrt a hátam mögött tartva, egy pillanatra megálltam az ajtóban. Ebben a pillanatban a férfi elmosolyodott. „Zenélgettünk egy kicsit..." - szólalt meg a nevetségességig közönyös hangon.

- Nem számítottam rád - kezdte ugyanakkor a feleségem is, alkalmazkodva az ő modorához.

De sem ő, sem a férfi nem mondhatta végig: ugyanaz a veszettség ejtett hatalmába, amit egy héttel ezelőtt éreztem. Megint a rombolás, erőszak, a düh gyönyörének kívánsága fogott el, s én átadtam magam neki.

Egyikük sem fejezte be... Az a másik dolog kezdődött, amitől a férfi félt, s ami egy csapásra szétdúlt mindent, amit beszéltek. Odaugrottam a feleségemhez, a tőrt még mindig elrejtve, hogy a férfi meg ne akadályozhassa, hogy a feleségem oldalába, a melle alá vágjam. Ezt a helyet választottam ki a kezdet kezdetétől. Abban a percben, ahogy a feleségem felé rohantam, a férfi meglátta a tőrt, s amit egyáltalán nem vártam tőle, elkapta a kezemet s rám kiáltott:

- Térjen magához, mit csinál! Emberek!

Kitéptem a karomat, s némán rohantam feléje. Szeme találkozott az enyémmel, egyszerre sápadt lett, mint a vászon, még az ajka is, a szeme valahogy különösen csillogott, s amit szintén sehogy sem vártam volna, a zongora alatt az ajtó felé siklott. Utána rohantam volna, de a bal karomon valami súly csüngött; a feleségem volt. Én kitéptem magam, ő még nagyobb súllyal akaszkodott rám s nem engedett. Ez a váratlan akadály, a súly, az ő undorító érintése még jobban fölgyújtott. Éreztem, hogy teljesen eszeveszett vagyok, hogy rettenetesnek kell lennem, s örültem neki. Teljes erőmből meglendítettem a bal karom, könyököm pont az arcába csapott. Fölkiáltott s elengedte a karomat.

Én a férfi után akartam futni, de eszembe jutott, hogy nevetséges volna harisnyában futni a feleségem szeretője után, s én nem nevetséges akartam lenni, hanem rettenetes. Szörnyű eszeveszettségem ellenére egész idő alatt tudatában voltam, milyen benyomást teszek a többiekre, sőt részben épp ez a benyomás vezetett. A feleségem felé fordultam. Egy heverőre esett, egyik kezével a szemét fogta, amelyet megsértettem, s engem nézett. Az arcán félelem volt és gyűlölet irántam, az ellenség iránt, mint a patkányén, amikor fölemelik a patkányfogót, amelybe beleesett. Én legalább semmit sem láttam benne ezen a félelmen és gyűlöleten kívül. Az a félelem és gyűlölet volt, amelyet a másik iránti szerelemnek kellett kiváltania. De még talán tartóztattam volna magam, és nem teszem meg, amit tettem, ha hallgat. De ő egyszer csak beszélni kezdett, s kezével a tőrt fogó kezem után kapott.

- Térj magadhoz! Mit csinálsz? Mi lelt? Nem történt semmi, semmi, de semmi... Esküszöm!

Haboztam volna még, de utolsó szavai, amelyekből épp az ellenkezőjére következtettem, vagyis hogy minden megtörtént, kihívták a választ. S ennek a válasznak meg kellett felelnie a hangulatnak, amelybe belelovaltam magamat, amely folyton crescendo ment, és végre is így kellett csúcsához érnie. A dühnek is meg vannak a törvényei.

- Ne hazudj, te gaz! - üvöltöttem föl s bal kezemmel megkaptam a kezét, de ő kitépte magát. Én azonban, a tőrt el nem engedve, bal kezemmel elkaptam a torkát, hanyatt döntöttem, és fojtogatni kezdtem. Milyen inas nyaka volt. Ő mindkét kezével a kezemhez kapott, letépte a torkáról, s én mintha csak ezt vártam volna, minden erőmmel a bal oldalába, a bordák alá vágtam a tőrömet.

Mikor az emberek azt mondják, hogy dührohamukban nem tudják mit csináltak: ez mesebeszéd, nem igaz. Én mindennek tudatában voltam, egy másodpercre sem hagyott el az öntudatom. Minél jobban fölszítottam magamban dühöm gőzeit, annál világosabban gyúlt föl bennem a tudat fénye, amelynél lehetetlen volt nem látnom azt, amit teszek. Minden másodpercben tudtam, mit csinálok. Nem mondhatom, hogy előre tudtam, mit fogok csinálni, de abban a másodpercben, amikor csináltam, sőt úgy rémlik, némileg előtte, tudtam, hogy mit csinálok, mintegy azért, hogy lehetséges legyen megbánnom, hogy azt mondhassam magamnak, hogy meg tudok állni. Tudtam, hogy a bordák alá vágok, és hogy a tőr bemegy. Abban a percben, amikor megtettem, tudtam, hogy valami szörnyűt csinálok, amilyet soha sem csináltam, s amelynek szörnyű következményei lesznek. De ez a tudat úgy villant föl, mint a villám, s a tudatot rögtön követte a tett. S a tett is szokatlan világossággal tudatosodott. Hallottam s emlékszem is a ruhaderék meg még valaminek a pillanatnyi ellenállására, aztán, ahogy a kés valami lágyba mélyedt. Ő elkapta kezével a tőrt, megvágta magát, de nem tartóztatta föl. Sokkal később, a börtönben, azután már, hogy az erkölcsi fordulat végbement bennem, gondolkoztam ezen a percen, fölidéztem, amit tudtam, és összeillesztettem. Emlékszem a pillanatra, csak a pillanatra, amely a tettet megelőzte, annak a szörnyű tudatára, hogy gyilkolok, meggyilkoltam egy asszonyt, egy védtelen asszonyt, a feleségemet. Ennek a tudatnak a borzalma itt van az emlékezetemben, s ebből következtetem, homályosan még emlékszem is, hogy a tőrt bedöfve rögtön vissza is rántottam, helyre szerettem volna hozni, amit tettem, megállítani. Egy másodpercig mozdulatlan álltam, várva, mi lesz, jóvá lehet-e tenni. Ő talpra szökött s fölkiáltott:

- Dada! Megölt!

A dajka a zajt hallva ott állt az ajtóban. Én még mindig álltam és vártam és nem hittem. De a ruhadereka alól most kibuggyant a vér. Csak most értettem meg, hogy jóvátenni ezt már nem lehet, s rögtön el is döntöttem, hogy nem is szükséges, hogy épp ezt is akarom, s ezt is kellett csinálnom. Megvártam, amíg elesett, s a dajka egy „Istenkém!” kiáltással odafutott hozzá, csak akkor dobtam el a tőrt, és mentem ki a szobából.

„Nem kell izgulni, tudnom kell, mit csinálok” - mondtam magamban, nem tekintve sem rá, sem a dajkára. A dajka kiabált, a cselédlányt hívta. Én végigmentem a folyosón, beküldtem a lányt, s bementem a szobába. „Most mit kell csinálnom?” - kérdeztem magamat, s rögtön megértettem, mit. A szobámba lépve egyenest odamentem a falhoz, levettem a revolvert, megnéztem - meg volt töltve -, s az asztalra tettem. Aztán fölszedtem a hüvelyt a dívány mögül, s odaültem a díványra.

Sokáig ültem így. Semmire sem gondoltam, semmire sem emlékeztem. Hallottam, amint odaát húzkodnak valamit. Hallottam, amint megérkezett valaki, aztán még valaki. Aztán hallottam és láttam, ahogy Jegor behozta a szobába a kiváltott kosarat. Mintha kellene valakinek!

- Hallottad, mi történt? - mondtam. - Mondd meg a házmesternek, értesítse a rendőrséget.

Ő nem szólt semmit, kiment. Én fölkeltem, bezártam az ajtót, cigarettát és gyufát szedtem elő, dohányozni kezdtem. El sem szíttam a cigarettát, rám tört és ledöntött az álom. Úgy van, vagy két órát aludtam. Emlékszem, azt álmodtam, hogy jóban vagyunk, összevesztünk, de már kibékültünk, valami kis feszélyezettség van köztünk, de azért jóban vagyunk. Kopogtatás ébresztett föl. „A rendőrség - gondoltam fölriadva. - Hisz mintha megöltem volna. Vagy talán ő az, és nem történt semmi”. Még egyszer kopogtattak. Én nem feleltem, azt döntöttem el, megtörtént-e vagy sem? Igen, megtörtént. Emlékezetembe idéztem a ruhaderék ellenállását, s kés behatolását, s végigfutott hátamon a hideg. „Igen, megtörtént. Igen, s most magamat kell” - mondtam magamban. De csak úgy mondtam, tudtam, hogy nem ölöm meg magam. Hanem

azért fölkeltem, s megint kezembe vettem a revolvert. De különös dolog: régebben, emlékszem, sokszor közel voltam az öngyilkossághoz, ezen a napon is a vasútnál könnyűnek tűnt föl, könnyűnek azért, mert arra gondoltam, hogy őt megrendítem vele. Most nemcsak hogy megölni nem tudtam magam semmiképp, de még gondolni sem rá. „Mért teszem ezt?" - kérdeztem magamat, de válasz nem volt. Az ajtón megint kopogtattak. „Igen, előbb meg kell tudnom, hogy ki kopog, ráérek majd aztán is."

Letettem a revolvert, és betakartam az újsággal. Odamentem az ajtóhoz, elhúztam a reteszt. A feleségem nővére volt, egy jóságos, ostoba özvegyasszony.

- Vaszja! Mi ez? - mondta, s mindig készenálló könnyei kicsordultak.

- Mi kell? - kérdeztem gorombán. Láttam, hogy egyáltalán nem kell gorombának lennem, nincs is miért, de nem tudtam más hangnemet kitalálni.

- Vaszja, meghal! Ivan Fjodorovics mondta. - Ivan Fjodorovics a doktor volt, az ő doktora, a tanácsadó.

- Hát itt van? - kérdeztem, s haragom megint föltámadt a feleségem ellen. - No és aztán?

- Vaszja, gyere oda hozzá - mondta - ó, milyen szörnyű ez!

„Bemenjek hozzá?" - adtam föl magamnak a kérdést. S rögtön meg is feleltem, hogy be kell mennem, alkalmasint így szokás, hogy amikor a férj, mint én is, megölte a feleségét, okvetlen oda kell mennie hozzá. „Na, ha így szokás, akkor oda is kell menni" - gondoltam magamban. Ha szükség lesz rá, még mindig ráérek, gondoltam a magam szándékára, hogy főbe lőjem magam, s elindultam utána. „Most majd jönnek a frázisok, fintorok, de én nem hódolok be nekik" - mondtam magamban.

- Várj - mondtam a nővéremnek -, buta dolog így csizma nélkül; hadd vegyek föl legalább papucsot.

28

- És csodálatos dolog, ahogy a szobából kiléptem, s végigmentem a megszokott szobákon, megint fölmerült bennem a remény, hogy nem történt semmi, de megcsapott annak a doktori undokságnak - jodoformnak, karbolnak - a szaga. Nem, megtörtént. Ahogy a folyosón a gyerekszoba mellett elmentem, Lizenykát pillantottam meg. Ijedt szemmel tekintett rám. Sőt úgy tűnt föl, hogy mind az öt gyerek ott van, s mind rám néz. Odamentem az ajtóhoz, a szobalány bentről kinyitotta s kiment. Az első, ami szemembe ötlött, a feleségem világosszürke ruhája volt a széken, csupa fekete a vértől. És kettős ágyunkon, sőt épp az én ágyamon - ahhoz könnyebb volt hozzáférni - ott feküdt ő, fölemelt térddel. Igen meredeken feküdt, csak a párnán, kigombolt rékliben. A sebhelyére raktak valamit. A szobában a jodoform nehéz szaga. Először s leginkább a fölpuffadt s véraláfutástól kékes arc hökkentett meg, az orr egy része s a szem alja. Ez az én könyökütésem következménye volt, amikor vissza akart tartani. Szépség nem volt rajt semmi, inkább valami ocsmányat láttam benne.

Megálltam a küszöbön.

- Menj oda, menj oda hozzá - mondta a nővére.

„Biztos meg akarja bánni a bűnét - gondoltam én. - Megbocsássak? Igen, meghal, meg lehet bocsátani" - gondoltam s igyekeztem nagylelkű lenni. Odamentem egész közel hozzá. Nagy nehezen rám emelte a szemeit, az egyik alatt ott volt az ütés.

- Elérted, amit akartál, megöltél - szólalt meg nehezen, akadozva, s arcán a fizikai szenvedésen, sőt a halál közelségén túl, a rég ismerős, hideg, állati gyűlölet ült. - A gyerekeket azért... még sem adom oda... Ő (a nővére) magához veszi.

Azt, ami nekem fontos volt, a bűnét, a csalást, mintha haszontalanságnak tartotta volna említeni is.

- Igen, gyönyörködj benne, amit csináltál - mondta az ajtóra nézve s fölzokogott. Az ajtóban ott állt a nővére, a gyerekekkel. - Igen, ezt csináltad.

A gyerekekre pillantottam, majd az ő véraláfutásos, zúzott arcára, s első ízben feledkeztem meg magamról, a jogaimról, a büszkeségemről, és első ízben láttam meg benne az embert. S olyan semmisnek tűnt föl minden, ami sértett, az egész féltékenységem, és olyan nagy horderejűnek, amit csináltam, hogy oda szerettem volna borulni a kezére s azt mondani: „Bocsáss meg!" - de nem mertem.

Ő a szemét behunyva hallgatott, nyilván nem volt ereje tovább beszélni. Eltorzult arca megreszketett, ráncokba szaladt. Bágyadtan eltolt.

- Mért történt mindez? Miért?

- Bocsáss meg - mondtam én.

- Megbocsátani? Szamárság! Csak meg ne haljak! - kiáltott föl, fölemelkedve, s lázasan csillogó szeme rám meredt. - Igen, elérted, amit akartál! Gyűlöllek!... Jaj! Jaj! - kiáltott föl, nyilván lázálmában riadt meg valamitől. - No, ölj meg, ölj, nem félek... Csak mindenkit, mindenkit. Őt is. Elment, elment!

Az önkívület egész idő alatt tovább tartott. Nem ismert meg senkit. Ugyanazon a napon, dél felé, meghalt. Engem már előbb, nyolc órakor, elvittek a rendőrségre s onnét a börtönbe. Ott tizenegy hónapot ültem, s a tárgyalásra várva végiggondoltam s megértettem magam, a múltamat. A harmadik nap kezdtem megérteni. A harmadik napon elvittek oda.

Mondani akart valamit, de nem volt ereje a zokogását türtőztetni s megállt. Majd összeszedte az erejét s tovább beszélt.

- Csak akkor kezdtem megérteni, amikor megláttam a koporsóban. - Fölzokogott, de mindjárt sietve folytatta. - Csak amikor az ő holt arcát megláttam, akkor értettem meg, mit tettem. Megértettem, hogy én, én öltem meg őt, hogy általam történt, hogy élő volt, mozgó és meleg, s most mozdulatlan, viaszos, hideg, s hogy ezt jóvátenni nem lehet soha, sehol, semmivel. Aki ezt nem élte át, nem értheti meg... Ó! Ó! Ó! - kiáltott fel néhányszor, aztán, elcsendesedett.

Soká ültünk ott némán. Ő föl-fölzokogott s némán rázkódott szemben velem.

- No, bocsásson meg...

Elfordult, lefeküdt a padra, s befödte magát a plédjével. Azon az állomáson, ahol ki kellett szállnom - reggel nyolc óra volt - odamentem hozzá, hogy elbúcsúzzam. Aludt-e vagy csak tettette, de nem mozdult. Megérintettem. Kinyitotta a szemét, látni lehetett, hogy nem aludt.

- Isten vele - mondtam, kezet adva neki.

Ő kezet nyújtott, egy picit elmosolyodott, de olyan panaszosan, hogy kedvem lett volna sírni.

- Igen, bocsásson meg - ismételte meg a szót, amellyel az egész elbeszélést is befejezte.

Fordította Németh László

AZ ÖRDÖG

> Én pedig azt mondom néktek, hogy ha valaki asszonyra tekint *gonosz* kívánság okáért, immár paráználkodott azzal az ő szívében.
>
> Ha pedig a te jobb szemed megbotránkoztat téged, vájd ki azt és vesd el magadtól; mert jobb néked, hogy egy vesszen el a te tagjaid közül, semhogy egész tested a gyehennára vettessék.
>
> És ha a te jobb kezed botránkoztat meg téged, vágd le azt és vesd el magadtól; mert jobb néked, hogy egy vesszen el a te tagjaid közül, semhogy egész tested a gyehennára vettessék.
>
> *(Máté ev. V. 28-30.)*

1

Jevgenyij Irtyenyev előtt ragyogó karrier állt. Minden adottsága megvolt ehhez. Otthonában kiváló nevelésben részesült; a pétervári egyetem jogi karán kitűnő eredménnyel végezte el tanulmányait; nemrégiben elhunyt atyja révén a legmagasabb összeköttetésekkel rendelkezett, és minisztériumi szolgálatát magának a miniszternek a pártfogása alatt kezdte meg. Vagyona is volt Irtyenyevnek, sőt nagy vagyona, noha bizonytalan. Jevgenyij édesapja hol külföldön élt, hol Pétervárott, fiainak - Jevgenyijnek és bátyjának, Andrejnak, aki a lovasgárdistáknál szolgált - évi hatezret adott, s maga is sokat költött feleségével. Nyaranta csupán két hónapot töltött birtokain, de a gazdasággal nem foglalkozott, mindent ráhagyott zsémbes jószágigazgatójára, aki ugyancsak nem foglalkozott a gazdasággal, de akiben Irtyenyev tökéletesen megbízott.

Az öreg halála után, amikor a testvérek osztozkodni kezdtek, kiderült, hogy örökségüket annyi adósság terheli, hogy ügyvédjük azt tanácsolta, tartsák meg nagyanyjuktól örökölt birtokukat, amelynek értékét mintegy százezer rubelre becsülték, és mondjanak le atyai örökségükről. Azonban szomszédjuk, egy földbirtokos, akinek elintézetlen ügyei voltak az öreg Irtyenyevvel - tudniillik váltója volt tőle -, és emiatt felutazott Pétervárra, azt állította, hogy az Irtyenyev-birtok kuszált anyagi ügyei feltétlenül rendezhetők, és még mindig tekintélyes vagyon marad belőle. Nem kell egyéb, mint eladni az erdőt, meg néhány legelőt, s megtartani az aranyalapot: Szemjonovszkoje négyezer gyeszjatyina feketeföldjét a cukorgyárral, meg kétszáz gyeszjatyina árrétjével; ha az ember teljesen a gazdaságnak szenteli magát, leköltözik a birtokra, s ott okosan, számítással gazdálkodik - feltétlenül megmentheti a vagyon javarészét.

Az öreg Irtyenyev nagyböjt alatt halt meg; tavasszal Jevgenyij leutazott birtokára, mindent végignézett és elhatározta, visszavonul az állami szolgálatból, édesanyjával együtt birtokán telepszik meg, és ezután már csak a gazdasággal foglalkozik, azzal a céllal, hogy megmentse a birtokot. Bátyjával, akivel nem élt különösen jó viszonyban, olyan módon osztozott meg, hogy felajánlotta: vagy fizet neki évi négyezer rubelt, vagy nyolcvanezret egy összegben, s ennek fejében bátyja lemond a földbirtok reá eső részéről.

Így is történt. Jevgenyij édesanyjával leköltözött a nagy házba, és lelkesen, de ugyanakkor óvatosan nekilátott a gazdálkodásnak.

Az emberek általában azt hiszik, hogy az öregek természetüknél fogva konzervatívok, a fiatalok pedig újítók. Nem egészen így van. A fiatal emberek legnagyobb része természeténél fogva konzervatív: élni akar, de nincs kedve és ideje gondolkozni rajta, hogy miképpen is kell élni, s ezért azt az életmódot választja mintaképül, amelyet mindigtől fogva maga körül látott.

Így volt ez Jevgenyij esetében is. Most, hogy falun telepedett meg, minden vágya, eszménye az volt, hogy feltámassza azt az életformát, amely nem is atyja idejében (atyja igen rossz gazda volt), hanem nagyapja idején uralkodott. Házban, kertben, gazdaságban ugyanazt a szellemet, ugyanazt a nagystílű életmódot igyekezett feltámasztani - természetesen bizonyos korszerű változtatásokkal -, ugyanazt az általános jólétet, szervezett rendet és elégedettséget, amelyet nagyapja valósított meg. Márpedig ez a rendezett élet temérdek munkát kívánt; ki kellett elégíteni a bankok, hitelezők igényeit, e célból földet kellett eladni, a fizetés időpontjait halogatni, amellett arra is kellett pénzt szerezni, hogy napszámosokkal, állandó béresekkel vezesse a szemjonovszkojei óriási gazdaságot négyezer gyeszjatyinájával, cukorgyárával; s amellett a házban, a kertben is fenn kellett tartani a rendnek és gondozottságnak bizonyos látszatát.

Igen, sok volt a munka, de ereje is volt elég Jevgenyijnek, mind testi, mind lelki ereje. Huszonhat éves volt, középtermetű, erős testalkatú, izomzatát állandó tornázással fejlesztette, külseje szangvinikusra vallott, egész orcáját erős pirosság borította, vérvörös ajka közül csak úgy világított hófehér fogsora, lágy, nem túlságosan sűrű haja hullámosan borult homlokára. Egyetlen testi fogyatékossága rövidlátása volt, amelyet állandó szemüvegviselése csak fokozott; elannyira, hogy most már nem is tudott meglenni üveg nélkül, és a csíptető nyoma erősen bevéső dött orrgyökerének két oldalába. Ilyen volt Jevgenyij külső megjelenése; lelki alkatára pedig jellemző volt, hogy minél közelebbről ismerte őt valaki, annál jobban megszerette. Anyjának mindig kedvence volt; most férje halála után reá összpontosította minden gyengédségét és szeretetét, egész életét. De nemcsak édesanyja szerette így Jevgenyijt. Gimnáziumi, egyetemi diáktársai is szerették, sőt tisztelték. Idegenek általában első pillantásra megkedvelték. Lehetetlen volt kételkedni szavában; senki sem tételezhette fel a csalás vagy őszintétlenség árnyalatát is e nyílt, becsületes arc, e tiszta tekintetű szemek mögött.

Egyénisége nagy segítségére volt ügyei intézésében is. A hitelező, aki másban nem bízott volna meg, neki nem tagadta meg kérését. Kasznár, sztaroszta, paraszt, aki másvalakit esetleg kijátszott, becsapott volna, megfeledkezett a csalásról, olyan jólesett néki az érintkezés ezzel a jóságos, egyszerű és főként nyíltszívű emberrel.

Május vége volt. Jevgenyijnek sikerült a városban tehermentesítenie egyik legelőjét, hogy eladhassa egy kereskedőnek, s ugyanattól a kereskedőtől kölcsönt vett fel, hogy felszerelést vásárolhasson - lovat, ökröt, szekeret - és főként, hogy nekiláthasson a legszükségesebb gazdasági épületek felhúzásának. Az ácsok már dolgoztak, a fát már odaszállították, nyolcvan szekér hordta a trágyát a földekre; a dolog megindult, de még minden egy hajszálon függött.

2

Ezerféle gondja közepette valami történt Jevgenyij életében, ami ha nem is volt lényeges, mégis gyötörte. Fiatal éveiben úgy élte világát, ahogyan egészséges, nőtlen fiatalemberek általában szokták, azaz különféle nőkkel volt dolga. Nem volt züllött, de - amint önmagának mondogatni szokta - a szerzetesi életre sem érzett elhivatottságot. Csak annyira engedett utat

ilyen természetű vágyainak, amennyire testi egészsége, szellemi munkaképessége fenntartására szükséges volt: legalábbis ő úgy tartotta. Tizenhat éves korában kezdte; és azóta minden a legszebb rendben ment. Már tudniillik abban az értelemben, hogy nem züllött el, egyszer sem volt szerelmes, és sohasem volt beteg. Pétervárott eleinte egy kis varrólánnyal barátkozott, azután ez a viszony megszűnt, s Jevgenyij másikat kezdett. Életének ez az oldala annyira rendezett volt, hogy nem is kellett vele törődnie.

De most már második hónapja élt falun, és fogalma sem volt róla, hogy mitévő legyen. Az akaratlan önmegtartóztatás kezdett kifejezetten kellemetlenné válni. Utazzék be a városba emiatt? De hová, kihez? Hogyan? Ez az egy izgatta Jevgenyij Irtyenyevet, s mivel meg volt róla győződve, hogy ez szükséges és nélkülözhetetlen számára, a végén csakugyan nélkülözhetetlenné is vált; érezte, hogy szelleme nem szabad, és akarata ellenére pillantásával követ minden fiatal nőt.

Nem tartotta helyesnek, hogy saját falujabeli fiatalasszonnyal vagy leánnyal viszonyt kezdjen. Elbeszélésekből tudta, hogy apja, nagyapja is így tartották ezt, és e tekintetben erősen különböztek az akkori idők többi földesurától; otthon soha semmiféle kapcsolatra nem léptek jobbágyaikkal. Jevgenyij kezdettől fogva elhatározta, hogy ő sem fogja ezt megtenni; de egyre jobban és jobban elhatalmasodott rajta rabsága érzése, iszonyattal gondolt rá, mi minden történhet meg vele a városkában, végül azzal érvelt önmaga előtt, hogy a jobbágyság már megszűnt, parasztjai szabadok - és úgy döntött, hogy otthon is lehet. Csak úgy kell intéznie a dolgot, hogy senki se tudjon róla; meg azután nem is züllöttségből csinálja, hanem csupán csak egészségi okokból - ismételgette önmagában. Amikor idáig jutott elhatározásában, nyugtalansága csak fokozódott; a sztarosztával, parasztokkal, asztalossal való beszélgetésében a nőkre terelte a szót és ha meghallotta, hogy erről a témáról beszélnek, igyekezett minél tüzetesebben belémelegedni a beszélgetésbe. A nőket pedig egyre többet, egyre mohóbban nézte.

3

De egészen más volt ezt a dolgot magában elhatároznia és ismét más a gyakorlatban megvalósítania. Ő maga nem közeledhet egyik nőhöz sem. Melyikhez is közeledne? Hol és hogyan? Nem közvetítő személyhez kell fordulnia; de kihez?

Egyszer az öreg erdőkerülő kunyhójába tért be vizet inni. Danyila régen Jevgenyij édesapjának vadásza volt. Jevgenyij Ivanovics beszélgetni kezdett vele, és az öreg régi históriákkal hozakodott elő, arról, milyen tivornyázás folyt régen a vadászatokon. Jevgenyijnek eszébe ötlött, milyen jó volna itt, a csőszházban vagy az erdőn megrendezni azt a bizonyos találkát. De nem tudta, hogyan vesse fel a kérdést, és ráállna-e az öreg Danyila. „Lehet, hogy visszariadna ajánlatomtól, és szégyenben maradnék; az is lehet, hogy a legtermészetesebben fogadná.” Így tétovázott, miközben Danyila elbeszéléseit hallgatta. Danyila most elmondta, hogy egyszer egy távoli vidéken vadásztak, s ő akkor egy Prjanyicsnyikov nevű úrnak odavitt egy parasztasszonyt.

„Tehát lehetséges” - gondolta Jevgenyij.

- A maga apuskája, isten nyugosztalja, nem törődött az efféle bolondságokkal.

„Nem, mégse szólhatok” - gondolta Jevgenyij, de hogy próbára tegye az öreget, megkérdezte:

- Hogyan vállalhattál magadra ilyen csúnya dolgot?

- Mi van abban rossz? Az asszony is örült, a drága jó Fjodor Zaharjics is meg volt elégedve. Énnekem is jutott egy rubelecske. És utóvégre is mit csináljon a férfiember? Neki is csak vér folyik az ereiben; borral él, nem vízzel.

„Talán mégis szólhatok" - döntött magában Jevgenyij, és mindjárt a tárgyra is tért.

- Bevallom neked - érezte, hogy arcát sötét vérhullám önti el -, bevallom neked, Danyila, én is sokat kínlódom.

Danyila elmosolyodott.

- Elvégre nem vagyok szerzetes: megszoktam.

Érezte, hogy ostobaságokat beszél, mégis örült, mert Danyila helyeslően bólintott.

- Miért nem tetszett már régen szólni, hiszen könnyű azon segíteni - mondta az öreg. - Csak tessék megmondani, melyiket hívjam ide.

- Ó, hát nekem igazán teljesen mindegy. Persze, ne legyen rút vagy öreg, no és egészséges legyen.

- Értem - bólintott Danyila. Kis ideig gondolkozott. - No, tudok ám egy finom falatot - kezdte. Jevgenyij ismét elpirult. - Igazi finom falat. Tetszik tudni, az ősszel adták férjhez. - Danyila suttogóra fogta a hangját. - A férje meg semmire sem képes. Hát ez aztán igazi jó falat annak, aki szereti, nem?

Jevgenyij arca egészen eltorzult szégyenkezésében.

- Nem, nem - tiltakozott. - Nem ilyen kell nekem. Ellenkezőleg (mi is lehet az az „ellenkezőleg?"), ellenkezőleg... olyasmi kellene, hogy csak éppen egészséges legyen, minél kevesebb baj legyen vele... valami katonafeleség vagy efféle...

- Értem, értem. Akkor hát Sztyepanyidát ajánlom. A férje a városban szolgál, olyan, mintha katona volna, egyremegy. Az asszonyka meg tiszta, rendes. Meg lesz elégedve vele a fiatalúr. Még ma szólok neki, hogy jöjjön el, ő meg...

- Szóval mikor?

- Akár holnap. Én most úgyis elmegyek dohányért, beszólok neki, holnap ebédidő tájt tessék idejönni, vagy talán a kert végébe a fürdőházba. Ott nincs senki. Meg azután ebéd után úgyis mindenki alszik.

- Rendben van.

Rettenetes izgalom vett erőt Jevgenyijen, miközben hazafelé indult. „Mi lesz holnap? Milyen lehet egy parasztasszony? Hátha utálatos, visszataszító. De nem, akadnak köztük csinosak - gondolta, miközben eszébe jutott egynéhány, akit alaposan megnézett. - De mit fogok neki mondani, hogyan kezdek hozzá?"

Egész nap magánkívül volt. Másnap tizenkét óra felé elment a csőszkunyhóhoz. Danyila az ajtóban állt és némán, jelentőségteljesen intett az erdő irányába. Jevgenyijt vérhullám öntötte el, maga is érezte, miközben a kis veteményeskert végébe tartott. Senki. Odament a fürdőházhoz: senki. Benézett, kijött és akkor hirtelen száraz gally reccsenését hallotta. Megfordult: egy asszony állt a cserjésben a sekély vízmosáson túl. Jevgenyij megindult feléje, a vízmosáson átgázolva. Az árok tele volt csalánnal; Jevgenyij nem vette észre. Megbotlott, csíptetője lehullott orráról, és vaksin botorkálva szaladt fel az árok túlsó partjára. Ott állt a fiatalasszony fehér hímzett ingvállban, piros-tarka szoknyában, piros kendővel a fején, mezítláb, frissen, erősen, szépen - és félénken mosolygott.

- Van ott egy kis ösvény, miért nem jött körül - mondta az asszony. - Már régen várom.

Jevgenyij nem felelt, odalépett hozzá, körülnézett és megérintette.

Negyedóra múlva elváltak, Jevgenyij megtalálta csíptetőjét, benézett Danyilához, az öreg kérdésére: meg van-e elégedve a fiatalúr - átadott neki egy rubelt és hazament.

Meg volt elégedve. Szégyenkezés csupán eleinte zavarta, azután elmúlt, és jól érezte magát. Főként azt találta kellemesnek, hogy most megkönnyebbült, megnyugodott. Az asszonykát meg sem nézte közelebbről. Csak arra emlékezett, hogy tiszta, friss, szemrevaló, amellett egyszerű, közvetlen, nem finnyáskodik. Hogy is hívják? Próbált visszaemlékezni nevére. Pcselnyikova - úgy mondta az öreg. „De vajon melyik Pcselnyikova, hiszen két ilyen nevű család is van a faluban. Alighanem az öreg Mihail menye. Igen, bizonyára az lesz: hiszen az ő fia szolgál Moszkvában. Majd megkérdem Danyilát."

Ettől fogva megszűnt Jevgenyij számára a falusi élet legfőbb kényelmetlensége, a kényszerű önmegtartóztatás. Szellemi frisseségét immár nem korlátozta semmi, szabadon foglalkozhatott fontos munkájával.

Márpedig nem volt könnyű, amit Jevgenyij magára vállalt; néha már-már úgy érezte, nem tudja fenntartani, s a vége az lesz, hogy mégiscsak el kell adnia birtokát, és minden munkája kárbavész; szégyenszemre kiderül, hogy nem volt ereje végigcsinálni azt, amibe belefogott. Ez a gondolat mindennél jobban bántotta. Alig sikerült az egyik rést betömnie, máris újabb, váratlan hiány mutatkozott.

Apjának folyvást újabb és újabb, addig nem sejtett adósságai kerültek napvilágra. Úgy látszott, az öreg Irtyenyev élete utolsó idejében már ott vett fel kölcsönt, ahol éppen tudott. Májusban, amikor az örökséget felosztották, Jevgenyij abban a hiszemben volt, hogy már mindenről tudomással bír. Nyár derekán azután váratlan levelet kapott, amelyből kiderült, hogy egy bizonyos özvegy Jeszopiva asszonynak tizenkétezer rubellal tartozik. Váltó nem volt, csupán egyszerű nyugta, amelyet az ügyvéd szerint Jevgenyij megtámadhatott volna. De Jevgenyijnek az eszét sem járta meg, hogy édesapja valósággal fennálló adósságának megfizetését megtagadja, csupán azért, mert a kérdéses okmány megtámadható. Csak azt szerette volna megtudni, fennáll-e a szóbanforgó tartozás vagy sem.

- Mama kérlek, ki az a Jeszipova Kalerija Vlagyimirovna? - fordult édesanyjához Jevgenyij, amikor szokás szerint ebédnél találkoztak.

- Jeszipova? Nagyapád nevelt leánya. Miért kérded?

Jevgenyij elmondta édesanyjának a levél tartalmát.

- Csodálkozom, hogy nem szégyelli magát! Édesapád annyit juttatott neki.

- Dehát tartozunk neki valóban vagy sem?

- Hát szóval... hogy is mondjam? Tartozásunk nincs, de apád a maga végtelen jóságában...

- Egyszóval édesapám adósságnak érezte.

- Nem állíthatom határozottan. Nem tudom. Csak annyit tudok, hogy enélkül is elég nehéz dolgod van.

Jevgenyij látta, hogy Marja Pavlovna maga se tudja, mit mondjon, és mintegy próbára akarja őt tenni.

- Az egészből úgy látom, hogy fizetnünk kell - mondta Jevgenyij. - Holnap elmegyek hozzá és beszélek vele, nem ad-e valami haladékot.

- Istenem, mennyire sajnállak. De tudod, azt hiszem, jobb lesz úgy. Mondd meg neki, várjon egy kicsit a pénzére - helyeselt Marja Pavlovna, akit fia elhatározása nyilván végtelenül megnyugtatott és büszke örömmel töltött el.

Jevgenyij helyzetét különösen az nehezítette, hogy édesanyja, noha vele élt, a legkevésbé sem értette meg anyagi helyzetüket. Világéletében olyan nagylábon élt, hogy még csak el sem tudta képzelni fia jelenlegi helyzetét, tudniillik azt, hogy máról holnapra úgy alakulhatnak dolgai, hogy semmijük sem marad, Jevgenyij kénytelen lesz mindent eladni és keresetéből eltartani édesanyját; márpedig fizetése a legjobb esetben sem haladná meg a kétezer rubelt. Az özvegyasszony nem látta be, hogy ettől a veszélytől csupán a legszigorúbb takarékosság árán menekülhetnek meg, s így azt sem értette, miért takarékoskodik Jevgenyij minden apróságon, kertészek, kocsisok, házi személyzet létszámán meg fizetésén, sőt még a kosztpénzen is. A mellett mint a legtöbb özvegyasszony, megboldogult férje emlékét olyan imádattal vette körül, amely immár cseppet sem hasonlított férje iránt életében táplált érzelmeihez; így még árnyalatát sem tűrte meg annak a gondolatnak, hogy bármi, amit a megboldogult életében cselekedett, ne lett volna tökéletes és megmásíthatatlan.

Jevgenyij nagy erőfeszítéssel tartotta fenn a kertet s az üvegházat két kertésszel, meg a két kocsist a lovak mellé. Marja Pavlovna pedig úgy vélte, hogy részéről már az anyai önfeláldozás netovábbja, ha nem panaszkodik az ételre, amelyet egy öreg szakács készít, ha nem zsémbel azért, hogy a kerti utak itt-ott gazosak, meg azért, hogy a régi inasok helyett csupán egy legényt tartanak. Ezért ebben a legújabb adósságban is, amelyben Jevgenyij szinte megsemmisítő csapást látott, addigi erőfeszítései kudarcát, Marja Pavlovna csupán alkalmat látott arra, hogy fia ismételten kimutathassa nemeslelkűségét. Marja Pavlovnát már azért sem nyugtalanította Jevgenyij anyagi helyzete, mert meg volt győződve róla, hogy fia ragyogó partit fog csinálni, s házassága segítségével minden anyagi ügye is rendeződik. Semmi sem állt útjában a ragyogó partinak; Marja Pavlovna maga legalább tíz olyan családot ismert, amely boldogan adta volna leányát feleségül Jevgenyijhez és minden igyekezetével azon volt, hogy mielőbb nyélbeüsse fia házasságát.

4

Jevgenyij maga is ábrándozott a házasságról, de nem úgy, mint édesanyja: még a gondolata is gyűlöletes volt előtte annak, hogy a házasságot anyagi helyzete rendezésére használja fel. Nem, ő becsületesen, szerelemből akart házasodni. Figyelmesen nézegette a fiatal leányokat, akikkel találkozott s akiket ismert, összemérte magát velük, s megpróbálta elképzelni, milyen lenne együttes életük; de sorsa nem jutott dűlőre. Időközben olyasmi történt, amit a legkevésbé sem várt: viszonya Sztyepanyidával folytatódott, sőt bizonyos állandó és megállapodott jelleget öltött. Jevgenyijtől olyan távol állt minden romlottság, olyan nehezére esett ezt a titkos és - érzése szerint - bűnös viszonyt folytatni, hogy semmiképpen sem rendezkedett be rá, sőt legelső együttlétük után abban reménykedett, hogy soha többé nem kell viszontlátnia Sztyepanyidát. Azonban egy idő múlva ismét elhatalmasodott fölötte a nyugtalanság, amelyet ennek a szükségletnek tulajdonított. S nyugtalansága ez alkalommal már nem volt személytelen: Pcselnyikova fekete, ragyogó szemét képzelte maga elé, mély, kissé rekedtes hangját, friss, erős illatát, domború mellét, amelyen megfeszült hímzett, fehér inge, s mindezt abban a juhar- és mogyorócserjésben, a ragyogó déli napfényben. Akármennyire szégyellte is magát, újra Danyilához fordult, s újabb találkozót tűzött ki délidőre az erdőn. Ezúttal már jobban szemügyre vette az asszonyt, és mindenképpen kívánatosnak találta. Beszélgetni próbált vele, és férje felől kérdezgette: csakugyan az öreg Mihail fia volt, és kocsisként szolgált Moszkvában.

- No és te miért... - kezdte Jevgenyij; azt akarta kérdezni, miért csalja meg őt.

- Miért mit? - kérdezte vissza az asszony, aki eszes volt, és úgy látszik, kitalálta gondolatát.

- Miért jársz ide hozzám?

- Ugyan - nevetett jókedvűen az asszony. - A fejemet teszem rá, hogy ő is szórakozik ott a városban. Hát akkor én mire várjak?

Úgy tetszett, Sztyepanyida szándékosan adja a fesztelent, a kicsapongót. Jevgenyij ezt is vonzónak és kedvesnek találta. Mégsem adott neki újabb találkozót. Sőt, amikor az asszony maga ajánlotta, hogy találkozzanak Danyila közvetítése nélkül, akit, úgy látszik, valami okból nem szívelt, Jevgenyij ezt visszautasította... Megint azt remélte, hogy ez lesz utolsó találkozása Sztyepanyidával. Tetszett neki az asszony, s meg volt róla győződve, hogy az effajta viszony nélkülözhetetlen, és nincs benne semmi rossz; de lelke mélyén szigorúbb ítélőbíró lakozott, aki nem helyeselte a történteket, és abban reménykedett, hogy utoljára történik... vagy ha egészen nem hitt is ebben, de legalább nem akart részesévé válni ennek az ügynek és a legközelebbi alkalom előkészítéséhez segédkezet nyújtani.

Így folyt ez egész nyáron át. Jevgenyij talán tízszer találkozott Sztyepanyidával, mind a tízszer Danyila közvetítésével. Egyszer úgy esett, hogy Sztyepanyida nem tudott eljönni, mert az ura megérkezett a városból, és Danyila más asszonyt ajánlott. Jevgenyij utálkozva elhárította. Azután Sztyepanyida férje elutazott, s a találkák tovább folytatódtak, eleinte Danyila közvetítésével, később már anélkül; Jevgenyij egyenesen az asszonynak mondta meg az időpontot, és Sztyepanyida pontosan megérkezett, Prohorova nevű barátnője kíséretében, mert egy parasztasszony nem járhat egyedül. Egyszer éppen a találka idején érkezett Marja Pavlovnához látogatóba a Jevgenyij részére kiszemelt fiatal lány a családjával, és Jevgenyij sehogy sem tudta magára hagyni a társaságot. Amint sikerült magát kiszakítani, kiment - színleg a szérűre, valójában pedig kerülő úton az erdei ösvényen át a találka helyére sietett. Az asszony már nem volt ott. De szokott helyükön kartávolságnyira minden össze volt törve: fagyal- és mogyoróbokrok, még egy jókora karóvastagságú fiatal juharfa is derékban letörve búslakodott. Látszott: az asszony várt, türelmetlenkedett, megharagudott, és játékos emléket hagyott maga után. Jevgenyij egy ideig csak állt, álldogált, azután elsomfordált Danyilához, és megkérte, hívja oda másnapra az asszonyt. Sztyepanyida eljött és ugyanúgy viselkedett, mint máskor.

Így telt el a nyár. Jevgenyij mindig az erdőn találkozott Sztyepanyidával, csak egyszer - már ősz felé - a szénapajtában, az asszony házának hátsó udvarán. Jevgenyijnek eszét sem járta meg a gondolat, hogy ennek a kapcsolatnak valamiféle jelentősége volna az ő számára. Ami az asszonyt illeti - reá nem is gondolt. Pénzt adott neki, s a dolog ezzel el volt intézve. Arról fogalma sem volt, hogy már az egész falu tudott viszonyukról, s irigyelte Sztyepanyidát, családja elszedte tőle pénzét, buzdította, hogy csak járjon továbbra is kedvébe az úrnak, és Sztyepanyida bűntudata a pénz hatása alatt meg családja bátorítására teljesen eloszlott. Úgy tetszett neki, ha az emberek irigylik helyzetéért, akkor az, amit cselekszik, rendjénvaló.

Jevgenyij pedig ekként okoskodott: „Egészségi szempontból szükséges. Tudom, persze, hogy nem helyes ez így, és ha nem beszélnek is róla, de sokan tudják a faluban. Az asszony, akivel jönni szokott, tudja. Ha pedig tudja, nyilván másoknak is elmondja. De hát mit csináljak? Alávaló, amit csinálok - gondolta -, de nem tudok magamon segíteni: meg azután úgyis nemsokára vége szakad az egésznek."

Leginkább az asszony férje izgatta Jevgenyijt. Eleinte úgy képzelte, hogy a férfi holmi ványadt alak, nevetséges figura, s ez némiképpen igazolta volna kettejük viszonyát. De azután meglátta a férfit, és egyenesen megdöbbent. Daliás, nyalkán öltözött ember volt Sztyepanyida férje, semmivel sem rosszabb nála, Jevgenyijnél - sőt inkább talán még csinosabb. Következő

találkozásukkor meg is mondta az asszonynak, hogy látta férjét, és elgyönyörködött benne, milyen délceg ember.

- Igen, nála különb nincs az egész faluban - válaszolta büszkén az asszony.

Jevgenyij elámult. Attól fogva ez a gondolat - Sztyepanyida férje - még jobban gyötörte őt. Egyszer benézett Danyilához, s az öreg belémelegedett a beszélgetésbe, elfecsegte:

- A napokban Mihail megkérdezte tőlem: igaz-e, hogy a menye az urasággal él? Azt mondtam neki, nem tudom. Meg aztán, aszondtam, jobb, ha az úrral él, mint valami paraszttal.

- És ő mit szólt?

- Aszondta: megállj, ha megtudom, majd adok én neki.

„De hiszen ha a férje visszajönne, abbahagynám az egészet" - gondolta Jevgenyij.

De a férj a városban maradt, és Jevgenyij viszonya Sztyepanyidával egyelőre változatlanul folytatódott.

„Ha majd szükséges lesz, szakítok vele, nyoma sem marad az egésznek" - gondolta magában Jevgenyij megnyugtatóan.

Kétségtelennek tartotta, hogy ez csakugyan úgy lesz is, mert a nyár folyamán temérdek különféle dolog kötötte le figyelmét és energiáját: az új tanya felszerelése, a termés betakarítása, az építkezés és legelsősorban adósságai törlesztése meg a földek eladása. Mindezek a kérdések tökéletesen betöltötték egész lelkét, ezekkel kelt és ezekkel feküdt. Ez volt az igazi élet. Sztyepanyidával való kapcsolata pedig - még csak viszonynak sem nevezte önmagában - egészen mellékes, szinte észrevétlen mozzanat volt életében. Igaz, amikor feltámadt benne a vágy az asszony iránt, olyan erővel tört rá, hogy másra nem is tudott gondolni, de ez az állapot mindannyiszor csupán rövid ideig tartott, a találkozás megtörtént, és Jevgenyij újra megfeledkezett az asszonyról, néha egy hétre, néha egy teljes hónapra.

Ősszel Jevgenyij többször utazott fel a városba, és ott megbarátkozott egy Annyenszkij nevezetű családdal. Annyenszkijéknak volt egy leányuk, aki nemrégiben jött haza a nevelőintézetből. Marja Pavlovna legnagyobb bánatára Jevgenyij beleszeretett Liza Annyenszkajába („olcsón adta magát" - amint Marja Pavlovna kifejezte) és megkérte a kezét.

Attól fogva megszűnt Sztyepanyidával való kapcsolata.

5

Hogy miért választotta Jevgenyij Liza Annyenszkaját, megmagyarázhatatlan, mint ahogy sohasem lehet magyarázatát adni, miért választ egy férfi éppen egy bizonyos nőt és nem a másikat. Temérdek ok szólt mellette, és ugyanannyi ellene. Mellette szólt többek között az is, hogy nem volt dúsgazdag lány, „jó parti", amilyeneket édesanyja szemelt ki számára, meg az is, hogy naiv volt és tapasztalatlanságában szánalmasan engedelmes eszköz szülei kezében; meg az is, hogy nem volt közfeltűnést keltő szépség, de csúnya sem volt. A legfőbb érv pedig az volt, hogy Jevgenyij olyan korszakban ismerkedett meg vele közelebbről, amikor megérett a házasságra. Azért szeretett belé, mert nősülni akart.

Liza Annyenszkaja eleinte csupán tetszett Jevgenyijnek, de amikor elhatározta, hogy feleségül veszi, érzései a leány iránt egy csapásra megerősödtek; úgy érezte, hogy csakugyan szerelmes belé.

Liza magas, karcsú teremtés volt. Minden hosszú volt rajta; arca, orra (nem előre nyúlt, hanem hosszában), ujjai, lába. Arcának hófehér színe finom, viaszos-sárgásba játszott, két orcáján halvány, alig látható pírral; hosszú, selymes, gesztenyeszínű haja lágy fürtökbe göndörödött, tiszta, szelíd, szép szeme bizalommal tekintett az emberek szemébe. A leány szeme különösen megtetszett Jevgenyijnek; amikor Lizára gondolt, mindig tiszta, szelíd, odaadó pillantását látta maga előtt.

Ilyennek látta Jevgenyij jegyese testi megjelenését; lelkéről pedig nem tudott semmit, csupán pillantását ismerte. És a lány szeme, úgy érezte, mindent elmondott neki, amit tudnia kellett. Ez a különös pillantás pedig a következőkből fakadt:

Tizenötéves kora óta - még az intézetben - Liza állandóan beleszeretett minden jókülsejű férfiba, és csakis olyankor volt élénk és boldog, amikor szerelmes volt. Amikor kijött az intézetből, továbbra is beleszeretett minden fiatal férfiba, akivel találkozott; így természetesen Jevgenyijbe is első pillantásra beleszeretett. Ez az állandó szerelmes állapot adta szemének azt a különös kifejezést, amely Jevgenyijt annyira lebilincselte.

Azon a télen egyidejűleg volt szerelmes két fiatalemberbe, pirult és sápadt, ha amazok a szobába léptek, vagy ha csak nevüket említette valaki. Később azonban, amikor édesanyja több ízben célzott rá, hogy Irtyenyevnek, úgy látszik, komoly szándékai vannak, Liza annyira beleszeretett Irtyenyevbe, hogy az előző kettőt úgyszólván elfelejtette. Amikor azután Irtyenyev egyre többet járt hozzájuk bálokra, estélyekre, többet táncolt vele, mint a többiekkel, és láthatóan azon igyekezett, hogy megtudja: szereti-e őt a lány - akkor Liza szerelme Irtyenyev iránt már szinte beteges méreteket öltött, nemcsak álmában látta maga előtt a férfit, hanem éber állapotban is a sötét szobában; senki más nem létezett többé számára. Amikor pedig Jevgenyij megkérte a kezét, és szülei megáldották őket, amikor megcsókolták egymást, és igazi jegyesekké lettek, Lizának nem volt más gondolata Jevgenyijen kívül, nem volt egyéb vágya, mint az, hogy vele lehessen, szeresse őt és megbizonyosodjék a férfi szerelme felől. Határtalanul büszke volt vőlegényére, meghatódott tőle, önmagától és kölcsönös szerelmüktől; egyszerűen felolvadt, megsemmisült szerelmében a férfi iránt. És Jevgenyij is egyre jobban megszerette a leányt, minél jobban megismerte. Nem remélte, hogy ekkora szerelemmel valaha életében találkozik, és a leány szerelme nyomán az ő érzelmei is egyre nagyobb erőre kaptak.

6

Kora tavasszal Jevgenyij leutazott Szemjonovszkojéba, hogy utánanézzen a gazdaságnak és a kastélynak, ahol nagyban folyt az átalakítás, berendezés, házassága alkalmából.

Marja Pavlovna elégedetlen volt fia választásával, egyrészt azért, mert fia nem csinált olyan ragyogó „partit", amilyent szerinte csinálhatott volna; másodszor pedig azért, mert Varvara Alekszejevna, a leány édesanyja, sehogy se tetszett neki. Hogy jóindulatú-e vagy gonosz, azt Marja Pavlovna nem tudta, és nem is érdekelte, de azt első találkozásra észrevette, hogy nem egészen *comme il faut*, nem lady, nem igazi dáma, ahogyan Marja Pavlovna magában meghatározta; és ez elszomorította. Elszomorította egyrészt azért, mert szokásból igen sokra becsülte ezt a tulajdonságot, másrészt pedig tudta, hogy Jevgenyij módfelett érzékeny e tekintetben, és előre látta, hogy sok bosszúságban lesz része anyósa miatt. A leány azonban tetszett neki. Tetszett már csak azért is, mert Jevgenyijnek tetszett. Ezért szeretni kellett őt. És Marja Pavlovna kész volt erre, méghozzá szívből és őszintén.

Jevgenyij úgy látta, anyja vidám és elégedett. Mindent elrendezett a házban, maga pedig arra készült, hogy elutazik, amint Jevgenyij hazahozza fiatal feleségét. Jevgenyij rábeszélte, maradjon velük. A kérdés végül is eldöntetlen maradt. Este teázás után Marja Pavlovna rendes szokása szerint pasziánszot rakott. Jevgenyij mellette ült és segített neki. Ez volt a legmeghittebb beszélgetések órája. Két pasziánsz között Marja Pavlovna Jevgenyijre nézett, és kissé zavartan, akadozva kezdte:

- Valamit akartam neked mondani, Zsenya. Persze nem tudok semmiről, de általában azt a tanácsot szeretném adni neked, hogy házasságkötésed előtt okvetlenül véget kell vetned legénykori kalandjaidnak, nehogy akármi is nyugtalaníthasson téged, és isten őrizz, fiatal feleségedet. Megértesz engem?

Jevgenyij azonnal megértette, hogy Marja Pavlovna Sztyepanyidával való kapcsolatára céloz; de hiszen ez már ősz óta megszűnt. Marja Pavlovna, magányos asszonyok módjára, nyilván sokkalta nagyobb jelentőséget tulajdonít ennek, mint amilyent valójában megérdemel. Jevgenyij elpirult, nem annyira szégyenében, hanem inkább bosszúságában, amiért Marja Pavlovna - igaz, hogy szeretetből - de mégiscsak olyasmibe ártja bele magát, amihez semmi köze, s amit nem ért és nem is érthet meg. Kijelentette, hogy semmi rejtegetnivalója nincsen, mindig is úgy viselkedett, hogy semmi sem állhasson útjában házasságának.

- No hát akkor minden rendben van, fiacskám. Ne haragudj - válaszolta Marja Pavlovna zavartan.

De Jevgenyij látta, hogy nem mondott el mindent, ami a lelkét nyomta. Úgy is volt. Kis idő múltán arról kezdett mesélni, hogy fia távollétében keresztelőre hívták... Pcselnyikovékhoz.

Jevgenyij arca most már nem a szégyentől s nem a bosszúságtól borult lángba, hanem valami egészen különös érzéstől: mintha módfelett fontosnak ismerné fel azt, amit édesanyja közöl vele, s ez a felismerés egészen független akaratától, ellentmondásban áll minden értelmes elgondolásával. Tehát megtörtént az, amitől tartott. Marja Pavlovna - mintha társalgáson kívül semmi egyéb célja nem volna - elbeszélte, hogy az idén csupa fiúgyermek születik, úgy látszik, háború készül. Vaszinéknál is, Pcselnyikovéknál is a fiatal asszonyka elsőszülöttje - fiú. Marja Pavlovna mintegy észrevétlenül, mellékesen igyekezett közölni a hírt, de maga is elszégyellte magát, amikor észrevette, hogy Jevgenyij bíborszínre pirul, idegesen lekapja, megtörli, majd újra orrára illeszti csíptetőjét, végül hebehurgya mozdulatokkal cigarettára gyújt. Elhallgatott, Jevgenyij is hallgatott, s nem jutott eszébe semmi, amivel megtörhetné a kínos csendet. Így hát mindketten tisztában voltak vele, hogy megértették egymást.

- Bizony, falun a legfontosabb az egyenlőség, a földesúrnak ne legyenek kedvencei, mint a nagybátyádnak.

- Anyuskám - szólalt meg hirtelen Jevgenyij -, tudom, miért mondja ezt. De fölösleges nyugtalankodnia. Számomra leendő családi életem olyan szentség, amelyet soha semmi módon nem fogok beszennyezni. Ami pedig legénykoromban történt, annak egyszer s mindenkorra vége. De azon felül sohasem vállaltam magamra semmiféle kötelezettséget, senkinek nem lehet semmiféle igénye velem szemben.

- No, ennek örülök - mondja Marja Pavlovna. - Ismerem nemes gondolkodásodat.

Jevgenyij úgy fogadta édesanyja utolsó szavait, mint jogosan megillető elismerést és elhallgatott.

Másnap reggel indult is vissza a városba; menyasszonyára gondolt, mindenre a világon, csak Sztyepanyidára nem. De mintha a sors szándékosan emlékeztetni akarná rá; amikor kocsija a templom mellett haladt el, a nép éppen özönlött ki onnan mise után. Szembetalálkozott az

öreg Matvejjal, Szemjonnal, azután gyermekhad következett, fiatal leánysereg, s végül két asszony, az egyik idősebb, a másik fiatal, ünneplőruhás, piros fejkendője csak úgy virít, és valamiképpen ismerősnek tetszik. Könnyedén, fürgén lépked, a karján pólyás. Amikor Jevgenyij hintója a menyecskék mellé ért, az idősebbik régimódian megállt és mélyen meghajolt, de a fiatal, karján a gyermekkel csupán meghajtotta fejét, és kendője alól ismerős, mosolygós szemek villantak huncutul Jevgenyijre.

„Igen, ő az, de köztünk mindennek vége, nincs miért ránéznem. És hátha az enyém a gyerek - villant át az agyán. - De nem, micsoda ostobaság. Hiszen a férje itthon járt közben, együtt voltak." Jevgenyij még csak nem is számolt utána az időnek. Eleve eldöntötte magában, hogy neki erre egészségi okokból volt szüksége, megfizetett érte az asszonynak, és ezzel kész; semmiféle kapcsolat közte meg Sztyepanyida közt nincs, nem is volt, nem is lehetséges és nem is képzelhető. Még azt sem lehet mondani, hogy Jevgenyij elfojtotta magában a lelkiismeret szavát: nem, lelkiismerete meg sem szólalt. Édesanyjával való beszélgetése meg a templomi találkozás után egyetlenegyszer sem jutott többé eszébe Sztyepanyida; és többé nem is találkozott vele.

Tavasszal Jevgenyij a városban házasságot kötött Lizával, és az esküvő után a fiatal pár leutazott falura. A házat szépen rendbehozták, ahogy általában fiatal házasok számára szokás. Marja Pavlovna el akart utazni, de Jevgenyij és különösen Liza kérve kérték, maradjon velük. Így hát Marja Pavlovna maradt, de a szárnyépületbe költözött át.

Jevgenyij számára új élet kezdődött.

7

Házasságának első esztendeje sok nehézséget hozott Jevgenyijnek. Ennek oka főként az volt, hogy ügyei, melyeket jegyességének idején valamiképpen elodázott, most mind egyszerre törtek rá.

Kénytelen volt belátni, hogy adósságaiból nem tud kikeveredni. Nyaralóját eladta, legsürgetőbb tartozásait kifizette, de még mindig maradt adóssága, készpénze pedig nem volt. A birtok jól jövedelmezett, de bátyját is ki kellett elégítenie, a házasodás is sokba került; a pénz elfogyott, a cukorgyárat nem tudta fenntartani, be kellett szüntetnie működését. Egyetlen megoldásként kínálkozott, hogy felesége pénzét felhasználja. Liza, átlátván férje szorult helyzetét, maga kívánta ezt. Jevgenyij beleegyezett, de csak azzal a feltétellel, hogy a birtok fele részét felesége nevére íratják. Úgy is történt. Jevgenyij nem felesége miatt ragaszkodott ehhez a lépéshez, amely egyenesen bántotta Lizát, hanem anyósa miatt.

Változó szerencsével folyó anyagi ügyei, amelyek hol siker, hol kudarc felé ingadoztak - ez volt az egyik, ami elkeserítette Jevgenyij életét házassága első esztendejében. A másik felesége egészségi állapota volt. Hét hónappal az esküvő után, késő ősszel, Lizát baleset érte. A homokfutón ura elé indult, aki a városból tért haza; a békés lovacska megbokrosodott, Liza megijedt és kiugrott a kocsiból. Az ugrás viszonylag szerencsésen sikerült - könnyen fennakadhatott volna a kocsi kerekén -, de Liza másállapotban volt, aznap éjjel fájásai kezdődtek, koraszülés indult meg, és utána sokáig nem tudott talpra állni. A várva várt gyermek elvesztése, felesége betegsége, egész életmódjának ebből eredő rendszertelensége és anyósa állandó jelenléte Liza betegágyánál - mindez csak még súlyosabbá tette Jevgenyij számára ezt az amúgy is súlyos esztendőt.

Ám a nehézségek ellenére is igen jól érezte magát az első esztendő végével. Kedvenc terve, a tönkrement birtok talpraállítása, a nagyatyai életmód új formák között való feltámasztása, ha lassan, nehezen is, de mégis haladt a megvalósulás útján. Most már szóba sem került a birtok eladása; a föld javarésze - felesége nevére átírva ugyan, de megmenekült, és ha a cukorrépatermés sikerül, és az árak nem esnek túlságosan, akkor a következő évben már teljes jólét válthatja fel a szükséget és a takarékoskodást.

Jevgenyij bizakodó hangulatának azonban volt egy másik oka is. Sokat várt feleségétől, de annyit mégsem mert remélni, mint amennyit kapott: nem azt kapta ugyan, amit várt, de annál sokkalta többet és jobbat. Rajongó imádat, őrjöngő szerelmi szárnyalás, akármennyire igyekezett is Jevgenyij, nemigen jött létre kettejük között, vagy ha sikerült is, legfeljebb csak nagyon gyengén. Ellenben létrejött valami egészen más: az, hogy az egész élet nemcsak vidámabb és kellemesebb, hanem sokkalta könnyebb lett számára. Jevgenyijnek fogalma sem volt róla, hogy ez honnan ered, de örömmel tapasztalta, hogy így van.

Ez pedig onnan eredt, hogy Liza eljegyzésük pillanatában eldöntötte, hogy Jevgenyij Irtyenyevnél okosabb, tisztább, nemesebb, kiválóbb ember nincs az egész kerek világon, és ezért az egész világnak kötelessége ezt az Irtyenyevet szolgálni és kényeztetni. Mivel azonban mindenkit mégsem lehet erre rávenni, tehát Lizának magának kell megtennie, amennyire tőle telik. Liza ezt elhatározta és valóra is váltotta; egész lelki, szellemi ereje állandóan arra összpontosult, hogy kilesse, kitalálja, mit kíván a férje, és ha kitalálta, meg is tegye, akármi legyen is az, és akármilyen nehezére essék is.

Lizában megvolt az, ami a szerető asszony jelenlétének legnagyobb áldása: szerelme által valami csodálatos tisztánlátással tájékozódott a férfi lelkében. Jevgenyijnek úgy tetszett, Liza néha még nála is világosabban megérzi változó lelkiállapotát, érzéseinek minden egyes árnyalatát, és ennek megfelelően viselkedik; sohasem sérti meg érzelmeit, hanem ellenkezőleg, mérsékli bánatát, fokozza örömét. De Liza nemcsak érzéseit - gondolatait is megértette. Szempillantás alatt felfogta a tőle legtávolabb álló témákat is, helyesen ítélte meg a gazdasággal, a gyárral, embereikkel kapcsolatos kérdéseket, és ezáltal nemcsak beszélgetéseiben tudott részt venni, hanem - amint Jevgenyij maga gyakran hangoztatta - számtalan hasznos tanáccsal is szolgált neki. Eseményeket, dolgokat, embereket - mindent a világon csupán a férfi szemével nézett és látott. Szerette édesanyját, de amikor észrevette, hogy Jevgenyijnek kellemetlen, ha anyósa beleszól életükbe, azonnal férje oldalára állt, mégpedig olyan élesen és határozottan, hogy végül Jevgenyijnek kellett csillapítania őt.

Mindezen felül határtalan jóízlés, tapintat és szerénység volt benne. Mindent, amit csinált, észrevétlenül csinálta, azaz csupán az eredmény ötlött szembe: mindenütt tisztaság, rend, előkelőség és jóízlés honolt. Liza az első pillanattól fogva megértette, miben áll férje életideálja; egész házirendjükben, életmódjukban ezt az eszményt igyekezett megközelíteni, és ez sikerült is neki. Már csak a gyermekáldás hiányzott, de erre is megvolt minden reményük. Télen felutaztak Pétervárra egy kitűnő nőgyógyászhoz, aki megnyugtatta őket, hogy Liza tökéletesen egészséges, és lehetnek gyermekei.

Reménységük hamarosan teljesült. Az év végére Liza ismét áldott állapotba került.

Az egyetlen, ami boldogságukat fenyegette (ha nem is mérgezte meg) - az asszony féltékenysége volt. Liza fékentartotta, titkolta féltékenységét, de gyakran szenvedett tőle. Úgy érezte: Jevgenyij nem szerethet senkit, mert nincs a világon olyan nő, aki méltó lenne hozzá (hogy ő maga méltó-e hozzá, vagy sem, ezen sohasem töprengett), s éppen ezért egy nő sem merészelheti szeretni Jevgenyijt.

8

Életmódjuk a következőképpen alakult: Jevgenyij korán kelt, mint rendesen, bejárta a gazdaságot, a gyárat, ahol folyt a munka, olykor kiment a földekre is. Tíz órakor bejött, és együtt kávéztak a teraszon: Marja Pavlovna, Liza és Jevgenyij nagybátyja, aki velük élt. Kávézás közben többnyire élénk beszélgetés folyt; majd széjjelváltak, és ebédig ki-ki dolgai után látott. Kettőkor ebédeltek. Azután sétálni mentek vagy kikocsikáztak. Este, amikor Jevgenyij bejött az irodából, későn teáztak, a férfi felolvasott, s az asszonyok kézimunkáztak, vagy együtt muzsikáltak, vagy beszélgettek, ha vendégek jöttek. Ha Jevgenyijnek üzleti ügyben el kellet utaznia, naponta írt és kapott levelet. Néha Liza is elkísérte útjaira, s olyankor különösen jól mulattak együtt. Névnapokon vendégekkel telt meg a ház, Jevgenyij örömmel látta, milyen szépen gondoskodik Liza vendégeiről, milyen jól érzi magát náluk mindenki. Látta, hallotta, mennyire el van ragadtatva mindenki a kedves, fiatal háziasszonytól, és ezért csak még jobban szerette őt.

Minden a legjobb rendben folyt. Liza könnyedén viselte terhességét, és a házastársak eleinte félénken, később nekibátorodva, arról kezdtek beszélgetni, miképpen fogják felnevelni gyermeküket. A nevelés iránya, módszerei felől Jevgenyij döntött, Lizának nem volt egyéb kívánsága, minthogy hűségesen teljesítse férje akaratát. Jevgenyij egyre-másra olvasta az orvosi könyveket és elhatározta, hogy a legújabb tudományos elvek szerint fogja nevelni gyermekét. Liza természetesen mindent helyeselt, közben készítette a kelengyét, hideg és meleg időre való ruhácskákat varrt, és felszerelte a bölcsőt.

Így érkezett el házasságuk második esztendeje és a második tavasz.

9

Pünkösd felé járt az idő. Liza az ötödik hónapban volt, és noha vigyázott magára, jókedvvel és eléggé mozgékonyan viselte állapotát. Mind a két anya - Jevgenyijé és Lizáé - velük élt, azzal az ürüggyel, hogy óvja és őrizze a fiatalasszonyt; valójában csak idegesítették örökös beavatkozásaikkal. Jevgenyij különös hévvel merült el a gazdaság ügyeibe, a cukorrépa újszerű, gazdaságosabb feldolgozását készítette elő.

Pünkösd előtt Liza elhatározta, hogy az egész házban alapos nagytakarítást rendez, ami húsvét óta nem történt meg. Két takarítóasszonyt rendelt be a szobalány segítségére, hogy mossák fel a padlót, tisztítsák meg az ablakokat, verjék ki a szőnyeget meg a bútort, tegyék fel a nyári huzatokat. A két asszony már kora reggel megjelent, vizet hordott és nekifogott a takarításnak. Az egyik közülük Sztyepanyida volt, aki nemrégiben választotta el gyermekét, és az írnok útján (most ahhoz járogatott) ajánlkozott takarítóasszonynak. Szerette volna már egyszer közelebbről szemügyre venni az új fiatalasszonyt. Sztyepanyida továbbra is egyedül élt, férje nélkül, és most a fiatal írnokkal űzte el unalmát, mint azelőtt az urasággal, és még azelőtt az öreg Danyilával, mikor az egyszer falopáson kapta. Jevgenyijre nem is gondolt többé. „Annak most már felesége van - gondolta. - De azért szívesen megnézném a fiatalasszonyt, azt mondják, olyan rendes, csinos a házatája.”

Jevgenyij azóta nem látta Sztyepanyidát, amióta a gyermekkel a karján kijött a templomból. Napszámba nem járt, mivel gyermekét szoptatta, Jevgenyij pedig nemigen járt a faluba. Aznap reggel, pünkösd szombatján, Jevgenyij már korán reggel, öt órakor felkelt, és kiment egy távoli ugarföldre, ahol szuperfoszfáttal akarták a talajt megjavítani; elhagyta a házat, amikor a takarítóasszonyok még nem jöttek be, hanem kinn a kemencénél vesződtek a forróvizes üstökkel.

Jevgenyij vidáman, elégedetten és éhesen tért haza reggelizni. A kapunál leszállt lováról, átadta az odasiető kertészlegénynek és lovaglóvesszejével a magas füvet csapkodva haladt a ház felé, miközben - amint ez lenni szokott - az éppen eszébe ötlő mondatot ismételgette magában. A mondat a következőképpen hangzott: „A szuperfoszfátok igazolják...” - de hogy mit és ki előtt, arról fogalma sem volt, és nem is gondolkozott rajta.

Az udvaron szőnyeget poroltak. A bútort kihordták.

„Úristen! Liza már megint nagytakarítást rendezett. A szuperfoszfátok igazolják. Micsoda háziasszony! Háziasszonyka - ismételte el magában, miközben élénken maga elé képzelte az asszonyt fehér főkötőjében, örömtől sugárzó arcával, amellyel majdnem mindig fogadta férjét. - Igen, csizmát kell váltanom, mert a szuperfoszfátok igazolják, vagyis trágyaszagú a csizmám, és a háziasszonyka méghozzá ilyen állapotban is van. Miféle állapotban? Igen, odabenn a hasában egy kicsi Irtyenyev növekszik, egy új kicsi Irtyenyev - gondolta. - Igen, a szuperfoszfátok igazolják.” Elmosolyodik saját gondolatain, és benyitott a szobája felé vezető ajtón.

De még nem ért rá lenyomni a kilincset, amikor az ajtó magától kinyílt előtte, és ő majdnem összeütközött egy parasztasszonnyal, aki kezében vizesvödörrel, mezítláb, magasan feltűrt ruhaujjal jött vele szemben. Félreállt, hogy utat engedjen az asszonynak, s az asszony is félreállt, miközben vizes kezefejével megigazította félrecsúszott kendőjét.

- Eredj csak, nem megyek addig, amíg... - kezdte Jevgenyij, és hirtelen megdermedt, amikor felismerte az asszonyt.

Sztyepanyida felvillanó szemmel mosolygott reá. Azután összefogta szoknyáját, és kiment az ajtón.

„Mi ez? Miféle őrültség? Hiszen ez lehetetlen” - gondolta Jevgenyij elkomorulva és megrázta magát, mintha legyet kergetne. Elégedetlen volt önmagával, amiért észrevette az asszonyt. De ugyanakkor nem tudott elszakadni tőle, és pillantásával követte mezítelen, erős lábai himbálódzó lépteit, ringó csípőjét, karját, vállát, szép ráncokban fekvő ingét és piros szoknyáját, amely magasan felhajtva mutatta fehér lábszárát.

„Ugyan mit bámulok utána? - korholta önmagát és lesütötte szemét, hogy ne lássa az asszonyt. - Mégis be kell mennem csizmát váltani.” Azzal visszafordult, a szobája felé indult; de alig tett öt lépést, amikor maga sem tudta hogyan, miféle parancsra, ismét hátranézett, hogy még egyszer meglássa őt. Az asszony éppen befordult a ház sarkán, és ugyanabban a pillanatban szintén hátrafordult feléje.

„Jaj, mit csinálok! - kiáltott fel a lelkében. - Még azt fogja hinni... sőt bizonyára máris azt hiszi.”

Bement felmosott, vizes szobájába. A másik takarítónő, sovány, kiaszott vénasszony, még odabent volt, és éppen mosta a padlót. Jevgenyij lábujjhegyen tipegett át a pocsolyák között a falhoz, ahol csizmái álltak, és már éppen ki akart menni, amikor az öregasszony feltápászkodott és elhagyta a szobát.

„Most kiment és a másik, Sztyepanyida, talán visszajön... egyedül” - ötlött fel benne hirtelen.

„Szent Isten! Miket gondolok, mire nem vetemedem!” Felragadta csizmáját, és kiszaladt vele az előszobába, ott felhúzta, valamennyire megtisztálkodott, és kiment a teraszra, ahol a két mama már együtt ült és kávézott. Liza, úgy látszik, reá várt, mert vele egyszerre lépett ki a teraszra a másik ajtón.

„Istenem, ha Liza, aki engem olyan becsületesnek, tisztának, ártatlannak tart, ha ő ezt tudná” - gondolta magában Jevgenyij.

Liza most is, mint mindig, sugárzó arccal köszöntötte. De Jevgenvij most különösen sápadtnak, sárgának, soványnak és gyengének látta feleségét.

10

Kávézás közben, mint olyan gyakran, az a bizonyos női beszélgetés folyt, amelyben logikai kapcsolatnak nyoma sem volt, de valamiképpen mégiscsak összefüggött, mert megszakítás nélkül csobogott.

A két idős hölgy tanácsokat osztogatott, Liza ügyesen kitért előlük.

- Annyira bosszant, hogy nem sikerült a te szobáddal elkészülnünk, mielőtt hazajössz - fordult férjéhez. - De nagy szükség volt már alapos nagytakarításra.

- És te hogy érzed magad ma reggel? Sokáig aludtál?

- Igen, aludtam, jól vagyok.

- Hogyan érezheti jól magát egy nő Liza helyzetében ebben a tűrhetetlen hőségben, amikor minden ablakon át csak úgy özönlik be a napfény - mondta Varvara Alekszejevna, Liza édesanyja. - És amellett se zsalu, se roletta. Énnálam mindig volt roletta az ablakon.

- De hiszen tíz órától kezdve árnyékosak a szobák - vetette ellene Marja Pavlovna.

- Attól kapja az ember a lázt. Mert nedves a lakás - jelentette ki Varvara Alekszejevna, és nem vette észre, hogy pontosan az ellenkezőjét állítja most annak, amit egy perccel azelőtt mondott. - Az én doktorom mindig azt mondta, hogy az ember nem állapíthatja meg a betegséget, ha nem ismeri a beteget. Márpedig ő csak tudja, mert elsőrendű orvos, száz rubelt fizetünk neki. Boldogult férjem nem adott semmit a doktorokra, de éntőlem soha semmit sem sajnált.

- Hogyan is sajnálhat egy férj valamit a feleségétől, amikor az élete és a gyermeke élete esetleg azon múlik...

- Igen, ha anyagilag független, akkor egyébként is független lehet az asszony a férjétől. A jó feleség mindig alárendeli magát férje akaratának - folytatta Varvara Alekszejevna -, csakhogy Liza még nagyon gyenge a betegsége után.

- De mama, én már tökéletesen jól érzem magam. Miért nem adtak be magának forralt tejszínt a kávéjához?

- Nem is kell. Megiszom a nyerset is.

- Megkérdeztem Varvara Alekszejevnát, de visszautasította - mentegetődzött Marja Pavlovna.

- Nem, nem, mondom, hogy nem kell. - És mintegy nagylelkű engedékenységgel, meg hogy befejezze a kellemetlen beszélgetést, Varvara Alekszejevna Jevgenyijhez fordult: - Nos, mi van a szuperfoszfáttal?

Liza felugrott és tejszínért szaladt.

- De ha mondom, hogy nem kell! Nem kell! - kiáltott utána Varvara Alekszejevna.

- Liza, Liza, lassabban! - kiáltott izgatottan Marja Pavlovna. - Megárthat neki ez a gyors mozgás.

- Semmi sem ártalmas, ha megvan a lélek nyugalma - jelentette ki Varvara Alekszejevna, mintha valamire célozna, holott maga is tudta, hogy nincs mire céloznia.

Liza visszatért a tejszínnel. Jevgenyij felhörpintette kávéját, és mogorván hallgatott. Hozzászokott már ezekhez a beszélgetésekhez, de most különösképpen bosszantotta értelmetlenségük. Szerette volna átgondolni azt, ami vele történt, és a fecsegés megzavarta ebben. Amikor Varvara Alekszejevna megitta kávéját, rosszkedvűen távozott; a reggelizőasztalnál nem maradt más, mint Liza, Jevgenyij és Marja Pavlovna. A beszélgetés kedélyes, baráti mederbe

terelődött. De Liza, akit szerelme érzékennyé tett, azonnal észrevette, hogy Jevgenyijt valami bántja és megkérdezte: nem történt-e vele valami kellemetlenség? Jevgenyij nem volt elkészülve erre a kérdésre és kissé zavarba jött, miközben nemmel válaszolt. Tagadó válasza még jobban gondolkodóba ejtette Lizát. Valami bántja férjét - ez olyan világos volt előtte, mintha tejbeesett legyet látna; de Jevgenyij nem akarta megmondani, hogy mi az, ami bántja.

11

Reggeli után feloszlott a társaság. Jevgenyij rendes szokása szerint dolgozószobájába vonult vissza. De nem olvasott, levelet sem írt; leült és gondolataiba mélyedve, egyik cigarettát szívta a másik után. Megdöbbentette és elkeserítette ez a váratlanul felbukkanó aljas vágy; hiszen azt hitte, hogy házassága óta ettől egyszer s mindenkorra megszabadult. Azóta egyetlenegyszer sem támadt fel benne ez a vágy sem Sztyepanyida iránt, akit ismert, sem semmiféle más asszony iránt, feleségét kivéve. Gondolatban gyakorta örvendezett felszabadulásának; és most ez a véletlen, annyira jelentéktelennek tetsző találkozás íme, megmutatta neki, hogy - nem szabad. Nem is az gyötörte most, hogy ismét e vágy hatalmába került, hogy kívánja azt az asszonyt - erre még gondolni sem akart. Csupán az a felismerés bántotta, hogy ez az érzés még mindig él benne, tehát állandóan résen kell lennie, s védekeznie kell ellene. Mert afelől egy pillanatig sem kételkedett, hogy végül is úrrá lesz ezen az érzésen.

Eszébe jutott, hogy válaszolnia kell egy levélre, és meg kell fogalmaznia egy iratot. Leült íróasztalához, és munkához látott. Mire befejezte, tökéletesen megfeledkezett bosszúságáról; kilépett szobájából, hogy az istállóba menjen. De szerencsétlenségére alig ért a ház elé, amikor - véletlenül-e vagy szándékosan? - a sarok mögül felbukkant a piros szoknya, a piros fejkendő, s az asszony karját lóbálva, csípőjét riszálva elhaladt mellette. Nem elég, hogy elhaladt - játékosan szaladt, utolérte, s társnője után futott.

Jevgenyij képzeletében ismét feltámadt a rekkenő déli hőség, a csalán, a cserjés, Danyila csőszkunyhója mögött, és Sztyepanyida mosolygó arca a fiatal juharfák árnyékában.

„Nem, ezt nem hagyhatom annyiban” - gondolta magában; megvárta, amíg az asszonyok eltűntek szeme elől, és azután egyenesen bement az irodába. Ebédidő volt és azt remélte, hogy még ott találja intézőjét. Úgy is történt. Az intéző éppenhogy fölébredt. Az irodaszoba közepén állt, nyújtózkodott, és ásítva hallgatta a gulyást, aki valamit magyarázott.

- Vaszilij Nyikolajevics!

- Tessék parancsolni!

- Beszédem volna magával.

- Tessék parancsolni!

- Csak intézze el.

- Hát nem tudod behozni? - fordult Vaszilij Nyikolajevics a gulyáshoz.

- Nagyon nehéz, Vaszilij Nyikolajevics.

- Mi az? - érdeklődött Jevgenyij.

- Egy tehén megborjazott a legelőn. Nem bánom, mindjárt befogatok. Szólj Nyikolajnak, fogja be Liszuhát, akár a szekérbe.

A gulyás kiment.

- Nézze, Vaszilij Nyikolajevics - kezdte Jevgenyij, aki bosszankodva érezte, hogy elpirul. - Nézze, amíg legényember voltam, elkövettem egyet-mást... Talán hallott is róla...

Vaszilij Nyikolajevics szeme huncutul elmosolyodott; láthatóan sajnálta is az urát zavaráért.

- Sztyepaskára tetszik gondolni? - kérdezte.

- Igen, őrá. Hát nézze, kérem: ne vegyék azt az asszonyt többé ide a házba takarításra. Képzelheti, hogy ez nekem mennyire kellemetlen...

- Alighanem Vaszja, az írnokunk intézkedett.

- Tehát kérem... No és most mi lesz, kiviszik a maradék szuperfoszfátot is? - kérdezte hirtelen, hogy leplezze zavarát.

- Igen, máris megyek.

Ezzel az eset befejeződött. Jevgenyij megnyugodott, azt remélte, mint ahogyan eddig is eltelt egy esztendő anélkül, hogy látta volna az asszonyt, úgy lesz a jövőben is. „Azonkívül Vaszilij Nyikolajevics megmondja Ivannak, az írnoknak; Ivan pedig megmondja *neki*, és akkor majd megérti, hogy nekem ez kellemetlen!" - gondolta magában Jevgenyij, és örült, hogy rászánta magát és beszélt Vaszilij Nyikolajeviccsal, akármilyen nehezére esett is. „Igen, minden jobb, mint a bizonytalanság, a szégyen." Összeborzongott ennek a gondolatban elkövetett bűnnek a puszta emlékére is.

12

Erkölcsi erőfeszítése, amellyel legyőzte zavarát és beszélt Vaszilij Nyikolajeviccsal, módfelett megnyugtatta Jevgenyijt. Úgy érezte, most minden bajnak elejét vette. Liza azonnal észrevette, hogy ura nyugodt, sőt vidámabb a szokottnál. „Valószínűleg a mama csipkelődése bosszantotta - gondolta. - Csakugyan kínos lehet a mama ellenséges és csípős célzásait hallgatni, különösen valakinek, aki olyan érzékeny és nemeslelkű, mint Jevgenyij."

Másnap pünkösd vasárnapja volt. A nap ragyogóan sütött; a parasztasszonyok ősi szokás szerint kimentek az erdőre koszorút fonni, s azután valamennyien a kastély elé vonultak, tánccal, énekkel köszöntötték az uraságot. Marja Pavlovna meg Varvara Alekszejevna elegánsan felöltözve, napernyővel léptek ki a ház elé, s onnan nézték a körtáncot. Velük együtt kijött kínai köntösében a kövér, püffedt, részeges nagybácsi is, aki a nyarat Jevgenyij házában töltötte.

Mint rendesen, most is fiatalasszonyok, leányok színpompás, tarka csoportja állt a körtánc középpontjában; körülötte, mint le-leváló, keringő holdak és bolygók, kicsi leánykák forogtak egymást kézen fogva, suhogó új kartonruhácskájukban; kicsi gyerekek prüszkölve, fújtatva fogócskáztak és szaladgáltak előre-hátra a táncolók között, a legények pedig kék meg fekete mellényben, sapkában, élénkpiros ingben sürögtek erre-arra, miközben szakadatlanul napraforgómagot rágtak, s a héját jobbra-balra köpködték; távolabbról a házi cselédség és a kívüllállók szemlélték a körtáncot. A két idősebb hölgy a középső csoporthoz lépett, s velük együtt Liza égszínkék ruhában, ugyanolyan égszínkék szalaggal hajában; ruhája bő ujjából kilátszott vékony, fehér karja, szögletes könyöke.

Jevgenyijnek semmi kedve sem volt mutatkozni, de érezte, nevetséges, hogyha elbújik. Így hát cigarettázva kijött ő is a ház elé, üdvözölte a férfiakat meg a gyerekeket, s az egyik paraszttal beszélgetésbe elegyedett. Az asszonyok azalatt teli tüdővel énekelték táncdalukat, csettintgettek, tapsoltak és táncoltak hozzá.

- A nagyságos asszony hívja a nagyságos urat - szólt most az egyik gyerek Jevgenyijnek, aki nem hallotta meg felesége hívását. Liza azért szólította magához Jevgenyijt, hogy nézze meg az asszonyok táncát, különösen az egyiket, akinek táncától el volt ragadtatva. Sztyepanyida volt az. Sárga szarafánjában, bársonymellénykéjében, selyem fejkendőjében ma különösen erősnek, egészségesnek, pirospozsgásnak, vidámnak tetszett. Alighanem szépen is táncolt: Jevgenyij semmit sem látott az egészből.

- Igen, igen - mondogatta, miközben hol levette, hol ismét orrára illesztette csíptetőjét. - Igen, igen - ismételte. „Úgy látszik, lehetetlenség megszabadulnom tőle" - gondolta.

Nem nézett rá, mert félt vonzóerejétől; és éppen ezért az, amit futó pillantása elkapott belőle, különösen vonzónak tűnt fel. Meg azután azt is észrevette villanó szemén, hogy az asszony látja őt, és észrevette, hogy tetszik neki. Egy ideig még ott álldogált, éppen csak annyit, amennyit illendőségből kellett, majd amikor észrevette, hogy Varvara Alekszejevna odaintette magához Sztyepanyidát, és sikerületlen, hamisan csengő álkedveskedéssel beszélget vele, megfordult és bement a házba. Azért ment be, hogy ne kelljen tovább látnia az asszonyt, de amikor felment az emeletre, maga sem tudta, hogyan és miért, az ablakhoz lépett, és egész idő alatt, amíg az asszonyok ott voltak, Sztyepanyidát nézte, bámulta, s egészen megittasult látásától.

Futva rohant le az emeletről, amíg senki sem láthatta; majd nyugodt léptekkel kiment a teraszra, közben cigarettára gyújtott, és mintha csak sétálni indulna, lement a kertbe, és követte az asszonyokat. Alig tett két lépést a fasorban, amikor a fák között megpillantotta a bársonymellénykét a sárga, nyitott szarafán fölött, meg a rikítópiros selyemkendőt. Sztyepanyida egy másik asszonnyal együtt lépkedett. „Vajon hová mennek?"

Hirtelen égető, szenvedélyes vágy csapott fel benne, mintha erős kéz markolná meg a szívét. Mintha rajta kívül álló, idegen akarat hajtaná, az asszony felé lépett.

- Jevgenyij Ivanics, Jevgenyij Ivanics! Egy pillanatra szabad kérnem! - hangzott most fel mögötte egy hang; Jevgenyij hátranézett, és az öreg Szamohint pillantotta meg, aki kutat ásott nála a kertben. A férfi felocsúdott, gyorsan megfordult és odalépett Szamohinhoz. Miközben az öreggel beszélt, oldalvást fordult, és látta, hogy Sztyepanyida a másik asszonnyal megállt, lejjebb a kútnál, vagy legalábbis a kút ürügyén, majd, miután kis ideig ott álldogált, visszaszaladt társnőihez.

13

Miután Szamohinnal beszélt, Jevgenyij olyan letörten, kétségbeesetten osont vissza a házba, mintha súlyos bűnt követett volna el. Először is: úgy érezte, Sztyepanyida keresztüllátott rajta, azt hiszi, Jevgenyij találkozni akar vele, és ő maga is kívánja ezt a találkozást. Másodszor pedig a másik asszony - Anna Prohorova - nyilvánvalóan mindenről tud.

Mindenekfölött kétségbeejtette pedig a legyőzöttség érzése, az a tudat, hogy nincsen saját akarata, valamely idegen és félelmes erő játékszerévé lett: most is csak a véletlen mentette meg, de ha nem ma, hát holnap vagy holnapután feltétlenül elbukik.

Igen, elbukik, elpusztul - lehetetlenség volt ezt másképpen felfogni. Megcsalni fiatal, szerető feleségét egy falusi parasztasszonnyal, mindenki szeme láttára - ez talán nem pusztulás? A legszörnyűbb pusztulás, amely után tovább élnie lehetetlen. Nem, valamit tennie kell!

„Istenem, istenem, mitévő legyek? Hát csakugyan végem van? - gondolta riadtan. - Hogyan védekezzem ellene? Valamit tennem kell. Nem szabad rá gondolnom - parancsolt önmagára. - Nem szabad!” És abban a pillanatban már ismét maga előtt látta az asszonyt élő valóságban, a juharfák árnyékában.

Visszaemlékezett arra, amit egy sztarecről olvasott: félve egy asszony csábításától, akit kézrátétellel kellett meggyógyítania, másik kezét az izzó parázsra helyezte és elégette ujjait. Most eszébe jutott ez a történet. „Igen, én is kész lennék elégetni a kezemet inkább, hogysem elbukjam.” Megbizonyosodván felőle, hogy egyedül van a szobában, gyufát gyújtott és ujját a lángba tartotta. „No, most gondolj rá” - szólította fel önmagát ironikusan. Éles fájdalmat érzett, elhúzta megperzselt ujját, és eldobta a gyufát; kinevette önmagát. „Micsoda ostobaság. Nem így kell ezt csinálni. Intézkednem kell, hogy ne láthassam őt többé; el kell utaznom, vagy őt kell valamiképpen eltávolítanom innen. Igen, igen, el kell őt távolítanom! Pénzt kell kínálnom az urának, hogy költözzenek a városba vagy egy másik faluba. Ha megtudják, beszélni fognak róla. Nem baj, minden jobb, mint ez a veszélyes helyzet. Igen, igen, ezt kell tennem” - döntötte el magában és eközben, csak most eszmélt rá, folyvást az asszonyt követte pillantásával. „Hová megy?” - kérdezte magától. Úgy látszik, Sztyepanyida meglátta őt az ablakban, most felnézett rá, s egy másik asszonnyal karonfogva, másik karját lóbálva, elindult a kert végébe.

Jevgenyij maga sem tudta pontosan, miért, hirtelen elhatározással kiment az iroda felé.

Vaszilij Nyikolajevics ünneplőben, kipomádézva ült és teázott felesége meg egy kendős vendégasszony társaságában.

- Vaszilij Nyikolajevics, kérem, hol beszélhetnék magával egy szót?

- Tessék parancsolni. Már megteáztunk.

- Nem, jobb lenne mégis négyszemközt.

- Azonnal, csak veszem a sapkámat. Tánya, takard le a szamovárt - szólt oda Vaszilij Nyikolajevics a feleségének, és jókedvűen sietett ki gazdája után. Jevgenyijnek úgy tetszett, hogy intézője kissé pityókás állapotban van. „Sebaj, úgy talán még jobb - gondolta magában -, így jobban megérti majd a helyzetemet.”

- Vaszilij Nyikolajevics, kérem, megint ugyanarról van szó - kezdte. - Arról a bizonyos asszonyról.

- Mi van már megint? Meghagytam, hogy semmi körülmények között ne vegyék ide a házi munkára.

- Nem is az a baj, csak úgy általában azt gondoltam, és arról akartam most magával beszélni, hogy... Nem lehetne azt az asszonyt innen eltávolítani, az egész családot eltávolítani?

- Hogyan? Hová eltávolítani? - kérdezte Vaszilij elégedetlenül és kissé gúnyosan; legalábbis Jevgenyijnek úgy tetszett.

- Hát úgy gondoltam, adnék nekik pénzt, vagy akár valami földet Koltovszkojéban, csak ne legyenek itt.

- De hát hogyan... eltávolítani? Hogy menne el innen a férje, hiszen itt él az egész pereputtya? Meg azután minek az egész? Miért zavarja a nagyságos urat?

- Istenem, Vaszilij Nyikolajevics, hát nem érti, milyen rettenetes lenne, ha a feleségem megtudná?

- De hát ki mondaná meg neki?

- Hogy éljen az ember ebben az állandó rettegésben... meg egyáltalában olyan nehéz.

- Igazán ne tessék már annyira nyugtalankodni. Ki hánytorgatná fel azokat a régi dolgokat. És aki Isten előtt nem vétkes, az embereknek se tartozik felelősséggel.

- Mégiscsak jobb lenne eltávolítani. Nem beszélhetne a férjével?

- Nincs itt miről beszélni. Ugyan, Jevgenyij Ivanovics, ne erőltesse már ezt az ügyet. Borítsunk fátylat a múltra. Mással is megesett már efféle. Ki merne ma már valami rosszat mondani magáról? Hiszen mindenki ismeri az életét.

- Mégis: beszéljen vele.

- Rendben van, beszélek vele.

Noha előre tudta, hogy az egészből nem fog kisülni semmi, Jevgenyijt mégis megnyugtatta ez a beszélgetés. Főként, mert úgy érezte, első felindulásában túlzottnak látta a veszélyt.

Hiszen nem találkára ment! Erről szó sem lehet. Egyszerűen kiment sétálni a kertbe, és ott véletlenül útjába akadt az asszony.

14

Ugyanaznap, pünkösd vasárnapján, ebéd után Liza a kertben sétált, majd kiment a mezőre, ahová férje hívta, hogy megmutassa neki a lóherét. Egy keskeny kis árkon átlépve, Liza megbotlott és elesett. Oldalára esett, és nem is ütötte meg magát; de felnyögött és Jevgenyij látta, hogy arcán nemcsak ijedtség, hanem fájdalom tükröződik. Fel akarta segíteni, de Liza elhárította kezét.

- Nem, várj egy kicsit, Jevgenyij - mondta halvány mosollyal, és lentről felnézett Jevgenyijre: szomorú mosolyába mintha valami bűntudatféle vegyült volna. - Semmi az egész, csak megbicsaklott a lábam.

- Lám, én mindig mondtam - sopánkodott Varvara Alekszejevna. - Nem lehet ilyen állapotban árkot átugrálni.

- Hagyja, mama, nincs semmi bajom. Mindjárt felállok.

Liza férje segítségével talpra állt, de abban a pillanatban elsápadt, és arca rémült kifejezést öltött.

- Nem érzem jól magam. - És valamit súgott édesanyjának.

- Jóságos isten, mit csináltatok! Én mindjárt mondtam, hogy ne menjünk! - sikoltott fel Varvara Alekszejevna. - Várjatok, bemegyek és küldök embereket. Lizának nem szabad járnia. Be kell őt vinni a házba.

- Ne félj, Liza. Majd én viszlek - mondta Jevgenyij, és átfogta bal karjával. - Öleld át a nyakamat, így ni.

Azzal lehajolt, jobb karjával Liza térde alá nyúlt és felemelte.

Sohasem tudta elfelejteni a szenvedő s ugyanakkor átszellemülten boldog kifejezést, amelyet akkor Liza arcán látott.

- Nehéz vagyok, ugye, drágám - suttogta mosolyogva. - Mama már szalad emberekért, szólj neki.

Lehajolt Jevgenyijhez és megcsókolta. Látszott rajta, mennyire kívánja, hogy édesanyja is lássa, miképpen viszi őt karjában Jevgenyij. Jevgenyij utánakiáltott Varvara Alekszejevnának, hogy ne siessen, hazaviszi Lizát. Varvara Alekszejevna megállt és még idegesebb kiabálásba fogott.

- El fogod ejteni, egészen bizonyosan elejted őt. Tönkre akarod tenni a feleségedet. Hát nincs benned egy szikra lelkiismeret?

- Dehogyis, hiszen könnyen viszem.

- Nem bírom és nem akarom látni, ahogy agyonkínozod a lányomat. - Azzal Varvara Alekszejevna futva befordult a fasorba.

- Sose bánd, elmúlik - mondta Liza mosolyogva.

- Csak ne legyenek következményei, mint a múltkor.

- Nem arról beszélek, az semmi; hanem a mamáról. Fáradt vagy, szívem, pihenj egy kicsit.

Ámbár meglehetősen nehezére esett, Jevgenyij boldog büszkeséggel egészen a házig vitte terhét, s nem adta át a szakácsnak meg a szobalánynak, akiket Varvara Alekszejevna küldött eléjük. Felvitte Lizát hálószobájába, és óvatosan az ágyra fektette.

- Most menj szépen - mondta Liza, magához húzta kezét és megcsókolta. - Annuska majd segít nekem.

Marja Pavlovna is beszaladt a szárnyépületből, ahol lakott. Lizát levetkőztették és ágyba fektették. Jevgenyij a szalonban üldögélt, könyvvel kezében és várt. Varvara Alekszejevna olyan komor, szemrehányó arccal vonult el mellette, hogy Jevgenyij megijedt.

- Mi újság? - kérdezte.

- Mi újság? Mi volna? Az, amit nyilván el akart érni, amikor a feleségét árkokon ugratta keresztül.

- Varvara Alekszejevna! - tört ki Jevgenyij. - Ez már tűrhetetlen! Ha mindenáron kínozni akarja az embereket, és meg akarja mérgezni az életüket, akkor... - azt akarta mondani: akkor menjen máshová lakni; de visszatartotta magát. - Hát magának ez nem esnék rosszul?

- Most már késő.

És Varvara Alekszejevna, diadalmasan rázva fejkötője fodrait, eltűnt az ajtóban.

Az esés csakugyan fájdalmas volt. Liza lába erősen megrándult, s újabb koraszüléstől kellett tartani. Valamennyien tudták, hogy nincs mit tenniük, az egyetlen, ami fontos, hogy Liza nyugodtan feküdjék, de azért mégis úgy döntöttek, hogy elhívják az orvost.

„Igen tisztelt Nyikolaj Szemjonovics - írta Jevgenyij az orvosnak -, ön mindig olyan jó volt hozzánk, remélem, ezúttal sem fogja megtagadni kérésemet, és eljön megvizsgálni feleségemet, aki...” stb.

Miután Jevgenyij megírta a levelet, kiment az istállóba, hogy kocsi, ló dolgában intézkedjék. Egy pár lovat azonnal elő kellett állítani, hogy elhozza a doktort, egy másikat pedig készenlétben tartani, hogy hazavigye. Szerényebb gazdaságban mindez nem olyan egyszerű dolog, alaposan át kell gondolni. Miután mindent maga elintézett, s a kocsist útnak indította, Jevgenyij tíz óra tájban tért haza. Felesége ágyban feküdt s kijelentette, hogy pompásan érzi magát, és másnapra kutyabaja sem lesz; de Varvara Alekszejevna dermedt komorsággal ült a lámpa alatt - amelyet Liza felől kottákkal ernyőzött el -, s kötötte hatalmas, piros kendőjét, olyan arccal, amely szavaknál világosabban kifejezte; „Azután, ami történt, békéről köztünk

szó sem lehet többé; de akárki akármit csinált is, én a magam részéről legalább teljesítettem kötelességemet."

Jevgenyij pontosan látta mindezt, de igyekezett úgy tenni, mintha nem venné észre, vidámnak, gondtalannak igyekezett mutatkozni; elbeszélte, hogyan válogatta össze a lovakat, meg hogy Kavuska, a fiatal kanca milyen szépen engedte magát befogni rudasnak.

- Persze a legalkalmasabb pillanat a lovak betanítására az, amikor orvosért kell menni. Alighanem majd a doktort is az árokba fordítják - dohogott Varvara Alekszejevna, miközben a lámpa felé emelte kötését, és szemüvege alól figyelmesen vizsgálgatta.

- De hát valahogy csak össze kellett hozni azt a két pár lovat. Megtettem mindent, ami tőlem tellett.

- Én pedig nagyon jól emlékszem rá, amikor a maga lovai elragadtak engem itt a ház előtt.

Ez Varvara Alekszejevna régi kitalálása volt, és Jevgenyij elkövette azt az elővigyázatlanságot, hogy megjegyezte, nem egészen úgy történt az eset. Az öregasszony felfortyant.

- Nemhiába mondom én mindig, hányszor mondtam a hercegnek is, hogy a világon a legnagyobb szenvedés őszintétlen, hazudozó emberekkel együtt élni; én igazán mindent kibírok, de ezt az egyet nem.

- Hát ha valakinek nehéz, akkor az én vagyok - vágott vissza Jevgenyij.

- Látszik.

- Tessék?

- Semmi, csak a szemeket számolom.

Jevgenyij ezalatt az ágy mellett állt, Liza felnézett reá és hűvös, kissé nyirkos kezével, amely a takarón feküdt, megfogta és megszorította a férfi kezét. „Tűrd el - miattam. Hiszen nem akadályozhatja meg, hogy szeressük egymást" - mondta pillantása.

- Semmi baj - suttogta Jevgenyij és megcsókolta nyirkos, hosszú ujjú kezét, s azután kedves szemét, amely lehunyódott, amikor a férfi csókja érte.

- Csak nem lesz megint úgy, mint akkor? - kérdezte Jevgenyij. - Hogy érzed magad?

- Nem is merem kimondani, nehogy tévedjek, de úgy érzem, hogy él, és élni fog - suttogta Liza és lesütött szemmel hasára pillantott.

- Szörnyű, szörnyű még rágondolni is.

Liza könyörgése ellenére, hogy nyugodtan feküdjön le aludni, Jevgenyij az éjszakát Liza szobájában töltötte, úgyszólván szemét sem hunyta le, és állandóan kész volt rá, hogy Liza legcsekélyebb mozdulatára felugorjék. De Liza nyugodtan töltötte az éjszakát, és ha nem küldtek volna már el az orvosért, másnap talán fel is kelt volna.

Ebédre megérkezett az orvos és kijelentette, hogy noha bizonyos ismétlődő tünetek esetleg még aggodalomra adhatnak okot, erre tulajdonképpen pozitív indokot nem lát, de mivel az ellenkezőjére sincs indicium, tehát egyrészt az egyik is feltételezhető, míg másrészt azonban a másik is feltételezhető. Ezért a betegnek feküdnie kell, s noha ő nem híve az orvosságok túlzott mértékben való alkalmazásának, azért csak szedje be azt, amit felír, és feküdjék nyugodtan. Ezenfelül az orvos Varvara Alekszejevnának előadást tartott a nő anatómiájáról, amelyet Varvara Alekszejevna sokatmondó bólogatással hallgatott végig. Majd, miután a honoráriumot szokása szerint tenyere leghátsó részére csúsztatva elfogadta, a doktor elutazott, és a beteg egy hétig ágyban maradt.

15

Jevgenyij az idő legnagyobb részét a felesége ágya mellett töltötte, leste minden kívánságát, beszélgetett vele, felolvasott neki, és - ami mindennél nehezebb volt - zúgolódás nélkül tűrte Varvara Alekszejevna kirohanásait, sőt olykor még tréfálkozni is tudott fölöttük.

De nem tudott mindig otthon ülni. Felesége maga is küldte őt, mondván, hogy még belebetegszik, ha folyvást csak mellette ül; másrészt pedig a gazdaság is lépten-nyomon követelte a gazda jelenlétét. Nem maradhatott tehát otthon, hanem nap nap után járta a földeket, az erdőt, a kertet, a szérűt, s mindenütt úgy üldözte Sztyepanyidának nemcsak emléke, hanem eleven képe, hogy csak ritkán tudott megfeledkezni róla. De ez még nem volt minden, ezt az érzést talán még le tudta volna küzdeni magában Jevgenyij; a szörnyű az volt, hogy míg azelőtt hosszú hónapokig sem látta az asszonyt, most lépten-nyomon beleütközött. Sztyepanyida úgy látszik, megsejtette, hogy a férfi fel szeretné újítani régi kapcsolatukat, s azért minél többször igyekezett útjába kerülni. Sem a férfi, sem az asszony nem szólt egy szót sem; így hát egyikük sem kereste nyíltan a találkozást, csupán a véletlenre bízták.

Az egyetlen hely, ahol találkozhattak, az erdő volt, ahová az asszonyok nagy zsákkal jártak ki füvet szedni a teheneknek. Jevgenyij tudta ezt, s azért minden reggel elment az erdő mellett. Minden este megfogadta, hogy nem megy többé arra, és küzdelme mindennap azzal végződött, hogy beszaladt az erdőbe, majd hangokat hallván, megbújt egy bokor mögött, és dobogó szívvel fülelt, nem Sztyepanyida-e az?

Miért akarja tudni, ő-e az vagy sem? Nem tudta. Ha ő lenne, akkor se menne oda hozzá - legalábbis úgy gondolta -, hanem elszaladna; de okvetlenül látnia kell az asszonyt. Egyszer találkozott is vele: amikor Jevgenyij belépett az erdőbe, Sztyepanyida éppen kijött onnan, két másik asszonnyal, vállán nehéz fűvel megtömött zsákkal. Ha egy kevéssel korábban ér oda, akkor valószínűleg benn az erdőben találkozhatott volna vele! De így a másik két asszony szeme láttára Sztyepanyida már nem fordulhatott vissza az erdőbe, hogy ott vele találkozzék. Jevgenyij belátta, hogy ez lehetetlen, és mégis hosszú ideig álldogált egy mogyoróbokor mögött, megkockáztatván, hogy ezzel magára vonja az erdőben füvet szedő többi asszony figyelmét. Sztyepanyida természetesen nem tért vissza, de Jevgenyij sokáig álldogált a bokrok között, és azalatt - istenem! - milyen csábító színekben mutatkozott meg előtte az asszony képe. És ez nem először történt meg vele, hanem ötödször, hatodszor, ki tudja, hányadszor; és minél többször, annál erősebb mértékben. Soha még ilyen vonzónak nem tűnt fel előtte az asszony; soha ilyen mértékben nem uralkodott rajta Sztyepanyida.

Úgy érezte, teljesen elvesztette önuralmát, szinte megtébolyult. Ugyanakkor szigorúsága önnönmagával szemben egy hajszállal sem enyhült; ellenkezőleg, tisztán látta, milyen aljasak vágyai, sőt tettei - mert naponkénti erdőjárása már tettnek számított. Tudta, ha valahol a sötétben az asszony közelébe jutna, ha megérinthetné, abban a pillanatban szabad folyást engedne vágyainak. Tudta: csak a szégyenkezés tartja vissza ettől - a szégyenkezés az emberek előtt, Sztyepanyida előtt, önmaga előtt. És azzal is tisztában volt, hogy olyan körülményeket keres a vele való találkozásra, amelyek eltompítanák ezt a szégyenérzetet - sötétséget, vagy pedig olyan összeborulást, amelyben az állati szenvedély elnyeli a szégyenkezést. Mindezekért pedig tudta magáról, hogy aljas gonosztevő, és lelke minden erejével gyűlölte és megvetette önmagát. Ugyanakkor azért is haragudott magára, hogy még mindig nem adta meg magát, még mindig küzdött: naponta imádkozott istenhez, hogy erősítse meg lelkét, mentse meg a pusztulástól; mindennap elhatározta, hogy egyetlen lépést sem tesz többé az asszony felé, nem fordul meg utána, elfelejti. Mindennap új meg új módszereket eszelt ki, hogy megszabaduljon a kísértéstől, és alkalmazni igyekezett ezeket a módszereket.

De minden hiábavalónak bizonyult.

Az egyik módszer az állandó elfoglaltság volt; a másik: erőltetett fizikai munka és koplalás, a harmadik abban állt, hogy világosan maga elé képzelte a botrányt, amely fejére zúdul, ha mindenki megtudja a történteket - felesége, anyósa, a cselédek. Miközben e módszereket alkalmazta, néha úgy érezte, hogy győztesen kerül ki a harcból; de azután elérkezett a dél, az ebédidő, amikor azelőtt találkozni szoktak, az óra, amikor az asszonyok az erdőre szoktak járni fűért - és Jevgenyij elindult az erdőbe.

Így múlt el gyötrelmes öt nap. Csak messziről látta az asszonyt, de egyszer sem beszélt vele.

16

Liza lassanként talpra állt, már fenn járkált, és erősen nyugtalanította a változás, amelyet urán észlelt, de amelynek okát nem ismerte.

Varvara Alekszejevna egy időre hazautazott, a házban már csak a nagybácsi maradt idegen vendégként. Marja Pavlovna, mint rendesen, a szárnyépületben lakott.

Ilyen félőrült lelkiállapotban volt Jevgenyij, amikor az időjárás hirtelen megváltozott: a júniusi nagy melegek után, amint ez gyakran előfordul, két teljes napig tartó záporesők következtek. Az esőben minden munka elakadt. Még a trágyahordást is abba kellett hagyni a sár meg a nedvesség miatt. Az emberek otthon ültek. A pásztorok egy ideig küszködtek állataikkal a legelőn, s végül hazakergették őket. Tehenek, juhok széjjelszaladtak a legelőről, és a faluban tévelyegtek; az asszonyok fejükre borított kendőben, mezítláb cuppogtak a mély sárban, úgy szaladtak ki megkeresni és beterelni eltévedt állataikat. Az utcákon mindenütt patak csordogált, a fák lombja, a fű, minden csillogott a nedvességtől, a házak ereszéről szüntelen csobogással hullott a víz a bugyborékoló pocsolyákba. Jevgenyij otthon ült feleségével, aki különösen rossz hangulatban volt. Néhányszor faggatni kezdte Jevgenyijt rosszkedve oka felől, a férfi bosszúsan kitért a válasz elől. Liza abbahagyta a kérdezősködést, de elszomorodott.

Reggeli után a szalonban ültek. A nagybácsi századszor mesélte el nagyvilági ismerősei kitalált kalandjait. Liza apró mellénykét kötött és sóhajtozott, hol az időjárásra, hol derekára panaszkodott. A nagybácsi azt ajánlotta, feküdjék le az ágyba, maga pedig pálinkát kért. Jevgenyij halálosan unta magát odahaza. Minden fakónak, színtelennek, unalmasnak tetszett. Rágyújtott és valami könyvet szedett elő, de egy szót sem értett abból, amit olvasott.

- Igaz, meg kell néznem az új répavágót, tegnap érkezett - mondta hirtelen és felállt.

- Vigyél esernyőt.

- Nem kell, hiszen itt a bőrkabátom. És úgyis csak a cukorgyárba megyek át.

Jevgenyij felhúzta csizmáját, bőrkabátját és elindult a gyár felé; alig tett meg húsz lépést, amikor szembejött vele Sztyepanyida, fehér lábikrája fölött magasan feltűrt szoknyában. Gyorsan szedte a lábát, s összefogta a nagykendőt, amelybe fejét, vállát bebugyolálta.

- Hová mész? - szólította meg Jevgenyij, aki az első pillanatban nem ismerte meg az asszonyt. Amikor megismerte, már késő volt. Sztyepanyida megállt és mosolyogva, hosszan a szemébe nézett.

- A borjúnkat keresem. Hát maga hová megy ebben a kutya időben? - kérdezte olyan közvetlenül, mintha naponta találkoztak volna.

- Várj meg a lugasban - mondta Jevgenyij hirtelen, maga sem tudta, hogyan. Mintha valaki más mondta volna a szavakat.

Sztyepanyida szájába kapta kendője csücskét, bólintott és tovább szaladt, a kertbe, a lugas irányába; Jevgenyij pedig folytatta útját azzal az elhatározással, hogy az orgonabokrok alatt befordul s maga is odasiet.

- Nagyságos úr - hangzott fel mögötte. - A nagyságos asszony kéreti, tessék egy percre visszamenni hozzá.

Misa volt, a kis inas.

„Istenem, uram másodszor mentesz meg engem" - gondolta magában Jevgenyij, miközben visszament a házba. Liza emlékeztette, hogy egy beteg asszonynak orvosságot ígért és megkérte, vigye le magával.

Míg az orvosságot keresték, eltelt vagy öt perc. Amikor Jevgenyij az orvossággal kezében végre elhagyta a házat, nem mert egyenesen a lugas felé indulni, nehogy meglássák a házból. De amint elég messzire jutott, hogy bentről már nem láthatták, megfordult és szaladt a lugas felé. Képzeletében már maga előtt látta Sztyepanyidát, amint ott áll a lugas közepén, és vidáman rámosolyog. De az asszonyt nem találta a lugasban, és semmi jel sem utalt rá, hogy egyáltalában ott járt volna. Jevgenyij már-már azt hitte, hogy nem is jött el, nem hallotta, vagy nem értette szavait. Hiszen csak úgy az orra alatt dünnyögte felszólítását, mintha egyenesen félne attól, hogy az asszony meghallja; vagy talán attól tartott, hogy Sztyepanyida nem akar majd eleget tenni kérésének. „Miért is képzelem, hogy az első szóra rohan ide hozzám. Hiszen megvan a férje; csak én vagyok olyan gazember, hogy a szép feleségem mellől idegen asszonyok szoknyája után futok." Így elmélkedett a lugasban ülve, amelynek szalmateteje egy helyen lyukas volt, és becsurgott a víz. „Pedig milyen boldogság lett volna, ha eljön. Ketten egyedül ebben az esőben. Csak egyszer még megölelhetném, azután... jöjjön, aminek jönnie kell." Azután eszébe jutott valami: „Ha itt járt, meg kell találnom a lába nyomát." Tüzetesen megvizsgálta a lugashoz vezető ösvényke sáros talaját, amelyet nem nőtt be a fű, és meglátta rajta az asszony meztelen talpának friss nyomát. „Tehát itt volt. No, most minden eldőlt. Legközelebb, akárhol látom is meg, odamegyek hozzá vagy éjszaka meglátogatom." Sokáig üldögélt a lugasban, elkínzottan, holtfáradtan jött ki onnan. Elvitte a beteg asszonyhoz az orvosságot, azután hazament, egyenesen szobájába sietett, és az ágyra vetette magát.

17

Ebéd előtt Liza bement hozzá. Reggel óta azon törte a fejét, mi bosszantja férjét, s most arról kezdett beszélni, úgy látja, férjének kellemetlen, hogy édesanyja Moszkvába akarja őt utaztatni a szüléshez, s azért elhatározta, hogy inkább otthon marad, semmi áron nem hajlandó Moszkvába utazni. Jevgenyij tudta, mennyire fél Liza egyrészt magától a szüléstől, másrészt attól, hogy nem sikerül egészséges gyermeknek életet adnia, így hát kénytelen-kelletlen meghatotta őt Liza odaadó szerelme iránta, amelyért minden egyebet hajlandó feláldozni. Milyen szép, tiszta, sugárzó minden az otthonában; a lelkében pedig minden szennyes, förtelmes, utálatos. Jevgenyijt egész este különösen az gyötörte, hogy tudta: hiába veti meg teljes lelkéből gyengeségét, hiába tökéli el magát a szakításra - másnap mégis minden elölről kezdődik.

- Nem, ez lehetetlen - gondolta magában, miközben fel s alá járkált szobájában. - Csak kell lennie valamiféle szernek az ellen! Istenem, mitévő legyek?

Valaki most külföldies módon kopogtatott ajtaján. Megismerte: csak nagybátyja lehet.

- Tessék! - kiáltotta.

A nagybácsi Liza érdekében jött, de a maga elhatározásából.

- Tudod-e, hogy még én is észreveszek rajtad valami változást - kezdte. - El tudom képzelni, hogy Liza mennyire szenved ezalatt. Megértem, hogy nehezedre esnék itthagyni megkezdett munkádat, amely olyan szépen halad előre, de mit akarsz, *que veux-tu*, mégiscsak azt tanácsolnám nektek, utazzatok el. Tudod mit? Azt ajánlom, utazzatok el a Krímbe. Nagyszerű ott a klíma, fölér a legjobb szülésszel, és ráadásul éppen a szőlőszezon kellős közepébe érkeztek.

- Mondja, bácsikám - kezdte hirtelen Jevgenyij. - Meg tudna őrizni egy titkot? Egy számomra szörnyű és szégyenletes titkot?

- Már bocsáss meg, csak nem kételkedel bennem?

- Bácsikám, maga segíthet rajtam. Nemcsak segíthet: megmenthet engem - folytatta Jevgenyij. S kellemes volt neki a gondolat, hogy feltárja titkát nagybátyja előtt, akit nem tisztel, akit semmibe vesz; örült neki, hogy megalázkodhat előtte, a lehető legrosszabb megvilágításban mutatkozhat meg neki. Alávalónak, bűnösnek érezte magát, és bűnhődni akart.

- Beszélj csak, édes barátom, tudod, mennyire megszerettelek, amióta itt vagyok - mondta a nagybácsi, akit láthatóan megelégedéssel töltött el az az értesülés, hogy Jevgenyijnek titka van, méghozzá szégyenletes titka, ezt a titkot közli vele, és ő ezzel hasznossá teheti magát.

- Mindenekelőtt azt kell mondanom, hogy alávaló csirkefogó és gazember vagyok, igen, a legnagyobb mértékben gazember.

- Ugyan, ugyan - tiltakozott a nagybácsi felfújva tokáját.

- Már hogyne lennék gazember. Én, aki Liza férje vagyok, Liza férje... meg akarom őt csalni egy parasztasszonnyal.

- Mármint hogyan? Szóval csak akarod, hát eddig nem csaltad meg?

- Igen, vagyis nem, szóval egészen mindegy, hogy megcsaltam-e vagy sem, mert nem rajtam múlott. Megzavartak, máskülönben már... már rég... nem is tudom, mit csináltam volna.

- No de bocsáss meg, hát magyarázd meg nekem...

- Tessék, megmagyarázom. Amikor még legényember voltam, elkövettem azt az ostobaságot, hogy kapcsolatba léptem egy idevalósi asszonnyal, a mi falunkból. Vagyis találkozgattam vele hol az erdőben, hol a földeken...

- No és legalább csinos az az asszony? - kottyantotta közbe a nagybácsi.

Jevgenyij elkomorult erre a kérdésre, de annyira rászorult a külső segítségre, hogy úgy tett, mintha nem hallotta volna és így folytatta:

- Azt gondoltam, hogy az egész nem jelent semmit, szakítok vele, és mindennek vége. Szakítottam is az asszonnyal még a házasságom előtt, és majd egy évig nem láttam, nem is gondoltam rá. - Jevgenyijnek magának is különös volt hallgatnia önmagát, végighallgatnia állapotának leírását. - Nos, azután egyszerre csak, nem is tudom, hogyan... az ember néha már igazán hajlamos varázsszerekben hinni... megláttam az asszonyt, s azóta féreg rágódik a szívemen. Közben megvetem magamat, átérzem tettem egész szörnyűségét, mármint azét a tettét, amelyet bármely percben kész vagyok elkövetni, hiszen magam mindent megteszek hozzá, hogy elkövethessem, és ha még eddig nem tettem meg, igazán csak az Isten óvott meg tőle. Tegnap épp hozzá indultam, amikor Liza visszahívott.

- Hogyan, az esőben?

- Nem bírom tovább, bácsikám, azért szántam rá magam, hogy feltárom maga előtt helyzetemet és segítségét kérem.

- Persze itthon, a saját birtokodon nem alkalmas az efféle. Megtudják. No igen, értem, Liza gyenge, kímélni kell őt, de mégis... nem lehet itthon, a saját birtokodon.

Jevgenyij ismét igyekezett meg nem hallani azt, amit nagybátyja beszél, és sietett áttérni kérése lényegére.

- Arra kérem tehát, mentsen meg önmagamtól. Nézze, bácsikám, tegnap a véletlen megakadályozott a bűn elkövetésében, de holnap vagy azután esetleg nem akadályoz meg. És az az asszony most már ismeri szándékomat. Arra kérem tehát, hogy sehová se engedjen egyedül.

- Nem bánom - válaszolta a nagybácsi. - De mondd csak, hát annyira szerelmes vagy?

- Jaj, dehogyis. Szó sincs róla, csak valami érthetetlen erő a hatalmába kerített és most fogva tart. Nem tudom, hogyan védekezzem ellene. Talán majd idővel megerősödöm és akkor...

- No, ez is csak az én malmomra hajtja a vizet - jegyezte meg a nagybácsi. - Megint csak azt tanácsolhatom: utazzatok el a Krímbe.

- Igen, igen, utazzunk el, addig pedig mindig magával leszek, ne hagyjon magamra egy pillanatra sem.

18

Titkának feltárása nagybátyja előtt s főként a szégyen és lelkifurdalás, amely ama bizonyos esős nap után gyötörte, valamennyire kijózanította Jevgenyijt. Elhatározták, hogy egy hét múlva elutaznak Jaltába. Addig Jevgenyij bement a városba, hogy pénzt szerezzen az útra, otthon meg az irodában intézte a gazdaság ügyeit; jókedve, gyengéd figyelmessége Liza iránt visszatért, és erkölcsileg is szinte újjáéledt.

Az esős nap óta elutazásáig egyszer sem látta Sztyepanyidát.

A Krím-félszigeten két gyönyörű hónapot töltöttek. Jevgenyij lelkét annyi új benyomás érte, hogy a régiek szinte elmosódtak, kitörlődtek emlékezetéből. Jaltában régi ismerősökkel akadtak össze, akikkel nagyon megbarátkoztak, s azonfelül új ismeretségeket is kötöttek. Krímbeli életét Jevgenyij állandó ünnepnapnak érezte, de azonfelül igen hasznos és tanulságos is volt számára ott-tartózkodása. Megismerkedett odalenn kormányzóságának volt nemesi marsalljával, egy rendkívülien eszes, liberális emberrel, aki megszerette Jevgenyijt, képezte gondolkodását, és a maga irányába térítette őt. Augusztus végén Liza gyönyörű, egészséges leánykának adott életet, s méghozzá váratlanul könnyen, simán ment a szülés.

Szeptember végén Irtyenyevék tehát már négyesben tértek haza a kisleánnyal és dajkájával, mivel Liza nem tudta maga táplálni gyermekét. Jevgenyij tökéletesen megszabadult lidércnyomásától; új, boldog emberként érkezett haza. Átélte mindazt, amit férjek éreznek feleségük vajúdása alatt, s az érzések hatására még jobban megszerette Lizát. Gyermeke iránt pedig, amikor karjába vette, egészen újszerű, kissé nevetséges, de nagyon kellemes, szinte csiklandozó érzés ébredezett benne. Új színt vitt bele életébe az is, hogy Dumcsinnal (a volt nemesi marsallal) való barátsága hatására az adminisztratív, önkormányzati ügyek iránt is érdeklődni kezdett. Októberben volt esedékes a rendkívüli gyűlés, amelyen Irtyenyevet is be akarták választani a zemsztvóba. Hazaérkezése után Jevgenyij be-bejárt a városba és Dumcsinhoz is.

A kísértés gyötrelmeiről, szörnyű vívódásairól tökéletesen megfeledkezett, szinte már el sem tudta képzelni magában, hogy valaha is abban a lelkiállapotban volt, őrültségi rohamnak érezte az egészet, amelyen átesett, s amely örökre elmúlt.

Olyan mértékben szabadnak érezte magát mindettől, hogy az első kínálkozó alkalommal, amikor kettesben maradt intézőjével, minden félelem nélkül meg merte kérdezni Sztyepanyida felől. Mivel már azelőtt is beszélt vele róla, nem átallotta ismét szóbahozni.

- Nos, mi újság, Pcselnyikov Szidor még mindig a városban él? - vetette oda.

- Igen, még mindig ott szolgál.

- Hát a felesége?

- Semmirevaló asszonyka az! Most Zinovejjel jár. Egészen elzüllött.

„Mit bánom én - gondolta Jevgenyij magában. - Egészen csodálatos, hogy mennyire nem bánom; mennyire megváltoztam!”

19

Minden megvalósult, amit Jevgenyij kívánt. A birtok az övé maradt, a cukorgyár dolgozott, a cukorrépatermés sikerült, és szép jövedelem ígérkezett; felesége szerencsésen megszülte gyermekét, és anyósa elutazott... És a zemsztvóba is egyhangúan beválasztották.

A választás után Jevgenyij hazafelé indult a városból. Ismerősei elhalmozták szerencsekívánataikkal, meg kellett ünnepelnie beválasztását; együtt ebédeltek, és Jevgenyij megivott öt pohár pezsgőt. Egészen újszerű tervek, életformák gomolyogtak fejében, mialatt kocsija hazafelé vitte. Élvezte a vénasszonyok nyarát, a szép, sima utat, a ragyogó napsütést. Házához közeledve Jevgenyijnek az járt eszében, hogy megválasztása révén végre igazán azt a helyet foglalhatja el a nép körében, amelyről mindig ábrándozott: most már nemcsak az iparosítás-nyújtotta fokozott munka által szolgálhatja a népet, hanem közvetlenül is hathat reá. Elképzelte, hogyan beszélnek majd róla három év múlva saját parasztjai meg a környékbeliek. „Az olyanok, mint például amaz ott” - gondolta magában, mert éppen a falun hajtottak át, és pillantása megakadt egy öreg paraszton, meg egy asszonyon, akik teli csöbör vízzel haladtak előtte az úton és megálltak, hogy helyet adjanak a tarantasznak. Az öreg paraszt Pcselnyikov volt, az asszony pedig Sztyepanyida. Jevgenyij ránézett, megismerte és örömmel észlelte, hogy teljesen nyugodt maradt. Sztyepanyida ugyanolyan csinos volt, mint az előtt, de rá semmiféle hatást sem tett.

A kocsi megállt a kastély előtt. Liza a ház előtt várt rá. Csodaszép este volt.

- Nos, mi újság, gratulálhatunk? - érdeklődött a nagybácsi.

- Megválasztottak.

- Nagyszerű, erre iszunk!

Másnap reggel Jevgenyij bejárta gazdaságát, amelyet az utóbbi időben meglehetősen elhanyagolt. A tanyán már dolgozott az új cséplőgép. Az új gép munkáját ellenőrizve, Jevgenyij ideoda járkált az asszonyok között, és igyekezett ügyet sem vetni rájuk, de bármennyire igyekezett is, két ízben megakadt a tekintete Sztyepanyida fekete szemén, élénkpiros fejkendőjén. Két ízben is rásandított az asszonyra, aki a szalmát hordta; és érezte, hogy megint történt vele valami, csak nem tudott magának pontosan számot adni róla. De másnap, amikor ismét kilovagolt a tanyára, és két teljes órát töltött a cséplőgépnél, noha erre semmi szükség nem

volt, és eközben tekintetével szüntelenül a szép fiatalasszony jól ismert alakját kereste és becézgette - akkor megérezte, hogy vége van, elpusztul véglegesen és visszavonhatatlanul. Újra kezdődik a gyötrődés, az önutálat és a félelem. És nincsen menekvés.

Úgy történt minden, ahogyan várta. Másnap este maga sem tudta, hogyan, egyszerre csak Sztyepanyida kertje végében találta magát, a szénapajta tövében, ahol annak idején egyszer - ősszel - találkájuk is volt. Mintha csak véletlenül sétálna arra, megállt és cigarettára gyújtott. A szomszédasszony meglátta, s Jevgenyij, amikor visszafordult, meghallotta, amint az asszony beszól valakinek:

- Eredj ki, már alig várja, majd meghal a türelmetlenségtől. Eredj hát, te bolond!

Látta, amint egy asszony - Sztyepanyida - kiszalad a házból, s a pajta felé tart, de már nem fordulhatott vissza, mert egy szembejövő paraszt köszöntötte. Hazament.

20

Amikor belépett a szalonba, minden vadnak, ellenségesnek és természetellenesnek rémlett neki. Reggel még bizakodva kelt fel, azzal a szilárd elhatározással, hogy szakít, elfelejti az asszonyt, megtiltja önmagának, hogy rágondoljon. De - maga sem tudta, hogyan - egész reggel unta a gazdaság dolgait, sőt egyenesen azon igyekezett, hogy megszabaduljon tőlük. Ami azelőtt örömöt szerzett, most unalmasnak, jelentéktelennek tűnt fel. Úgy érezte, meg kell szabadulnia munkájától, hogy legyen ideje átgondolni, mérlegelni helyzetét. Így hát valóban hamarosan otthagyta a gazdaságot és bezárkózott. De alig maradt egyedül szobájában, amikor máris nyugtalanság fogta el és kiszaladt; a kertben, majd az erdőben bolyongott. De mindezeket a helyeket emlékek szennyezték be; s az emlékek megragadták, rabul ejtették Jevgenyijt. Miközben a kertben járkált, azzal áltatta önmagát, hogy mérlegel és gondolkozik, de ugyanakkor tudatában volt, hogy nem gondolkozik, hanem esztelenül és alaptalanul csak őt várja. Azt képzeli, az asszony valami csoda révén megsejti, mennyire kívánja őt Jevgenyij, és fogja magát, eljön hozzá valami olyan helyre, ahol senki sem láthatja meg őket, talán éjszaka, ha nem süt a hold, és senki sem láthatja, még ő maga sem... egy ilyen éjszakán majd eljön hozzá, és ő megérintheti testét...

„De hiszen szakítottam vele, amikor helyesnek tartottam - vitatkozott önmagával. - Hiszen csak egészségi okokból kezdtem viszonyt egy tiszta és egészséges fiatal nővel! Nem, úgy látszik, nem lehet játszani vele. Azt hittem, én tettem őt a magamévá, pedig ő volt az, aki a magáévá tett engem, megfogott és nem engedett el többé. Egész idő alatt azt hittem, hogy szabad vagyok, pedig nem voltam szabad. Áltattam magam, amikor megnősültem. Csalás, önámítás volt az egész. Attól fogva, hogy összekerültem vele, új érzés vett rajtam erőt: igazában az ő férjének éreztem magam. Igen, vele kellett volna élnem.

Nem élhetek egyszerre két életet. Az egyik az, amelyet Lizával kezdtem meg: közszolgálat, gazdaság, gyermekek, az emberek tisztelete. Hogy ez legyen az életem, ahhoz az kellene, hogy Sztyepanyida - ne legyen. El kell küldeni valahová, ahogyan akartam, meg kell semmisíteni, hogy ne legyen többé. A másik élet lehetősége pedig itt van előttem: el kell vennem őt a férjétől, fizetni neki annyit, amennyit kíván, megfeledkezni a szégyenről, az emberek gyalázkodásáról, és vele élni. De ehhez az kellene, hogy Liza ne legyen itt, meg a gyerek se. Nem, elvégre is a gyerek nem zavar, csak Lizát kell eltávolítani, el kell utaznia innen. Hadd tudja meg az igazat, átkozzon meg és utazzék el innen. Tudja meg, hogy otthagytam őt egy parasztasszony kedvéért, hogy csaló, gazember vagyok... Nem, ez túlságosan szörnyű, ezt nem

lehet kibírni! De történhetne másképpen is - tűnődött tovább -, az is megeshetne, hogy Liza megbetegszik és meghal. Meghal és minden nagyszerű...

Nagyszerű? Ó, te aljas, te gonosztevő! Nem, ha már valakinek meg kell halnia, akkor *ő* legyen az, Sztyepanyida. Milyen jó lenne, ha meghalna!

Igen, így ölik meg a férfiak feleségüket, szeretőjüket. Fogni a revolvert, azután találkára hívni az asszonyt és ölelés helyett - egy golyót a mellébe. És mindennek vége.

Hiszen az az asszony - ördög. Igen, maga az ördög. Akaratom ellenére hatalmába kerített engem.

Öljem meg? Igen, nincs más kivezető út: vagy Lizát ölöm meg, vagy őt. Mert így nem élhetek tovább.[69] Nem, ez így nem mehet tovább. Lássuk csak, hadd gondolom meg. Mi lesz tovább, ha minden így marad?

Megint csak úgy lesz, hogy azt mondom magamnak, nem akarok tőle semmit, szakítok vele; de ezt csak mondom, és este mégis elmegyek a kertje végébe, Sztyepanyida megtudja és kijön hozzám. Azután pedig vagy megtudják az emberek, és megmondják Lizának is, vagy én magam mondom meg neki, mert nem tudok hazudni, nem tudok hazugságban élni. Nem tudok. Kitudódik. Mindenki megtudja, Parasa, a kovács, mindenki... Hát lehet így élni?

Nem lehet. Csak két lehetőséget látok: megölni Lizát, vagy megölni Sztyepanyidát. Vagy pedig... igen, van még egy harmadik lehetőség is - suttogta fennhangon és hátán hideg borzongás szaladt végig. - Igen, a harmadik lehetőség az öngyilkosság, akkor nem kell egyiket sem megölni." Iszonyat vett erőt lelkén, mert érezte, hogy ez a harmadik megoldás az egyetlen, amely igazán lehetséges. „Revolverem van. Tehát öljem meg magam? Milyen furcsa lesz; erre sohasem gondoltam."

Visszament szobájába és kinyitotta a szekrényt, amelyben revolverét őrizte. De még nem ért rá elővenni, amikor belépett Liza.

21

Éppen csak annyi ideje volt, hogy egy újságot dobjon a revolverre.

- Megint ugyanaz - suttogta Liza rémülten, amikor rápillantott.

- Mire mondod ezt?

- Ugyanaz a szörnyű kifejezés az arcodon, amelyet már régebben is láttam rajta, amikor nem akartad megmondani, hogy mi bánt. Zsenya, galambocskám, mondd el nekem. Látom, hogy kínlódol. Mondd el nekem, meglásd, megkönnyebbülsz. Akármi legyen is, minden jobb, mint téged így szenvedni látnom. Hiszen úgyis tudom, hogy nem lehet semmi rossz.

- Tudod? Honnan tudnád?

- Mondd meg, mondd meg. Addig nem eresztlek el.

Jevgenyij szánalmasan elmosolyodott.

„Mondjam meg neki? Nem, az lehetetlen. Szó sem lehet róla."

---

[69] Itt kezdődik a befejezés variánsa.

Talán mégis elmondta volna, de abban a pillanatban belépett a dajka s megkérdezte, elmehet-e sétálni a kis Mimivel. Liza kiment, hogy felöltöztesse a gyermeket.

- Megmondod, ugye? Mindjárt visszajövök.

- Igen, talán...

Liza soha azután nem tudta elfelejteni azt a szenvedő mosolyt, amellyel Jevgenyij e szavakat kiejtette.

Amikor Liza elhagyta a szobát, Jevgenyij gyorsan, lopva, mint a besurranó rabló, megragadta a revolvert, kivette tokjából. „Meg van töltve, de régen nem használtam, egy töltény hiányzik belőle."

„Nos, mi lesz?" Halántékához illesztette a fegyvert, keze egy pillanatig tétovázott, de azután eszébe jutott Sztyepanyida, naponta megújuló elhatározása, belső harca, a kísértés, elbukás, megint a belső harc... megremegett iszonyatában. „Nem, jobb így." És megnyomta a ravaszt.

Amikor Liza berohant a szobába - még a kertbe sem ért ki -, Jevgenyij arccal a földre borulva feküdt, sebéből meleg, fekete vér csordogált, és teste meg-megrándult.

Az öngyilkosság ügyében vizsgálat indult. Senki sem értette a dolgot, senki sem tudta megmagyarázni Jevgenyij tettének okait. A nagybácsinak még eszét sem járta meg, hogy unokaöccse öngyilkosságának valami köze lehet ahhoz a vallomásához, amelyet két hónappal azelőtt neki tett.

Varvara Alekszejevna váltig hangoztatta, hogy ő ezt már régen megmondta előre. Amikor Jevgenyij vitatkozott, mindig látszott, hogy ez lesz a vége. Liza és Marja Pavlovna sehogy sem tudták megérteni, hogy mi történt, de mégsem hitték el azt, amit az orvosok állítottak: hogy Jevgenyij elmebeteg. Nem, semmiképpen sem nyugodhattak ebbe bele, hiszen mindketten jól tudták, hogy Jevgenyijnél józanabb gondolkozású ember talán egyetlenegy sem akadt ismerőseik között.

És csakugyan: ha Jevgenyij Irtyenyev elmebeteg volt, akkor minden ember az, és a legnagyobb mértékben elmebetegek éppen azok, akik másokban felfedezik az elmebetegség jeleit, amelyeket önmagukban nem ismernek fel.

Jasznaja Poljana, 1889. november 19.

Az ördög című elbeszélés befejezésének változata

...gondolta magában; azzal odalépett az asztalhoz, és fiókjából elővette revolverét. Átvizsgálta - egy töltény hiányzott belőle - és nadrágzsebébe rejtette.

- Uramisten! Mit csinálok én! - kiáltott fel hirtelen hangosan, és kezét összekulcsolva, imádkozni kezdett.

- Istenem, könyörülj rajtam, ments meg. Tudod, hogy nem akarok bűnt elkövetni, de egyedül nem vagyok elég erős. Segíts rajtam - suttogta és a szentkép felé fordulva, keresztet vetett.

- Most már tudok magamon uralkodni. Kimegyek, járkálok egyet, és mindent átgondolok.

Kiment az előszobába, felhúzta sárcipőjét, bekecsét, és kilépett a ház elé. Észre sem vette, hogy léptei a kertek alatt egyenesen a major felé vezető útra vitték. A majorban még mindig zakatolt a cséplőgép, hallatszott a cséplésre felügyelő fiúk kiáltozása. Jevgenyij lement a szérűre. Sztyepanyida ott volt. Jevgenyij azonnal felfedezte őt. A lehullott kalászokat gereblyézte

össze, s amikor meglátta Jevgenyijt, kacagó szemmel, fürgén és vidáman szaladt a szérű túlsó oldalára, ügyes mozdulattal szedte össze a széthulló kalászokat. Jevgenyij nem akart ránézni, de pillantása egyszerűen nem tudott elszakadni az asszonytól. Csupán akkor ocsúdott fel, amikor Sztyepanyida alakja eltűnt szeme elől. Az intéző most odalépett hozzá és közölte, hogy a fekvésben összetapadt kévék cséplését fejezik be, így lassabban megy a munka, és kisebb az eredmény. Jevgenyij odalépett a dobhoz, a gép hangosan dohogott, amikor átnedvesedett, összetapadt kéve jutott belé, és megkérdezte az intézőt, sok-e az ilyen elromlott kéve?

- Lesz úgy öt szekérre való.

- Hát akkor - kezdte Jevgenyij, de nem fejezte be mondatát. Sztyepanyida közvetlenül a dobhoz lépett, alóla gereblyézte össze a lehullott kalászokat, s közben szinte megperzselte a férfit nevető tekintetével.

Pillantása vidám, gondtalan szeretkezésről beszélt, meg arról, hogy tudja, mennyire kívánja őt a férfi, tudja, hogy várt rá a szénapajta alatt, és ő, mint mindig, most is kész vele élni és mulatni, nem törődik semmiféle feltétellel vagy következménnyel. Jevgenyij hatalmában érezte magát, de még mindig küzdött ellene.

Visszagondolt imádságára, és igyekezett megismételni. Elkezdte, gondolatban mormolta, de azonnal érezte, hogy hiábavaló. Egyetlen gondolat töltötte el egész lelkét; hogyan tudna az asszonnyal találkát megbeszélni úgy, hogy a többiek ne vegyék észre?

- Ha ezt befejezzük, kezdjünk új asztagot, vagy pedig hagyjuk holnapra? - kérdezte az intéző.

- Igen, igen - felelte szórakozottan Jevgenyij, s akaratlanul néhány lépést tett a gabonahalmaz felé, amelybe Sztyepanyida egy másik asszonnyal gereblyézte a kalászokat.

„Hát nem tudok már uralkodni magamon? - gondolta. - Hát elvesztem? Isten, segíts! De hiszen nincs is isten. Csak ördög van. Ő az ördög. Az ördög hatalmába kerültem. Nem akarom, nem akarom. Az ördög, igen, az ördög.”

Egészen közel lépett Sztyepanyidához, elővette revolverét, és egyszer, kétszer, háromszor egymás után az asszony hátába lőtt. Sztyepanyida futni kezdett, és a gabonarakásra hullott.

- Úristen! Szűzanyánk! Mi történt? - kiáltoztak összevissza az asszonyok.

- Nem véletlenül történt. Szándékosan öltem meg! - kiáltotta Jevgenyij. - Küldjenek a rendőrkapitányért.

Azzal hazament, és anélkül, hogy feleségének egy szót is szólt volna, bezárkózott szobájába.

- Ne gyere be - kiáltott ki Lizának az ajtón át. - Úgyis megtudsz mindent.

Egy óra múlva csengetett, és a beszaladó inasnak meghagyta: „Eredj, tudd meg, él-e Sztyepanyida?”

Az inas már mindent tudott és azt válaszolta, hogy az asszony egy órával azelőtt meghalt.

- Nagyszerű. Most hagyj magamra. Ha megjön a rendőrkapitány vagy a vizsgálóbíró, jelentsd.

A rendőrkapitány meg a vizsgálóbíró másnap reggelre jött meg. Jevgenyij elbúcsúzott feleségétől és kislányától, és követte őket a börtönbe.

Nemsokára bíróság elé került. Az esküdtszék fennállásának első idejében történt; Jevgenyijről megállapították, hogy múló természetű elmebajban szenved, és csupán egyházi vezeklésre ítélték.

Kilenc hónapot töltött a fogházban és egyet a kolostorban.

Már a börtönben inni kezdett, a kolostorban folytatta, s legyengült, megrögzött iszákosként tért haza.

Varvara Alekszejevna váltig hangoztatta, hogy ő ezt már régen megmondta előre. Amikor Jevgenyij vitatkozott, mindig látszott, ez lesz a vége. Liza és Marja Pavlovna sehogy sem tudták megérteni, hogy mi történt, de mégsem hitték el azt, amit az orvosok állítottak: hogy Jevgenyij elmebeteg, pszichopata. Nem, semmiképpen sem nyugodhattak ebbe bele, hiszen mindketten jól tudták, hogy Jevgenyijnél józanabb gondolkozású ember talán egyetlenegy sem akadt ismerőseik között.

És csakugyan: ha Jevgenyij Irtyenyev elmebeteg volt, amikor a gyilkosságot elkövette, akkor minden ember az, a legnagyobb mértékben elmebetegek pedig éppen azok, akik másokban felfedezik az elmebetegség jeleit, amelyeket önmagukban nem ismernek fel.

Fordította Szőllősy Klára